Birinci Dünya Savaşı

ansiklopedisi 1

570 Renkli, siyah-beyaz fotoğraf, resim.Harita,plan,kroki
480 sayfa yerli, yabancı belgelerle

yener yayınları kültür hizmetidir

1. DÜNYA SAVAŞI

ansiklopedisi

yener yayınları

1. DÜNYA SAVAŞI
ansiklopedisi

yener yayınları kültür hizmetleri

İlk baskı Yener Yayınları
İstanbul Türkiye 1976
Bütün hakları mahfuzdur.
Hiçbir yazı ve fotoğraf alınamaz.
Yayın hakları / OCTOBUS BOOK / YENER YAYINLARI
Landan İstanbul

Genel Yayın Müdürü / AJP. TAYLOR - England / TEVFİK YENER. Türkiye
Düzenleme / Yönetim / SL MAYER - England / AHMET ÖRS - Türkiye
Yazı İşleri Müdürü / Uğur Üçüncü
Dış Yazı Kurulu / S. L. Mayer / J. M. Roberts / Vladimir Dedijer / A. J. P. Taylor / General J. L. Maultan / Albay Peter Yaung / Jahn Ericsan / R. K. Middlemas / Barrie Pitt / Brunello Vigezzi / Robert Rhodes Jomes / Alan Clark / Barry Turner / Alan Palmer / Yüzbaşı S. W. Rosskill / Sir Basil Liddell Hart / Alistain Horne Mareşal Sir Robert / General James Lunt / Canstantine Fitz Gibbon / J. N. Westwood / Wolfgang Steiglich / Arthur S. Link / Robert H. Ferrel / Corelli Barnett / Dovid Floyd / George Katkav / Y. N. Gorodetsky / John Williams / Brian Bond / Ronald Seth / Arthur Marwick / Jaroslav Valenta / Z. A. B. Zeman / Imanuel Geis / Martin Gilbert / **İç yazı kurulu:** Davut Berker yönetiminde Yener Yayınları bilim ve yazı kurulu / Grafik / Yener Yayınları Grafik Servisi Edip Pınarlı yönetiminde / Filmler / Eser Grafik / Baskı / **Yener yayınları matbaası.**

Adres : Yener Yayınevi- Çatalçeşme Sokağı Çatalçeşme Han 25/2 -ISTANBUL

1. DÜNYA SAVAŞI
ansiklopedisi

yener yayınları kültür hizmetidir

1. DÜNYA SAVAŞI

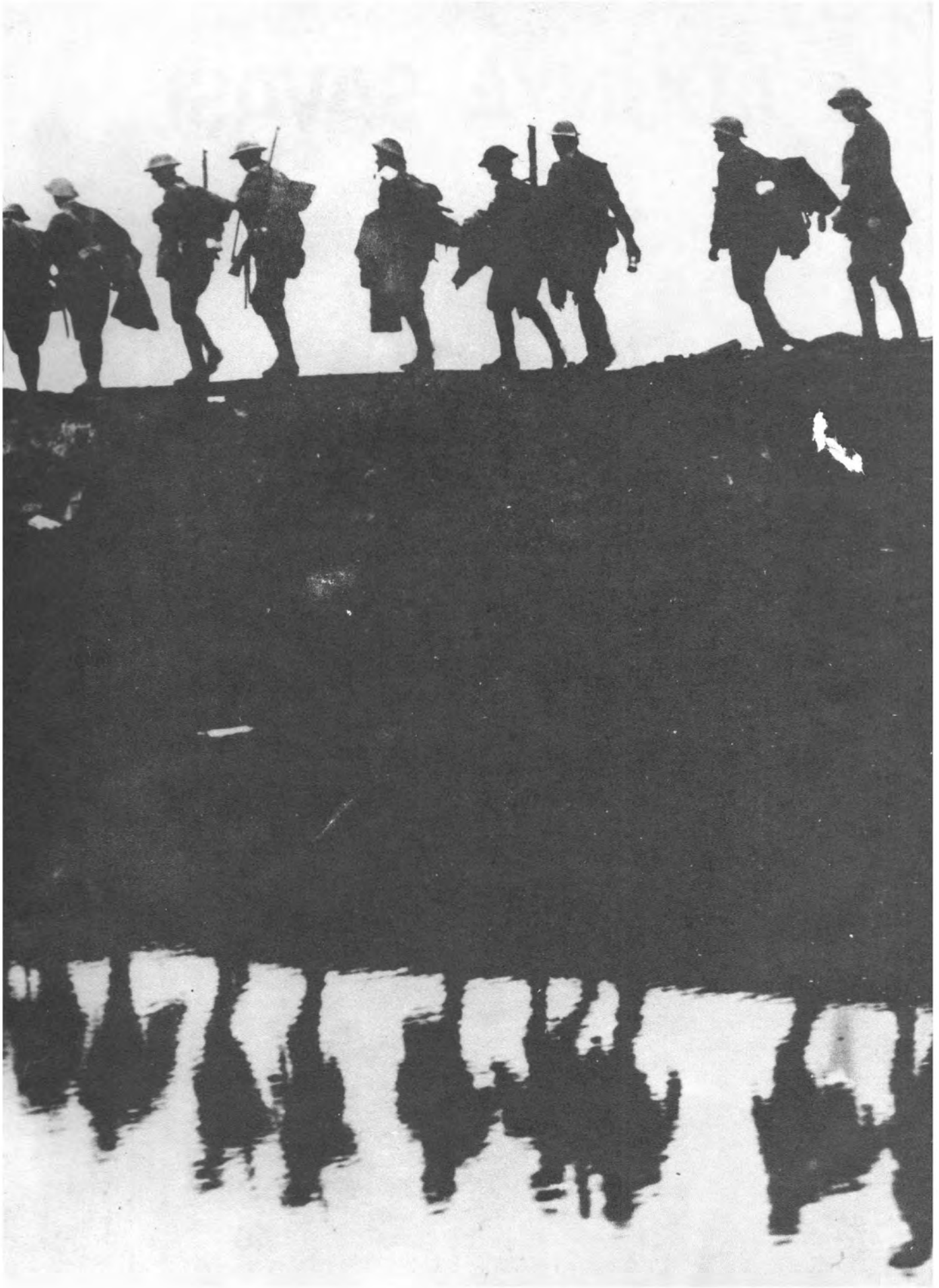

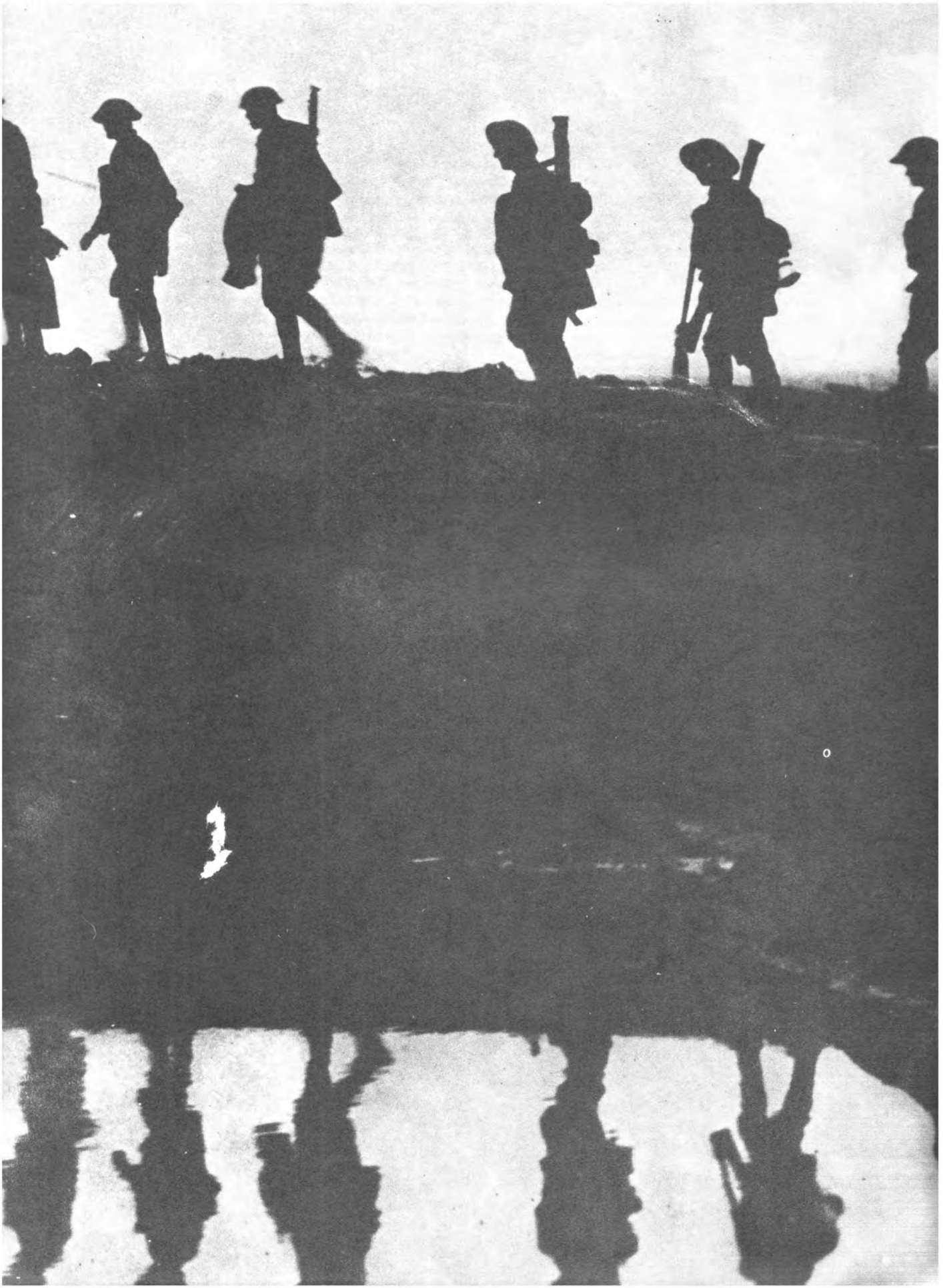

BÜYÜK SAVAŞ BAŞLIYOR
Avrupa Niçin Savaşa Girdi

1911 yılında G. P. Gooch adlı bir İngiliz tarihçisinin (**Günümüz Tarihi 1885 - 1911**) isimli bir kitabı yayınlandı. Son cümleleri uluslararası ilişkilerde artık pek rastlanmayan bir iyimserlik içinde bittiği için kitap günümüzde bile okunmağa değer. O sırada Avrupa'da 5 milyon kişinin silâh altında olduğunu söyleyen yazar, şöyle bitiriyordu kitabını: **«Uygar uluslar arasında savaşın düello gibi çağ dışı kavramlar arasında kalacağı ve sulh yapanların Tanrı'nın sevgili kulları arasında yer alacağı güne güvenle bakabiliriz.»**

İşte yarım asır önce kurulmuş olan, humanizmin doğuş yeri, liberal Avrupa, böylesine gurur ve güvenle olu olarak bakıyordu geleceğe. Üç yıldan az bir süre sonra ise yerle ' ,r oldu ve bir daha da kolay kolay kendine gelemedi. Böylesi bir g[illegible]e nasıl ağır bir darbe indirildiğini ise aşağıdaki boyutlarıyla incelemek yerinde olur.

1 Ağustos 1914'te, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilân etmesiyle başlayan savaş, daha sonra **«Büyük Savaş»** olarak isimlendirilecek olan bir gurup savaştan sadece ilki idi. Avusturya - Macaristan Sırbistan arasındaki mücadele ile onu takibeden Fransa - Almanya arasındaki savaş arasında pek mantıki bir bağıntı yoktu. Viyana'nın Alsas'tan ya da bir Fransızın bir Sırplı'nın kaderiyle ne alıp veremediği alabilirdi. Üstüne bir de İngiliz'lerin savaşa katılması Manş'ın her iki yakasındakilerce de garip karşılanmıştı. Bu ise sadece bir başlangıçtı. Sırada Japonya, Türkiye, Çin, Siyam daha bir çokları vardı ve savaşa katılanların listesi dünya-

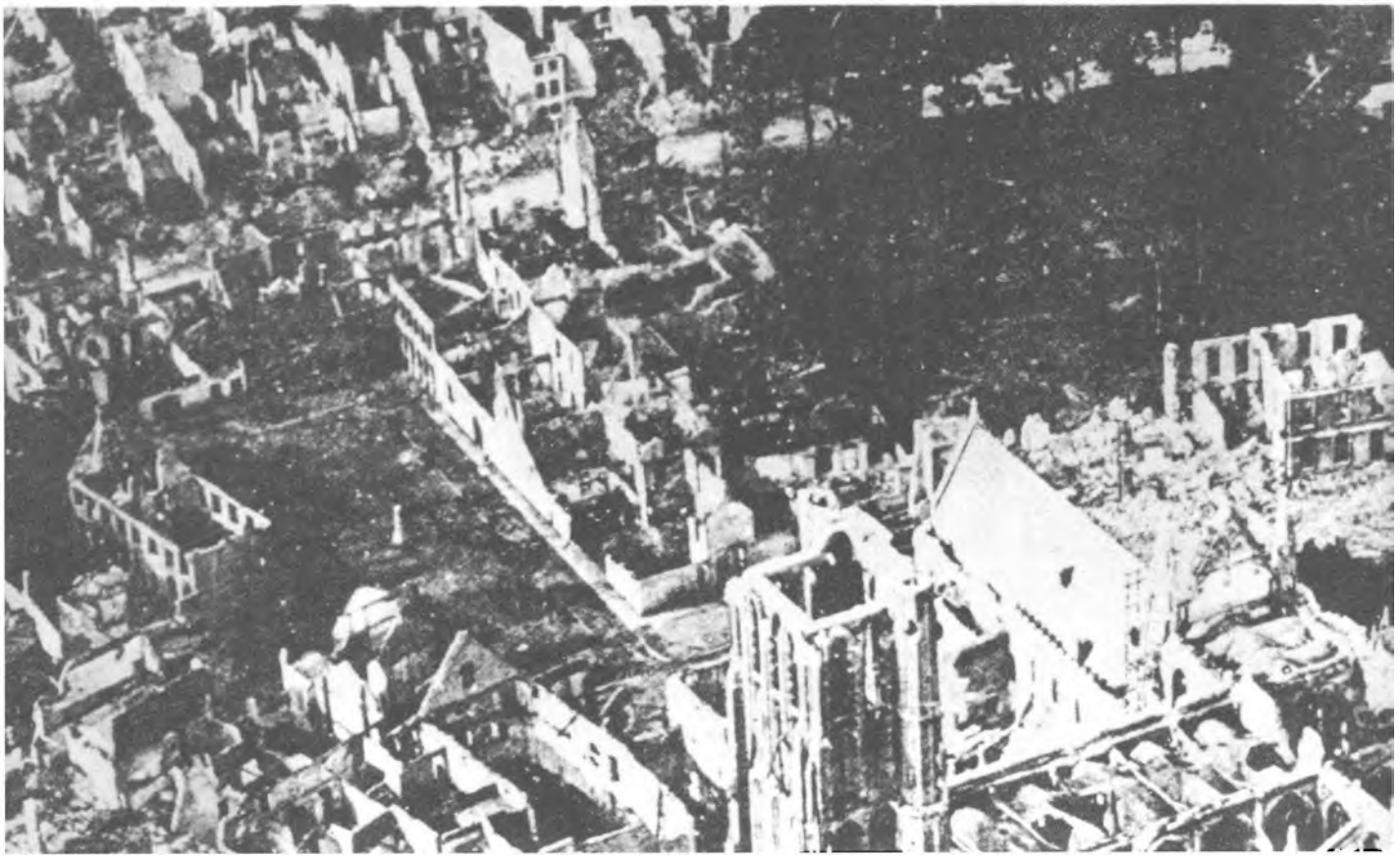

daki belli başlı her ülkeyi kapsayacak kadar genişliyecekti. 1919'daki Barış Konferansında 32 galip devlet temsil ediliyordu. Bunların 22'si Avrupa'lı olmayan ülkelerdi ve 1914'te bu devletlerin bazıları henüz kurulmamıştı bile. O tarihlerde Vietnam'lılar savaşmak üzere Fransa'ya, Amerika'lılar ve Japan'lar Vladivostok'a, Kanadu'lılar Archangel'e, Avustralya'lılar Filistin'e ve Çanakkale boğazına gelmişlerdi. Almanlar ve İngiliz'ler ise Şili'den Batı kıyılarına kadar okyanuslararası savaşlarda birbirlerini yiyorlardı. Mücadele 1922'de Yunan'lılarla Türk'lerin barış yapmalarıyla sona erdi.

Böylesine olağanüstü bir patlamayı daha 1914 yıllarından bile sezmek oldukça güçtü. Gerçi birçok kişi savaş ihtimalinden korkuyordu ama pek az kişi böylesine bir felaketi bekliyordu. Yine de dünyanın merkezi Avrupa'nın durumu derinine incelendiğinde patlamayı önceden sezmek olanağı vardı.

Savaşın halkta yarattığı şok onları savaş sorumlularını aramaya itti ve bu arayış uzun yıllar devam etti. Savaştan başkalarını sorumlu tutan ülkeler bunu genellikle popüler bir takım sloganlarla açıklıyorlardı. Örneğin İngiltere'de **«Kayzer'e Ölüm»** sözleriyle belirtilen suçlu, diğer ülkelerde bir başka kişiliğe bürünüyordu. Bazıları da suçluyu kendi ülkesinde arıyordu. 1914 öncesinde bile İngiliz radikal ve posifistleri liberal hükümete ve Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e, parlamentonun onayını almadan İngiltere'yi Fransa'nın yanında savaşa soktukları için hücum ediyorlardı. Grey'e bir diğer eleştiri de Almanlar tarafından yapılıyordu. **«Eğer Grey biraz daha dışa dönük bir tip olsaydı ve eğer İngiltere'nin Fransa ve Almanya arasında çıkacak bir savaşa katılacağı kesinlikle belirtilmiş olsaydı, Alman hükümeti savaşa girmezdi»** deniliyordu.

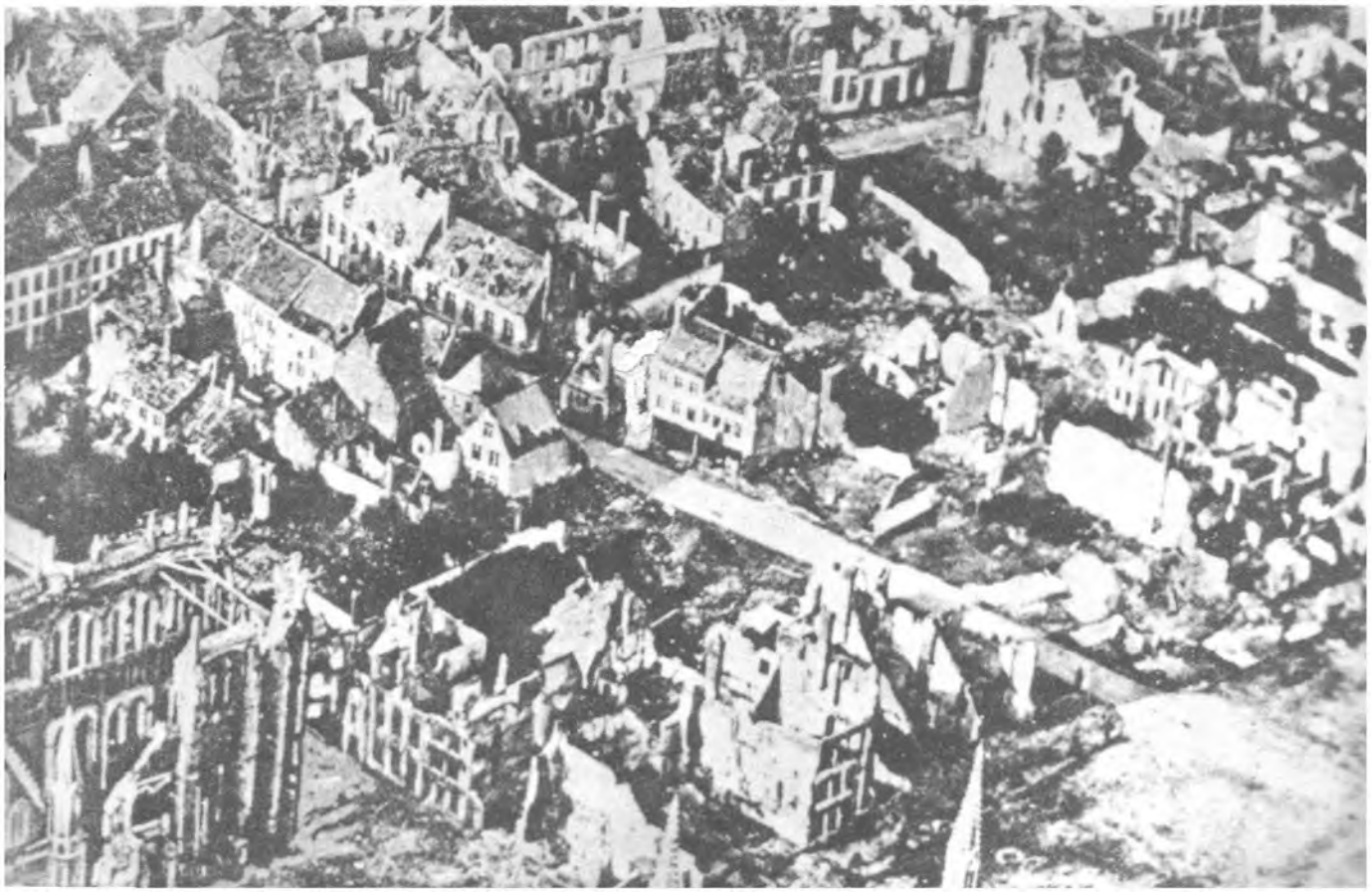

Bazıları ise suçluyu bireyler değil de gruplar arasında aramayı tercih ediyorlardı. Almanlar İngilizleri, **Almanya'nın güneşli topraklarına göz dikmekle** suçluyorlardı. İngilizler ise Alman'larda geçmişten kalma otoriter bir tavır sezmişlerdi. Radikaller ve Sosyalistler belli belirsiz tanımlanan bir kavram olan 'kapitalist'lere hücum ediyorlardı. İddia edildiğine göre, 'kapitalistler' kendi kişisel denizaşırı yatırımlarını ve ticaretlerini garantilemek için çeşitli manevralarla dış politikayı etkilemişler, silâh fabrikalarının işler durumda olması için silahlanmayı teşvik ederek dünyayı savaşın içine itmişlerdi. Tarihçiler bu tartışmaların gerçeğe uygunluğunu bir yana bırakmışlar savaşın çıkış nedenlerini böylesine geniş çaplı ekonomik çıkarlar açısından yorumlamaktan kaçınmışlardır.

Birkaç çok önemli kayıt dışında, kişisel sorumluluk ve politikalara burada fazla ağırlık vermeyeceğiz. Bununla hiç kimsenin sorumlu tutulamayacağını söylemek istemiyoruz. En azından II. Wilhelm'in ve askeri danışmanlarının tutumu böyle bir görüşü kendiliğinden yalanlayacaktır. Yine de devlet adamlarının davranış özgürlüklerinin düşünce özgürlüklerine göre kısıtlı olduğunu ve koşulların karar vermede çok önemli bir rol oynadığını kabul ediyoruz. 1914'un dünyasına böyle bir açıdan yaklaşınca, dünyanın yapısında onu savaşa hazırlayan ve böylesine büyük bir felaketin doğmasına neden olan etkenler nelerdi acaba?

DİPLOMATİK «SİSTEM»

Savaşın sorumlusu olârak uluslararası sistem de suçlu görülmüştü. Böylesine kavga ve çekişmeyle dolu bir çağda sistemden söz etmek çelişkili görünebilir. Yine de bu terimin kullanılması için genel esaslar açısından yeterli sebepler vardı. İdeolojik fikir ayırımlarının onları esasta ayırdığı yerlerde bile, diplomatlar günümüzde pek rastlanmayan bir

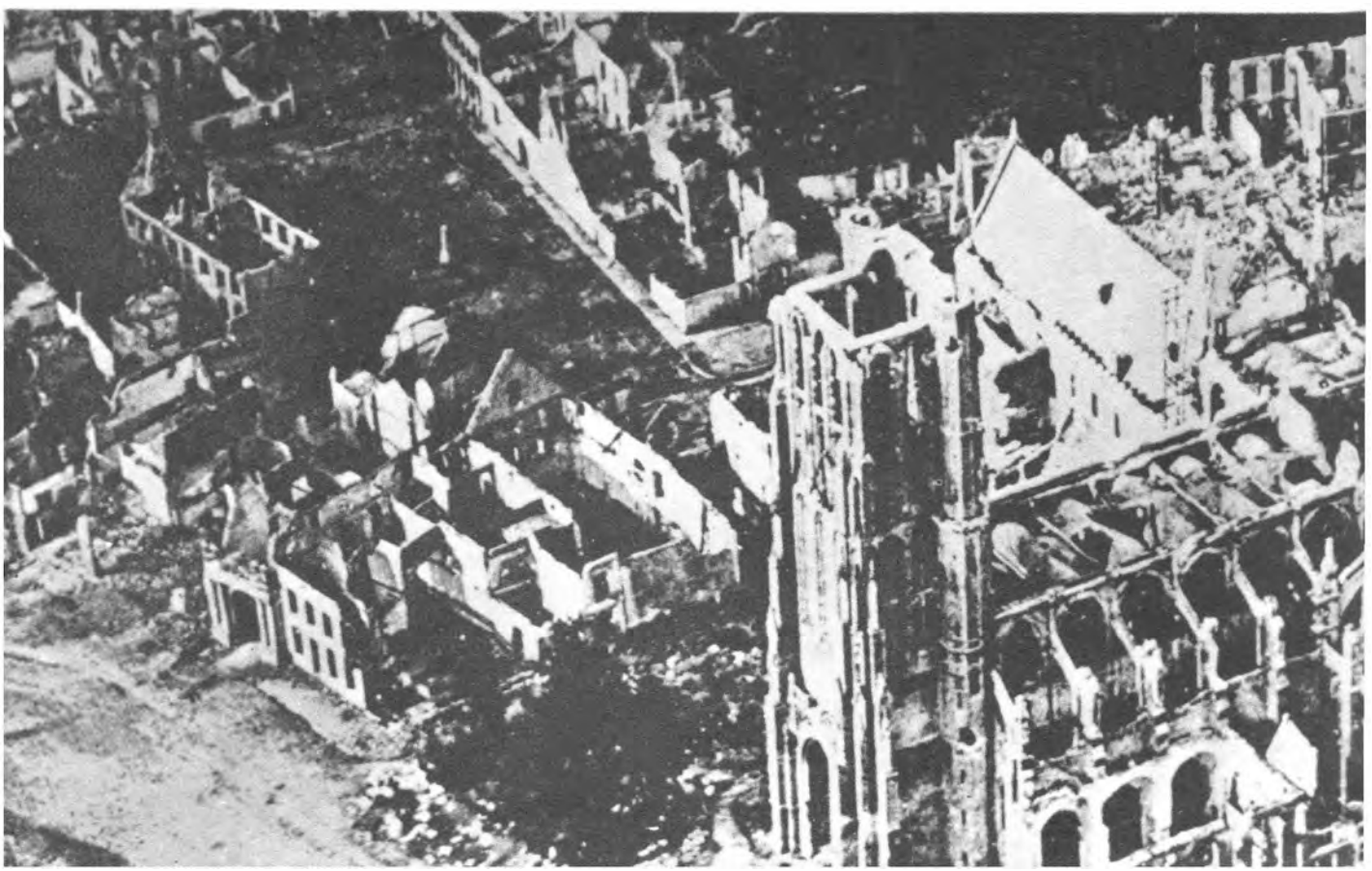

şekilde, birbirlerini anlamakta hiç zorluk çekmiyorlardı. Ulusal çıkar kavramı hepsince esas kabul edilmişti. Savaşı haklı gösterecek nedenlerin ancak bir ülkenin çıkarlarını tehdit edici ya da ulusun itibarına leke sürecek haysiyet kırıcı davranışlar olabileceği konusunda hepsi birleşmişti. Savaş çıktığı taktirde hiç bir güç bir diğerinin kurumlarını kökünden değiştirmeğe çalışmamalıydı. Yani, bir silâh olarak devrime sarılınmamalıydı. Süregelen çıkarların ayarlanmasıyla yeni bir barışa zamanla gidilirdi.

Diplomasının sadece profesyonel diplomatların işi olması gerektiği fikri onların bu ortak görüşlerini güçlendiriyordu. 1914'te geçmişteki bir dizi trajedi ve krizlere metodlarının bir başarı göstergesi olarak bakabiliyorlardı. 1871'den bu yana Avrupa'nın büyük güçleri arasında hiçbir savaş olmamış ve kıta **Reform**'dan bu yana en uzun barış devrini yaşamıştı. 19. Yüzyıldan kalma **«Avrupa konserde»** sözü o günler için de geçerliydi ve Avrupa'nın büyük güçleri savaş söylentilerini haksız çıkarmak istercesine konserleri hiç kaçırmıyorlardı.

...Ve bu arada birçok devlet adamı için tek önemli şey Avrupa'nın büyük güçleriydi. Bunda da haksız sayılmazlardı. Çok farklı bir geleceğin belirtileri sezilmeğe başlanmıştı. Rusya ile Japonya arasında bir savaş olmuş, Amerika İspanya'nın Pasifik ve Karaib'lerdeki sömürgelerine el koymuştu. Fakat bütün bu yeni dünya politikasının belirtileri Avrupalı diplomatların başarılarını geçersiz kılmıyordu. Çünkü 1914'te dünyanın kaderini belirliyen hâlâ Avrupa'ydı.

Yine de bu felaketin sorumlusu olarak Geleneksel diplomatik sistem görülüyordu. Bir bakıma bu bir gerçekti. Savaş 1914 de patlak verdiğinde yine eski diplomasiye ısrar ediliyordu. Bunalıma çözüm getirme-

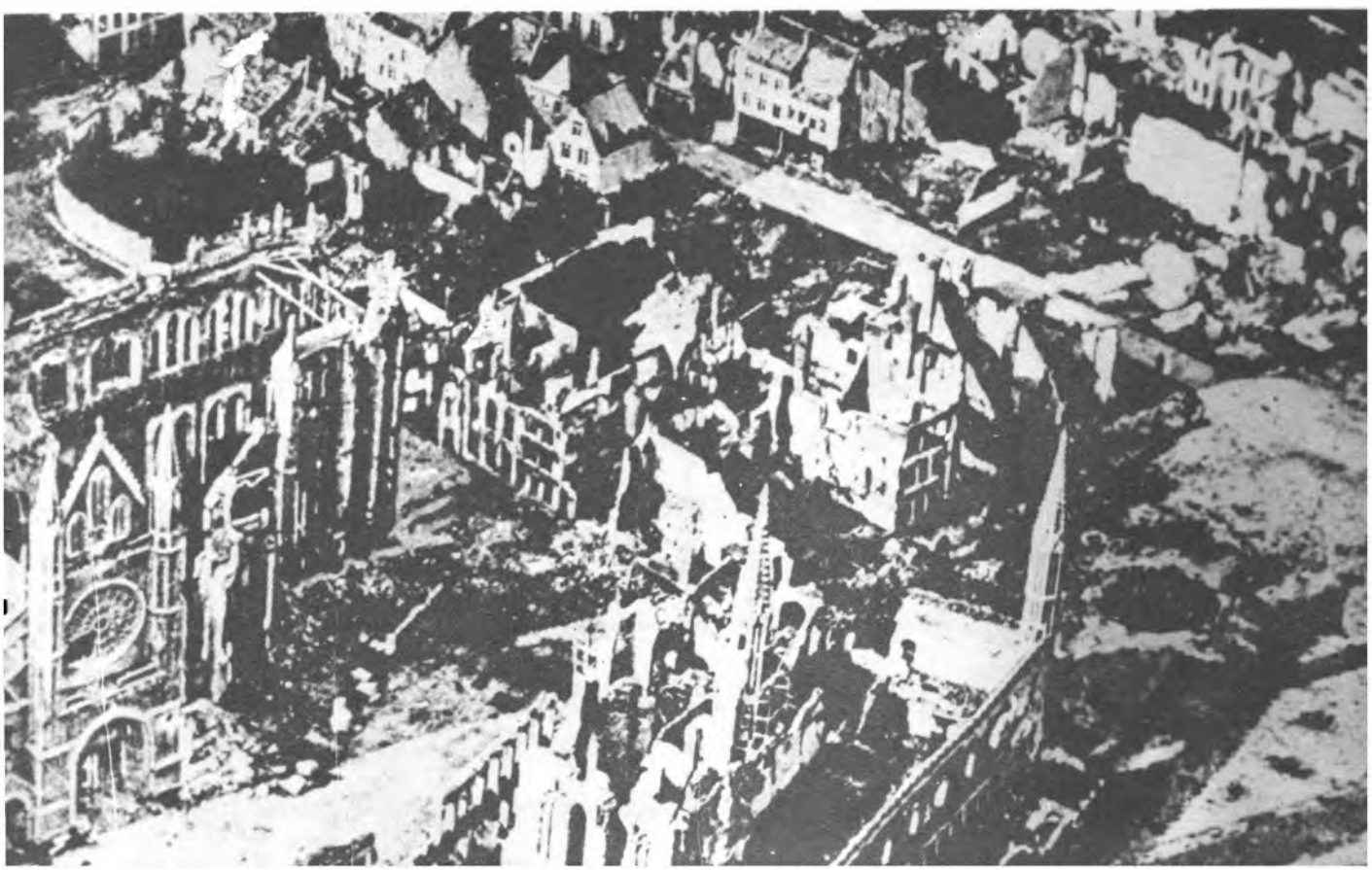

ye çalışan devlet adamlarının hatası kendi geleneksel varsayımlarına tutsak almaları ve belirli kalıpların dışına örneğin **Bismark** gibi, çıkamamalarıydı. Bu 1914 krizini araştıran bir çağunun artak kanısıydı. Bu kolay bir suçlamaydı. Büyük güçlerin ikili görüşmeler sanunda bir uzlaşmaya varacak kadar ılımlı alduğu geleneksel diplamasinin varsaydığı bir düşünceydi ve tabii bu 1914'te **varoluşlarının sallantıda olduğunu hisseden ülkeler için geçerliliğini kaybetmiş bir görüş idi.**

Yine de geleneksel diplamasiye saldırılar sadece bu açıdan değildi. **Genellikle** Uluslararası çarkın kendisinde bir bazukluk var alduğu ve **sürtüşmeyi** kaçınılmaz yapanın da bu alduğu görüşü yaygındı. Bu müttefiklerin kabusu alarak adlandırılan ve Bismark'ı da san derece karkutan bir gerçekti 1914'lerde. **Dişli dönmeye başlayınca makine de eninde sonunda onun takip edecekti. Bundan korkanların başında 1894'te imzalanan Fransız - Rus İttifakı ve 1882'de Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'nın kurduğu, sonradan da Romanya'nın katıldığı** Üçlü İttifak **geliyordu. Onlar sayesinde Avrupa Silâhlanmış iki kampa ayrılmıştı. Ve savaş ihtimali çok fazlalaşmıştı.**

Bu çak basit bir görüştü ve düzeltime ihtiyacı vardı. Örneğin Üçlü İttifakın çak sıkı bir dayanışma içinde alduğu söylenemezdi, İtalya 1914'te müttefiklerinin yanında savaşa girmemişti. Viyana ile Berlin, Ramanya'ya pek güvenilemeyeceğini biliyarlardı. Her iki ülke de savaşa girdi sanunda ama karşı saflarda. Fransız - Rus İttifakı da İngiltere'ye karşı bir leşmek esası üzerine kurulmuş bir iş birliğiydi ve anlaşmanın kaşullarının Almanya'yı ilgilendiren kısmı Alman harekâtını etkilemişti. Buna göre sadece Almanya Rusya'ya saldırdığı zaman Fransa müttefikinin yar-

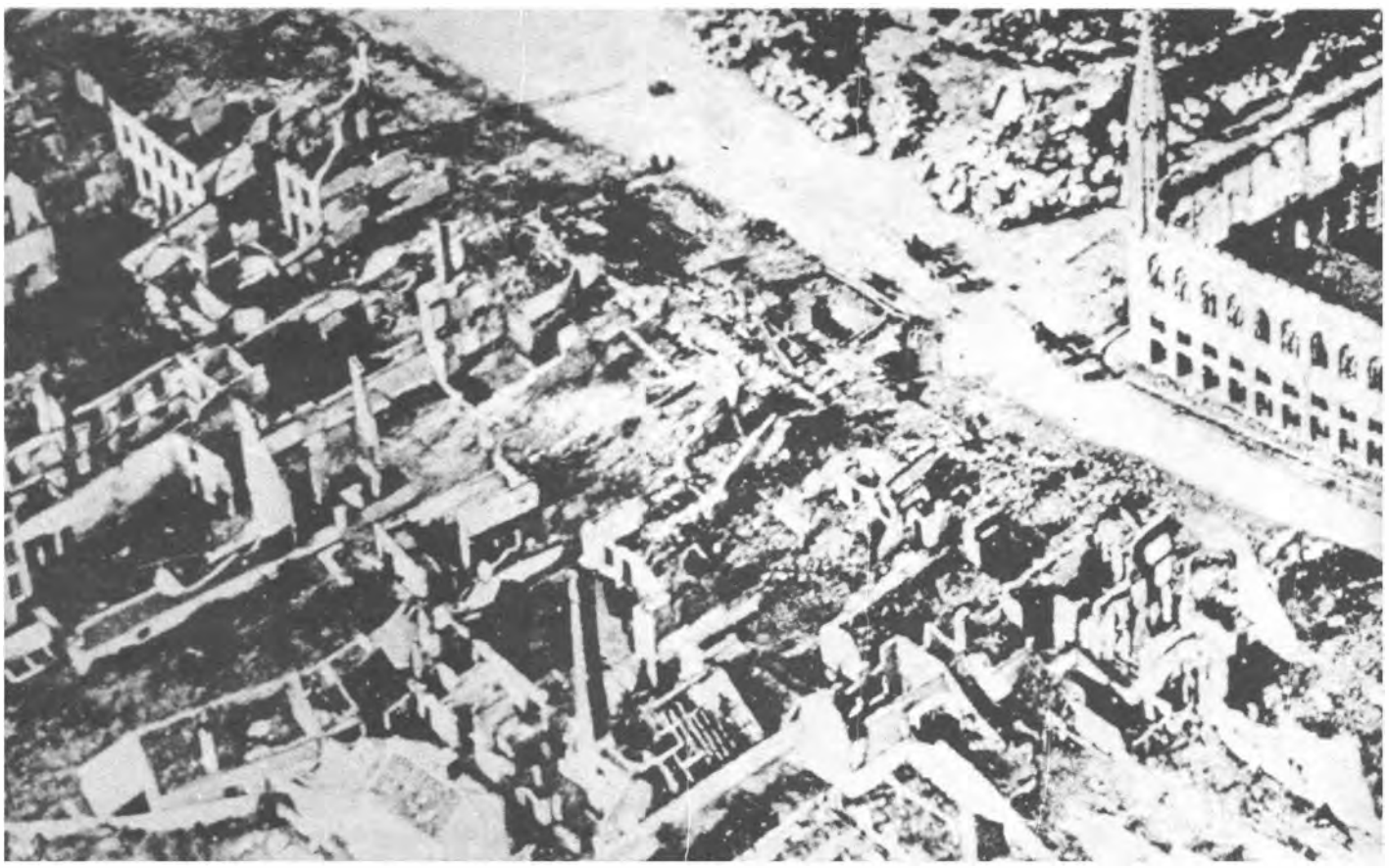

dımına gelecekti. Sonuçta bu ittifak hiç bir zaman eyleme geçemedi. Aynı şekilde, **entente cordiale**' de Almanya'ya karşı kesin ve tam bir Fransız - İngiliz işbirliği anlamına gelmiyordu.

1911'de Agadir olayı duyguları harekete geçirmiş ve Londra - Paris arasındaki gayriresmi bağları kuvvetlendirmişti. Ama bu da çelişik bir sonuç sayılırdı. Çünkü zamanın Fransa hükümeti Almanya'yla iyi ilişkiler kurmak isteyen bir hükümetti. 1914'te İngilizler Almanların savaş gemisi inşasından tedirgin olmaya başlamışlardı, oysa **savaşın arefesine kadar İngiliz - Alman ilişkileri yirmi yıldır hiç olmadığı kadar iyiydi.**

Mücadelenin boyutlarını Avrupalı müttefikler de tayin edemedi. Gerçi Büyük **Savaş** Avrupa üzerinde yoğunlaşmıştı ve dünya tarihinde Avrupa'ya verdirdiği hasar ile anılacaktı ama yine de dünya çapında bir savaştı. Hele İngiltere'nin katılması bu durumu iyice kaçınılmaz yaptı. Tabii başka sebepler de vardı. Gelenekleri, coğrafi konumu ve iç politikası nedeniyle **Amerika'nın 1914'te bu Avrupa çatışmasına katılması inanılmaz bir olaydı ve onun dışında iki Avrupa dışı ülke daha katılmıştı savaşa: Japonya ve Türkiye.**

Japonya'nın durumu ise çok farklıydı. Japonya İngiltere'nin tek resmi müttefiki idi. İngilizlerin geleneksel **Rus korkusu** ve Çin'in bölünmesinin çıkarlarını zedeleyeceği endişesi İngilizlerin Japonlarla iş birliği yapmasına yol açmıştı. Bu ittifak Japonların 1905 Rus galibiyeti üzerine daha da güçlenmişti. İki yıl sonra ise bir Rus - İngiliz anlaşması nazik problemleri çözümlemek üzere bir atılımda bulundu. Buna rağmen 1914'te İngiltere ile Japonya ve Rusya'yı Almanya karşısında ittifak kurmaya zorlayan bu çelişik durum resmi ittifakların bir sonucu **değildi.**

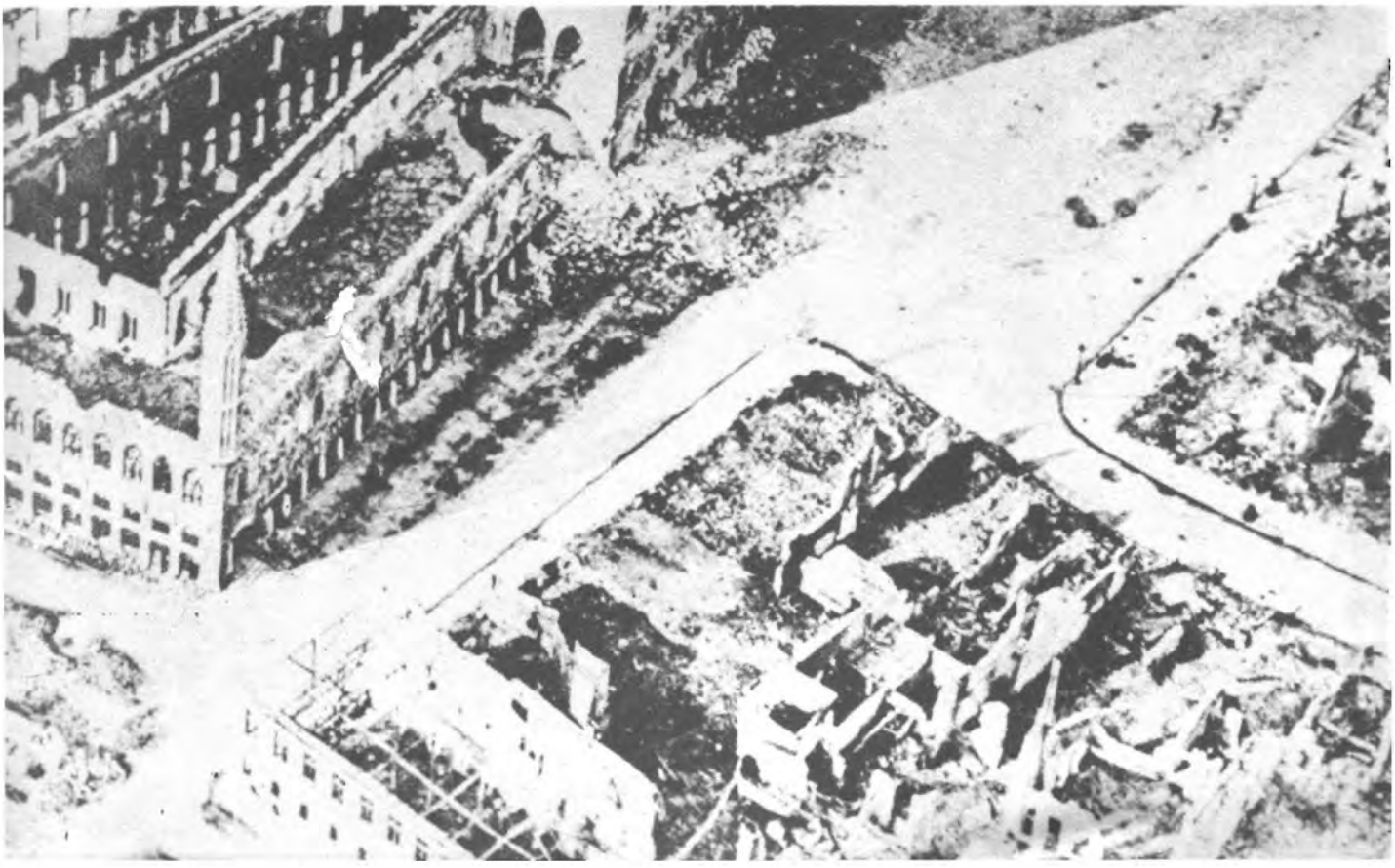

TÜRKİYE'NİN MİRASI İÇİN KAVGA

Türkiye kaçınılmaz olarak savaşa girmişti ama bu resmi diplomasi sonucu olmamıştı. Büyük Savaşın bir diğer ismi de **«Türk saltanatının Son Savaşı»** alabilirdi. Çünkü Doğu Avrupa Tarihi, On yedinci yüz yıldanberi Macaristan'ı kuşatan, Viyana kapılarına kadar gelen Türk akıncılarının yavaş, yavaş geri çekilişi ile yerlerinin doldurulması ve ganimetlerinin dağıtımıyla ilgili hikâyelerden oluşmuştu. Türkiye'nin Avrupa'daki imparatorluğu'nun dağılmasının son perdesi 1912'de Balkan savaşlarıyla açılmıştı. İkinci Balkan Savaşı Türkiye'de gözü olan ülkelerin — 19 uncu yüzyılda Balkanlarda ortaya çıkan yeni uluslar — arasındaki çekişmelerin Habsburg ve Romanof sülaleleri arasındaki çekişmeyi hiçte aratmadığını göstermeye yetmişti.

İşte savaşın asıl kaynağı burada yatıyordu. Türkiye'nin geri çekilmesiyle zayıf ve birbirini yiyen bir cok küçük ülkeye kalan topraklarda iki büyük devlet **Egemenlik** kurmak istiyorlardı. Kaçınılmaz olarak her iki devletin de taraftarları ve uydu devletleri vardı. Yine de Viyana ve St. Petersburg Bosna — Hersek'in 1908'deki ilhakına kadar sürtüşmesiz geçinmeyi başardılar. Ondan sonra ise Balkanlardaki prestijlerini koruma çabası yanında birde Habsburg imparatorluğunun kendi geleceği korkusu eklendi. Rusya'nın uydusu olan Sırbistan İkili Krallığın yeni ilhak edilmiş olan eyaletlerindeki Güney Slav teb'ayı kendine bağlamayı başarmış böylece Habsburgların başına dert açmıştı. Hele Sırbistan, Balkan Savaşları sırasında 1,5 milyon kişiyi de kendi saflarına çekince artık Viyana'da Sırbistan'la hesaplaşma ihtiyacı iyice hissedilir oldu. Hesaplaşma günü geldiğinde ise Rusya'nın Sırbistan'ı destekleyeceği ve 1909'da Avusturya - Macaristan'a ilhak etmek zorunda kaldığı zamankı gibi ikinci bir kere aşağılanmasına meydan vermeyeceği kesindi.

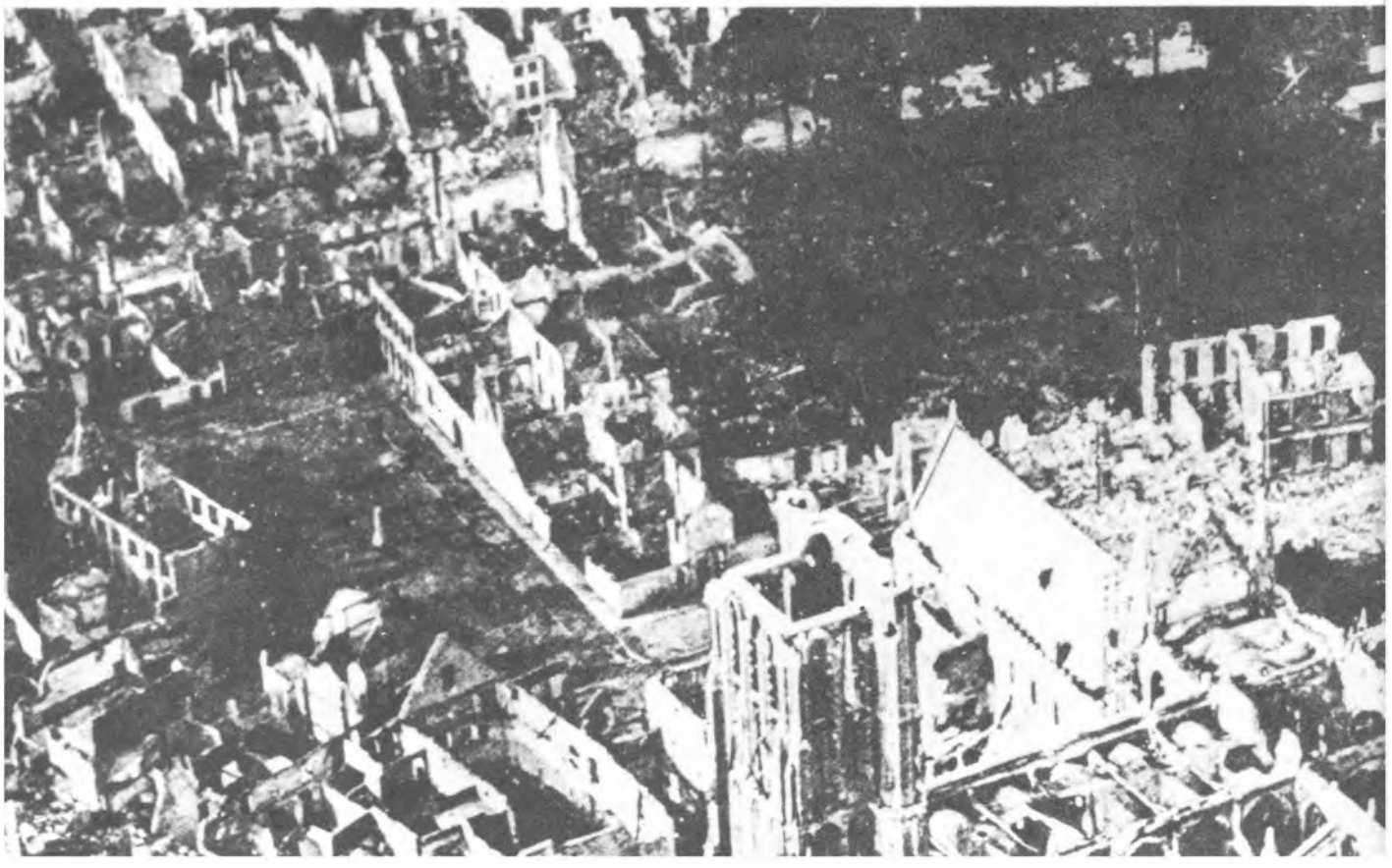

Herşeye rağmen Türkiye'nin bu arada savaşa girmesi çok uzak ve dolaylı bir olaydı. **Türkiye çok değişik sebeplerden savaşa giriyordu.** 1900'lerden bu yana Almanya'nın ticari ve askeri alanlardaki etkisi İstanbul'da aşırı ölçüde hissedilir olmuştu. **Türkiye'nin Alman etkisiyle yeniden canlanma ihtimali karşısında Ruslar alarma geçmişlerdi.**

Berlin ve St. Petersburg arasında Polonyo'nın ortaklaşa işgalinin suçluluğu üzerine kurulu tarihi bağ, Bismark'ın haleflerinin Rusya'ya karşı İkili Monarşi'yi desteklemeleri üzerine yavaş yavaş kapmaya başlamıştı. Boğazlar'daki Alman güçlerinin korkusu ise bu bağı kökünden koparıp attı. **Rus'ların düşmanca tutumu, Türkleri 2 Ağustos 1914'te, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiğinin ertesi günü, Almanlarla ittifak yapmaya itti.** Yine de Türkiye'nin savaşa girmesi iki ay sonra, iki Alman zırhlısının Karadeniz'e açılmasıyla gerçekleşti. Ve bu da savaşın Mısır'a, Mezopotamya'ya, bir zamanlar Avrupa barışını tehdit eden en büyük güç olan Alsas - Loren platformlarından çok uzaklara sıçraması demekti.

Kısacası, 1914'te resmi ittifakların oynadığı rol oldukça önemsizdi. Savaşın patlamasındaki çarpıcı gerçek politikanın teknik sorunların çözümüne yardımcı olması ve hatta ona tabi olması idi. Önemli olan tek şey askeri plânlar ve tarifelerdi. Sonunda, Fransız - Rus ittifakı hiç bir varlık gösteremedi. Antant, Almanya Belçika'yı istilâ etmedikçe İngiltere'yi savaşa sokamayacak kadar zayıf olduğunu gösterdi. Almanya'nın müttefikleri olan İtalya ve Romanya Viyana'nın durumunu, itilaf devletlerininkinden daha vahim görüyorlardı. Bu yüzden çekimser kalmayı tercih ettiler. Ve Alman - Avusturya ittifakının dayanak noktası olan Rusya ile İkili Monarşi arasındaki savaş bütün olaylar zincirini birbirine bağla-

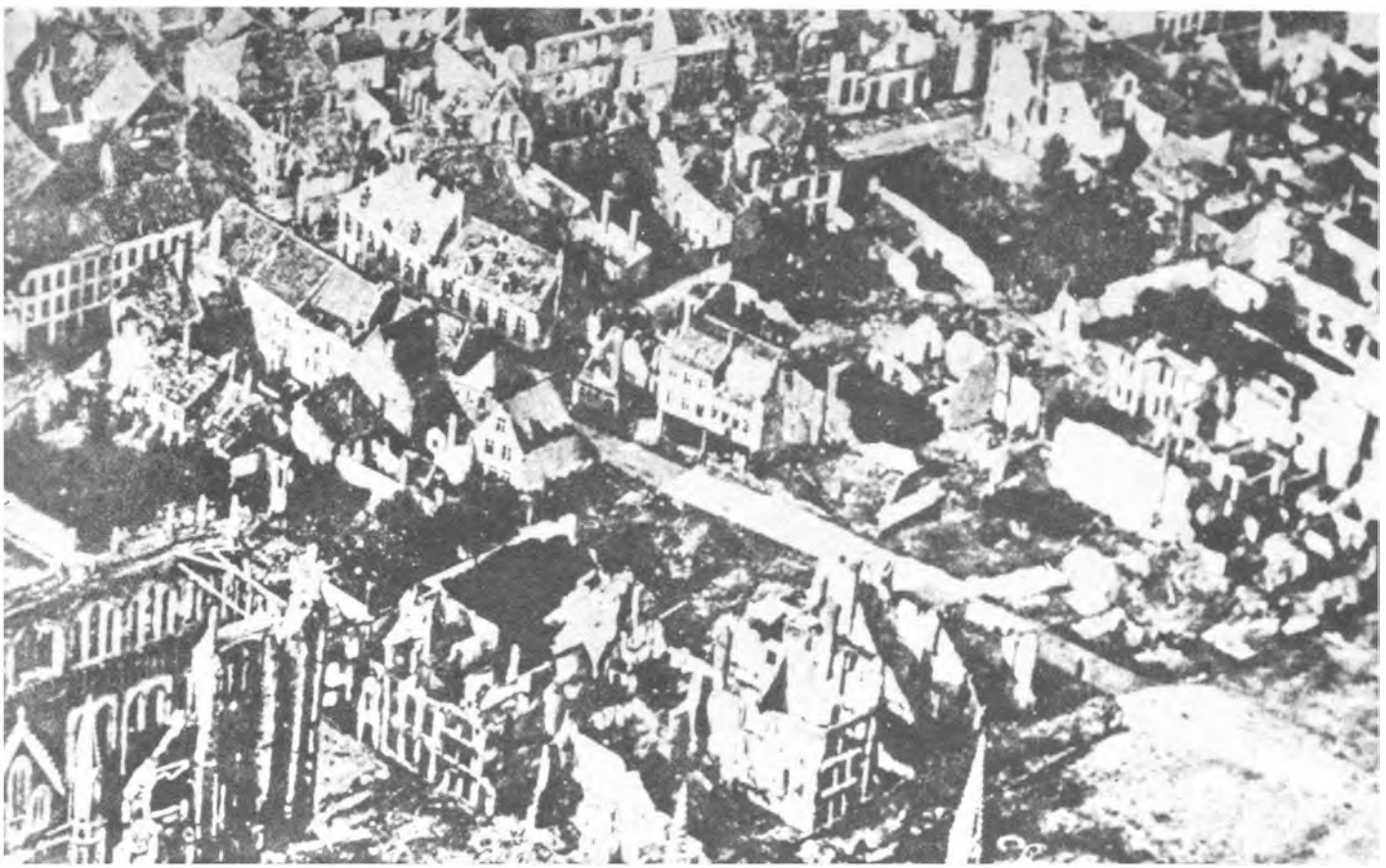

yan son halka idi. Ve bu iki büyük İmparatorluk ancak 6 Ağustos'ta savaşa girdiler.

Dolayısıyla, diplomatların yenilgisi sürekli çalışan ve onları ağına düşüren bir ittifak sisteminee önceden belirlenmemişti. Hattâ, 1914'ten 20 yıl önceleri, geleneksel sistemde herşey tam tersine çalışırdı. O yıllarda Diplomasinin bütün olanakları kullanılıp Fashoda, Fas, Bosna ve Agadir meselelerini savaşsız çözmeyi başarmış, Afrika ve Çin'i bile barış içinde paylaşmışlardı. Balkan Savaşları sonrası yine süper devletlerin isterlerse zavallı küçüklere isteklerini nasıl empoze edebileceklerini gösterecekti.

LİBERALİZMİN ÇÖKÜŞÜ :

Eğer, müttefiklerin insanlığı ister istemez bu çekişmeye sokmadığı gerçeğini ve bu çatışmayı hazırlayan bir çok değişik güç olduğunu kabul edersek, meseleye değişik bir açıdan bakmamız gerekecek. Son haftaların hayatî önem taşıyan kararlarının alınmasını sağlayan olaylarını bir yana bırakıp, o sıralarda yoğunlaşan askeri ve lojistik plânlamanın mantığını anlamağa çalışsak bile, öylesine çok sayıda Avrupalı'nın savaştan böylesine az korktuğu ve ondan kaçınmak için çok az şey yaptıkları gerçeği yine de çok şaşırtıcı idi. Yine de, sistemi çalıştıran bu az sayıda insanın davranışlarının, idareleri altındaki milyonlar tarafından anaylanacağından nasıl bu kadar emin olduklarını araştırmak gerekir.

Bunu yapmak ise daha do güç. Çünkü birçokları için bu yüzyılın ilk yılları liberal uygarlığın ve idealizmin şahikasına ulaşıldığı yıllardı. Ve bu yıllar Uluslararası toplumun zamanla aydınlanacağı şeklinde bir iyimserlik damgasını basmıştı. Gooch ve onun gibi bir çoğunu cesaretlendiren de buydu zaten. Lahey Konferansı silâhsızlanmaya doğru ilk adımın atıl-

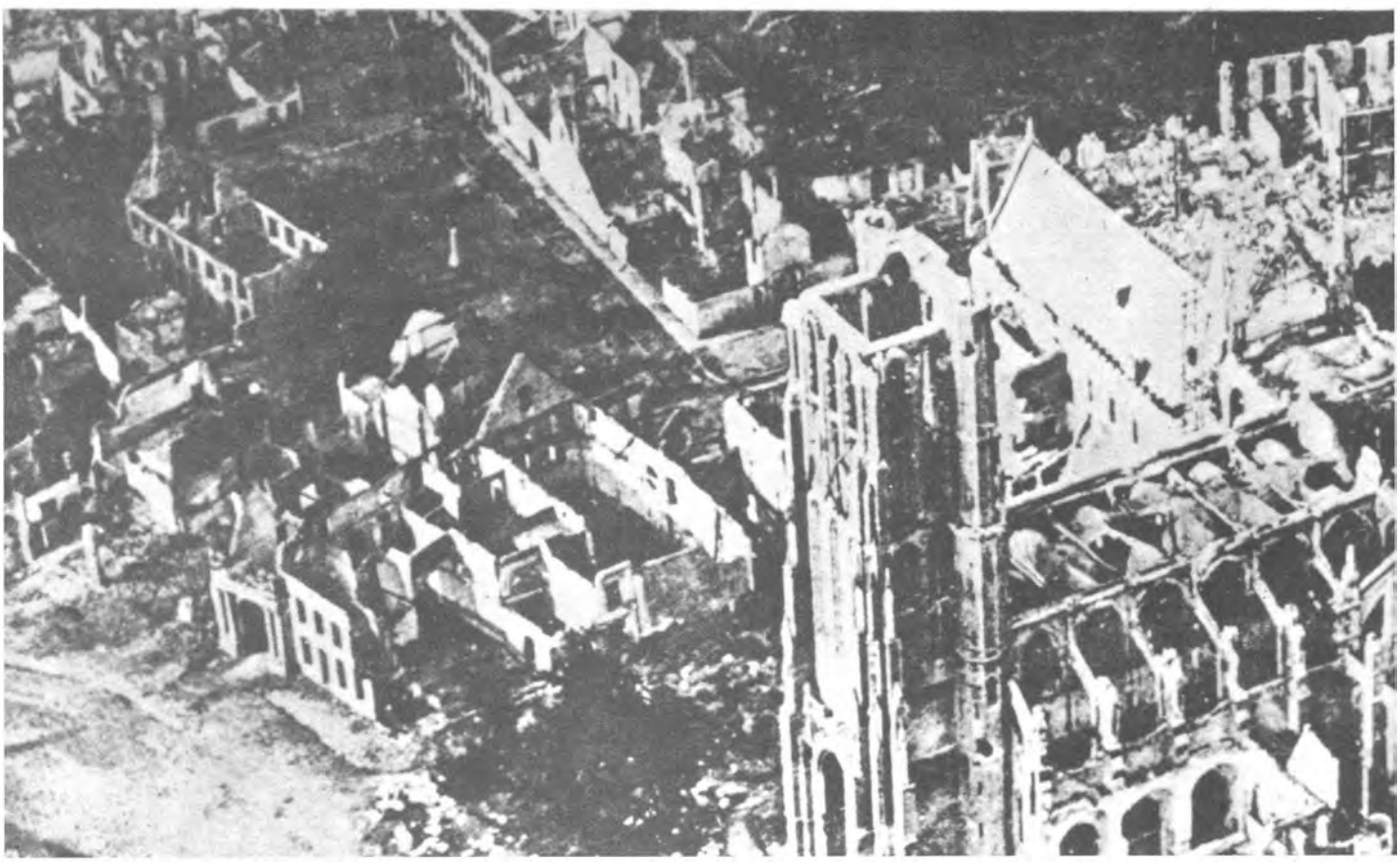

masında ve uygar uluslar arasındaki savaşların tavrını düzenlemede etkili olmuştu. Uluslararası bir barış hareketi ortaya çıkmıştı. Son derece etkili propaganda yayınları yapılıyordu. Herhangi iki devlet arasındaki anlaşmazlıkları uluslararası hakemler aracılığıyla çözmek yaygın bir hal almıştı.

Bunlara inanmayan ve bu konuda şüpheci bir tavır alanlar bile iki devlet arasındaki savaşın, uluslararası alanda ticari ve ekonomik bağları zedeleyeceğini düşünerek kendilerini rahatlatıyorlardı. Sosyalistler yarınlarından emindi, güvenliydi. Nasıl olsa bütün dünya proleterleri birleşerek grev yapıp hükümetleri savaş yapmamaya zorlayacaklardı.

Ya da öyle ümit ediliyordu. Bu iyimserliği niteliyen faktörlere ise çok az önem veriliyordu. Örneğin, II. Enternosyonel savaşa karşı toplu bir eylem organize edememişti. Bütün yapabildiği, çeşitli ülkelerin sosyalistleri arasındaki bölünmeleri bir takım formüllerle gizlemek olmuştu. Bir sosyalist İngiliz Bakan kabineden istifa etti. Sırp ve Rus sosyalistleri de savaşı lânetledi. Fakat hepsi bu kadardı. Sonuç Alman Başbakanı Bethmann Hollweg'in umduğu gibi çıktı ve Rusların seferberliği, Alman Sosyalist Partisi SPD'nin İmparatorluk hükümetini desteklemesine yol açtı. Sosyalistlerin yenilgisi ise bir bakıma semptomatikti. Pasifistlerin ve bir kaç sene öncesine kadar son derece kendinden emin olan ilerici güçlerin çaresizliklerinin yarattığı hayal kesikliği sosyalistlerin yenilmesine neden olmuş ve çağdışı bir vatanseverlik anlayışına yenik düşmüşlerdi.

Bu yüzyıl, bütün öteki yıllara oranla milliyetçiliğin altın çağı olmuştu. 1914'ten bu yana bir çok yeni ülke ortaya çıkmış, daha da önemlisi ortaya çıkma haklarının var olduğu diğer uluslarca kabul edilmişti. Bu

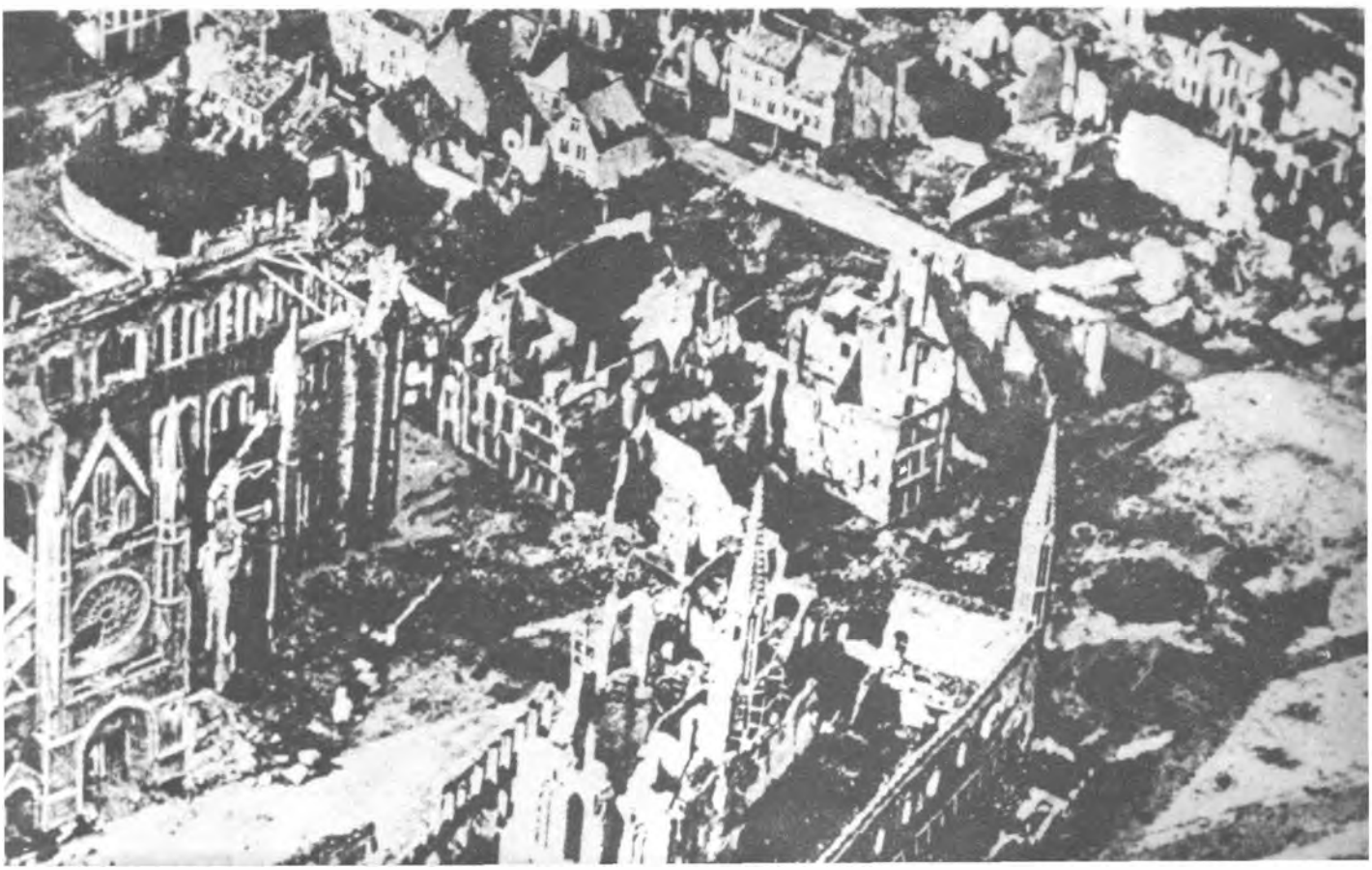

açıdan «Büyük Savaş» milliyetçiliğin büyük zaferi sayılabilirdi. Çünkü tarihî, soylu sülalelerin Avrupasını 1920'lerin yeni uluslarını ortaya çıkarmak uğruna parçalamıştı. 1914 hükümetleri için bazen destekleyici bazen de bir tuzak rolü oynayan psikolojik ve duygusal destek sağlamak acısından milliyetçi duygular büyük rol oynadı. Ve her başkentte insanlar ölüme hazır, savaşa çağrılma haberlerini büyük bir coşkunlukla karşıladılar.

Şüphesiz ki, gerçek patlama bir anlık heyecanın sonucu idi. Ardından ne geleceğini hiç kimse bilmiyordu. 1916'ya kadar, savaşın yorgunluğu ve zayiatın fazlalığı vatanseverlerin coşkunluğunu alıp götürmüştü bile. Yine de o zaman bile barış galibiyetten daha az değerli bir kavramdı. Bu ise geçmişe bakıldığında çok şaşırtıcı idi. Çünkü tarihte böyle bir durum yoktu. «Büyük Savaş'a katılan hiç bir ülke, eğer Rusya ve İngiltere 1940-41 de yenilmiş olsaydı, karşılacakları durumla karşılaşmamışlardı. Başladığı andan itibaren tarihin en popüler ve en dramatik savaşı olan «Büyük Savaş» ruhunu milliyetçiliğin gücünden alıyordu.

Bunu önceden kestirmek ise hiç kolay değildi. Temsili organların ve hükümetlerin tutumları ise duruma kesin bir açıklık getirmiyordu. Reichstag'ın tavrı Alman halkının görüşlerinin bir delili değildi. Şunu da belirtmek lâzım ki, Fransa'daki 1914 seçimleri, 1913'te çıkan ve üç yıllık askerî hizmeti mecbur kılan kanuna karşı düşmanca bir atmosfer oluşturmuştu. Diğer bir yandan Liberal İngiliz hükümetinin büyük gemi - inşa programlarının uygulanması sırasında seçmenlerden çok parlamenterlerle başı derde girdi.

Kitlenin eğilimlerini anlamakta çektikleri güçlük bazılarının milliyet-

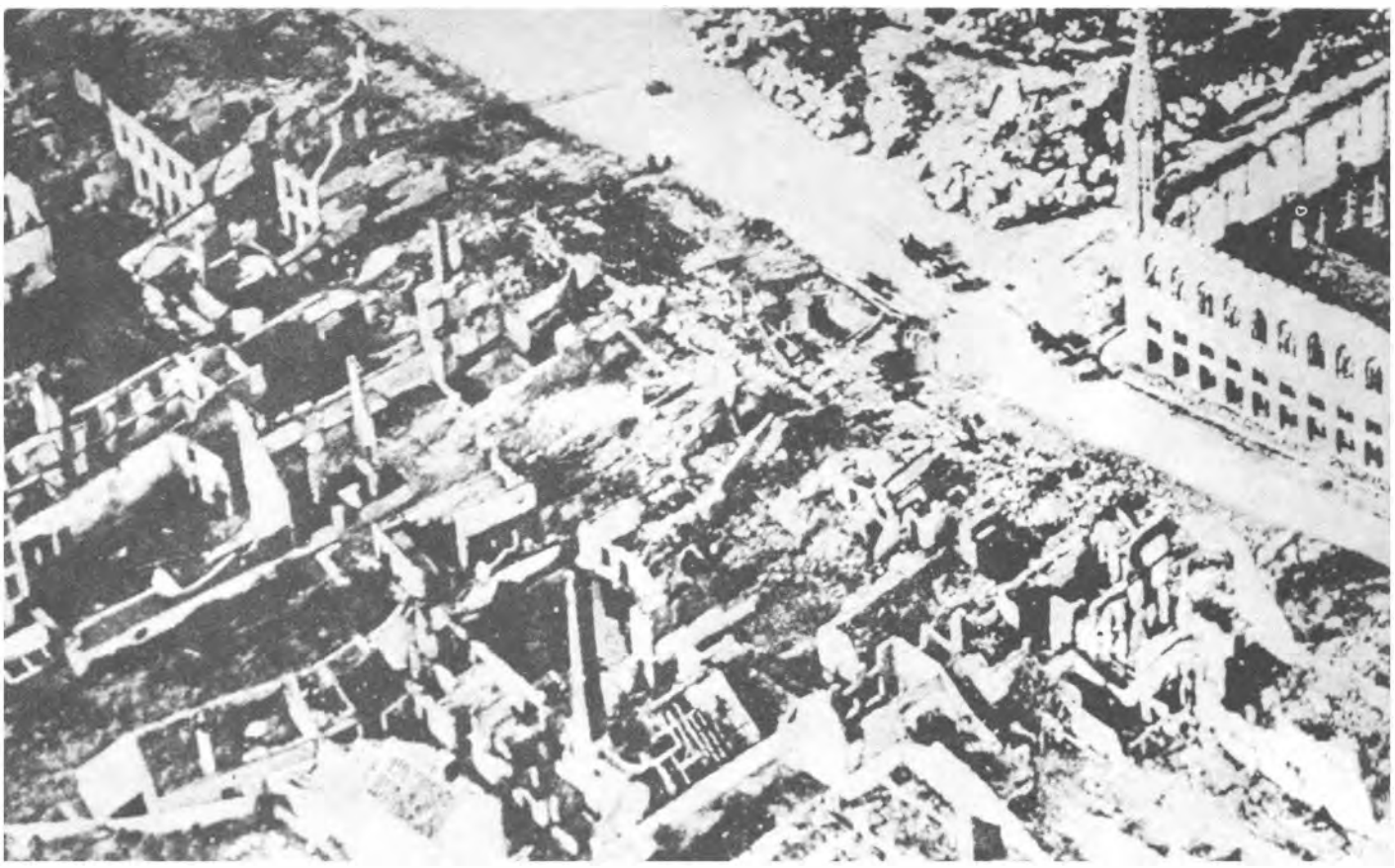

çiliğin aşırı propaganda sonucu savaşa yol açtığını iddia etmelerine neden olmuştu. Bu görüşte de biraz gerçek payı vardı. Örneğin İngiliz ve Alman deniz kuvvetleri dononmolororosı yarışta halkın heyecanını doruğuno uloştırmok için ellerinden geleni yaptılar. Winston Churchill. 1914 öncesinin anılarının toplandığı World Crisis «Dünya Krizi» isimli kitapta bu propagandanın ne kadar etkili olduğunu açık bir şekilde belirtiyordu. Almanlar, Amiralliğin açtığı ve reklâm kamponyolarıylo cesoretlendirilliyor ve onlara İngilizlerin saygısını kazanmanın tek yolunun bir filoya sahip olmak olduğu fikri aşılanıyordu. Bu da o güne kadar denizlerdeki stratejilerine pek önem vermemiş olan İngilizleri tedirgin ediyordu. Korşılığında İngiliz konuşmacılar sert bir dil kullanarak Almanlar'da 'Kopenhag' saldırısı korkusu uyandırıyorlardı. (2. Dünya Savaşındaki Pearl Harbour baskını gibi). İngiliz Amiralliğinin de aynı tip korkuları olabileceği kimsenin aklına gelmiyordu. Rus goliblyetinin sonuçlarının yarattığı korku, II. Enternasyonel'e üye Alman Sosyal Demokratlarının kapitalist ve emperyolist Almanyo'ya karşı savaşmak için aradıkları bahane olmuştu. Yine de korku, topluca çılgın davranışlarda bulunmanın nedeni olamazdı.

Üstelik milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı yeni ortaya çıkmış kavramlar değillerdi. Bu his Fastiodo ve Boer savaşları sırasında Fransızlar tarafından İngilizler'e karşı bütün şiddetiyle gösterilmişti. Bu durumda yeni sayılabilecek tek şey, 1914'lerdeki milliyetçi duyguların sosyol konumu idi. Yeni ortaya çıkan teknik ve kurumsal gerçekler sayesinde vatanperverlik ve aşırı milliyetçilik geniş çapta benimsenmişti. Nedenlerin en beili başlılarından biri de, gariptir oma, eğitimin 19. yüzyıl ortalarından başlıyarak yığınlara yayılması idi. Bunun iki önemli sonucu oldu. Birincisi eğitim devlet tarafından sağlandığı için ulusu ve onu sem-

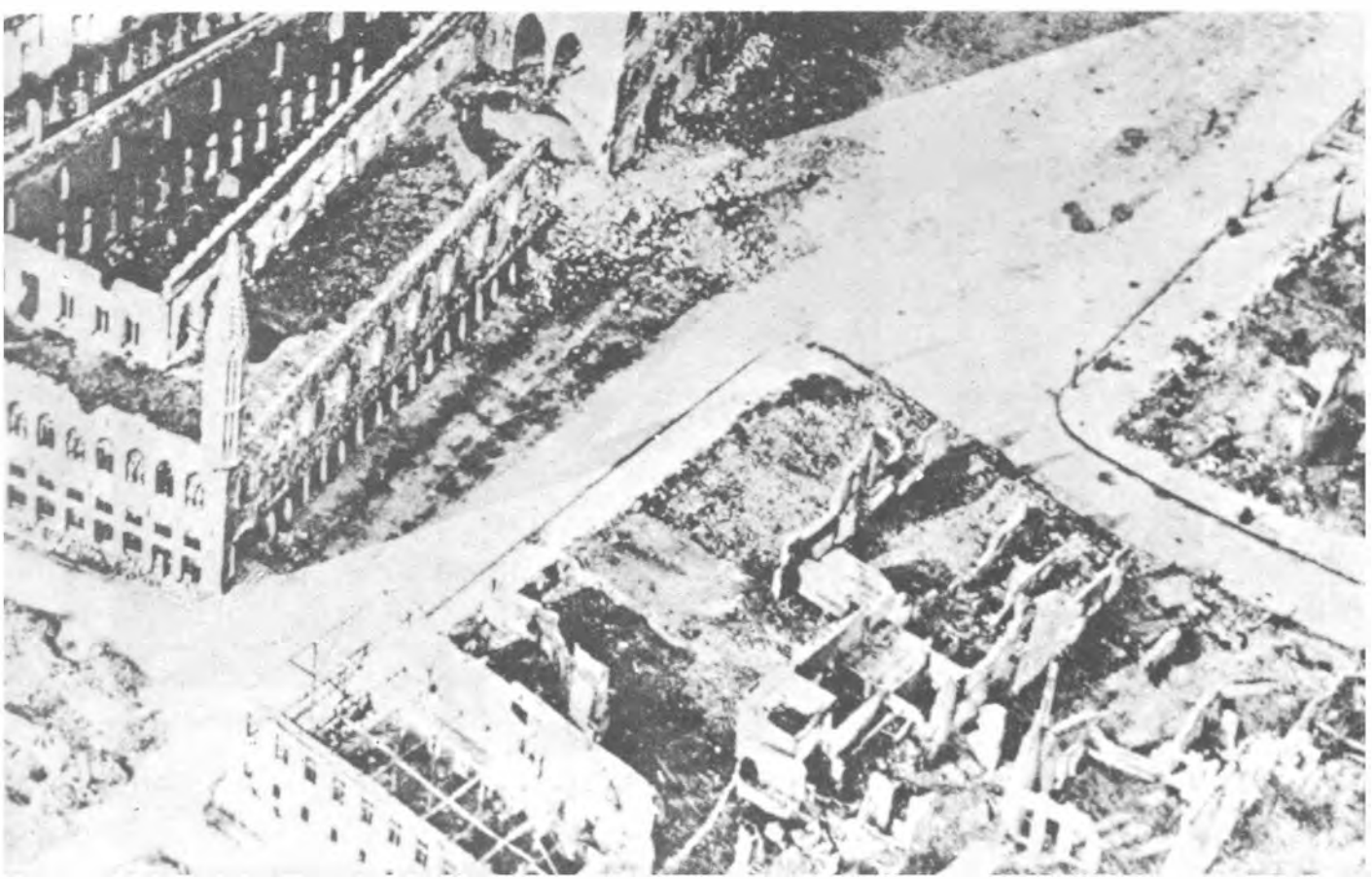

bolize eden ortak kanıların ve tavırların doğmasına yol açtı. Bu eğitim, kitleleri kahramanlık destanları okumoğo, Almanya ve Fronso'do olduğu gibi yiğitlik türküleri söylemeye, Amerika'daki gibi ulusal boyrak üzerine ayinler söylemeye, İngiltere'deki gibi ulusal geçmişin yüceltilmesine iterek ulusal bilinci güçlendirmede en etkili yol oldu.

İkinci önemli etken okur - yazarlığın yayılması idi. 1900'lerde sansasyonel gazetelerin Batı Avrupa ülkelerinde ve Ameriko'do ortaya çıkması bir roslontı sonucu değildi. Gazeteciliğin ön şartı kitle eğitimi idi ve o da ancak o zaman gerçekleşebilmiştl. Ve tabii hemen vatanperverlik duyguları yayınevlerine de el attı ve ilk meyvelerini 1898'de İspanyo'yo karşı Amerikan konu oyunun coşkunluğunu duyurmada tahrik etmede verdl. Böylelikle basının önceleri sadece yönetici kesiminin ilgilendiği uluslararası konularda halkı aydınlatabileceği ve halkta gerekli heyecanı yaratabileceği açığa çıkmış oldu.

Yaygın düşünce tarzının değişmesinin yayın hayatına yansıması hayalî savaşlar ile ilgili birçok kitabın piyasaya çıkması şeklinde oldu. Öyle kl 1900 - 1914 yılları orasında belli başlı Avrupa dillerinde bu konu üzerine 180 kitap yayınlandı. Bu sayı 1886 - 1900 yıllarında bu türde basılan kitapların yaklaşık iki katıydı. Bu kitaplar her yerde coşkunlukla karşılanıyordu. Almanya'da, Almanya'nın İngiltere'yi zaptını anlatan Dünya Savaşı» **Der Weltkrieg** (1904) lsimli kitap en çok satan kitaplar listesinin başındaydı. İngiliz kitaplarının en başarılısı lse William Le Ouex'nin **Invasion of 1910.** (1910 lstilâsı) lsimli kitabı ldi ve bir milyon satmıştı.

Bu kitapların insanların kafalarını özellikle uluslararası ilişkilerle ilgilendiklerinde klişeleşmiş, basmakalıp bir yığın fikirle doldurmakta çok yararı oldu. Kitaplar aynı zamanda ilgili partilerin kendi davaları için

Avusturya İmparatoru Franz Joseph

hararetle öne sürdükleri bir destek kaynağı da oldu. Örneğin Lord Robert Le Quex'nin kitabını zorunlu askerî hizmeti savunan çok değerli bir kaynak olarak görmüş ve kitaptan bu yolda yararlanmıştı. Bu ve buna benzer kitaplar halkın kafasını korku ve heyecanla dolduruyor, savaş yıllarının profesyonel propagandacıları tarafından halka işlenen bu fikirlerle onların silâhlanma programlarını desteklemeleri ve diğer uluslara düşmanca nefret duyguları beslemeleri sağlanmaktaydı.

Savaş öncesi toplumunun bir diğer tehlikeli karakteristiği de şiddete olan yatkınlığı idi. Ünlü ekonomist J. M. Keynes'in gözlemlerinde gerçek payı büyüktü ve savaşın bitiminde söylediği gibi **«Uygarlığın kabuğu çok ince idi.»** Birçok ülkede derin bir «devrim» korkusu seziliyordu. Özellikle savaştan önceki on yılın sosyal çalkantıları bu korkuyu iyice yaygınlaştırmıştı. 1909'da Borselona'daki ayaklanma ve Rusya'daki 1905 ihtilaline katılanların topluca kılıçtan geçirilmesi korkuları iyice yoğunlaştırıyordu. Sosyal karışıklıklar ve şiddet salgın bir akım halinde her yana yayılıyordu ve artık halkı yıldırmıştı. Öyle ki, Liberal İtalyan Başbakanı Giovanni Giolitti, İtalya'nın sosyal problemlerini çözmek için zor kullanmaktan daha iyi çözüm yolları olması gerektiğini söylediği için büyük bir hümanist ve idealist sayılıyordu. Clemenceau ise Fransa'nın kurtarıcısı olarak meşhur olmazdan uzun bir süre önce, acımasızca grev kırıcılığına kalktığı için Fransız sosyalistlerinin nefretini kazanmıştı.

Hükümetlerin karşılaştıkları bütün bu şiddet eğilimlerinin hepsi sosyal ya da ekonomik kaygılardan doğmuyordu. Sarajevo'da patlak veren terör hareketleri yıllarca Habsburg İmparatorluğu için bir tehdit niteliği taşımıştı. Polonya'da ise genç ihtilâlciler davaları için para bulmak üzere postahaneleri soyuyorlardı. Milliyetçilik devlet içinde milletler oluş-

Alman İmparatoru Wilhelm II.

Belçika Kralı Albert

turduğu müddetçe sınıf düşmanlığından çok daha yıkıcı bir güçtür. Bunun en çarpıcı örneği ise İngiltere'dir. Uzlaşmaz iki topluma, Kuzey - Güney İrlanda'lıların çatışması ülkeyi 1914'te savaşın eşiğine getirmişti.

DEVRİM KORKUSU :

Bazen böyle kaynaklardan doğan korku ve gerilimlerin sonucu halkın devrimden sakınmanın bir çıkar yolu olarak savaşı desteklediği ileri sürülür. Bunda da bir gerçek payı vardır. Örneğin, savaşın patlaması İngiltere'nin İrlanda meselesinde yönetime karışmasını engellediği için İrlanda krizi bir anda yok oluvermişti. Birçokları da savaşı gerçek boyutları ile ne anlama geldiğini bilmemenin cehaleti ile karşılıyordur. Örneğin askerler, denizciler, siviller hepsi savaşın çok kısa süreceğini zannediyorlardı. Hiç biri modern silâhların yıkıcı etkisini ve yaratacağı zaylâtı düşünmüyordu bile. Acı olan şey, hayali savaş edebiyatında da görüldüğü gibi 20. yüzyıl savaşlarının insanlık dışı savaşlar olabileceğini akıllarına getirmemeleriydi. Sadece bir yazar, I. S. Bloch isimli bir İsveçli, önümüzdeki savaşı gerçek boyutlarıyla tanıtmaya çalışmış, bir diğeri ki, H. G. Wells, bir dahi idi, daha da ileri görüşlü çıkmış, 1913'te atom bombası üzerine yazılar yazmıştı. Genel olarak, büyük çoğunluk savaşın zorlu fakat kısa bir savaş olacağı görüşünde hemfikirdi.

Böylesi bir cehalet, hayatı, politikacılar için daha da kolaylaştırıyor, başka türlü çözemiyecekleri problemlerden savaş yoluyla kurtulmaya çalışıyorlardı. Nefret ettikleri İmparatorluklar için savaşın vereceği hasarı sezen Doğu Avrupa'lı devrimciler de böyle düşünüyordu. Savaş haberlerini öğrendikçe büyük bir coşkunluk gösteren sadece yarı eğitilmiş halk, ya da yabancı düşmanları değildi, aydınlarında aynı derecede coşkunluk göstermesi çok şaşırtıcı idi.

Sırbistan Başbakanı Nikola Pasıç

İngiltere Kralı George V.

Böylece savaş öncesi kültürün önemli özelliklerinin pek üstünde durulmodığı, durulduğu zaman do bunu «Büyük Sovoş»ı oluşturan değil de, onun yorottığı bir şey olarak oçıklondığı görülüyordu. Bu günümüze hökim olan liberol uygorlığo karşı kasıtlı olarak bir takım değer yargılarının topluma işlenmesi sonucuydu. İnsanın başarılarının koynoğı olarak oydınlanmoyocoğının mirası **akılcılık yerine mantıksızlık** yüceltiliyor. Toplu çalışmo, ikili görüşmeler çelişkileri ve şiddeti gelişmenin motoru olarak gören öğretiye karşı çıkılıyordu. **Kültürel devrimciler de politik devrimciler gibi statü değişikliği vaadeden bir savaşa evet diyorlardı.**

Orta - sınıfa mensup birçok kişi maddî bakımdan doyurucu fakat manevî açıdan çok kısır olan 20. yüzyıl dünyası üzerine hoşnutsuzluklarını belirtmişlerdi. William James, bir keresinde «insonlığın savaşa manevî bir karşılık bulmaya ihtiyacı vor» demişti. 1914'te Avrupa'do düşünen odamın bile davranışı bu hedefe ulaşmakta ne kadar az yol kotedildiğini gösteriyordu. Liberal uygarlığın yorgunluğu ve bunaltıcı havası maddî olondoki başarısına roğmen insanları ona karşı olmaya itmişti.

Sonuç olarak, harbin gerçek çıkış nedenlerini diplomatik belgelerde veya resmî ofislerdeki plônlordo aramak yersizdi. Çünkü bütün dosyalar altüst edilse bile yine de geriye kitle psikolojisi ve ruhsal çöküntülerle ilgili çözümü gerekli bir sürü sorun kalıyordu. W. Churchill, 1914'teki teşhisini kısaca şu çizgilerle belirtmişti: **«Havada bir garip öfke vardı. Millet maddî bolluktan hoşnut değildi ve bu da onu iç ya da dış kavgaya itiyordu.»** Büyük askerî mokinoların savaşın son önemli günlerindeki otomatikleşmiş hareketleri ancak böyle bir tablo içinde değer kazanabiliyordu. Çünkü ancak böyle bir öfke, insanların bu makinaları yavaş yavaş, güçlükle de olsa kabullenmesine yol oçobilirdi.

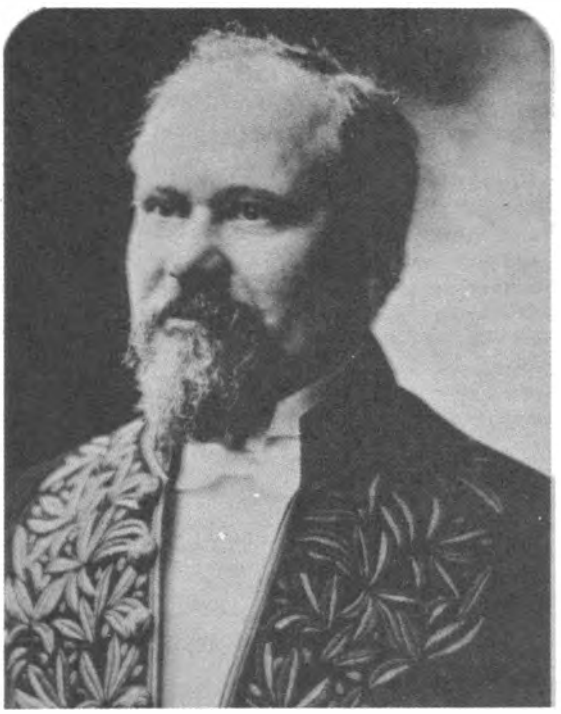

Fransa Başkanı Raymond Poincare

Rus Çarı Nicholas II.

SARAJEVO — Ziyaret başlıyor.

Savaşı başlatan mermi SARAJEVO (SARAYBOSNA)

Günümüz tarihinde hiç bir politik suikast, Habsburg İmparatorluğunun varisi olan Arşidük Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te Bosna - Hersek eyaletlerinin merkezi olan Sarajevo'da katli kadar önemli sonuçlar doğurmamıştır.

Sarajevo cinayeti, daha normal uluslararası şartlar altında böylesine bir karışıklığa neden olmazdı. Fakat 1914'ün yazında Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki gerilim öylesine şiddetliydi ki Arşidük'ün bir Bosnalı öğrenci olan Gavrilo Princip tarafından öldürülmesi 1. Dünya Savaşının çıkmasına yol açtı. Savaş seri ve geri dönülmez adımlarla gelişti. 23 Temmuz'da Avusturya'nın Sırbiston'a ultimatomunu, 28 Temmuz'da savaş ilanı, önce Rusyo'nın seferberliği, Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusyo'ya, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş ilan etmesi ve 4 Ağustos'ta Ingiltere'nin Almanya'yo savaş ilan etmesi izledi.

Sarojevo cinayeti zamanımızın en amatörce uygulanmış suikastlerinden biriydi. Suikostçilerin hepsi de genç, delikanlı çoğındo öğrenci idi. **Genç Bosna** adlı bir örgüte üyeydiler ve bu örgüt Hobsburg krollığının içindeki güney Slavların kurduğu birçok gizli örgütten biriydi. Gerçi 1910 - 1914 yılları arasında Güney Slav devrimci hareketinin düzenlediği ve Habsburg soylularının hoyotlorıno kasteden bir çok teşebbüste bulunulmuş, gerçekleşemeyen bir düzine de suikast olmuştu, ama 28 Haziran 1914'teki suikast sadece ilgililerin koyıtsızlığı sayesinde başarıya ulaşmıştı.

Modern çağlarda en amatör suikastçiler tarafından öldürülen Avusturya - Macaristan veliahtı Arşidük Ferdinand.

Gavrilo Princip ve diğer suikastçılar duruşmada Pirincip sağdan üçüncü

Yukarıda: Suikast anısına çıkarılmış bir pul. Aşçğıda: Arşidük öldürüldüğü sırada üzerinde bulunan üniforması. Kanlar ve mermilerin girdiği yerler üniformada görülüyor.

3. Extra-Ausgabe.

Bosnische Post

Organ für Politik und Volkswirtschaft.

Die Attentate.

Die Beileidskundgebungen.

Zu dem zweiten Attentate.

Eine nicht explodierte Bombe.

Das Attentat von langer Hand vorbereitet?

Der Eindruck der Katastrophe.

Bosna Postası gazetesinin özel baskısı: Başlıkta Hücum yazıyor. Sonraki ara başlıklar da sırasıyla şöyle: Sempati mesajı, İkinci hücuma doğru, Patlamayan bir bomba, Suikast uzun bir elin işi mi?

Avusturya İmparatoru Franz Joseph. Ülkesinin sevilen ve sayılan bir liderliydi.

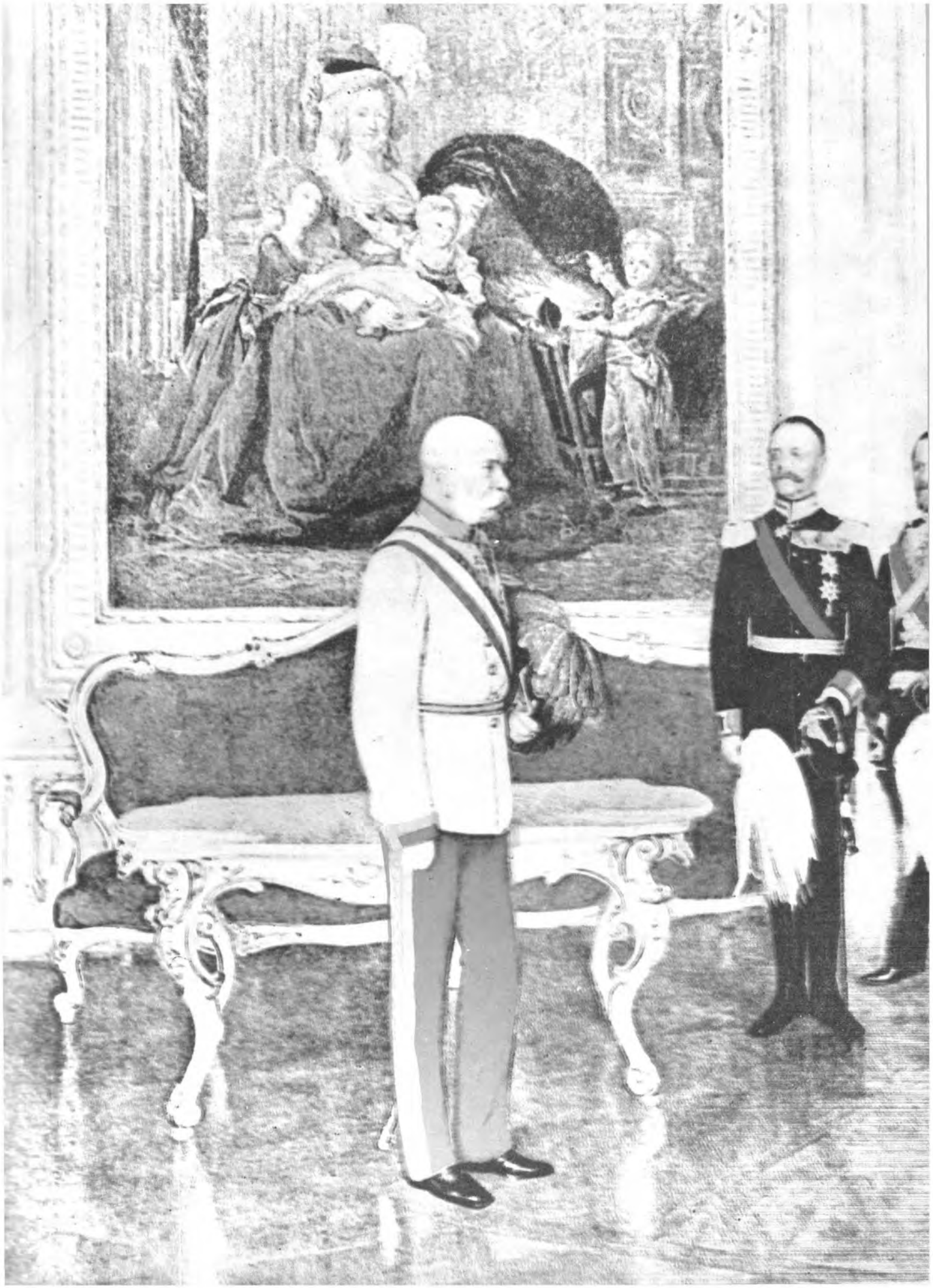

1914'te Birinci Dünya Savaşı patladığında makinalı tüfek sayısı sınırlıyıdı. Buna rağmen her yerde konuşulan şey Almanlarda yüzlerce olduğuydu. — 1919'da yayımlanan Amerikan kaynaklı bir haberde bu sayı 50.000 olarak belirtilmişti ve her efsanede olduğu gibi, söylenenler gerçek sayıdan çok uzaktı. — Almanlar kuşkusuz daha fazla silâha sahipti ama sadece daha büyük bir orduya sahip olduklarından. O sıralarda makinalı tüfek sayısı sayısı İngiliz ve Fransızlarda yok denecek kadar azdı; eldeki silâhlar yetersizdi. Savaşın ortasında makinalı tüfeklerin dağılımı Alman, Fransız, ve İngiliz ordularında aynıydı, her piyade taburuna iki makinalı tüfek; öyle ki ordular birbiri üzerinde bu yönden bir üstünlükleri yoktu.

Savaşın bir siper savaşına dönüşmesinden sonra makinalı tüfek önem kazandı. Almanlar yedekteki makinalıları cepheye sürerek onları hatların korunmasında kullandılar. Kısa bir süre sonra makinalı tüfek ateş hattını da etkilemeye başladı ve her ülke elinden geldiğince makinalı tüfek yapımına girişti. Doğal olarak bir takım sorunlar belirdi, çünkü zamanın olanakları kısıtlı ve yetersizdi, oysa makinalı tüfek yapımı karmaşık teknik işlemler, uzun bir süre ve ince, özenli çalışma gerektiriyordu. Böylece daha fazla, daha çabuk, daha iyi makinalı tüfek

yapımı için yöntemler aranmaya başlandı.

A.B.D.'de Samuel Mac Lean adında bir silâh uzmanı ordudan aldığı yardımla gazla çalışan makinalı tüfek dizaynı yaptı. Tasarısını gerçekleştiremedi ve dizaynın patentini Buffalo Otomatik Silâhlar Şirketine (A.A.C.B.) sattı. Şirket 1910 da ordudan yeni emekli olmuş Albay Isaac N. Lewis'e eldeki dizaynı çalışabilir bir silâha dönüştürmesini teklif etti. 1911'de Lewis yaptığı örnekleri Ordu'dan yetkililere sundu. Dört tüfek kontrol ve deneme için alıkonuldu ama Amerikan Ordu Levazım Dairesi konuyla ilgilenmeyince Lewis Belçika'ya gitti ve tasarısının gerçekleşmesini sağladı. Lewisler 1913'te Belçika Ordusu'nda kullanılmaya başladı ve 1914'te sa-

Lewis Makinalı Tüfek

İlk Lewis tüfeği aşağıdaki «bir numara» adını taşıyan dipçiksiz, kollu tüfektir. Kesit ise piston ve tetiğin atıştan önceki durumunu ve namlunun ucundaki radyal iskeletli hava - soğutma sistemi gösteriyor. **Yukarıda** : Lewis makinalı tüfeğinin gövdesi ve tambur biçimindeki fişekliği.

Teknik özellikler :
Ağırlık = 12, 2472 kg
Atış hızı = 131 m/saniye
Dakikada 500 - 600 mermi atıyor.

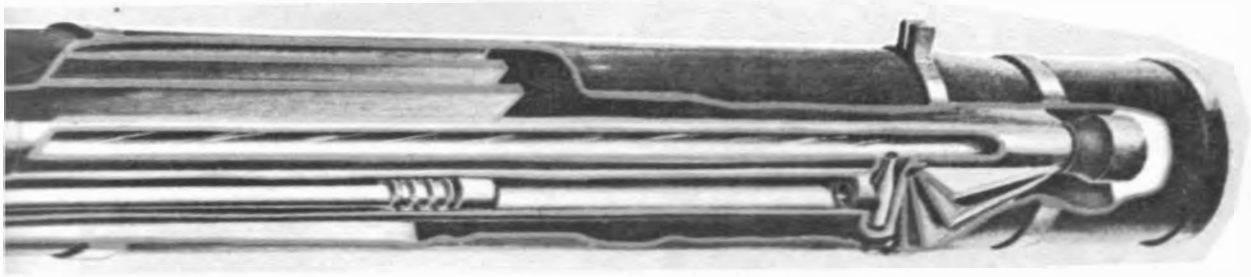

vaşın başlamasıyla İngiliz Ordusu tarafından bir miktar satın alındı. İngiltere'de BSA şirketi Lewislerin üretimine geçti. Savaşın artan şiddeti ve yoğunluğuyla birlikte B.S.A. Şirketinin tüm üretim kapasitesi Lewis tüfekleri üzerinde toplandı. Bunun yanı sıra Amerika'da S.A. Şirketiyle sözleşmeler yapıldı. 1917 başında S.A. Şirketi haftada 400 makinalı tüfek üretecek kapasiteye ulaşmıştı.

Lewis makinalı tüfeği iyi bir yer silâhı olmasına rağmen asıl ününü savaş uçaklarında kullanılmasından sonra kazandı. Lewis'in hava savaşında ilk kullanılışı 22 Ağustos 1914'e rastlar: İki İngiliz pilotu uçuş sırasında yanlarına aldıkları Lewis makinalıyla bir Alman Albatros uçağına ateş açarlar. Tüm başarısızlıklarına karşın iki İngiliz pilotu göklere yeni bir silâh daha kazandırmışlardır: Makinalı tüfek!

Lewis uçaklarda gözetleyici tarafından serbest ve monte edilmiş olarak kullanıldı. Örneğin SE-5'lerde kanat üstüne tutturuldu ve pilot kabinine bağlı bir kontrol kablosuyla çalıştı.

Bir yer silâhı olarak Lewis'nin üstünlükleri vardı. Birincisi, bir Vickers tüfeğinin yapımında harcanan zaman ve malzemenin beşte biri yeterliydi Lewis'nin yapımı için. İkincisi, saldırı sırasında tek kişi tarafından kolayca taşınabilmesi ve düşmana bırakılmamasıdır.

Lewis makinalı tüfeği uçaklarda kullanılmasıyla ün kazandı. Resimde bir DH2 uçağının ön tarafına monte edilmiş olarak görüyorsunuz.

irinci Dünya Savasını hazırlayan nedenlerden en önemlisi bir karikatür
:onusunda. Bosna - Hersek ve Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğundan
Avrupalı hükümdarlar tarafından koparılıyor. Sultan Abdülhamid il. ise
Anadolu topraklarında düşünceli, çaresiz. İşte Fransız karikatürü bu
olayı büyük bir zevkle anlatırken gelecekteki patlamayı yansıttığını
ilmiyordu bile... Avrupa'daki Osmanlı mirası üstüne ve gururu kırılmış
Osmanlı İmparatorluğu sonuç için bir büyük savaşın çıkmasını

Fransız piyade eri: Önceleri kırmızı pantalon ve kep olan Fransız piyadesi üniforması sonradan değiştirildi. Geleneksel üniforma modeli bicimde eski çizgiler korunarak renk mavi olarak seçildi.

Avusturya - Macaristan süvarisi (Hussars) : Bu Hussars (Hafif süvari alayı) erleri 1859 yılına kadar demir-gri üniforma giydiler. Sonradan kırmızı pantalon ve koyu mavi ceket olarak değiştirildi. Çok ünlü süvarilerdi.

Türk-Alman ilişkileri Sultan Abdülhamid II. için önemliydi. Bütün Avrupa ülkeleri içinde Türk'lere yakınlaşan sadece Almanlardı. İmparator Wilhelm II. Türkiye'ye gelmiş ve Padişah Abdülhamid tarafından çok iyi karşılanmıştı. O zamanki konuşmalar çoğunlukla Bağdat demiryolu üzerinde olmuştu. Abdülhamid II. savaş yanlısı değildi (yukarıda), Kaiser Wilhelm II. ise (karşı sayfada), Almanya'nın çıkarları için bir savaşın gerekli olduğuna inanıyordu.

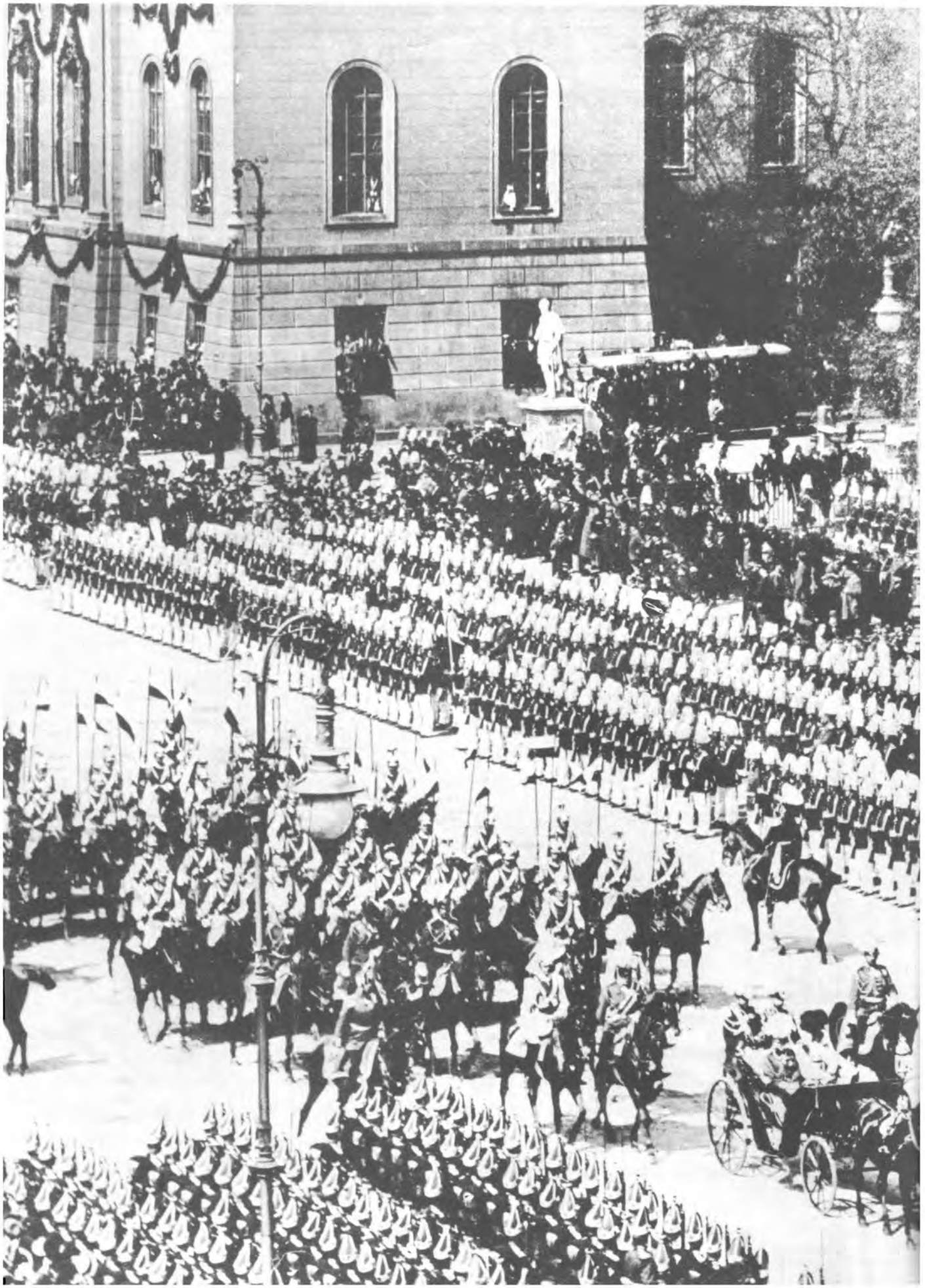

Kadere Terkedilmiş Önlem

Habsburg polisi, Sarayevo'ya girdiklerinde arşidükü ve imparatorluğun ileri gelenlerini korumak için hiç bir ciddi tedbir almamıştı. Oysa arşidük'ün Sarajevo ziyaretiyle ilgili yüzlerce ihbar vardı ve bunlar dünyanın değişik yerlerinden Sarajevo'dan, Viyana'dan, Budapeşte'den, Berlin'den ve hattâ Amerika'dan geliyordu. (Amerikalıların Güney Slav kökenli gizli örgütleri, arşidük için yıllardır bir suikast düşünüyorlardı ve Habsburg polisinin New York'taki gizli ajanları, Colombia Üniversitesinden Sırp uyruklu bir profesörün suikastçilerin lideri olmasından şüpheleniyordu.)

Arşidük cesur bir adamdı ve bazen aldığı ihbarlara karşı kaderci bir tavır takınıyordu. Ölümünden iki ay önce Trieste yakınlarında Miramare'deyken aniden kısa bir gezinti yapmaya karar vermiş ve birisinin çıkarak güvenlik tedbirlerinden bahsetmesi üzerine arşidük, **«İhtiyatlı davranmak, güvenlik tedbirleri almak mı? Bunlar beni zerre kadar ilgilendirmez. İnsan her yerde Tanrı'nın ellerindedir. Bak, işte şimdi şu çalının ardından bir genç irisi çıkıp üstüme atlayacak ... Korkular ve önlemler insan hayatını felce uğratır. Korkmak her zaman tehlikeli bir iştir»** demişti.

Arşidük'ün karısı, Hohenberg Düşesi kocasının Sarajevo seyahatinden çok endişeliydi ve bu gezinin gerekli olup olma-

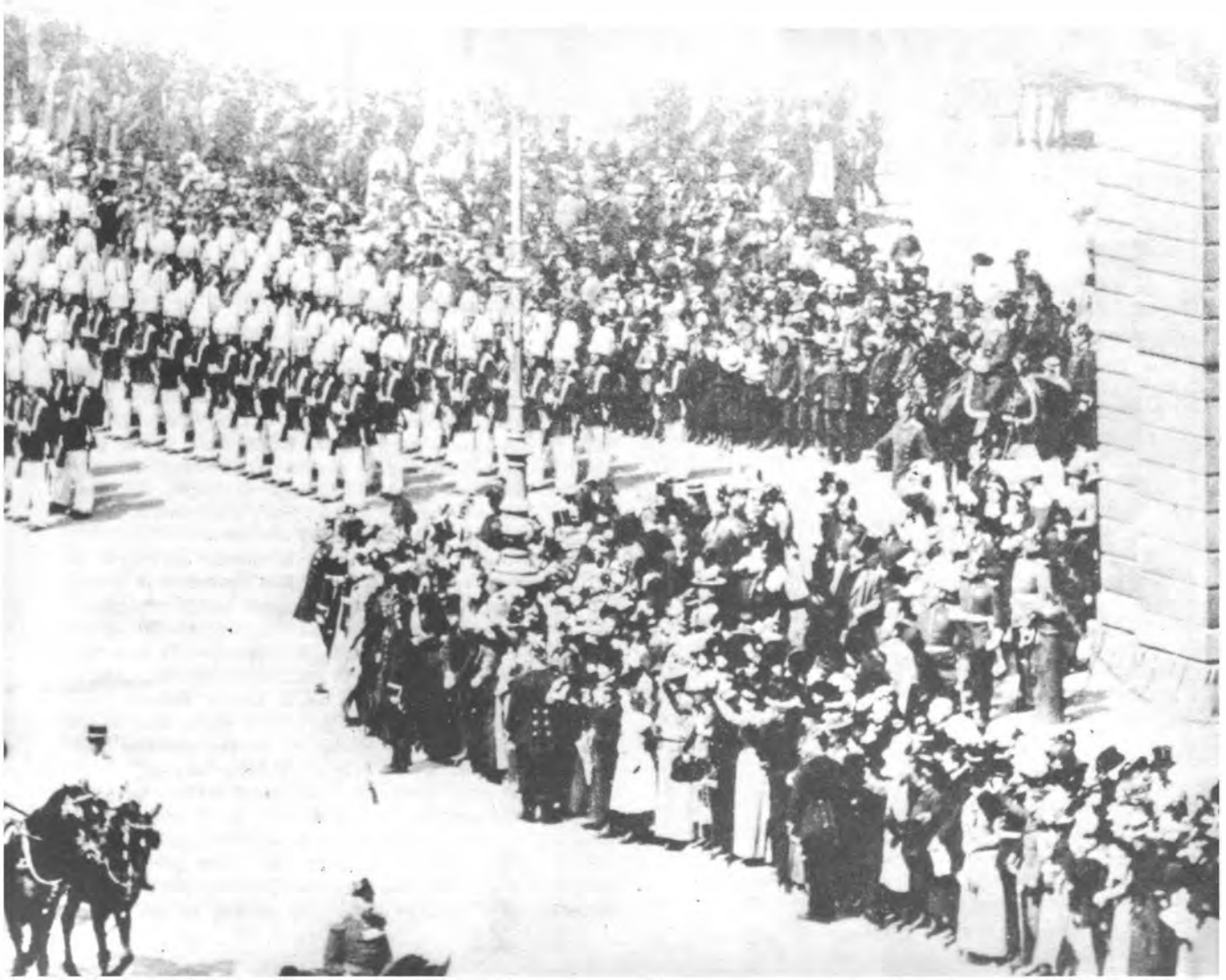

dığını birçok kereler sormasıyla endişelerini belli etmişti. Ama arşidük sonunda Bosna'ya gitmelerinin gerekli olduğuna onu inandırdı. Arşidük'ün en büyük oğlu Dr. Max Hohenberg'ın anılarına göre İmparator Franz - Josef bile arşidük'ü Bosna'ya gitmekten vazgeçirmeye çalışmıştı: Avusturya Başkumandanlığı o seneki büyük manevraların Bosna'da yapılmasına karar mişti. Manevra için, Avusturya'ya yeni ilhak etmiş olan, isyancılarla dolu bu ülkenin seçilmesi gerçekten çok tehlikeliydi. Hele eski İmparator Franz Josef'in — Sarajevo gezisinde bir şans eseri ölümden kurtuldu — babama manevralara katılmaması için tavsiyelerde bulunduğunu öğrenmek bizi daha da üzdü. Böyle bir zevkten mahrum mu olacaktık. Babamın İmparatorun ihtiyat tavsiyelerini ciddiye almadığını görünce neşemiz tekrar yerine geldi. Bir gece masada **«Ben Avusturya - Macaristan ordularının genel müfettişiyim. Sarajevo'ya gitmeliyim. Aksi takdirde askerler benim yokluğumu hiç bir şekilde açıklayamazlar»** dedi.

İmparator Franz Josef'in veliahdın hayatından endişe etmesi için bir çok sebep vardı. Bosna - Hersek'te özellikle Sırplar arasında Habsburg yönetiminden hoşnut olmayanlar çoğunluktaydı. Arşidük, Sarajevo gezisi için özel olarak 28 Haziran'ı, Sırpların en büyük festivali Aziz Vitus yortusuna rastladığı için seçmişti. Bugün Sırplarda 28 Haziran 1389 Kosova Savaşından bu yana kutlanıyordu. Savaşta Osmanlı ordusu Prens Lazar yönetimindeki Sırp ordusuna imha etmiş ve savaş sonunda her iki kumandan da öldürülmüştü. Milos Obliic isimli soylu bir Sırplı hile ve kurnazlık ile Türk saflarına geçip Sultan Murad'ı hançerleyerek öldürmüştü. Sırplar savaşı kaybetmişler ve bu yenilgi Orta - Çağ Sırp devletinin bağımsızlığının sonu ve Sırplar ve Güney Slavlar üzerinde 400 yıldan fazla sürecek Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olmuştu.

Arşidük'ün 28 Haziran Kosova Günü festivali sırasında Sarajevo'yu ziyareti, en azından İngiltere Kralı V. George'un 1917 Aziz Patrick yortusu sırasında Irlanda'yı ziyareti kadar gözüpek bir davranıştı.

Böylesine her an patlamaya hazır duruma rağmen, arşidükün suikaste kurban gittiği gün neredeyse hiç güvenlik tedbiri alınmamıştı. Özellikle İmparator Franz Josef'in 1910 Haziran'-

ındaki Sarajevo gezisi sırasındaki güvenlik tedbirleri ile kıyaslandığında aradaki fark çok belirgin idi. İmparatoru ziyareti için geçeceği yollar kordon halinde iki sıra askerle donatılmıştı, Sarajevo'nun hemen dışında 70.000 asker varken arşidükün geçeceği yolda ise bir tek asker bile yoktu. İmparator geldiğinde yüzlerce şüpheli vatandaşa evlerinden çıkmamaları için kesin emir verilmişti. Oysa Franz Ferdinand'ın ziyareti sırasında böyle bir önlem (tedbir) alınmamıştı.

Sarajevo'nun polis memurları kendilerini savunuyor ve suçu Bosna askeri valisi General Oskar Potiorek'e ve arşidükün ağırlanmasıyla ilgilenecek olan askeri komiteye yüklüyorlardı. «Genç Bosnalılar»ın eylemleri için hazırladıkları uzunca bir rapor ise **«Bu çocuklardan mı korkuyorsunuz?»** denilerek, ayıplanmalarına yol açmıştı. 28 Haziran arefesinde, polisler, arşidükün Sarajevo'yu Kosova Günü ziyaret etmemesi için tekrar uyardılar. Fakat orduda görevli bir subay olan komite başkanı **«Üzülmeyin, bu soysuzlar hiç bir şey yapmaya cesaret edemezler»** diyerek bu uyarıya hiç kulak asmadı.

Bir diğer polis memuru da durumu **«28 Haziran günü önlemler kadere bırakılmıştı»** diyerek dile getiriyordu. Yine de polis teşkilatı kendi şahsî gayretiyle 120 adamını, Budapeşte ve Trieste'den gelen bir koç dedektifle birlikte görevlendirdi. Görevleri ise Kraliyet ailesi caddeden geçerken yüzlerini halka dönmekti. Ama 120 polis 4 millik bir yol için bir şey değildi.

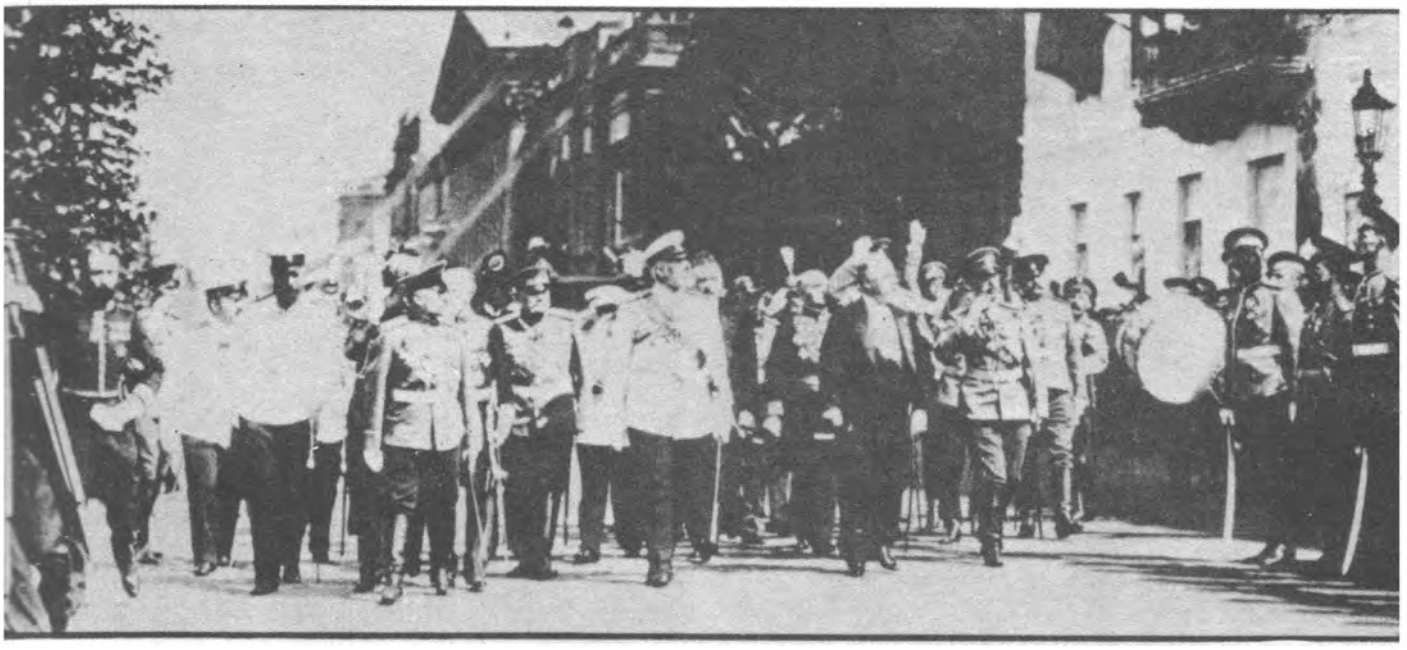

1914'te Avrupa'nın başları. 1 — Avusturya - Macaristan İmparatoru Franz Joseph bir alle düğününde. 2 — Alman İmparatoru Wilhelm II. Fransız Mareşali Foch ile. 3— Alman İmparatoru (solda) ve İngiltere Kralı George V. 4 — Fransa Cumhurbaşkanı Poincare 1914'te Rusya'yı ziyareti sırasında.

Olay günü

Yerel polisin davranışlarında çoğunlukla beceriksizlik hâkimdi. Polislerin bir çoğu Habsburg soyluları ile dolu altı arabayı bir arada görünce, bu muhteşem gösteri karşısında adetâ büyülenmiş, akıllarını kaybetmişlerdi. Oysa, suikastçiler görevlerine çok bağlıydı. Nedeljko Cabrinovic yanında duran polise arşidükün hangi arabada olduğunu sordu. Heyecanlı dedektif ise eliyle sağ tarafı gösterdi. Bir kaç saniye sonra suikastçi elindeki el bombasının kapsülünü çıkarıp arşidükün arabasına doğru fırlattı. Bomba üçü saraya mensub olmak üzere yirmi kişiyi yaralamıştı. Hohenberg Düşesi de hafif yaralananlar arasındaydı, boynunda bir sıyrık vardı.

Bu ilk teşebbüsten sonra, arşidükün gezisini yarıda bırakmaması ve yola devam etmesine karar verildi. General Potiorek ise telâştan aklını kaybetmişti. Bir taraftan yanındakilere emir üstüne emirler yağdırıyor ve arşidük'ün **«Bombaları unutmayalım, ya bir teşebbüs daha olursa»** şeklindeki endişeli sorularına **«Majesteleri, siz içinizi ferah tutun, bütün sorumluluğu ben üstleniyorum»** şeklinde cevap veriyordu.

Kraliyet alayının yolunda arşidük'ün isteği üzerine yaralı subaylardan birini ziyaret etmesi için bir değişiklik yapıldı. Fakat şoförlerini bundan hiç kimse haberdar etmemişti. Bu hatayı kimin yaptığı, **kasten mi yoksa kazayla mı** yaptığı tartışma götürür bir nokta idi. Arşudük'ün bulunduğu arabayı kullanan şoför, içinde dedektiflerin ve mahalli polis şeflerinin bulunduğu öndeki iki arabayı tam izliyeceği sırada, General Potiorek'in **«Nereye gidiyorsun? Dur! Yanlış yoldan gidiyorsun»** şeklindeki kızgın haykırışı üzerine acı bir fren yaptı ve araba kalabalık olan kaldırıma çok yakın bir yerde, bir dükkanın önünde durdu. Baş suikastçı Gavrilo Princip, ki içlerindeki en keskin nişancıydı. Kaldırımda bekliyordu. Tam o anda tabancasını çekti. Tehlikeyi gören bir polis memuru elini tutmak üzereydi ki, yanında duran ve katilin arkadaşı olduğu tahmin edilen biri buna engel oldu. Mermi sesleri duyuldu. Princip hedeften sadece bir kaç adım uzaktaydı. Önce düşes öldü. General Potiorek'e nişanlanarak atılan bir kurşun, önce arabayı sonra düşesin korsesini delip geçerek, sağ tarafına saplandı. Arşidük ise ondan ancak bir kaç saniye daha fazla yaşıyabildi. Bir mermi sağ yakasını delerek, şah damarını kesmiş daha sonra da omurgasına saplanmıştı. 11.30'a kadar herşey bitmişti bile. Arşidük ve karısı, valinin misafirhanesi olan Türk'lerden kalma eski bir konakta ölüm uykusundaydılar artık. Arşidük'ün yakası açıktı, boynunda altın bir zincir üzerine sıralanmış altın ve platin çerçeveli yedi nazar boncuğu göze çarpıyordu. Bunların herbiri değişik kötülüklerden korunmak için takılmıştı. Gömleğinin kolları yukarıya kıvrılmıştı ve sol kolunda Çin ejderi şeklinde renkli bir dövme görülüyordu.

Mars'tan bir hediye

Sarajevo'daki trajik olay, Viyana Savaş kurulu için tanrının bir lûtfu, neredeyse Mars'tan gönderilmiş bir hediye idi. Gerçi bu güçlü grup liderini, Arşidük Ferdinandı' kaybetmişti, ama bu olayla Viyana'daki pozisyonları iyice sağlamlaşmıştı. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu genel kurmay başkanı ve aynı zamanda da arşidükün sağ kalu olan General Franz Conrad von Wötzendorf, yıllardan beri Sırbistan'a hücum edip, savaşmak taraftarıydı. Kendi anılarına göre 1 ocak 1913'ten 1 Haziran 1914'e kadar geçen 17 ay süresince tam 25 defa Sırbistan'a savaş açmak fikrini ortaya atmıştı. Sırbistan'la hesaplaşmak için uzun zamandan beri bahane arıyan Conrad ve arkadaşları için Sarajevo suikastı tam aradıkları fırsattı. Conrad anılarında, **«Bu fanatik bir katilin işlediği suç değildi. Suikast olayı, Sırbistan'ın Avusturya - Macaristan'a savaş ilan etmesini simgeliyordu. Eğer bu fırsatı kaçırırsak, İmparatorluk Güney Slav'lardan, Rus'lardan, Romen'lerden ve İtalyan'lardan gelecek yeni patlamalara sahne olacaktır. Avusturya - Macaristan ise bu politik nedenlerle savaşı sürdürmelidir»** diyordu.

Sarajevo'dan dönüşünde Conrad dışişleri bakanı Kont Leopold Von Berchtold'un da aynı görüşleri paylaştığını gördü. Macaristan Başbakanı Kont Stephan Tizsa'nın Sirbistan'a karşı süratle cezalandırıcı harekete geçmek konusunda bazı tereddütleri vardı. Conrad ve Berchtold önceleri Sırbistan'o habersiz bir saldırıda bulunmak düşüncesindeydiler. Tizso'nın tutumu karşısında Sırbistan'a bir ultimatom vermek gereğini duydular. Bu sadece bir formaliteden ibaretti. Çünkü, Sırbis-

Sarajevo suikastinde Arşidük Ferdinand ve eşi Düşes Sophie'yi tabancayla öldüren Sırp milliyetçisi Gavrilo Pirincip (sağda) o sıralar tüberkülozdan rahatsızdı. Arkadaşları Trifko Grabez (solda) ve ortadaki Djuro Saraç.

Sarajevo'da (Saraybosna) öldürülen Arşidük Ferdinand ve ailesi. Ayakta duran büyük oğlu Maxmillian, oturan küçük oğlu Ernst ve annesinin ismini taşıyan kızları Sophie.

tan'a **Savaş** İlan etme kararı daha Ocak'ın ilk günlerinde alınmıştı.

28 Haziran sonrasının önemli günlerinde Almanya'nın tutumu belirleyici bir rol oynadı. Bütün askeri güçler içinde en ileri askeri tekniğe sahip güç Almanya idi. Ekim 1913'ten bu yana Berlin ile Viyana imparatorluklarının Balkan politikalarıyla ilgili ortak aynı çizgide birleşmişlerdi. 28 Haziran 1914'ten sonra Berlin, Sırbistan'ın hesabını görmesi için Viyana'ya yeşil ışık yaktı ve temmuzun ilk haftalarında da birçok kereler Avusturya'nın bu fırsatı kaçırmaması gerektiğini tekrar etti. Alman devlet arşivlerindeki belgelerden de anlaşılacağı üzere, **Berlin, Avusturyanın Sırbistan'a saldırısının Rusya'yı da savaşa çekebileceğinin farkındaydı.**

Buna rağmen temmuzun a önemli haftalarında hâlâ İngiltere'nin tavrının ne olduğu kesin anlaşılamamıştı. Berlin bu durumu Londra'nın Avusturya - Macaristan ile Sırbistan arasındaki çatışmayla pek ilgilenmediği şeklinde yorumluyordu. Gerçi Kuzey İrlanda'daki militan protestanların çıkardıkları isyanlar İngiliz ordusunun birliğini tehdit ediyor ve Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey Liberal hükümetteki pasifistlerin de görüşünü almak zorunluluğunu duyuyordu ama yine de Grey'in tutumunun Alman saldırganlığını cesaretlendirdiği şeklinde yaygın bir kanı hâkimdi.

Gerçekte, Londra, daha temmuzun ilk günlerinden beri Viyana'nın Sırbistan üzerindeki gerçek emellerinden haberdardı. Belgrad'a Viyana'nın savaşa hazırlandığı yolundaki ilk haber Londra'daki Sırp elçiliğinden geliyordu.

Daha önceki 1911 Agadır ve 1912 I. Balkan Savaşı ile ilgili uluslararası görüşmelerde İngiliz hükümeti genel bir çatışma halinde İngiltere'nin Fransa'ya yardım edeceğini söyleyerek Alman hükümetine İngiltere'nin kesin tavrını belirtmişti. Ama Sir Edward Grey, temmuzun ilk üç haftasında susmayı tercih etmişti. Buna karşılık Viyana Sırbistan seferi için yaptığı hazırlıkları mümkün olduğu kadar gizli tutmaya çalıştı. Hattâ Berchtold'un Conrad'a **«Sen savaş bakanıyla bir tatile çıksan iyi olur. Böylece hiç kimse bir şeyden şüphelenmez»** diyordu.

SİYAH EL

O sıralarda Sırbistan hükümetinin gerçek pozisyonu neydi ve Sarajevo suikastİ ile ilgisi var mıydı?

Daha önce de sözü edildiği gibi genç Bosnalılar örgütü Habsburg yönetimine karşı kurulmuş birçok gizli örgütten biriydi. Bu örgütün Slovenya, Dalmaçya ve Sırbistan'daki (Siyah El) bir çok benzer örgütle ilişkisi olduğu biliniyordu. Sırbistan'daki Siyah - El örgütüne ise Sırbistan ge-

nel kurmayı istihbarat servisi başkanı Albay Dragutin Dimitri - Jevis Apis önderlik ediyordu. Genç Bosnalıların ve Siyah El'in ortak amaçları **«Ulusal Kurtuluş»**tu. Buna karşın felsefeleri ve Güney Slav toplumunun iç problemleri yaklaşımları acısından aralarında farklılıklar vardı. Albay Apis militarizm taraftarı bir Pan - Sırp idi. Sırbistan'ın güney Slav toprakları üzerinde, Prusya'nın Alman İmparatorluğundaki durumu gibi ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olmasını istiyordu. Genç Bosnalılar sadece yabancı yönetimine karşı olmayıp aynı zamanda kendi toplumlarına karşı da isyankârdılar. Ateist (Allahsız) sayılabilecek anarşist bir gruptu ve kelimenin tam anlamıyla bir Güney Slav federasyonu taraftarıydılar.

28 Haziran 1914 arefesinde Siyah - El Sırbistan hükümetiyle bir ölüm kalım savaşı içindeydi. Başbakan Pasiç, Albay Apis ve gurubuna Sırbistan'ın bütün politik sistemini tehdit eden bir çeşit muhafız kıtası gözüyle bakıyordu. Albay Apis 1914 baharında hükümete karşı bir **darbe** planlamıştı, fakat plan zamanında öğrenilerek gerçekleşmesine engel olundu.

Sırbistan hükümetinin 1914 yılında Avusturya - Macaristan'la arasında herhangi bir sürtüşme çıkması için sebep yoktu. II. Balkan Savaşından ve isyancıların Ocbar ve Ohrid'i yağmaladıkları, Sırpları karşı hücuma zorlayan Arnavutluk isyanından sonra Sırb ordusunun büyük kısmı yok edilmişti ve ordunun ne yeterli silâhı ne de cephanesi kalmıştı. Ülkenin barışa şiddetle ihtiyacı vardı. Sırp belgelerinin de ispatlayacağı gibi Sırp hükümeti Arşidük'ün Bosna'yı ziyareti sırasında olabilecek herhangi bir olayı engellemek için elinden geleni yapmıştı. Sınırdaki sivil otoriteler tarafından Sirbistan hükümetine Siyah - El örgütünün bazı üyelerinin Avusturya'ya silâh kaçırdıkları yolunda bir ihbarda bulunulmuştu. İhbarı değerlendiren hükümet Albay Apis hakkında derhal bir soruşturma açtı, fakat Apis adamların koçakçılıkla ilgisi olduğu iddiasını reddetti.

Posiç ile Apis arasında bir güç mücadelesi olduğu ve Apis'in Tankosiç'ın Sarajevo suikastçılarına silâh yardımı yapmasına göz yumma nedeninin bu olduğuna dair bir söylenti

Arşidük ve Düşes'in cenaze töreni. Cenazeler Neretvo nehri yoluyla bir gemiyle Trieste'ye getirilmiş ve oradan Avusturya'ya trenle taşınmıştı.

Sarajevo'da Princip Köprüsü. Solda görülen bina 1914 yılında bir lokantaydı. Daha sonra müze oldu. Üzerinde hâlâ bir tabela bulunmaktadır.

vardı. Öyle görünüyordu ki Apis, Princip ve suç ortaklarının Arşidük'ü öldürebileceklerini düşünmemiş, fakat **onların bu çabalarının** Pasıç'ın Viyana hükümeti ile olan ilişkisini zorlayacağını ve bu zorlamanın kendisinin Pasıç'e göre pozisyonunu güçlendireceğini ummuştu. Bu tez, Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatom vermesinden sonra tutuklanan Tankosiç'in söyledikleriyle doğrulanıyordu. Tutuklama sırasında bir general **«Bunu niye yaptın»** diye bir soru yöneltti Tankosiç'e. Cevap şöyleydi. **«Pasiç'e inat olsun diye».**

Sarajevo'daki soruşturma Sırp hükümetini temize çıkarmaya yetmiyordu. Viyana Dışişleri Bakanlığının özel bir temsilcisi, Friedrich von Wiesner soruşturma konusunu araştırmak ve Sırp hükümetinin suikastle bir ilgisi olup olmadığını anlamak için 10 Temmuz 1914'te Sarajevo'ya gitti. Wresner 13 Temmuzdaki telgrafında **«Sırbistan hükümetinin suikastle veya hazırlığıyla ya da silâh tedariki ile ilgili olarak suikastçılarla suç ortaklığı yaptığını gösteren hiç bir delil yoktur. Hattâ hiç kimsenin böyle bir şeye ihtimal vermesine sebep yoktur. Aksine suç ortaklığı ihtimalini ortadan kaldıran deliller vardır»** diyordu ve devam ediyordu: **Eğer ayrıldığımdaki durum halen geçerli ise bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki önemlerin alınmasını talep ediyorum:**

a) Sırp hükümeti subaylarının sınırda yapılan insan ve silâh kaçakcılığına suç ortaklığı ettiklerine dair çıkan söylentilere bir son verilmesi,

b) Sınırda kaçakcılık yaptığı yaptığı iddiasıyla Sabax ve Loznica'da tutuklanan Sırp sınır boyu muhafızlarının serbest bırakılması,

c) Ciganoviç ve Tankosiç'in tekrar yargılanmasına.

Alman yetkililerinin de aynı sonuca varmış olmaları ilginçti. Eski başbakan Bernhard von Bülow anılarında **«gerçi bu korkunç cinayet, ülkenin her yanına dal budak salmış olan Sırp toplumunun işiydi, ama Sırbistan hükümetinin kimseyi böyle bir cinayete teşvik etmediğinin ve böyle bir olayı arzulamadığının birçok delili ortadaydı. Sırplar iki savaştan sonra bitap düşmüşlerdi. İçlerinden en öfkelisi bile Avusturya - Macaristan ile savaştan söz edilse bir duraklardı. Özellikle Sırbistan'ın arkasında kinci Bulgarlar ve güvenilmez Romenler olduğu için Sırpların gözünde Avusturya - Macaristan son derece güçlüydü.»**

Herşeye rağmen Avusturya hükümeti 23 Temmuz 1914'te Sırbistan'a verdiği notada oldukça değişik sonuçlara varmış ve Sırbistan hükümetini çeşitli toplum ve derneklerin krallığa karşı çevirdiği entrikalara, basın dilinin denetiminde, çirkin dav-

1 — Arşidük Ferdinand ve eşi Sophie ölüm yolculuğunun başlangıcında. 2 — İlk suikast atılımı bir bomba ile yapılmış ve 20 kişi bu patlamadan ölmüş, yaralanmıştı. Buradan sağ kurtulan Arşidük geziden vazgeçmek istemiş, ancak polis müdürü General Potierek «Endişelenmeyin güvenliğiniz sağlanmıştır. Sorumluluk benimdir» demişti. 3 — Suikasttan sonraki karışıklıklarda polisler Sırp'ları yakalıyor. 4 — Arşidük'ü öldüren Gavrilo Princip götürülüyor. 5 — Arşidük ile eşi Düşes Sophie'nin ölüleri ve başında nöbet bekleyen subaylar.

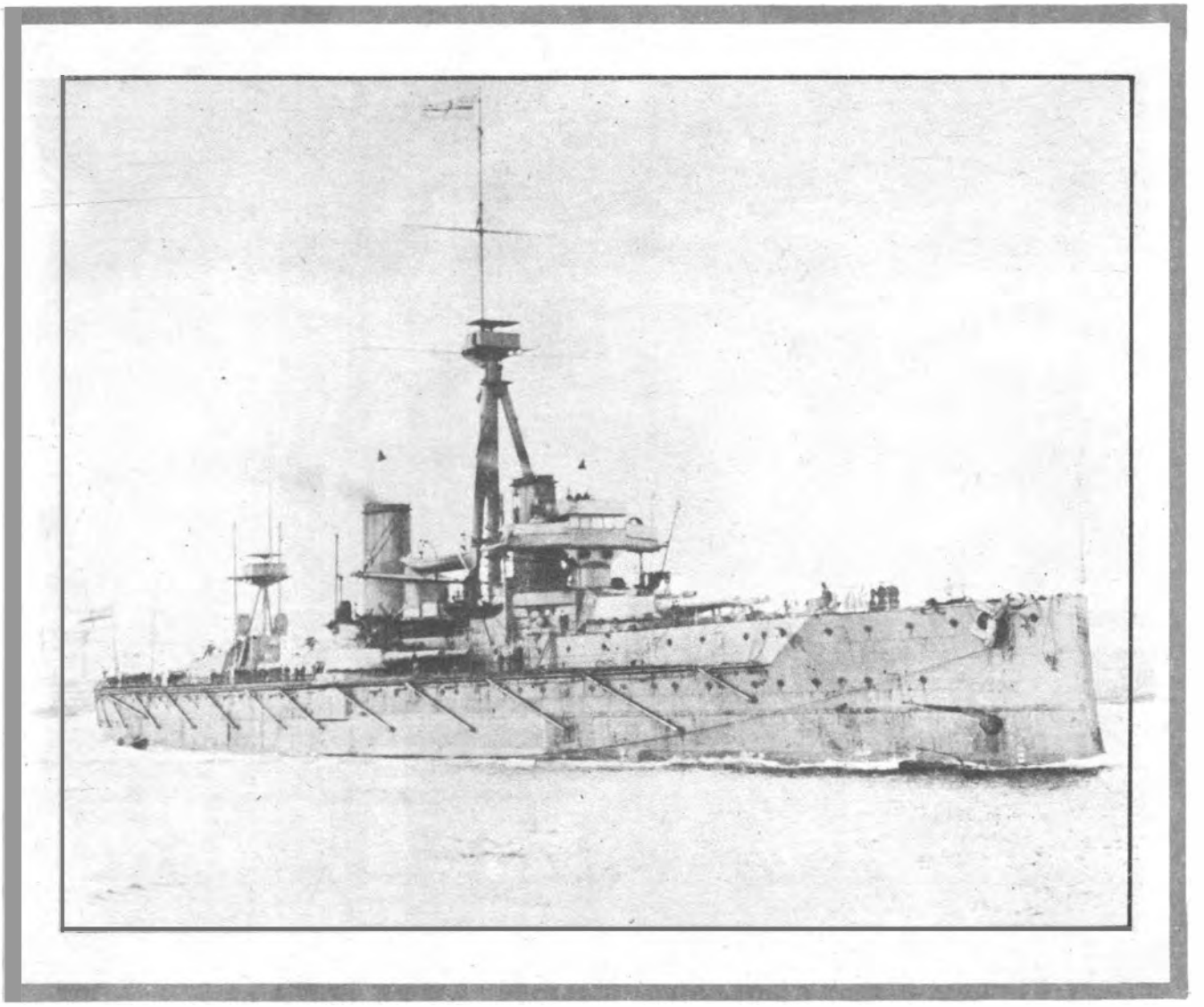

Silâhlanma savaşının önemli aracı gemiler. Dreadnought 1906. Ağır silâhlı, yüksek süratli savaş gemisi. Bu gemi bir model yaratmış ve benzerlerine de «Drldnot» Dreadnought denmiştir.

ranışların faillerinin yüceltilmesinde, subayların ve görevlilerin yıkıcı faaliyetlerine karşı gevşek davranmakla suçlamıştı.

Avusturya Macaristan hükümeti Sırbistan hükümetinden aşağıdaki 10 maddeyi yerine getirmesini istiyordu.

1 — Avusturya - Macaristan'a karşı düşmanca kışkırtmaya ve onun toprak bütünlüğüne yönelik bütün yayın organlarının susturulması.

2 — Narodna Odbrana cemiyetinin feshine ve onun bütün propaganda araçlarına el konulmasına ve Avusturya - Macaristan'a karşı propoganda yürüten bu tür cemiyetlere bunların aynen uygulanması.

3 — Sırp eğitim sisteminden bu tür propagandaya yol açabilecek herşeyin kaldırılması.

4 — Bu tür propaganda yapmakla suçlu subay ve memurların azli (isimleri sonradan Viyana'ya bildirilecektir.)

5 — İmparatorluğun toprak bütünlüğüne karşı yıkıcı eylemleri bastırmak için Avusturya - Macaristan subaylarının «Sırbistan'la işbirliği» çağrısını kabul etmek.

6 — Cinayete adı karışanlar aleyhine adlî soruşturma açmak ve Avusturya - Macaristan delegelerinin bu soruşturmaya katılmasına izin vermek.

7 — Sarajevo soruşturmasına adı karışan Binbaşı Tankosiç ve Milan Ciganovlç'in derhal tutuklanması.

8 — «Silâh ve cephanelerin kanunsuz trafiğine» suç ortaklığı eden Sırp sınır boyu muhafızlarının bu davranışlarına kesin bir son verilmesine. Sabac ve Loznica'da canilerin sınır

SİLAH YARISINDA ALMAN İMPARATORU
İngiltere ile Almanya arasındaki silâhlanma yarışında donanmayı güçlendirmek önde geliyordu. Alman imparatoru Vilhelm II. Büyük Amiral üniforması ile «Deutschland» adlı savaş gemisinde deniz askerlerine moral veriyor.

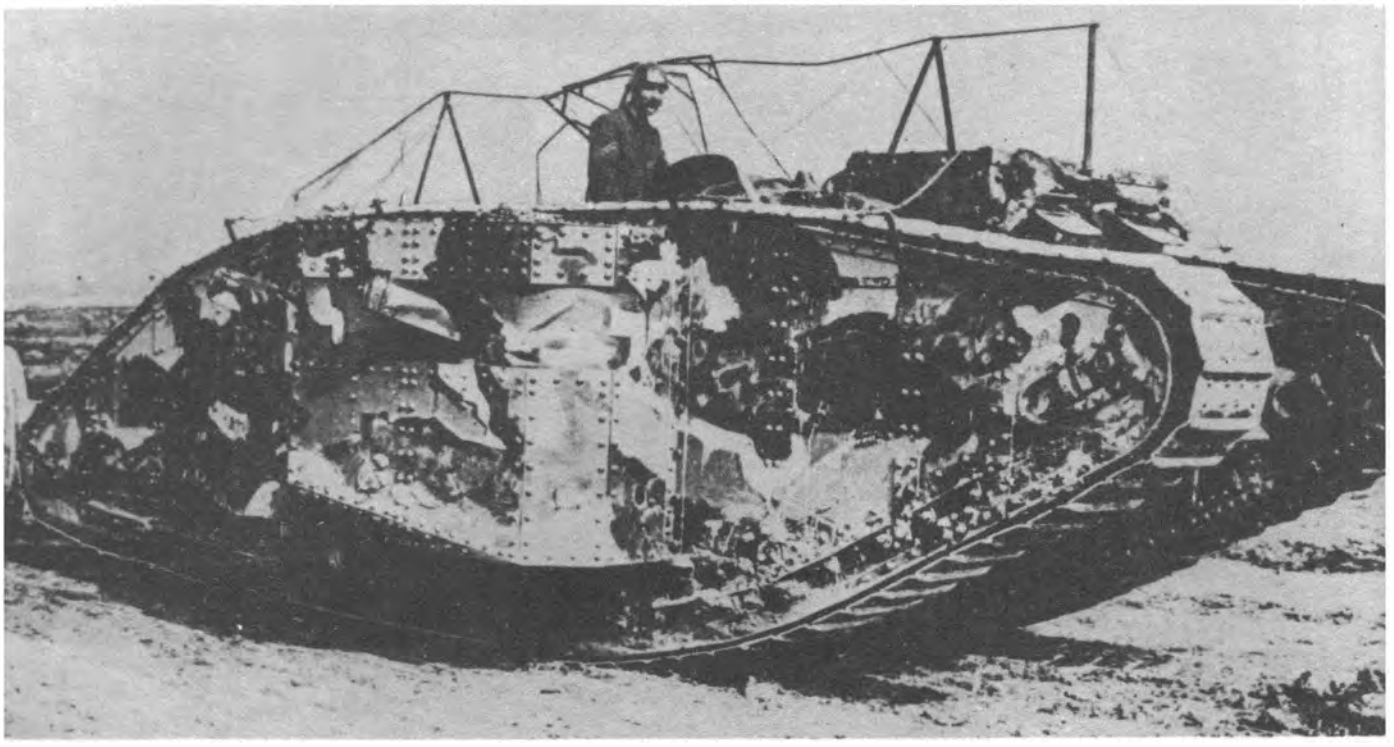

Birinci Dünya Savaşı modern silâhları da ortaya çıkarıyordu. Aşağıda ilk İngiliz tankı «Küçük Willie» ve daha sonra yapılan «Büyük Willie» yukarıda. Karşı sayfada Fransız St. Chamond tankları fabrikada yapımı ve 75 mm'lik topuyla savaşa hazır durumu.

geçmelerine yardım eden subayların azline.

9 — Cinayetten sonra yüksek rütbeli Sırp subaylarının kullandığı «yersiz» dil ile ilgili açıklamalarda bulunmak.

10 — Vakit geçirmeden yukarıdaki tedbirlerin yerine getirildiğini Viyana'ya bildirmek.

Meş'um Telgraf

Sırbistan hükümeti yukarıdaki isteklerin 6. madde dışındakilerini (Bu madde Sırbistan Anayasasına ve ceza yasasına aykırı idi) kabul ettiğini, 25 Temmuz'da Avusturya - Macaristan elçisine bildirdi. Ayrıca, Sırbistan hükümeti Avusturya - Macaristan hükümetinin bu cevaptan tatmın olmaması halinde, her zaman olduğu gibi, bu sorunu Lahey Adalet divanına, ya da 31 Mart 1909'da Sırbistan hükümetinin notasının yazılışına taraf olan büyük güçlerin hakemliğine bırakarak barışçı yollardan bir anlaşmaya taraftar olduğunu belirtti.

Sırbistan hükümeti bu karara, Rusya'nın bir Avusturya - Macaristan istilâsı halinde Sırbistan'ın direnç göstermemesi ve geleceğini büyük güçlerin eline bırakmasını isteyen tavsiyesiyle vardı. Çünkü Rusya'nın Avusturya - Macaristan sınırındaki askeri bölgedeki süvarilerini harekete geçirmesi, Sırplara, Avusturya - Macaristan'dan gelecek bir saldırıya karşı Rusların kendilerini savunacağı ümidini vermişti.

Sırbistan'ın cevabının Berlindeki bazı guruplarca bile ılımlı karşılanmasına rağmen Avusturya - Macaristan 28 Temmuz saat 11'de Sırbistan'a savaş ilan etti. Viyana dışişleri dünya tarihinde ilk defa olarak bir savaş ilanını telgrafla verdi ve bu telgraf, Nis'teki Sırp hükümetine saat 13'de ulaştı. Sırbistan başbakanı Pasiç o sırada yemekteydi Dolmaçya'lı bir şair ve Sırbistan Dışişleri Bakanlığının küçük bir memuru olan Sibe Miliciç Avusturya - Macaristan'ın savaş ilânının öğrenildiği bu tarihi anı şöyle dile getiriyordu:

«Nîş'teki «Europa» otelinde öğlen yemeği yiyordum. Yemek salonu Belgrat'tan gelmiş bir kalabalıkla doluydu. Saat 12 ile 13 arasında bir postacı geldi ve benden iki masa uzakta oturan Mr. Pasic'e birşey verdi. Pasiç postacının ona verdiği şeyi okudu ve ayağa kalkarak bir ölüm sessizliği içinde «Avus-

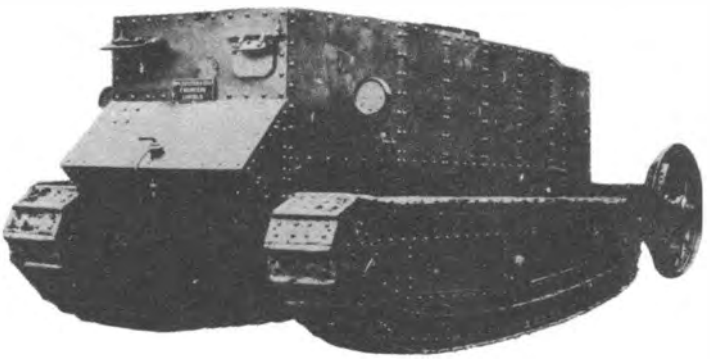

turya bize savaş ilân etmiş. Davamız haklı bir davadır. Tanrı yardımcımız olsun» dedi.

Pasiç acele ile ofisine döndüğünde, Sırp başkumandanlığına da aynı telgrafın gönderildiğini öğrendi. Telgrafın güvenilirliğinden şüphelenmeye başlamıştı. Aynı gün saat 15'te Alman temsilciliğini arayıp, elçiliğin hiç bir şeyden haberi olmadığını öğrenince şüpheleri daha da arttı. Pasiç, derhal Londra, Paris ve St. Petersburg'a telgraflar çekerek Avusturya - Macaristan'ın gerçekten Sırbistan'a savaş ilan edip etmediğini sordu.

Şüpheleri telgraflarına cevap almazdan önce açıklığa kavuşmuştu bile. Belgrat'tan gelen haberlerde Avusturya - Macaristan silâhlarının Sırbistan'ın merkezini bombalamaya başladıkları bildiriliyordu. Böylece savaşın çıkmasına engel olunabileceği ümidi tamamen yok olmuştu ve insanlık tarihinin en büyük katliamı başlıyordu.

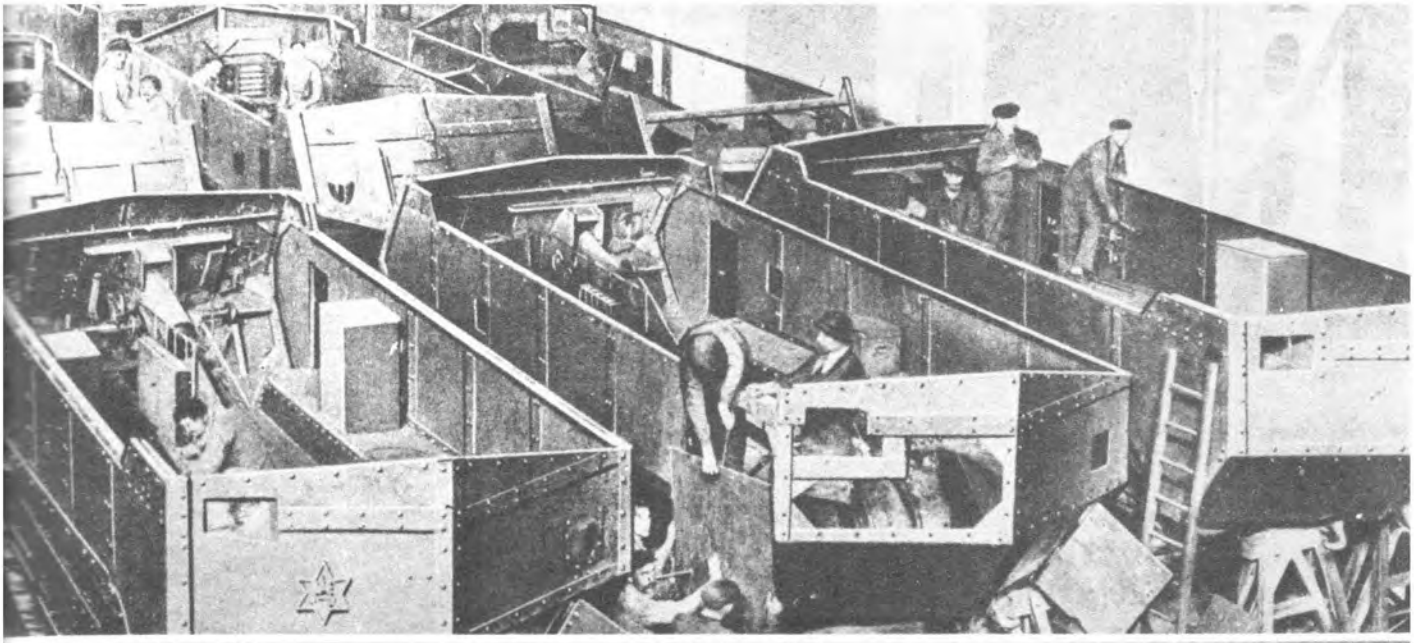

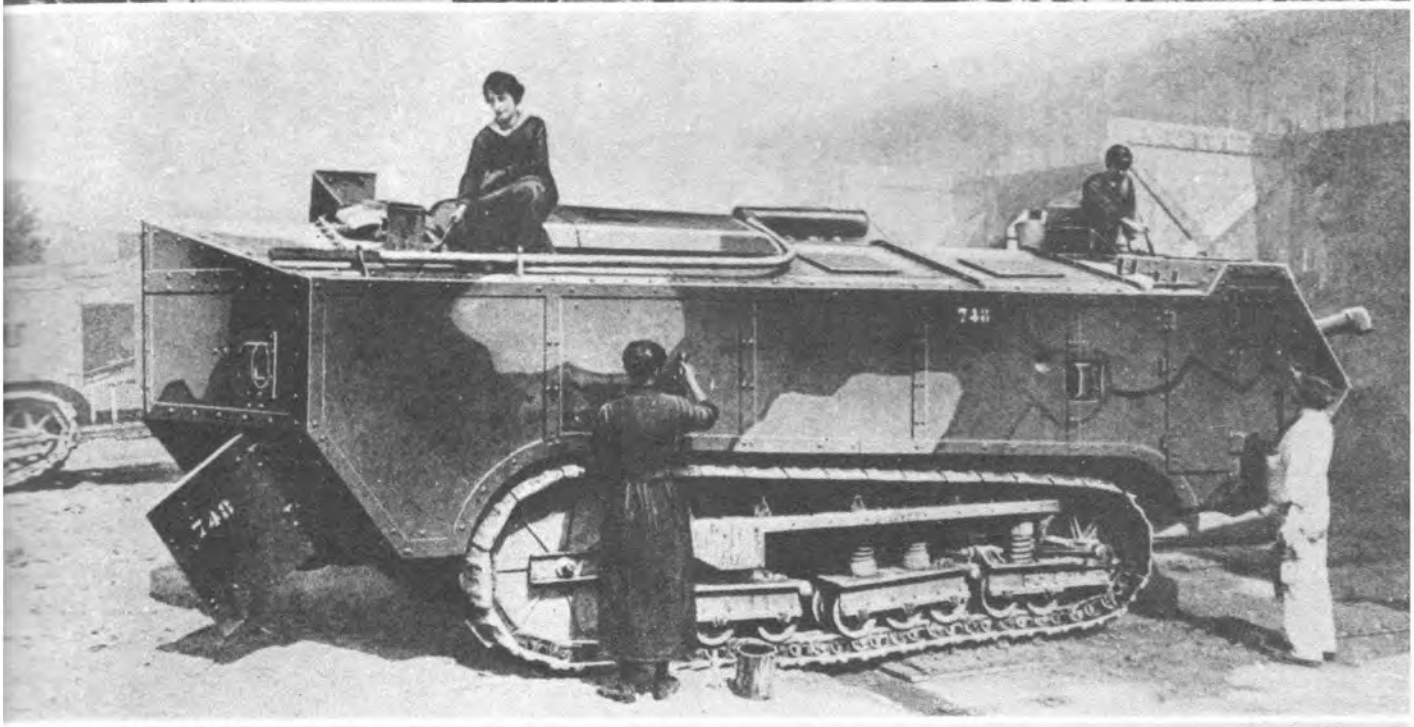

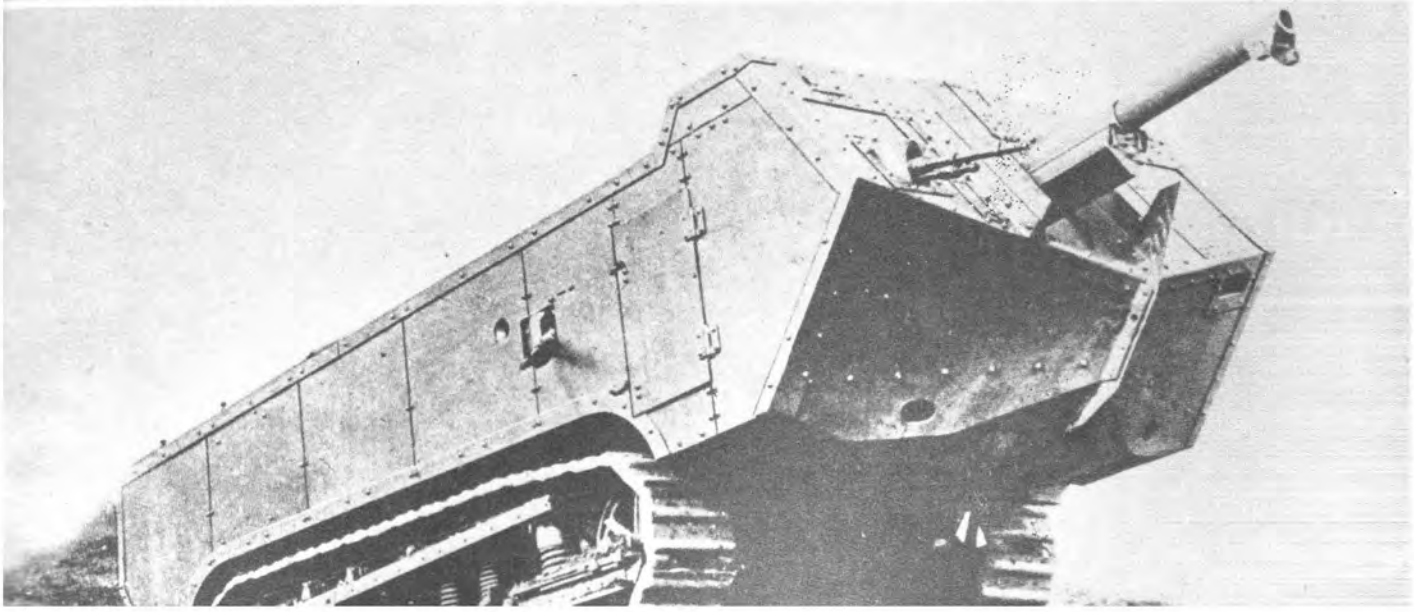

Birinci Dünya Savaşı'na katılmaları Alman halkı üzerinde büyük bir sevinç yaratmıştı. Meydanlarda marşlar söyleyerek kutlanıyordu savaş... Ve kim düşünebilirdi ki, bu kalabalığın arasındaki bir adam, hiç tanınmamış bir işsiz ileride daha büyük bir savaşı başlatacak. Bu adam Adolf Hitler'di.

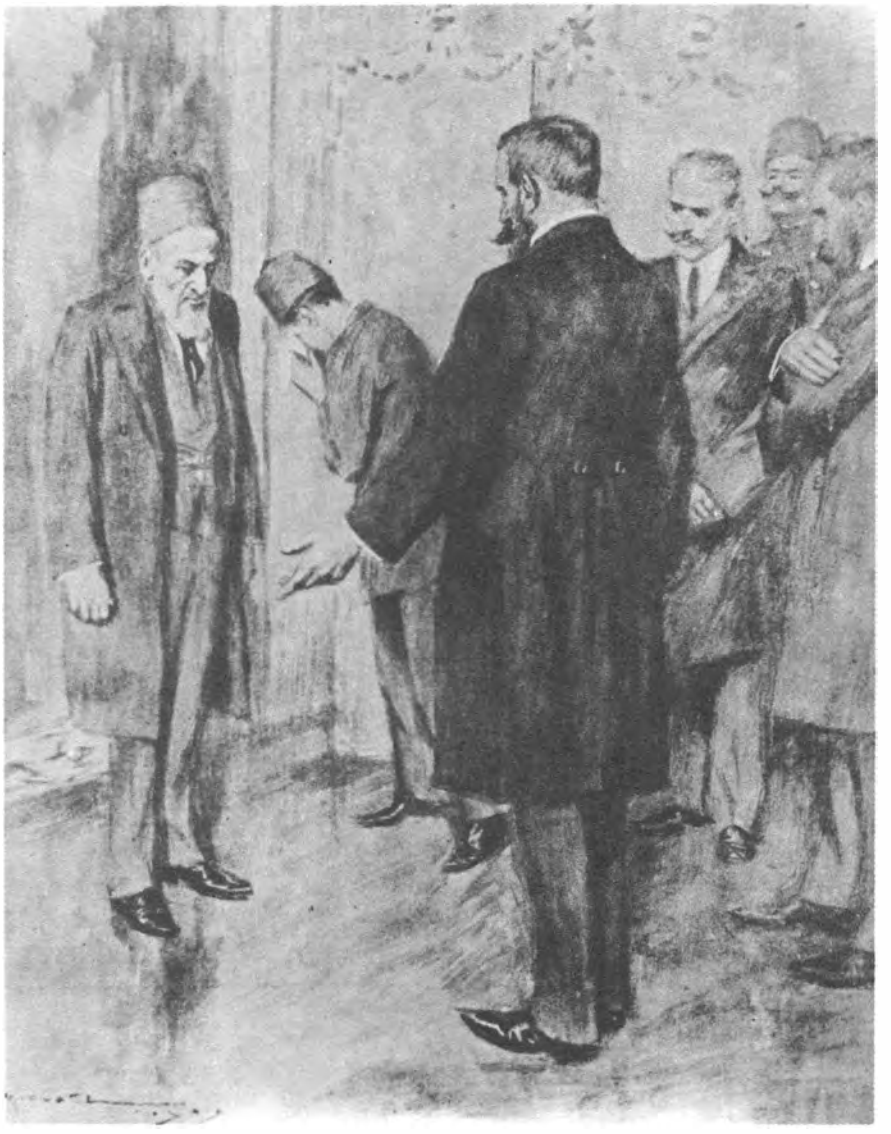

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğu buhranlı günler yaşıyordu. Yukarıdaki temsili resimde Padişah Abdülhamid II. tahttan indirme kararı bildiriliyor.

OSMANLI İMPARATORLUĞU ve KANLI MİRAS

Birinci Dünya Savaşı ansiklopedik sözlüklerde «*Princip'in Arşidük Ferdinand'ı öldürmesiyle başladı*» diye yer alır. Bu olay aslında çoktan kurulmuş ateşlenmeye hazır dev bir mekanizmanın harekete getirilmesiydi. Princip sadece düğmeye basan adam olmuştu. Sırp miliyetçisi Princip'in çektiği tetik kendini yemeğe hazır batı ülkeleri için sadece bir «*start*» işaretiydi.

Batı Avrupa yüzyılardır yok etmeye çalıştığı Osmanlıların Avrupa topraklarını bölüşmeye çalışırken kanlı bir miras oyununa giriyordu ve hiç bir zaman da bundan kârlı çıkamayacaktı. İkinci Dünta Savaşı sonunda bile...

Türkiye için Birinci Dünya Savaşı çok büyük önem taşır. Sadece tarih konusunda değil, yaşanan ve gelecek günler için de çok önemlidir.

İYİLERİN KÖTÜLÜĞÜ, KÖTÜLERİN İYİLİĞİ

Savaş öncesi acı olaylar dizisi Sultan Abdülhamid'in «*hal kararı*» tahttan indirilmesiyle başladı. (27 Nisan 1909) İttihad ve Terakki partisinin önde gelenleri ve bilhassa Talat bey meclisten kararı tehditle çıkartırken, sultana bu bildiriyi götürmeleri için bir musevi, bir ermeni, bir arnavut, bir gürcü seçilmişti.

İttihad ve Terakki'nin tecrübesiz-ateşli liderlerinin nasıl yanlış kararlar verdikleri bu tahtan indirme bildirgesini götüren kurulun seçiminden bellidir. Bu dört kişinin herbiri de vatana ihanet etmişlerdir. *Musevi Emanuel Karaso* İtalyan ajanıydı, Libya'yı İtalya'ya sattı ve sonra kaçtı. *Ermeni Aram Efendi* Ermeni İhtilalcileriyle işbirliği halindeydi. *Gürcü Arif Hikmet Paşa* sonradan karanlık işlere karışacaktı. *Arnavut Esat Toptani Paşa* ise bir kaç yıl sonra isyan çıkaracak ve Arnavutluk'un kurtuluşu için sayısız Türk'ün kanına girecektir. İşte yanlışların nasıl başladığına bir örnek. Bu kurul bütün müslümanların halifesini tahttan indirmekle görevliydi. Bu olayı sonradan İttihadçılar da «*kara bir leke*» olarak niteleyeceklerdi.

Abdülhamid II. 31 Mart olaylarının tertipçisi olarak suçlanıyor ve daha bir çok nedenler ileri sürülerek tahttan indiriliyordu. Bazı tarihçiler ise 31 Mart olaylarını İttihadçıların sultanı tahttan indirmek için tertipleyip, bastırdıklarını sonra söyleyeceklerdir.

ABDÜLHAMİD II.'DEN SONRA DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKA

Abdülhamid II., dış politikada yabancı tarihçi ve devlet adamlarının da eserlerinde belirttikleri gibi çok üstün yeteneklere sahipti. Balkan ülkeleri arasında dostluk ve birlik doğmaması için sürekli çaba gösteriyor, bu ülkelerin birlikten güç alarak Osmanlı İmparatorluğu ile savaş çıkarmasını böylece önlüyordu. Almanya ile çok iyi geçiniyor, Avusturya ile Rusya'nın birleşmesini önlüyor, Arapları hoş tutarak İngiliz emperyalizmine yem olmuyordu. 30 yıllık serbest saltanatı sırasında sadece bir aylık Yunan savaşı barışı bozmuştu. Sultan Abdülhamid II. amcası Sultan Abdülaziz devrindeki gibi hızlı bir kalkınma çabasıyla devletin iflasından korktuğu için atılımlarını sabırla sürdürmekteydi. Amacı ekonomiyi sarsmayacak bir kalkınma planıydı. Barışa çok önem veriyordu. Avrupa ülkelerinin birbirini yıpratmasını ve bu arada barış içindeki Osmanlıların güçlenmesini hedef almıştı.

ADIM ADIM KAYIPLAR

Görüntüde ilerici fakat gerçekte safça davranışlar devri başlıyordu Osmanlı İmparatorluğunda. İtalya Trablusgarb'a göz dikmişti. Yeni sadrazam, eski İtalya elçisi Hakkı Paşa kandırılmış İtalyanların dost olduğu kanısı yaratılmıştı. Yemen isyanı için Trablus'tan bir tümen gönderiliyor, ardından Italyanlar hemen Kuzey Afrika'ya saldırıyor ve güney akdeniz'de geniş topraklar elde ediyorlardı. Ardından yine İtalyanlar Çanakkale'ye geliyor, boğazı geçemiyor, fakat oniki adaları ele geçiriyorlardı.

Ardından Osmanlı hükümeti tarihinin en korkunç yanlışını yaparak 3 temmuz 1910'da kiliseler ve okullar yasasını çıkarıyordu. Bu yasa birbirinin kanını içmek için fırsat kollayan Balkan ülkelerini birleştiriyordu. Balkanlarda Türk eliyle düşman ittifakı yaratılmış, bu ülkeler. Osmanlılara karşı güçlenmişti. Rusya Balkanlarda bir savaşa izin vermeyeceğini söyleyerek Osmanlıları kandırıyor ve bu yöredeki mükemmel 120 taburun erleri terhis ediliyordu. Ayrıca Sırbistan'ın modern toplarının Osmanlı topraklarından geçirilerek Belgrad'a taşınmasına izin veriliyordu... Ve buna benzer akıl almaz gaflar birbirini izlemekteydi.

Nihayet güçlenen Balkan ülkeleri 8 Ekim 1912'de Osmanlılara savaş açtı. Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan, bu eski düşmanlar Osmanlılar sayesinde birlik olmuşlar, Osmanlılara karşı çıkmışlardı. İmparatorluk için Balkan Savaşı bütün dünyada hayretle izlenen acı bir yenilgiyle sonuçlandı. Bulgarlar Çatalca'ya kadar gelmişlerdi. Ege adalarını Yunanlılar almış, Rumeli tamamen kaybedilmişti. Gerçi İkinci Balkan Savaşı'nda (29 Haziran 1913) Edirne geri alınmıştı ama, 2200 yılık Türk tarihinin en gurur kırıcı yenilgisinin ağır yarası iyileşmeyecekti.

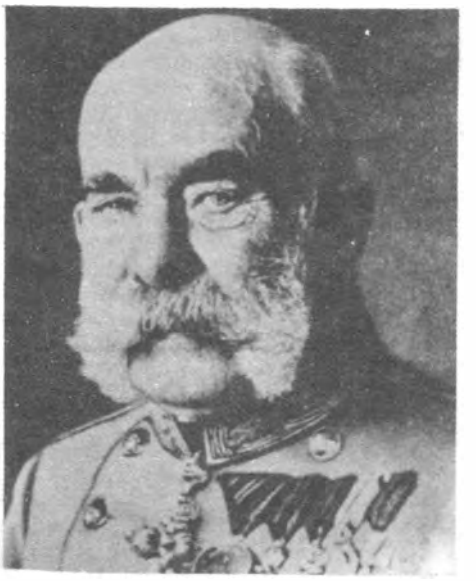

İMPARATOR FRANZ JOSEPH I. (1830 - 1916 Viyana) 18 yaşında tahta çıktı. Orduya din adamlarına önem verdi, güçlü bir polis teşkilatı kurdu. 1867 yılında Macaristan'ın Aziz İstvan tacını da giyerek Avusturya - Macaristan İmparatoru oldu. Dış politikada çelişkilerle dolu bir siyaset izledi. Anlaşmalar yaptı, bozdu ve yeniden antlaşmalar yaptı. Saltanatının son yıllarına doğru çok sert bir yönetim uyguladı. 1914'te Arşidük Ferdinand öldürülünce Sırbistan'a savaş ilan etti ve böylece Birinci Dünya Savaşı'nı başlattı. Savaş bitmeden 1916 yılında öldü.

GAVRİLO PRİNCİP (Grahovo 1894 — Theresienstad 1918) Kara El gizli teşkilatına bağlanan Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip Sarajevo'da Avusturya - Macaristan veliahtı Arşüdük Ferdinand ve eşi Sophie'yi öldürdü. Birinci Dünya Savaşının çıkmasına neden olan bu suikastı yapan Princip 20 yıl hapse mahkum oldu, fakat 6 yıl sonra hapiste öldü. Parlak törenlerle Sarajevo'ya gömüldü. Şehirde ismine bir müze ve bir köprü vardır.

YARALARI SARMAK İÇİN SAVAŞ TEK ÇARE

Balkan Savaşları sonucu Osmanlı İmparatorluğu 550 yıl hüküm sürdüğü Rumelini yitirmiş, hükümranlığı altındaki en küçük ülkelere savaşta yenilmişti. Osmanlı devletini yönetenlerle, halkta derin bir utanç bırakmıştı bu olanlar. Mağlup Türk'lere karşı Avrupa haksız ve merhametsiz davranmıştı. Yüzyılların acısını çıkarmak istiyorlardı. Oysa Osmanlılar sınırlarına kattıkları Avrupa topraklarında adil ve merhametliydiler. Osmanlı yönetimindeki Avrupa halkı özgürlüğüne ve huzura sahipti. Türk'lerin çekilmesi ile eski Osmanlı topraklarına Avrupa'nın güçlü ülkeleri göz dikti. Bu toprakların halkları ise kendi bağımsız devletlerini kurmak, yaşatmak istiyorlardı... Ve kanlı bir miras kavgası başladı. Osmanlıların mirası dünyayı bir büyük savaşa sürükleyip getirdi.

Balkan Savaşları utanç darbeleri altında İttihadçıları ezerken ateşli yöneticiler eski tutumlarını bıraktılar. Abdülhamid II. sürgünde olduğu Selanik'ten İstanbul'a getirildi.

Osmanlı sultanı ve halifeden daha saygılı bir dille bahsedilmeye, devlet işlerinde görüşleri alınmaya başlandı. Avrupa'da tekrar var olmak hülyasından cayıldı. Asya'ya ve Türk - Müslüman dünyasına dönük bir siyaset izlenmeye başlandı. Ordu güçlendirilmeye çalışıldı. 14 Aralık 1913'te Alman ordusundan askeri kurul getirildi, ordunun eğitimi bunların çağdaş yöntemlerine bırakıldı. Gerçekten de büyük savaşa doğru güçlü bir ordu yaratılmıştı. Ancak yaraların sarılması, kayıp toprakların alınarak kırılan gururların onarılması için Almanya safında savaşa girmek istenir oldu. Mağrur Osmanlının savaş istemesi doğaldı. Savaş büyük ümitti. Bu yüzden de Birinci Dünya Savaşına katılmakta geçikilmedi. Böylece Osmanlı İmparatorluğunu yöneten İttihadçılar son hatalarını yapıyorlardı. Yaratılan ordu Çanakkale ve Sarıkamış'ta eriyor, 400 bin Türk şehit oluyor, ekonomi iflas ediyordu.

Devrin yorumunu yapanlar Birinci Dünya Savaşı sırasında tecrübeli bir yönetimin bulunması halinde savaşa girilmeyeceğini savunmaktadır. Büyük Savaşa girilmeseydi ordusunu koruyacak olan Türk'ler, kayıplar vererek zayıflayacak Avrupa ülkeleri içinde zinde bir güç olarak yeniden ağırlıklarını koyabilirlerdi.

Türk tarihinde çok önemli yeri olan Birinci Dünya Savaşı böylece Büyük Osmanlı İmparatorluğuna son veriyor, ardından Türk Ulusal Kurtuluş Savaşıyla ve bu savaştan galip çıkılmasıyla Cumhuriyet kuruluyordu. Hilafet kaldırılıyor ve devrimler birbirini izliyordu.

Bugünlere nasıl gelindiğini öğrenmek için mutlaka Birinci Dünya Savaşını ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı bilmek gerekir. Öyleki eğer bu savaşa katılınmasaydı, Türkiye yakın tarihi çok değişik olacaktı.

Bu konuların ilerideki yazılarda ayrıntıları vardır.

KONT EDWARD GREY (Northumberland 1862 - 1933) İngiliz Dışişleri Bakanlığına 1905 yılında getirilen Grey barış yanlısı bir siyaset adamıydı. Amerika ile çok iyi ilişkiler kurmak için büyük çaba gösterdi ve Birinci Dünya Savaşında Amerika'nın oynadığı rol ile bunun olumlu bir davranış olduğu kanıtlandı. 1916 yılında kabinesinin düşmesiyle Amerika Büyük Elçisi oldu.

ARŞİDÜK FRANZ FERDİNAND VON HABSBURG (Graz 1813 — Sarajevo 1914) Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in yeğeniydi. Kralın oğlu Rudolp'un intiharı sonucu veliaht olmuştu. Soylu, fakat evlenmek için soyca dengi olmayan Sophie ile 1900 yılında evlendi. Tutucu bir siyasal görüşe sahipti. Avusturya - Macaristan'a tüm Yugoslavya'yı da katmayı amaçlıyordu. Devlet yönetiminde sertliği öngörürdü. 1914 yılında Sarajevo'da Princip tarafından tabancayla öldürüldü.

İLK DARBEYİ VURAN KAZANIR MI?

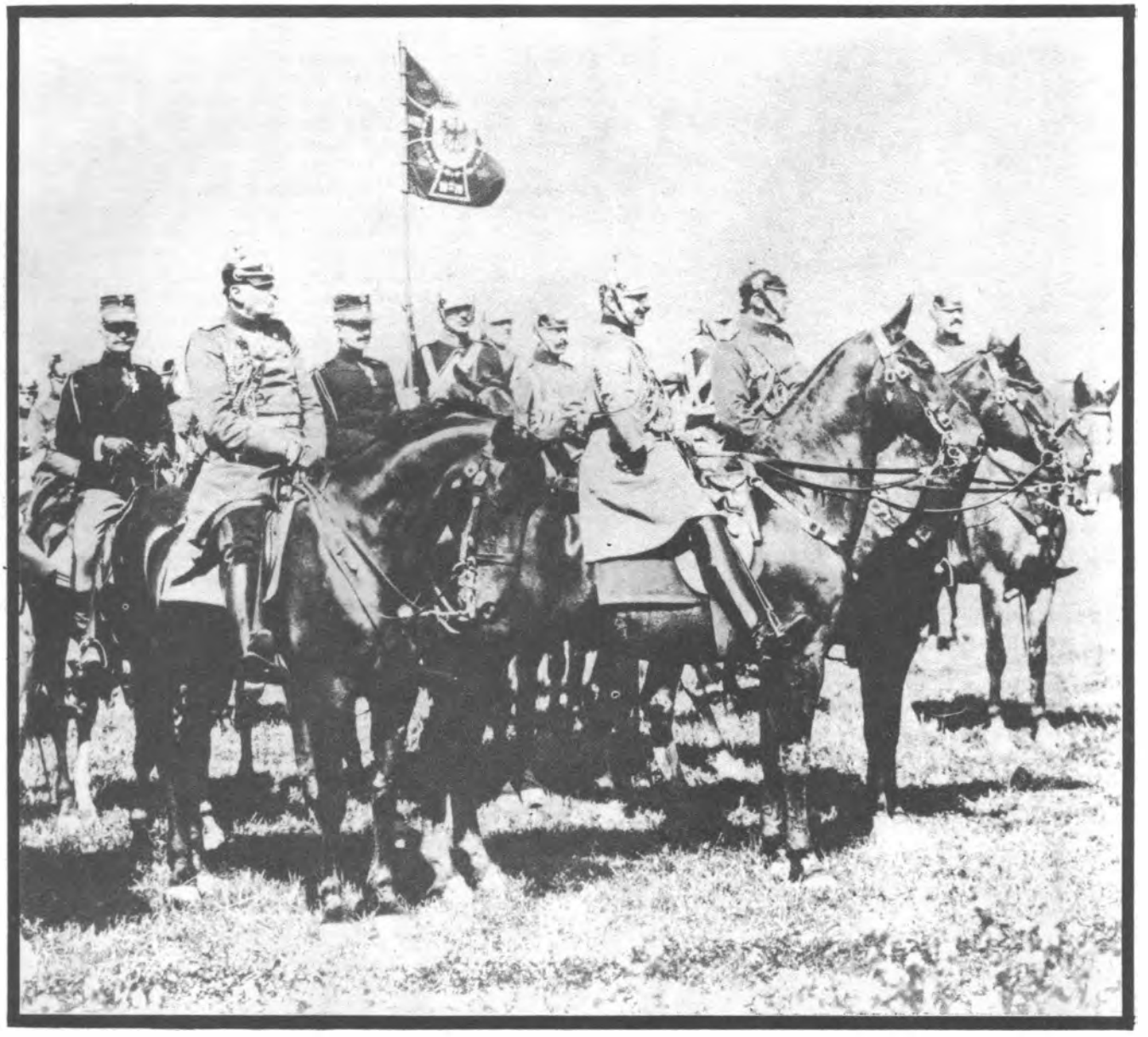

İmparator Wilhelm generalleriyle birlikte (sağdan üçüncü)

1914 öncesinde bir gün gelip silâhların kendi kendine ateş alacağı söylenirdi. Gerçekten de 1914'te böyle oldu. Gerçi büyük güçler arasındaki anlaşmazlığın hiç şüphesiz köklü sebepleri vardı ama 1. Dünya savaşının gerçek patlamasına seferberlik, yarışı sebep olmuştu. Olaylar öylesine çabuk gelişti ki diplomatik görüşmeler için zaman bulunamadı. 28 Temmuz günü büyük güçler barış içindeydi. 4 Ağustos'ta ise İtalya dışında hepsi savaştaydı. Ordularını politik amaçları için kullanacakları yerde, orduları tarafından savaşa sürüklenmişlerdi.

Büyük güçler 1870-71 Fransız - Alman Savaşından bu yana kitle halinde orduları seferber etmek için plânlar düzenlemekle meşguldü. Herzoman olduğu gibi hazırlıklar gelecek savaş değil, geçmiş zaman düşünülerek yapıldı. Bütün genel kurmaylar yaklaşan savaşın kaderinin, 1870'lerde olduğu gibi, sınır boylarındaki ilk çarpışmalarla tayin edileceğini varsayıyor, dolayısıyle ilk darbeyi vuranın savaştan galip çıkacağına inanıyorlardı. Buna karşılık ne kadar çalışılırsa çalışılsın, diğerlerinin hareket sürat ve esnekliğine hiç bir zaman ulaşamayacaklarından emindiler. Giderek ani darbelere karşı yürürlüğe konan tedbirler genelde huzura değil paniğe yol açtı.

Seferberlik plânları yıllara göre dikkatle hazırlanmış ayrıntılı tren tarifeleri üzerine kurulmuştu. Sinyal verildiği anda milyonlarca insan kışlalarından bilgi verecekler, binlerce tren birleştirilerek önceden belirlenen yerleri-

Helmuth Von Moltke
Alman Genelkurmay Başkanı
Alman Başkomutanı Moltke. Artistik bir yaratılışa sahipti.

ne doğru günden güne ilerleyeceklerdi. Tarifeler son derece dakikti ve üzerlerinde aylarca çalışılmadıkça kolay kolay değiştirilemezdi.

Almanya ve Fransa'nın her ikisinin de sadece birer seferberlik planı vardı. — Şüphesiz, her biri bir diğerine yöneltilmişti. Rusya ve Avusturya - Macaristan'ın ise önlerinde birkaç alternatif vardı. Genel bir seferberlik halinde Rusya hem Almanya'ya hem de Avusturya - Macaristan'a karşı olacak. Ya da kısmî seferberlik halinde sadece Avusturya - Macaristan'a karşı olacak Avusturya ise Sırbistan'a, İtalya'ya veya Rusya'ya karşı savaşacaktı. Bu plânlardan biri çalışmaya başladığı anda alternatif bir plâna geçiş imkânsızlaşıyordu. Göstergeler bir gecede değiştirilemezdi.

Kağıt Üstünde Kalan Savaş Planı

Bu planların hiçbirinin provası yapılmamıştı. 1878 Berlin Kongresinden bu yana, Rus - Japon Savaşındaki Rus - Seferberliği dışındaki o da Avrupa şartlarının dışında bir olaydı. Hiç bir büyük güç savaşmamıştı. Plânlar sadece kâğıt üzerinde vardı, bu yüzden de oldukça katıydı. Genel Kurmaydan hiç kimsenin plânlar görüşülürken söz söyleme yetkisi olmamıştı. Daha da önemlisi, plânlar akademik gizlilik içinde yürütülüyordu. Generaller devlet adamlarına ne yaptıklarından söz etmiyorlardı, ya da etseler de onlar anlamıyordu. Avusturya - Macaristan Dışişleri bakanı **Kont Leopold von Berchtold,** Rusya'ya karşı hareket serbestiyetini kaybetmeden, Sırbistan'ı tehdit edebileceğini düşünmüştü. Rus Dışişleri Bakanı **Sergei Sazonov** ise Almanya'ya karşı hareket özgürlüğünü kaybetmeden Avusturya - Macaristan'ı korkutmayı düşünüyordu. Alman başbakanı **Bethmann Hollweg** ise Fransa'ya karşı hareket özgürlüğünü kaybetmeden Rusya'yı korkutmak istiyordu. İngiliz Dışişleri bakanı **Sir Edward Grey,** mutlaka Fransa'ya bağlı olmadan da Belçika'yı savunabileceğini düşünüyordu. Hepsi yanılıyordu. Yanlışlarını öğrendiklerinde ise kendilerini ümitsizce askeri göstergelerin diktasına teslim ettiler.

Devlet adamları **Arşidük Franz Ferdinand'ın** Sarajevo'da bir suikaste kurban gitmesine boş yere endişelenmemişlerdi. Balkanlarda mesele çıkmasına alışkındılar ve bu meselenin de diğerleri gibi alarm, tehdit ve ikili görüşmeler sonunda çözümlenebileceğini sanıyorlardı. Avusturya - Macarlstan'ın Sırbistan için birtakım endişeleri olduğunu sezmişlerdi ve büyük bir güç olarak Avusturya'nın - istedi-

Theobald Von Bethmann-Hollweg
Alman İmparatorluğu Başbakanı

ğini elde etmeğe hakkı olduğunu savunuyorlardı. Sir Edward Grey bile, ne kadar haksız görünürse görünsün, Sırbistan'ın ufak bir ülke olması nedeniyle barışın bedelini ödemesi gerektiğini düşünüyordu. Fakat Avusturya - Macaristan isteklerini formüle edene kadar Avrupa'nın yapabileceği hiçbir şey yoktu. Bu istekler ise, gelince görüleceği gibi aşırıydı. Ve bu yüzden şimdiden ikili görüşmeler ve uzlaşmalara yol açacağa benziyorlardı.

Bununla beraber Avusturya'lılar bir Avrupa Konferansına sürüklenmemekte kararlıydılar. Sırbistan'la aralarındaki sürtüşmeyi özel bir çatışma olarak sürdürmek niyetindeydiler. Bu yüzden önce ilişkilerini kopardılar ve 28 temmuz'da da savaş ilân ettiler. Herşeye rağmen diğer Avrupa'lı politikacılar yılmış değillerdi, Bethmann, Hollweg, Sazonov ve Grey hepsi de birbirinden habersiz olarak aynı sonuca varmışlardı. Ve bu da Belgrat'ta durmak idi. Avusturyalılar Belgrat'ı işgal edecek ve böylece askerî alandaki cesaretlerini ispat edeceklerdi, ondan sonra durmaya istekli olduklarını belirtecekler ve görüşmeler sırasında da Belgrad'ı rehine olarak koyacaklardı. Böylelikle Sırbistan'ın zararına olacak fakat yine de onun bağımsız bir ülke olarak kalmasını sağlayacak bir uzlaşmaya varılacaktı ve Sırbistan'ın patronu Rusya'nın prestiji de bir kere daha ispatlanmış olacaktı.

Bu dahice plân hiç beklenmedik ve çok olaganüstü bir sebêp yüzünden işlemedi. Gerçi Avusturya - Macaristan bir büyük güç olduğunu iddia ediyordu ama ordusu Belgrad'ı işgal etmek için hiç de formunda değildi. Bu yüzden orada duramazdı. Seferberlik için, Sırbistan'a karşı olsa bile, bir kaç hafta gerekliydi. Avusturya genel kurmayı, önce Rusların tarafsızlığı sağlanmadığı müddetçe Sırbistan'a karşı seferberlik ilan etmekten çekiniyorlardı, aksi takdirde planları diğer seçenekleri olan Rusya'ya karşı seferberlik plânına çeviremeyeceklerdi. Bu yüzden Avusturya genel kurmayı hiç bir şey yapmamayı tercih etti. Kaderin bir cilvesi olarak Sırplar da Belgrat'ı savunmamaya karar verdiler, böylelikle Begrat tek bir Avusturya - Macaristan bölüğü tarafından işgal edilecek ve haliyle Belgrat'ta durmak mümkün olacaktı.

Rusya İsteksiz

Nasıl Avusturyalılar Sırp plânları hakkında hiç bir şey bilmiyorlarsa, Rusların da Avusturya plânlarından ya da plânların eksikliğinden haberleri yoktu. Çar ve bakanları Avusturya - Macaristan'ın derhal Sırbistan'a saldıracağını zannediyorlardı. Ruslar Sırbistan'ı 1908 - 09 Bosna krizi sırasında yaptıkları gibi, zor durumda bırakmamaya kararlıydılar. Rusya'nın çıkarlarını herhangi bir şekilde Avusturya - Sırbistan sürtüşmesinde öne sürmek zorundaydılar. Görüşmelere katılma için hak iddia edemezlerdi artık. Bunlar, Avusturya - Macaristan ile Sırbistan arasındakiler gibi bitmişti artık. Rusya ve Avusturya - Macaristan arasındaki direk görüşmeler sadece Rusya'nın Avusturya - Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilân etmesine karşılık bir jestle cevap verdiği takdirde gerçekleşebilirdi. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov cevabı bildiğini düşünüyordu. Ona göre Rus ordusu sadece Avusturya - Macaristan'a yönelik bir kısmî seferberlik hazırlığına başlamalıydı.

Bu yolla, Rusya'nın Almanya'ya meydan okumasına gerek kalmadan meselenin çözümleneceğine inanıyordu. Programlar yine araya girmişti. Sazonov'un teklifi Rus generallerini dehşete düşürmüştü. Kısmî bir seferberliğin, gelecek aylar içinde Almanya'ya karşı girişilmesi muhtemel bir genel seferberlik ihtimalini ortadan kaldıracağı konusun-

Avusturya Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Leopold Von Berchtold (sağda) İtalya Dışişleri Bakanı Markl di San Giuliano ile görüşüyor. İtalya önceleri Almanya ve Avusturya ile beraber gözükmüş, sonra karşı cepheden savaşa girmişti.

Alfred Von Tirpitz
Alman İmparatorluğu donanmasını organize eden kumandan.

da ısrar ediyorlardı. Rusya Almanya yüzünden çaresiz kalacaktı.

En İyi Yol Korku Ve Tehdit

Sazonov, Almanların tarafsızlığına güvenebilseydi, fikrinde ısrar ederdi. Durum, gerçekte tam tersiydi. Bethmann Holweg ve Kaiser Wilhelm II. Avusturya - Macaristan'ı Rusya'ya karşı desteklemeye söz vermişlerdi ve bunun için de en iyi yolun korku ve tehdit olduğuna inanıyorlardı. Daha da önemlisi, Alman generalleri kısmî bir Rus seferberliği söylentileri üzerine bile alarma geçmişlerdi. Bu tavrın Rusya'nın Almanya'ya karşı genel tutumunu zedeliyeceğini hiç hesaba katmayan generaller ayrıca bunun genel bir seferberliğin ön hazırlığı ve Almanları kandırmak için hınzırca bir plân olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle de 29 Temmuzda Alman büyükelçisi Sazonov'u herhangi bir Rus seferberliğinin, ne kadar kısmî olursa olsun Almanya'nın seferberliğine dolayısıyla de savaşa sebep olacağı konusunda ikaz etti. Sazonov ikazın ilk kısmına inanıyordu, ama yine de herhangi bir gücün tehditkâr jestlerden yola çıkarak gerçeğe ulaşabileceğine ihtimal vermiyordu.

Karar, II. Nikola'ya, Rus çarına kalmıştı. Çar emekli bir aile babası görünümündeydi ve yapısı gereği tenis ve deniz banyosunu memleket işlerine tercih ediyordu. Fakat kendisine miras kalan, 'mutlak hâkim' olarak bir görevi vardı ve bu emaneti hürmetkârane bir şekilde ifa ediyordu. Şimdi de Rus İmparatorluğunun 1. dereceden bir güç olduğunu göstermesi gerekiyordu. 29 ve 30 temmuz günlerini Sazanov ve Savaş Bakanıyla münakaşa ederek geçirdi. Daha doğrusu iki bakan konuyu tartışırken, o da uyuşuk bir şekilde koltuğunda oturdu. Genel ve kısmi seferberlik emirleri masasının üzerinde duruyordu. Gerçekte, tartışılacak fazla bir şey yoktu. Kısmî seferberliğe tek itiraz Almanya'yı yatıştırmak amacıyla olmuştu, şimdi ise Almanya yatıştırılmak istemediğine göre artık hiç bir anlamı kalmamıştı. Geriye kalan yegâne seçenek ise, ya genel seferberlik ya da hiç bir şeydi. Hiç bir şey yapmamak ise büyük güç olmaktan feragat etmek demekti.

Rus Çarının Erken Kabaran Gururu

29 Temmuz akşamı Çar genel seferberlikte karar kıldı. Yarım saat sonra ise fikrini değiştirdi. Emir iptal edilmişti. Ertesi gün tartışma yeniden başladı. Generallerden birinin söylediği **«Karar vermek zor»** sözleri II. Nicholas'ı kızdırmıştı. Kabaca **«Ben karar vereceğim»** dedi ve genel seferberlik emrini imzaladı. Bu sefer geriye dönüş yoktu. Kırmızı renkli cepheye çağrı ilânları Rusya'nın her tarafına dağılmıştı. Bölükleri taşıyacak trenler toplanmaya başladı. Nicholas günlüğüne şunları yazıyordu: **«yalnız başıma bir yürüyüşe çıktım. Hava sıcaktı. Denizde nefis bir banyo aldım.»** Karar, ne Rusya'nın müttefiki Fransa'ya ne de dost İngiltere'ye danışılmadan alınmıştı. Daha sonra ise İngiliz ve Fransız devlet

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hemen bütün ülkeler harekât programlarını demiryollarına göre planlamıştı. Fotoğrafta Rusya seferberliğinde bir istasyonda tren bekleyen askerler.

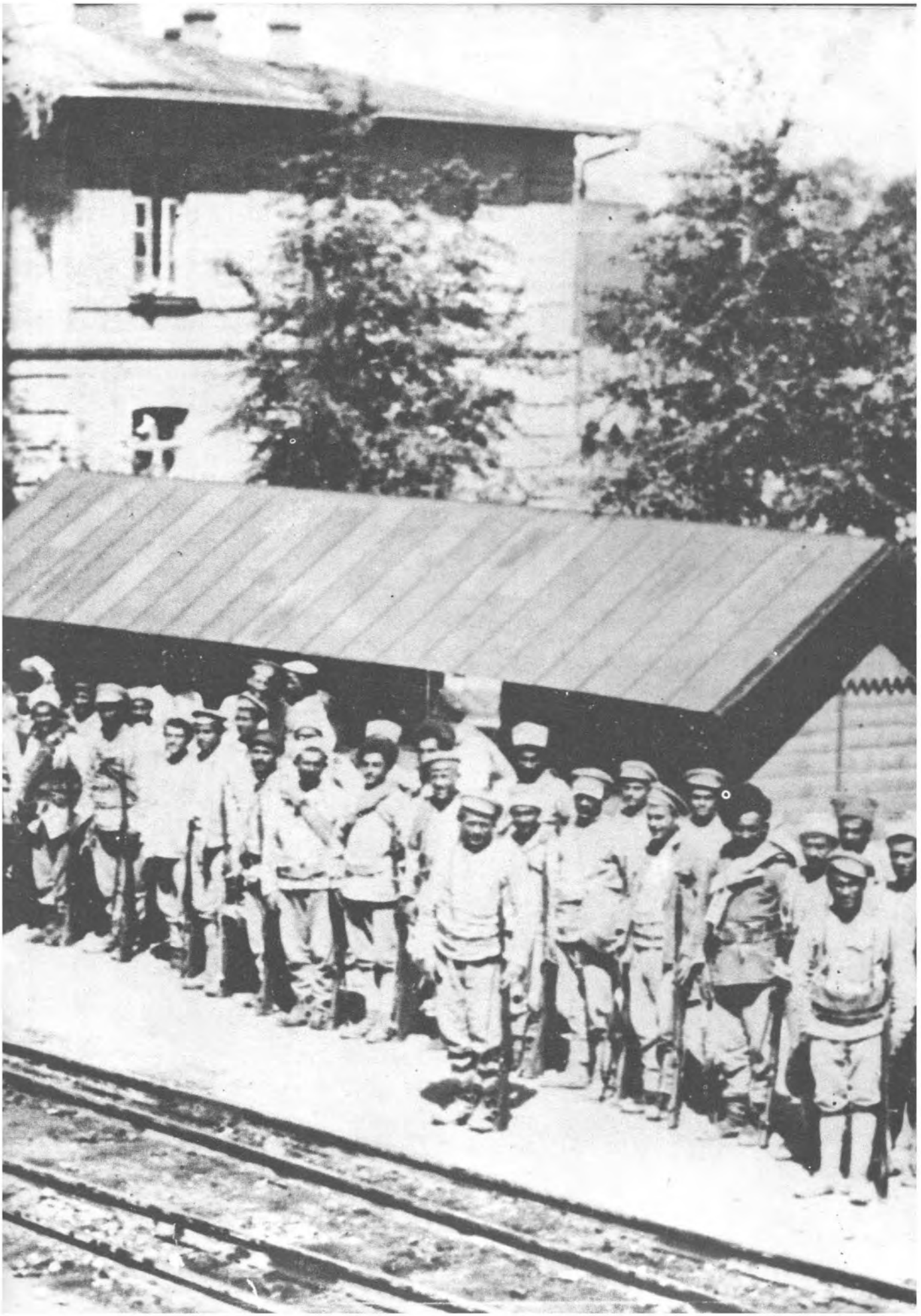

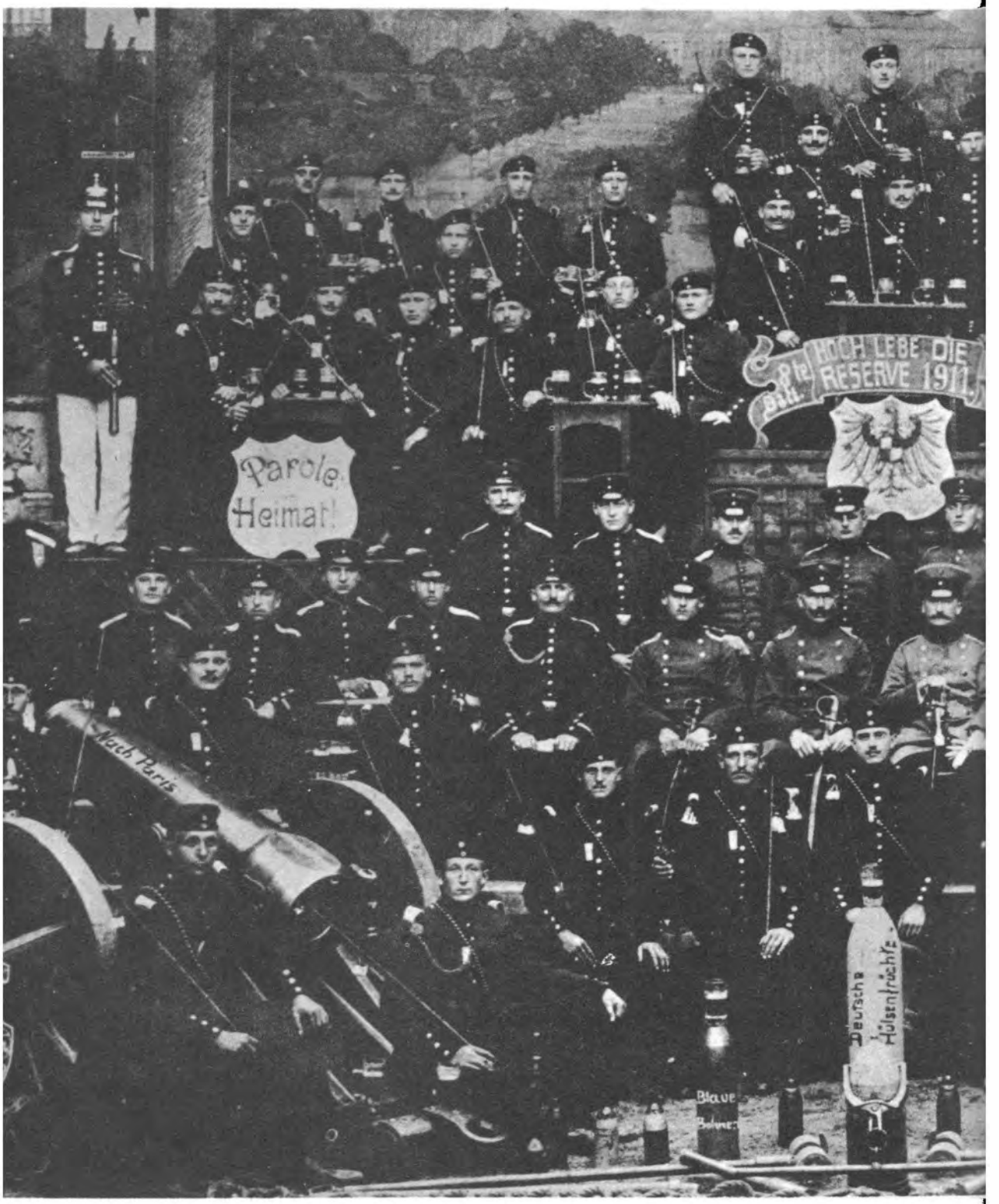
Parole:
Heimat!
HOCH LEBE DIE
RESERVE 1911
Nach Paris
Deutsche
Hülsenfrüchte

Alman topçularının 1911'de çektirdikleri anlamlı fotoğraf. Topların üstünde (sağda) LONDRA'ya, (solda) PARİS'e yazıyor. Alman ordusunda o çağda yaratılan düşman anlayışı ve savaş isteğini bu fotoğraf çok açık anlatıyor.

İngiliz French (1), Fransız Lanrezac (2), Gallieni (3), ve Franchet d'Esperey (4)

Rus Dük Nicholas (1), Rennenkampf (2) Avusturyalı Conrad (3) Potiorek (4).

Alman Ludendorff (1), Hindenburg (2), ve Kluck (3), ve Sırp Putnik (4).

Schlieffen Planı

Burada, 1914'teki en güçlü faktör, felâkete yol açan faktör yatıyordu. Bütün büyük güçler, büyük bir savaşta çarpışmak için iyi birer pozisyon almak üzere, genel seferberlik için ayrıntılı plânlar yapmışlardı. Bu planların olgunlaşması için zaman gerekliydi ve o zaman bile seferber edilen bu ordular ancak sınırlarda, tutulabilirdi ki o da şüpheliydi. Hepsi için, seferberlikle savaş arasında gerçi ince olmakla birlikte bir sınır vardı. Bu «hepsi» Almanya'yı içine almıyordu. Alman genel kurmayı, yirmi yıldır. Fransa ve Rusya'ya karşı iki cepheli bir savaşı bir orduyla nasıl verecekleri sorunu ile uğraşıyorlardı. Onların istedikleri cevap ise Fransa'yı, Rus ordusu hazırlanmadan önce yenmekti. Fransız sınırı başarılı bir hücum yapabilmek için çok güçlü tahkim edilmişti. Bu nedenle 1891-1908 adamları, böylesine ciddî bir adımda Rusya'yı ikaz etmemekle suçlanmışlar ve lânetlenmişlerdi. Onları tutan ise korku olmuştu Çünkü bunu yapsalardı Rusya onlarla ilişkisini kesip, Almanya yanında yer alabilirdi. Ayrıca İngiliz ve Fransız politikacılar, aynı Ruslar gibi, sonuçların ciddiyetini kavrayamamışlardı. genel bir Rus seferberliğinin tansiyonu arttıracağını kavramışlar, fakat yine bu sebepten büyük güçler arasındaki görüşmelerin açılışını hızlandıracağını da düşünmüşlerdi. Hâlâ daha bir çeşit Avrupa konferansı düşlüyorlardı ve Rus seferberliğinin Almanların gözünde savaşı kaçınılmaz yaptığının farkında bile değillerdi.

arası Alman genel kurmay başkanı olan Kont von Schlieffen Fransız ordularını Belçika'dan geçerek kuşatma fikri üzerine bir plân hazırlamıştı.

Bu, gerçekten zor bir operasyondu. Geçit vermez olduğu söylenen Ardenlerle Hollanda sınırı arasında sadece 80 mil vardı ve bu yarıktan 4 ordunun, 840.000 insanın pompalanması gerekti. Hepsi de tek hat olan Aachen trenyolu hattından geçmek zorundaydı. Trenlerin manevra sahası ne kadar genişletilirse, genişletilsin, bölük trenleri Aachen'de yığılıp kalamazdı. Arkadaki trenler için yolu açmaları gerekiyordu. Bu nedenle, Alman seferberlik plânlarında, sınırda durak-

lamak yoktu. Orduların Belçika'ya girmesi seferberliğin önemli bir kısmıydı. Schlieffen Almanya'nın savaşı gerçekte başlamayıp da bir kuvvet gösterisi yapmak istiyebileceğini hiç düşünmemişti. O basit ve saf bir teknisyendi. Halefi Helmuth von Moltke'nin ise strateji kabiliyeti hiç yoktu. Planı aynen Schlieffen'in bıraktığı gibi kabul etti. Ya da Rusya'nın seferberliği haberi gelene kadar bu meseleye pek önem vermemişti. Haber gelince de çekmecesini açtı ve Schlieffen'in talimatını uyguladı. Politik kararları ellerinde tutan Kaiser Wilhelm ve Bethmann Hollweg'in askeri plânlarca nasıl kapana kısılmış olduklarından haberleri yoktu. Onlar sormadılar, genel kurmayda onlara hiç bir zaman söylemedi. Onlar hâlâ, diğer Avrupalı yöneticilerin yaptığı gibi kılıçları gerçekte çekmeden şakırdatabileceklerini düşlüyorlardı. Şimdi ise 31 Temmuz günü Moltke Rusya'nın seferberlik haberiyle ortaya çıkıverdi. Moltke, Alman ordularının derhal hârekete geçip, Belçika'yı istilâ etmesinde ısrar ediyordu. Bethmann Hollweg daha az tehlikeli bir seçenek olup olmadığını soruyordu. Başka hiç bir seçenek yoktu ve Bethmann Hollweg stratejinin emirlerine boyun eğdi. Seferberliğin ilk emirleri gönderilmeye başlandı. St. Petersburg'a Rusya'dan seferberliği 24 saat içinde durdurmasını talep eden ultimatom verildi.

Alman ordusunun Fransa'yı işgal planı «Schlefen plan». Bu plan Belçika'dan geçerek Fransa'yı almayı amaçlıyordu. Bütün Alman savaş düzeni bu plan üstüne kurulmuştu.

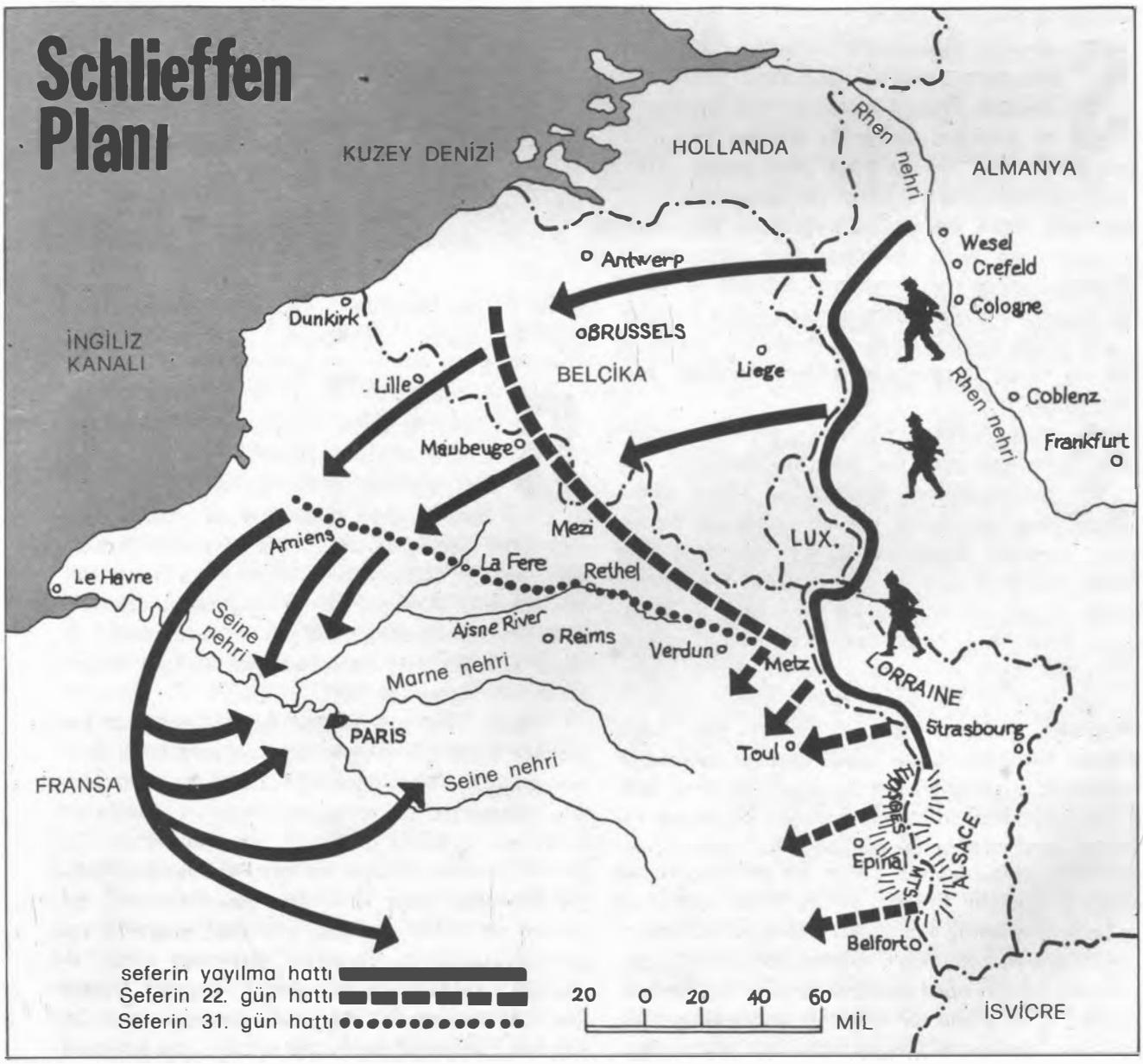

"Bunu Şampanya İle Kutlamalı"

Bu talep hiç şüphesiz geri çevrildi. 1 Ağustos'ta Alman büyük elçisi, Sazanov'a Almanya'nın savaş ilânını bildiren belgeyi verdi. Muhafız üniforması içindeki Kaiser. Potsdam'dan Berlin'deki sarayına açık bu araba ile gitti Bethmann Hollweg Londra'dan şaşırtıcı haberlerle döndü. Sir Edward Grey eğer Almanya Fransa'ya saldırmazsa, İngiltere'nin tarafsız kalacağını bildirmişti. Kaiser coşmuştu: **«Bunu şampanyayla kutlamak gerekir. Batıya ilerleyişi durdurmamız lâzım.»** Moltke'nin rengi attı. Bu durumda onbir bin trenin durdurulması gerekiyordu. Titreyen bir sesle: **'Bu imkânsız'** dedi.» **'Bütün ordu birbirine girer.'** İşte sevk programları bir kere daha politikayı diktası altına almıştı. Wilhelm buna razı oldu ve seferberlik emrini imzaladı.

Sokaklar coşkunlukla bağıran, alkış tutan insanlarla doluydu. Sokaktaki Alman ise Rusların Mongol Aşiretinin hücumuyla tehdit edildiğini sanıyordu. Bu ana kadar Alman Sosyalistleri savaşa karşı genel greve gitmek yolundaki taahhütlerini biraz da isteksizce düşünüyorlardı. Şimdi ise Avrupa Uygarlığını Barba Doğu uygarlığına karşı savunmak için yarışıyorlardı. Reichstag savaş borçlanmalarını oybirliği ile kabul etti. Taraflar savaş boyunca sürecek politik bir ateşkes üzerinde anlaştılar. Bu birlikten çok etkilenen Wilhelm **«Artık taraflar yok, sadece Almanlar var»** demekteydi.

Savaş Almanya ile Rusya arasında patlak vermişti ama her ikisi de savaşacak durumda değildi. Almanya'nın bütün saldırı gücü, savaşmak için görünürde hiç bir sebebin olmadığı Fransa'ya karşı yöneltilmişti. Bir sözde sebebin bulunması gerekiyordu. 1 Ağustos'ta Alman büyükelçisi, Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı René Viviani'den Fransa'nın tarafsızlığını sağlamasını istedi. Eğer Viviani kabul etseydi, elçi Toul ve Verdün'ün rehine olarak teslimini istiyecekti. Fakat Viviani tartışmayı kısa kesti: **«Fransa kendi çıkarlarına uygun hareket edecektir.»** Fransa'nın bu istekleri kabul edeceği takdirde kendi hücum planlarının berbat olacağını düşünerek Almanlar isteklerini yinelemediler. Onun yerine, Nürenberg'e birkaç bomba attılar. Ve daha sonra da Almanlar bunların Fransız olduğunu ilân ettiler ve bu bahaneyle savaş ilan ettiler. Fransız devlet adamları Fransız-Rus ittifakının kendilerine yüklediği gizli yükümlülükleri nasıl açıklayacaklarını bilememekteydiler. Artık, böyle bir açıklama yapmak zorunda değildiler. Fransa bir ulusal savunma savaşındaydı ve Fransız Birliklerini taşıyan trenler sınırlara doğru ilerlemeye başlamışlardı.

İngiltere Susuyor

Böylece Almanya, Rusya ve Fransa, Schlieffen'in programlaması sayesinde savaşa girdiler. Diğer iki büyük güç İngiltere ve İtalya bu programa dahil değildi. İtalya, Almanya ve Avusturya, Macaristan'ın müttefiki olmasına rağmen, onların saflarında çarpışmamaya kararlıydı. Müttefiklerini kendisinin tarafsız kalmasını onaylanması konusunda epey taciz etti. Aynı zamanda, tarafsız kalmakla, ne kadar ödülden feragat ettiğini söyleyerek epey can sıktı.

İngiliz hükümeti hukuki açıdan herhangi bir taahhüt altına girmemişti Dostları vardı ama müttefikleri yoktu. Bazı İngilizler, özellikle Muhafazakârlar, İngiltere'nin bir an evvel Rusya ve Fransa'nın yardımına koşması gerektiğini savunuyorlardı. Diğerleri, özellikle Radikal ve İşçi Partililer İngiltere'nin kesinlikle uzak kalmasını savunuyorlardı. Bir radikal gazetenin de dediği gibi **«Biz Belgrat'la ancak Belgrat'ın Manchester'le ilgilendiği kadar ilgileniriz,»** şeklinde düşünüyorlardı. Dışişleri bakanı Grey ise, Fransa'ya bağlı olduklarını hissediyor, fakat bunu söylemekten kaçınıyor ve adeta kozlarını

Trenle sevk programı başlıyor. Alman askerleri cepheye gidiyor.

açıklamaya zorlanmasını bekliyordu. Daha sonra yazdığı gibi **«şartlar ve olaylar kararları zorluyordu. 30 Temmuz'da Rusya'ya onları destekleyecekleri yolunda herhangi bir sözvermeyi reddetti. 1 Ağustosta da eğer Fransa'ya saldırılmazsa, İngiltere'nin tarafsız kalmasını bile teklif etti.»** Gerçi söylediklerinin gerçekten demek istedikleri olduğu kesin değildi ama. 2 Ağustos'ta muhafazakâr muhalefet liderleri başbakan Asquith'e bir mektup göndererek, Fransa ve Rusya'yı desteklemeye zorladılar. Liberal hükümet ise bunu önemsemedi. Ve hattâ Alman filosunun Manş'a girmesine ve Fransız limanlarına hücum etmesine izin verilmemesine karar verdi. Bu bir savaş kararı değildi, silâhlı bir tarafsızlık kararıydı. Almanlar ise sevinçten uçuyorlardı. Manş'tan uzakta durmak, İngiltere'yi savaş dışı bırakmanın çok ucuz bir bedeliydi.

Püf Noktası

İngiliz hükümetini endişelendiren bir tek nokta vardı. Selefleri Gladstone'ın 1870'de yaptığı gibi Belçika'nın tarafsızlığını korumaya kararlıydılar. O sırada, Fransa ve Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığına saygı göstermesinin istenmesi İngiltere'yi de savaş dışında bırakıvermişti. Öyleyse, niye şimdi olmasındı? 2 Ağustos Pazar günü kabine **«herhangi bir şekilde Belçika'nın tarafsızlığının ihlâli bizi eyleme geçmeye zorlayacaktır»** yolunda bir karara varıyordu. Kabinedeki tarafsızlar bunu bir zafer olarak niteledi. Diğerleri gibi onlar da Almanya'nın stratejisinin Belçika'nın istilası üzerinde döndüğünü kavramamış görünüyorlardı. Bunu Belçikalılar da kavramamıştı. Güneşli güzel bir Pazar öğleden sonrasını neşe içinde geçirdiler. Aynı gece, Alman Büyükelçisi, Alman birliklerinin Belçika'dan geçmesine izin verilmesi talebinde bulundu. Belçika hükümeti sabahın erken saatlerine kadar tartışıp sonunda Alman isteğinin reddedilmesine karar verdi. Hâlâ daha kararlı muhalefet gurubunun Almanları yıldıracağını umuyordu ve bu nedenle İngiliz hükümetine sadece 'diplomatik müdahale' için başvurdu.

İngiltere Kımıldarken Belçika Yanıyor

3 Ağustos Pazartesi Londra'daki bankaların resmi tatil günüydü. Paris ve Berlin'de olduğu gibi Londra caddeleri de coşkun bir kalabalıkla doluydu. Önceleri savaşa karşı olan İngiltere Maliye Bakanı Lloyd George bu savaş coşkunluğu gösterilerinden çok etkilenmişti.

Almanya'da savaş ilânı büyük coşkuyla karşılanıyordu. Berlin sokaklarında askerler pırıl pırıl miğferleri, şık ünlformaları ile geçerken bando yürüyüşe eşlik ediyor. Kaldırımlara biriken Berlin halkı heyecan ve milli duyguların coşkunluğuyla alkışlıyorlar.

Berlin'in Alexander meydanın savaş haberleri bekleyen Alman halkı. Ordularının zaferinden kesinlikle emin...

Öğleden sonra, Grey, Avam kamarasına, kendisinin de içine sürüklendiği, Fransa ve Rusya'ya olan belirsiz bir takım karışıklıkları anlattı. Allahtan, Belçika ile ilgili haberleri eklemeyi unutmadı ve bu da Avam Kamarasının hemen hemen bütün üyelerini birleştirici bir unsur oldu. Akşamın geç saatlerinde ise kabine Almanlar'a. Belçika'yı yalnız bırakmalarını rica eden nazik bir mesaj yollamaya karar verdi. Görünen oydu ki Grey, durumun acil olduğunu düşünmüyordu. Her ne sebeptense, mesajı ancak ertesi sabah yolladı, o zaman da Alman birlikleri çoktan Belçika'ya girmişlerdi bile.

Öğle sıralarında, henüz Belçika'nın yardım talebinde bulunmamasına rağmen haber Londra'ya ulaşmıştı. Ve bu, haber Grey'i sert tedbirler almaya itti. Parlamentoya danışmadan, Almanya'ya Belçika'nın tarafsızlığına saygı göstermeleri için söz vermelerini isteyen bir ultimatom gönderdi. Akşam saat 7'de ise Bethmann böyle bir vaadde bulunmayı reddetti İngiltere'nin **«sadece bir kâğıt parçası için savaşa girdiğinden»** yakınıyordu. Aynı bu kelimeleri kullandı mı? İngilizce mi Almanca mı konuştu? Hiç bir zaman bilemeyeceğiz, Fakat bundan onbeşgün önce Berlin'deki İngiliz elçiliğinde Amatör oyuncular tarafından Sardou'nun **«A scrap of paper» (Bir kağıt parçası)** isimli eserinin oynandığını biliyoruz. Berlin'den Londra'ya hiç bir mesaj iletilmemişti. Asquith ve diğer kabine üyeleri oturmuşlar hâlâ daha biraz ümitle lehte bir cevap bekliyorlardı. İçlerinden biri dahice bir buluşla. Berlin'de saat gece yarısı 12 iken Londra'da 11 olması gerektiğini ileri sürdü. Böylelikle savaşı bir saat önce ilan edip, yataklarına gidebileceklerdi. Gerçekten de savaş ilanı Alman büyükelçiliğine 11,05'te ulaştı. Sevk programları bir zafer daha kazanmıştı.

Yangın Hızla Büyüyor

Çözülmesi gerekli son bir sorun daha vardı. İngilizler savaşa Belçika'nın tarafsızlığını korumak amacıyla girmişti. Fakat Asquith 5 Ağustos'ta generalleriyle toplandığı zaman sevk proğramların o küçük İngiliz ordusunu bile emri altına aldığını anlamıştı. Programda bu ordunun Fransız'ların sol cenahına yerleştirilmesi planlanmıştı. Onu Belçika'nın yardımına göndermek gibi hiç bir plân yoktu ortada. Böylece, sonuçta İngiltere kendini Fransa'nın tam bir müttefiki olarak bu-

AU
LABYRINTH

luverdi. İngilizlerin savaş ilâni, Hindistan ve Dominyonlar da dahil olmak üzere bütün İngiliz İmparatorluğunu bağlayıcı bir karardı. Sonradan sadece Kanada hükümeti bağımsız onayını bildirdi. Gerilerde kalan tek ülke ise yarışı başlatan Avusturya - Macaristan'dı. 6 Ağustos'ta Avusturya - Macaristan Rusya'ya savaş ilân etti. Rusya'dan gelen şikâyetler üzerine İngiltere ve Fransa'da Avusturya - Macaristan'a savaş ilan etti. Her ülke nefs-i müdafaa için çarpıştıklarını söylüyordu, bir bakıma haklıydılar da. Fakat hepsi de hücumun tek savunma yolu olduğu inancıydılar. Bu nedenle kendilerini savunmak için birbirlerine hücum ediyorlardı. Savaş sinyalini veren genel kurmayların yanılgısı her seferinde ispatlanıyordu. Savaş kısa değildi, çabuk ve kolay kazanılan galibiyetler yoktu bu savaşta. Ve hücumun en iyi savunma şekli olduğu bir kere daha anlaşılmıştı.

ASKERİ GÜÇ DENGESİ

1914'TEKİ GÜÇ DENGESİ

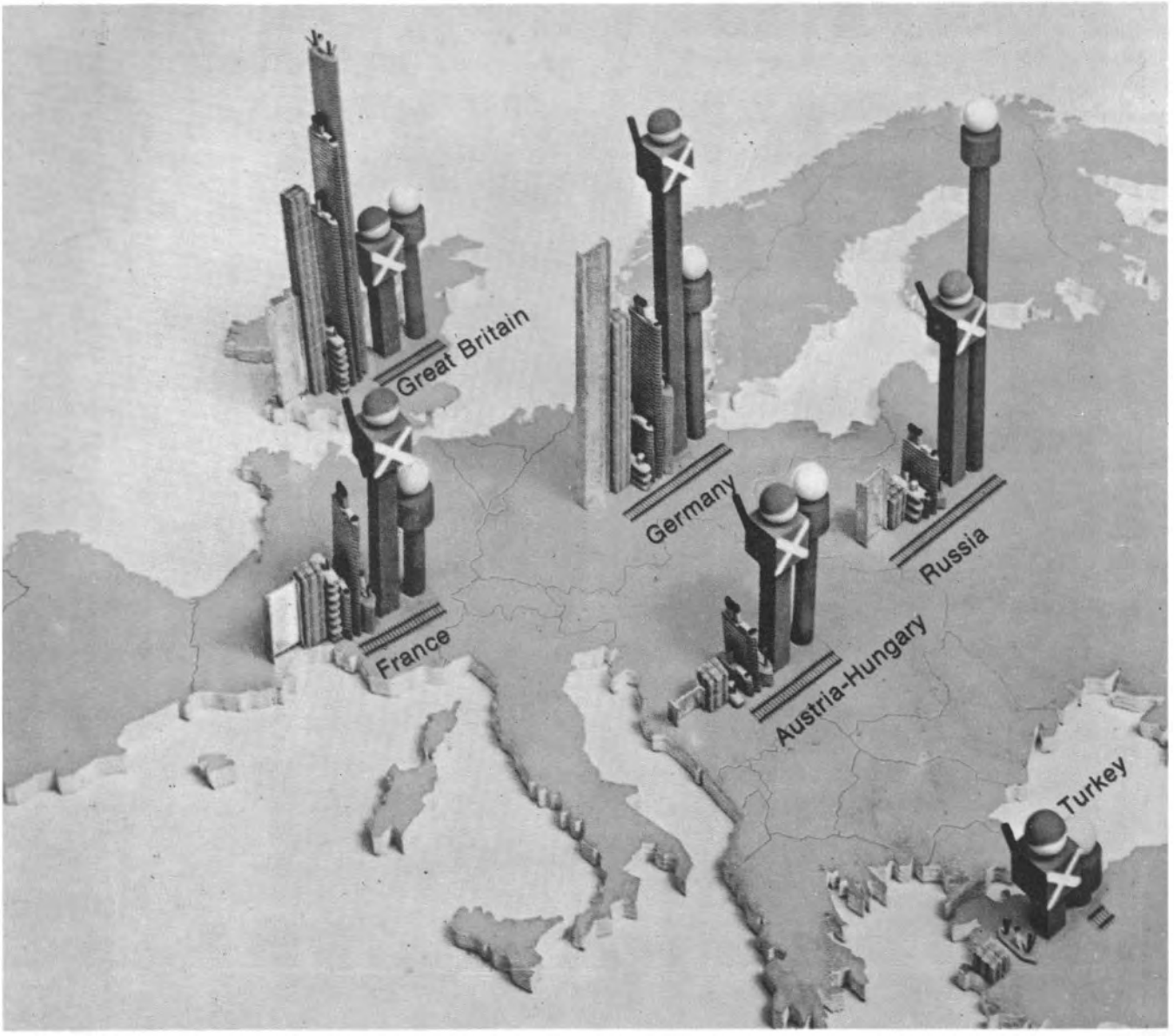

	İngiltere	Fransa	Rusya	Almanya	Avusturya	Türkiye
Nüfus	46,407,037	39,601,509	167,000,000	65,000,000	49,682,231	21.373.900
Seferberlikte ordusu	711,000[1]	3,500,000+	4,423,000[2]	8,500,000[3]	3,000,000+	360.000
Ticaret filosu (net tonaj)	11,538,000	1,096,000	(1913) 468,914	3,096,000	(1912) 559,784	(1911) 66.878
Savaş gemiler (hazır ve yapılan)	64	28	16	40	16	
Kruvazör	121	34	14	57	12	
Denizaltı	64	73	29	23	6	
Yıllık dış ticaret	1,223,152,000	424,000,000	190,247,000	1,030,380,000	198,712,000	67.472.000
Yıllık çelik üretimi	6,903,000	4,333,000	4,416,000	17,024,000	2,642,000	
Demiryolları uzunluğu (mil)	23,441	25,471	46,573	39,439	27,545	3.882

1.Dünya Savaşının tankları

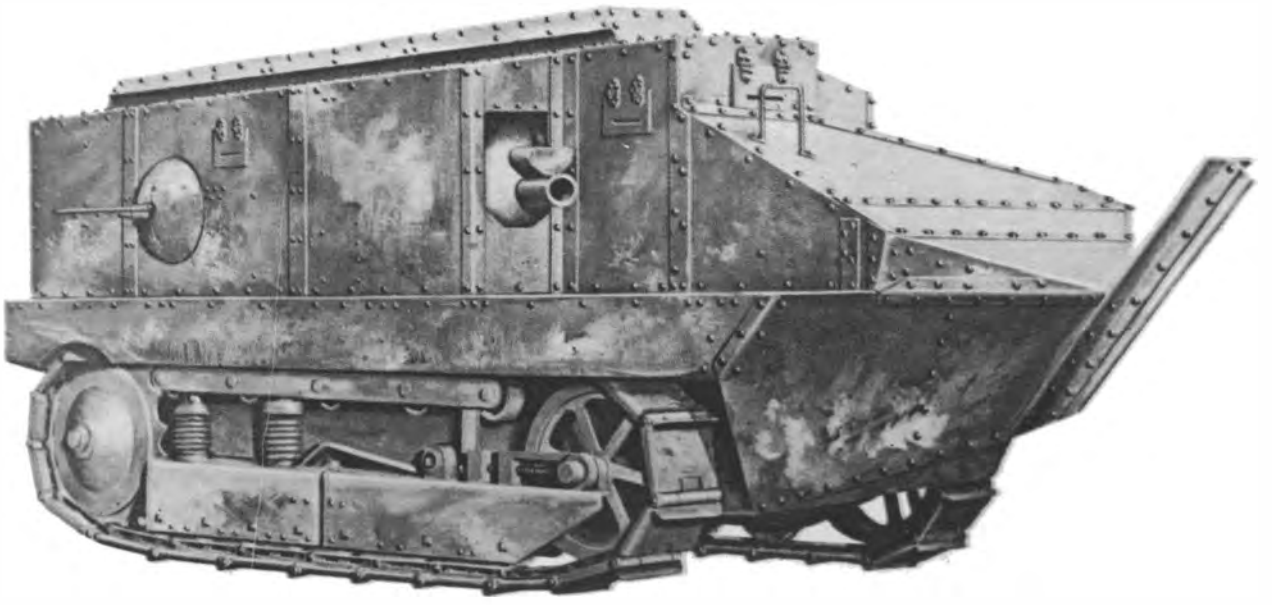

Fransız Schneider tankı: Personeli 6 kişi. Bir adet 75 mm.'lik top (90 atış) İki adet Hotchkiss makineli tüfek (3840 atış). Zırh kalınlığı 11.5 mm. (sonradan 17 mm.) Sürat 6 km. Ağırlık 13.5 ton Motor 70 PS-Schneider. Uzunluk 6 metre. Genişlik 2 metre. Yükseklik 2.38 metre. Yol gücü 48 km.
Fransız St-Chamond tankı: Personel 9 kişi. Silâhları bir adet 75 mm. top, (106 atış), dört adet Hotchkiss makineli tüfek (7500 atış), Zırh 17mm. Sürat 8.5 km. Ağırlık 23 ton. Motor 90PS-Panhard. Uzunluk 7.9 metre. Genişlik 2.67 metre. Yükseklik 2.34 metre. Yol gücü 59.5 km.
St-Chamond tankı motoru

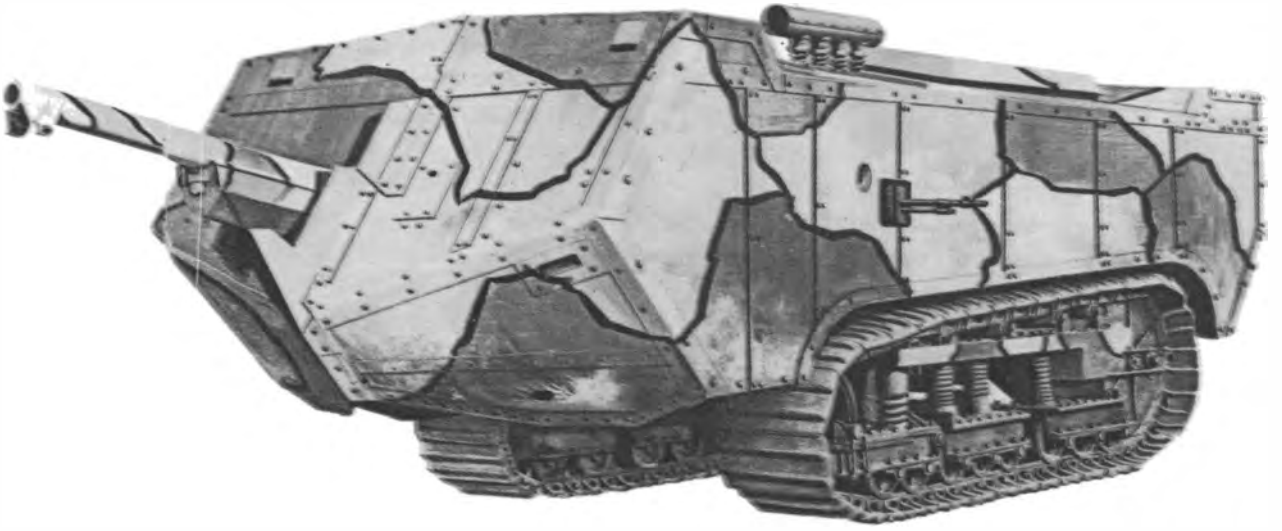

ASKERİ GÜÇ DENGESİ

George Stephenson ve General Lazare Carnot 1914'lerdeki Avrupa askerî sisteminin büyükbabaları, hattâ belki de atası sayılabilirdi. Fransız ihtilâlinin ve Napoleon ordularının kurucusu Carnot'un etkisiyle «ulusal seferberlik», buna ulusun bütün insan gücüyle seferberliğe hazır olması demek daha doğru olacaktı kavramı doğdu. Napoleon'un başkanlığı altında bu sistem eski rejimin ordularını altetmişti. Diğer kıta Avrupası güçleri de kendilerini kurtarmak için bu sisteme uymak zorunluğunu hissettiler. Fakat yeniden sulh olunca, politik ve askerî reaksiyonlar duruldu ve ordular yeniden gelenekselliğe ve profesyonel hizmetlerine geri döndüler.

1857 de Prusya naibi Prens Wilhelm, General Helmuth von Moltke'yi genel kurmay başkanlığına ve 1859 da diğer bir reformcu general Albrecht Von Roon'u da savaş bakanlığına atadı. Orduyu ıslâha çalışırken sert politik eleştirilere hedef olunca Roon, Bismarck'ın başbakan olarak atanmasını teklif etti. Bismarck, Moltke, Roon ve müstakbel Prusya kralı Wilhelm'in oluşturduğu dörtlü ile birlikte «ulusal savaş» kavramı Prusya'da tekrar ortaya çıktı ve orada doruğuna ulaştı. 1866 da Prusyalılar köhne Avusturya ordusunu kısa sürede kesin bir yenilgiye uğrattıktan sonra 1870'de de bu kez Kuzey Alman Konfederasyon'un başında olarak Fransız'ları yenilgiye uğrattılar.

Roon, 1870'de 1.183.400 subay ve eri savaş alanına sürdü. Moltke Clausewitz'in öğrencisiydi gerçi ama hayatî önemde iki teknik ilerleme olmasaydı bu çapta bir orduyu hızlı ve etkin bir biçimde yönetemezdi. Bunlardan birincisi tarımın ve endüstrinin gelişmesiydi ki, milyonları doyurmak, silâhlandırmak ve teçhizatlandırmak olanağını vermişti. İkincisi de demiryollarının bu kitle halindeki insan gücünü cephede toplayıp ikmalini yapabilmesi ve gerektiğinde daha ileri stratejik harekâtı gerçekleştirmede büyük yararları olmasıydı. 1866-1870 olaylarından çok etkilenen kıta Avrupası orduları Prusya modelini kopya etmek için sabırsızlanmaya başlamışlardı.

1870'ın silâhları, Napolyon Savaşları sırasında kullanılan silâhlara kesin bir üstünlük sağlıyordu. 1914'e kadar ise silâhlar daha da geliştirildi; gerçi bu gelişme bugün alışık olduğumuz hızla olmadı ama yine de geçmiştekilerin en hızlısıydı. Özellikle mükerrer ateşli tüfek, makinalı tüfek, kuyruktan ve ağızdan dolma tüfekler 1870'den bu yana mükemmelleştirilmişti. Kısmen içten yanmalı motorların hâlâ daha emekleme çağında olmasından ama daha çok askerlerin ve yönetici durumundaki politikacıların değişikliğe karşı çok tutucu olmalarından, hiç bir yeni askerî sistem ortaya çıkmamıştı strateji yine demiryollarına bağlı bir stratejiydi ve düşmanla karşılaşmak olasılığı eskinin normal yaya veya atla ulaşım hızı olan günde 15-20 millik hızını, birlikleri taşıyan bu trenlerin saatte 15-20 millik hızına dönüştürmekte etkili olmuştu. Tabiye teorisi 1870 olayları ve 1861-65 Amerikan iç savaşından alınan derslerle geriye teperek tersine işlemeye başlamış, ağızdan dolma tüfeklerin çağında bile modası geçmiş fikirleri yansıtmaya başlamıştı.

Aufmarsch

Alman İmparatorluğu, 1871 de Versay'daki Aynalı Salon'da ilan ettiği gibi, 1914'te 65.000.000'un üzerinde bir nüfusa sahipti. Teoride, donanma için ayrılan az sayıdaki insan dışında askerlik çağındaki herkes orduya kayıtlıydı. Her yıl, askere çağrılanlar 17 yaşından 20 yaşına kadar Landsturm 1. sınıfa kaydolurlardı. 20 yaşından sonra ise «sağlam» olanlar ya 2 yıllık bir hizmet için aktif olarak çarpışmak üzere orduya, ya da 3 yıllık olan süvari veya topçu süvari sınıfına alınırlardı. Daha sonra ise 5 yıllık bir süre için yedeğe alınırlardı. (Bu süre süvari ve topçu süvari sınıfı için 4 yıldı.) Pratikte, ordunun esas faal bölümü, her yıl askere çağrılanların ancak yarısını alabiliyordu. Diğer yarısı da çeşitli mazeretleri yüzünden askerlikten affedilenlerle birlikte Ersatz «Yedeğine» kaydolur ve orada sınırlı bir eğitime tabi tu-

Berlin sokaklarının en heyecanlı gösterisini artık askerler yapıyor. Her caddede görkemli askerler ve onları heyecanla izleyenler var.

tulurlardı. 27-39 arası ise hepsi Landwehr'e alınır. 39 dan 45'e kadar da. Landsturm. il. sınıfa devam ederlerdi.

Çok geniş ve kritik bir operasyon olan seferberlik sırasında ordu savaşan bir makine olarak oldukça etkisiz kalıyordu. Problem bununla da bitmiyordu. Bir de ordunun cepheye taşınma sorunu vardı ve bu da o devirde sadece trenyoluyla gerçekleşiyordu.

Aufmarsch isimli bu hayatî operasyon en azından seferberlik kadar dikkatle planlanmıştı. Çünkü savaşın açış kampanyasının başarısının buna bağlı olduğu düşünülüyordu. Düşmanın ilerlemesini engellemek için seferberlik emrinin zamanında verilmesi gerekiyordu. Ve emir verildiği anda kaçınılmaz olarak **«Aufmarsch»a** yolaçacaktı. Gerçi orduların sınırda durdurulması ihtimali vardı ama bu ihtimal pek ciddiye alınmamıştı ve 1914'te seferberlik savaşla sonuçlandı.

Schlieffen 'nin Stratejisi

Avrupa'da hemen hemen standart olan bu düzene Almanlar iki değişiklik getirdiler. 1892'den - 1905'e kadar Genel Kurmay başkanı olan General von Schlieffen, iki cepheli bir savaşta Fransızlara karşı çabuk bir zafer getirecek ezici bir üstünlük sağlamak için yedekleri, Ersatz'larla birlikte açış muharebelerinde kullanmayı plânlıyordu. Yedeklerin eğitim açığını kapatmada ise iyi eğitilmiş daimi nizamî) subaylara ve küçük rütbeli subaylardan oluşan güçlü kadrolara güveniyordu. İkinci olarak da barış zamanında bile altı piyade tugaya bağlı, süvari, topçu ve öncüleriyle birlikte savaş potansiyelini muhafaza ediyor-

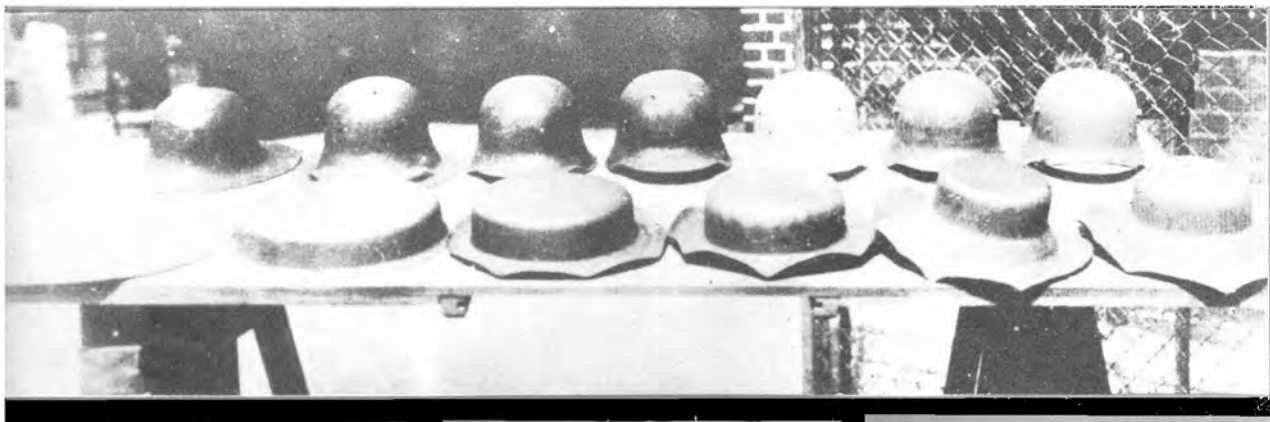

Alman ordusu için bir çok miğfer yapılmıştı. Bunların eski Büyük Roma İmparatorluğu miğferlerine benzemesine özen gösterilmişti.

İtalyan ordusu için hazırlanmış bir zırh (soldaki fotoğraf) çok ilkel bulunan bu zırh o çağda tebessümle karşılanmıştı.

Almanların zırhı (sağda) Bir Amerikan subayının modelini daha önce çizdiği bu zırh çok sonra kullanılacaktı.

Essen kentinde Alman ordusu için top yapan Krupp fabrikasından bir görünüm.

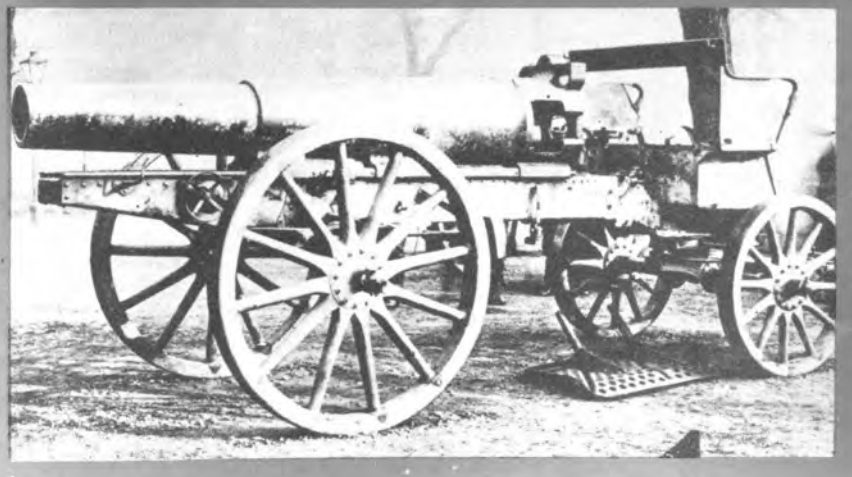

Almanların ilk Howitzer topu.

İngilizlerin 1917'de kullandığı bir zırh.

lardı. Ve bu tugaylar savaş ilan edilir edilmez. Liége tabyalarını zaptetmek ve Belçika üzerinden Kuzey Fransa yolunu açmak üzere Belçika sınırına yakın bir yerde mevzilenmişlerdi.

Ordunun barıştaki gücü 856.000 idi. Seferberlik anında bu sayı talim görmüş yedeklerle birlikte 3.800.000'e çıkabilirdi ama bir tehlike anında maximum 8.500.000 kişi bir sancak altına toplanabilirdi. Fransa'ya karşı savaşacak yedi ordu ile birlikte toplam 34 kolordu — 11'i yedekti). ve 4 süvari birliği vardı. Doğu'da birisi yedek dört kolordu ve bir kaç Landwehr'den oluşan 8. ordu 200.000 kişilikti ve Rusları ellerinden geldiğince oyalayacaklardı. Geride daha birçok garnizon, karargâh ve yedekler vardı ve İngilizlerin bir çıkarma yapması ihtimaline karşı Schleswig - Holstein'de bir kolordu yedekte bekliyordu.

1870'deki yenilgilerine rağmen Fransızlar, kuyruktan dolma tüfeklerin açık arazideki erlere üstünlüğü konusunda Almanlara iyi bir kaç ders vermişlerdi. Almanlar da bundan sonraki talimlerinde modern ateş gücünü daha ciddiye almışlardı. Makinalı tüfeklerin mükemmelleştirilmesi ise bütün ordular arasında en çok Alman ordusunu ilgilendirmişti. Schlieffen'in kitlelerin Belçika'dan geçerek Fransız ordularını kuşatma plânı, cepheden taarruzun çok pahalıya mal olması ve kesin bir galibiyetle götürmemesi fikrinden kaynaklanıyordu. 1895'teki Alman manevralarını seyreden uzman bir İngiliz gözlemci, **«askerlerin görevlerinin bilincine varmış zeki yaratıklar olarak davrandıklarını erlere bile sağduyularını kullanışlarını öğretme tekli gerçekten çok anlamlıydı»** demektedir.

Fakat yıllar geçtikçe 1870'in anıları söndü ve geleneksellikle birlikte aşırı gurur kendini göstermeye başladı. Almanlar yine iyi askerdiler ama 1911 manevraları hakkında The Times'tan Albay Repington şunları yazıyordu: **«Küçük ya da büyük herhangi bir ünitenin kumandanının yetkisinin sınanması yetersizdi... Piyadeler canlılıktan yoksundu ve yöreyi bilmedikleri belli oluyordu. ... hassas hedefleri orta menzile koyuyorlardı ... talim sırasında ateşle hareket arasındaki bağlantıyı kuramamışlardı ve modern silâhlardan hepten habersiz görünüyorlardı.»**

Teoride, dengesiz ve kibirli biri olan II. Wilhelm'in savaşta kumandan olacağı söyleniyordu ve 1908'e kadar da Wilhelm gerçekten kumandan olacakmış gibi konuşuyordu. Büyük babasının askerî işlere olan tutkusu onda yoktu ve askerî alanda bir etkinlik gösterecek yerde daha çok gösterişle ilgileniyordu. Schlieffer de ona gerçeğe uymayan bir çok konuda, örneğin manevralar ve savaş oyunları sırasında hayali galibiyetler, süvarilerin taarruzu konularında yaltaklık ediyordu. Büyük Moltke'nin yeğeni olan ve 1906 başlarında genelkurmaybaşkanı olan General Moltke ise bunu yapmayı reddetti. Devrim korkusunu kafasına takan, kendi askerî yeteneğinden pek emin olmayan Moltke **«belki de savaşa kumandan olarak gitmem»** ümidiyle bu görevi kabul etmişti. Schlieffen plânını uygulamak için yetenekli olan güçlü bir karaktere ve inanca sahip olmayan Moltke, kuşatıcı güç olan sağ kanadı güçsüzleştirerek, sol kanadı ve Doğu cephesini güçlendirerek plânı istediği doğrultuda düzeltti. Savaş oyunlarında cepheden saldırının pratik bir yol olduğunu düşünen Moltke 1914'te 66 yaşındaydı ve sağlığı da iyice bozulmuştu.

Ondan sonra ise ordu kumandanları geliyordu. Hayatî önemi olan sağ kanatta I. II. ve III. ordulara hepsi de 68 yaşında bir Trio kumanda ediyordu — General Von Kluck, Von Bolow ve Von Hausen. Üçü de zorlu adamlardı. Özellikle Kluck içlerinde en kaba olanıydı. Onları ise soylulardan oluşan bir üçlü takib ediyordu. IV. orduya kumanda eden Wirttenberg dükü, 5. ordu kumandanı Veliaht, 6. orduya kumanda eden Bavyerali Prens Rupprecht ve son olarak da 7. ordu kumandanı, sabık savaş bakanı 64 yaşındaki Von Heeringen geliyordu. Prusya geleneğine göre, genelkurmayları tarafından neredeyse kendilerininkine eş bir otoriteyle destekleniyorlardı. Doğu Prusya'daki 8. orduya ise, şişman, tembel ve bencil bir adam olan 66 yaşındaki general Von Prittwitz und Gafferon kumanda ediyordu. İsmi aristokratik «Von» ekiyle donatılmamış olan general Ludendorf 49 yaşındaydı ve II. ordu genelkurmay başkan yardımcısıydı.

İnsan Hayatını Hiçe Sayan Ortam

1870'de Fransa ve Kuzey Alman konfederasyonun nüfusları hemen hemen aynıydı. 1914'te ise Alman imparatorluğunun nüfusu 65.000.000'a çıkmış iken Fransa'nınki hâlâ 40.000.000'ın altındaydı. Bu eşitsiz durum Fransız stratejik düşüncesini etkiledi ve trajik bir biçimde insan hayatını vahşicesine hiçe sayan bir askerî olaya yolaçtı. Fransa 1870'deki yenilgiden sonra çok çabuk toparlanarak, ordusunu Prusya'nın kısa süreli askerî hizmet ve güçlü bir genelkurmay modeli üzerine yeniden organize etti. Alsas ve Loren'i kaybetmesi üzerine açılan doğu sınırı boyunca Belfort'tan Verdun'e kadar uzanan, güçlü bir savunma hattı oluşturdu. Bu yüzyılın sonunda ise Dreyfus olayının sonuçları ordunun itibarını iyice sarsmıştı. 1905'te ise askerlik hizmeti 2 yıla indirildi. Alman-

hangi ülkenin gözü hangi ülkedeydi

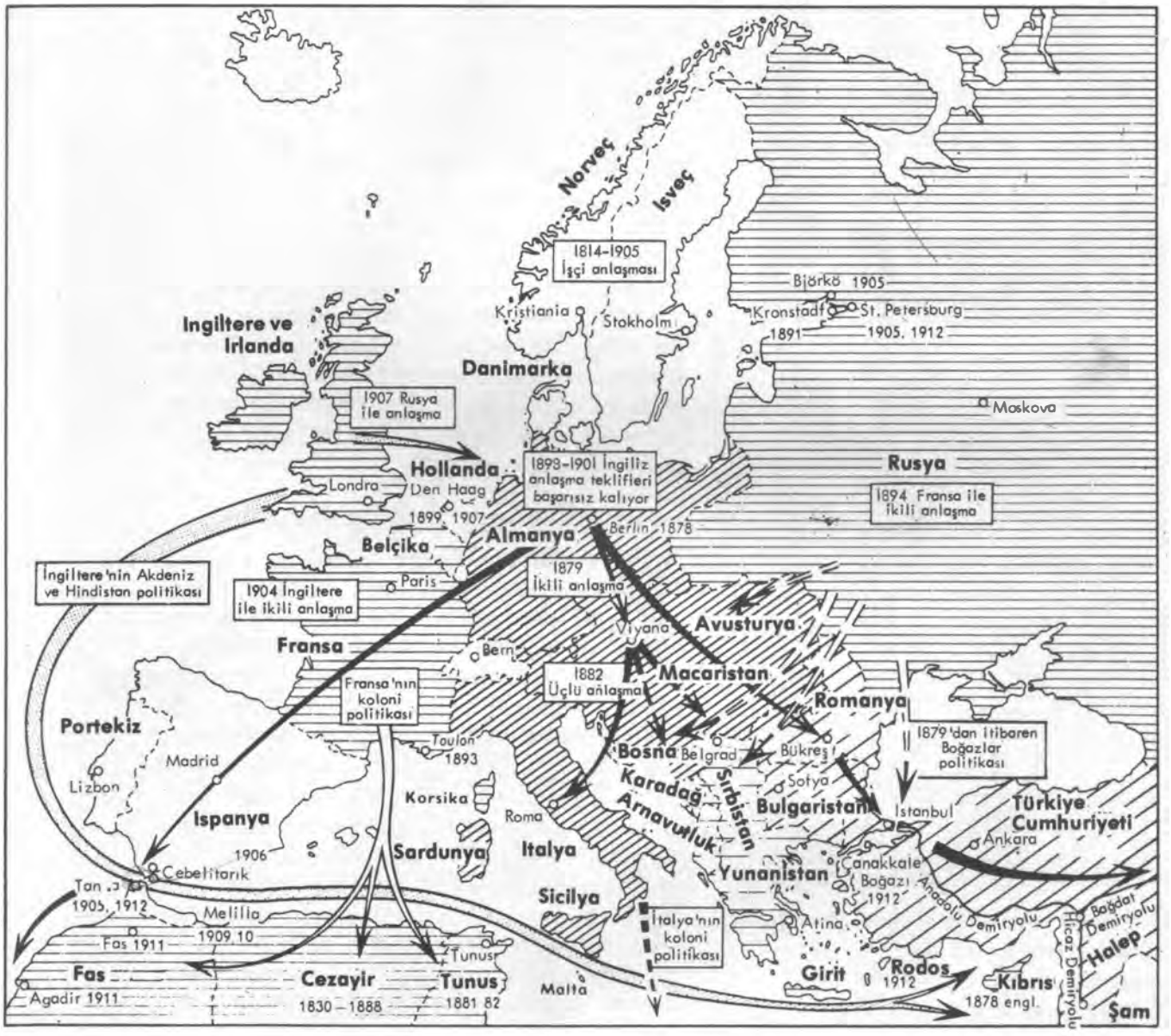

1882 yılında imzalanan üçlü anlaşma

Üçlü anlaşmayı imzalayan devletleri destekleyen ülkeler

1907 yılında imzalanan "Entente cordiale" antlaşmasına katılan ülkeler

Entente Cordial antlaşmasını imzalayan devletleri destekleyen ülkeler

Tarafsız ülkeler

1890 I. Dünya Savaşı öncesinin önemli tarihleri.

Almanya'nın yayılma politikası ve ilgilendiği bölgeler

Avusturya'nın Balkanlar'da ilgilendiği bölgeler

İtalya'nın koloni politikası

İngiltere'nin ilgilendiği bölgeler

Fransa'nın koloni politikası

Sovyetlerin ilgilendiği bölgeler

Avrupa ülkelerinin toprak elde etme, emperyalist amaçlarını gösteren harita. Oklar, hangi ülkelerin, hangi ülkelerde gözü olduğunu ve ele geçirmeyi amaçladığını belirtiyor. Almanya'nın gözü Türk topraklarında. Almanya o devirde Osmanlı toprağı olan bol petrollü Arap ülkelerine Anadolu'dan kaymayı amaçlıyor. İngiltere de aynı amaca Akdeniz'den ulaşmayı düşünüyor. Fransa ise Afrika'yı seçmiş. Bu emperyalist emeller sonucu Birinci Dünya Savaşı ve ardından da İkinci Dünya Savaşı patlıyor.

Belçika'nın tarafsızlığını ilan eden İngiliz afişi. Alman Başbakanı Bethmann Hollweg tarafından «bir kağıt parçası» olarak nitelendirilmişti. İmparator Wilhelm ve Moltke batıyı istila planlarını inceliyorlar.

ya'nın gittikçe artan tehditleriyle karşılaşınca prestijini kurtarmak çabalarıyla ordu yeniden canlandı ve 1913'te hizmet süresi 3 yıla çıktı. Üç yılı doldurarlar daha sonra ya yedeğe ya da kara kuvvetlerine alınıyorlar ve 48 yaşına kadar çeşitli süreler burada hizmet görüyorlardı.

Temmuz 1914'te ise Fransız ordusunun barış gücü 736.000 kadardı. Seferberlik sırasında ise bu sayı 3.500.000'e çıktı. Bunun 1.700.000'i 5. ordudan oluşan cephe ordusundaydı ve toplam, 21 alay, 2 sömürge, 3 bağımsız, 10 suvari ve 25 yedek tümenden oluşuyordu. Gerisi ise garnizonlarda ve cephaneliklerdeydi.

1. ordunun sağında Belfort, 5. ordunun solunda ise Hirson kalmak üzere, 5 ordu İsviçre sınırından Belçika sınırına doğru uzanıyorlardı. Arkalarında ise üç tümenlik bir suvari alayı vardı. Böylece Metz'den gelecek bir Alman hücumu güçlü bir savunmayla karşılaşacaktı. Ama Belçika'dan gelecek herhangi bir akın sadece güçsüz bir suvari siperiyle karşılaşacaktı.

Fransız Coşkunluğu

Buna karşılık Fransızlar herhangi bir hücumun olmasını beklemek niyetinde değildiler. Çünkü 1870 felâketinin sorumlusu olarak kendilerindeki saldırgan gücün eksikliğini görüyorlardı. Napolyon savaşları ve daha öncesine baktığımızda bütün askerî sorunlara çözüm olarak hücum sırasında ordunun mistik bir inançla dolu olması gerektiğinin orduya yerleşmiş olduğu görülür. Almanların, açık sahada göze çarpmamak için aldığı makul tedbirlere karşın Fransızlar geleneksel mavi paltolarını ve parlak kırmızı pantalonlarını muhafaza ediyorlardı. Pratik meseleler ihmal ediliyor ve Fransız piyadesi Ağustos sıcaklığında bile kalın iç çamaşırları, uzun palto, kalın botlarla dolaşmak zorunda kalıyordu. Üzerlerinde ise Almanların 56 Pound'una karşılık 66 Pound'luk bir ağırlık taşıyorlardı.

Ateş gücü olarak ise Fransızlar yivli tüfeğe ve çok sayıda üretilmiş üstün bir silâh olan 75 mm'lik top'a güveniyorlardı. Makinalı tüfekler ise ihmal edilmişti. Taktiğe gelince **«Başarı, taktikleri kullanmadaki hünerden çok güçlülüğe ve direnmeye bağlıdır»** diyordu, 1913'lerde çıkan bir kılavuz. Bereket versin ki Fransız askeri sadece cesur değil aynı zamanda çabuk adapte olabilen ve çabuk öğrenebilen bir karaktere sahipti de, sömürge imparatorluğunun savaş sırasında tedarik ettiği 500.000 askerin verdiği kayıpların yerini kolayca alabiliyordu.

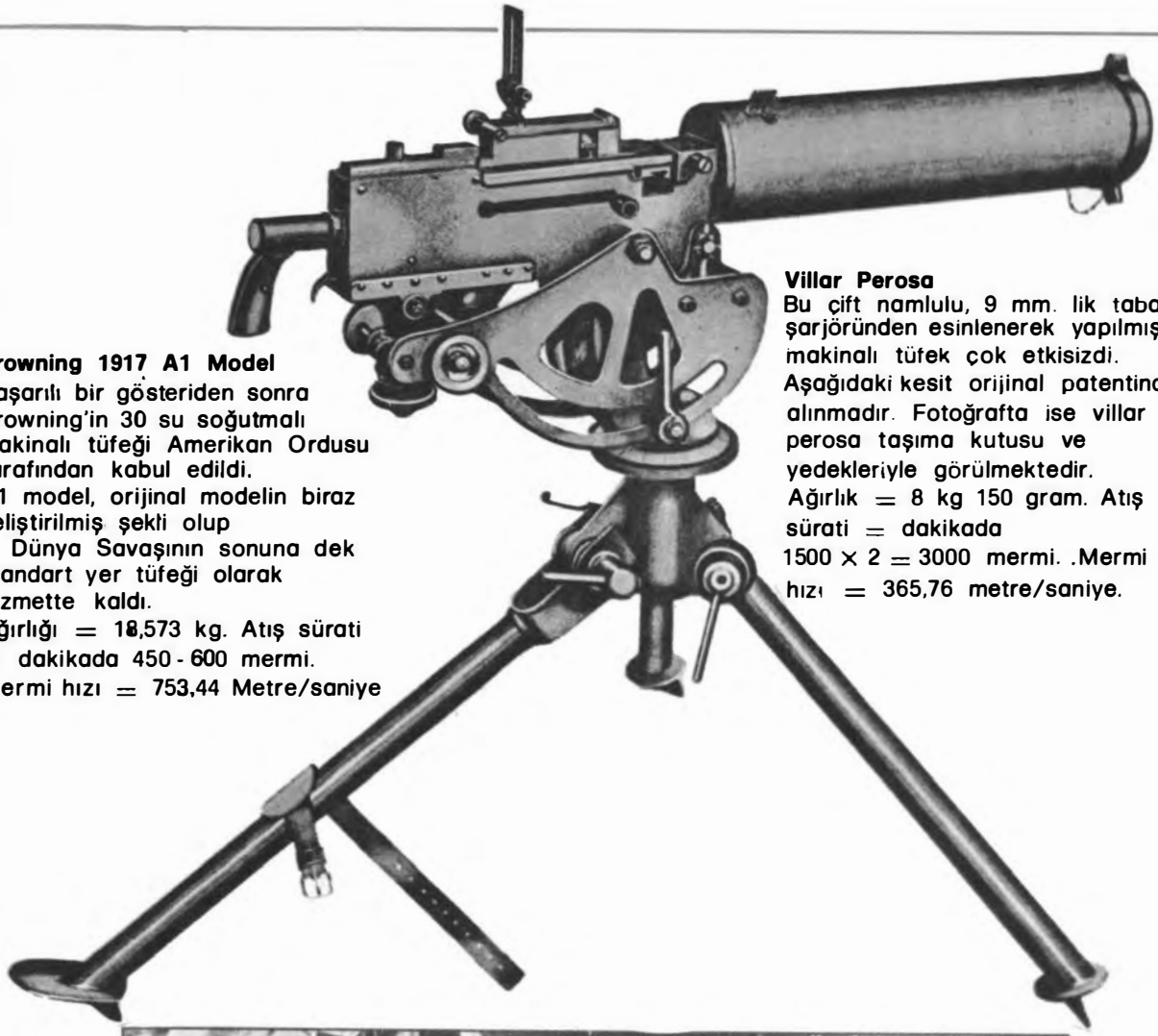

Browning 1917 A1 Model
Başarılı bir gösteriden sonra Browning'in 30 su soğutmalı makinalı tüfeği Amerikan Ordusu tarafından kabul edildi.
A1 model, orijinal modelin biraz geliştirilmiş şekli olup II. Dünya Savaşının sonuna dek standart yer tüfeği olarak hizmette kaldı.
Ağırlığı = 18,573 kg. Atış sürati = dakikada 450 - 600 mermi.
Mermi hızı = 753,44 Metre/saniye

Villar Perosa
Bu çift namlulu, 9 mm. lik tabanca şarjöründen esinlenerek yapılmış makinalı tüfek çok etkisizdi. Aşağıdaki kesit orijinal patentinden alınmadır. Fotoğrafta ise villar perosa taşıma kutusu ve yedekleriyle görülmektedir.
Ağırlık = 8 kg 150 gram. Atış sürati = dakikada 1500 × 2 = 3000 mermi. .Mermi hızı = 365,76 metre/saniye.

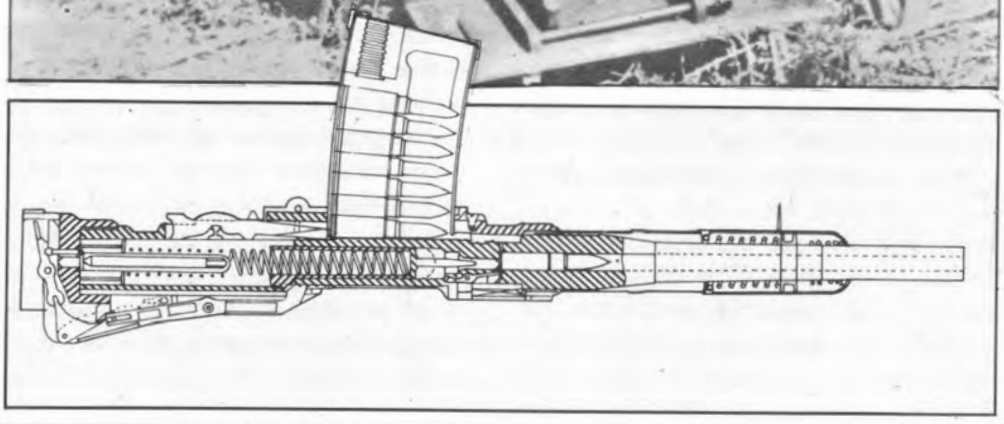

Birinci Dünya Savaşı'nın kader birliği yapmış «müttefik devletler» hükümdarları: Avusturya - Macaristan İmparatoru Franz Joseph (oturan), Alman İmparatoru Wilhelm II. (sol başta), Bulgar Kralı Ferdinand (ortada) ve Osmanlı Padişahı Mehmet Reşat (sağ başta).

Savaşı Kabullenmeyen Kumandan

Savaş konseyinin başkan yardımcısı olan 62 yaşındaki General Joffre, savaşın patlamasıyle, başkumandanlığa atanmıştı. Onun 1911'de başkumandan olarak atanmasının nedeni, hücum taraftarı olanların, Joffre'nin selefinden kurtulmak istemeleriydi. Sakin sessiz fakat iyi bir dinleyici olan koloni hizmetinde gönüllü olarak çalışan Joffre'nin stratejik veya taktik üzerine çok kuvvetli görüşleri yoktu ama, mühendisti ve askeri harekât üzerine uzman sayılırdı. Ve ondan beklenen de bir kriz sırasında temkinliliğini ve becerikliliğini ortaya koymasıydı. Ama, savaş öncesinde krizi kaçınılmaz yapan fikir ve plânları kontrol etmek için hiç bir çaba göstermedi. Joffre'nin kolonilerdeki üstü olan gallie'ni ise daha açıkgöz ve realistdi ve bu nedenle de bu görevi kabullenmediğinden şimdi ordudan çıkarılmıştı.

Ordu kumandanları içinde, 5. ordudan zeki, kötümser, sabırsız ve açıksözlü bir adam olan Lanrezac'a birçokları tarafından Joffre'nin yerini alacak adam gözüyle bakıyordu. Kurmay okulunun kumandanı olarak hücum doktrinin yayılmasından sorumlu olan Foch ise bir alay kumandanıydı. Joffre gibi onun da bir kriz sırasında güçlü olması gerekiyordu ve Weygond'da isteklerini kesin emre dönüştüren bir kurmay başkanı vardı. Ateş gücüne olan gerçekçi inancı yüzünden gözden düşmüş olan Pétain ise bir tümene kumandanlık ediyordu.

Alman hamlesinin yolu üzerinde bulunan Belçika toplamı 117.000 eden altı piyade bölüğü ve Antwerp, Liége ve Namur kaleleri garnizonundan oluşan bir cephe ordusuyla yayılmıştı. Belçika'nın tarafsız olması nedeniyle, iki piyade bölüğü Fransa'ya Antwerp'teki İngiltere'ye, Lieége'deki Almanya'yı ve diğerleri de merkezdeki yedekte mevzilenmişlerdi.

Tarafsızlıklarına güvenen Belçikalılar ordularını ihmal etmişlerdi. Orduda hizmet görmek popülerliğini yitirmiş, eğitim iyice kısıtlanmış, moraller sıfıra düşmüş ve ordu birlikleri birbirinden kopmuş bir durumdaydı. Kaleler yıkık ve kullanılmaz bir durumdaydı ve 1882'de planların onarımı henüz tamamlanmamıştı ve zamanla da kalelerden vazgeçilip silâhların gelişmesine yatırım yapılmaya başlanmıştı. Buna karşılık bir tek umut kapısı hâlâ vardı. O da

Alman İmparatoru II. Wilhelm kendini reformcu bir İmparator olarak göstermek istemekte ve böyle görmekteydi. Oysa ünlü tarihçi Golo Mann'ın dediği gibi, "Wilhelm dünyayı tanımayan, bütün eğitimini Potsdam'ın subay gazinolarında edinen, bulunduğu mevkiin devletler hukuku açısından önemini hiç bir zaman kavrayamamış ve Birinci Dünya Savaşı'nda Alman halkının kaderi ellerine teslim edilmiş bir gençti." Resimde İmparator II. Wilhelm eşi Auguste Victoria ile birlikte.

39 yaşındaki kral Albert idi. Zeki ve cesur bir adam olan Albert'in sağlam bir kişiliği vardı ve barışta orduyu kontrol etmemesine rağmen savaş başlayınca anayasa emri gereğince orduya kumanda etmek zorunda kaldı.

İngilizler, adetleri olduğu üzere, kıta Avrupasına bir ordu gönderip göndermemekte kararsızdılar. 1905'de İngiliz ordusunu yeniden organize eden Haldane, bir keşif gücü, altı piyade ve 1 süvari bölüğünden oluşan, imparatorluğun garnizonlarını veya bir Avrupalı müttefiki koruyabilecek güçte ve toplam 160.000 kişilik bir ordu meydana getirmişti. 1905'te kurmay subaylara, Fransızlarla mülâkatta bulunmak yetkisi verilmişti. Fakat bu 1911'e, Fransız dostu Genera Henry Wilson'un Savaş Dairesine askerî harekâ başkanı olarak getirilmesine kadar yürürlüğe girmedi. Ağustos'ta ise Agadir krizi, keşif gücünür 5. ordunun soluna yayılması için Fransızlarla ayrıntılı anlaşmalar yapan Wilson'la, yani savaş dairesiyle, Henry Wilson'unkinin yerini alabilecek bir tekli getirmemekle birlikte ordunun Avrupa'ya bağlantılı olmasına kesinlikle karşı çıkan Deniz Kuvvetleri arasında savaş plânları konusundaki anlaşmazlığı or

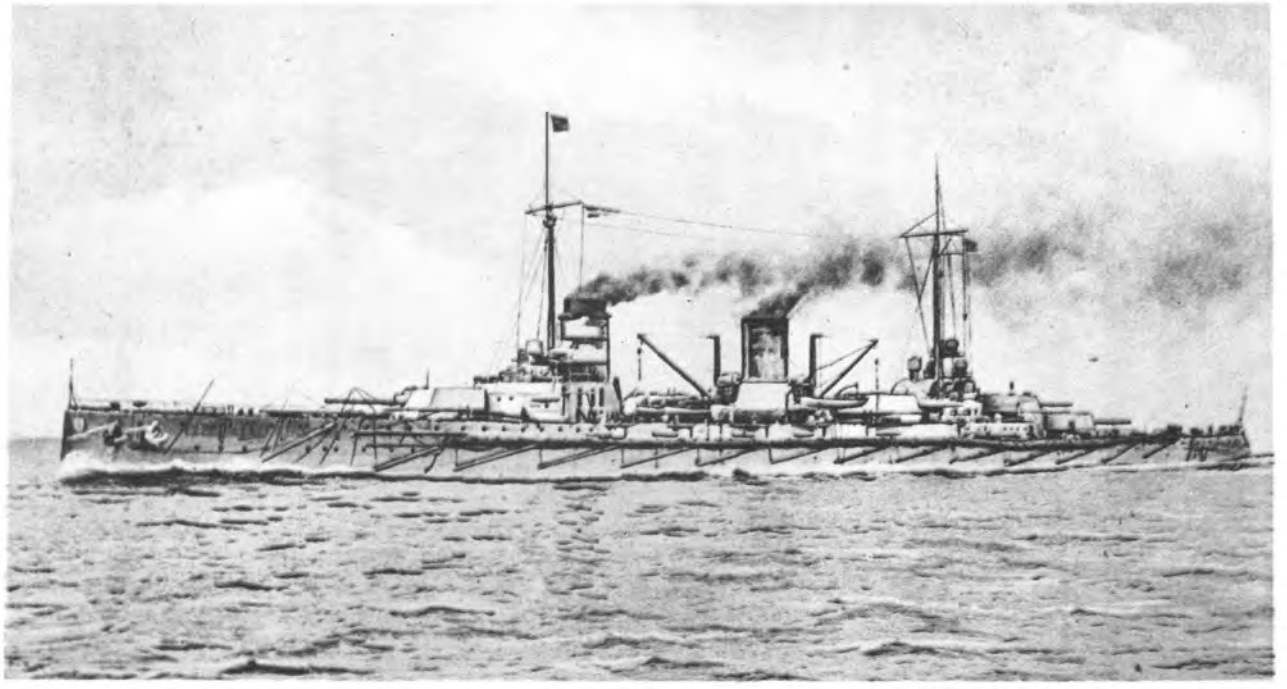

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KADER GEMİSİ: YAVUZ
1912 yılında denize indirilen Göeben (Yavuz), 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa sokan araç oluyordu. Türk tarihinde bu bakımdan önemli rolü olan savaş gemisi, sonradan Şanlı Yavuz olarak Türk halkının gönlünde bir kahramanlık sembolü olarak kalacaktı.

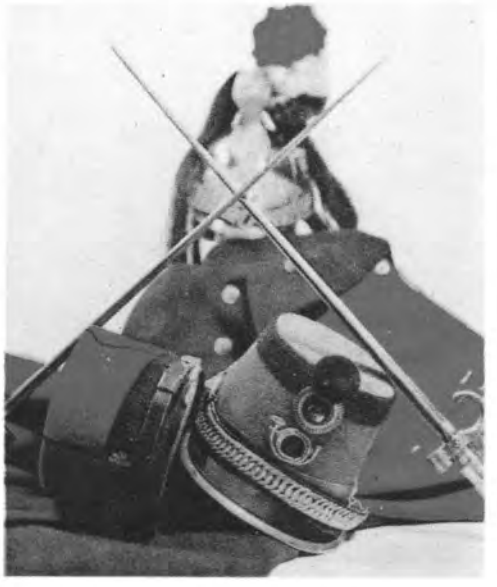

1914'lerin Fransız askeri giysisi. Miğfer, süngü, kep ve gözalıcı kırmızı pantalon.

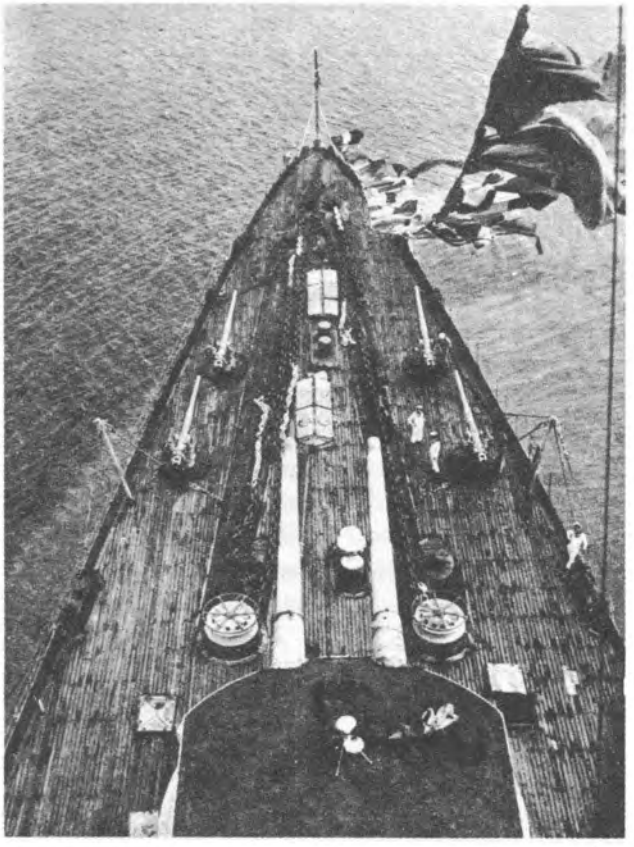

GÖEBEN'İN PRUVASI - Burun kısmı (başbodoslama) eklentisiz yekpare nikel-çelik karışımı zırhla kaplıydı. 28'lik 10 ağır top yerleştirilmişti. Bu toplar 360 derecelik açıyı bombalayabilirdi.

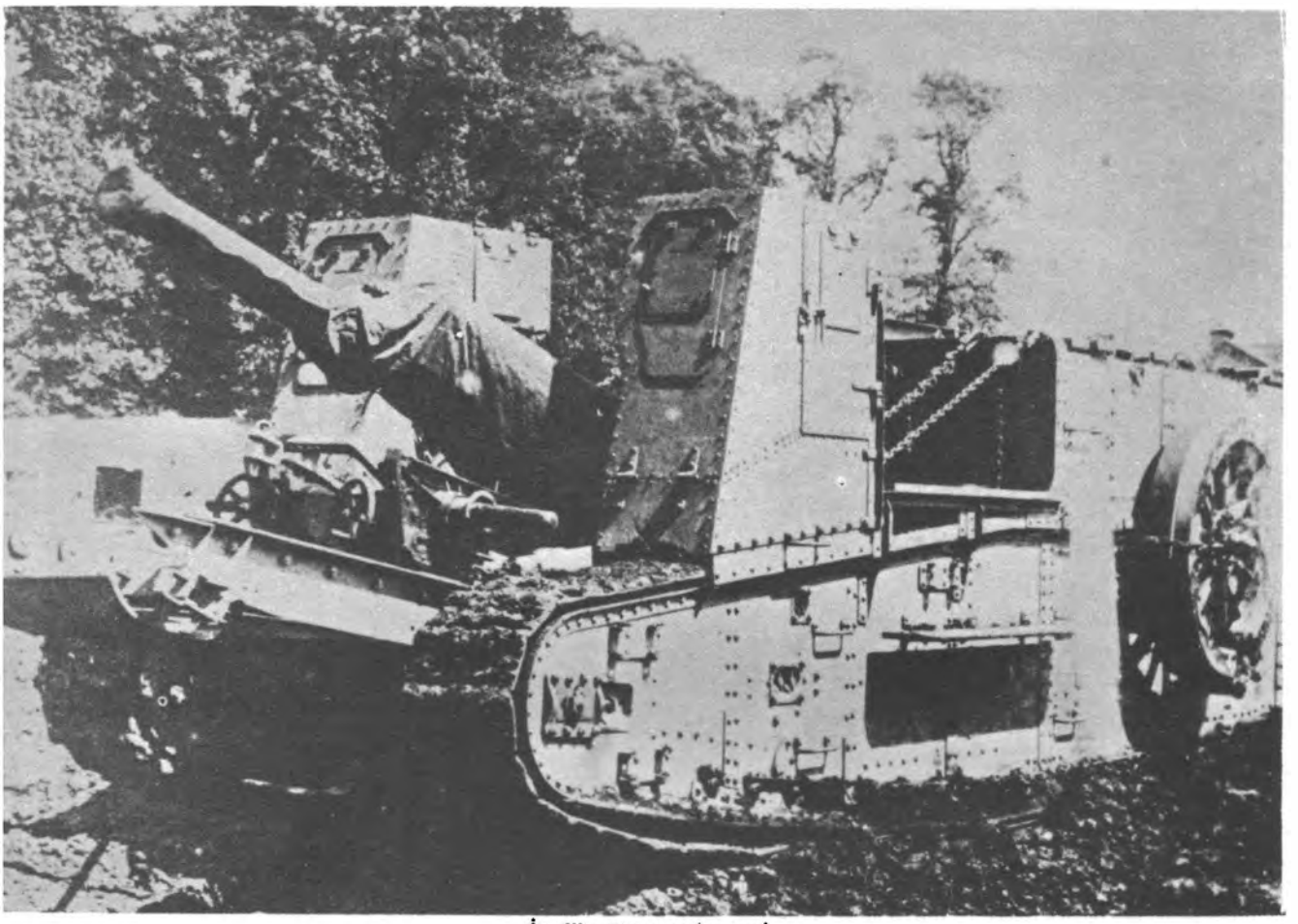

İngiliz *gun-carrier tank*

taya sermişti. İmparatorluk Savaş Konseyi resmî bir karara varmayı ertelemekle birlikte Savaş Dairesinin Fransayla plânlar yapmaya devam etmesine izin verdi.

Paralı Askerler

1914'te savaş ilân edildiğinde ise, birisi keşif gücünün İngiltere'de kalması, bir diğeri de İngiltere'nin tarafsızlığının bir garantisi olan direkt Belçika'ya gitmesi olmak üzere iki seçenek vardı. Ama artık herhangi bir değişiklik için çok geçti ve 6 Ağustos'ta kabine 2 tümenin şimdilik İngiltere'de kalması ve gerisinin plânladığı üzere Fransa'ya gitmesine karar verdi. İngiliz ordusu küçük olmasına rağmen iyi eğitilmiş ve tam teçhizatlı bir ordu idi ve Güney Afrika bozkırlarından Boer mermileri ateş gücünün gerçekliği üzerine iyi bir ders almışlardı. Piyadelerin nişancılığı Avrupa ordularından çok daha üstün bir seviyede idi. Süvariler ise Avrupalı süvarilerin çağ dışı karabinalarıyla değil de, tüfeklerle donatılmıştı. Daha da önemlisi bunları nasıl kullanacaklarını biliyorlardı.

Almanlar tarafından «paralı askerler» diye adlandırılan İngiliz ordusu gönüllüleri acemi asker olarak kaydediyordu ve bunlar yedi yıllık hizmet sürelerini bitirdikten sonra beş yıl için de yedeğe alınıyorlardı. Fransa'ya giden tümenler tecrübeli erlerden oluşuyordu ama onları birer profesyonel olarak görmek bir hataydı. Çünkü birçoğu genç erlerden oluşuyordu, diğer yedekler ise sivil hayatın korumasızlığına alışmışlardı.

Eski bir geleneği modernize ederek sürdüren Haldane, Kara Kuvvetlerini gönüllü çiftçilerden oluşan Süvari Alayını 14 tümenlik ikinci bir ordu haline dönüştürmüştü. Gerçi bu ordu tam olarak eğitilmiş olmaktan çok uzaktı ama yine de birçoklarının sandığından daha etkili oldu. Bu orduyu takiben ise eski yedekler, Milis güçleri, uzak garnizonlar ve Hindistan ile diğer sömürgelerin orduları geliyordu.

İngiliz Keşif Gücü Başkumandanı olan Mareşal Sir John French Güney Afrika'da başarılı bir süvari kumandanı olduğunu ispatlamıştı ama artık 62 yaşındaydı ve yaşını da gösteriyordu. 1. Alaya kumanda eden Tuğgeneral Sir Douglas Haig, French'in Güney Afrika'da genel-

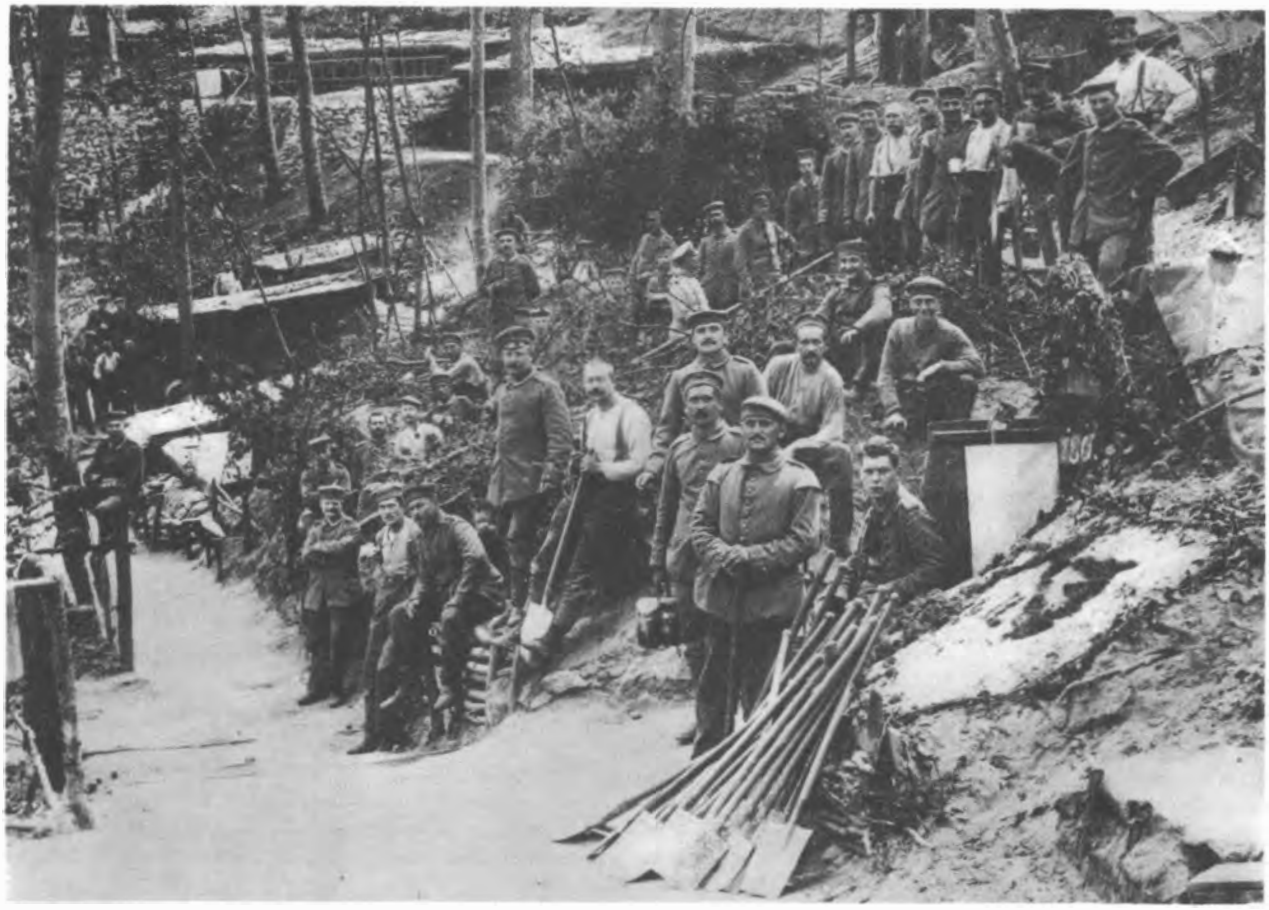

«Schipper» adı verilen Alman yedekleri. Geri hizmetlerde görev yapıyorlardı.

Alman yedekler

Alman yedekleri bir denetleme sırasında

Almanya'nın ikinci hat yedekleri «Landwehr». Çorba taslarını savaşın şerefine kaldırıyorlar.

Almanya'da 39-44 yaşlarındaki yedeklerden kurulu «Landsturm». Bu yedek güç ordunun beslenmesi için tarım ve hayvancılık da yapıyordu.

kurmay başkanlığını yapmıştı. Sonraki reformlarda da Haldane'nin yardımcısı olarak görev yapan Sir Douglas Haig kabiliyetli ve hırslı bir adamdı ama esnekliği yoktu ve süvari doktrinine sıkı sıkıya bağlıydı. Dışişleri bakanı olan Kitchener ise büyük bir ulusal şahsiyetti. Dahice anlık kavrayışları yanında, subayların organizasyonu ve sivil kontrolla pek ilgilenmiyordu. Genel olarak İngiliz subayları görevlerine bağlı ve verimli çalışmaktaydılar ama olaylara bakış açıları dardı. Buna rağmen Fransa ve Almanya'daki subaylardan çok daha fazlası savaşın gerçekliğini tatmıştı.

Almanya dışında Doğu'da önemli askerî güç unsuru olarak karşımıza Rusya ile Avusturya - Macaristan İmparatorluğu çıkmaktadır. Avusturya 1859'da Fransa ve 1866'da da Prusya ordularıyla çarpışmak zorunda kalmış ancak o tarihten sonra bir daha silâha sarılmamış bir orduya sahipti. Gerçi son savaşından sonra Prusya'nın askerî yöntemiyle ordusunu eğitmişti ama 48 yıldır bir savaş alanında denenmemişti.

1914 yılında 50 milyona yaklaşan nüfusuyla oldukça karışık etnik gruplardan oluşuyordu Avusturya. Almanlar, Avusturya'da hükümran gruptular. Macarlar, Polonyalılar, Sırplar, Çekler, Slovaklar, İtalyanlar ve Rumenler'den oluşan karmaşık bir toplum barınıyordu ülke sınırları içinde. Dilleri, inançları, edebiyatları ve yaşam biçimleri birbirlerinden oldukça ayrıydı. Slav ırkı ordunun üçte ikisini oluştururken, Alman ırkı yüksek düzeydeki yönetim alanlarında göze çarpıyordu. Bu da ordunun içinde bir birlikten çok düzensizlik yaratıyordu. Ülkesinden çok

ırkının çıkarı için çarpışan bir ordu ya da asker grubu karşımıza çıkmaktadır.

1914'te yani barışın son günlerinde Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun askerî gücü 450 bine yakındı. Yedeklerin de silâh altına alınmasıyla ordunun gücü bir anda 3 milyona çıkıyordu. Bu sayının içine II süvari tümeni de girmekteydi.

Yürek mi, Silah mı, Kalabalık mı?

Sırplar'a karşı yürütülen savaşta (Balkan) Plânı gereğince III., IV, V. ordular Güneye doğru hareketlendirildiler. Ancak hem Rusya hemde Sırbistan'a karşı yapılan savaşta R plânı gereğince III. ordu, I, II ve iV. Ordularla birlikte Kuzey Doğu'ya doğru Karpatlar bölgesine yöneltilmişlerdir.

62 yaşındaki Genelkurmay Başkanı General Conrad von Hötzendorf, askerî taktik konusunda önde gelen isimlerdendi. O da Foch gibi saldırıya körü körüne inananların sınıfına dahildi. Herşeyin ve özellikle zaferin saldırıyla elde edileceğine inanıyordu. Rusya karşısında başarı kazanbilmelerinin tek çaresini erken yapılacak bir saldırıda görüyordu. Plânı gereğince düşman ağır kuvvetlerini toplamaya fırsat bulmadan Avusturya ordusu saldıracaktı. Ancak plânın yürürlüğe girmesi silâh altına alma işlemleri nedeniyle aksadı. General Conrad Kuzey ordularına komutanlık etme arzusundaydı. Onun gibi inatçı ve sert bir asker olan General Potiorek'te Sırbistan'a saldıracak olan orduların komutanlığını üstüne almak istiyordu.

Sırp ordusu ise 190 bine yakın askerden oluşuyordu. Bunlar Mareşal Putnik'in komutası altındaydılar. Rusya kendilerine yardım etmezden önce Avusturya karşısında güç durumdaydılar. Askerlerin çoğu yurtseverdi. Arkalarında kalan toprak parçasını korumak için savaşıyorlardı. Özellikle dağlık bölgelerde Conrad ve Potiorek'in ordusunda bulunan askerlerden çok daha yürekice savaşıyorlardı.

Rusya'nın Gücü

Rusya 167 milyona yaklaşan nüfusuyla ordusunun asker problemini halletmiş ülkelerin safında yer alıyordu. Ancak kötü yollar, yetersiz demiryolu şebekesi, düşük bir kültür ve eğitim seviyesi ve yetersiz bir endüstri ordunun gücünü azaltıyordu. Önemli oranda tarım işçisinin bulunduğu bir ülkede yeterince endüstrinin bulunmayışı, bir savaş sırasında ülkenin başına ne tür dertler açacağını o zamanlar pek tahmin eden yoktu. Savaşın başlarında ulaşım yollarının bozukluğu silâh altına alma işlemini güçleştirmişti. Yüksek rütbeli subayların yetersiz oluşları, yedek malzemenin zamanında ve gerektiği gibi kullanılamaması ve bunların az sayıda olması ileride doğacak olan güçlüklerin ana nedenlerindendi.

1904 - 05 yıllarında Japonya ile savaşan Rusya yenilgiden kurtulamamıştı. Fransa'dan alınan yardımlar sayesinde ordunun savaşma yeteneğinin arttırılmasına çalışılmıştı. Ancak çok sınırlı olan olanaklar ordunun Batı'dakilere eş bir düzeye gelmesini engellemiştir. Bu durumda Rusya kalite ya da sayı gibi iki seçenekle karşı karşıya kalmıştı. Bunlardan sayıyı seçerek kalabalık bir insan «topluluğu» nun zafer getireceğini sanmıştı. Ancak elindeki tümenlerin sayısı ile Almanlarınki karşılaştırıldığında garip bir durum ortaya çıkıyordu. Rusya'nın elindeki kuvvetlerin sayısı Almanlarınkinden yalnızca bir buçuk misli fazlaydı.

Hesaplar Savaşa Uymuyor

Barış zamanında Rus ordusundaki Askerlerin sayısı bir milyon 423 bindi. Yedeklerin silâh altına çağrılmasıyla 3 milyon kişi silâh altına alınmış, kasım ayının sonlarına doğru bunları 3 buçuk milyonluk bir grup daha izlemiştir. Bunların arasında Kazak askerleri de vardı. Almanya ve Avusturya karşısına gönderilecek olan ordunun sayısı 2 milyon 700 bin olarak plânlanmıştı. Ancak seferberlik ilânının 23'üncü günü olan 22 Ağustos'da bunların üçte birine yakın kısmı silâh altına alınabilmişti. Birinci ve ikinci ordular Doğu Prusya karşısına çıkacaklardı. Beşinci, üçüncü ve sekizinci orduların ise Avusturya'ya karşı savaşmasına karar verilmişti. Bu arada dördüncü ordu ise Almanlar'ın saldıracakları değişik cephelere göre yönlendirilecekti. Baltık ve Kafkaslar için 2 ayrı ordu daha ayrılmıştı.

General Sukhomlinov 1909'dan beri Savaş Bakanıydı. Çarın desteğine güveniyordu. Üstelik 25 yıldır eline bir tek askerlik kitabı almamakla öğünüyordu. Reforma karşıydı. 58 yaşındaki Dük Nicholas ise yenilik taraftarı idi. Rus - Japon savaşı sırasında görevlendirilmeyişi yeteneklerini kanıtlamasından mahrum edilmesine yol açmıştı. General Zhilinsky ise 1912 yılında Fransayı ziyaret etmişti. Onların askerî gücünü gördükten sonra Almanlara bir yıldırım savaşı yapılması gerektiğine karar vermişti.

Üst düzeydeki komutanlar arasında görülen bu uyumsuzluk Rusya'nın başarısızlığına, sonunda da rejimin değişmesine yol açan Ekim Devrimi'nin oluşmasına yol açan etkenlerin başında gelmektedir. Sınırsız insan gücünü savaş alanlarına sürerek zafer bekleyenler birgün bu silâhın kendilerine karşı çevrileceğini hesaba katmamışlardır.

Türklere savaşı getiren dostluk ve ENVER PAŞA

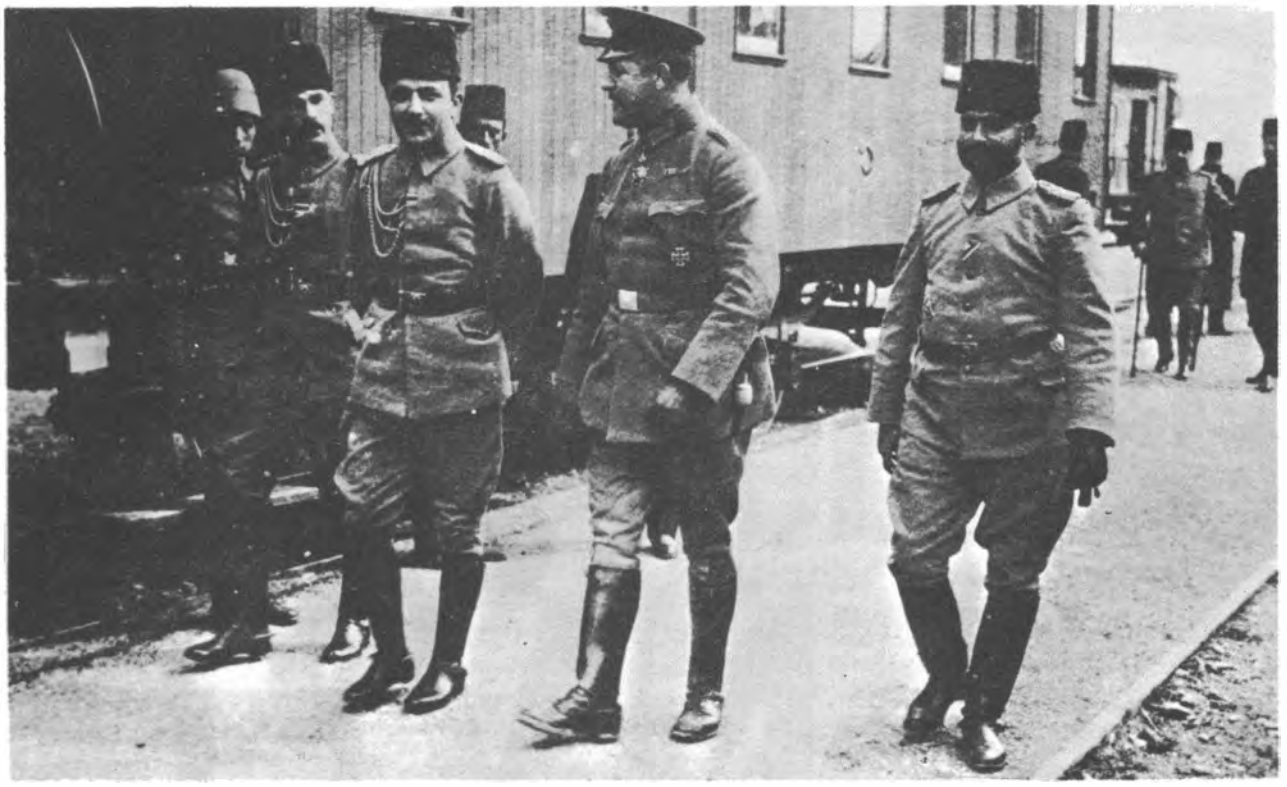

Enver Paşa (soldan üçüncü), Alman Askeri İslahat Heyetl'nden bir subayla. Sağ başta ise Donanma Bakanı Cemal Paşa.

«Enver, yaradılışından çok değer taşıyordu. Almanya'nın sadık bir dostu idi. Savaşın yönetiminde askerî sorunları sezmek yeteneği vardı. Ancak askerliğin özüne ve yapısına ait bilgileri yoktu. Askerî kültürü de yoktu...» **Hindenburg**

Edirne Fatihi ve Yeni Savaş Bakanı

Alman İmparatoru Willhelm II.'nin Berlin'de elçiliklerin kara ve deniz ateşelerine verdiği yemekte **«zayıf, kıyafeti iyi, alçakgönüllü, pek mahçup bir subay»,** Yarbay Enver de vardı. Osmanlı İmparatorluğu kara ateşesi Yarbay Enver 28 yaşında çok genç bir subaydı. Yaşına göre büyük bir rütbe taşıyor, Hürriyet Kahramanı olarak tanınıyordu. Ayrıca o resmî yemeğin baş konuğuydu. Kaiser Willhelm bu yeri Yarbay Enver'e ayırmıştı. Diğer ateşelerin rütbesi daha yüksek olduğu halde.

Yemekten sonra ise İmparator koluna giriyor ve Yarbay Enver'i bir odaya götürüyordu. **«Sen ülkenin başına geçince istediğin yardımları yapacağım»** diyordu. Yıl 1909.

12 Haziran 1913'te ise beklenmedik bir olay olmuş ve Alman yanlısı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülmüştü. Suikasti tertipleyenler İttihad ve Terakki'ye muhalif Hürriyet ve İtilaf partisindendiler. Bu olay üzerine yapılan kovuşturmalar, hapis ve idam cezaları İttihadçı Enver Bey ve arkadaşlarını Osmanlı İmparatorluğu'nda güçlendiriyordu. Muhalifler aradan çıkarılmıştı. Tek güç İttihad ve Terakki Partisi'ydi.

Alman İmparatoru ile Enver Bey'in konuşmasından 4 yıl sonra 27 Ekim 1913'te Almanya ile «Alman Askerî Islahat Heyeti» anlaşması imzalandı. Balkan Savaşı yenilgisine uğrayan eski ordu, yeni yöntemlerle güçlendirilecek, yeni silâhlarla donatılacaktı. Anlaşmadan kısa süre sonra kurul, Mareşal Liman Von Sanders'in başkanlığında İstanbul'a geldi. 14 Aralık 1913. Balkan yenilgisinden sorumlu görülen subaylar emekliye ayrılıyor, gençler komuta mevkilerine geçiyordu.

Talat bey

Birinci Balkan Savaşı'nda Çatalca'ya kadar gelen Bulgarlar ise artık **«İstanbul'un Fethi»** rüyasından vazgeçmek zorundaydı. Osmanlılara, birlikte saldırdığı dostları Yunanistan ve Sırbistan bu kez Bulgar topraklarına göz dikmişti. Bulgaristan Çatalca'dan kendi topraklarına geri çekilmek zorundaydı. İstanbul'dan Edirne'ye doğru bir yarış başlamıştı şimdi. Kim önce Edirne'ye girecek? Yarbay Enver Bey bu fırsatı kaçırmadı. Bulgaristan'ın bırakıp çekildiği Edirne'ye girerek **«İkinci Edirne Fatihi»** olarak anılmaya başlandı. Eski **«Hürriyet Kahramanı»** heyecanı yeniden doğuyordu. Edirne'nin tekrar alınması Yarbay Enver'in de daha yeni atılımlarına cesaret kaynağı oldu.

İstanbul'a döndüğünde Savaş Bakanlığını «Harbiye Nazırlığı» istiyordu. İttihad ve Terakki'nin Enver **«öl dese ölecek»** silâhşörleri Talat Bey'e boskı yaptılar. Talat Bey ise Savaş Bakanı Ahmet İzzet Paşa'dan memnun olduklarını, Enver Bey için bu bakanlığın erken olduğunu söylüyordu. Ahmet İzzet Paşa da gözde bir devlet adamıydı. Ordunun yenileşmesine büyük katkısı olmuş, orgeneralliğe yükseltilmiş, padişahın fahri büyük yaverliğine atanmıştı. Ama Enver ve silâhşörleri diretiyordu. Enver ordunun başına geçmeliydi.

... Ve İçişleri Bakanı (Dahiliye Nazırı) Talat Bey Nişantışı'ndaki konağına giderek Ahmet İzzet Paşa ile konuştu. Ertesi gün paşa istifa etti. Enver Bey 18 Aralık 1913'te albaylığa, 19 gün sonra, 1 Ocak 1914'te paşalığa ve Savaş Bakanlığı'na yükseltiliyordu. 33 yaşındaydı ve Osmanlı Ordusu'nun tek söz sahibiydi. Ayni zamanda Naciye Sultan ile evlenerek saraya damat oluyordu.

Enver Paşa'nın savaş bakanlığı ve damatlığı Avrupa'da büyük bir heyecan ile izlenmişti. Alman İmparatoru Willhelm ise mutluydu. İleriyi iyi görmüş çok sadık bir Alman dostu Osmanlı İmparatorluğu yönetimini ele geçirmişti.

Enver Paşa Almanlarla iş birliğini hemen daha geliştirmeye başladı. Alman Askerî Islahat Heyeti genişletildi.

Sadrazam Salt Halim Paşa

Boğaziçi'nde Gizli Toplantı

2 Ağustos 1914 gecesi Yeniköy'deki Sadrazam Sait Paşa'nın yalısına dört önemli misafir geldi. Bunlar İçişleri Bakanı Talat Bey, Savaş Bakanı Enver Paşa, Meclis Başkanı Halil Bey ve İstanbul'daki Alman sefiri Baron Von Wangenheim idi. Bir gün önce Almanya Rusya'ya savaş ilân etmişti. 1 Ağustos 1914 Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi oluyordu. Ertesi gün ise Boğaziçi'ndeki yalıda toplanan biri Alman, dördü Türk, beş kişi gizli bir anlaşma imzalıyordu.

OSMANLI - ALMAN PAKTI AYNEN ŞÖYLEDİR:

TÜRK - ALMAN ITTİFAK MUAHEDESİ

ISTANBUL - TARABYA
2 Ağustos 1914

1) Tarafeyni akideyn, Avusturya - Macaristan ile Sırbistan arasında tahaddüs eden ihtilâfı hazıra karşı katî bitaraflık muhafazasını deruhte eder.

2) Rusya, Avusturya - Macaristan aleyhine fiilî tedabiri askeriye ve müdahale ederek böylece Almanya'nın da harbe duhulünü mecburî kılarsa bu husus Türkiye'nin de harbe iştiraki için sebep teşkil edecektir.

3) Hali harpte Almanya, heyeti islâhiyesini Türkiye emrinde ipka edecektir. Buna mukabil Türkiye dahi bu heyeti islâhiyeye, harbiye nazırı hazretleriyle heyeti islâhiye reisi hazretleri arasında doğruca takarrür edecek esasta tevfikan ordunun sevki idaresi hususunda fiilî bir nüfuz itasını temin eder.

4) Tehdide maruz olacak Osmanlı topraklarını Almanya lüzumunda silâhla müdafaa eylemeyi taahhüt eder.

5) Her iki imparatorluğu ihtilâfatı hazıradan tevellüt edebilecek ihtilâta karşı siyanet maksadıyle akdedilmiş olan itilâf zirde isimleri muharrer murahhaslar tarafından imzası akabinde meri olacak ve mütekabil taahhüdatı mümasile ile 31 kânunuevvel 1918 tarihine kadar hükmü devam edecektir.

6) Balâda tespit edilmiş olan tarihten altı ay evvel tarafeyni âliyeyni akideyn tarafından bir ihbar vaki olmadığı takdirde muahedenin ahkâmı yeniden beş sene daha meri olacaktır.

7) Bu muahede haşmetlû Almanya imparatorluğu ve Prusya kralı hazretleriyle Osmanlı imparatoru hazretleri tarafından tasdik edilecek ve müsaddak nüshalar tarihli imzadan bir ay zarfında teati olunacaktır.

8) Bu muahede gizli tutulacak ve ancak tarafeyni âliyeyni akideynin arasında bilittifak neşredilecektir... tasdiken

Baron Von WANGENHEIM *SAİT HALİM*

Bu anlaşma metni belge olarak bulunamamıştır. Ancak aynen böyle olduğu bilinmektedir. (Ş. S. Aydemir/Enver Paşa/Cilt 2.)

Birinci Dünya Savaşı'nın başında İstanbul, Dolmabahçe

Osmanlı - Alman paktı sırasındaki olaylar en açık ve gerçek anlatımıyla çağın Maliye Bakanı Cavit Bey'in not defterindedir. Cavit Bey anılarını şöyle yazmıştı:

23 Temmuz/Pazar,

«Bugün sadrazamın konağına gittim. Sadrazam aceleyle birşeyler yazıyordu. Enver, Talât, Halil oradaydılar. Olağanüstü bir durum sezdim. Talât'tan nedenini sordum:

— Yemin ettik,

diyerek söylemedi. Bu nedene şaşırdım. Kendisine:

— Yoksa Almanya ile anlaşma mı yapıyorsunuz,

dedim.

Biraz sonra Sadrazamın yanına girdik. Kimseye açıklamayacağımıza yemin ettik. Hükümet üyelerinden saklayacağımıza yemin etmek gibi saçma, ahmakça bir şey olur mu? Sadrazam bir kâğıt okudu. Bu Alman - Osmanlı anlaşması idi. Şaşkınlık içinde dinledim.

Baron Von Wangenheim
Almanya'nın Osmanlı Büyükelçisi

Cavit Bey

Sonra benim fikrimi sordular. O kadar şaşırmıştım ki cevap veremedim, kararsız olduğumu, bu kadar önemli bir konuda, bu kadar çabuk karar veremeyeceğimi söylemekle yetindim. Diğer arkadaşlarda ise sevinç ve hayret vardı. Bir büyük devletle antlaşma yapıyormuşuz...

Beni kandırmak için bugüne kadar böyle bir antlaşma sonucu alabilmeye uğraştığımız halde başaramadığımızı, eğer savaştan önce böyle bir öneri karşısında kalsaydık, derhal kabul edeceğimizi söylediler. Savaştan önce kabul ile, savaş sırasında kabul arasında çok büyük ayrılıklar olacağını, savaştan önce bile olsa düşüneceğimizi söyledim.

Aramızda bir kez ve Sadrazamın evinde, Avrupa gruplarında birine katılmak için yapılan konuşmaları senet olarak göstermek istediler. O devirden beri durumların değiştiğini unutuyorlar.

Meğer Sadrazam Wangenheim ile konuşmaları sürdürmüş. Sonunda şimdi Almanya büyük bir savaşa girişeceği gün bunu başarmış (1).

Sadrazamın yanında tartışmayı uzatmadım. Antlaşmanın, Enver, Talât ve Halil arasında dört beş günden beri bilindiğini ve bir kaç gece, beni ve Cemal'i haberdar etmeksizin Yeniköy'de toplanıp tartıştıkları halde bizi uzakta bırakmaları çok canımı sıktı. Durumun inceliği olmasa hemen bir istifa ile cevap verecektim. Sadrazam da antlaşmanın, bugün

Türk ordusunun askerleri yeni yöntemlerle bir talimde.

tarafından imzalanacağına ilişkin hiç bir şey söylemedi. Durum dolayısıyla meclisin tatil edilmesini kararlaştırarak yanından ayrıldık...

Akşam Talât bize geldi. Birlikte Enver'e gittik. Gerek evde, gerek yolda kendisine, yapılan antlaşmanın memleket için nasıl bir ağır tehlike olduğunu, çok korkmakta olduğumu, Almanya'nın bizi silâhla koruyacağına ilişkin kaydın düşten öteye geçemeyeceğini, bir asker bile gönderemeyeceğini, Rusya'nın saldırısına uğrarsak, ülkenin «mahv ve harap» olacağını, savaşın sonunda Alman zaferinin kesin olmadığını, Ruslar kazanırsa bizim için, dünya haritasından silinmekten başka son olamayacağını, oysa Alman galibiyeti durumunda bize kötülük edemeyeceklerini söyledim ve böyle bir sorumluluk yüklenmek istemediğimi anlattım.

Talât sözlerini ağzında yutuyordu. Bundan antlaşmanın imza edildiğini, fakat bana hemen söylerse, istifa ile cevap vermem korkusundan kararsız kaldığını anladım. Enver'in evi önünde otomobilden inerken:

— Ne yapalım, bu iş oldu bitti, Sadrazam imza etti, mukadderat,
dedi. Ben de:

— Bu mukadderat ile sürüklenmek istemem,
cevabını verdim.

Enver'le Halil ve Cemal de vardı. Cemal'in durumdan canı sıkılmış görünüyordu. İstifadan söz etti. Fakat sanmam ki içten olsun. Onu yatıştırdık.

Enver'in evinde biraz da yapılan şeyin yaratacaklarından söz ettik. Talât'a söylediklerimi orada da tekrarladım. Ve ne Talât'ın, ne Halil'in, imzasına karar verdikleri antlaşmanın anlamını açıklıkla anlamadıklarını gördüm. Antlaşma lehimize hiç bir şey olmadığı halde, Almanya için devletin hayatını

Halil bey

Sir Louis Mallet
İngiltere'nin Osmanlı Büyükelçisi

tehlikeye koymakta olduğumuzu, hiç bir sağduyunun bunu kabul edemeyeceğini söyledim.

Sonra Sadrazamın evine gittik. Talât benim karşı koymalarımı söyledi. Ve antlaşmada düzeltmeler yapılması gereğinden söz etti. Sadrazam:

— Elbet, onu bana bırakınız,

dedi. Böylece sorun çözümlenmiş oldu (!) İşte devlet için en «hayatî» sorunun çözümünde gösterilen «itina ve basiret» (!) Sadrazamın bu cevabı karşısında ben o kadar sinirlendim ki, söz söylemeye gerek duymadım. Talât'a uzaktan dudaklarımı yummakla cevap verdim.

Rusya ile savaşa, Almanya'nın bize karşı hiç bir verilmiş sözü olmadığından, savaş kazanılsa bile açıkta kalacağımız konusundaki sözlerim Talât'ı etkilemişti. Sabahki davranışları, gece yoktu...»

Devrin Maliye Bakanı Cavit Bey böyle yazıyor notlarında... Cevit Bey Osmanlı - Alman antlaşmasına karşıydı. Ayni antlaşma konusunda Türkiye'deki Alman Askerî Heyeti'nden **Baron Kress Von Kressenstein** ise görüşünü şöyle yazmıştı:

«1 Ağustos 1914'te Osmanlı İmparatorluğu ile «Merkez Devletleri» arasındaki beraberlik antlaşması Sadrazam Sait Halim Paşa'nın konağında akşam geç vakit imza edildi. Daha 1914 yılı başında Türkiye hükümeti Almanya'ya bir «ittifak» önerisinde bulunmuştu. Fakat o vakit gerek İstanbul'daki Alman elçiliği, gerek Berlin'deki dışişleri bakanlığı, bir ihtilâl ve üç talihsiz savaş sonucunda zayıf düşmüş olan genç Türk hükümetinin birlik olma gücünün yetersizliğini düşünerek bir «ittifak» akdinin reddedilmesini uygun görmüşlerdi. Fakat imparatorun uzak görüşlülüğü sayesinde, bu konudaki bütün bağlar koparılmadan uzatılan görüşmelerle, savaş başlar başlamaz bir antlaşma yapılması sağlanmıştı. Türkiye o zaman savaş yorgunu idi. Ne oldu, ne memleket savaşa hazır değildi. Kamu oyu da «merkez devletleri» ile bir antlaşma yapılmasına hazırlanmamıştı.

Bütün bu karşıt cereyanlara göğüs gererek Türkiye'nin merkez devletlerine katılmasını sağlayan iki kişinin, Savaş Bakanı Enver Paşa ile, İçişleri Bakanı iken daha sonra Sadrazam olan Talât Paşa'nın bu işteki hizmetleri, gerçekten büyük övgüyle karşılanmalıdır. Bunlar daha o zaman, «İtilaf Devletleri»nin zaferi ile bitecek bir savaştan sonra Türkiye'nin, aralarında bölüşüleceğine, ve bu ölümden kurtulabilmek için tek çarenin, vaktinde merkez devletlerine katılmakta olduğunu sezebilen pek az Türk politikacılarından idiler. Bu iki kişinin izlediği siyaset Türkiye'yi önce ağır bir yenilgiye soksa bile, Atatürk tarafından bugünkü Türkiye'nin kurulmasında bu yenilgilerin, kaçınılmaz bir neden olduğu kanımca kesindir...»

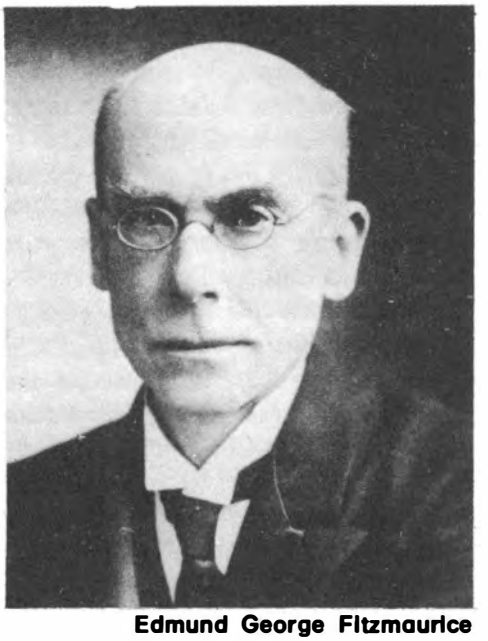

Edmund George Fitzmaurice
İngiliz tercüman

Savaş başlangıcında İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği

Heyecan Kuşkuya Dönüşüyor

Osmanlı - Alman antlaşmasının üstünden iki gün geçmişti. Antlaşmanın yarattığı sevinç ve heyecan yatışmıştı. Cavit Bey'in uyarıları Enver Paşa, Halil Bey, Talât Bey ve Sait Halim Paşa dörtlüsünde heyecanı düşünceye dönüştürmüştü. Antlaşmanın biraz daha üstünde durunca tek yönlü olduğu gerçeğini görmüşlerdi. Bu kez de Alman elçisine bazı değişiklikler yapılmasını bildirmeye karar verdiler. 4 Ağustos 1914 gecesi yine Sadrazamın yalısında toplandılar. Antlaşmaya bazı şartlar ekleme konusunda birleştiler. Hazırlanan ek maddeler şunlardı:

1 — Bulgaristan savaşa girmeden ve Romanya'nın tarafsızlığı sağlanmadan önce, Türkiye savaşa girmeyecektir.

2 — Doğu Anadolu'da, Kafkasya Müslümanları ile bağlantıyı sağlayacak şekilde sınırın genişletilmesi. Rumeli'de, Türklerin yaşadığı bölgelere kadar sınırımızın ilerlemesi.

3 — Adlî ve İktisadî kapitülasyonların kaldırılması ve savaştan sonra bunu diğer devletlere de kabul ettirmek taahhüdü.

4 — Topraklarımıza düşman saldırdığında, bu istilâ kaldırılmaksızın barış yapılmaması zorunluğu.

5 — Savaş tazminatından pay...

Ek maddeler Alman Büyükelçisi Von Wangenheim'e götürüldü. Bunların antlaşmaya konulması rica edildi. Wangenheim ise beklenenin tersine ek maddeleri yumuşaklıkla kabul etti. Kurnoz Alman diplomatı bir mektup verdi. Bu mektupta, daha doğrusu teminatta şöyle yazılmıştı:

1 — Almanya, kapitülasyonların kalkmasında osmanlı devletine yardım edecektir.

2 — Balkan devletleriyle girişilecek görüşmelerde ve Balkanlar'da alınacak yerlerin bölüşülmesinde —Bulgaristan ile— Almanya, Osmanlı devletini destekleyecektir.

3 — Almanya, Osmanlı devletinin de savaş tazminatı almasına çalışacaktır.

4 — Düşman, Osmanlı topraklarına girerse, düşman çıkarılmadan Almanya barış yapmayacaktır.

5 — Yunanistan, savaşa katılıp yenilirse, Almanya Ege adalarını Osmanlı devletine geri verecektir.

6 — Osmanlı devleti doğu sınırları, bu devletle Rusya Müslümanları arasında doğrudan doğruya bağlantıyı sağlayacak biçimde düzenlenecektir.

Wangenheim için böyle bir mektup vermekte sakınca yoktu. Çünkü istediği an sözünü tutmayabilirdi. 6 Ağustos 1914.

Türk Ordusunda Almanlar

Mahmut Şevket Paşa ve Enver Bey Almanya'da yaptıkları incelemelerden sonra bir Osmanlı - Alman askerî işbirliğinin büyük yararlar sağlayacağı inancındaydılar. Türkler Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri arasında tek dost

Feld-Mareşal Otto Liman Von Sanders
Alman Askeri İslahat Heyeti Başkanı

bulamamışlardı. İngilizler, Fransızlar, Bulgarlar ile yapılan temaslar sonuç vermemişti. Balkan yenilgisi ortadaydı. Osmanlı İmparatorluğu prestijini kaybetmişti. Avrupa ülkeleri hızlı bir kalkınma ve silâhlanma yarışı içindeydiler. Osmanlı İmparaotrluğu silâh gücü ve ekonomisi bakımından sıfırlar ülkesi durumundaydı. Mahmut Şevket Paşa ve Enver Bey ise ülkeyi güçlü bir duruma getirmek için çare bulmak zorundaydı. Türkler'e dostluk elini uzatan tek ülke Almanya oldu. İmparator Wilhelm'in görüşü, İngilizler ve Fransızlar'dan ayrılıyordu. İmparatora göre yenilenmiş bir Osmanlı ordusu çok yararlı bir güçtü.

Osmanlı yönetimi ise bir çok çabadan sonra Avrupa'nın güçlü ülkeleri arasından yakın bir dost bulmanın mutluluğu içindeydi. İşte böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini çizen Almanlar Türkiye'ye gelmişti. Büyük Osmanlı İmparatorluğunun o günlerde nasıl bunalım içinde olduğunu ve **«denize düşse yılana sarılacak»** hale geldiğini aşağıdaki belgeler açıkça göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun «Askerî Islahat Heyeti» istediğinin Alman İmparatoru tarafından, elçi Wangenheim aracılığıyla nasıl cevaplandırıldığı o günleri anlatacak en uygun belgedir:

«Ulu efendim Majeste İmparator - Kral, Osmanlı İmparatorluk hükümeti tarafından gösterilen isteği, lütfen kabul etmek tenezzülünde bulunmuşlardır.

Ve bu yazıya Sadrazam Sait Halim Paşa'nın cevap yazısı:

«Osmanlı hükümeti, bu yüksek teveccüh işaretinde bulunmaya tenezzül ettiğinden dolayı derin şükranlarını Majeste İmparatorun tahtının ayaklarına vaz'etmesini ekselonsınızdan rica eder...»

Binbaşı İsmet Bey (İnönü)

Alman Askeri Heyeti 14 Ekim 1913'te İstanbul'a geldi. Bugünden sonra da Alman politikası Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini çizmeye başlamıştı.

İsmet İnönü devrin büyük gelecek gösteren parlak bir binbaşısıydı. Enver Paşa'nın önem verdiği bir askerdi. Genel Karargâh Birinci Şube'de görevliydi. Alman Askerî Heyeti ile yakın çalışmaları vardı. Öyle ki bazı konularda çıkan anlaşmazlıkları çözümlemesi için İsmet Beye başvurulmaktaydı. Ancak İsmet Bey Almanların Türk ordusunda aldığı sorumluluklar yüzünden çıkan tartışmalardan uzak kalmıştı. İsmet Beyin önemini ve Türk subayların Almanlardan hoşnutsuzluğunu şu belge açıklar:

Genel Karargâhta İstihbarat Şubesini yöneten Kâzım Bey (Karabekir) Alman yönetimine karşıydı. Enver Beyle şöyle tartışmışlardı:

«Kâzım Karabekir — **Madem cihat ilân ettiniz. Bari bundan sonra genelkurmayınızı Türk yapın...**

Enver Paşa — **Seni Genelkurmay Başkanı yapayım mı? Ya sen, ya İsmet. Başka kim var?»**

İsmet İnönü ise anılarında Alman Askerî Heyeti hakkındaki görüşlerini şöyle anlatır:

Henry Morgentau
Amerika'nın Osmanlı Büyükelçisi

«Bir devletin orduda, siyasette, memleket yönetiminde sır denebilecek nesi varsa hepsi, yabancı devlet memurlarına emanet edilmişti. Garibi şuydu ki, bu yabancı devlet, müttefik bir devlet de değildi. Bundan başka dünya siyasetinde ikiye ayrılmış saflardan birini yönetiyordu. Alman Islah Heyeti memleketin içinde olup bitenleri, günü gününe izler durumdaydı...

Devletin idaresinde, devletin doğal sorumluluk ve hâkimiyet hudutlarına girmenin bir sınırı olmak gerekir. Balkan savaşı sonunda bu sınırlar ihmal edilmiştir...»

İSMET İNÖNÜ

Türkiye'ye Savaş Denizden Geliyor
Göeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli)

1914 yılının iki süratli, etkin savaş gemisi Göeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli) Kuzey Afrika'nın Fransa'ya ait limanları Bone ve Philippeville'yi bombardıman etmiş dönüyorlardı. Sıcak bir Ağustos günüydü. Artık mavi Akdeniz'e de kan düşmeye başlamıştı.

Göeben ve Breslau ünlü amiral Souchon'un kumandasındaydılar. Başarılı bombardımandan dönerken Alman kruvazörlerinin iskele başomuzluğunda İngiliz savaş gemileri göründü. Malta'dan açılmışlardı. Görevleri Göeben ve Breslau'nun Cebelitarık boğazından çıkarak Atlantik Okyanusuna açılmalarını önlemekti. Birbirlerini görmüşlerdi. Ancak o anda Almanya ile İngiltere'nin arasında savaş ilânı yoktu. Her iki taraf da savaşa hazır durumda toplarını birbirlerine çevirdiler. Ateş yoktu.

Almanlar ve İngilizler sinirleri gergin gözlemdeydiler. Göeben ve Breslau süratlerini artırdı. İngiliz gemileriyle arayı açtılar. Her iki taraf da ülkelerinin tutumunu bilemiyordu. Almanlar İngilizler'in önünden geçip gittiler. Ertesi gün ise Amiral Souchon Berlin'den bir telsiz aldı. Bir gün önce İngiltere, Almanya'ya savaş ilân etmişti.

Amiral Souchon ilk aldığı emir gereği İstanbul'a gidecekti. Fakat ikinci bir emirle bu durduruldu. Ama amiralin çaresi yoktu. Ardında İngiliz gemileri vardı. Kömür alacak ve İstanbul'a gidecekti. Kömür için Sicilya'nın Messina limanına vardılar. Soğuk karşılanmışlardı. İtalyan liman işçileri Göeben ve Breslau'ya kömür taşımayı kesinlikle reddettiler. Limandaki Alman ticaret gemilerinin tayfaları ve iki kruvazörün erleri akıl almaz bir çalışma ile kömür taşımaya başladı.

İngilizler Geliyor mu?

Amiral Souchon'un korkusu Messina limanı ağzında İngiliz savaş gemileri tarafından kıstırılmaktı. Amiral 6 Ağustos günü Berlin'den bir telsiz aldı. Bu telsizde kesinlikle İstanbul'a gitmemesi bildiriliyordu. Amiral düşündü, demek ki henüz ülkesi Türklerle anlaşamamıştı. Ama Akdeniz'de kalması olamazdı. İngilizler peşindeydi. Batırılmak kaçınılmazdı. Avusturya donanmasından yardım istemişti. Avusturyalılar gelemiyordu. Souchon kesin kararını verdi. Ne olursa olsun rotası Çanakkale olacaktı. Belki Göeben ile Breslau Türk sularına varana kadar Berlin ile İstanbul anlaşabilirdi.

Amiral plânını yapmıştı. Adriyatik'e girer gibi yaparak gecenin karanlığında sancağa dümen kırdı. Saat 22.45'te Matapan burnuna yöneldiği zaman İngiliz hafif kruvazörü Glouchester iki Alman

gemisini gördü. Hava durgun ve mehtaplıydı. Göeben önde gidiyor, Breslau ise 5 mil arkadan izliyordu. Alman gemileri tam savaş durumundaydı. Top atım menzili 23.700 metre olan Göeben 28 cm'lik ünlü toplarını gelecek düşman için hazırlamıştı. Yunan denizinde ses yoktu. Iki Alman gemisi daha önce anlaşmışlardı. Bir saat süreyle aralarında telsiz konuşması yapmayacaklardı. Böylece gözcü İngiliz gemileri arkada bekleyen büyük gemilere haberi geç ulaştıracaktı. Süre kazanmak hayatî önem taşıyordu.

Olaysız Üç günden Sonra

Sinir bozucu üç gün böyle geçti. Olay yoktu. Matapan burnunda iki Alman gemisini bir başka Alman gemisi bekliyordu. Amiral Souchon daha önce rotası üstüne kömür ikmali için iki gemi istemişti. Matapan burnundan İngilizler'e görünmeden kömür aldılar. Bu sırada İzmir limanına yine Amiral Souchon emriyle gönderilen «General» adlı Alman yolcu gemisi İstanbul ile telsiz bağlantısı kuruyordu. Amiral adına yapılan bu görüşmelerde iki Alman gemisine «boğazlara giriş» izni verilmesi isteniyordu. Henüz bir cevap alınamamıştı. Ama amiral kararlıydı. İstanbul'un cevabını beklemeden 10 Ağustos 1914 sabahı 18 mil süratle Çanakkale'ye doğru yol almaya başladı.

Amiral Souchon

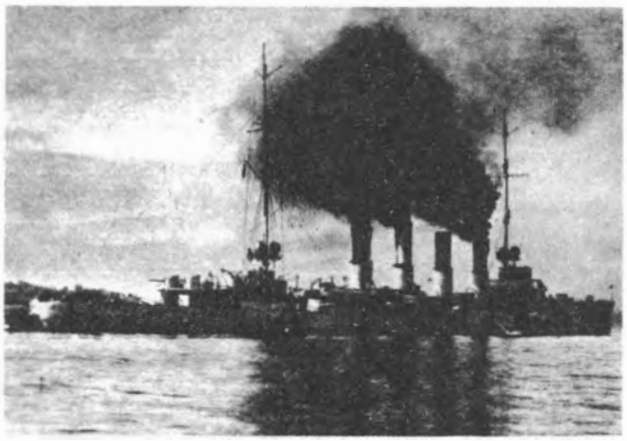

BRESLAU — Türk donanmasına geçince Midilli adını alan hafif kruvazör. Göeben'in kardeşi denilen savaş gemisi. 4.550 tonilatoluk Breslau, 28 mil sürat yapıyordu.

SAVAŞ BAŞLARKEN DÜNYANIN DURUMU

NÜFUS	Dünya nüfusu 1 milyar 782 milyon (sömürgeleriyle birlikte)
İngiltere	461 milyon
Almanya	79 milyon
ABD	111 »
Fransa	84 »
Rusya	181 »
Japonya	78 »
Avusturya - Macaristan	52 »
İtalya	38 »
Türkiye	29 »
Çin	398 »

DÜNYANIN EN BÜYÜK KENTLERİ
Nüfusu 1 milyonun üstünde olanlar

Londra	7.3 milyon
New York	7.1 »
Paris	4.6 »
Berlin	3.8 »
Essen	3.3 »
Chicago	2.5 »
Viyana	2.2 »
Petrograd	2.1 »
Tokyo	2.1 »
Philadelphia	2.0 »
Buenos Aires	1.8 »
Glasko	1.5 »
İstanbul	1.4 »
Hamburg	1.4 »
Osako	1.4 »
Birmingham	1.4 »
Manchester	1.4 »

Devlet savaş ve Beklenmeyen sonuçlar

Belçika'nın iyi eğitilmemiş askerleri (üstte). Avusturya ordusunun kaymak tabakası. Süvari subayları (altta)

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Alman ve Fransız generalleri bunun çabuk ve kısa bir savaş olacağı görüşündeydiler. Zaten Avrupa'nın son iki büyük savaşı, Avusturya - Prusya (1866) ve Fransa - Prusya (1870 - 71), çabuk ve hareketli savaşlardı. 1914 ağustos'unun üçüncü günü söylenenlerden çok azı farklılık gösterdi ve gerçekten de savaşın başlangıcı geleneksel bir tarzda, kuzey Fransa için mücadele şeklinde başgösterdi. Almanya, Fransa ve Rusya'ya karşı iki cephede savaşmak zorunda kalmamak için Schlieffen Planında belirtildiği gibi yıkıcı bir darbe hazırladı. Fransızlar, Plan 17 deki saldırı düzeninin kaybedilen Alsas ve Loren bölgelerini ele geçirmekte çok yararlı olacağı umudundaydılar.

Fakat savaş planlandığı gibi gelişmedi. Bu, Fransa için pek de şaşırtıcı değildi, zira plan 17 iyi temenniler ve asla kanıtlanamayacak varsayımlar üzerine kurulmuş bir plandı. Öyle ki, bu planda Almanya'nın Belçika'ya karşı tarafsız tutumunu bozacağı, Alman saldırılarının Lüxemburg'un kuzeyine ulaşamayacağı varsayımları bile yer alıyordu. Bu varsayımdan hareket ederek Fransa beş ordusunu Belfort ve Mézières arasına yerleştirdi, denizle ülkenin solu arasında 125 millik bir boşluk bıraktı. Bu açığı kapatmak için İngiliz Keşif Gücüne, ya da Belçika'ya güvendiklerini söylemeleri pek mazeret sayılmazdı, çünkü bir yandan Belçika tarafsızlıkta devam ediyordu ve onunla anlaşmaya girmek imkânsızdı. Diğer yandan ise İngiliz Keşif Gücü müttefiklerinin niyetlerinden kesinlikle habersiz olarak Fransa'ya ulaşacaktı. Plan 17 yi savunurken belirtilmesi gerekli nokta, denizden 85 mil uzaklıktaki Sanbre'ye yani Batıya doğru bir ilerleyişin plânda iyice belirtilmiş olmasıydı. Zaten her durumda bütün güçlerin Belçika sınırında yoğunlaşması, barış sırasında herkese çok garip gelecekti. Hatta o zaman bile meseleye taktik açısından bakıldığında Fransız doktrini bütünüyle zayıf görünüyordu. «Offensive à outrance» sistemi en idealiydi. Ama bu sistem Wellingtan'un ileri hatlarının Napolyan'un kollarını yoğun ateş altında darmadağan ettiği günlerde bile geçerli almayan bir sistemdi. 44 yıldır Almanya'yla hiç bir savaş yapmamaları nedeniyle eğitimin ordu içindeki önemini kaybetmesi bir yerde anlaşılabilirdi. Yine de Güney Afrika ve Rus - Japon seferlerinin ayrıntılı bir incelemesi 1914 Ağustosunda yaralanan 300.000 den fazla Fransızın hayatını pekâlâ da kurtarabilirdi. Fakat bütün dezavantajlarına rağmen Fransızların sahip oldukları bir büyük değer vardı: Anıtsal bir sessizliğe sahip Ketum kumandanları General Joffre.

Düzenli Alman piyadeleri Belçika içlerine doğru yürüyor →

Alman Genelkurmay Başkanı Helmuth Von Moltke

Yanlış Kumandanlar

Fransız sol cenahını çevirme hareketini düzenleyen Alman plânı hayalî olmaktan çok uzaktaydı. 12 yedek tümenlerini de savaş düzenine dahil eden Almanlar Fransızları sayıca çok gibi görünerek kandırmayı başarmışlardı ve G. K. Bşk.nı Moltke. 1866-1870 galibi amcasının askerî dehasından biraz nasibini almış olsaydı, 1914 savaşı rahatlıkla Paris'in düşmesi ve Fransız ordularının bozgunuyla sonuçlanabilirdi. Prensip dışı olarak verilen Belçikayı istila kararı İngiliz Keşif Gücüyle Belçika ordusunu da Joffre'nin emrine verdirmiş ve bir bakıma da sayısal dengeyi yeniden sağlamak için çabalara yol açmıştı. Ama yine de bütün bu takviyeler, zamanı Almanlara karşı çevirmekten çok uzaktaydı. Gerçekte, onlar için, sürekli olarak Schlieffen Planını tamire çalışıp askeri büyüklüğü simgeleyen savaşın kontrolunu gereğince yapamayan eski kumandanlarından daha büyük bir düşman yoktu. Ayrıca, Almanlar kuvvetli olan sağ cephelerini destekleme problemi üzerine fazla eğilmemişlerdi.

Birinci Dünya Savaşı geleneksel araçlar ile modern araçların bir araya geldiği bir savaştı. Atlar her konuda ordulara yardımcıydı. Fakat savaşın beklenmeyen hızı atların çağının yavaş yavaş geçmekte olduğunu gösterdi. Belçika'da İngiliz askerleri görülüyor.

Tedbirlik ve intizam bakımından Almanlar Fransızlardan üstündüler. Makinalı tüfek ve ağır topları kullanmakta daha yetkindiler. Fakat piyadelerinin kümeşleme eğilimi, manevralar sırasında da yeterince kontrol edilmediğinden ilerlemelerinde önleyici rol oynayan bir hataydı.

Her iki tarafın kumandanları —prensler hariç— modern standardlara göre oldukça yaşlıydılar. Öyle ki ,en azından BEF'e kumanda eden Moltke ve French şiddetli-kriz geçiimiş olup, doktorla devamlı temas halinde olmak zorundaydılar.

İki taraftaki stratejik hareketler demiryollarının dışında kaldığı müddetçe, tarafların göreli (relatif) yavaşlıklarına dayanıyordu. Motorlu taşıyıcılar olmaksızın bir kolordu günde 15-20 millik yol katederken, kurmaylara da bu arada orduyu gerçekten plâncı hedefe ulaştırma görevi düşüyordu. Yanlış ilerlemeler asker kaybına ve moral çöküntüsüne sebep oluyordu. Kuzey Fransa'daki birçok yollar, zorlu muharebelerden çok daha dehşet vericiydi.

Karşı tarafın harekatına uygun olarak kumandanlar bir takım yeni yollar uygulamak zorunda kaldıklarından çok az askeri plan yürürlükte kalabilmişti. 1914 te Almanlar, düşmanlarına oranla, plânlarına oldukça uzun bir süre sadık kalabilmişlerdi. Öte yanda ise Fransızlar ancak 5 gün planlarını uygulayabilmişlerdi

Belçika'ya Hücum

5 Ağustos'ta Kluck'un 1. Ordusu Belçika'nın Liége cephesine saldırdı. Bu saldırı, en kuzeyde bulunan Alman ordularının Belçika üzerinden güney ve güneybatıya inebilmeleri için gerekli bir hazırlıktı. General Leman'ın kumandasındaki garnizon cesaretli bir direnme gösterdi. Fakat, maalesef 20 yıl önce inşa edilmiş olan kaleler surlar, kalenin inşaatçısı meşhur mühendis Briolmont'un planladığı gibi bir hendek sistemiyle takviye edilmemişti. Sonuç olarak Almanlar bir gece saldırısıyla şehri aldılar. Bu cüretkâr kahramanlık iyi sonuçlanmadı ama General Ludendorf kaybolmuş bir müfrezenin idaresini ele alarak 7 Ağustosta kaleyi ele geçirdi. Surların düşürülmesi gerekiyordu, fakat bu surlar 42 cm.lik Avusturya Skodu Howitzer toplarıyla delik deşik edilmişti ve 14 Ağustosta Almanlar şehre giriyorlardı. Son kale 16 Ağustosta düştü.

Fransız kuvvetleri 6 Ağustosta ilerleme harekâtına başlamışlardı. Solda General Sordet'nin süvari kolordusu Liége'in 9 mil içersine kadar ilerlemişti. Fakat alan, Almanlarca henüz boşaltılmış olduğundan bu ilerleme savaş sisini dağıtmayı başaramadı.

Ağustos'un 16'sında Joffre'nin karargâhında, yedi veya sekiz Alman kolordusu ve dört süvarl birliğinin Givet ve Brüksel arasında, hatta daha bile ilerlerde, batıya doğru ilerledikleri bilinmekteydi. Bastogne ve Thionville arasında da 6 veya 7 klordu ve 2 veya 3 süvari birliğinin bulunduğu tahmin ediliyordu. Metz'in güneyinde Almanlar müdafaya çekilmişlerdi. Bu istihbarat doğruluğunun yanısıra, yedek kolorduların varlığı henüz kesin değildi.

Joffre bu sefer de Alman merkezini kırmak için bir saldırı planladı. Bu saldırıdan sonra Almanlar ileri sağ kanadı üzerine inecekti. Joffre'nin planı çok iyimserdi. Kendi kuvvetlerinin Moltke'ninkinden daha çok olduğunu düşünmesi için hiçbir neden olmamasına rağmen bir saldırı planlamamalıydı.

Fransız saldırısı Bavyera Prensi Rupprecht'ın günlerce geride kalıp 20 Ağustosta Sarrebourg ve Morhange muharebelerinde karşı saldırıya geçtiği güney bölgesinde başladı. Fransız 2. Ordusu geri çekilmiş, 1. Ordu da ona uymuştu. Yavaş yavaş cephe Fransız hudutları içerisinde sağlamlaştı.

Sağ kanadın sağlıksız ilerlemesi Joffre'nin temkinli olmasını sağlamamıştı.

Büyük Subay Kaybı

Ağustos 21'de 3. ve 4. Ordular hududu geçti ve 10-15 millik bir ilerlemeden sonra Alman veliahtı ve yaşlı Württemberg Dükü'nün daha kuvvetli olan ordularıyla karşılaştılar. Virton, Tintigny, Rossignol ve Naufchateau'daki harekâtlarda bilhassa subaylar bakımından çok büyük kayıplar vererek yenildiler. Fransızlar Arden'in ormanlık bölgelerinde sıkıştıklarından toplarını kullanamadılar. Meus'a çekildiler. Joffre'nin Alman Merkezlerini kırma plânı böylece yıkıldı.

Esas problem piyadenin temel taktik prensiblne uymamasıydı. Bu prensip 'ateş ve ilerleme' diye bilinen ve ordunun her ünitesinin ilerleme anında yardımlaşmasını sağlayan, düşmanı yanıltıcı ateşi kullanan bir prensipti. Burada Fransızların süngüye olan güvenleri canlarına maloldu. Fakat veliahtın geliştirilmemiş sarıcı bir harekâtı Fransızlar için büyük bir felâket olabilirdi. Almanlar da 75'lerin ateşi içinde kaldıklarında büyük kayıp verdiler.

42 cm.lik Avusturya Skodu Howitzer topu

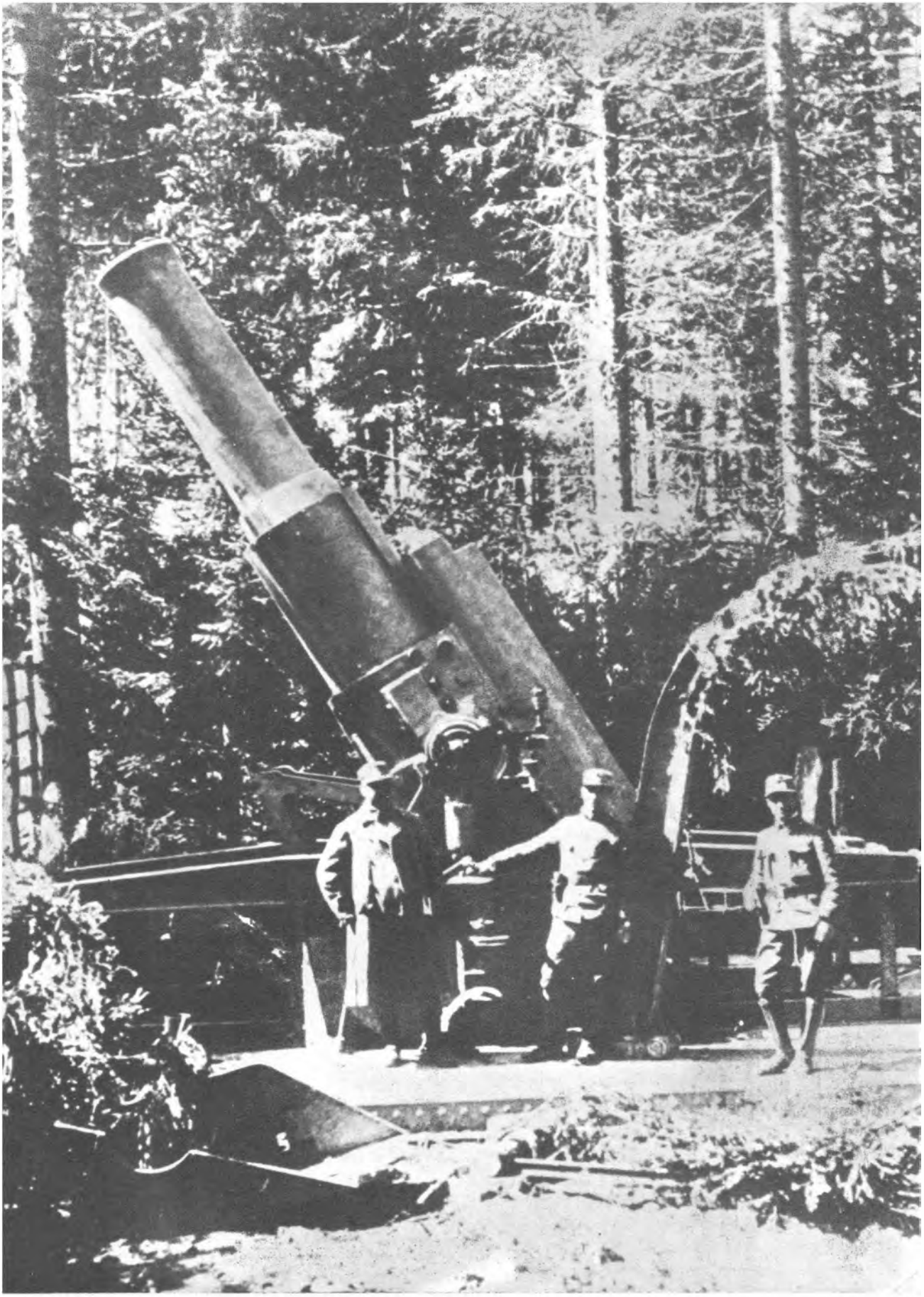

General Joseph Joffre

Bef Harekete Geçiyor

21 Ağustosta BEF, Mons - Condé Kanalı'na yaklaşmaktaydı. Harekâta 5 Ağustos'ta, Alman Deniz Kuvvetlerinin hiçbir karşı koymasına maruz kalmadan kanalı geçerek başlamıştı. Bu ana kadar Belçika Ordusu Antwerp Kalesi'ne sürülmüş bulunuyordu. Fakat 18 Ağustos'ta Haelen harekâtında Alman piyadesini pek engelleyememiş bulunan İngilizler daha sonraki çarpışmalarda bu konuda daha tedbirli oldular.

General Lanrezac ve Fransızların idaresindeki müttefik orduları neredeyse büyük bir çöküntüye maruz kalacaklardı. BEF sahneye çıktığında müttefiklerin durumu hiç de iyi değildi. Schlieffen Plan bir saat dakikliğiyle uygulanmaktaydı. Yegâne başarısızlık Belçika Ordusunun Antwarp'tan uzaklara sürülmesi sırasında meydana gelmişti. Bu başarısızlık onları bu şehrin kuşatması için iki kolordu kullanmak zorunda bıraktı. Zafer Moltke'ye çok yakındı. 21 Ağustosta, Marlborough'nun eski savaş alanı Malplaquet (1709)'i gözleyen BEF'nln dört birliği olmaksızın, çelik sinirlerine rağmen, Joffre aleyhine gelişen durumu kendi lehine çevirememişti.

BEF ertesi gün de eyleme girişti. İngilizler piyade tüfeklerinin üstünlüğünü ispat etti. Aynı gün öğleden sonraki bir çarpışmada İskoç birlikleri 30 ilâ 40 kişilik bir kayba uğradılar. Bu üstünülk Ypres civarındaki soğuk «November» ormanlarında seferberliğin bitişine kadar sürdü.

BEF yukarıya doğru ilerlerken Fransızlar 17 Ağustosta gelecekteki ortak çalışmaları için Lanrezac'ı ziyaret etmişlerdi. Diğerlerinin dilini anlamayan, büyük bir sinirsel gerilim içinde bulunan Lanrezac çok kaba davrandı, yardımcı olacağına iki ordu kumandanını müzakerenin ortasında şaşkın ve güvensiz bir halde bırakıp çıktı. Lanrezac İngilizlerin en erken 24 Ağustostan önce hazır olamayacaklarını ve piyadelerinin de önemsenmeyeceğini Joffre'ya söyledi. Daha önemli olarak da, İngilizlerin geri çekilme anında aynı yolları kullanması olasılığı üzerine dikkatleri çekti. Lanrezac'ın bu tutumu Joffre'yi şok etti. Zira barışta **«gerçek aslan»** diye anılan Lonrazec şimdi büyük Fransız ilerlemesine katılmak bir yana geri çekilmeyi bile düşünmekteydi.

Mermi Yağmuru

23 Ağustos'ta, Lanrezac'ın Ordusu üzerine bir fırtına çöktü ve Bülow 4 kolordusu ile Sambre Yolu üzerinde saldırdılar. O günkü mücadeleden bir Fransız askerinin aklında kalacak olan şey bir «top mermisi yağmuru» dur. Bir Cezayir taburu, 1030 kişilik bir Alman bataryasına saldırdı, topçuları süngüden geçirdi ve yalnızca vurulmamış iki oskerle geri döndü. Her yerde Fransızlar bilhassa subaylarından çok kayıp verdiler. Bir kolordu geri çekilmek zorunda kaldı.

Gece vakti Hausan 340 topla desteklenen 4 kolorduyu nehrin batısındaki köprü başlarını da ele geçirerek, Lanrezau'ın Meuse üzerindeki yoluna getirdi. Burada 1. Kolordu'nun kumandanı, büyük asker General Franchet d'Esperey (İngiliz Müttefikleri için **«Ümitsiz Frankie»**) ile karşı karşıya kaldı-

İngilizlerin Daily Mirror gazetesi'nin 1914'te birinci sayfası. İngiliz'lerin Belçika'nın yardımına koşacağı anlatılıyor (karşı sayfada)

THE DAILY

MIRROR

"THREE CHEERS

FOR BELGIUM!"

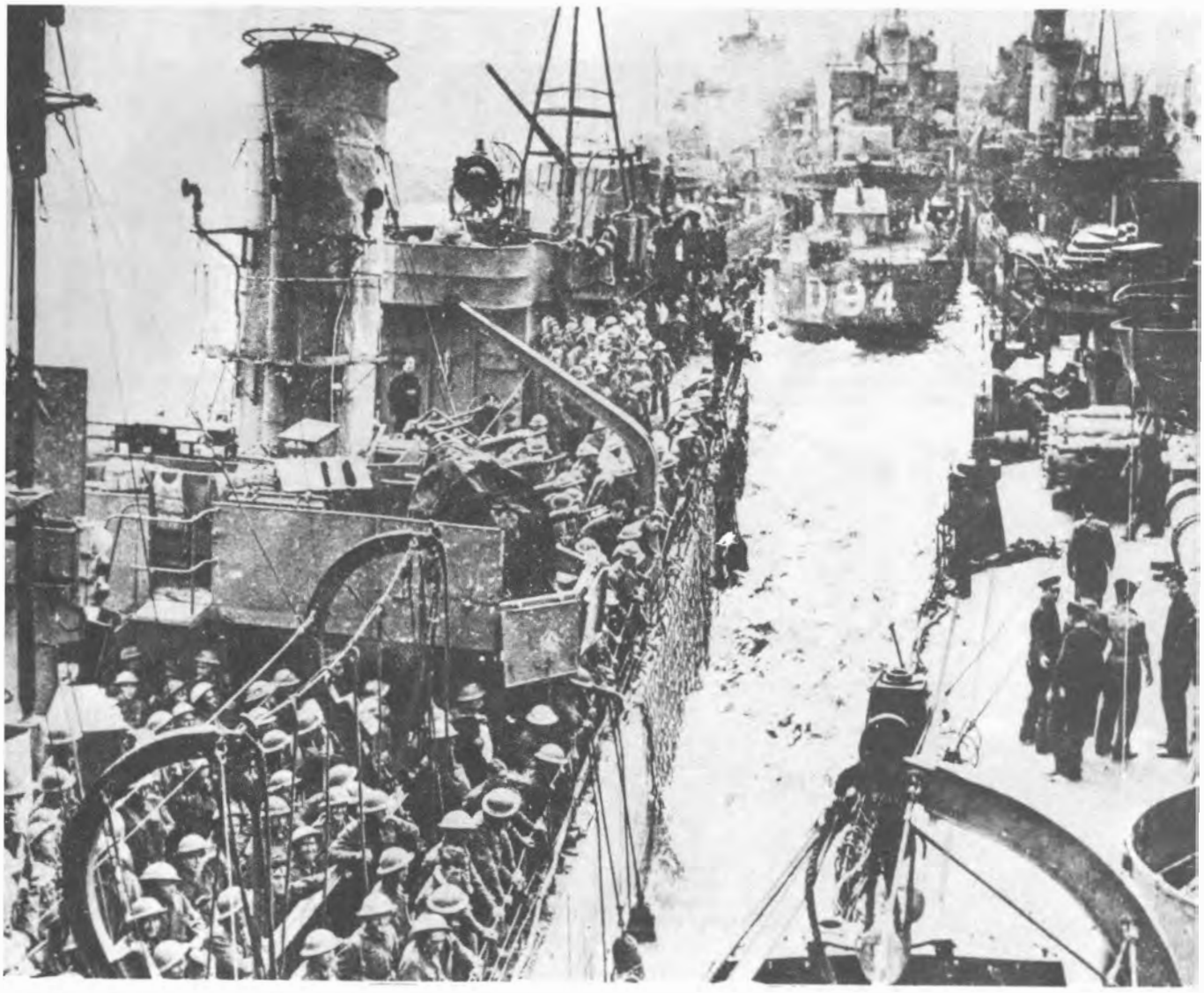

İngiliz askerleri Batı cephesi için gemilerle taşındı ve karaya indirildi.

lar. D'Esperey adamlarını ilerletti ve kolordular bir karşı atakla Saksonları nehrin karşısına attılar.

Bütün gün, Lanrezac Philippeville'deki karargâhında kaldı. Joffre'den hiç bir yol gösterme istemedi, yalnızca durum hakkında izahat aldı. Öğlede, Belçikalıların Sambre-Meuse hattındaki en önemli bir kale olan Namur'u boşalttıkları haberi geldi. Lanrezac sağındaki Langle'den hiçbir haber almadı fakat solunda, Fransızlar Bülow'a sağdan hücum için inerlerken, Mons Canal'ı 24 saat kadar tutacaklarını garanti ediyorlardı.

Lanrezac Philippaville'deki meydandan geçen Belçikalı mülteciler konvoyunu seyrederken adamları boşu boşuna bir karşı atak yapmak için ısrar ediyorlardı. Lanrazac böyle birşey emretmedi. Gerçi tenkitçiler ona korkak diyorlardı, ama o gerçekte tamamiyle haklıydı. Günün sonunda Langle'nin, Lanrazac'ın sağı ve Sedan arasında Meuse'yi savunmasız bir halde bırakıp çekildiği haberi gelmişti. Burada 1870'de Fransızlar, 1940'da tekrar edeceği gibi, büyük bir felâkete uğramışlardı. Gün, General Mangin'in tugayının Saksonları Onhaye'daki köprübaşlarından sürüp çıkarması sırasında d'Esperey'e yapılan büyük bir saldırıyla son buldu. Fakat bu da Lanrezac'ın inadında bir değişiklik yapamadı. Bütün kötü ihtimallere rağmen, bir genel çekilme emri verdi. Yanındakilerden birine **«Biz yenildik ama, kötülükler düzeltilebilir. 5. Ordu yaşadıkça, Fransa kaybedilmez»** dedi.

Mons ve Geri Çekilme

23 Ağustos'ta BEF, Mons civarındaki kömür alanlarında ilk önemli çarpışmayı yaptı. Bu alanlar Lanrezac'ın esas yerinin 9 mil kadar kuzeyine rastlıyordu. General Smith-Dorrien'in idaresi altındaki kuvvetlerdeki 2. Kolor-

Seferberlikteki Fransa'nın askeri afişleri. At, kısrak, katır, otomobil ne varsa el konduğunu ve erkeklerin askere çağrıldığını ilan ediyor.

General Gerard Leman

du'nun iki top ve 1600 insan kaybı, Kluck'un bütün gün boyunca ilerlemesine engel olduğu gibi üç kolordusunun imhasına ve büyük kayıplara uğramasına sebep oldu. (III., IV. ve IX.). Bir Alman raporunda samimice belirtildiği gibi **«Düşman öldürücü bir ateş açtı ...kayıplar arttı... saldırılar kısaldı... kanlı kayıplarla bu saldırı yavaşça sona erdi.»** 1. Batı Kent Kraliyet Taburuna saldıran XII. Brandenburg Grenadiers (III. kolordu) 25 subay ve 500'den fazla adam kaybetti. Bir saldırıda 75. Bramen Alayı (9. Kolordu) 5 subay ve 376 adamını kaybetti. Cephe saldırıları İngilizlere karşı yapıldığında lüzumsuzdan ziyade kötü olmaktaydı.

Lanrezac geri çekilmeden önce Fransızları ne uyardı, ne de fikir sordu. Ağustos 23'te gece 11:00'e kadar teğmen Spears, Sir John'a haber vermemişti. BEF'nin kumandanı ertesi gün Kitchenerie yazdığı mektupta ayrılışı seyrettiğini imaederek **«Zannederim ki Havre'ın müdafaasına gereken önem hemen gösterilmelidir»** demiştir.

Bu zamana kadar BEF, Brandenburg yüzbaşısı Bloem'un şaşkınlığına karşın geri çekilmekteydi. Ayın 24'ünde sâkin Joffre bile ordusunun **«müdafaa durumuna geçmesi»** gerektiğine, düşmanı yıpratma ve karşı saldırının lüzumuna inanmıştı. Başa-

«Big Bertha». Almanların topçuluk alanında devrim yapan 420 mm'lik howitzer'i. 1914 dünyasının en geniş atış gücü olan topu. Fotoğrafta Liege'i bombalayan top görülüyor. Bu top Almanların düşmanlarında büyük korku yaratmıştı. (Karşı sayfada)

Belçika'ya hücum

Vise yakınlarında zaferi kutlayan Alman subayları şarap içiyorlar.

Alman propagandası: Sağda Liege Fatihi General Emmich propaganda resminde görülüyor. Solda ise bu fotoğrafın orijinali. General Emmich, Belçika kralını ziyaretinde çekilmiş, sonradan retuşlanarak propagan fotoğrafı olarak kullanılmış.

Felemenk-Belçika sınır gözcüleri. Savaşa hazırlıksız olan bu erlerin çoğu ziyan olmuştu.

Alman muhafızlar Belçikalı esirleri götürüyor

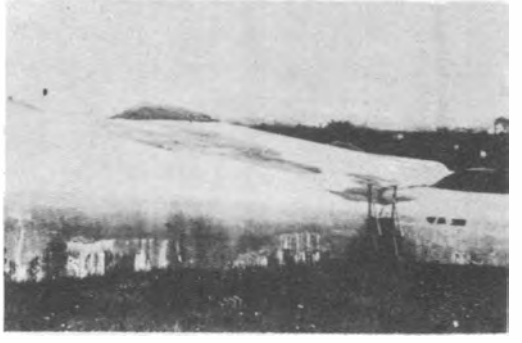

Liege savunmasında Belçikalılar bir Almanı öldürüyor

Fleron kalesi savaştan önce Göze carpmaması icin buz kaplı havaya sokulmuş.

'ının açık eksikliğini kendi hatalarına değil de kumandanların yetersizliğine bağlıyordu. Arden çarpışmaları sırasında bir birliğin kumandanı intihar etti. Joffre ise zayıf bulduğu yerleri talan etti.

Fransızların bazı taktik hataları saptanmıştı. Ayın 24'ünde Joffre yayınladığı talimâtnamede piyade ile topçuların işbirliğinin **'points d'appui' (kuvvetli noktaları)** ele geçirmekteki önemini belirtti: **«Piyade, topçu birliğinden çok önde saldırıya geçtiğinde ateş hattı içinde kalıp telef oluyor. Bir point d'appui ele geçirildiğinde hemen organize edilmeli birlikler tahkim edilmeli ve topçu birlikleri yetiştirilmelidir.»**

"Dehşet Hükümranlığı"

Joffre'nin taktikler üzerine verdiği dersler BEF ve Almanlar için temel dersler olmuştu. Fakat onların da kendi problemleri vardı. İngilizler Ağustos güneşi altında yaptıkları uzun yürüyüşler ve ilerleme sonucunda bir zafer kazanmışlardı. Şimdi ise makûl olmayan bir geri çekilme teklifi almışlardı. Büyük bir kargaşalığa kurban gittiklerini düşünüyorlardı. Almanlar ise başka bir kâbus geçiriyorlardı: **franc tireur (gerillalar).** Yüzbaşı Bloem bölüğünün 28 mil gittiğini ve ogün hiçbir adamını kaybetmediğini rapor etmişti: **«Belçikalı'ların eline düşmek yaralı bir ayaktan daha kötüdür.»**

Düzenli Almanlara göre sivil halkın silâhlanıp savaşa iştirakı fikri çok rahatsız ediciydi. Prenses Blücher'e anlatıldığına göre, gözleri Belçikalı kadın ve çocuklar tarafından oyulmuş Alman subaylarını Aachen'deki hastahanede yatmaktaydılar. Çoğu hâyâli olan zulûm hikâyeleri, intikam hissî ve **Shrecklichkeit (Korku ve Endişe)** Alman politikasının bir bölümüydü. **«Acaba dehşet savaşı kısa kesmek için bir çözüm olabilir mi?»** ordu büyük Clausewitz. **«Yalnızca sivil halkın savaşa karşı ters tepkisi, liderleri barış yollarını aramaya itebilir miydi?»** Belçika'da ilk önemli katliam Andenne'de, 20 ve 21 Ağustos'ta 211 kişinin kurşuna dizilmesiyle olmuştu. Bunu Bülow emretmişti. 21 Ağustos'ta yağma edilen Tamines'de de 400 kişi şehir meydanında öldürüldüler. Saksonlar 23 Ağustosta Dinant'ı yakıp yıktılar ve Hausen'i bütün milletlerarası kanunları çiğneyip böylesi sokak kavga ve yağmaları yapan Belçika hükümetine karşı kızgınlık içinde bıraktılar. Bu dehşet devrinin en kötü hikâyesi, Antwerp'ten gelen bir Belçika kuvvetinin kuşatması sonucu panige kapılıp, Louvain'in yağması esnasında birbirlerine ateş eden Alman askerleri hakkındadır. Bu zulûm hadiseleri Belçika'nın müttefikleriyle olan ilişkilerini soğuklaştırdı.

Geri çekilme devam ediyordu, fakat beş Alman ordusu Fransa'ya doğru yol almaya çalışırken, Joffre saldırıya devam etmeyi hâlâ düşünmekteydi. Fakat sol kanadın Alman saldırılarını karşılayamayacak kadar zayıf olduğunu anlamıştı. 25 Ağustos'ta yeni bir Fransız ordusunun (6.) Maunoury idaresinde kurulmasını emretti. Bu ordunun bölükleri Lorraine'deki statik cepheden kurulmuş ve BEF'nin soluna yerleştirilmişti.

Moltke'nin Ölümcül Hatası

25 Ağustos'ta Moltke Batı Cephesinden adam almaktaydı, fazla insan gücü bulunan Lorraine'den değil de sağ kanattan asker alıyordu! Ve bunu Kluck'un kolordularını Maubeuge'yi almak için gönderdiği bir anda yapıyordu. Moltke Rusların Doğu Prusya'yı tehdidinden endişelenmiş ve Almanların Tannenberg'de zafer kazanmasına kadar yetişememesine rağmen, iki kolorduyla Prusya'ya yardıma karar vermişti. Büyük bir zafere böylesine yaklaşmışken Moltke'nin Schlieffen Planına aykırı düşmesi ölümcül bir hataydı. Asıl mesele, 24 Ağustos'ta Almanların yalnızca karşılarındaki askerleri öldürdüklerini düşünmeleriydi. Bunun böyle olmadığı ertesi gün La Cateau'da BEF'ce gösterildi.

25 Ağustos gecesinin geç vakitlerinde **Smith Dorrien (2. kolordu)** dağınıklık ve bitkinlik içindeki kuvvetleriyle Fransa'nın geri çekilme emrini yerine getiremeyeceğini anladı. Bu nedenle Dorien durup savaşmaya karar verdi.

Le Cateau Savaşı

Kluck, Smith Dorrien'in üç süvari tümenine karşı, ancak ikisini getirmeyi başardığı dokuz tümen ve üç süvari tümeniyle, şafak vakti muharebe alanına geldi. Fakat çok kuvvetli ve yoğun topçu kuvveti vardı, İngilizleri zor durumda bırakan da buydu. Alman piyadesi kümeler halinde geldiler. Kluck'un kuvvetli sağ kanadı (iki kolordu) Sordet'nin süvari kolorduları ve bir Fransız bölge tümenin saldırılarıyla uğraştı. Solundaki kolordular ileri-geri giderek 11 millik bir alanı savaşa girmeden kapladılar. Böylelikle Smith-Dorrien 8000 asker ve 38 top kaybıyla bu muharebeden sıyrıldı. Mons ve Le Cateau Kluck'da BEF'ye karşı derin bir saygı uyandırdı. Savaştan sonra İngiliz subaylarına **«Emsalsiz bir savaştı»** dedi. BEF'nin çok seri ateş etmesi Almanların aslında iki tane olan BEF toplarının, makinalı tüfeklerinin 28 tane olduğunu düşünmesine neden oluyordu.

Le Cateau Muharebesi ilerlerken, Joffre Fransızlar ve Lanrazac'la St. Quentin'de, son planlarını

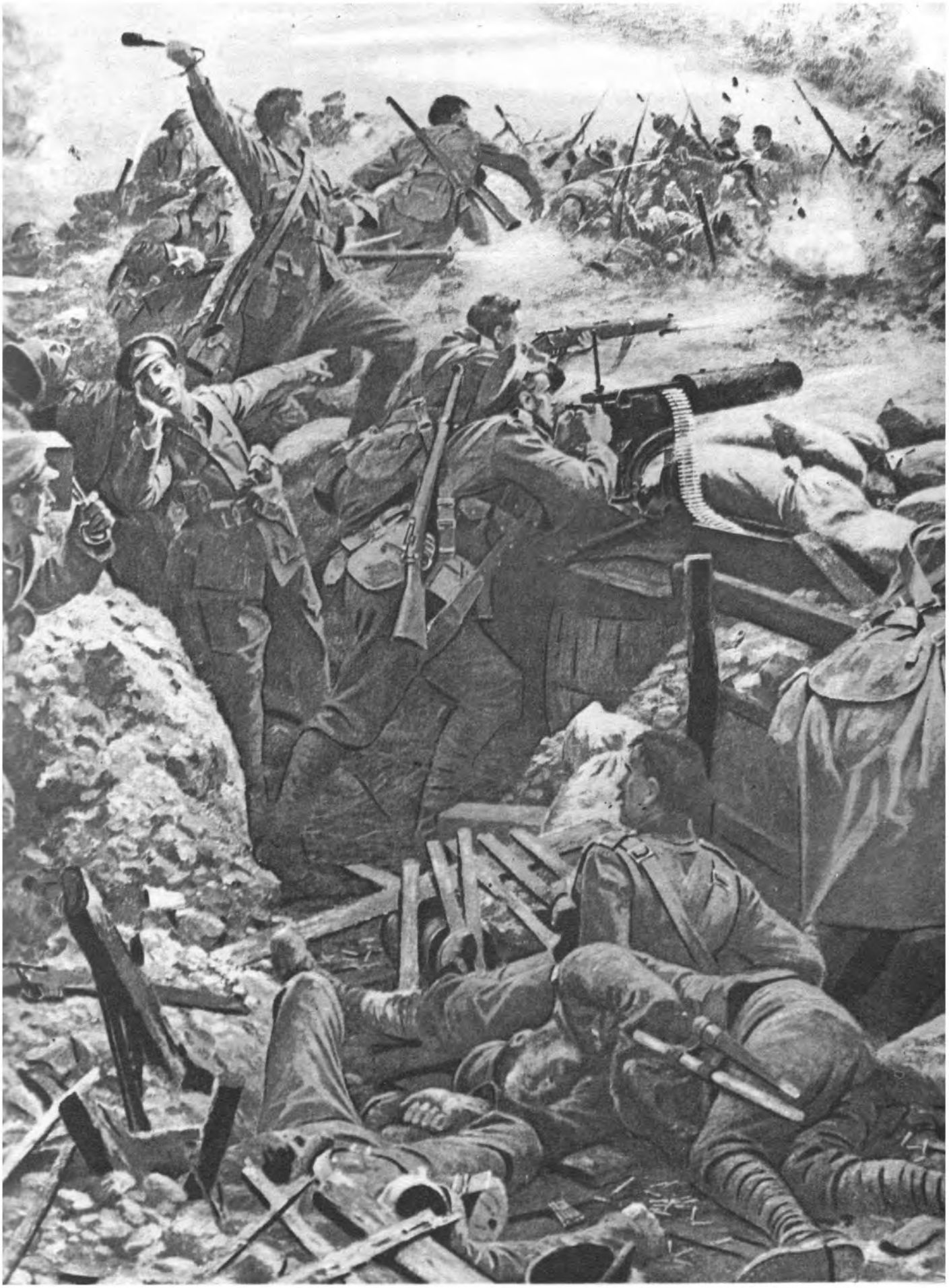

Belçika'nın istilası

İlk bombacılar

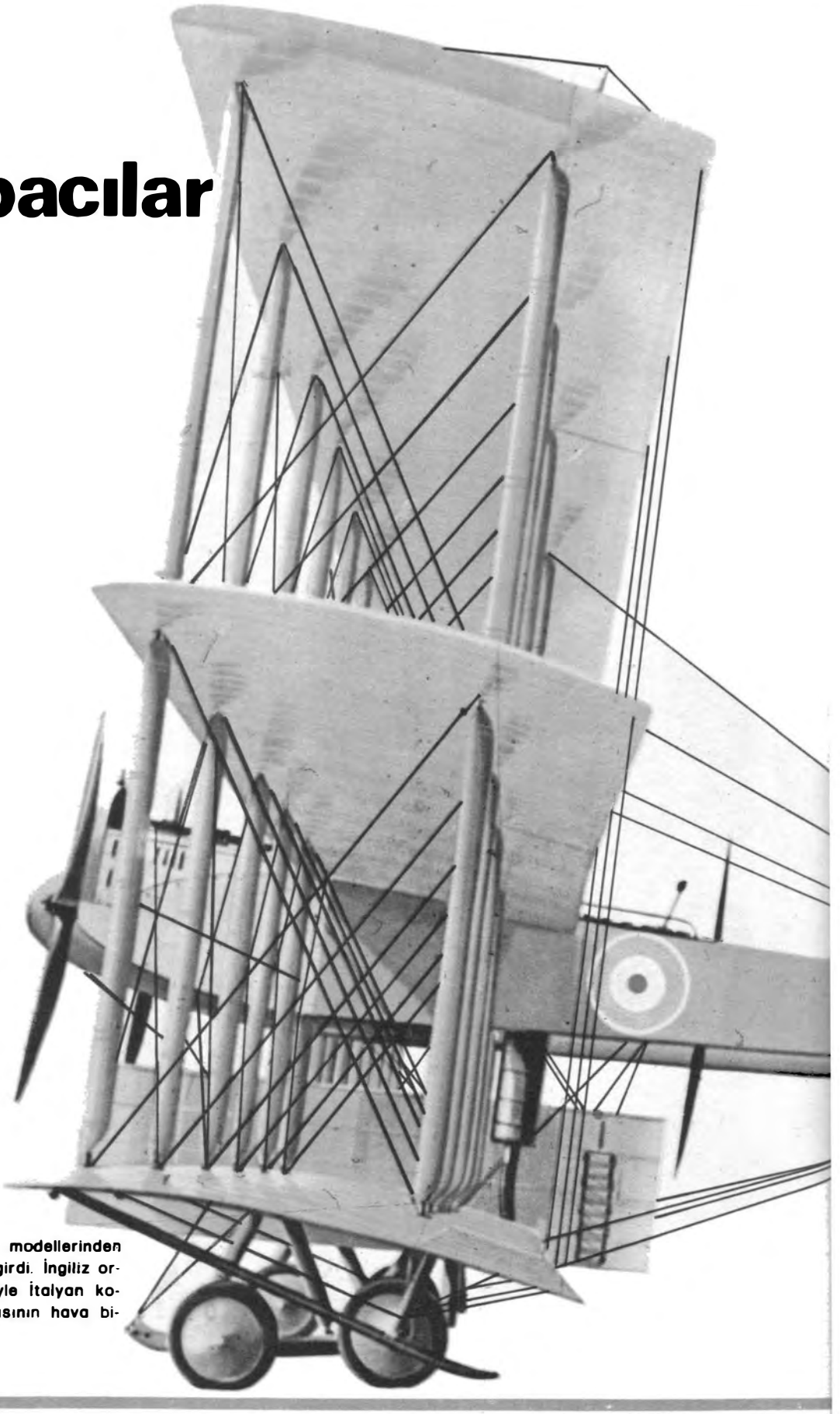

Caproni'nin tanınmış modellerinden Ca 4 1918'de hizmete girdi. İngiliz ordusunun hava bölümüyle İtalyan kara ordusu ve donanmasının hava birimlerinde kullanıldı.

Alman yer mürettebatından biri 25 kiloluk bir bomba yüklerken.

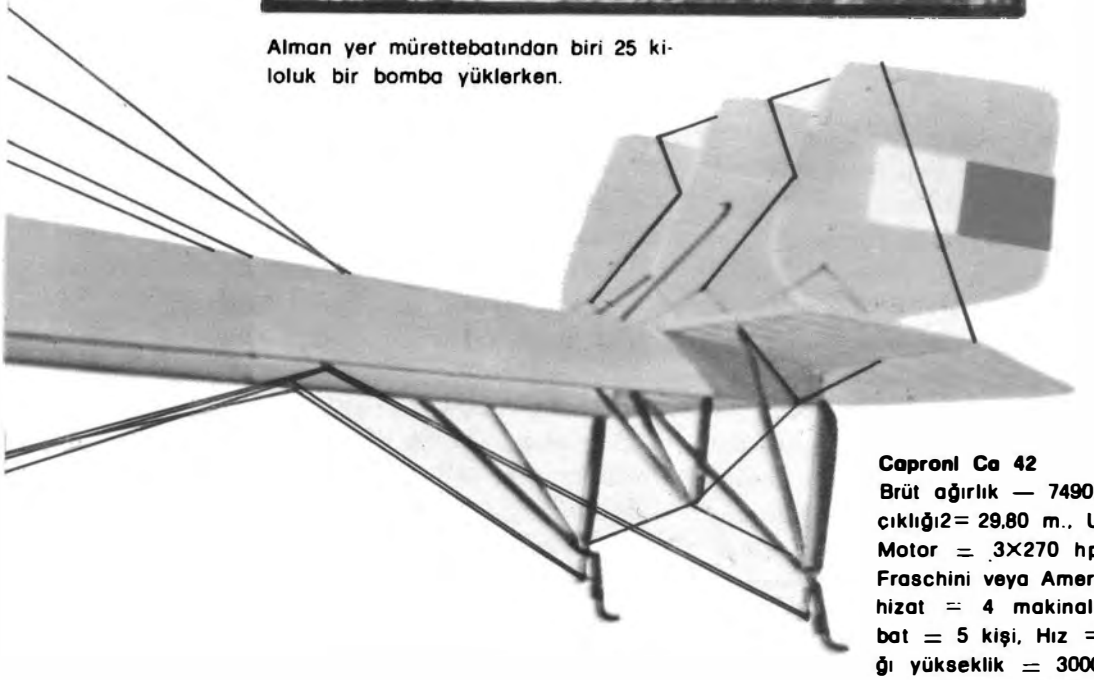

Caproni Ca 42
Brüt ağırlık — 7490,355 kg. Kanat açıklığı2= 29,80 m., Uzunluk=15,09 m., Motor = 3X270 hp, Fiat, Isotta — Fraschini veya American Liberty, Techizat = 4 makinalı tüfek, mürettebat = 5 kişi, Hız = 87 mph, Ulaştığı yükseklik = 3000 m., Uçuş süresi = 7 saat, Bomba yükü = 1771,23 kg.

İngiliz topçuları bir gece atışında. Askerlerin miğfersiz oluşu dikkati çekiyor.

anlatmak için bir toplantı yapıyordu. Genel Emir, No. 2 GHQ'ya varmıştı. Fakat onu incelemek için zaman gelmemişti. Joffre Fransızların heyecanlı şikayetleri karşısında şaşırdı kaldı. Ve Lanrezac'ın anî çekilmesiyle sol kanadı desteksiz kalan ve çok sayıda kuvvetle sarılan Joffre korkmuştu. Adamları saldırı için çok yorgundu.

Bu rahatsız toplantıdan sonra Joffre BEF'nin birliğini, kaybettiğin idüşünerek ayrıldı. Gerçek ise GHQ'nin kontrol etmesi gereken orduyla ilişkisini kaybetmiş olduğu idi ve durum Fransızların düşündüğü gibi parlak değildi. Kluck kendi yönünde durumu Sir John gibi görüyordu. 27 Ağustosta batıya doğru hızla kaçmakta olan İngilizleri engelleyeceğini düşünüyordu. Namur'u elinde bulunduran Moltke, Bülow'un, Lanrezac'ın dağılmış kuvvetlerine baskı yapmasından da cesaretlenerek **«çevrensel zafer duygusu»** içindeydi. Bu duygu tüm Alman Ordusunu sarmıştı. Fakat halihazırda durum hiç iyi gitmiyordu. Üç gün içinde (24-27 Ağustos) dehşetli çarpışmalar sonunda Rupprecht'in 26 tümeni Toul, Nancy, ve Epinol'den, Castelnau ve Duboil tarafından geri atıldı. Langla ise Mause'de Württemberg Dükü'nü 26 Ağustos'tan 28 Ağustos'a kadar tuttu.

29 Ağustos'ta Bülow'un ordusu Dise Nehrinin iki yanında ilerledi, Lanrezac'ın hatlarına çattı ve ağır bir engellemeye maruz kaldı. Guise ve St. Quentin çarpışmaları sırasında Lanrazac istemeyerek Joffre'nin emirlerine uyarak karşı saldırı uyguladı ve çarpışmaları Joffre üç saat bizzat denetledi. Fransızlar Harg'ın henüz saldırıya uğramamış kolordularının işbirliği yapmasını sağlasalardı Almanlar çok büyük bir yenilgiye uğrarlardı. Bir kere daha, d'Esperey'in bir karşı saldırısı sağ kanadı bir kriz anında ayakta tuttu. Çok büyük bir olaydı bu. Bandolar çalıyor, rengârenk fişekler uçuşuyor, Fransız piyadesi 75'lerin ateşi altında ilerliyorlar ve Almanlar da yol veriyorlardı. O gece 5. Ordu bir engellemeye maruz kalmadan geri çekildi.

Kovalama ve İlerleme devam etti, Almanların

sağ kanadında boşluklar meydana gelmeğe başladı. 31 Ağustosta Kluck, Compiègne'nin güneyinde gözden kaybolan İngilizleri kovalamaktan vazgeçip, güneye Lanrezac'a saldırmaya karar verdi. Eylül'ün birinde, Paris'in 30 mil ötesindeki Crèpy-en-Valois ve Villers-Cotterets'a Oise nehrini geçerek vardı. Aynı gün, Paris'teki İngiliz konsolosluğunda fırtınalı bir müzakere yer almaktaydı. Zira Kitchener saha-mareşal üniformasıyla gelip somurtkan Fransızlara BEF ile aynı yolu izleyeceğini ve müttefiklerinin harekâtına uyacağını söylemişti.

«Vurmalıyız»

Moltke şimdi de Fransızları güneydoğuya sürüp Paris'le ilişkilerini kesmek fikrine kapılmıştı. Ve Kluck'a **«2. Ordunun arkasında kalarak»** ilerlemeyi Paris'e yöneltmesini emretti. Hür düşünceli, orduları en ilerde olan ve 5. Fransız Ordusuna en iyi saldırabilecek durumda bulunan Kluck bunu görememişti. Paris'ten bir tehlike gelebileceğini de düşünememişti. 2 Eylül gecesi, bir zayıf kolorduyu koruyucu olarak bırakıp ertesi gün Marne'ı geçme emrini verdi. O gece Fransız hükümeti Bordo'ya gitmek üzere Paris'ten ayrıldı. Ertesi sabah, General Galliéni, devlet adamı, Almanların halâ başkente doğru ilerlediğini sanmaktaydı. Öğle vakti bir gözcünün kuvvetlerin doğudan güneydoğuya ilerlediği hakkındaki haberine Maunory'nin adamları inanmadılar. Fakat akşam 7'de haberin doğruluğu ispatlandı. Ve Galliéni uyarıcı emirler verdi, **«vurmalıyız»** diyerek Joffre'nin iznini istedi. Saat sabah 8'de subaylarından dördüncüsü Joffre'nin Bar-sur-Aube'deki karargâhına vardı, orada idarî subaylar Kluck'un en son harekâtını harita üzerinde izlediler. **«Fakat onlar elimizde, bu büyük şansı iyi değerlendirip geri çekilmeyi durdurmalıyız»** diye haykırdılar.

Joffre ise: **«Çok olağanüstü bir durum»** diye fikrini belirtti. «Paris Ordusu ve İngilizler Almanlara yandan bir saldırı yapmak için çok iyi bir durumda diye devam etti. Yalnızca Sir John French'i ikna etmek kalıyordu.

Lanrezac'ın yerine gelen D'Esperay 6 Eylül'de saldırı planlarını hazırlamış bulunuyordu. Tümgeneral Wilson **(Fransız idari elemanlarının şefi)**'la olan anlaşmaya dayanarak bu plânları kurmuştu. Galliéni'ye göre Almanlar ayın 7 sinde Paris'ten gelen tehdidin kokusunu alacaklardı.

Bu arada Möltke'nin yüksek morali, derin paniklere neden olan devreler sorunda bir sinir çöküntüsüne indirgenmişti. Fransızlar ve İngilizler yenilgiyı kabul etmek istemediler. Kluck ise kendi yollarını takıbediyor ve Fransız takviye güçleri doğu'dan Paris'e doğru devamlı surette yaklaşıyordu. Saat akşam altıda, ayın dördünde telsizle aşağıdaki emri verdi: **«I. ve II. Ordular Paris'e dönük duracaklar, Marneve Oise arasında I. Ordu, Marna ve Seine arasında ise II. Ordu yer alacak.»** Bu emir ertesi güne kadar Kluck'a erişemedi, emir geldiğinde Marne'ı geçmiş bulunuyordu. Ayın 5'inde Seine'e doğru ilerlenmesi emrini veren Kluck yalnızca bir kolorduyu geriye bırakıp Marne'ı terketti.

Eylül 5 öğleden sonra Joffre, Melun'daki Franche'ın karargâhını ziyaret ederek İngiliz işbirliğini belirtti. Sonradan şöyle yazar: **«Bütün gücümle French'i karar verme anının gelmiş olduğuna ve bir İngiliz çekingenliğinin tarihçe kötü bir şekilde yargılanacağına ikna etmeye çalıştım. Sonunda yumruğumu masaya indirip «Mösyö Mareşal, İngiltere'nin şerefi tehlikededir» diye bağırdım. French coşkunluk içinde birşeyler mırıldandı, kızardı ve «mümkün olan herşeyi yapacağım» dedi. Bu benim için bir yemin yerine geçiyordu.»**

İlk bombacılar

Bir Alman Halberstadt CL II uçağının gözlemcisi bir bombardıman seferinden önce makinalı tüfeğini, Parabellum Model 13'ü kontrol ediyor.

SPANDAU

İsmini yapıldığı fabrikadan alan bu makinalı tüfek, maxim'in geliştirilmiş olup 1915-1916'da standart Alman uçak makinalı tüfeği olarak kullanıldı. Karada kullanılan Maxim '08'lerden ayrılan tarafı hava soğutmalı ve delikli zarfı oluşuydu. Tüm bu farklılıklar silâhın ağırlığını, kullanma kapasitesini düşürmeksizin, 14.949 kilograma indiriyordu.

Modern savaşın önde gelen çoğu kavramları gibi, havadan bombalama büyük bir oranda Birinci Dünya Savaşı sırasında gelişti. Gerekli malzemeler de yapılmaya başlanmıştı. Bombalar, içinde patlayıcı madde ve kapsül taşıyan metal kılıf, düzgün gitmesini sağlayacak kuyruk ve zamanlı tapadan meydana geliyordu. Benzer silâhların üretimine ilk uçuşlar başladığı zaman geçilmişti ama uçaklarda kullanışları, ilk uçakların zayıf yapıları nedeniyle yerden açılan ateş ve hava saldırılarına karşı koyamamaları yüzünden gecikti. 1914'te piyasada dört - beş çeşit uçak olmasına ve savaştan önce uçaklarla havadan bombalama deneyleri yapılmasına rağmen savaşan ülkelerin stratejistleri uçakların askerî potansiyelini yetersiz gördüklerinden ilgi göstermediler. Çoğunlukla iki kişilik bu uçakların dayanıksız yapıları göz önünde tutulunca stratejistlerin tavırları haklılık kazanır. Uçakların büyük bir bölümü 100 - 800 metrenin üzerine çıkamıyor, kuvvetli bir baş rüzgârıyla, hızlarının düşük olmasından rüzgârın yönüne doğru sürükleniyorlardı. Yerden açılan ateşin etkili olmasının yanısıra uçaktaki makinalı tüfek ve bombaların ağırlığı da hızı kesiyordu.

Büyük güçlerin askerî liderlerinin çoğu uçakların temel işlevinin düşmanın yerini belirlemek, topçu ateşinin mesafesi için keşifler yapmak olduğu görüşündeydiler. —ki bu saydığımız işleri bir gözlem balonu rahatlıkla yerine getirebilirdi. Uçakların savaş gücünü pilot ve gözetleyiciler yanlarına aldıkları tabancalarla düşman uçaklarına ateş açarak gösterdiler. Pilotların girişiminden sonra tek kişilik, makinalı tüfekleri kabloyla pilot kabinine irtibatlı uçaklar yapılmaya başlandı.

Benzer bir şekilde, ilk gözlem uçaklarından aşağıya atılan bombalar, bildiğimiz bombardıman uçaklarının yapılmasına ön ayak oldu — Bombayı hedefin tam üzerinde aşağı bırakmayıp, bombayı uzun bir mesafeye fırlatabilecek bombardıman uçakları geliştirildi.

PARABELLUM
Maxim'in ilk geliştirilmiş şekillerinden biri olan Parabellum havadaki kullanılışının yanısıra karada da rahatlıkla kullanılabilirdi. Ağırlığı = 9.966 kg. Atış sürati = dakikada 700 mermi.

Belçika'nın istilası

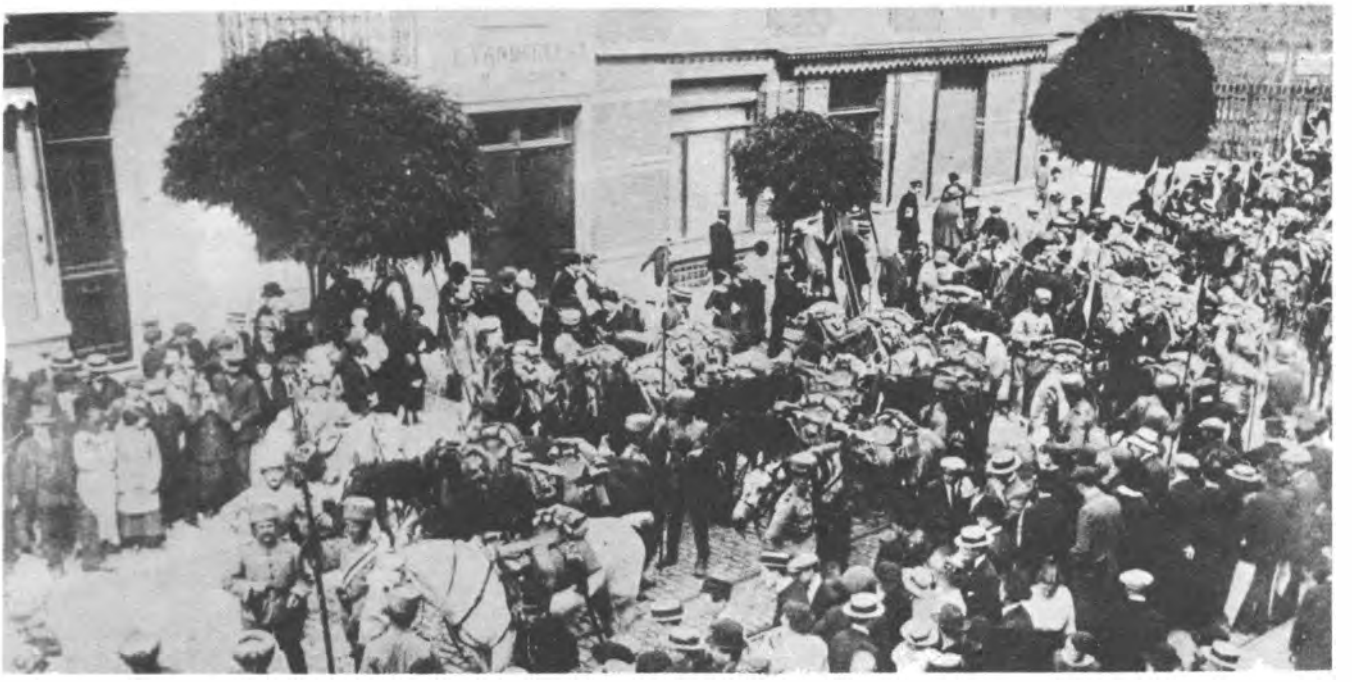

Almanların Brüksel'e girdiğinde çekilen ilk fotoğraf. Arkadaki binada kömür şirketi L. Vanderest'in tabelası görülüyor (üstte). Ünlü Singer Dikişi Makineleri Kumpanyası önünde Alman süvarileri (solda). Brüksel'de güneşlenen Alman süvarileri zaferin getirdiği neşe içinde (karşı sayfada)

General Joseph Gallieni. Marne savaşının kahramanı. Daha sonra Fransa Savaş Bakanı olan Gallieni prostat kanserinden ölmüştü.

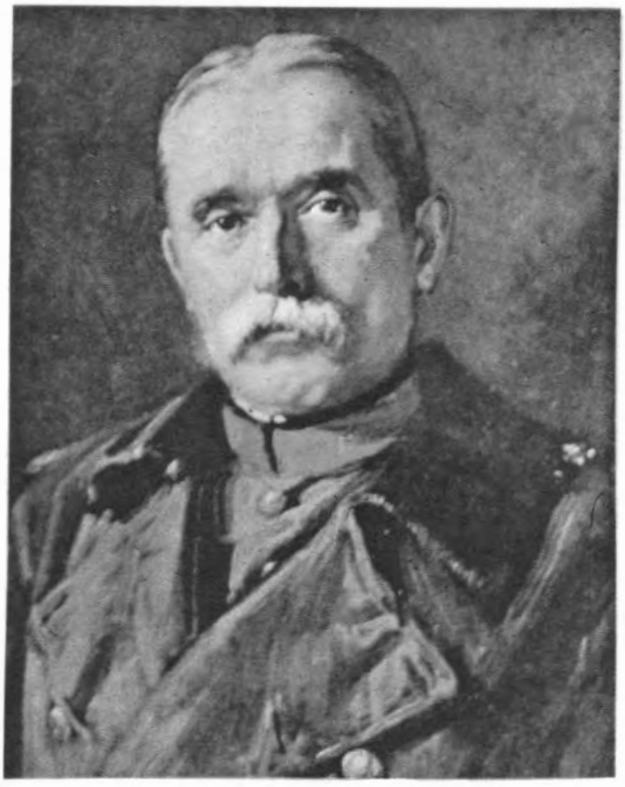

General Sir John French, İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı.

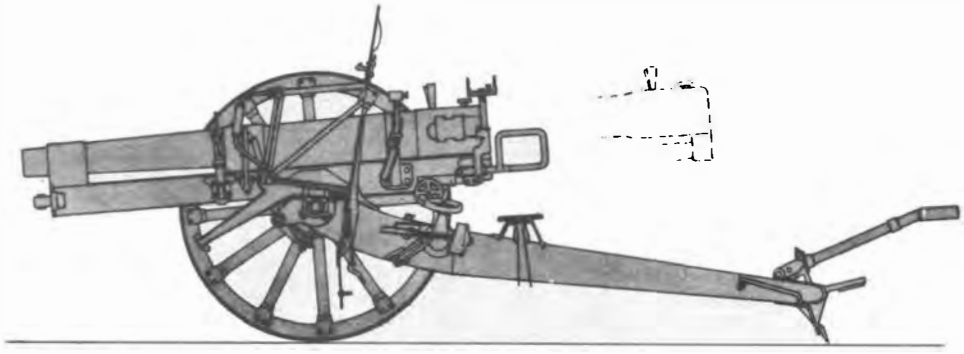

Alman Q. F. topu. 1905 Modeli, Marne'da kullanıldı. Azami menzili: 15.000 yarda. Ağırlık: 2 ton Mermi ağırlığı 1 15 lb. (≃ 7 kg). 5 kişi kullanır.

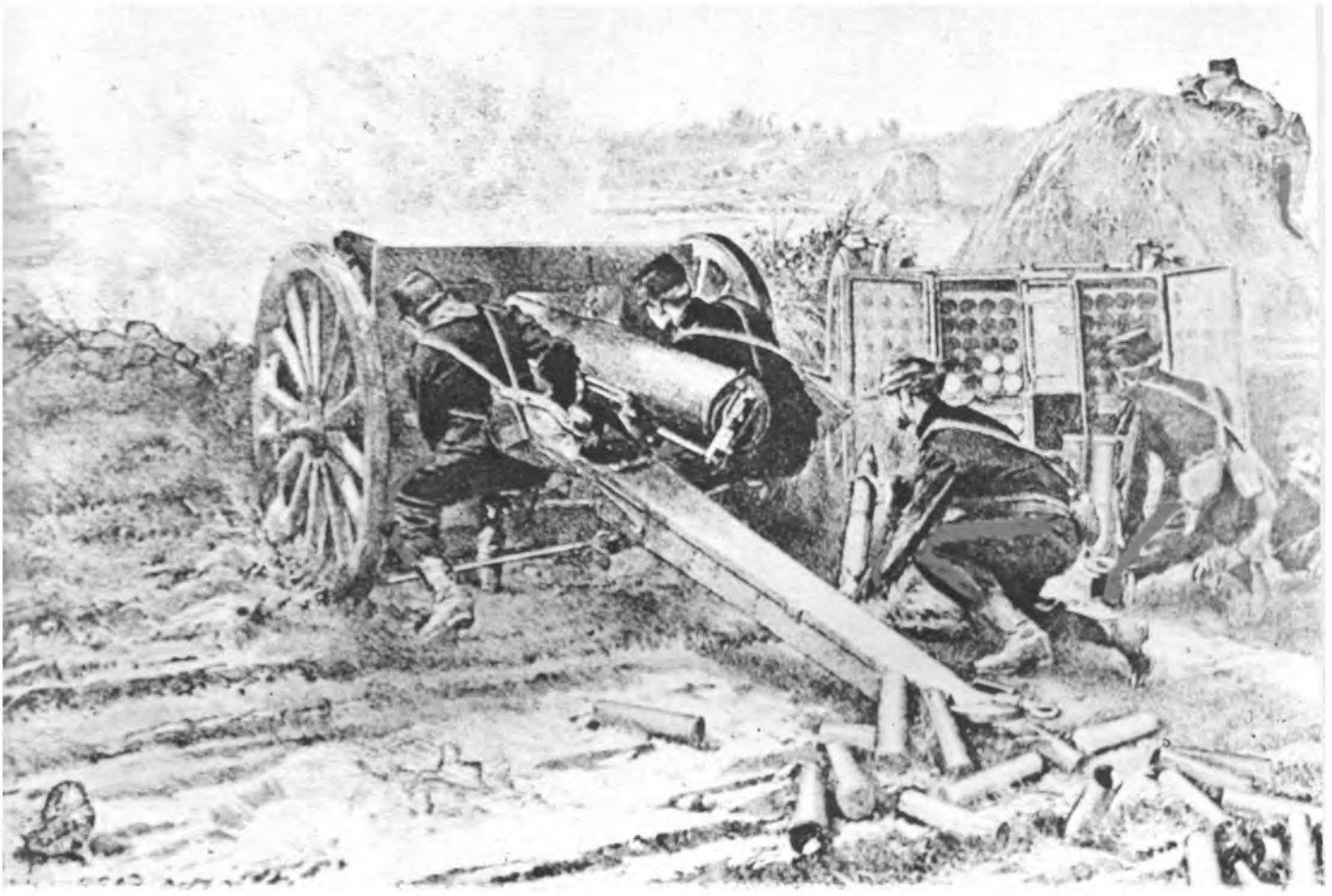

Üstte: Batı Cephesinin güvenilir sllâhı, ünlü Fransız yetmişbeşlik topu.
Altta: Marnè'dekl Fransız kuvvetlerinin komutanı (Baba?) Joffre

Almanlara karşı propaganda resmi. Bir Belçikalı yurtsever asılmış «Alman adaleti sert ve çabuk». (Altta) Fransız çeteciler 1914'te Alman askerleri tarafından vurulduktan sonra.

Fransız süvarileri sevk için Paris kuzey garında bekliyor (solda). Gard bekleyen Fransız süvarileri şık giysileri içinde ve ellerinde şarap şişeleriyle görülüyor (altta).

"Savaş kahramanlıktır,
barış saçmalıktan başka
birşey değildir... "

Oyuna getirilen ülke ve Bitmeyen Türk Düşmanlığı

Göeben Türk sularında

Çanakkale Önünde Heyecanlı Anlar

Saat beş'te Amiral Souchon nasıl bir sonuca doğru gittiğini kestiremiyordu. Türk'ler boğazdan geçişine izin vermeyecek bir dost ülke mi, yoksa kurtuluşlarını bağlayacak bir müttefik mi? Heles burnu görünmüştü. Ege denizine doğru uzanan Gelibolu yarımadasının orta boynuzuydu Heles burnu. Amiralin kafasında iki soru vardı sadece **«silimizi mi sıkacaklar, yoksa savaşacak mıyız?»** Göeben sava hazırdı. Gözleme yerindekiler heyecanlı, topların başında bekleyenler gergindi. Gemi savaşa hazır olmak zorundaydı çünkü İngilizler her an yetişebilirdi. Çok yoğun bir telsiz haberleşmesi vardı. Bu İngilizlerin yakınlarda olabileceğini gösteriyordu. Göeben ve Breslau Çanakkale boğazına iyice yöneldiklerinde kıyıda duran Türk teknelerine sinyaller verdi:

— Bana bir kılavuz yollayın.

Alman denizciler için sinyalin cevabı hayatları için verilecek bir karar olacaktı.

Göeben ve Breslau Çanakkale'de, önlerinde Türk mayınları ve ardlarından yetişmeye çalışan İngiliz savaş gemileri arasında ölüm bekleyişini yaparken İstanbul'da neler oluyordu?

İstanbul izin verirse Göeberi ve Breslau boğazdan girebileceklerdi. İki Alman gemisinin ise Türk hükümetinden çıkması gereken izni bekleyecek kadar süreleri yoktu. Halen tarafsızlığını koruyan Türk hükümetinden böyle bir iznin çıkması için de kesinlikle uzun tartışmalar gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğunun kaderini değiştirecek olan bu kararın nasıl verildiğini en yakın tanık Alman Von Kressenstein anlatabilir:

«— 10 ağustos sabahı, Boğazı kapayan Çanakkale müstahkem mevkiinden Türk Başkomutanlık vekaletine (Enver Paşa'ya) bir telgraf gelmişti. Bu telgrafta, boğazın dışında bulunan Göeben ve Breslau Alman savaş gemilerinin içeriye girmek için izin istedikleri bildiriliyordu. Ben telgrafı alarak, hemen Enver'in odasına koştum. Ve kendisinden bu izni vermesi için ricada bulundum. Enver'in böyle önemli bir kararın, sadrazamla görüşmeden önce kendisi tarafından verilemeyeceği yolundaki itirazına karşılık bu işte yapılacak kısa bir gecikmenin onarılmayacak sonuçlar doğurabileceğine Enver'in dikkatini çektim. İngilizlerin, yakında ve gemilerin peşinde olduklarının kabul edilmesi gerektiğini anlattım. Enver:

— Gemiler içeriye alınsın, dedi.

Bunun üzerine:

— Alman gemilerini İngilizler izleyerek Çanakkale'yi zorlayacak olursa, bunların üstüne ateş açılsın mı?

diye sordum. Enver:

— Bu benim tek başına karar vermekliğime imkan olmayan bir sorundur. Bunun ancak bakanlar kurulu çözümleyebilir. Çünkü bu durum itilaf devletlerinin derhal savaşa geçmesi ile sonuçlanabilir, dedi. Ben:

— En büyük üstlerinin, en gerekli olduğu anda Çanakkale müstahkem mevkii kumandanlarını açık ve kesin talimat vermeksizin kendi başlarına bırakmanın, onları ne kadar zor bir duruma sokacağı ve bu gibi ağır sorumlulukların alt kesimlere yükletilmemesi gerektiğini kesinlikle Enver'e açıkladım. Enver görüşümü onayladı. Ve benim yeniden:

— İngilizlere ateş edilsin mi, edilmesin mi?

sualime:

— Evet.

cevabını verdi. Kalbim dehşetli ferahlamıştı. Enver'in cesaretine, karar verme kudretine ve sorumluluğu sevmesine, kesin bir hayranlıkla onun çalışma odasından ayrıldım.»

Baron Von Kressenstein, Enver Paşa'dan giriş iznini ve İngilizler, Alman savaş gemilerini izlerse üzerlerine ateş açılması yolundaki emirleri alınca odasına koştu. Hemen Çanakkale müstahkem mevkii kumandanlığını aradı. Göeben ve Breslau'nun derhal **«içeriye»** alınmasını ve İngiliz'ler kendilerini izlerse ateş açılması emrini ulaştırdı.

Çanakkale'de ise 2 bin Alman denizcisi sevinçleri kesilmiş bir durumda Türk'lerden gelecek cevabı bekliyorlardı. Toplar ateşe hazırdı. Amiral Souchon gözlerini kırpmıyordu ve derken Türk tarafından bir flama sallandı:

— Beni izleyiniz...

10 Ağustos 1914, akşam saat 17.17.

İki Alman gemisinde savaş gerginliği, yerini büyük bir rahatlamaya bırakmıştı. Musul adlı Türk torpidobotu Almanları karşılıyor ve kumanda köprüsündeki **Kurmay Binbaşı Keramettin bey** el sallayarak Almanca **«— Hoşgeldiniz»** diyordu.

Göeben ve Breslau kendilerini alkışlayan, renkli flamalar sallayan Türk'leri selamlayarak mayınların arasından Türk kılavuzları aracılığıyla boğazdan içeri girdiler.

Alman gemilerin boğazı geçişinden dört saat sonra, henüz hava kararmadan İngilizlerde Çanakkale boğazına ulaşmıştı. Ertesi gün, İngiliz gemisi Alman gemilerinin gelip gelmediğini sordu. Cevap alamadı. Giriş izni istedi. Türk'lerden **«red»** cevabı aldı. Türk telsizciler yoğun telsiz haberleşmelerini izliyorlardı. Yakında kesinlikle çok sayıda İngiliz gemisi olmalıydı. Türk'ler, Göeben ve Breslau'ya neden geçiş izni verdi? İngiliz gemileri Çanakkale boğazından geçmek için neden zor kullanmadılar? Bu soruların cevabı için biraz geriye Amerika ile İngiliz Amirallik Dairesinin tutumuna bir göz atmak gerekir.

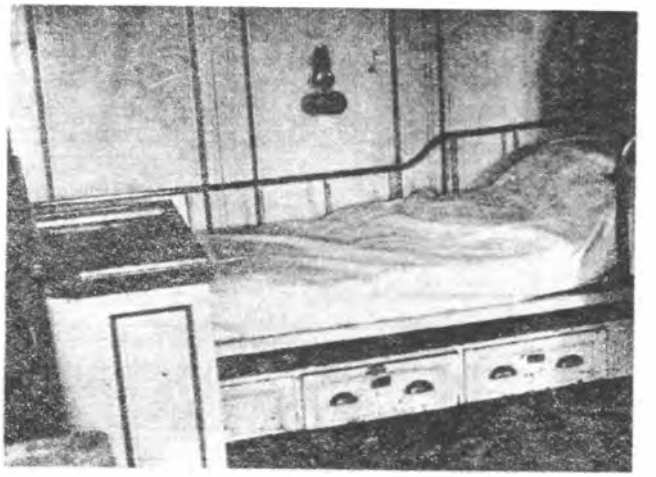

AMİRALİN KAMARASI — Göeben'in ilk amirali Souchon bu kamarada kalıyordu.

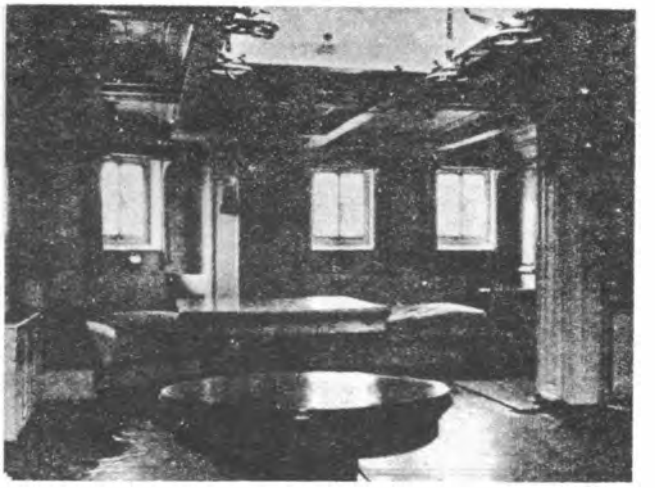

TOPLANTI SALONU — Amiralin bu salonunda tarihi değiştiren kararlar alındı.

Amerikan İşgüzarlığı

Türkler ateşe atıldıklarını bile bile neden iki Alman gemisine geçiş izni veriyordu? 1914 ün dünya tarihinde çok önemli rolü olan bu olayı için bir anda kesin karar verilmişti ama, Almanlara bir çırpıda **«evet»** denmesini hazırlayan ortam yıllara dayanıyordu. Osmanlı İmpara-

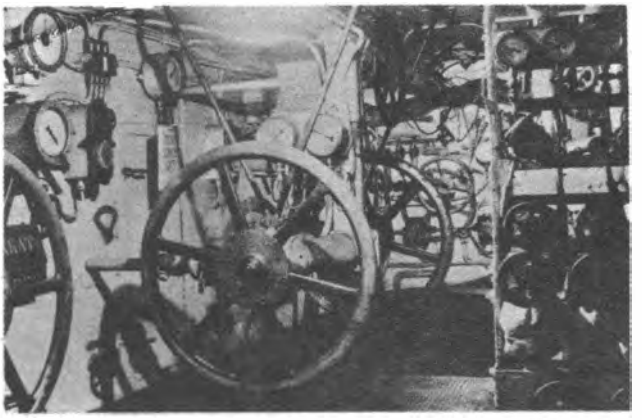

Yavuz'un kumanda odası

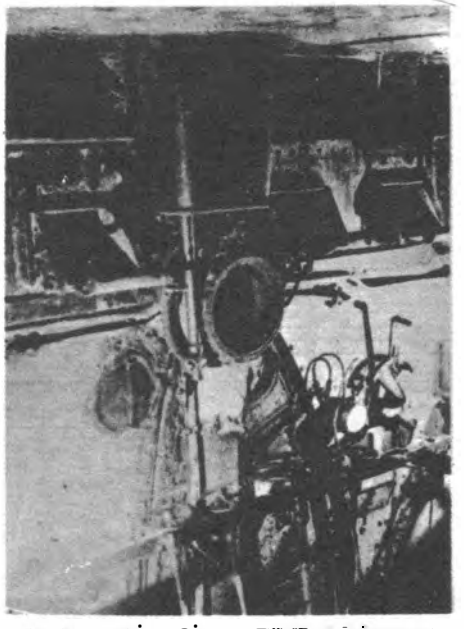

KAZAN DAİRESİ — Göeben (Yavuz) 136 ocaklı ve 24 kazanlıydı.

torluğu geri kalmışlığı, zayıf düşmüşlüğü içinde yıllar boyu gelişmiş ülkeler arasından bir dost aramıştı kendisine. Bu ülke ile kader birliği yapmak ve kalkınmak istiyordu.

Başta İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'na **«hangi konuda olursa olsun antlaşma yapılmaya değmez bir ülke»** gözüyle bakıyorlardı. Diğerleri de öyle. Ondokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci Yüzyılın başında Türklere dostluk elini uzatan tek ülke Almanya olmuştu. Avrupa'da bir genel savaş havası esmeye başlayınca Türkler de bundan yararlanmak isteyecekti. Ve birlikte savaşa girme olanağı olan tek büyük güç de Almanya idi. Şöyle ki:

1914 yılının temmuz ayında, (Göeben ve Breslau'nun Çanakkale'ye gelişlerinden bir ay kadar önce) Bahriye Nazırı Cemal Paşa Paris'e gitmiş ve 1911-12 yıllarında İtalyan'ların işgal ettiği Ege Türk adalarının geri verilmesi sorununu ortaya atmıştı. İngilizler ve Fransızlar aldırmadılar. Oysa Cemal Paşa, yakın arkadaşı Enver Paşa gibi Alman yanlısı değil, tam tersi İngilizleri tutmaktaydı. Cemal Paşa'nın Paris'te aldığı kötü sonuç İstanbul'da kesin bir inanç yaratmıştı. **«İngilizler hiç bir zaman Türklerin dostu olamaz».**

Bu olaydan bir yıl önce ise bir başka oyun oynanmıştı. Balkan Savaşı'nda Bulgarlar, Sırplar ve Yunanlılara yenilen Türkler büyük gurur kırıklığı ve hırs içinde güçlenmek istiyorlardı. Öncelikle Ege'deki deniz gücünü artırmak gerekiyordu. Bu nedenle Brezilya'dan eski bir zırhlı aldılar. Amerikan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi **Henry Morgentau** ise Türklerden çok Yunanlılara sempati besliyordu. Haber derhal Amerika'ya ulaştırıldı ve öğütler verildi. Türk'ler güçlenmemeliydi. Türkler güçlenirse, sınırlarındaki düşmanları daha fazla güçlendirilmeliydi. Bunun üzerine Birleşik Amerika «İdaho» ve «Mississipi» adlı iki modern savaş gemisini Yunanistan'a sattı (!) Türkler o zaman bu iki geminin verilmesine şiddetle karşı koydular, ama sonuç alamadılar. Güç dengesinde ağırlık Yunanistan'a kaydırılıyordu. Osmanlı hükümetinin şimdi, güç dengesi için yeni umut kaynağı vardı. İngilizlere ısmarlanan iki modern savaş gemisi **«Sultan Osman»** ve **«Reşadiye».**

İngiliz Oyunu

Bu iki geminin alınabilmesi için Türk halkından para toplanmıştı. Türk köylüsünden, esnafından tam 7.5 milyon İngiliz lirası bir araya getirilmişti. Türk halkı büyük ümit bağlamıştı bu gemilere, Sultan Osman ve Reşadiye gelince, Amerikalıların Yunanistan'a verdikleri gemiler ile başa çıkabilirdi. Bu gemiler Türk sularından görüldüğünde Yunanistan'ın tehdit havası ortadan kalkacaktı. Türk halkı ve ülkeyi yönetenler için moral bakımından da böylesine önemliydi bu gemiler. 1914 yılı ilkbaharında Sultan Osman 13.5 inç'lik toplarla donanmış halde Tyne tezgahlarında bitirilmek üzereydi. Evet Sultan Osman Mayıs ayında hazırdı. Bedelinin yarısı ödenmişti. Reşadiye Temmuz'da bitecekti. Beşyüz Türk denizcisi gemileri teslim almak için İngiltere'de bekliyordu. Temmuz'da gemiler teslim edileceği halde İngilizler türlü manevralarla bunu geciktirmeye başladılar. Birinci Amirallik Lordu **Winston Churchill** gemilerin Türk'lere verilmesini istemiyordu. Önce oyaladı, sonra Sultan Os-

Türklere büyük oyunlar hazırlayan ve Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak için çabalayan İngiliz politikacıları: Lloyd George ve Winston Churchill

1914 yılında... Yavuz'un ünlü 28'lik toplarının ateşlenmeye hazırlanışı

man ve Reşadiye'ye el konulmasını emretti. Gemileri teslim almak için bekleyen Türk kaptan üstünde müthiş etki yaptı bu karar. Gemilere el koymaya gelen İngiliz askerlerine Sultan Osman ve Reşadiye'ye Türk bayrağı çekeceğini söyledi. 500 Türk denizcisi gemileri alarak yola çıkmaya kararlıydılar. Durum derhal Churchill'e bildirildi.

Churchill, Türk kaptanın direnişini duyunca şaşırdı. Kendisine İngilizlerin zor kullanabileceğinin bildirilmesini istedi. Bunun üzerine İngiltere'deki 500 Türk çatışmaya girdiler. İngiliz ve Türk askerlerden ölenler oldu. Olay güçlükle bastırıldı. Bu olay o devirde Türk askerinde ve halkında görülen gurur kırıklığı ve onurunu kazanma hırsının en açık örneğidir. Ülkesinden binlerce kilometre uzakta 500 Türk denizcisi kendilerine söz verilip de el konulan **(parası ödendiği halde)** iki gemiyi almak için neredeyse Britanya İmparatorluğuna savaş açıyordu. Bu olay zorlukla bastırıldıktan sonra uluslararası ilişkilere yakışmayan kabalıkla kaleme alınmış bir bildiri Osmanlı İmparatorluğuna gönderiliyor ve gemilere el konulduğu açıklanıyordu. Türklerin uğradığı zarar ise ödenmedi.

Bu koşullar altında Osmanlı Hükümeti yöneticileri Almanların dostluk elini sıkmaktan başka çare bulamadılar. Hem de bütün güçleriyle sarıldılar Almanlara.

İngiliz yorumcular tarafından o devirde **saldırgan** olarak nitelenen Amirallik Birinci Lordu Winston Churchill, Osmanlıların iki gemisine elkoyduktan sonra rahatlamıştı. hem Alman yanlısı Türklerin güçlenmesini önlemişti, hem de İngiliz donanmasına iki modern savaş gemisi katmıştı. Akdeniz'deki amirali **Sir Archibald Berkeley Milne**'ye gönderdiği talimatta, kendilerinden güçlü düşman gemileriyle çatışmaya girmekten kaçınmasını söylüyordu. Göeben ve Breslau bu yüzden Çanakkale'ye kadar vuruşmadan gelebildiler. Almanlar bir çatışmadan çok çekiniyordu ama Churchill'in böyle bir emir verdiğini bilmediklerinden.. İngilizler iki Alman gemisini Çanakkale ağzında ablukaya alarak bağlayacaklarını sanıyorlardı. Hesaplar yanlış çıktı ve Türkler iki gemiye geçiş izni verdiler. Amiral Berkeley bunu Londra'ya bildirince Churchill hemen ağız değiştirdi. Amiralin talimatını yanlış anladığını ve kendisine Göeben ile Breslau'dan söz edilmediğini, Akdeniz'deki Avusturya - Macaristan filosunun kastedildiğini söyledi. Amirale yollanan ikinci emirde ise Çanakkale ağzında durması ve Alman gemilerini dışarıya bırakmaması bildirildi. İstanbul'daki İngiliz elçisi de Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak Alman gemilerinin silahtan arıtılmasını istedi.

«Bir Çocuğumuz Oldu»

Çanakkale'de Goeben ve Breslau demir atmış bekliyordu. Boğazın dışında ise İngiliz savaş gemileri Almanları bırakmamak için duruyorlardı. İstanbul'da ise Enver beyin ve Alman Askeri İslahat Heyetindeki Almanlardan başka geçiş iznini bilen yoktu. Osmanlı devletini yönetenler olayı şöyle haber aldılar. 10 Ağustos 1914 pazartesi gecesi Sadrazam Sait Halim Paşa'nın evinde Maliye Bakanı Cavit bey, Halit bey ve Talat bey toplanmıştı. Enver bey geldiğinde iki geminin Çanakkale'den girişlerini şu sözlerle açıkladı:

— Bir çocuğumuz oldu.

Kabine üyeleri ve Sadrazam şaşırmıştı. Bu ola-

Göeben ve Breslau'nun geldiği yıllarda Gelibolu...

yın «itilaf» devletleri ile savaşa girmek anlamını taşıdığını söylediler. Enver bey ise başka çare olmadığını düşman İngilizlere karşı, dost Almanları korumak zorunda kaldığını söyledi. Uzun tartışmalardan sonra Alman denizcilerin silâhlarını teslim etmelerinin istenmesi, veya limandan çıkarak Akdeniz'e dönmesinin bildirilmesi kararlaştırıldı. Alman elçisi Wangenheim'e derhal haber yollandı. Wangenheim ile ilk kez sadrazam görüştü. Sait Halim Paşa Alman elçisine, gemilerin uluslararası kurallara uygun olarak silâhsızlanması gerektiğini anlattı. Wangenheim bu sözler üzerine hiddetlenerek gemilerin silâhlarını bırakmayacağını söyledi. Gemilerin Türklerin izniyle ve arzusuyla geldiklerini şimdi yapılan davranışın döneklik sayılacağını sözlerine ekledi. Sadrazam biraz daha direnince Wangenheim köpürdü, Fransızlar ile İngilizlerden korktuklarını, bu yüzden Alman dostlarına olan taahhütlerini yerine getirmemekle sadrazamı suçladı. Alman elçi daha sonra da tehdit etti. Eğer Türkler ısrar ederse, Almanya'nın Rusya ile anlaşabileceğini ve Osmanlı İmparatorluğunu paylaşacaklarını açık açık söyledi. Oysa o sırada Almanya, Rusya ile savaşa gireli 10 gün oluyordu. Wangenheim ile Enver Paşa ve Talat bey de konuştular. Fakat Alman elçisi giderek kabalaşıyordu. Durumu kabullenmekten başka çare bulamadılar. Wangenheim gittikten sonra Enver Paşa, Sadrazam Sait Halim Paşa, Talat bey ve Cavit bey bir çıkar yol aramaya başladılar. Suskunluğun doruğa ulaştığı bir anda Halit bey yerinden fırladı:

— Gemileri satın alalım.

Gerçi gemileri satın alacak para yoktu ama böyle gösterilebilirdi. Durum hemen Alman elçisine bildirildi. Wangenheim biraz düşündü ve sonra Imparatora sormak ve onayını almak gerektiğini bildirdi. Osmanlı yönetiminin ünlü dörtlüsü bunun üzerine gazetelere açıklama yaparak Göeben ve Breslau'yu satın aldıklarını söylediler. Maliye Bakanı Cavit bey o günü şöyle anlatıyor.

«— Almanlar bizi 'oldu bitti» karşısında bırakmışlardı. Biz de onları aynı durumda bırakmak için, iki zırhlıyı seksen milyon mark'a satın aldığımızı gazetelere açıkladık. Fakat üzüntülü bir gece geçirdik. Sabahın üçüne kadar sadrazamda kaldık. Bu durumlar arkadaşlara, açtıkları yolun sandıkları gibi dikensiz olmadığını anlatıyordu...»

Alman haberleşme merkezi. Çağının en gelişmiş ve gösterişli haberleşme araçlarına ve kuruluşuna sahipti.

Dost ve Düşman Yanyana

Göeben ve Breslau Çanakkale'de demirlediklerinde aynı sularda altı tane İngiliz ve Fransız ticaret gemisi de vardı. Ayrıca bu gemilerde ülkelerinin askerleri de bulunuyordu. Bu askerler gemileri korumakla görevliydiler. İngiliz ve Fransız askerleri ülkeleri için gözden kaçmayacak kadar kabarık sayıda ve yedek niteliğindeydiler. Çanakkale'de çıkış izni bekliyorlardı. İstanbul'da öyle bir diplomasi trafiği vardı ki izin bir türlü gelmiyordu. Göeben ve Breslau da bu ticaret gemilerini ünlü 28'lık toplarıyla tehdit ediyordu. İstanbul'daki yoğun çabalar en çok yabancı elçilikler ile sadrazam arasındaydı. Fransız, İngiliz, Rus ve hatta Amerikalılar durumu yeriyor, Osmanlı hükümetine baskı yapıyorlardı. Sonunda bu ticaret gemilerine geçiş izni verildi. Bu sırada **«Tekirdağ»** adlı bir Alman ticaret gemisi Çanakkale'ye girdi. Savaştan haberi yoktu. Limana girince yanından geçtiği İngiliz ve Fransızların düşman olduğunu şaşkınlıkla öğrendi. Gemi Türkiye'ye cephane getiriyordu.

11 ağustos'ta ise Alman gemisi «General» de

Almanlar zaferlerinden emin. Savaş sırasında eğlence hayatı sürüp gidiyor. Alman birlikleri cepheye yürürken, kutup giysileri giymiş reklamcılar da bir tiyatro afişi taşıyorlar «Kaptan Kleinschmidt'in Kutup Avı»

hiç çatışma olmadan Çonakkole boğozından içeri girdi. Alman gemilerinden tek mürettebat karoya inmedi. Sadece Almor Askerî İslohat Heyeti'nden **General Weber,** Göeben'e gelerek Amiral Souchon'la görüştü. Ayın onüç'ünde Göeben, Breslau ve General, Marmara Deniz'ine doğru yola çıktılar. Bu sırada Alman İmparatoru Wilhelm, Amiral Souchon'a bir telgraf göndermişti **«Majesteleri size en üstün takdirlerini bildirir».**

İstanbul'da Çok Yönlü Siyaset

İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti için artık Almanlar'dan kopmak düşünülemezdi. Ancak diğer güçlü ülkelere de açıkço taraf tuttuklarını oçıklayomazlardı. İşte o günlerde Von Kressenstein'in dediği gibi **«Şark diplomasisinin şaheseri»** oyunlar oynanmaya boşlandı. Enver Paşa, **Rus Elçiliği Askeri Ateşesi General Leontijev** ile konuşuyor, sürekli olarak bir Osmanlı-Rus beraberliğinden söz ediyordu. Cemal Paşa ise Fransızları **«uyutmayı»** yükümlenmişti, dostluk görüşmeleri yapılıyordu. Maliye Bakanı Cavit bey ise İngilizlere, sadrazamın sözü olduğunu, savaşa girilmeyeceğini anlatıyordu. Yabancı ülke elçileri bir şeyler döndüğünden kuşkulanıyor, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsız do kalabileceği bir savaşı hemen kabulleneceğini sanmıyorlardı. Hiç olmazsa bir düşünme süresi gerekiyordu. Diplomat mantığı böyle çalışıyordu. Oysa Osmanlı Hükümeti çaresizlikler ve oldu bittiler karşısında düşünemiyor, sonu kuşkulu, ani ve kesin kararlar veriyordu.

16 Ağustos günü Göeben ve Breslau İstanbul'a gelmişti. 18 Ağustos'ta ise gemilere Alman denizcilerin şaşkın bakışları arasında Türk bayrakları çekildi. Amiral Souchon ve diğer komutanlar mürettebata artık Osmanlı ordusu emrinde olduklarını bildirdiler. Gemilerin üzerindeki Göeben ve Breslau yazısı silindi, Enver Paşa'nın taktığı yeni isimler konuldu. **Yavuz Sultan Selim** ve **Midilli.** Göeben (Yavuz), Breslau (Midilli) oluvermişti. İstanbul gazeteleri ateşli yazılar yazıyordu. İngilizlerin el koyduğu Sultan Osman ve Reşadiye'nin yerine yenileri alınmıştı. Artık Osmanlı donanmasının da güçlü gemileri vardı. Bu o çağda halkın üzerinde çok önemli etki yapmıştı. İngilizlerin yaptığı dönekliğe karşın, sürpriz sonucu elde edilen Yavuz ve Midilli ile Allah'ın adaletinin bir kez daha kanıtlandığı inancı vardı.

Sarı Saçlara Kırmızı Fes

Almanların «General» ticaret gemisinden bir kaç sandık, Yavuz ve Midilli'ye getirildi. Bunların içinde Afrika'ya götürülmek üzere hazırlanmış fesler vardı. Bütün Alman denizcilere bu fesler dağıtıldı. Küçük ve hava geçirmez bu fesler mürettebatın canını sıkmıştı ama, bir kaç gün sonra Osmanlılar bu ciğer rengi feslerin yerine, Osmanlı feslerini gönderdiler. Artık bütün Almanların başında kırmızı fesler vardı. Sarışın Almanlar ilk kez fes giyiyor ve gülüşüyorlardı. İlk fırsatta da (gemilerde) bunları atarak kendi mavi başlıklarını giyiyorlardı. Alman denizciler, diğer Türk gemilerinde de görev alarak bunların onarılması ve Türk mürettebatın yetiştirilmesi ile uğraşmaya başladılar. O güne kadar Türk donanması **İngiliz Amiral Limpus**'un danışmanlığıyla yönetiliyordu. İngiliz amiral bu görevden alınarak yerine Alman Amiral Souchon getirildi. Artık Türk donanması tamamen Alman kontrolündeydi.

İçten Vurulan Donanma

Almanlar İngilizlerin uzman olarak görev yaptıkları Türk gemilerini inceleyince bir oyun daha ortaya çıktı. Çünkü İngiliz uzmanlar yardımdan çok, bu gemileri kullanışsız hale getirmişlerdi. Yenileştirme adı altında Türklerin zaten önemli olmayan donanmasını kötürüm etmişlerdi. Alman yazar **Emil Ludwig** İngilizlerin bu şeytanca oyunlarını şöyle anlatıyor:

«— *Torpidobotlardaki kazan borularını seksenden kırka indirmişler, yarısını, araya*

Bir Alman birliği, bir tepede hücuma geçiş pozisyonu almış, emir bekliyor.

Göben (sağda) ve Breslau 1914 yılında İstanbul önlerine demirliyor

bir kör flanş sokarak tıkamışlardı. Bu yüzden ana buhar borusu ancak normal buharın yarısını alabiliyor, tekne de 28 mil yerine ya 12, ya da 15 mil hızla gidebiliyordu. Ateşçilerin kırmızı çizgiye kadar çıkan bir hıza ulaşmasını yasaklamışlar, iki çizgi öteye gidecek yerde iki çizgi önden durmalarını öğretmişlersi. Toplar kullanılmayacak durumdaydı. Namlular işlemiyordu. Basınç yataklarında metal parçası eksikti. Bunlar bir daha dökülmemişti. Pirinç yataklar birbirine değiyordu. Kamaların hepsi çıkarılmıştı. Bu yüzden vidalar gevşemiş, parçalar birbirine çarpmaya başlamıştı. Torpidoların tetiklerinde tespit parçaları yoktu. Bir çok yerlerde pamuk barutu yerine sadece pamuk vardı. Kazanların ve su borularının tamamen değiştirilmesi gerekiyordu.

İngilizler, yolcu gemilerindeki topların arkaya kayış yüzeylerındeki makaraları topun bir yanında öylesine çevirmişlerdi ki, ikinci atıştan sonrakı geri dönüş sırasında büyük namlu çıkıyor, bu yüzden mürettebat yaralanıyor ve top harap oluyordu. Firen silindirlerinin gliserin depolarına çok miktarda su karıştırılmıştı. Su renksiz olduğu için görülemiyordu. Bu durumda namlunun geriye düşmesi gerekirdi. Elle işletilen eski toplarda derece ayarı öyle yapılmıştı ki, 90 derece üzerinden ateş ettiğini sanan kimse, gerçekte 60 derecede nateş ediyordu. Ayarlama düzeni, makinalar, hareket düzeni çıkarılmış, paslanmış ve işlemez hale gelmişti. Ama bütün prinç yerler, göze parlak gözüken herşey çok güzel biçimde yağlanmıştı. Herşey pırıl pırıldı ama kullanılamayacak durumdaydı. Topların ateşleyici parçaları kırıktı. vs...

Bunun yanında yapılacak işlerin hiçbiri yerine getirilmemişti. Bazı Türk subaylar manevralar yapılmasında sık sık ısrar ettikleri halde, İngilizler bunu durmadan ertelemişlerdi. Böylece küçük zırhlıların toplarına bakacak insan bile kalmamıştı. Herşey rahat etmek için düzenlenmişti. Savaşı düşünen bile olmamıştı. Gemilerde başkasaranın altındaki küçük ambarlar subaylar için oturma odaları haline getirilmişti. Torpidoların üstünde şezlonglar bulunuyordu. Ya da mürettebatın deyimiyle, «buralar çay bahçesi» olmuştu.

Alman denizcileri, gemi yapımcıları ve subayları, büyük bir canlılıkla, üstün bir çaba ve enerji ile işe başladılar. Başlangıçta Türk'ler, bütün aksaklıkların düzelebileceğine inanmıyorlardı. Ama kısa zamanda yeni ustalarına karşı güven duymaya ve onlarla işaret yoluyla anlaşmaya başladılar... Gemiler bir ölçüde düzgün duruma getirilince, talim yapmaya sıra geldi... Marmara denizinde manevralar başladı. Once gemiler, İngiliz usulüne göre hep aynı hizada gitmek istiyorlardı. Al-

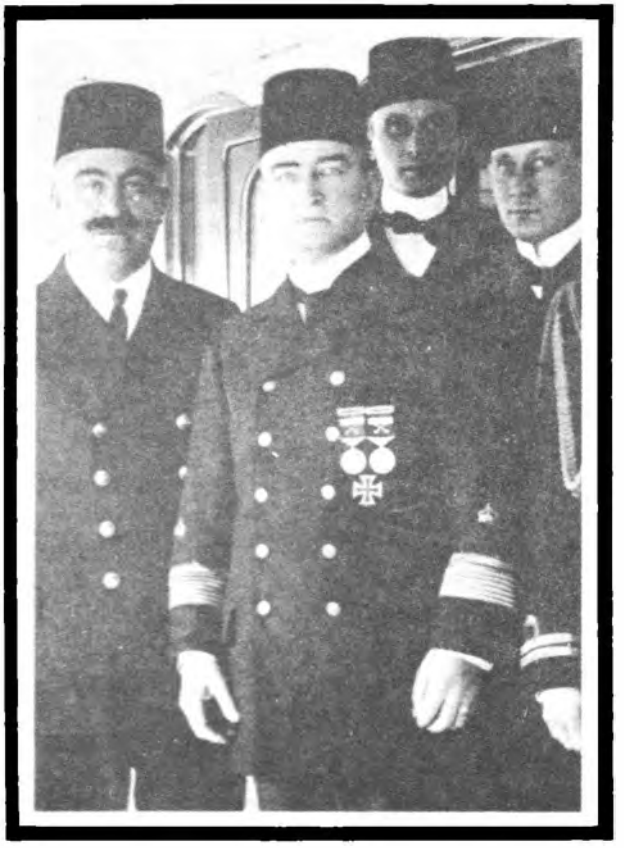

Göeben İstanbul'a gelip Osmanlılar «satın» aldıktan sonra çekilen fotoğraf Amiral Souchon göğsünde demir haç, başında kırmızı fes, bıyıklarını kesmiş. Sağında Kaptan Enver bey ve diğer fes giymiş Alman deniz subayları.

manlar onlara basamaklar halinde gitmeyi öğrettiler. Sonra da çark hareketlerini, gece saldırılarını ve torpido atmayı öğrettiler... 18 Eylül günü de Yavuz ve Midilli öteki Türk gemileriyle birlikte adalarda padişahın ve bütün İstanbul'un gözleri önünde bir tören geçidi yapmışlardı... Yüzlerce sandal gemilerin etrafında dolaştı ve halk alkış tuttu. Artık neredeyse iş başlıyor diye düşünüyordu Alman denizciler...»

Sofya'dan Gelen Mektup

İstanbul'da, Yavuz ve Midilli'nin getirdiği heyecan sürerken, gelecekte Türkiye'nin kaderini tamamen etkileyecek bir adam Bulgaristan'ın başkenti Sofya'daydı. Bu Osmanlı Elçiliği Askeri Ateşesi **Yarbay Mustafa Kemal**'di. Avrupa'da büyük savaş başlayalı bir ay oluyordu. İki Alman Savaş gemisi boğazlardan geçerek Osmanlı donanmasına katılmışlardı. Osmanlı Hükümetinin Almanlara yakınlığı ve iki geminin Türk sularına girişi biraz sürgünde gibi olan bu yarbay'ı endişelendiriyordu. İstanbul'da millî bir heyecan halkın büyük kesimini ve en önemlisi Enver Paşa ile arkadaşlarını büyülemişti, ama Sofya'da Mustafa Kemal durumu çok başka değerlendiriyordu. 4 Eylül 1914 yılında İstanbul'a, arkadaşı **Tevfik Rüştü'ye (Aras)** yazdığı mektup, tarihi önem taşımaktaydı. Henüz savaşa başlayan bütün Avrupa ülkeleri hükümdarları ve Enver Paşa ile arkadaşları bu mektuptaki gerçekleri görselerdi belki de tarihin bazı sayfaları daha değişik yazılacaktı. **Yarbay Mustafa Kemal'in mektubu şöyledir:**

«Hangi tarafın galip geleceğine dair olan kişisel inancımı söylemek istemem. Nazik ve önemli bir devre içinde bulunduğumuza kuşku yoktur. Almanlar büyük ve hayret edilecek bir saldırışla bir çok Fransız kalelerini çiğneyerek sağ kanadı ile Paris'e geçip Fransız ordusunu —arkası İsviçre'de olmak üzere— sıkıştırdı. Bunun, Almanya'nın biricik amacı olduğuna ve ona da başarının izin verdiğine herkes aynı görüşte idi. Bütün evren ve her-

Savaşın başlangıcında İstanbul Galata Köprüsü

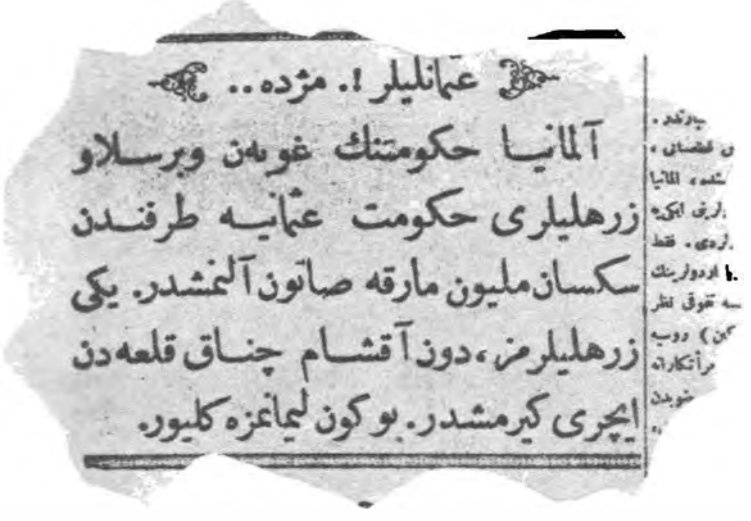

عثمانليلر ! . مژده . .

آلمانيا حكومتنك غوبه‌ن وبرسلاو
زرهليلرى حكومت عثمانيه طرفندن
سكسان مليون مارقه صاتون آلنمشدر. يكى
زرهليلرمز، دون آقشام چناق قلعه دن
ايچرى كيرمشدر. بوكون ليمانمزه كليور.

1914 yılının ağustos ayı, salı sabahı İkdam gazetesinde çıkan bir haber: Osmanlılar müjde. Almanya hükümetinin Göeben ve Breslau zırhlıları Hükümeti Osmaniye tarafından seksen milyon marka satın alınmıştır. Yeni zırhlılarımız, dün akşam Çanakkale'den içeri girmiştir. Bugün limanımıza geliyor. 11 ağustos 1914

Unlü mektubunu yazdığı 1914 yılında Bulgaristan'da askeri ateşe olan Yarbay Mustafa Kemal Sofya'da bir kıyafet balosunda Yeniçeri giysileriyle

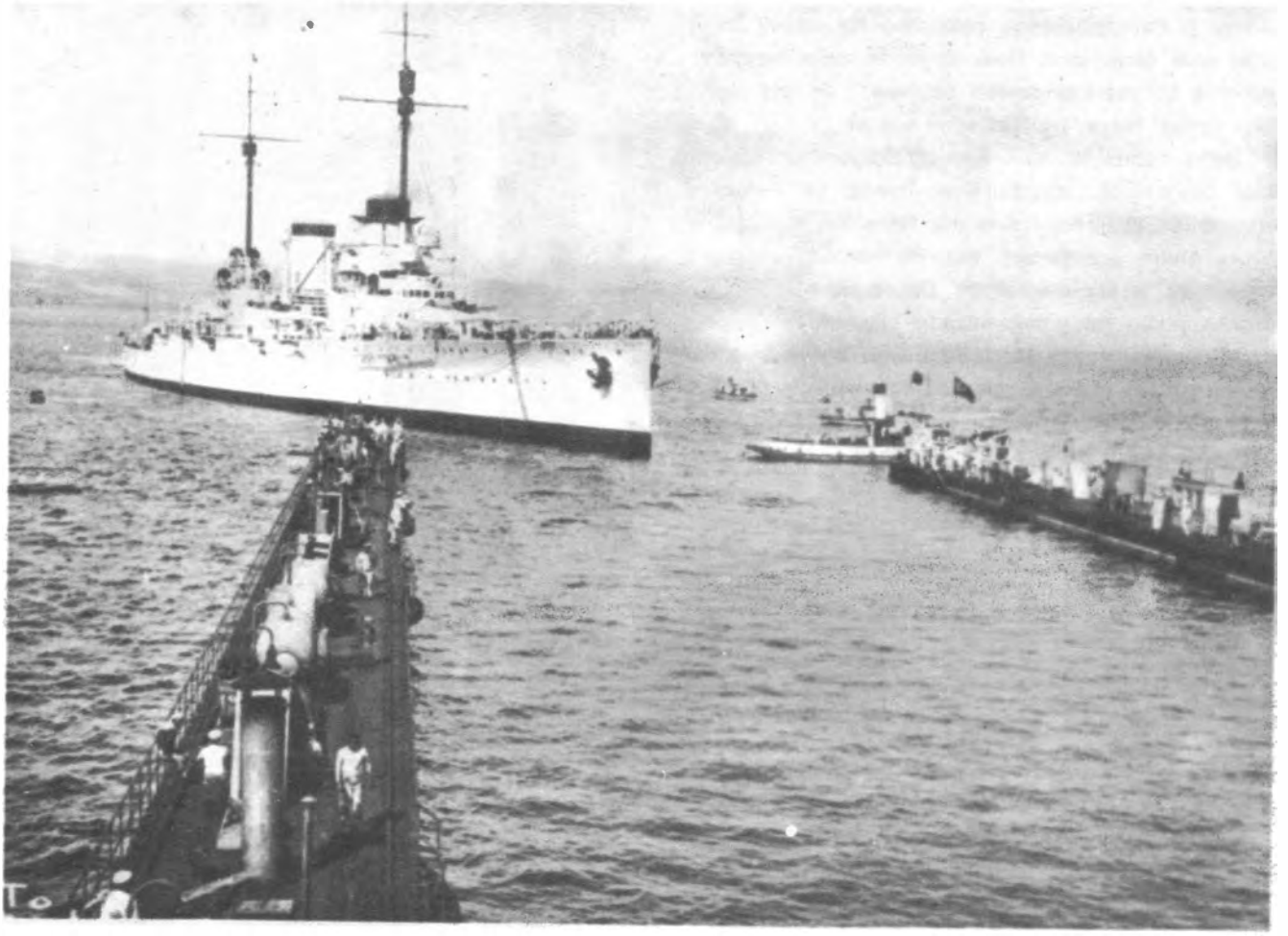

Yavuz'un son resimlerinden birisi.

güzel. Fakat bu defa Rus ordusu geriye, doğuya çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp ezmek mümkün olmazsa ve diğer taraftan Fransız ordusu direnme için yardım isteme zorunda kalırsa, bu defa da doğuda bir savunma gücü bırakıp batıya mı dönecek? Ve böyle mekik gibi bir batıya bir doğuya gide gele Alman ordusunun hali nice olur?..»

Mustafa Kemal, İstanbul'daki Enver Paşa gibi, bir Alman galibiyetinden emin değildi. Osmanlı İmparatorluğunun bir savaşa bulaşmaktan kesinlikle kaçınmasını istiyordu. Mustafa Kemal şöyle düşünüyordu: **«Evet, ya Ruslar alabildiğine geri çekilirlerse? Şu Galiçya'yı, Slovakya'yı tepip, Ukrayna'yı da arkada bırakarak daha içerilere çekilirlerse? O zaman Napolyon'u yutan oyun, acaba bu defa İmparator Wilhelm için tekrarlanmaz mı? Sonra Fransa'nın yardım isteme ihtimali var. Fransa yardım ister ve bulursa? Örneğin İngiltere, örneğin Amerika, evet niçin Amerika olmasın? Bir kara devleti olan Almanya ve müttefiki nerede yardım bulabilirler? Hiç. Bulgaristan'ı ve** *kes, artık son ve kesin meydan savaşına ve onun sonucuna bakıyordu. Oysa bu sonuca karşılık Alman ordularının Fransız orduları karşısında geri çekildiği görüldü.*

«Doğuda Ruslarla Almanlar arasında meydana gelen olaylarda Ruslar bozuldu. Fakat güneyde Rusların pek üstün güçleri karşısında Avusturya ordusu çekiliyor. Batıda Fransız ordusu hücuma hazır. Demek ki Alman ordusu serbest değil. Doğuda Rus ordusu üstün ve Avusturya ordusu çekilme zorunda.

«Durumu şöyle yorumlayabiliriz: Almanlar Fransız ordusunun kesin meydan savaşıyla henüz mağlup edemeyeceklerini ve Avusturya ordusunun üstün Ruslar karşısında daha çok direnemeyeceğini görerek, batıda bütün ordu ile çekilerek, elverdiğince doğuya yanaşmak ve sonra Fransız ordusu karşısında bir savunma ordusu bırakarak geri kalan ordularıyla doğuya dönüp, Avusturya ordusu ile birlikte Rus ordusunu vurmak istiyorlar. «Pek

Türkiye'yi de cephelerine çeksinler. Ne çıkar? Denizler elde olmayınca. Hem doğudan, hem batıdan çevrilmiş bir merkez devleti cephesi... İki cepheye karşı savaş. Hayır, bu işin sonu yoktur...»

Daha sonra Mustafa Kemal, Bulgaristan elçisi Fethi bey'e gitti. İstanbul'daki İttihad ve Terakki Hükümetine yazmasını rica etti. Mustafa Kemal:

— Aman yaz, hemen yaz. Bu adamlar savaşa girmesinler. Acele etmesinler. Bu savaşın sonunun karanlık olduğunu anlatamazsan bile, hiç olmazsa beklesinler. Bu savaş bizim savaşımız değil. Bu kadar felaketlere rağmen zafer sarhoşluğundan ayılamadılar. Hele Enver'in aşırı sıçrayışı. Böyle bir adam sonuçta diktatör olur. Hatta oldu bile... Hem körü körüne bir Alman hayranı...»

Bu konuşmalar dertleşmeden öteye gidemedi. Fethi bey İstanbul'a Mustafa Kemal'in görüşlerini kendi öğütlerini yazsa ne değişirdi? Gerçi Fethi bey sayılan bir kişiydi, ama Osmanlı İmparatorluğunun kaderi çizilmişti artık. Osmanlı-Alman antlaşması ile Yavuz ve Midilli'inin gelişleri dönüş yollarını kesinlikle tıkamıştı.

İlk Marne savaşı

111
111

İlk Marne savaşı

Yukarda: Marne yakınında Fransız piyadesinin siperleri. Savaşın ilk günlerinde hendek kullanılmıyordu. Her iki taraf da aktif savaş yöntemi kullanıyordu. Bu durum gerileyen Fransızların Marne'da direnmeleriyle son buldu.
Marne üzerindeki İngiliz 2. Süvari Tümen Karargâhı; Eylûl 1914.
Karşıda: Flanders'i kateden Alman birliklerine içme suyu veren Belçikalı bir rahip; Ağustos 1914.

Marne üzerindeki İngiliz ve Fransızlara karşı Almanlar Sahra Bataryaları getiriyor. Alman birlikleri Parise 20 mil mesafeye geldiklerinde, ufukta Eyfel Kulesi görülebiliyordu.
Altta: Fransızlar «Plan 17»'yi tatbike karar verince, Alman birliklerinin Belçika ve Kuzey Fransadan ilerlemelerine karşılık, Alsas-Loreni işgal ettiler. Fakat bu bölgeler korunmasız değildi. Resimde Loren üzerinden karşı saldırıya geçerek sol kanatlarını koruyan Alman birlikleri görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı; tüm katılanların böyle bir savaşın olmayacağına inandıkları bir sırada başladı. Savaş gelip çattığında dahi her şeyin kısa sürede biteceğine inanılıyordu. Savaşın Noel'e kodar bitmiş olacağı şeklinde yanlış bir kanı yaygın durumdaydı. Silâhlar alışılâgelmişten çok korkunçtu ve can kaybının hiç bir ulusun dayanamayacağı kadar kabarık olacağı düşünülüyordu. Savaş dört yıl sürdü. Can ve mal kaybı umulanın kat kat üstündeydi. Şimdiki nesli iki taraftan biri moralman, ruhen ve maddeten çökmedikçe, ne kadar büyük olursa olsun hiç bir kuvvet hayatını kaybeden milyonlarca insanla birlikte hareket savaşından çok yıldırma savaşı olarak anımsar bu büyük olayı. İzlenimler doğrudur; fakat unutmamak gerekir ki amaçlanan gerçekle yer alandan çok başkaydı. Almanya'nın harbi kazanması için Kont von Schlieffen tarafından hazırlanan ve 1905

yılında son rötuşlarla kusursuz şekline ulaşan plan, Fransa'nın bir-iki hafta içinde saf dışı bırakılmasını öngörüyordu. Ardından Alman Ordusu tüm heybetiyle doğuya yönelecek, seferberlik planları kuvvetlerinin ancak altı haftada harekete geçmesini sağlayabilen Rusya ile uğraşabilecekti. Schlieffen planı Alman Ordusunun 7/8 ini Fransız ve Belçika sınırı boyunca harekete geçiriyor, Belçikanın mukavemetini hemen kurmayı, ardından da Manş mevkiinde güneye dönüp Parisi büyük bir çember içine alarak Fransa'yı 1870 - 71 deki kadar utandırıcı bir barışa zorlamayı amaçlıyordu. Ölürken Schlieffen'in ağzından dökülen son sözler **«sağ kanadı, kuvvetli tutun»** olmuştu. Ağustos 1914'de savaş başladığı zaman Schlieffen planı, her Alman kurmay subayı için yürekten inanılan bir ilkeydi. Eğer plana kesinlikle kalınsaydı savaş kısa sürebilirdi.

Böylece de Almanya, Avrupadaki hakimiyetini korumuş olurdu. Fakat olaylar böyle ceryan etmedi. Marn savaşı Fransayı kurtardı; buna karşın Batı Uygarlığını etkileri bugün bile tümüyle silinemeyen bir uğraşın içine itti.

1914 Ağustosunun son günleri güçlü Alman saldırısı karşısında Kuzey Fransadaki İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesiyle geçti. 28 gün önce 7 Alman ordusu Belçika, Lüksemburg ve Doğu Fransaya girmişti. Alman orduları yavaş fakat amansız bir şekilde, Alman genel kurmayının sonsuz bir sabırla geliştirdiği Schieffen planı uyarınca batıya doğru geniş bir kavis çizerek Belçikayı katettiler. Fransız savaş planı «Plan 17» Almanların Belçikanın tarafsızlığını bozacağını tahmin etmiş, fakat Alman ordularını Meuse ırmağının kuzeyine getiren geniş bir kavisten çok, Ardenlerin kuzey doğusundan kısıtlı bir saldırı ummuştu. Almanların Liège doğrultusundaki hareketlerinden doğan durumu inceleyen Fransız Başkomutanı General Joffre ölümcül bir karar aldı. Almanların sağ kanadının Meuse nehrinin güneyinde kalacağını sanarak etkili olacağına inandığı bir karşı saldırıya girişti. Fransız 3. (General Ruffey) ve 4. (General de Langle de Cary) orduları Almanların sözde gerisine sarkmak üzere Ardenlerin kuzey doğusuna yollandılar. Aynı anda 5. Ordu (General Lanzerac) kuzey batıya, Givet ile Charleroi arasındaki alana baskı yapacaktı. Solundaki İngiliz kuvvetlerinin yardımıyla Lanzerac Meuse ırmağının kuzeyindeki alanı geçecek, 3. ve 4. Ordularla birleşerek geniş bir sahaya yayılmış olan Almanlara yoğun bir saldırıya girişecekti. Ne yazık ki Almanlar güneye dönmeden önce yedeklerini ön hatlara sürerek merkezlerini zayıflatmadan batıya kayabilmişlerdi. Böylece Fransızlar zayıf varsaydıkları kanat yerine Alman merkezine saldırdılar.

20 Ağustosta Fransızlar yerlerini almışlardı. Joffre toplu ilerleyiş için hazırdı. Givet ile Brüksel arasında 7-8 Alman kolordusunun ve 4 süvari tümeninin güneybatı yönünde ilerlediğini tahmin etti. Almanların sağ kanadının gücünü doğru tahmin etmişti. Ardından doğal olarak düşman merkezinin zayıf olması gerektiği sonucuna vardı. Almanların ihtiyatlarını öne alabilecekleri önerilmişti kendisine. Fakat Joffre, olasılığına inanmadığı için öneriyi reddetti.

Almanlar 19 ve 20 Auğostos boyunca yürüyüşlerini yavaşlatarak durdurmuşlar, merkezlerini beklediler. Fransız saldırısına karşı güçlendirmişlerdi. 21 Ağustos 1914'ün sisli sabahında Fransızlar tuzağın içersine yürüdüler. 3. Ordu, yarıp geçmeyi amaçladığı zayıf Alman merkezi yerine güçlü mevzilerle karşılaştı ve tam deyimiyle kıyıma uğradı. Ağustos'un 21 ve 22'si boyunca Lorraine'den Brüksel'in güneyine uzanan hat boyunca kenetlenen iki ordu çetin savaşlar verdiler. Fransızlar ağır kayıplara uğramışlardı. 23 Ağustos akşamına doğru General Joffre'un önüne serilen manzara yadsınmaz bir gerçeği ortaya koyuyordu: Alman merkezine yapılmakta olan saldırı sürdürülemezdi.

Kritik Sol Kanat

Tehlikenin büyüğü Müttefiklerin daha batıdaki sol kanadında belirmişti. Müttefik kuvvetleri Fransız 5. Ordusunun 13 tümeniyle İngilizlerin 5 tümeninden oluşuyordu. Karşılarında ise üç Alman ordusu vardı: 1. Ordu (Von Kluck) ve 2. Ordu (Von Bülow) kuzeyden ilerlerken 3. Ordu (von Hausen) doğudan yaklaşmaktaydı. Fransız 3. ve 4. Ordularının 21 Ağustos saldırısının başarısızlığa uğraması, üstelik 3. Alman Ordusundan bazı birliklerin Meuse ırmağını geçmiş olmaları Fransız sol kanadını korumasız bırakıyordu. İngilizler ve 5. Ordu, Alman sağ kanadının sayıca üstünlüğü karşısında ezilmek üzereydiler. 22 Ağustos günü ve 23 Ağustos sabahı boyunca Müttefikler Alman ordusunun ilerleyişini durdurmaya çabaladılar ümitsizce. Charleroi ve çevresinde Fransızlar, ezici sayı üstünlüğü karşısında gerilemek zorunda kaldılar. 23 Ağustos akşamına doğru Fransız 5. Ordusu Sambre hattını terketmiş, güneye doğru çekiliyordu.

Fransızlar Charleroi - Namur bölgesinde uğraş verirken İngilizler 21 Ağustos akşamı Mauberge - Mons yöresinde yerleşmişlerdi. Ertesi gün 5. Ordunun hemen solundaki Condé - Binche hattında mevki aldılar. İngilizler 5. Ordunun Almanları karşıladığını umuyorlar (belki de bir varsayımdı bu) kendi cephelerine de bir - iki kolordu düştüğünü sanıyorlar-

59. İngiliz birliği Mons yakınındaki mevzilerini terk ederken. İngilizler Albert Kanalı üzerinde direndikten sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

dı. Gerçekte ise durum çok değişikti. 5. Ordu Almanların baskısına dayanamamıştı. 1. Alman Ordusu İngilizlerin karşısında yer alırken 2. Alman Ordusu İngilizlerin hemen sağ tarafına doğru ilerlemekteydi. Her iki taraftan da çevrilme tehlikesi başgöstermişti. İngilizler Mons önünde saldırıya uğradıklarında felâketten, açtıkları, görülmemiş süreklilik ve isabetdeki, ateş sayesinde kurtuldular. 5. Ordunun desteğini alamayan, üstelik her an yenilmek tehlikesiyle karşı karşıya olan İngiliz Başkomutanı Sir John French, 24 Ağustos sabahı geri leme emri verdi. Bu, büyük Ricat'ın başlangıcıydı.

Fransızların çöküşünün ortasında General Joffre, 25 Ağustosta Verdun elde kalmak şartıyla merkezin ve sol kanadın stratejik olarak geri çekilmesini emretti. Aynı zamanda 4. ve 5. Ordulardan geriye kalan birliklerin İngilizlerle ve yeni gelen koloni birlikleriyle birleşerek 6. Orduyu oluşturmasını teklif etti. Yeni ordu 27 Ağustos - 2 Eylül arasında toplanacak ve ya St-Pol - Arras, ya da Arras - Bapaume hattından harekete geçecekti. Yeni bir saldırı imkânının yok olmaması için gerileme en iyi şekilde düzenlendi ve çekilen birliklerin dağılması önlenmeye çalışıldı.

Bu sırada Alman sağ kanadı Müttefiklerin sol kanadını kuşatmak üzere güney-batı yönünde bastırmaya devam ediyordu. 25 Ağustostan Temmuz başına kadar İngiliz - Fransızlardan kurulu sol kanat inatla dayanmaya çalıştı. Fakat Alman sağ kanadının engel dinlemeyen ilerleyişi karşısında İngilizler, ve hemen yanlarındaki Fransız 5. Ordusu sürekli gerilemek zorunda kalıyorlardı. Sol kanadı bükülen, merkezi de devamlı baskı altında kalan Fransız Ordusu, eğrilen bir dal gibi kırılmamak için tehdit altındaki sol kanadıyla bir hat üzerinde gerilemek zorunda kalıyordu. 26 Ağustosta Alman 1. Ordusu İngilizlerin 2. Kolordusuna Le Cateau önlerinde ağır kayıplar verdirdiler. Amiens - Péronne bölgesine varan von Kluck kuvvetleri, yeni kurulan ve henüz ancak bir kısmı savaşa hazır olan 6. Ordunun burada

İlk Marne savaşı
1914

Belçika üzerinden gelen saldırı mitte - fikleri Moltke'nin şiddetli taarruzuna karşı hazırlıksız yakaladı. İngilizler' in Mons'daki Albert Kanalı boyunca karşı koymalarına rağmen, Schlieffen planı Almanlar tarafından aynen uygulanıyordu. Fakat Kluck zamanından önce Pa- ris'e dönünce Fransızlar Marne boyun- ca savunmalarını sağlayan az bulunur bir fırsat yakalamış-oldular.

SCHLİEFFEN PLANI VE PLAN XVII

1905'de Alman Genelkurmay Başkanı olan Kont Von Schlieffen, Fransızları Belçika ve Kuzey Fransa üzerinden kuşatmayı amaçlayan planını geliştirmişti. Kuvvetlerini Manş'a kadar uzatıp İngiliz yardımını kestikten sonra Paris'i kuşatmayı planlıyordu Von Schlieffen. "Plan 17" uyarınca Fransızlar kuvvetlerinin önemli kısmını Alsas üzerinek göndereceklerdi. Plan tatbik edildiğinde Fransızlar ikili kuşatmaya düşecekler ve altı hafta içinde saf dışı edileceklerdi. Böylece Alman ordusu, seferberliğini altı haftada tamamlayabilen Ruslar' - la uğraşabilecekti. 1914'de Almanlar Schlieffen Planına tümüyle sadık kalmayın- ca müttefikler Marne'da Alman kanadı döndürmek imkânını buldular.

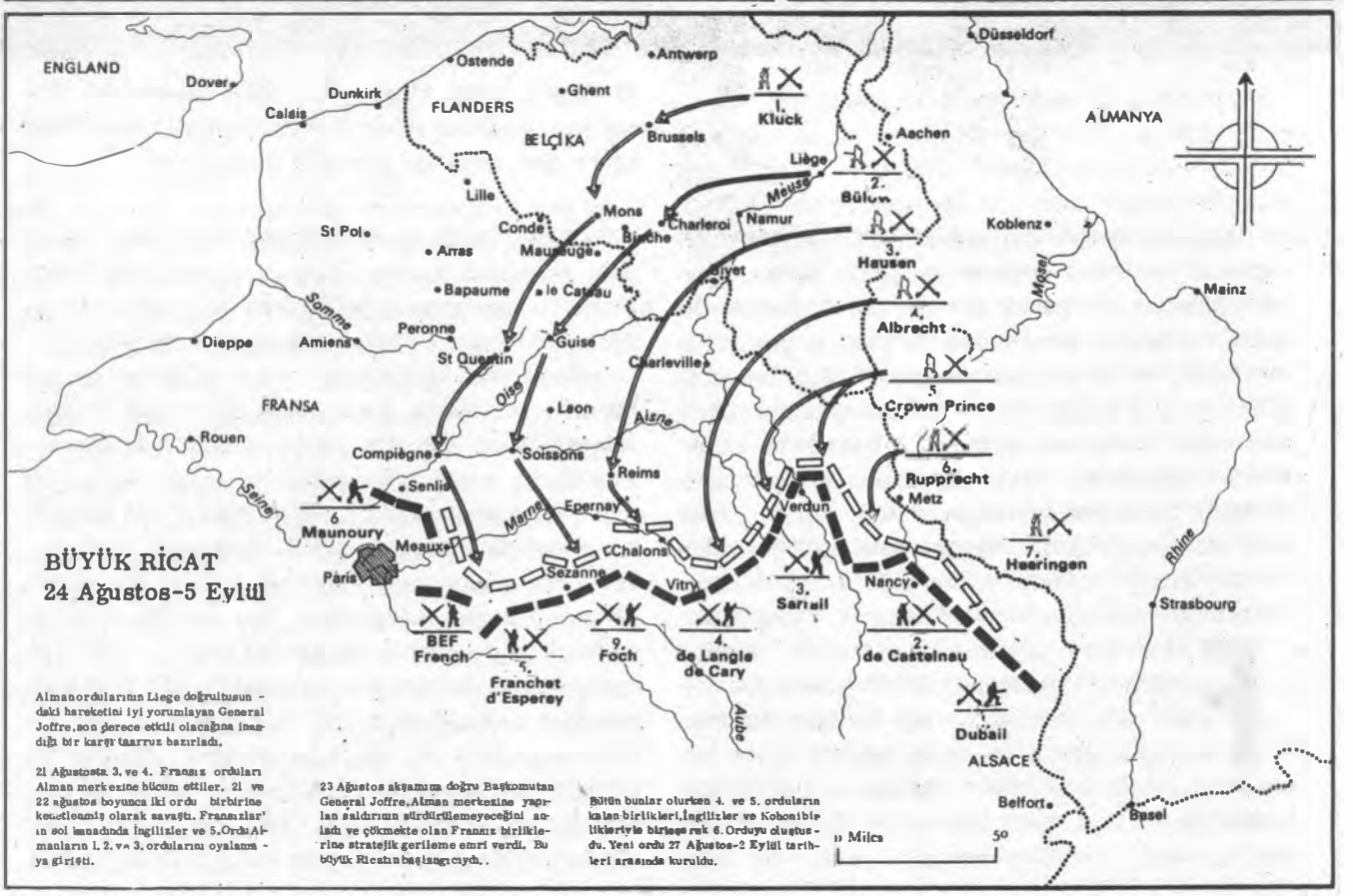

BÜYÜK RİCAT
24 Ağustos-5 Eylül

Almanordularının Liege doğrultusun - daki hareketini iyi yorumlayan General Joffre, son derece etkili olacağına inan- dığı bir karşı taarruz hazırladı.

21 Ağustosta 3. ve 4. Fransız orduları Alman merkezine hücum ettiler. 21 ve 22 ağustos boyunca iki ordu birbirine kenetlenmiş olarak savaştı. Fransızlar' ın sol kanadında İngilizler ve 5. Ordu Al- manların 1. 2. ve 3. ordularını oyalama - ya girişti.

23 Ağustos akşamına doğru Başkomutan General Joffre, Alman merkezine yapı- lan saldırının sürdürülemeyeceğini anla- dı ve çökmekte olan Fransız birlikle- rine stratejik gerileme emri verdi. Bu büyük Ricatın başlangıcıydı. .

Bütün bunlar olurken 4. ve 5. orduların kalan birlikleri, İngilizler ve Kolonibir- likleriyle birleşerek 6. Orduyu oluştur- du. Yeni ordu 27 Ağustos-2 Eylül tarih- leri arasında kuruldu.

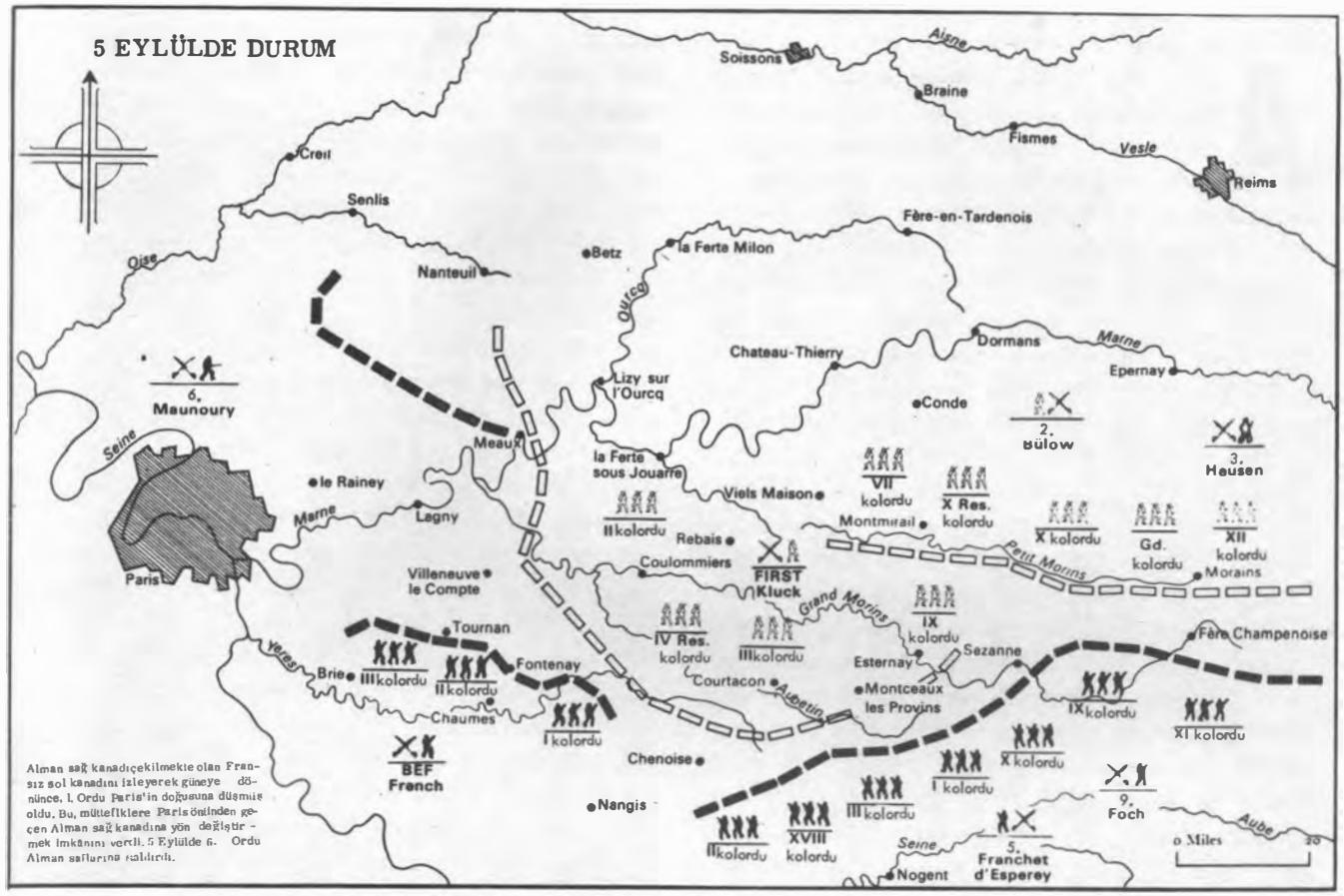
5 EYLÜLDE DURUM
Soissons
Aisne
Braine
Fismes
Vesle
Reims
Creil
Senlis
Fère-en-Tardenois
Oise
Betz
la Ferte Milon
Nanteuil
Ourcq
Chateau-Thierry
Dormans
Marne
Epernay
6. Maunoury
Lizy sur l'Ourcq
Conde
2. Bülow
3. Hausen
Seine
Meaux
la Ferte sous Jouarre
VII kolordu
X Res. kolordu
le Rainey
Lagny
Viels Maison
Montmirail
II kolordu
Rebais
X kolordu
Gd. kolordu
XII kolordu
Paris
Coulommiers
FIRST Kluck
Petit Morins
Morains
Villeneuve le Compte
Grand Morins
IX kolordu
Tournan
IV Res. kolordu
III kolordu
Fère Champenoise
Esternay
Sezanne
Yerres
Brie
III kolordu
II kolordu
Fontenay
Courtacon
Aubetin
Montceaux les Provins
IX kolordu
XI kolordu
Chaumes
I kolordu
BEF French
Chenoise
X kolordu
I kolordu
9. Foch
Nangis
III kolordu
II kolordu
XVIII kolordu
Seine
5. Franchet d'Esperey
Aube
Nogent
0 Miles
30
Alman sağ kanadı çekilmekte olan Fransız sol kanadını izleyerek güneye dönünce, 1. Ordu Paris'in doğusuna düşmüş oldu. Bu, müttefiklere Paris önünden geçen Alman sağ kanadına yön değiştirmek imkânını verdi. 5 Eylülde 6. Ordu Alman saflarına saldırdı.

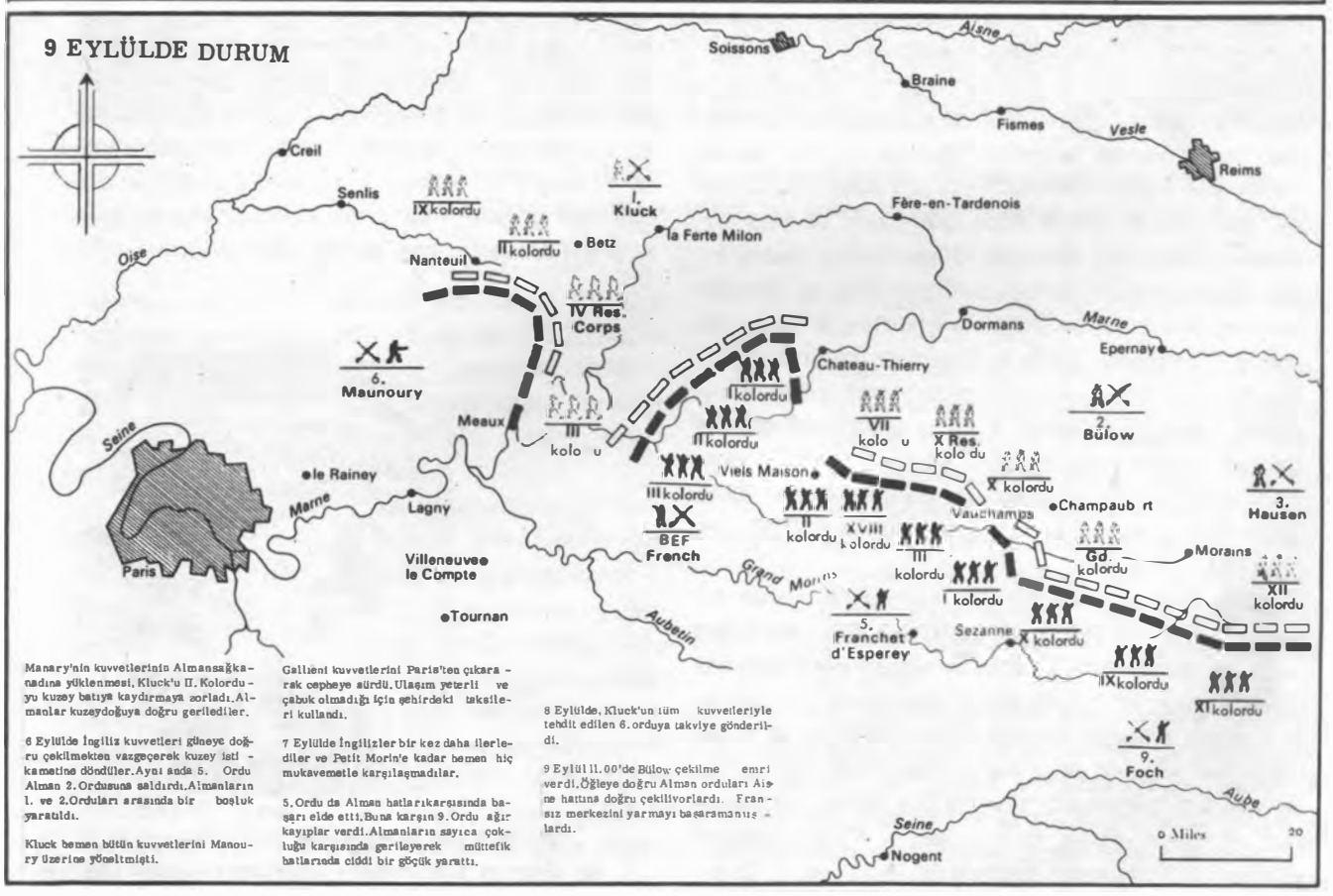
9 EYLÜLDE DURUM
Soissons
Aisne
Braine
Fismes
Vesle
Reims
Creil
Senlis
IX kolordu
I. Kluck
Fère-en-Tardenois
II kolordu
Betz
la Ferte Milon
Oise
Nanteuil
IV Res. Corps
Dormans
Marne
Epernay
Chateau-Thierry
6. Maunoury
I kolordu
VII kolordu
X Res. kolordu
2. Bülow
Meaux
III kolordu
II kolordu
Viels Maison
X kolordu
Champaubert
3. Hausen
Seine
le Rainey
III kolordu
II kolordu
XVIII kolordu
Vauchamps
Lagny
Marne
BEF French
III kolordu
Gd. kolordu
Morains
Paris
Villeneuve le Compte
Grand Morins
I kolordu
XII kolordu
Tournan
Aubetin
5. Franchet d'Esperey
Sezanne
X kolordu
IX kolordu
XI kolordu
9. Foch
Aube
Seine
Nogent
0 Miles
30
Manary'nin kuvvetlerinin Almansağkanadına yüklenmesi, Kluck'u II. Kolordu yu kuzey batıya kaydırmaya zorladı. Almanlar kuzeydoğuya doğru geriledi.
6 Eylülde İngiliz kuvvetleri güneye doğru çekilmekten vazgeçerek kuzey istikametine döndüler. Aynı sada 5. Ordu Alman 2. Ordusuna saldırdı. Almanların 1. ve 2. Orduları arasında bir boşluk yaratıldı.
Kluck bemen bütün kuvvetlerini Manoury üzerine yönelttiği.
Gallieni kuvvetlerini Paris'ten çıkarak cepheye sürdü. Ulaşım yeterli ve çabuk olmadığı için şehirdeki taksileri kullandı.
7 Eylülde İngilizler bir kez daha ilerlediler ve Petit Morin'e kadar bemen hiç mukavemetle karşılaşmadılar.
5. Ordu da Alman hatlarıkarşısında başarı elde etti. Buna karşın 9. Ordu ağır kayıplar verdi. Almanların sayıca çokluğu karşısında gerileyerek müttefik hatlarında ciddi bir gedik yarattı.
8 Eylülde, Kluck'un tüm kuvvetleriyle tehdit edilen 6. orduya takviye gönderildi.
9 Eylül 11.00'de Bülow çekilme emri verdi. Öğleye doğru Alman orduları Aisne hattına doğru çekiliyorlardı. Fransız merkezini yarmayı başaramamışlardı.

mevzilenmesini imkânsız kıldılar. Joffre için Parise ve Marne ırmağına doğru çekilmeye devam etmekten başka çıkar yol kalmamıştı.

Alman sağ kanadı çekilmekte olan Fransız sol kanadını izlemek üzere güneye döndüğü an tüm harekâtın dönüm noktasına ulaşıldı. Esas Alman planı von Kluck kuvvetlerinin Fransız başkentinin batısına sarkmasını öngörürken yeni yürüyüş hattı Almanların sağ kanadını oluşturan 1. Orduyu Paris'in doğusuna çekiyordu. Bu Schlieffen planını kökünden değiştirerek Fransızlara karşı saldırı imkânı tanıdı. Yeni kurulan 6. Ordu (General Manoury) ve Paris Askeri İdare Başkanı General Sallıéni yönetimindeki birlikler çevrilmek korkusundan kurtularak başkentin doğusuna dönen Alman sağ kanadına taarruz imkânı bulduldr. Almanların, çok daha geniş bir çevirme hareketiyle 1. Orduyu Seine ırmağı üzerinden Parisle Rouen arasına getiren asıl planlarını değiştirmeleri üzerine çok söz söylenmiştir. Alman sağ kanadını birtakım ciddî tehlikelerle karşı karşıya bırakmasına rağmen, von Kluck'un hareketi genel durumu etkilemedi. Gerçek şudur ki, Müttefiklerin doğal olarak Paris'i kurtarmak istemeleri, Marn ırmağının önemli bir engel olmasından yararlanarak Alman kanadını vurmayı amaçlamalarına yol açmıştır. Diğer yönlerden gelen baskı çökertici hale gelmeden müttefiklerin son kanatlarında doğan uygun vaziyetten faydalanıp faydalanamayacakları noktasında odaklanıyordu sorun.

4 Eylülde Müttefik cephesi düzensiz şekilde kuzey doğu Fransa boyunca yayılıyordu. En solda, hattın geri kalan kısmından az çok kopmuş durumda, hendeklerle çevrili Paris garnizonu ve yeni kurulan 6. Ordu yer alıyordu. Güney-batıya doğru İngiliz ordusunun 5 tümeni sıralanmaktaydı. Doğuya bakıldığında 5. Ordu Dormans-Epernay, 9. Ordu Sézanne - Compde Mailly - Sompius hatlarını tutarken 4. Ordu Vitry-le-Francaos'da Marne ırmağını aşmakla meşguldü. Cephe, 3. Ordu tarafından tutulan Verdun müstahkem mevkiini içermek üzere kuzeye kıvrılıyordu. Daha doğuda, Nancy'deki Grand Couronne'dan Lorrain'e kadar olan bölgede 2. Ordu yer alıyordu.

Cephenin batı bölümü dışında her yerde Alman birlikleri Müttefiklerin tam karşısına yerleşmişlerdi. 6. Ordu Meurthe ırmağını aşmış, Pont-à-Ordunun karşısında yer almıştı. 7. Ordu solunda Verdun müstahkem mevkiini denetlerken sağında Argonne dağları ötesindeki 3. Orduyla karşı karşıyaydı. Rivigny'den Vitry-le-Francois doğrultusunda güney batıya inen 4. Alman Ordusu, Fransız 4. Ordusunun önündeydi. 1., 2. ve 3. Ordulordan oluşan Alman sağ kanadı Marne ırmağını aşmıştı. 3. Ordu nehri Epernay'da kurulan köprülerle geçmiş, 9. Müttefik Ordusunun tuttuğu Sompius - Fère - Champenoise hattının hemen kuzeyine yerleşmişti. Tam batısında 2. Ordu, Müttefik 5. ve 9. Ordularının karşısında, Ville-en-Tardenois yakınındaki St. Gond bataklıklarındaydı. 2. Orduyla kuzey batısındaki 1. Ordu arasında 12-15 km.lik bir boşluk vardı. Von Kluck kuvvetlerinin sağ tarafı Beauvais ve Senlis'e kadar uzanıyor, merkezi ise Güneye ilerlemeye devam ediyordu; 3 Eylülde Creu-Senlis-Nanteuil hattına ulaşmış, 4. Eylülde de Meaux doğusunda Marne ırmağını aşar durumdaydı.

4 Eylülde Alman Genel Kurmay Başkanı ve Sedan - Königgrätz kahramanının yeğeni General von Motlke, Alman sağ kanadını Paris'in batısı yerine doğusuna yönelten emrini verdi. 1. ve 2. Ordular güneydoğu'ya yürüyüp «yenilmiş» olan düşmanın sol kanadını sararken, Alman sol kanadı cepheyi Verdun'ün batısından yarmaya girişecekti. Fransızların Paris'ten çıkarak yapabilecekleri saldırı gözden kaçırılmamış, buna karşı Almanların ana saldırılarının tesirli bir karşı harekete imkân vermeyecek kadar güçlü olduğu hesaplanmıştı.

Fakat Fransızların elinde geçici olarak Paris askeri idaresi başkanının komutasına verilen, henüz savaşa girmemiş 6. Ordu vardı. 3 Eylülde General Galliéni, Creil-Nanteuil hattındaki Alman birliklerinin baskıyı kaldırdıklarına dair raporlar aldı. 4. Eylülde Alman 1. Ordusunun güney batıya yürüyüşünün Nanteuil - Lizy-sur-l'Ourcq hattı boyunca olduğu doğrulanmıştı. Galliéni derhal fırsatı değerlendirdi. Manoury'ya, Alman 1. Ordusu 5 Eylül'de Paris önünden geçerken kanattan taarruz etmesini emretti. 4 Eylül akşamı geç saatte General Joffre ile ko-

«Marne Manevrasında» 6. Orduyu öne süren ve «Marne Taksilerini» yöneten General Galliéni

Kadınlar ve ihtiyar erkekler ünlü şarap bölgesi Champagne'de üzüm topluyorlar. Genç erkekler ise asker şimdi... Cepheye gitmek üzere geçiyor.

nuşarak, onu genel çekilme harekâtının durdurulması konusunda ikna etti. 6 Eylül sabahı Joffre, taarruzun yeniden başlaması için emirverdi. Galliéni'nin davranışı, Fransızların gerileyişlerini durdurup, Alman sağ kanadını vurmaları için gereken ortamı yaratmıştı.

5 Eylül, Fransız 6. Ordusuyla Alman 1. Ordusunun kanat birlikleri arasındaki çatışmalarla geçti. Fransızlar büyük umutlarla doluydular. Manoury birliklerinin 1. Ordu kanadına yaptığı basınç yoğunlaşınca, von Kluck II. Kolorduyu kuzey batıya kaydırmak zorunluluğunu hissetti. Bu hatalı ve Alman cephesinin birliğini tehdit eden ciddi tehlikeler doğuracak bir karardı. Von Kluck kanat kuvvetlerini merkeze doğu çekseydi, birliklerinin bütünlüğünü koruyabilirdi. Şimdi ise 1. Ordunun yarısı, diğer Alman birliklerinden tehlikeli şekilde ayrılmış oluyordu.

6 Eylül sabahı, Joffre ünlü günlük Emri'ni yayınladı.

> «Ulusun esinliğinin bağlı olduğu bir savaşa başlarken, tüm safhalara geriye bakma zamanının geçmiş olduğunu hatırlatmam gerekiyor. Düşmana saldırıp geri atmak için tüm çabaların harcanması lâzımdır. İlerlemenin olanaksız olduğunu gören birlikler oldukları yerde durup, geri çekilmektense ölmeyi yeğlemelilerdir. İçinde bulunduğumuz an kararsızlığa göz yumulamayacak bir andır.

4 Eylül akşamı yollanan emre cevaben **6. Ordu,** 6 Eylül sabahı Meaux'nun doğusunda Ourcq'da bulunan Alman mevzilerine saldırıya geçti. Alman 1. Ordusunun kanadını ve ardını baskı altına alıyordu. Marcilly-Acy en Multyien çizgisi boyunca uzanan 6. Ordunun sol kanadı, Almanların IV ihtiyat Kolordu-

İngiliz kumandan Sir John French Liverpool'de BEF ordularını denetliyor. BEF sayıca az olmasına rağmen çok iyi eğitilmiş, hazırlanmıştı.

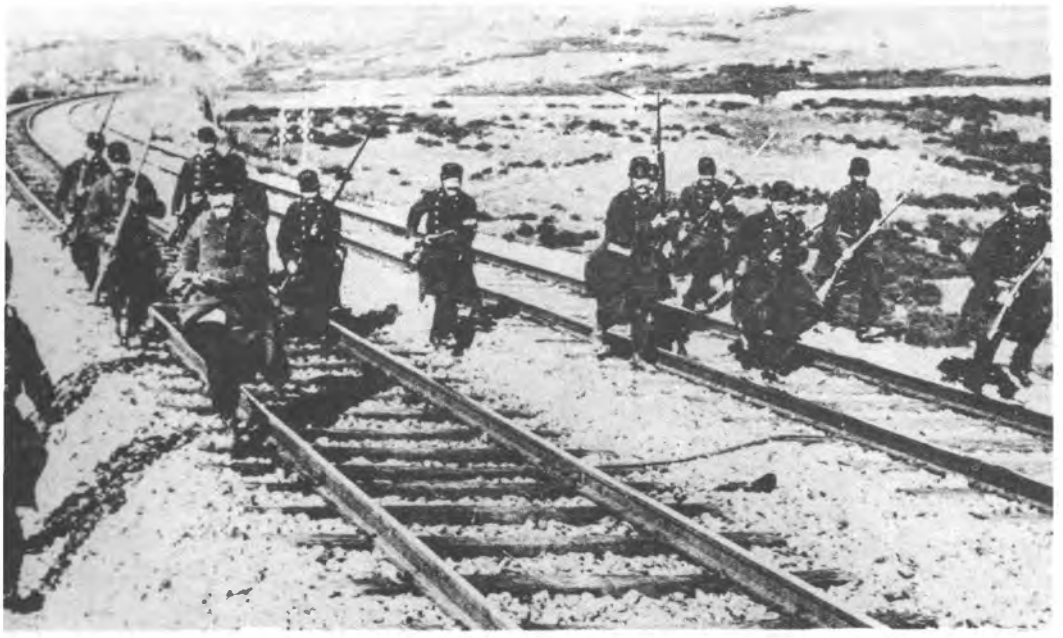

Fransız piyadeleri tren yolu üzerinde hücuma kalkmış. 1919 yılına kadar Fransızlar askerlerine geleneksel ünİformaları giydirdiler. Bunlar çağdaş savaşlar için ağır ve çok kullanışsızdı.

suna ağır bir darbe vurdu. Almanlar 1. Ordunun ardını Fransız 6. Ordusunun saldırılarına açık bırakacak şekilde kuzey-doğuya itildiler. Fakat 6. Ordu cephesine yetişen Alman II. Kolordusu birlikleri ilerlemenin durdurulmasını sağladı.

Aynı gün güneye doğru yürüyüşlerini durduran İngilizler, 23 Ağustostan beri ilk kez kuzey yönünde ilerlemeye başladılar. Jouy le Chatel - Farmoutien - Villeneuve le comte çizgisi üzerinde ilerleyen İngilizler önceleri kuvvetli bir direnmeyle karşılaştılar; fakat kaşama doğru direnç azaldı. Alman 1. Ordusunun öncüleri, von Kluclc'un II. Kolorduya yer değiştirtmesine uygun olarak çekiliyorlardı. 1. Ordunun öncü kuvvetlerin ioluşturan IV. Kolordu, Grand Morin'i Coulommiers'de terkederek Rebais yönünde çekildi. Akşama doğru Grana Morin tepeleri tümüyle İngilizlerin eline geçmişti.

5 Eylülde Courtacon-Esternay-Sézanne hattına kayan 5. Fransız ordusu, 6 Eylül'de Montmirail yönünde taarruz emri aldı. Saldırı sırasında ordunun batı kanadı biraz daha kuzeyde olacak, Durcq'da 6. Ordunun ilerleyişine katılarak yalnız kalan 1. Orduyu çevirecekti. Fakat 5. Ordu Alman 2. Ordusuyla karşılaştı ve çetin bir savaş vermek zorunda kaldı. Solda 18. Kolordu Courtacon'u Almanlardan almayı başardı. Merkezde Almanlar Montceaux les Provins ve Couruigoux'yu boşaltmak zorunda kaldılar. 5. Ordunun sağındaki 1. Kolordu ise Castullan

Bir Alman eri el bombası atıyor. El bombaları daha önce bulunmasına rağmen ilk kez etkili olarak Birinci Dünya Savaşında kullanıldı.

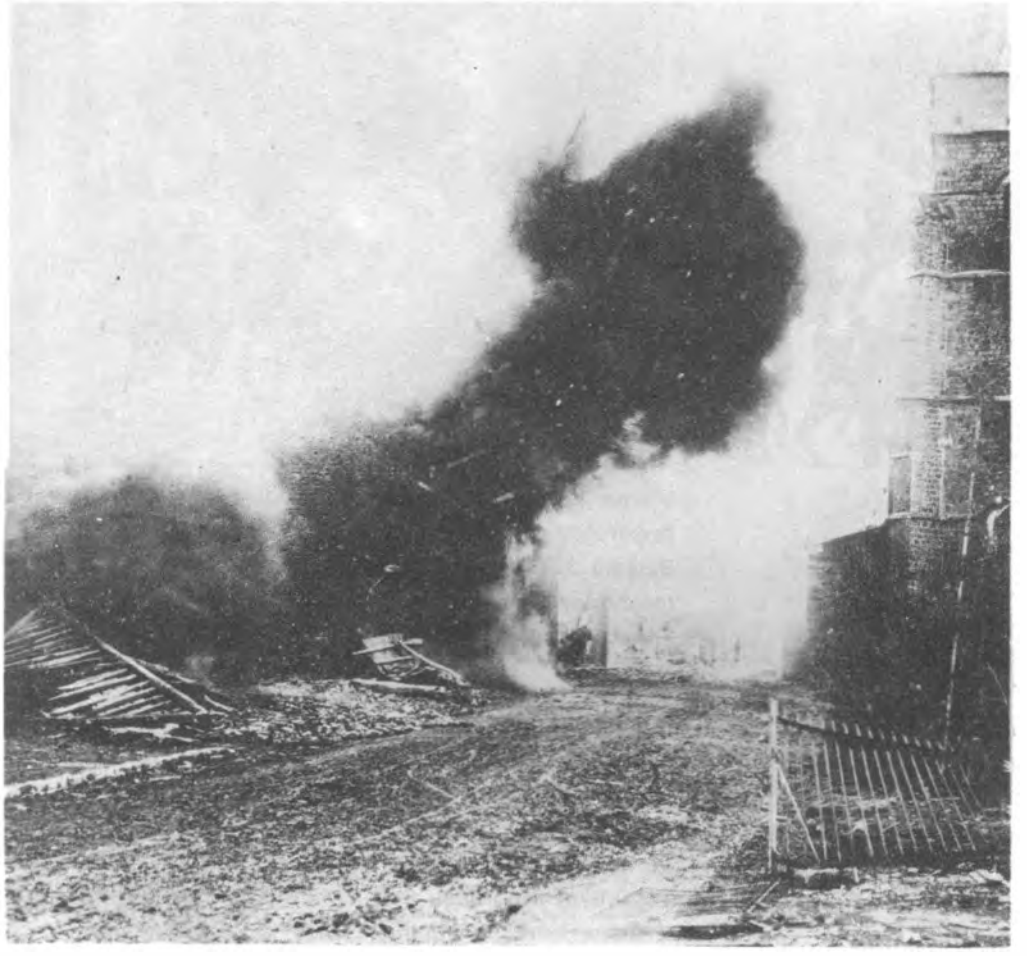

Marne çevresindeki bir köy Alman topçu ateşiyle havaya uçuyor.

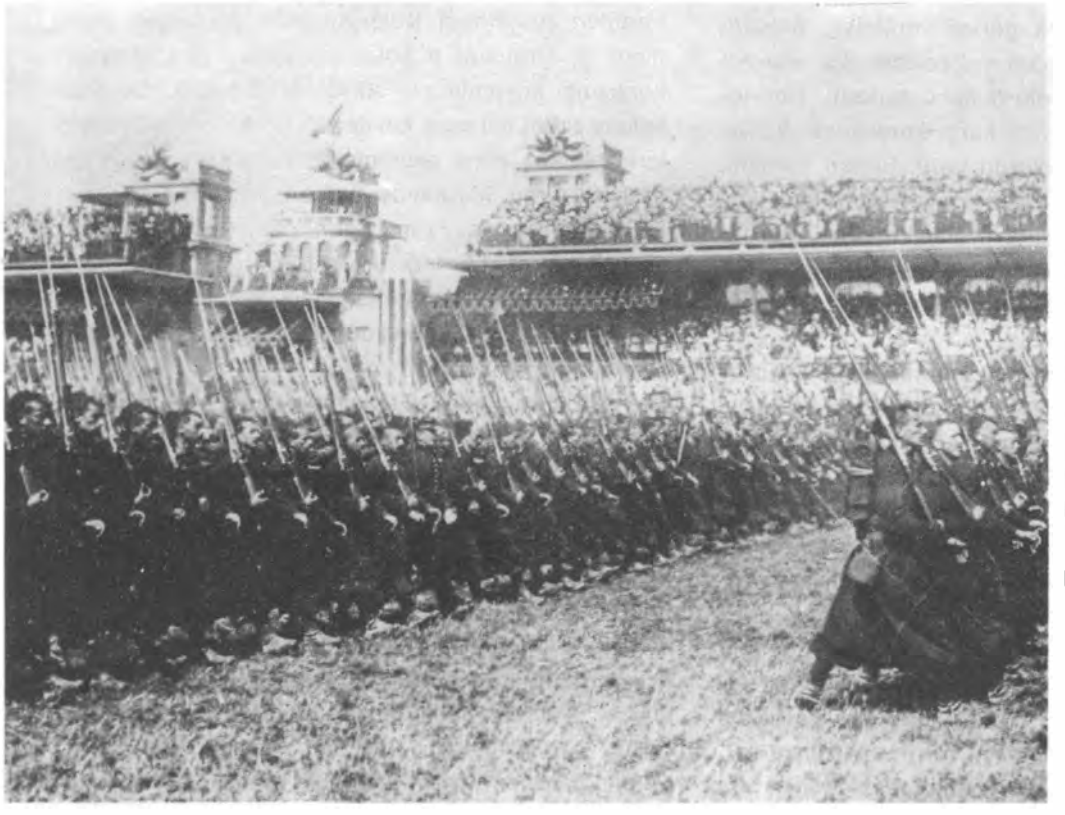

Zuhaf erleri cepheye gitmeden önce Fransa'da gösteride. Kendilerine özgü giysileriyle tamamı Cezayirli olan bu Zuhaf (Zouaves) birliklerine Fransızlar da katıldı.

Marne saldırısı sırasında tehlikede olan stratejik Anvers limanını korumak üzere harekete geçen Belçika süvari ve piyadesi: Anversin Almanlar tarafından işgali Belçikalıların sonu demekti. Topraklarının çoğu dört yıl boyunca Alman işgalinde kaldı.

sur Morin'i sol taraftan çok az ilerlenebilmiş, 2. Ordu, 1. Orduyu Alman hatlarından koparacak kadar kuzey-doğuya itilememişti.

Fransızların merkezini tutan 9. Ordu, Bülow'un d. Ordusunun sol kanadıyla von Hausen'in 3. Ordusunun sağ kanadı karşısına düşüyordu. 9. Ordu komutanı General Foch'a solundaki Franctet d'Esperey'nin 5. Ordusunu desteklemek, aynı zamanda da merkezi ve sağ kanadıyla savunmada kalmak görevi verilmişti. Şiddetli saldırılara uğrayan Foch'un sol kanadı, Tarlusu Alman 2. Ordusunun X Kolordusuna terketti. Charleville'de düşmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı. 9. Ordunun sağında ise 2. Kolordu ve 9. Süvari Tümeni, Alman 3. Ordusunun XII. Saksonya Kolordusu karşısında çekilmek durumunda kalmışlardı. 6 Eylül akşamına doğru Foch'un ordusu büyük bir yük altındaydı ve her iki kanatta da geri çekilmeye zorlanmıştı.

Müttefik ordularının sağ kanadında Fransızlar genellikle savunmada kalarak 4., 5. ve 6. Alman ordularının saldırılarını karşılamaya çalışıyorlardı. Durum sol kanattakinin tersi görünümündeydi. Almanlar cepheyi yarmak için kararlı, olarak saldırıyorlar, general Sarrail komutasındaki 3. Ordu Vassincourt - Villotte - Ville-sur-Cousances hattını zor tutuyordu.

İlk günkü savaşlardan sonra önemli bir sorun çıkmıştı ortaya: Fransız 6. Ordusu, Alman 3., 4. ve 5. Orduları Frarısız merkezini çökertmeden cepheyi yarıp 1. Orduyu kuşatabilecek miydi? Batıdaki üstünlüğün geçici olduğunu bilen Manoury, Alman sağ kanadına gücünün son kırıntılarıyla yüklendi. Şafakla beraber 1. Süvari Kolordusuyla 62 .İhtiyat tümenini destek alarak harekete geçen 6. Ordu beklemediği bir engelle karşılaşarak duraklamak zorunda kaldı. Alman IV. İhtiyat Kolordusu 6 Eylül'de, geç vakit taktik bir çekilme hareketi yapmış, Trocy platosunda kazdığı siperlerin ardına çekilmişti. Fransız cephesi önemli bir ilerleme kaydedemedi: Von Kluck II. ve IX Kolorduları IV. İhtiyat Kolordusunun yardımına yollamıştı. 1. Ordunun II kolordusundan üçü Manoury karşısına kaydırılmıştı. Akşama doğru 6. Ordunun soluna karşı ilerleme kaydeden IX. Kolordu, Fransızların bir kez daha çevrilme tehdidiyle yüz yüze getirdi. 6. Ordu korunmayı başardı, fakat buna karşın Almanlar da Fransızların planını bozmuşlardı; von Kluck cephe değiştirerek Fransızların amaçladığı kanat taarruzunu olanaksız kılmıştı. Artık her şey Müttefiklerin merkezde ve sağ kanatta tutunabilmelerine kalıyordu.

Marne ırmağı Güneyinde sadece III. Kolordu ve 1. Ordunun süvarileri kalmasına rağmen, General Von der Marwitz komutasındaki Alman süvarilerinin başarılı geciktirme taktikleri, savaşın ikinci gününde İngilizlerin etkili olmasını önledi. Marne üzerinde Coulommiers'de bir köprü başı tutmak isteyen Von der Marwitz, bu amaçla köprü başının yukarısına, Grana Morin'e üç süvari tümeni yerleştirdi. Bu nokta daha sonra İngiliz 3. Tümeni birliklerince ele geçirildi. Almanların üç süvari tümeni (2., 9. ve Muhafız) kahramanca olmasa bile hayran kalınacak şekilde vuruştular;

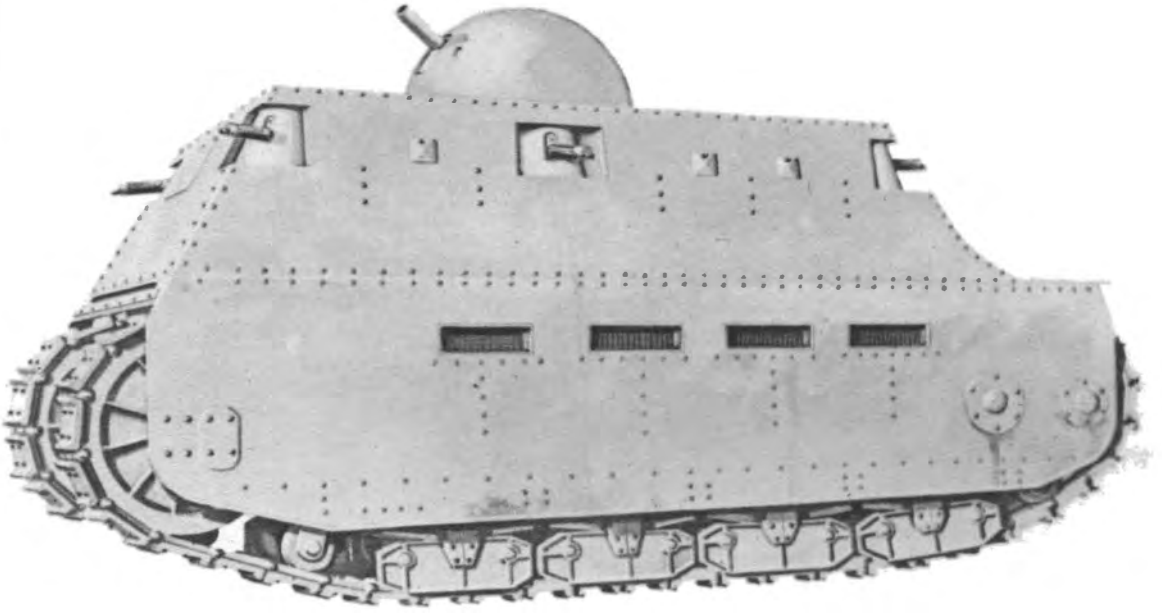

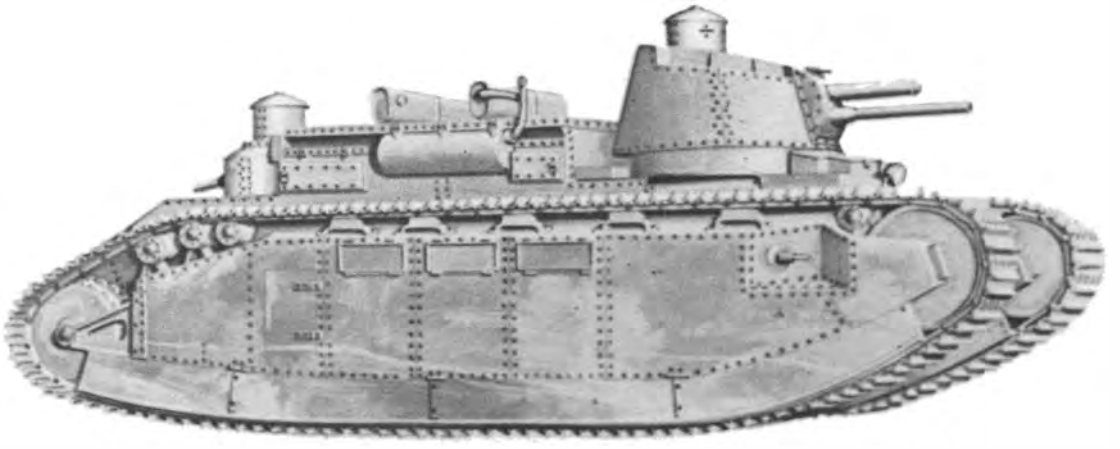

Carro Armato Flat 2000 (üstte)
İlk İtalyan ağır tankı.
Ağırlık: 40 ton. Personel: 10 kişi. Silahları: Bir 6,5 cm top, yedi makinalı tüfek. Zırh: 15-20 mm. Motor: 6 silindir Fiat, 240 Beygirgücü. Sürat: 7.2 km. saat.

Char de Rupture 2C
Fransız tankı. Savaş sonlarına doğru yapıldı. Çağının modern tanklara örnek olmuş savaş aracı.
Ağırlık: 70 ton. Personel. 13 kişi. Silahları: 7.5 cm. top 125 mermi, dört makineli tüfek 10 bin mermi. Motor: İki Daimler veya Mercedes 6 silindir, her biri 250 beygirgücü, Sürati: 13 km. saat. Uzunluk: 13.16 m. Yükseklik: 3.86 m. Genişlik: 3 m.

Fransaya hücum

Yüksek rütbeli Alman subayları Batı Cephesinde

Marne Savaşında Fransız ölüleri. Bu fotoğraf Vitry-le-Francois köyünde çekilmiştir. Bu yer Marne nehrine 25 kilometre yakınlıktaydı.

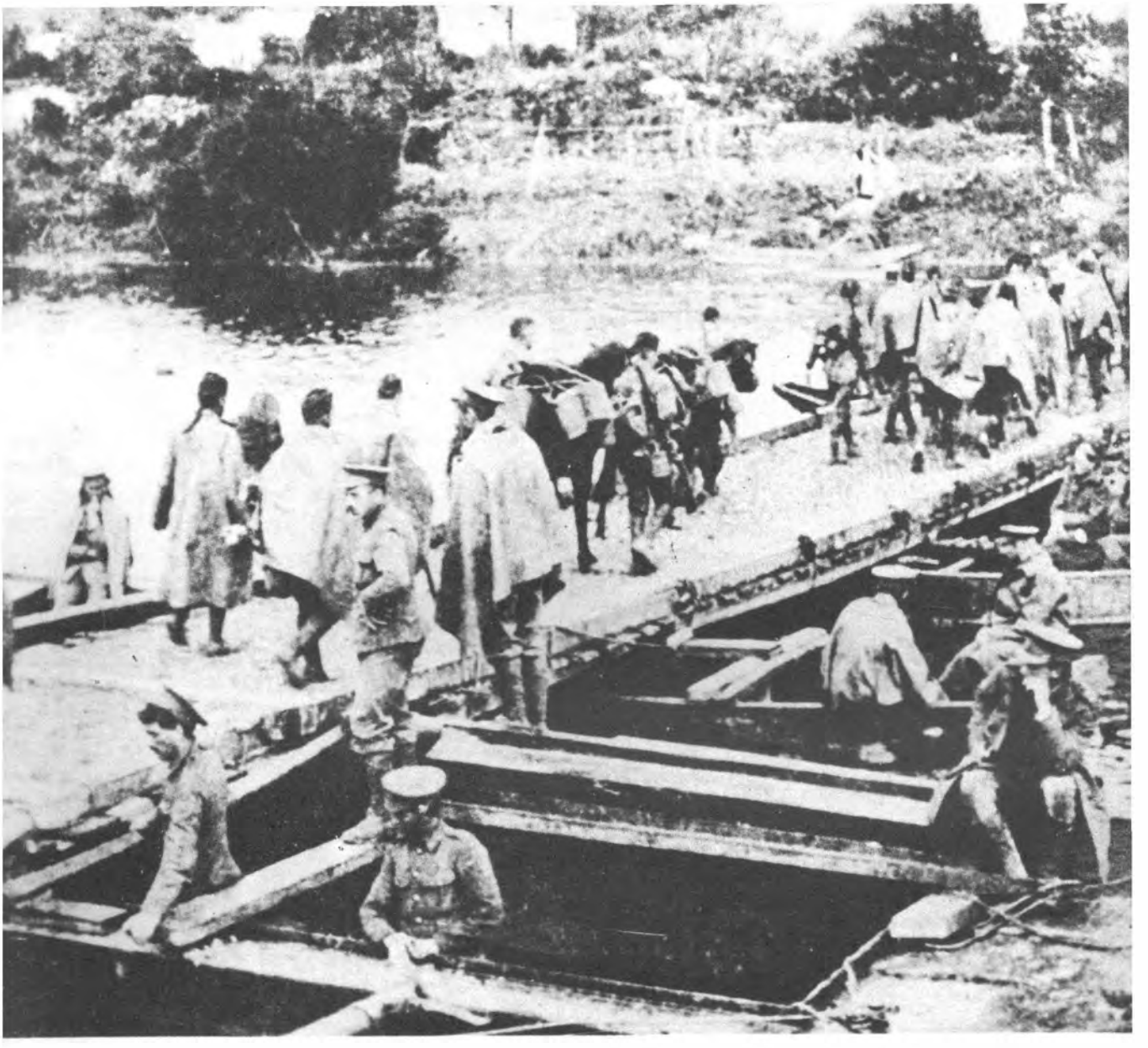

1. Kameronyalıların «D» birliği, La Ferté sous - Jouarre'da, Marne üstünde kurulana istihkâm köprüsünü geçiyor. Eylül 1914.

akşama doğru artan baskı karşısında Petit Morin'e çekildiler. Gün sonunda İngilizler La Haute Maison — Coulommiers — Jouy-sur-Morın hattına yerleşmişlerdi.

İngilizlerin solundaki 5. Ordu da Almanların Marne kuzeyine çekilmelerinden yararlandı. Boşalan bölgede ilerleyen 5. Ordunun merkezi ve sol kanadı, nispeten zayıf mukavemet karşısında, varmayı amaçladığı Montmirail yönünde 10 km. kadar ilerledi. Sağ kanattaki 1. ve 10. Kolordular Kuzeydoğu yönüne saldırarak 9. Ordu üzerine binen ağırlığı hafifletmek görevi üstlendiğinden, 5. Ordunun bu kanattaki durumu daha zorlaşıyordu. Günün sonunda 10. Kolordu Charteville'e ulaşmış, 9. Ordunun sol kanadıyla ilişki kurmayı başarmıştı.

Müttefik kuvvetlerin tehlikeli noktası 9. Ordunun tutmakta olduğu kısımdı. Almanlar Fransız mevzilerini çökerterek sağ kanatlarındaki baskıyı durdurmak istiyorlar, bunun için her yolu deniyorlardı. 2. ve 3. Orduların baskısı gün boyunca 9. Ordu üzerinde yoğunlaştı. Foch merkezi ve sağ kanadıyla Alman saldırılarına karşı koyarken, sol kanadının savunma durumuna geçmesini emretti. Çok şiddetli topçu ateşini takiben Alman 3. Ordusunun XII. Kolordusu, ard arda Fransızların sağındaki 2. Kolorduya saldırdı. Buna rağmen çok az ilerleme kaydettiler. Merkezde St. Gond bataklığı doğal bir engel yaratarak Almanların ciddi

İlk bombacılar

Breguet 14 B2 (Fransız)
Ağırlık: 1767 kg. Kanat genişliği: 15 m. Uzunluğu: 8.86 m. Motor: Renault 300 beygir gücü. Silahları: Önce bir Makinalı tüfek, sonraları iki de arkaya Lewis Makinalı tüfek. Personel: İki kişi. Sürati: 180 km. Uçuş yüksekliği: 5486 m. Uçuş mesafesi: 700 km. Bomba: 32X10 kg.

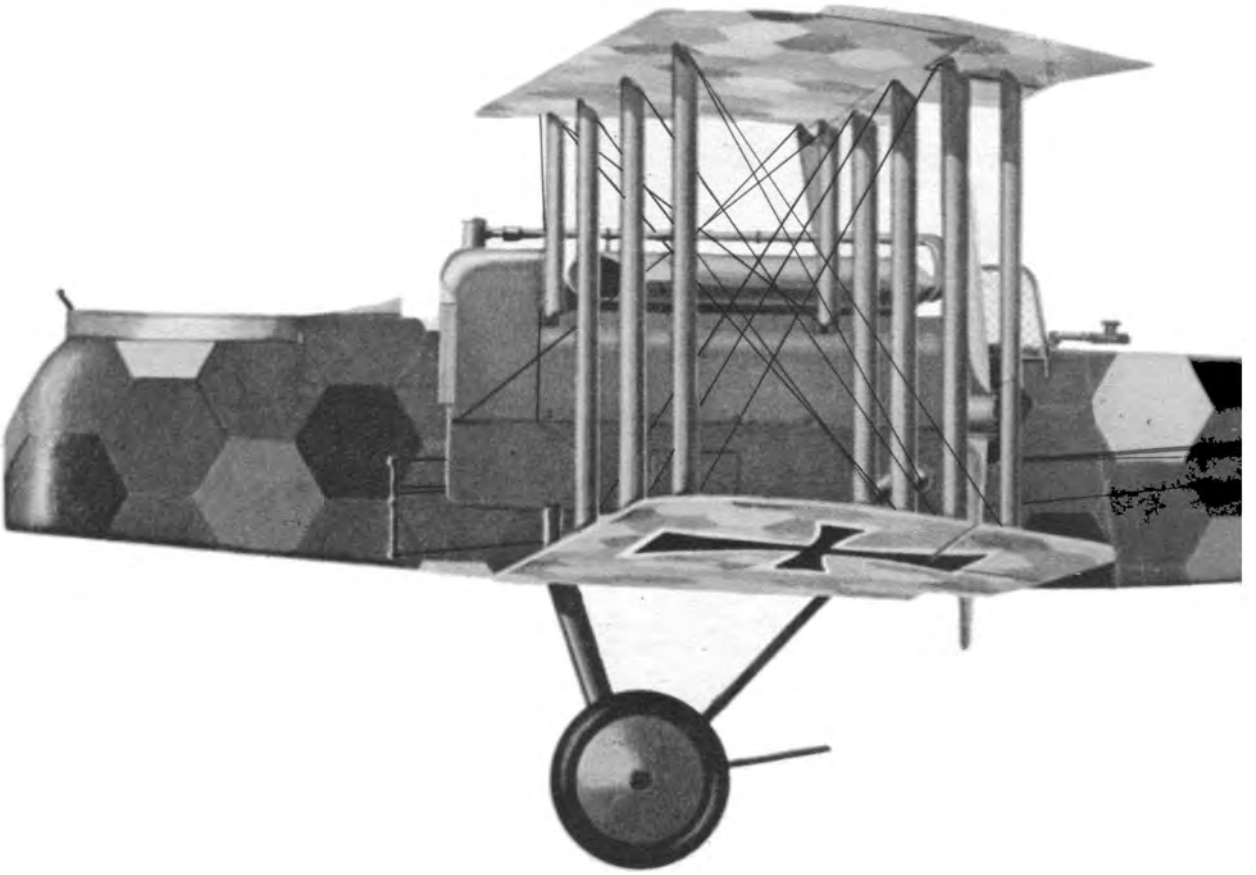

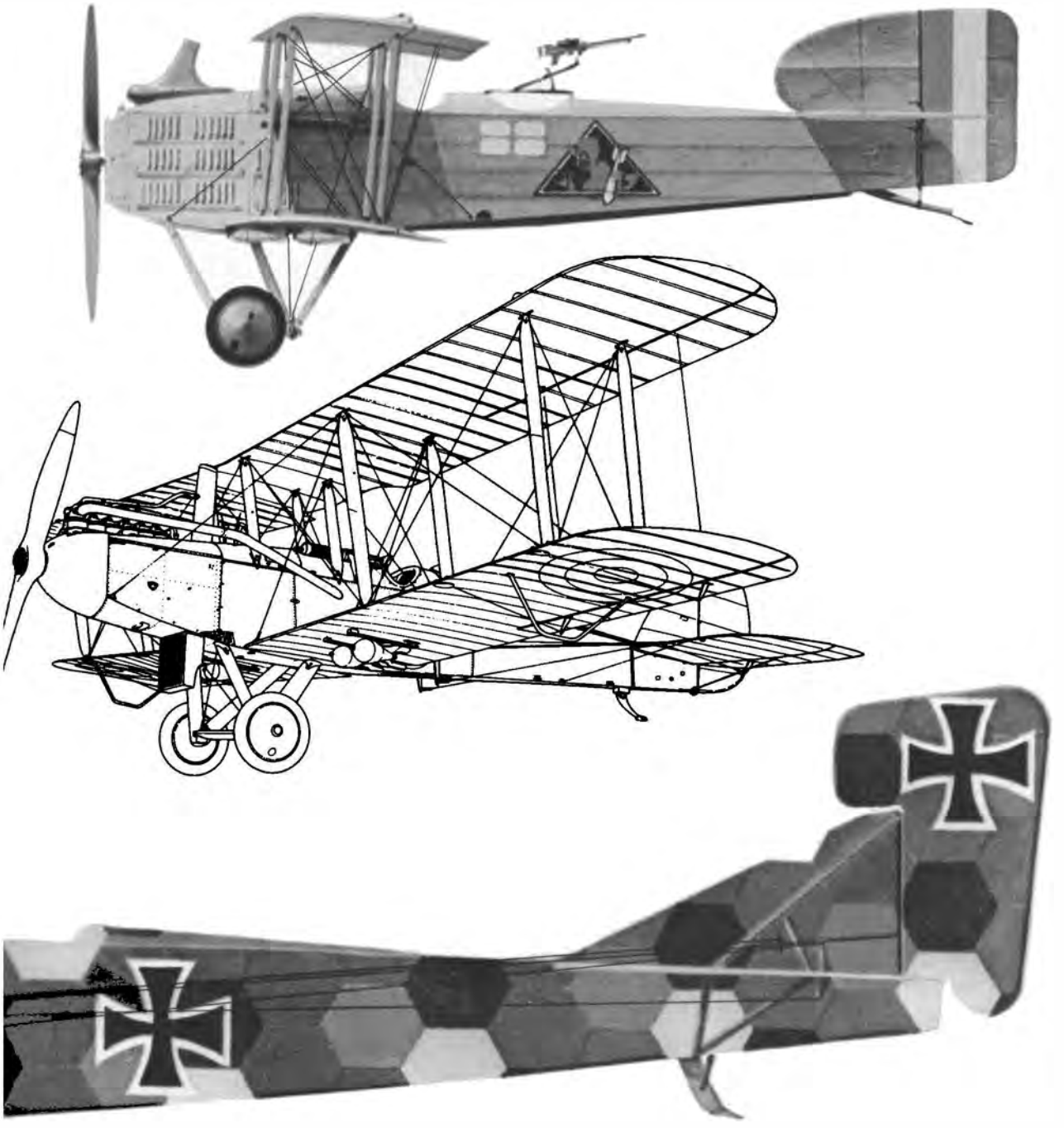

Gotha GV (Alman)
Ağırlığı: 3970 kg. Kanat genişliği: 23.7 m. Uzunluk 12.37 m. Motor: 2X260 beygirgücü Mercedes D IVa. Silahları 3-4 makinalı tüfek. Sürat: 139 km/s. Mesafesi: 832 km. Bomba: 590 kg.

8 Eylül günü, Marne savaşı sürerken birliklere kumanya veriliyor.

Aynı birlik Alman kanadı çevrildikten sonra Aisne üzerine yürürken.

tehditlerde bulunmaların önlüyordu. Fransız sol kanadında durum tamamiyle değişikti. General Foch'un kuzeybatı yönünde saldırıya geçmeleri için verdiği emre rağmen, buradaki iki tümen 2. Alman Ordusunun X. Kolordusu karşısında yerinden kıpırdayamıyor, mevzilerinde bile zor tutunuyorlardı. Soldaki 10. Kolordu (5. Ordunun) zamanında müdahale etmese çözülme başlayabilirdi. Gün sona erdiğinde, her iki tarafın verdiği korkunç kayıplara rağmen çok az toprak el değiştirmişti.

Daha doğuda, solundaki 9. Ordudan daha iyi durumda olmakla beraber, yine de kuvvetli saldırılara uğrayan 4. Ordu vardı. Alman 3. Ordusunun XIX. Kolordusu yine kendi ordusunun XII. İhtiyat Kolordusunu destek alarak, Sompus'da 4. Ordunun sol kanadına saldırdı. Fransız cephesi az daha yarılacaktı. Merkezde düşmanın sayıca üstünlüğüne rağmen Fransız 12. Kolordusu ve Koloniyel Kolordu, Alman 4. Ordusunun iki kolordusunu durdurarak ateş gücünün topçu desteğinde güçlü bir savunma silâhı olabileceğini gösterdiler. Fransızların sağ kanadı merkezden daha dayanıksız çıktı. Almanların XVIII. Kolordusu ve XVIII. İhtiyat Kolordusu, 4. Ordunun 2. Kolordusunu kanattan çevirerek 3. ve 4. Ordular arasındaki bağlantıyı kesmeyi tehdit ettiler.

Çaripter ama, Fransız 3. Ordusuyla rakibi 5. Ordu arasında büyük çapta hiç bir harekât olmadı. Her iki taraf da günü biribirlerinin savunmasını yoklayarak geçirdiler. Her iki taraf da yardım alarak karşısındakinin olağanüstü güçlü savunmasını yıkmayı amaçlıyordu. Akşama doğru General Sarrail'e 2. Ordunun 15. Kolordusu takviye yollandı; fakat geciken yardım o gün içinde önemli çapta bir saldırıya imkân vermedi. Alman Veliahtı olan 5. Ordu komutanı da VI. İhtiyat Kolordusunu takviye aldı, fakat hücum etmektense durumunu kuvvetlendirmeyi yeğledi.

Savaşın ikinci günü Müttefikler için ilk günden daha başarısızdı. Von Kluck 1. Orduyu düştüğü durumdan hemen hemen kurtarmış, Fransız 6. Ordusunun Alman sağ kanadına karşı ilerleyişi ciddi şekilde zorlaşmıştı. Öte yandan Müttefik cephesi her yerde tutunmuş, hatta yer yer az da olsa ilerlemeye fırsat bulmuştu. Ağır saldırılara rağmen Fransız merkezi yerinden kıpırdamamıştı. 14 gündür yenilmiş bir düşmanı kovalayan Almanlar, Fransızların nasıl olup da karşı saldırıya geçtiğini anlayamamışlardı. Savaşın sonucu ile ilgili şüpheler, Alman Genel Kurmayında kafaları karıştırmaya başlamıştı bile. Moltke soğukkanlılığını yitiriyordu.

Alman hattının en sağında durum ideal olmaktan çok uzaktı. Fransız 6. Ordusu Betz-Etarigny - Puisieux - Marcilly - Chambry hattını tutuyor, karşısında da 1. Ordunun dört kolordusu yer alıyordu. Günü 45 Tümenin Alman merkezine yaptığı saldırıyla açan Manoury, 61. İhtiyat Tümenini Alman sol kanadını çevirmekte kullanmayı ümit ediyordu. En şiddetli çarpışmaların ortasında Almanlar, akşam üzeri IV. Kolorduyu kullanarak karşı saldırıya geçtiler ve Puisieux - Etrepilly arasındaki Fransız merkezine yüklendiler. 6. Ordunun sağ kanadı, solda gelişen hayati önemdeki taarruza katkıda bulunmak için sürekli baskı yapıyordu. Gün her iki taraf içinde küçük kazançlarla son bul-

Üst karşıda: Savaşın duraksamasından faydalanan Fransız topçu subayları bataryaları kontrol ederken. Alt karşıda; İngiliz kuvvetlerinin 14 Ağustos 1914'de Le Havre'a varışları. Çökmekte olan Batı Cephesinde İngilizlerin varlığı Paris'i kuşatılmaktan, Fransız ordusunu yenilgiden kurtardı.

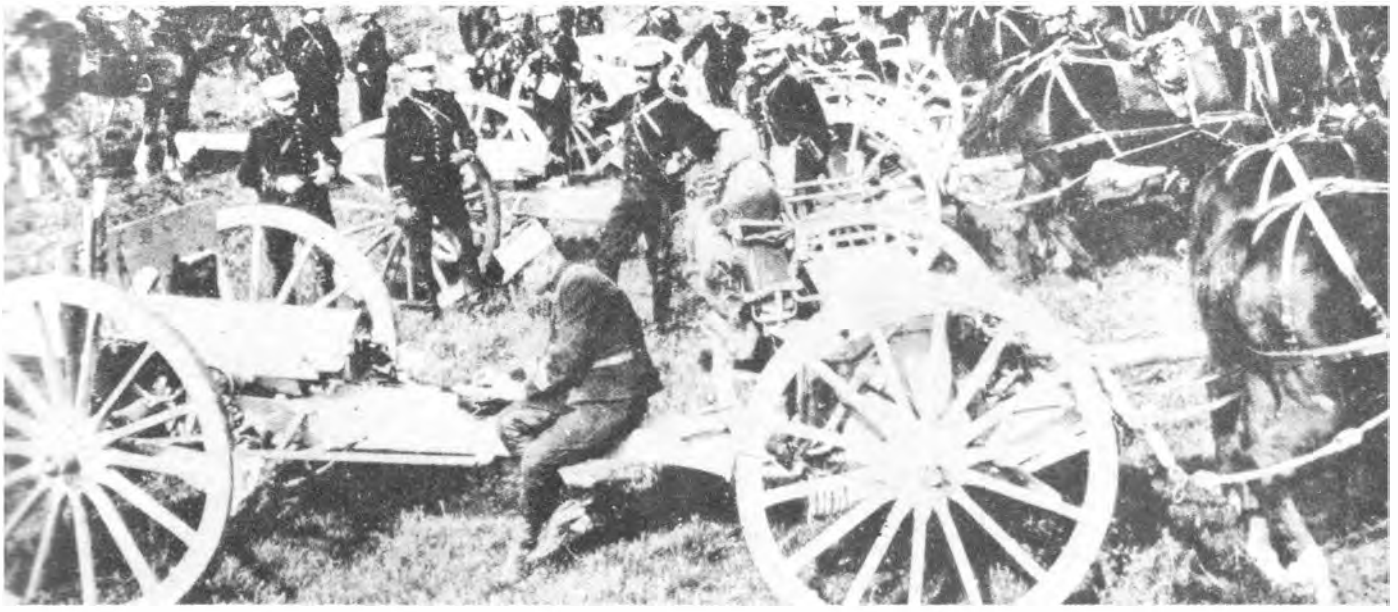

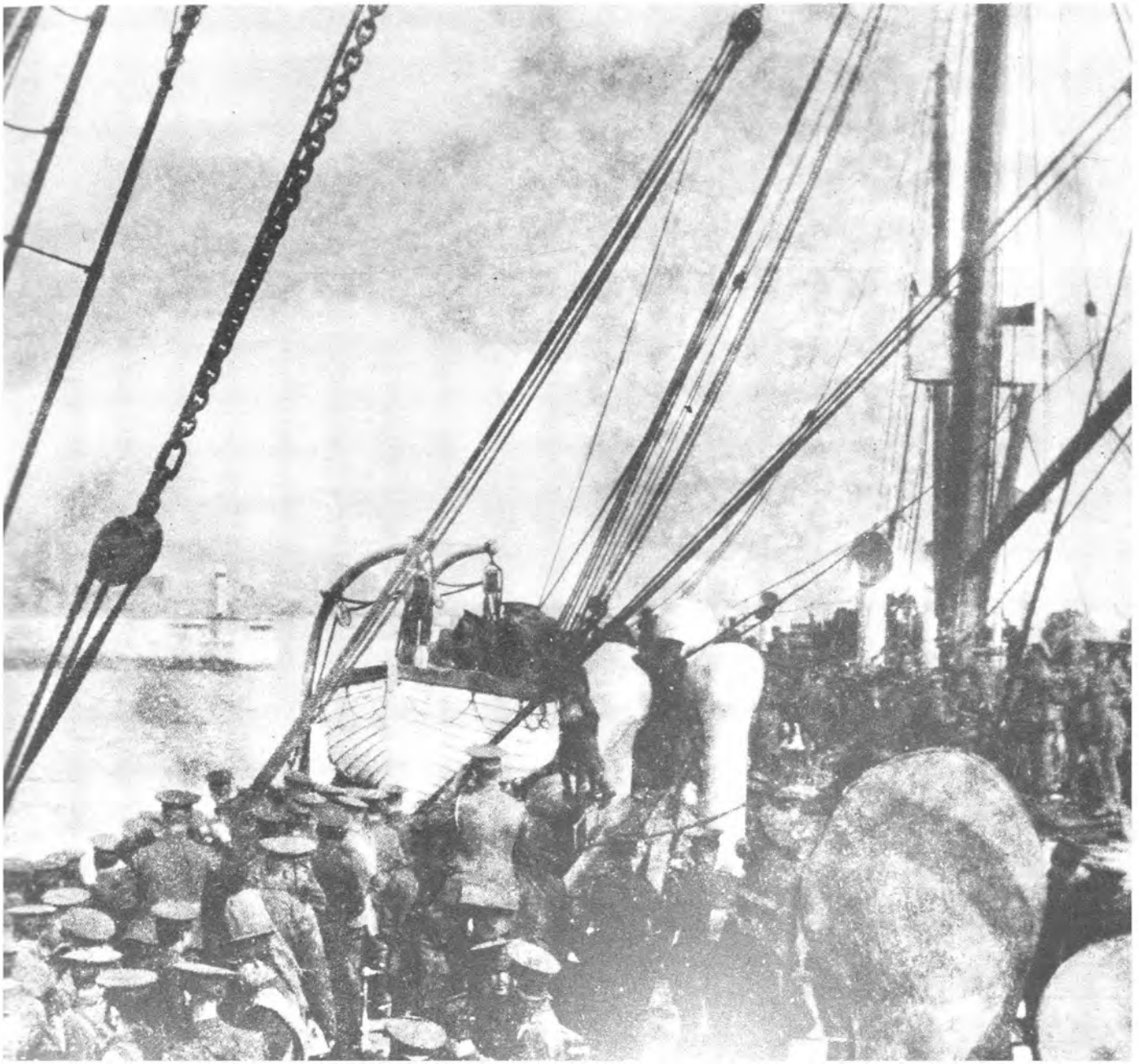

: BÜTÜN CEPHELERDE HAREKET
AŞI

ı Marne Savaşının (perspektifsiz) panora-
: 1. Resim : Soldaki paralelde BEF'in
in ortasında) üç birlik halinde Kluck ve
r'un orduları arasındaki boşluktan geçer-
örülüyor. Sağ üstteki uzun konvoy Kluck
zat eden ordusu 2. Resim : Foch'un ordu-
şağıda solda) Alman 3. Ordusuna saldır-
izere 3. Resim Longle'de Cary'nin ordu-
man 4. ordusunu Argonne de topa tutu-
rülüyor. Alt solda : Doğu cephesinde Al-
birlikleri. Sağda : Avusturya-Macaristan
leri Sırbistan'da bir köye saldırıyor. . .

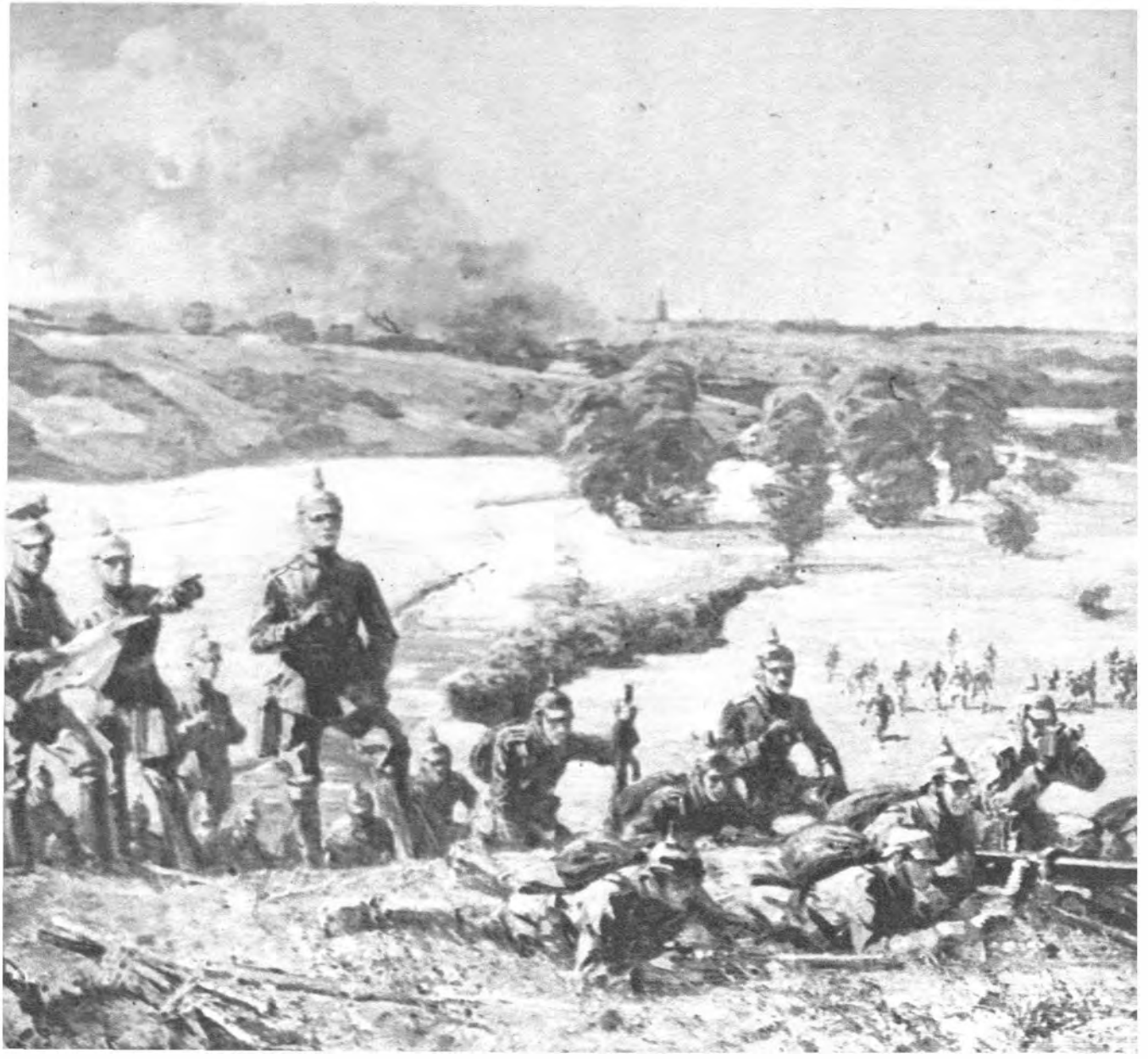

du. Von Kluck kuvvetleri hemen hemen tümüyle Marne ırmağının kuzeyine çekilmişler, Oureq ırmağı üzerine gelmişlerdi. 1. Ordu Fransızlar tarafından ezilmekten kurtulmuştu, fakat yorgun Almanların da Fransız ordusunu çökertmek gibi bir tehditleri olamazdı. Uzun süre dayanılması imkânsız yoğunluktaki çarpışmalar sonucu kanlı bir beraberlik sağlanmıştı.

Von Kluck'un kuvvetleri Manoury tarafından meşgul edildiğinden, İngiliz kuvetlerinin karşısına düşen bölüm yalnızca Alman süvari artçıları tarafından denetlenıyordu. Nogent - Château Thierry ekseni üzerinde ilerleyen İngilizler, Petit Morin'e, La Ferté - sous - Jouarre ile Sablonniers arasına gelinceye kadar, karşılık görmediler. İngilizlerin topçu birliklerini akıllıca kullandığı sert bir çatışma sonucunda Alman artçılarının direnci kırıldı ve ırmak aşıldı. Gün boyunca ilerlemeye devam ederek La Ferté-sous-Jouarre - Viels Maison hattına geldiler. Chateâu Thierry tehditleri altına girmişti.

5. Ordu komutanı General Frenchet d'Esperrey savaşın üçüncü gününde Alman 4. Ordusunu Montmirail gerisine iterek 9. Orduyu rahatlatmayı düşünüyordu. Sabahın erken saatlerinde harekete geçerek sol kanatlarındaki İngilizler gibi, hiç bir zorlukla karşılaşmadan Petit Morin'e geldiler; fakat bu engeli aşma çabaları, karşılaştıkları mukavemet sonucunda başarısız kaldı. 18. Kolordu nehri aşmayı başarmasına karşın çok geçmeden Marchais - en - Brie bölgesinde durduruldu. Merkezde, sekiz saat süren ve Almanlara 7000'den fazla kayıp verdiren bir savaştan sonra III. Alman kolordusu Montmirail'i ele geçirdi. Sağ kanatta Fransız 1. Kolordusu Vachamps'ı aldı. Daha önemlisi, Charleville'e ulaşan 10. Kolordu, 9. Ordunun yardımına koşmak üzere doğuya döndü.

Müttefiklerin başarısı hattın merkezine dayanıyordu. Von Kluck 6. Ordu tarafından oyalanırken İngilizlerle 5. Ordu. Château-Thierry nin batı ve doğusundaki 60 km. lik alanda zayıf Alman hatlarına karşı önemli ilerlemeler kaydettiler. 9. Ordu cephelerinde durum değişikti. Almanlar Sézanne ile Fère Champenoise arasından Fransız hattını yarmak için yapmadıklarını bırakmıyorlardı. 9. Ordu en büyük darbeyi 10. Kolordu ve Muhafız Kolordusundan yedi. Fransızlar, sayıca üstün rakipleri karşısında gerileyerek Müttefik cephede ciddî bir göçük meydana gelmesine yol açtılar.

9. Ordunun hemen sağında, 4. Ordu da aynı şiddette saldırılara maruz kalıyordu. Kanatları 4. Alman Ordusu tarafından tehdit edilen de Langle de Cary, durumunu ancak sağındaki 3. Ordu sayesinde koruyabiliyordu. Savaşın doruk noktasına bura-

da, Fransız merkezinde ulaşılmıştı. 9. Ordu büyük zorluklarla tutunabiliyordu. Sağındaki komşusu çökme noktasına gelmişti. Alman 3. ve 4. ordularının ortak bir saldırısı, akşam üzerine doğru, 4. Ordunun her iki kanadını da çevirmeyi başardı. Kritik durum gün boyunca devam etmiş, Fransızlar ancak gün batışından sonra 4. Orduya destek olarak 21. Kolorduyu gönderebilmişlerdi.

Ordular üç günden beri çok şiddetli bir savaşın içersindeydiler. Sorun, iki taraftan birinin parlak ve Napolyonvârı taktiklerle rakibini savaş alanından silmesiyle çözümlenecek nitelikte değildi. Çok daha basit bir soru özetleyebilirdi durumu: hangi taraf önce çözülecekti. Moltke neredeyse sinir buhranları geçirirken Joffre her zamanki haliyle sekiz saatlik deliksiz uykusunun bölünmemesiyle ilgili emirleri vermekle meşguldü; bunlar belki de savaşın sonucu hakkında fikir verecek nitelikte işaretlerdi.

Yaz sıcağı amansız yağmur fırtınasına dönüşürken, savaşın dördüncü gününe girildi. Fransız 6. Ordusu bazı kazançlar sağlamakla beraber Ourcq ırmağını aşıp 1. Ordunun ardını çeviremedi. Üstelik 8 Eylül akşamına gelindiğinde, von Kluck kuvvetlerinin bütün ağırlığını karşılamakta olan Fransızların, yerlerini muhafaza edebilecekleri bile şüpheliydi. General Galliéru, 6. Orduyu güçlendirmek için Senlis ve Creil'e takviye gönderilmesini istedi. Ulaşım imkânı bulamadığı için taksileri kullanması bir destan yaratmıştır. Askeri ulaşım yeterli olmadığından asker yüklü taksiler Paris'ten savaş meydanına akın ediyorlardı. Taksimetrelerin çalışıp çalışmadığı okuyucunun tahminine kalmıştır. General Manoury, çekilmekte olan birliklerine kayıplara aldırmaksızın dönüp ilerlemelerini emretti; zafer ya da yenilginin birkaç saatlik mesele olduğunu kavramıştı. İlk çözülen Almanlar oldu. Korunmasız sol kanadının — 1. ve 2. Ordular arasında 30 km.'lik bir boşluk uzanıyordu — İngilizlerin ilerleyişiyle tehdit edildiğine dair bir rapor alan von Kluck, Nanteuil - Betz hattını 6. Ordunun izleme olasılığına karşın kuvvetli tutarak, Ourcq'dan geri çekildi.

İngilizler sayıca az olmalarına rağmen tesirleri büyük olmuştur. Karşılarında bir süvari tümeninden biraz fazla bir kuvvet bulunmasından yararlanarak, birazcık kararlı olmak şartıyla 1. Orduyu diğer Alman hatlarından

Altta: Marne'dan çekilmek zorunda kalınca, Marne kuzeyindeki Aisne ırmağı üzerine kurulan müdafaa hattını koruyan makineli tüfekçiler.

Alman İmparatoru II. Wilhelm Birinci Dünya Savaşı'nda Alman halkının kaderi ellerine teslim edilmiş bir gençti."

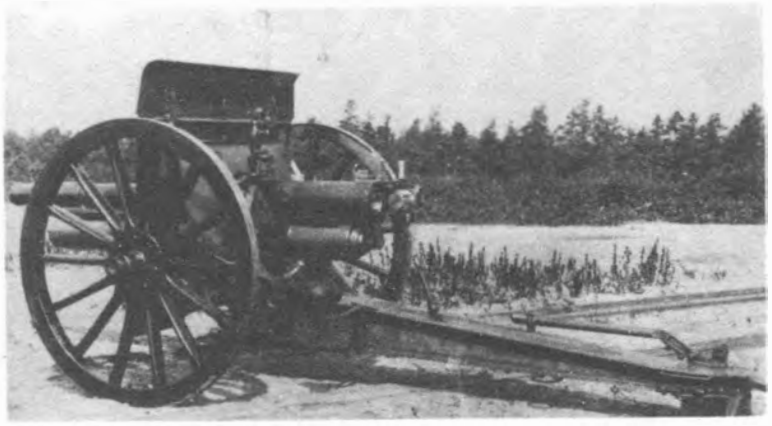

Rus topu : 76.2 - mm M—1903

Birinci Dünya Savaşı'nın ve Alman İmparatorluğu'nda askeri yönetimin yapışık kardeşleri Hindenburg (Solda) ve Ludendorf.

İngiliz 15 inç Howitzer topu

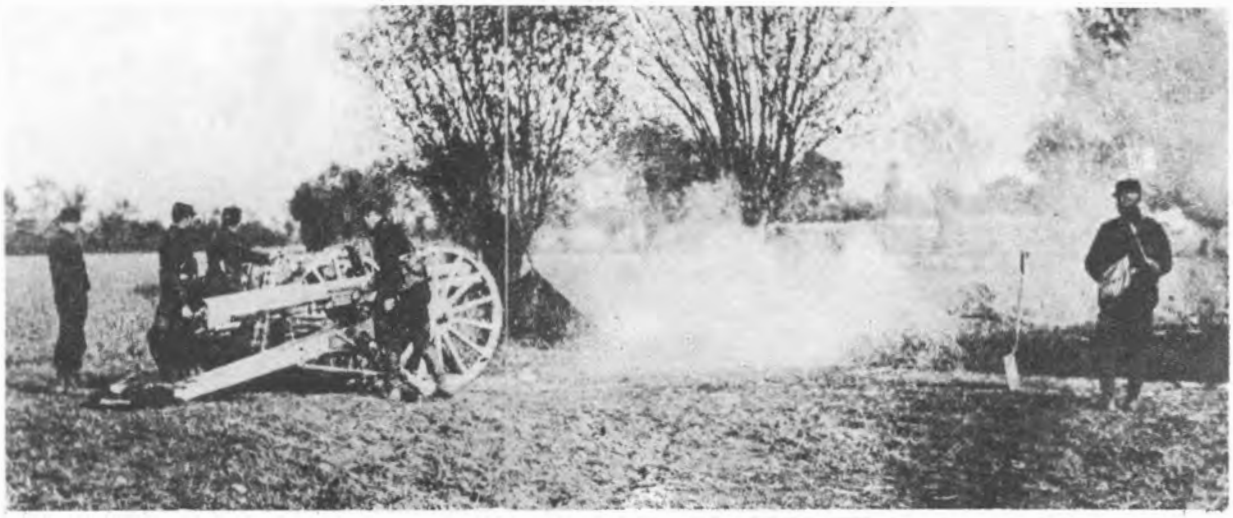

Fransız «Yetmişbeşliği» iş başında.

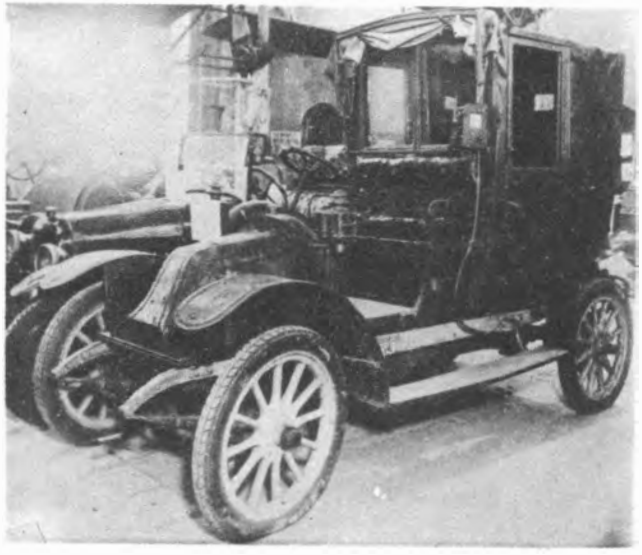

İki silindirli bir Renault otomobil. Marne savaşında bu otomobillerden 700 tanesi cepheye birlik sevkinde kullanılmış ve çok işe yaramıştı.

ayırabilirlerdi. Fakat uç haftadan beri düşmanla temas halinde olması, Sir John French'in sebatını kırmıştı. Müttefik hatlarının ilersinde tek başına düşmana yakalanmaktan korkarak en az tehlikeli yürüyüş şeklini seçti. La Ferté-sous-Jouarre, Charly ve Château-Thierry noktalarında Marne üzerine baskı yapan İngilizler, bu önemli günde yaptıklarından ço kvarlıklarıyla etkili oldular. 1. ve 2. Alman Orduları arasındaki boşluğa kararsızlık içinde girdiler, fakat Almanların onları durduracak ihtiyatları yoktu. Akşam çöktüğünde, Alman sağ kanadı ciddî bir yenilgi tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

2. Alman ordusunun karşısında yer alan 5. Fransız Ordusu, kuzey-doğuya ilerleyerek Marne üzerinde İngilizlerle birleşme emri almıştı. Fazla mukavemetle karşılaşmadığı için 5. Ordu amacına ulaştı ve 2. Alman Ordu'sunu kuzeydoğuya itmeyi tehdit ederek Almanlar üzerindeki baskıyı arttırdı. 5. Ordunun sağ kanadı daha da önemli bir görev yüklenmişti: 9. Orduyu ağır ağır St. Gond bataklıklarına itmekte olan 3. Alman Ordusuna saldıracaktı. Frenchet d'Espercy bu manevrada da başarılı oldu. Almanlar gerilemeye zorlanarak 9. Ordunun sol kanadındaki baskı yok edildi. Fransız merkezi gittikçe daha zor tutunabildiğinden 5. Ordunun başarısı hiç de önemsiz değildir. 9 Eylül akşamına kadar 9. Ordu hatları çözülmezse, Alman sağ kanadına yapılan baskı von Kluck'u daha da geri çekilmeye zorlayarak Almanların bütünlüğünü bozacaktı.

9. Ordunun durumu parlak olmaktan çok uzaktı. 8 Eylülde sol kanadı zorlukla tutunurken sağ kanat önemli miktarda toprak yitirmişti. Fransız hattı tehlikeli biçimde bükülmüş durumdaydı. Gerileyişin sürmesi Müttefiklerin sol kanatta elde ettikleri başarıyı geçersiz kılacağı gibi cephenin çöküşü de tam bir felâketle sonuçlanacaktı. Foch tipik bir hareketle ilerleme emri verdi.

Solunu sabit tutarak dönen Foch, 5. Ordunun

İngiliz birlikleri Aisne'de dinlenirken. Paris'in savunması geride kalmış, Manş yarışı başlamıştı.

Marne cephesinde galip gelemeyince geri çekilmek zorunda kalan Alman birlikleri bir Fransız köyünden geçerken.

desteğini solunu ve merkezini güçlendirmek için kullandı. Bu manevra çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Üç Alman Volorauser, 2. Ordu Muhafızları, XII. ve 3. Ordu'nun XII. ihtiyatı, St. Gond Bataklıklarını aşarak (Fère-Champenoise yakınında) 9. Ordunun sağ kanadını Salon'a çekilmeye zorladı. Aynı zamanda merkez de gerilemek zorunda kalmıştı. Fakat çözülmek üzere olan Foch, gerekli olan bir gün boyunca dayanmayı başardı.

Foch'un durumu, sağında yer alan ve 9. Orduya binen yükü hafifletmek üzere şiddetle Alman 3. Ordusuna saldıran 4. Ordu tarafından da desteklendi. Sompius'un bir mil yakınına kadar yaklaşan ve Humbauville'in güneybatısından yana kayan 4. Ordu, komşusuyla büyük bir yardımlaşma örneği vererek Alman ordusunda özellikle eksik olan bir öğeyi vurguladı.

Almanlar için zaman geçmişti. 8 Eylülde Moltke, Yarbay Hentsch'i karargâhları ziyaret edip durum değerlendirmesi yapmak üzere Verdun batısına yolladı. Alman Ordusuna mahsus bir davranışla, Genel Kurmay Subayı olması nedeniyle Hentsch'e «çekilmek gerektiği takdirde kuvvetleri yönetme» yetkisi verildi. Doğudan batıya doğru giden Hentsch, her görüşmenin sonunda daha çok paniğe kapılıyordu. Geceyi. 2. Ordu Karargâhında geçiren Hentsch, Bülow'u başarıdan umudunu kesmiş buldu. 9 Eylül saat 11.00'da Bülow çekilme emri verdi. Hentsch öğle vakti 1. Ordu Karargâhına vardığında çekilme emri verilmiş durumdaydı. Geri dönerken sırasıyla 1., 2., 3., 4. ve 5. Ordulara Aisne hattına çekilme emri verdi. Fransız merkezini çökertemeyen, sağ kanadından baskı altına alınan ve Ordu komutanlarını yönetecek güçlü bir baştan yoksun olan Alman Ordusu için başka çıkar yol kalmamıştı. Marne, Müttefikler için maddi olmaktan çok manevi bir zaferdi; Paris kurtarılmış, fakat Almanların Fransız topraklarına yerleşmeleri önlenememişti. Dört yıl süren kanlı siper savaşları sonunda sökülebileceklerdi ancak yerlerinden.

İlk bombacılar

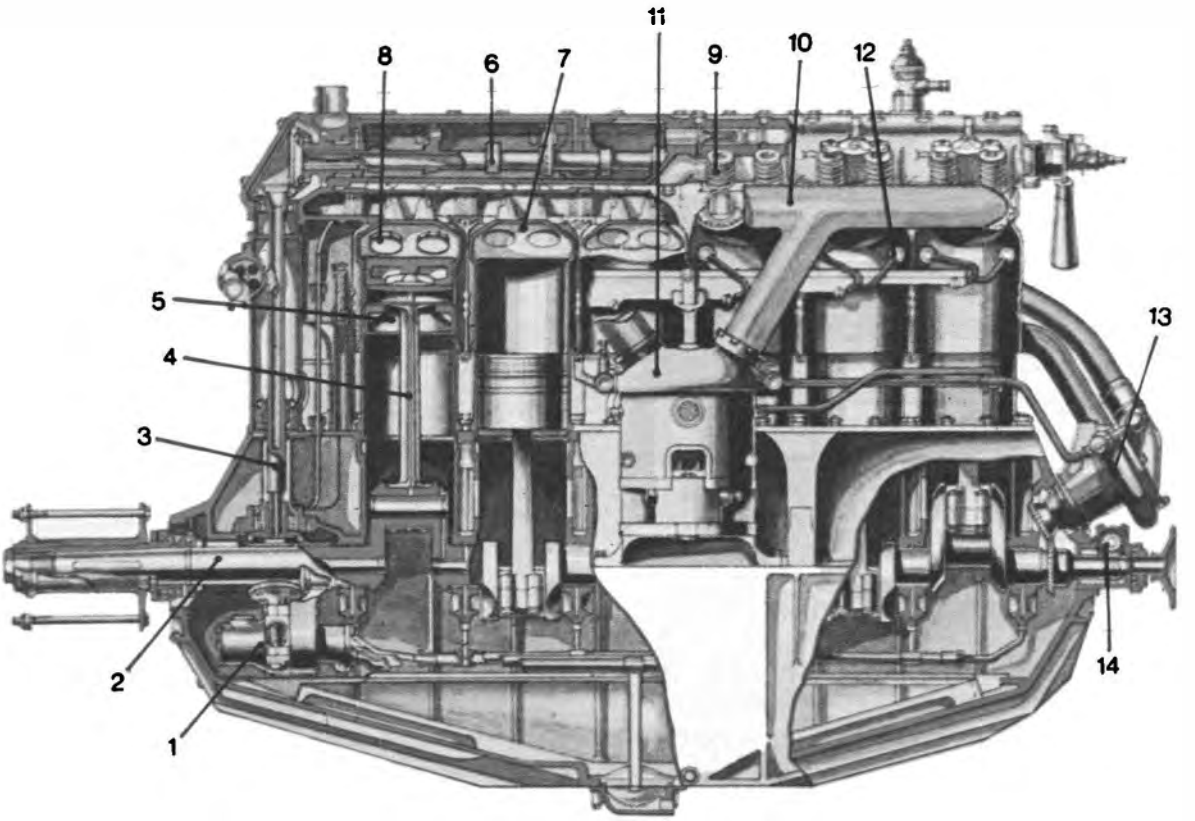

AUSTRO DAIMLER-MOTOR

1 Yağ pompası ve pistonu 2 Manivela mili
3 Hareket kolu, mili 4 Nakil hareket kolu
5 Aluminyum piston 6 Yüksek hareket kolu
7 Silindir baş 8 süpap 9 Yay 10 İçeri gütme
11 Çift karbüratör 12 Bujiler
13 Santrfüjlü su pompası 14 Yönetme mili

İlk bombardıman uçaklarının motor yapımı tartışmalara ve sorunlara neden olmuştu. Hava veya su soğutmalı motor mu olacağı, kanatlarının bir, iki veya üç kanatlı mı olması gerektiği tartışılmıştı. Kesitte ilk geliştirilen bombardıman uçaklarından birisinin motoru görülüyor.

Modası geçmeyen savaş taktiği KUŞATMA SAVAŞI

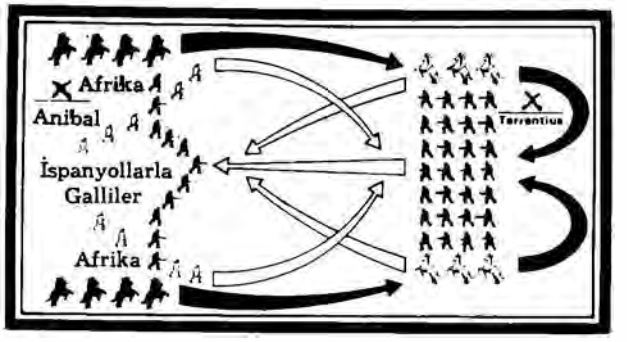

MÖ. 216 Ağustosunda, Anibal komutasındaki Kartaca kuvvetleri, kendilerinden iki kat üstün bir Roma ordusunu yendiler. Bu savaş sonraları kuşatma savaşlarının klasik örneği olarak anılmıştır. Anibal ordusunu bir hilâl şeklinde yerleştirmişti. Merkezde İspanyollarla Galliler, kanatlarda ise tecrübeli Afrika askerleri yer alıyordu. Suvarileri kanatlara yerleşmişti. Bunlar Roma atlılarını savaş meydanından sürerek harekâtı başlattılar. Konsul Terrenhus Varro tarafından tecrübesizce yönetilen Romalılar, Kartaca merkezine hücum ettiler. Anibal merkezini sürekli olarak geri çekti ve böylece çekilen merkezi takip eden Romalıları, kanatlardaki Afrika askerleriyle kuşatmaya girişti. Anibalin atlıları, Roma süvarilerini yendikten sonra çemberi sanki bir deprem tarafından yutulmuştu. Bir tahmine göre 76.000 askerinden 70.000'ini kaybetmişti.

Cannae düşü, asırlar boyu askeri dimağlara karşı konmaz bir çekicilikle etki yapmıştır. Ünlü «Schlieffen Planı» nın kuramcısı Kont Alfred von schlieffen, Fransız ordularını stratejik bir Cannae harekâtıyla yok etmeyi amaçlamıştır. Plan yapımcısının amaçladığı yerde başarıya ulaşamadı, fakat doğu cephesinde, Doğu Prusya'ya yönelen Ruslar Tannenberg savaşında perişan edildiler. Rus saldırısının güney kanadı — General Samsonov'un 2. ordusu — Hindenburg ve Ludendorff tarafından yönetilen bir karşı hücumla kuşatılmış ve yok edilmişti. Bu savaştan sonra Çarlık Rusyası bir daha toparlanamamıştı. Bugün bile Rus Akademilerinde Canae, generallik sanatının bir parçası olarak öğretilmektedir. Gerçekten de çifte kuşatma harekâtı, Canae ve Sedan da olduğu gibi ustalıkla uygulanırsa, dramatik sonuçlar veren bir taktiktir.

Başarılı bir çifte kuşatma, uygulayıcılarının becerisi kadar kurbanın hareketsizliğine de bağlıdır. Rusların 1942 - 43 kışında yaptıkları saldırı Stalingrad'daki 6. Aman ordusunun kuşatılması ve yokedilmesiyle sonuçlanmıştır. Sedan'da Fransızların kuşatılmaları da genellikle Châlons Ordusunun yavaş hareket etmesine bağlanabilir. Sonuç olarak şu da söylenmelidir ki, kuşatma savaşı büyük değeri olan bir kuram olmasına rağmen zafer kesin değildir: Anibal Canae'de galip geldi, ama harbi kazanan Romalılar oldu.

Doğu cephesi ve yeni kahramanlar

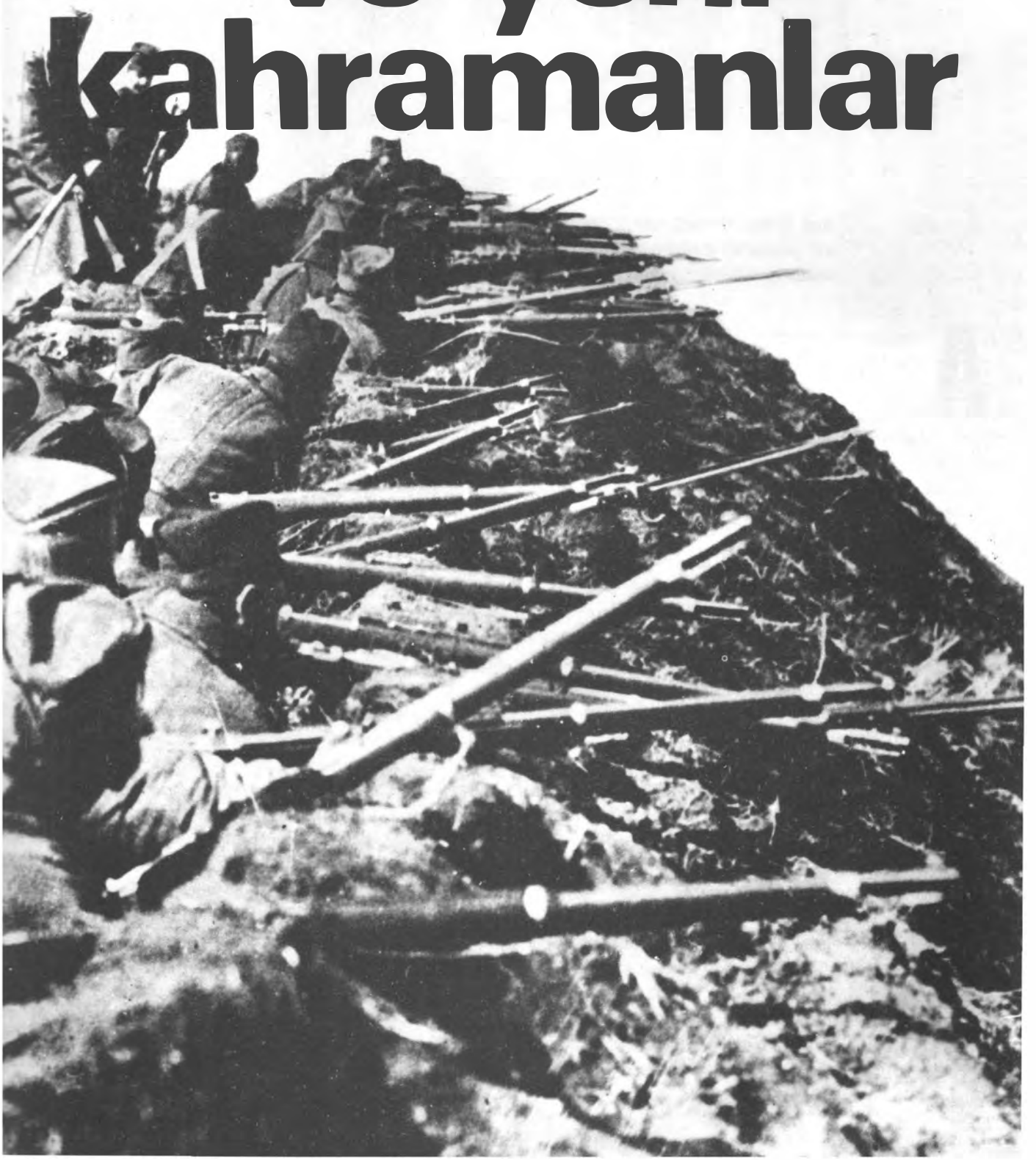

Rus Birinci Ordusu Komutanı Rennenkampf (soldan ikinci) kumandanlarıyla bir yemekte. Rennenkampf'ın verdiği yanlış karar Samsonov'un İkinci ordusunun yenilmesine neden olmuştu.

Almanya'nın Belçika'yı istilâsından hemen bir hafta sonra doğuya doğru kuzeydeki kasvetli Doğu Prusya düzlüklerinden güneydeki Karpatlara dek uzanan 800 millik bir alan içinde **«Doğu Cephesi»** savunma hatları oluşturulmuştu bile ve bu hat üzerinde aralarında Rusya, Avusturya, Macaristan ve Almanya'nın da olduğu bir yığın ordu **«son hız harekete geçme»** emrini beklemekteydiler. Rusya, gerçi bu seferberlikte eldeki mevcut insan gücünün sadece üçte birini cephede toplamayı başarabilmişti, yine de Doğu Prusya'ya girmekte, Almanlar da onu savunmakta kararlı idiler. Yamaların birbirine dikilmesiyle oluşmuş bir yorgun izlenimini veren Alman, Slav ve Macarlardan oluşmuş çok-uluslu Avusturya - Macaristan ordusu Ruslar'a saldırmaya hazırlanırken Ruslar da ana hücumlarını Avusturya - Macaristan'a karşı yapmayı planlıyorlardı. Sonuç bütün orduları adetâ yutan, Avusturya'yı sakatlayıp, Rusları hırpalayan ve Almanları zorlayan, bu savaşlar girdabı oldu. Kitleler halinde Avusturya ve Rusya köylerinden gelen erlerin yontulmamış dovranışları, zaten yeteri kadar vahşî olan savaşın vahşiliğini bir kat daha arttırıyordu. Bir dönüm noktasında, örneğin Alman hücum gücünün Fransız - İngiliz ordusuna yenilmesi halinde doğu cephesi direkt olarak batıya kayacak, Alman mentalitesinde **«korkutucu»** olarak tarihsel bir imaj yaratan Slavların, davetsiz misafirliğine karşı kutsal Prusya topraklarını korumak gerekçesiyle Alman kumandanlığı da erlerini geri çekip, doğu cephesine kaydırabilecekti. Doğudaki rakip orduların herbiri ise kendisine düşen destekleme görevini yerine getiriyordu: Fransa'nın ricası üzerine acilen Rusya Doğu Prusya'ya yürümüş, Avusturya-Macaristan ise Almanya'nın kışkırtmasıyla Rus sınırına doğru bir hamle yaparak Sırbistan'la savaşa başlamıştı. Askerî hesaplar açısından değil de, sınır boylarındaki top atışları açısından meseleye bakıldığında Almanya'nın istediği iki cepheli savaşın gerçekleştiği görülüyordu.

Doğuda kümelenen ordular, gerçek çarpışmadan çok önce genelkurmayların hazırladıkları savaş planına uygun olarak hareket ediyorlardı. Alman planlamacılar iki cephell bir savaşın kontrol güçlüğü yüzünden epeyce ter dökmüşlerdi. Önceki plan (ki Rus seferberliğinin tahmini süresine göre yapılmıştı) Doğu Prusya'yı erkeklerden temizlemişti ama sonraları öfkeli Rus gücünün belirtileri bir revizyona yol açtı. Bu yeni plana göre VIII. ordu Doğu Prusya'da mevzilenecek ve esas olarak savunma görevini üstlenecekti. Bu arada Avusturya Macaristan iki plan üzerinde duruyordu. Birinci plan olan **B planında** savaşın sadece Sırbistan'a karşı ve 3 orduyla birlikte yürütülmesi ve diğer 3 ordunun da Ruslar'a karşı Galiçyayı savunması düşünülmüştü. İkinci plan olan R planı Rus ve Sırplarla ilgiliydi ve buna göre 2 ordu Sırbistan ve 4 ordu da Rusya üzerine yürüyecekti. Bu arada da Rusya tamamen kendi imalâtı olan iki plan geliştirmekle meşguldü. Bunlardan birisi G planı, diğeri de hücum planı olan A planı

General Erich Ludendorff (solda), Hindenburg'un Kurmay Başkanı. Kıskançlığı ile Tannenberg'in gerçek kahramanını gizlemişti. Sağda Tannenberg Kahramanı General Von François, Birinci Kolordu Komutanı.

idi. G planı, Rusya'ya karşı esaslı bir Alman hamlesi ihtimalinde Kuzey-Batı ve Güney-Batı ordu gruplarının önce geri çekileceğini, bunun üzerine de Ruslar'a karşı hücuma geçeceğini varsayıyordu. A planı ise Fransa'ya karşı bir Alman darbesi halinde savunma öneriyordu. Esas Rus gücü (4 orduya) Avusturyalılara bırakarak Rus orduları sadece Doğu Prusya ve Galiçya'ya saldıracaklardı.

Tuzak

Bu askerî hesaplar tahminlere göre değil de, sözde «cephe» imkânları ve kısıtlamaları üzerine kurulmuştu. Haritada görülen bir ucu Berlin'e 200 mil uzaklıkta olan ve batıya doğru bir çıkıntı yapan dev Rus kalesi (Rus-Polonya) ise herşeyi gölgeliyordu. Bu hat Ruslar için hem bir başlangıç noktası hem de bir tuzaktı. Burada Silezya'ya atlamak çok kolaydı. Ama aynı zamanda da Alman Birliklerinin doğu Prusya'da Avusturya birliklerinin de Galiçya'dan saldırması halinde kendilerini diri diri mezara gömmüş olacaklardı. Gerçi Doğu Prusya'nın müdafaasız oluşu şüphe götürmez bir şekilde ortadaydı ama Almanların ülke içi iletişimleri sayesinde, savunulması kolaylaşmıştı. Planlara gelince, Almanya, Doğu Prusya'yı tutmaya kararlıydı, Rusya Fransa'nın ısrarı üzerine A planını seçmişti. Avusturya Macaristan ise önceleri B planında karar kılmışken daha sonra aniden R planına kaymıştı ki bu da bütün II. Orduyu Sırbistan'dan geri çekmek demekti.

Rus'lar Cephede

12 Ağustos 1914'te gün ışığıyla birlikte, sakin bir gökyüzü altında Rennenkampf'ın I. ilk üniteleri (süvari bölükleri ve bir piyade alayı) sınırı geçip Doğu Prusya'ya girdiler. General Zhilinsky'nin kuzey batı grubunun iki ordusuyla hücuma geçmeleri sonucu, Rus istilâsı başlamış oldu. Rennenkampf'ın I. ordusu doğudan saldırırken Sansonov'un 2. ordusu da güney doğudan saldıracak ve böylece iki demir pençe Doğu Prusya'yı ezip mahvedeceklerdi. Almanların cephesinde ise Tuğgeneral Von Prittwitz Doğu Prusya'yı savunmakla görevli VIII ordudan 4 birliği, doğudan gelecek bir Rus saldırısını bloke etmek için 3'ü Angerapp nehri boyunca, dördüncüsü de güneyde Tannenberg ormanı ve gölü kenarında mevzilenerek güney doğudan gelen Rus ordusunun yolunu keseceklerdi.

Rusların emirleri iletirken gösterdikleri müthiş dikkatsizlik sayesinde Rus harekâtı hakkında tam bilgi alan ve böylece ülke içi iletişim sisteminin işlerliğinden azamî derecede yararlanan Prittwitz birliklerini tanzim ederek planlarını yaptı. Buna göre Rus ordularıyla birer birer uğraşacak, önce Rennenkompf'a sonra da Sansonov'a darbeyi indirecekti. Gerçi Prusya içlerinde alârm çanları çalmaya başlamıştı ama yine de uzaklarda bir zaman payı, dolayısıyla bir emniyet teminatı görülüyordu.

Tabii bu arada Rus İmparatorluk Ordusu, Fransa'nın ricası üzerine hücuma başlamak için acele

ediyordu. Bu acelenin sonucu olarak da seferberliğe tam olarak hazırlanamamıştı. Yine de orudunun esas zayıflığı bu değildi. Gerçek kusurlar daha da derinlerdeydi. **«Savaşın gittikçe yoğunlaşan taleplerini»** karşılayamayan harap ve kokuşmuş etkisiz bir topluma, bir de yöetimdeki, eğitimdeki ve silâhlandırma ve ikmaldeki aksaklıklar eklenince sorun daha da büyüyordu. Bütün bunların üstüne Rus ordusu ateşgücü korkusu çekmesi ekleniyordu. Tüfek olsa bile gerekli cephane kalmamış oluyordu genellikle. Yine de herşeye rağmen Rus A planı yürürlüğe girdi ve Doğu Prusya hücumu yavaş yavaş, zorlu bir hal almağa başladı. 17 Ağustos'ta doğudan gelen Rennenkampf, I. ordu kollarını ayırdı. Bu arada ordunun kuzey cenahı da sınırı güçlükle geçmişti. Güney doğudaki Sansonov ise harekete geçmek için 5 gün daha bekleyecekti.

R Planı

Daha da güneyde Avusturya-Macaristan birlikleri 10 Ağustos'ta Rus sınırını geçmişlerdi bile. R planını takibeden Mareşal Conrad Von Hotzendorf Avusturya-Macaristan ordularını Galiçya'dan kuzeye Rus güçlerinin geleceğini farzettiği yöne doğru kaydırmıştı. Mareşalin varsayımları kesinlikle yanlış çıktı. Rus gücü tamamen başka bir yönde güney doğuda mevzilenmişti. Bu da yine Rus kumandanlığının Avusturya'nın amaçlarını sevinlemekte yanılması nedeniyle olmuştu. Güney Batı gurubu kumandanı General İvanov, Avusturya'nın Lenberg yönünden saldıracağını umuyordu ve bu nedenle de azamî çabanın burada harcanmasını istiyordu. Başlangıçtaki bu yanlış anlamalar orantısız bir cephe ortaya çıkmasında Avusturyalıların kuzeyde darmadağın olmaları ve Rusların güneyde heybetli bir hücumu kaybetmesinde esas rolu oynadılar.

Önceleri Avusturya ve Rusya orduları, Avusturya ileri hattı boyunca kuzeye doğru (Lublin-Kholmt istikâmetine doğru) aptalca hatalar yapmakla vakit geçirdiler. Ancak 23 Ağustostan sonra çarpışmalar şiddetlenmeye başladı. İlk alınan sonuçlardan geniş çapta etkilenen Conrad sol cenahını güçlendirdi ve III. Orduya da Rusların hazır bir durumda bekledikleri Lemberg'in doğusuna saldırma emri verdi ve B planından R planına geçmekle de Sırbistan'daki II. orduya epey mekik dokuttu. 26 Ağustos'ta İvanov hücumu iki orduyla (3 ve 8. ordular) başlattı ve ordular, zaten tükenmiş Avusturya III. ordusunu mahvettiler, III. ordu dağılmış bir halde Lenberg'e doğru geri çekildi. Ağustos sonlarına doğru ise Conrad gerçi karışık ama hiç de umutsuz olmayan bir durumla karşılacaktı. Kuzeyden başarı parıltıları, güneyden de tehlikeli hamleler geliyordu. Mareşalin Lenberg cephesi için çarpışma kararı, esasında felâkete sürükliyen bir karar değildi ama onun plânı uygulamaya koyma tarzı İvanov'a en nihayet bütün Avusturya cephesini yarmak fırsatını verdi.

Rus'lar Tuzağa Düşürülüyor

Rus ordularının tam Galiçya galibiyeti arefesinde oldukları bir sırada Doğu Prusya'nın istilâsı derin bir üzüntüye yol açtı. Doğu Prusya savaşı aceleci Alman I. Kolordu kumandanı General François'nin, Rennenkampf'ı, Prittwitz tarafından seçilen hattın ilerisine getirmesiyle; süratle vahşî ve gürültülü bir savaşa dönüştü. Durumun farkında olmayan Rennenkampf hattı yarıp geçmeğe devam etti ve böylece farkında olmadan Alman planlarının gerçekleşmesine yardımcı oldu. 20 Ağustos'ta Samsonov'un güney doğudan ilerlemesi, Rennenkampf'a biraz durup dinlenmesi için bir sinyal vazifesini gördü; böylelikle Samsonov zamanında yetişebilecekti. Pritwitz, Rennenkampf'a

Hindenburg (ortada), Ludendorff (sağda), Hoffman (solda)

HİNDENBURG

←

Tannenberg yakınında Ortelsburg. Yıkıntılar arasında kurulmuş bir fakir pazar yeri

bir karşı darbe teklifi getirmişti ve hücuma kararlı görünüyordu, bu da Alman hatlarının çözülmesi demekti. General François bir kere daha I. kolorduyu Rennenkampf'a karşı yöneltti; «Gumbinnen Savaşı»ndaki diğer kolordular o vahşî bir tören ile karşılaşmışlar ve Alman XVII. Kolordusu fena şekilde hırpalanmıştı. Bütün haberler, Samsonov'un zekice ilerleyişi ve bir de Rusların Insterburg açıklığından dalarak VIII. Orduyu yaracağı korkusu Pirittwitz'in zaten çok yıpranmış olan sinirlerini iyice bozdu. Kumandanlarının şaşkın bakışları altında Vistula'ya doğru anî bir ricat emri verdi. Bu geri çekilmenin hoşgörüsüzlükle karşılanmasının üstüne Prittwitz, bir de Alman Genel Kurmay Başkanı Helmuth von Moltke'ye Coblenz'de telefonla felâketi ayrıntılarıyla vermesi genel kurmayı daha da şaşırttı. Evet, Vistula olmalıydı ama yine de Prittwitz bu hattı takviyesiz nasıl tutacağı konusunda endişeliydi.

Moltke ise bu arada hiç vakit kaybetmedi. Tuğgeneral Erich Ludendorff'u genel kurmay başkanlığından azletti ve general Paul von Hindenburg'u da VIII. ordunun yeni kumandanı olarak ilân etti. Bu arada Prittwitz bir kenara atılmıştı. Doğuda da süratle geri çekilme fikrinden vazgeçilerek Hoffmann'ın hazırladığı bir planla Rennenkampf'a karşı savaşan birlikleri geri çekerek onu Sansonov'la kapıştırmayı düşünmeye başlamışlardı. Rennenkampf'a gelince kuzeyde takılıp kaldığından devamlı ve sabit bir korku yaratmıştı ama, maalesef yine aynı sebeple Gumbinnen'den sonrasını izleyememişti.

Sansonov yol boyunca kilometreleri sayarken bir yandan da Zhilinsky'le tartışıyordu.

VIII. Ordu kumandanlığı önemli bir sorunla karşı karşıyaydı. Rennenkompf'ın kuzeyden dönmesinde önce Sansonov'u devreden kaldırmak için yeterli zaman var mıydı? 25 Ağustos sabahı ise bu soruna, süratli ama oldukça da şaşırtıcı bir çözüm bulundu. Rennenkampf ileri hattını ve bulunduğu uzaklığı şifreyle radyoya iletmişti. Buna göre Rus I. ordusu VIII. ordusunun geri saflarıyla çarpışmayacaktı. Sansanov'a gelince, kendisini bozguna uğramış bir düşmanı kovalarken düşleyen Sansanov 25 Ağustos'ta birliklerine dinlenme emri verdi. Ruslar sanki kendilerini mahvetmeleri için milleti zorla davet ediyormuş izlenimini veriyordu. Bu arada kumandanlıktan gelen haberler ise Alman huzurunu iyice kaçırmıştı. Habere göre Moltke her bir ünitenin gerekli olduğu Batı cephesinden doğuya takviye için üç kolordusunu geri çekecekti. Zaten 26 Ağustos'ta 2 kolordu ve bir süvari alayını doğudan ayıran Moltke bu hareketini batının zaten «karar»da başarıya ulaştığını söyleyerek savunuyordu. Herşeye rağmen askerî birlikleri taşıyan trenlere yüklenen 3 kolordu Doğu Prusya'yı kurtaramıyacak ve Batı Cephesindeki Alman sağ cerahında güçlerini bile duyuramadan silinip gideceklerdi.

Tutmayan Kıskaç

Bu arada VIII. ordu ülke içi demiryollarının hızı sayesinde yükünü güneye boşaltmıştı bile. Rus «kıskaç hareketi» sallantıda kalmıştı. Rus genelkurmayı olan Stavka'da Rennenkampf'ın tembelliğinin yarattığı endişe son haddini bulmuştu. Sansonov'un tehlikede olmadığını düşünen Zihilinsky ise Rennenkampf'ı onunla birleşmeğe ikna etmeyi düşünmedi bile 26 Ağustos'ta Sansonov'un 2. ordusu ilerlemeye devam ediyordu. Merkezdeki tüm Rus güçleri gayet emin adımlarla dört kolorduyla çevrelenmiş bir Alman tuzağına doğru ilerliyorlardı. VIII. ordunun bütün ağırlığıyla topu topu I tümendi ve o da Rennenkampf'ı kuzeyde durdurmakla görevliydi) Sansonov'un üç ve hasta görünüşlü adamlarını ezdi.

«Tannerberg Savaşı» 3 günlük ıstıraplı müddetini doldururken 3 Rus kolordusunu da (13, 15

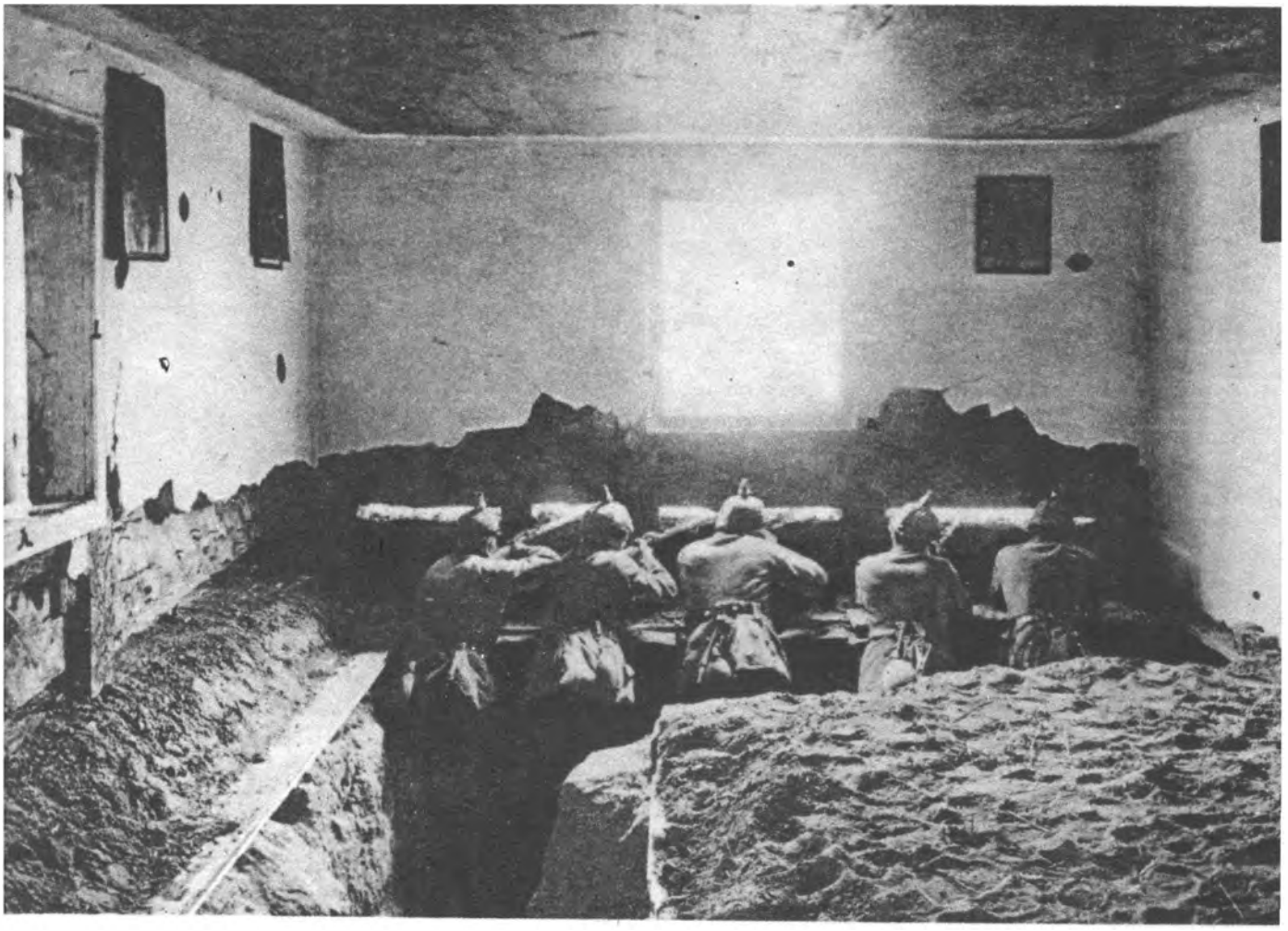

Doğu cephesinde Alman askerleri

ve 23. kolordular) Alman ağına düşürmüştü sonunda. Almanlar Rus tümenlerini topa tutmuş, Ruslar dağılmış ve savaş hâlâ daha kâh orman içlerinde kâh bataklık boylarında sürüp gidiyordu. 29 Ağustos'a gelindiğinde artık Sansonov felâketin boyutlarını kestirebiliyordu. O geceyi ormanda bir düzlükte düşünerek geçirdi. Gece yarısından hemen sonra ise bir kenara çekildi ve kendini vurdu. Almanlar savaş ganimeti olarak çok miktarda top, tüfek ve 100.000 kadar da savaş tutsağı aldılar. Bu arada 2 Rus tümeni (13. ve 15.) tümenler dağılmış, bir diğeri (23.) bütün gücünü yitirmiş ve 2 kanat taburu da etkenliğini yitirerek tümen gücüne düşmüs durumdaydı.

Sansonov'un yenilgisiyle, öldürme işlemi sadece yarılanmıştı. Şimdi sıra kuzeydeki Rennenkampf'ın mahvına gelmişti. Doğu Prusya boyunca bir yay gibi helezoni kıvrılan ve batıdan gelen takviyeyle güçlenen VIII. ordu, bir kere daha hücum etmek üzere tekrar gruplara ayrılıyordu. 5 Eylül'de de Almanların Rennenkampf'ın sol cerahı üzerine yaptıkları bir hamle ile **«Masurlan Gölleri Savaşı»** başlamış oldu. Gerçi merkezde Rennenkampf Alman hücumunu geciktirmeyi başarmıştı ama bu arada da I. ordu bütün gücünü yitirmişti. Rennenkampf 9 Eylül'de I. orduyu yakalandığı tuzaktan kurtarmak için genel bir geri çekilme emri verdi. Aynı zamanda da iki tümenle birlikte bir öldürücü darbeye kalktı. Bu Alman sağ cerahını yavaşlatmaya yeter de artardı bile. Bu arada Rus Piyade Alayı ise doğuya doğru zahmetli bir yürüyüşe geçmişti. Tabli Rennenkampf bu seyahati arabasıyla ve Rus sınırı boyunca bir ileri bir geri giderek yaptı. Ordusu kaçmıştı, 100.000 erini de kaybederek ciddî bir şekilde hırpalanmıştı. Ruslara çeyrek milyon adama mal olan Prusya'yı istilâ planı suya düşmüştü.

Avusturya Çatlıyor

9 Eylül 1914'te Almanlar Marne'de yenik düşmüş Sansonov ölmüş, Rennenkampf geri çekilmiş, Ruslar Doğu Prusya'da yenilmiş, Galiçya'dan ise galip çıkmışlardı. Lenberg'i siper alıp ardına gizlenen Conrad ise bu

Avusturya-Macaristan askerleri bir yaralı arkadaşlarını taşıyorlar **Karşıda: Doğu cephesinde Ruslar**

arada kuzeyi unuttu ve Rus 5. ordusu bu açıktan yararlanarak kuzeyden bastırdı. Kuşatmadan kurtulmak için Avusturya kumandanlığı genel bir geri çekilme emri verdi. Ama bugeri çekilme emrini askerlerce dejenere edildi ve ardlarına bakmadan kaçtılar. Avusturya-Macaristan cephesi 300.000 erini, Galiçya felâketi sırasında kurban ederek sarsıldı ve sonunda çöktü. Rus birlikleri Lenberg'i aldılar ayrıca Perzenysl kalesinin ikmal yollarını kesip, kaleyi muhasara 100.000 adamını yerleştirdiler. Bütün bu olaylar içinde Avusturya - Macaristan ordusu sayıyla tarif edilemiyecek derecede kayba uğradı. Savaş sırasında Avusturya ordusunun çekirdeğini oluşturan subayların birçoğu ya ölmüş ya da şehit düşmüştü. Avusturyalıların yollarının Galiçya'dan geçmesi Almanlar için büyük tehlike yaratmıştı. Çünkü Ruslar Silezya'ya doğru bir yol açmışlardı bile kendilerine. Bu durum Alman birliklerinin yardımını gerekli kılmıştı. Ama Marne savaşından sonra Moltke'nin yerini alan Erich von Falkenhayn, birliklerinden hiç birinin Batı Cephesine gitmesine izin vermedi. Bu nedenle Hinderburg Doğu Prusya'nın altı birliğinden dördünü olarak doğuda yeni bir Alman ordusu kurma çabalarına girişti. 9. ordu adıyla kurulan bu ordu Eylül sonrası da Czestochowa'da çarpışmaya başladı. Daha sonra ise I. orduyla birleşti. Her iki tarafta —Ruslar ve Almanlar— bir atak yapmayı planlıyorlardı ve doğuda dehşet verici savaşlar başlamak üzereydi. Ruslar bir kez daha kendilerini Fransız baskısı altında bulmuşlardı Fransızlar. Şimdi de onlardan Alman endüstri havzası Silezya'ya bir atak bulunmalarını istiyordu. Zaten Rusya'nın Cracow'u tehditi Silezya'nın güvenliğini dolaylı olarak ilgileniyordu. Bu nedenle Hinderburg süratle bu açığı kapamaya çalışıyordu. AMC Wasow-Posen üzerinde bir Rus hücum hattının bulunması Almanya için büyük ve gittikçe artan bir tehlike teşkil edecekti. Ve Eylül sonlarına doğru Rus orduları bu hücum için yeniden gruplaşmaları başlamışlardı bile. Bununla birlikte ilk darbeyi vuran Hindenburg oldu. 9. Ordu direkt olarak Varşova'daki Rus üssüne hücum ederek Avusturyalıların Ağustos sonunda bekledikleri bir darbeyi gerçekleştirmiş oldu. Böylelikle, ilk defa olarak 9. ordunun varlığından haberdar olan Ruslar elde mevcut bütün adamlarını Vistula'ya seferber ederek Alman ilerleyişini dur-

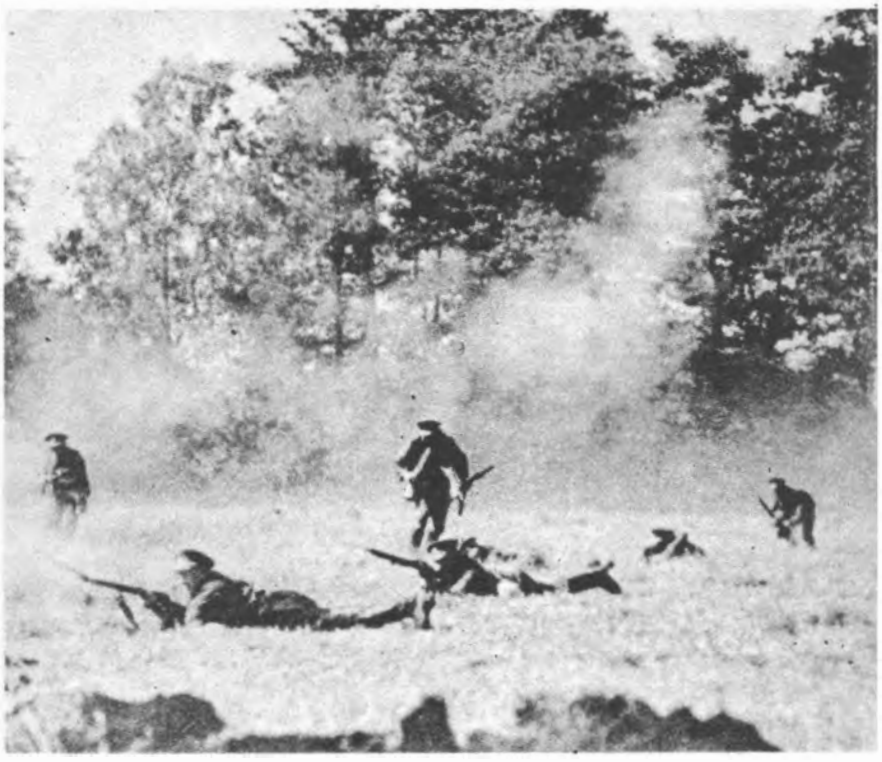

Zor durumdaki Rus erleri

durmak. Bu arada Avusturya birlikleri de San nehri boyunca bir hücuma geçmişlerdi. Eylül sonlarında ise 9. ordu ileri atıldı ve 9 Ekim'de de Hinderburg Vistula önlerindeydi. 3 gün sonra da Alman birlikleri Varşova'ya doğru ilerlemeye başladılar. Şehri savunmak için Rus kumandanlığı, Uzakdoğu'daki Sibirya alaylarının harekâtını hızlandırdı. Çünkü Japonya'nın Almanya'ya karşı savaşa girmesiyle artık Rusya'nın Japonya'yla çarpışma korkusu ortadan kalkmış oluyordu. Bir aylık bir seyahat sonucu Varşova'ya gelen birlikler trenden inip şehrin surları içinde vahşice bir süngü savaşına giriştiler.

Vahşi Savaş

Ekim ortalarına doğru 1. ve 2. Rus ordularının kuzeydeki saflarda toplandığını gören Hinderburg geri çekilmenin akıllıca bir davranış olacağı kararına vardı; 9. ordu yenik düşmeye başlamış. Avusturyalılar ise güneye doğru sürüklenmişlerdi. Ekim sonlarına doğru ise Alman ve Avusturya birlikleri Eylül sonlarında işgal ettikleri pozisyona tekrar gelmişlerdi. Şimdi hücum sırası Ruslara gelmişti. Ruslar 4. ordu ile birlikte Silezya'ya doğru bir istilâ hareketi başlatırken (1. ordu hâlâ daha Rennenkampf'ın yönetimindeydi), bir beşinci orduyu da Vistula'daki kuzey Rus kanadını korumak üzere bırakmışlardı. Bir kere daha büyük bir umursamazlık sonucu Rus harekâtı havada kalmış ve bir kere daha Rus kumandanlığı Almanların süratli yayılma planlarını önemsememenin cezasını çekti. Heybetli ve etkili Alman 9. ordusu iyi işleyen demiryolu hatları üzerinde hızla toplanma merkezlerine, Posen ve Thorn arasındaki pozisyonlara doğru ilerliyordu. Alman Avusturya hattı üzerindeki 9. Ordunun yeri işe Karpatlardan gelen Avusturya II. Ordusu tarafından kapılmıştı. Manzara gerçi Doğu Prusya'daki gibi bir trayedi ya da Galiçya'daki gibi bir karışıklık değildi ama yine de şimdiye kadar olan en vahşice savaş görünümündeydi.

En azından Almanlar açısından doğudaki savaş köklü ve ustaca bir takım değişikliklere maruz kalıyordu. Ve Hinderburg ile Ludendorft doğudaki Alman birliklerinin kumandasını bütünüyle ellerine aldılar. Onlar artık doğu Prusya zaferinin yarattığı ve sonunda Almanya'nın kaderinde önemli rol oynayacak olan ayrılmaz bir askeri çift haline gelmişlerdi. Doğuda Alman ordusu bir seferberlik savaşı yürütürken Luderdorff Schlieffen'in batıda önemsenmeyen galibiyet fikrini —gerçek zaferin kesinliklikle kararlı bir zafer olması gerektiği fikrini— kavramaya başlamıştı. Bu nedenle Ludendorff doğuda bir «karar» aramaya başladı Bu da kaçınılmaz olarak batının çıkarıyla bir çelişki yarattı. Bu Falkenhayn'la çatışmayı, o da doğal olarak güç takviyesini gerektiriyordu.

Ruslar teslim oluyor. Almanlar Tannenberg'te tam 92 bin Rus esir almışlardı. Bunların 62 binini General Von Françoise olarak gerçek kahraman olduğunu ispatlamıştı.

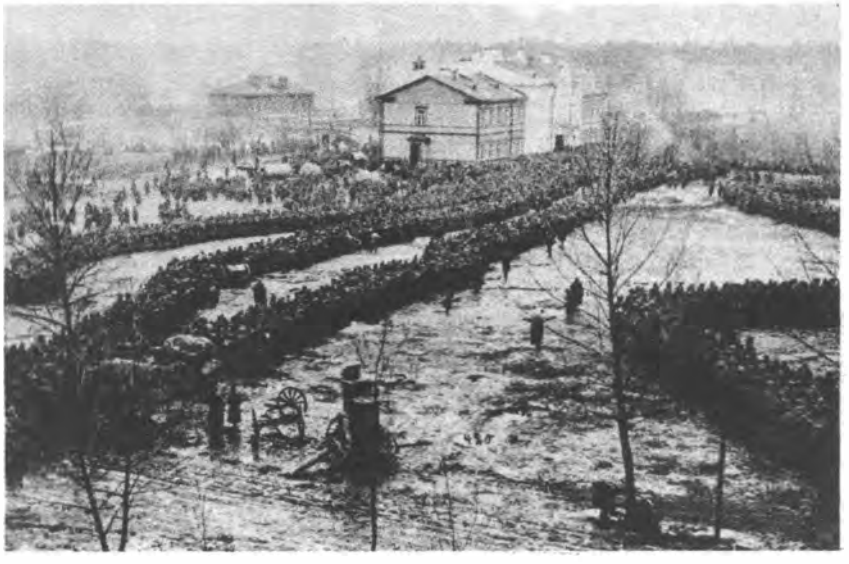

Rus ikinci ordusu esirleri Augustovo'da. Bu hezimet Samsonov'un intiharıyla sonuçlandı.

Ruslardan kurtulmak için, Alman kumandanlığı bir atağa girişmek kararını aldılar. O sırada general Von Mackensen'in kumandasındaki 9. Ordu yeni harekât sahasındayken, Almanlar 11 Kasım tarihli ve Silezya'daki Rus ilerlemesini Rus 1. ve 2. Ordularını yararak durdurmayı planlayan bir harekâta girişmişti. Batı Cephesinde ise Falkenhayn, 1914'ün son büyük mücadelesini Ypres'ta veriyordu ve güney doğuya doğru İngiliz hatlarını yarıp geçtiği için de haklı olarak galibiyet ümit ediyordu bu durumda ise doğu cephesi için hiç bir adamı ayırıp göndermesi imkânsızdı. Halbuki, haklı olarak Rus tehditinin ciddiyetine inanmış olan Hindenburg ve Ludendorff'un bekliyecek vakitleri yoktu. 11 Kasımda ise planlandığı üzere, batıdan ve Lodz'un kuzey batısından hücuma geçecek Rus 1. ve 2. ordularını kıstırdılar. Bu hücum gerçi Rusları 3 gün sonra batıya, Silezya'ya doğru ilerlemekten alıkoymadı ama 48 saat içinde Almanlar Rus ilerlemesini durdurmayı başardılar. Alman 9. Ordusu direkt olarak 1. ve 2. ordu'yla çarpıştı ve bu sefer suç hiç şüpheye mahal vermeyecek bir şekilde 1. orduya kumanda eden Rennenkampf ın omuzlarındaydı. 16 Kasımda ise IX.

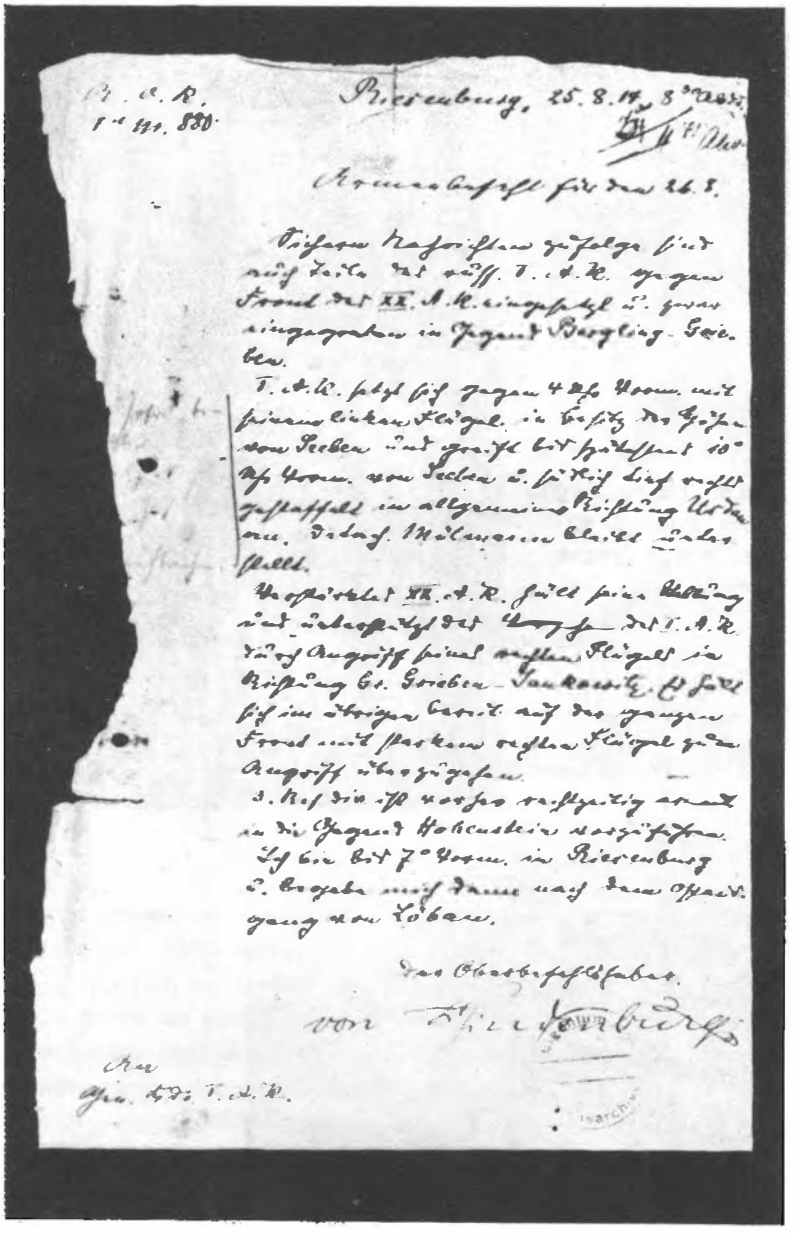

Tannenberg'le, Hindenburg'un verdiği karşı-hücum emri. Bu emirle Ruslar 26 Ağustos 1914'te hezimete uğratılmıştı.

Ordunun iki Rus ordusu arasında ezileceğini —9. Ordunun felâketini hazırlayacak olan bir Rus Tannerberg'i yaratacaklarını— umud eden Rus kumandanlığı durumun vahametini kavrayacak sonunda bu umudundan vazgeçti. Mackersen Rennerkampf'un birliklerini bir kenara fırlatıp atacak. Rus 2. ordusunun sağ cenahını yardı geçti.

Her geçen gün biraz daha bastıran kışla birlikte Lodz'ta ki savaş ve ikinci ordunun ölüm kalım savaşı Aralık başlarına kadar ancak sürdü. Bu çılgın savaş Almanların Rusları kuşatması ve Rusların da onları geri püskürtmesiyle daha da kızıştı. Rus 5. ordusuna 2. orduyla birleşme emri verilmişti. Böylelikle iki Rus birliği zorlukla ilerliyerek 9. ordunun sağ cenahını bastırmayı başardı. 9. ordunun sol cenahı ise Lodz'u güneydoğudan sararak Rusların kurduğu tuzağın başarıya ulaşmasını sağladılarsa da, Alman birlikleri kasım sonunda bir yolunu bulup bundan kurtulmayı başardılar. Sonuçta ne Alman, ne de Rus tuzakları tamamiyle başarıya ulaştı ama yine de Aralık başlarında Rus birlikleri Lodz'dan geri çekilirken Alman birlikleri hiç vakit kaybetmeden şehre girdiler. Bu savaşlardaki başarısızlıkları yüzünden, Rennenkampf en sonunda 1. ordu kumandanlığından alındı. Yeni kumandan general Litvinov ordunun kışı geçirdiği Bzura'ya ve Rawka nehri hatlarına doğru geri çekilme emri verdi. Lodz savaşı gerçi Tannenberg'in ününün yanında hiç kalırdı ama yine de kendine has bir kesinliği, kararlılığı

Tannenberg'te intihar eden General Samsonov

Savaştan sonra fotoğrafını göstererek eşini arayan Samsonov'un eşi

vardı. Hindenburg ve Ludendorff uyguladıkları taktikleri açısından hayal kırıklığına uğramışlardı ama yine de Rus hücum gücünü kesinlikle bastırmayı başarmışlardı.

Rusya Kımıldanıyor

Aralık sonuna kadar Doğu Cephesi sakin kaldı. Ama Ama yine de 4 aylık mücadele bazı korkulu değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Rus orduları Doğu Prusya'da kötü şekilde hırpalanmışlardı. Çok sayıda kayıp vermiş olan Avusturya-Macaristan ordusunun kayıplarının çoğunu Avusturyalılar oluşturuyordu. Rusların Galiçya'daki zaferleri Doğu Prusya bozgununu ancak kısa bir süre için örtmeyi başarmıştı ama Tannenberg korkunç bir yara açmış, daha da kötüsü ilerisi için büyük bir tehlike yaratmıştı. Yetersiz silahlandırılmış ve yarı aç durumdaki Rus piyadeleri mucizevi bir dayanıklılıkla gözü kapalı bir cesaretle savaşa atılmışlardı. Yine insan gücü düşmanın öldürücü ateş gücüne devamlı olarak karşı koyamazdı. Almanların topçu sınıfının üstünlüğü Rus imparatorluk ordusunu darmadağın etmişti. Savaşın başlamasında 1 ay öncesinden itibaren Rus orduları cephane ve erzak sıkıntısı çekmekteydiler. Boş ve dikkatsiz bir adam olan savaş bakanı Suklomkinov, olayların en büyük sorumlusuydu. Fakat Sukhom Linov ve diğerlerinin yetersizliğine ve felâketlere yol açmasına aslında rejimin kendisi sebep olmuştu. Rus başkumandanlığı ordunun yetersizliklerinin birçoğunu gözler önüne sermişti. Ordunun yetersizce eğitilmiş ilgisiz ve başarısızca yönetilmiş olmasını köylü askerler kanlarıyla ödediler.

1914 sonunda büyük kayıplar vermelerine rağmen Rus orduları yine de Varşova'yı kuşatmayı başardılar. Böylelikle batı Polonya kendi lehlerine daraltılmış olup, Galiçya'nın büyük bir kısmı da Rusların eline geçmişti. Gerçekte ordunun sadece üçte biri seferberlik halinde olduğu halde Fransızlarla anlaşmaları gereğince Rus kumandanlığı hücum emrini vermek zorunda kalmıştı. Sonuç Tannenberg ve Masuria gölleri felâketiydi. «Savaşın ilk günleri insanlık adına yüz kızartıcı günlerin başlangıcıydı ve bu duygu Rusların Almanlar karşısındaki çaresizliklerini ve yerleşmiş ezikliklerini körükledi. Almanlar doğuda büyük başarıları Hinderberg-Ludendorff efsanesi ile daha da güçlendi. Alman komutanlığı seyyaliyet ve güçleri düşmanın en zayıf noktasında yoğunlaştırma prensibiyle hareket ederek kesin bir savaş verdiler.

Savaş gerçekten çok vahşiydi. Batıda Lovvain dumanlar içindeyken doğuda da, Kalisz'te alevler çatırdıyordu. Prittwitz'in Moltke ile yaptığı telefon konuşması sırasında, bir an için felâket çok yakın görünmüştü ama Almanlar, ağır topları, süratli trenleri ve kumandanların taktik başarıları sayesinde bu tehlikeyi bertaraf etmeyi başardılar. Yine de şaşırtıcı olarak, Alman başarılarının boyutları askerî liderler açısından emirlerin tek elde toplandığı izlenimini uyandırıyordu. Kritik sorun Almanların belirli bir savaş esnasında batıdan doğuya ilerlemeleri değil fakat doğudaki mücadeleler ile savaşın kazanılması fikrinin güçlülük kazanmasıydı. Alman zaferi çabuk ve kesin bir zafer için beslenen ümitleri perçinleştirirken bir yandan da zayıf ve sallantıda olan Rusya'nın savaş dışı edilme ihtimali

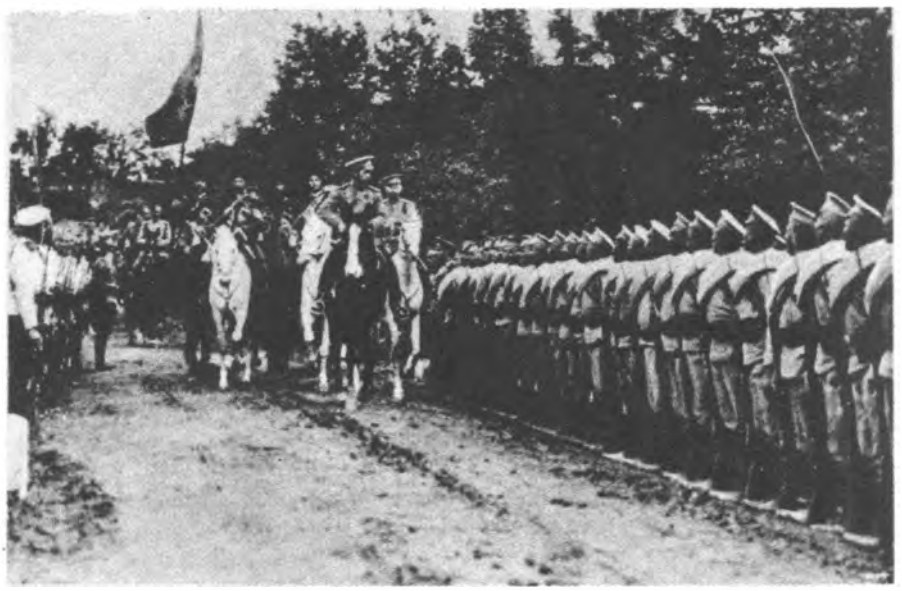

Çar 2. Nikola ordusunu denetliyor.

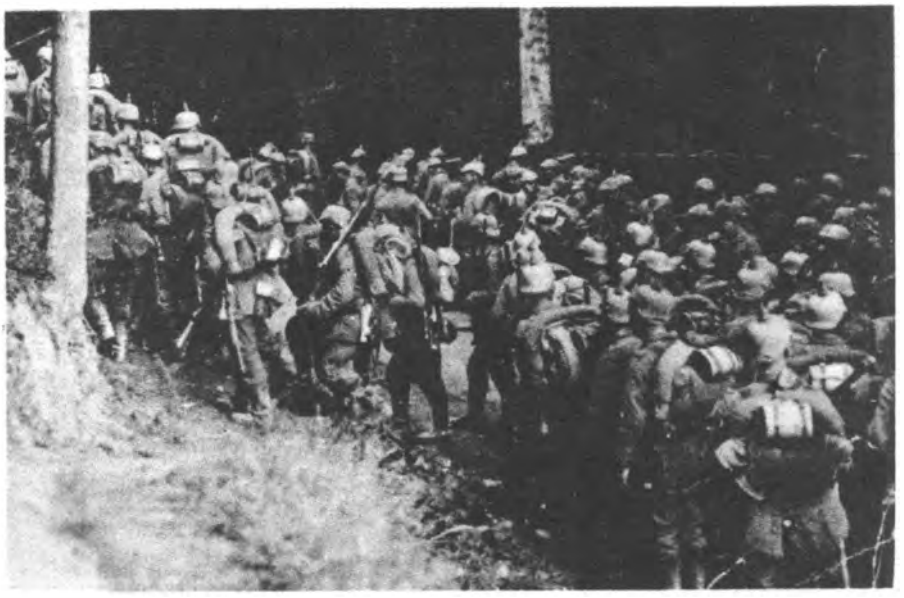

Alman piyadesi ilerliyor

gün geçtikçe artıyordu. General Falkenhayn bu durumdan fazla etkilenmemişti. (Ayrıca Rusya'nın o günlerdeki askerî durumu çok da ümitsiz değildi) Falkenhayn batıdaki toprak kazançlarını korumak ve düşmanı yarmak için ufak çapta hücumlar düzenlemekle meşguldü ve **«Doğuda verilmiş hiç bir karar batıda bir sonuca varmak için savaşmamızı engelleyemez»** görüşüne de kesin inanmaktaydı. Hindenburg ve Ludendorff ise —hiçbir sebepten olmasa bile en azından Avusturya Macaristan'ı dağılmaktan kurtarmak için— Almanya'nın doğuda verilecek bir kararı ertelemeye veya önlemeye gücünün yetmiyeceği konusunda tartışmakla meşguldüler.

Savaş Dünyayı sarıyor

Belçikalı köylüler ülkelerini korumak üzere gelen İngiliz birliklerinin Almanlara karşı cepheye gidişini izliyorlar.

Savaş Gelişiyor

1914 yılının güzel bir sonbahar günü Albay Hankey (savaş öncesi İngiliz Savunma Konsülü, şimdi de Savaş Konsülünün sekreteriydi.) Lewes yakınındaki Sauth Downs'ı geçerken, aşağıda hemen hemen boşaltılmış alanda dağılmış ve ilerlemeye çalışan Kitchener'in ordusunu seyretmek için durdu. Henüz üniforma ve tüfekler sağlanmamış olduğundan hâlâ sivil giysiler içinde bulunan yüzbinlerce kişinin gönüllü listesine katılma coşkunluğu askerî makinelerin gürültüsünü bile bastırıyordu. O kış, bakanlar, amiraller ve generallerle konuşurken, o sahada izlediği adamların Büyük İngiltere insanlığının çiçekleri olduğunu düşünüyordu. Ve üzerinde karar verilmesi gereken şey de o insanların kaderidir.

Bat Cephesinde, Marne'da Alman ordusu durdurulmuştu. Denize hücum başladktan sonra, karşı kuvvetler birbirlerini kuzeye doğru safdışı bırakma manevraları sırasında kafa kafaya geldiler. Kasım ortalarında son ümitsiz Alman saldırıları Ypres'te başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, artık hiç bir önemli kanat kalmadı. Bu durumda ileri saldırı gerekliydi, ama bunda da daha önce bir sürü yenilgiye uğranmıştı. Baharla birlikte ordular dikenli teller ve çok sayıda makinalı tüfeklerle çevrelenmişti.

Doğu cephesinde, Almdnlar Tannenberg ve Masurion Gölleri bölgesinde, Doğu Prusya'ya saldıran Rusları yendiler. Fakat Marne savaşıyla aynı zamanda, Ruslar Lemberg (Lwow) civarında istilâcı Avusturya - Macaristan kuvetlerini Karpat geçitlerine geri sürdüler. Kasım ayındaki ikinci önemli olay da Almanların müttefiklerinin yardımına koşarak Rusları Lodz'ta yenmeleriydi. Doğu Avrupa'nın korkunç kışı savaşa sekte vurduysa da geniş Doğu Avrupa düzlüklerinde ordular için hâlâ manevra yapma olanağı vardı.

Güneyde, (Sırp) Ordusunun, Avusturya - Macaristanca uğratıldığı yenilgilere rağmen hâlâ ayakta kalabilmesi çok şaşırtıcıydı. Fakat artık Sırplar kayıplar ve stoklarının bitmesi nedeniyle tükenmişlerdi. Orduda tifüs de başgösterdi. İkinci Balkan Savaşından aldığı yaraları iyileştirmeye çalışan Bulgaristan da Sırpların yan cephelerini tehdit ediyordu. İtalya ve Romanya da Müttefiklere katılma çalışmaları içinde olduklarından, Avusturya - Macaristan'ın başına yeni düşmanlar çıkmaktaydı. Alman Yüksek Deniz Filosu, İngiliz Büyük Filosu ile çarpışmayı reddettiğinden, Kuzey Denizinin güneydoğu köşesinde kıstırılmıştı. 1914'ün sonunda, Alman kruvazörleri geniş Atlantik ve Pasifik'te sarılmış vaziyetteydiler. Denizaltılar ise Büyük Filoya hasar vermişlerdi ama, filonun esas saldırı hedefi olan yüklü ticaret gemilerine birşey yapamamışlardır.

Doğu Afrikada Alman ve İngilizler

Savaş Afrika ve Asya'da

Afrika'nın Hint Okyanusu kıyılarında kuzeyde İngiliz Doğu Afrikasıyla (Kenya) sınırlı, batısında Belçika Kongosu bulunan, kuzeyden güneye 400 mil, Tanganika Gölüne doğru 600 mil uzanan, çoğu kısmı işlenmemiş çalılıklarla kaplı, derin cangıllardan çatlak bölgelere kadar çeşitlilik gösteren bir araziye sahip Alman Doğu Afrikası (şimdiki Tanzanya) yer alıyordu. Burada von Lattow - Vorbeck kendisi atmaya çalışan İngilizleri başarıyla yendi.

Ekvator Afrikası boyunca batı sahilde iki Alman kolonisi daha vardı. Kıyı boyunca 200 mil, kıta içine doğru 500 mil uzanan ,genişliği 600 mile varan, İngiliz kolonisi Nijerya ve Fransız Ekvator Afrikasıyla sınırlanan Kamerun, 200 Alman ve 3300 Afrikalı asker ve silâhlı polisle korunuyordu. Küçük bir Fransız - İngiliz kuvveti denizden çıkarma yapıp Douala limanını aldı. (27 Eylül 1914) Fakat Almanlar bataklık alanlardan başkent Yaoundé'ye geri çekildiler. Fakat 1 Aralık 1915'te gönderilen kuvvetler Yaoundé'yi alınca garnizon kıyı şeridinden İspanya Ginesine doğru geriledi. Togoland ise (90 millik kıyı şeridi üzerinde, 300 mil içlere uzanan İngiliz Altın Sahili'yle Fransız Dahomey'i arasında yer alan bir ülke) 1914 Ağustos'unda çabucak ele geçti.

Alman piyadeleri çok uzun süre içinde kalacakları siperleri kazıyorlar. Öncelerı hiç de hesapta olmayan bu durum askerlerin sinirlerini yıllarca yıpratacaktı

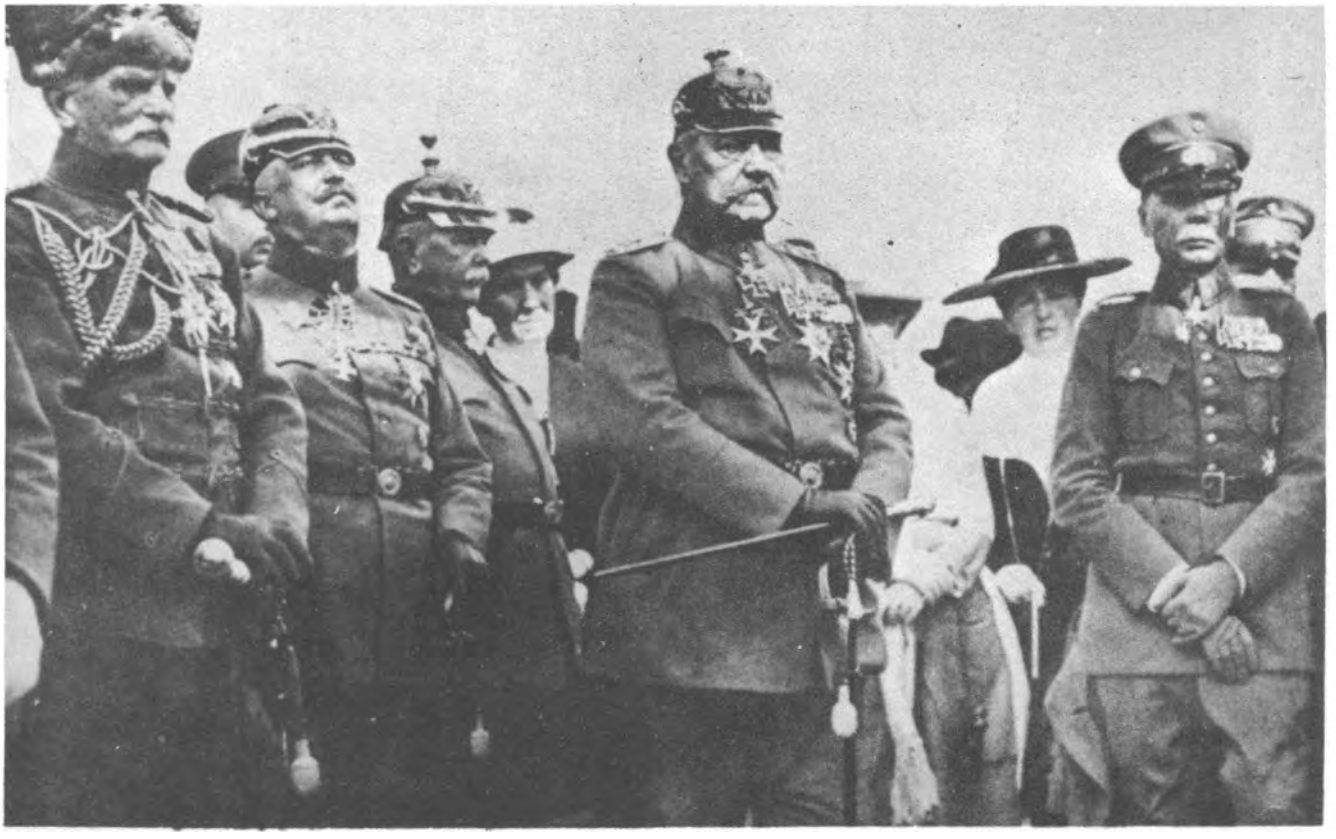

Alman kahramanları eşleri ve yakınlarıyla. Soldan sağa Feldmareşal Mackensen, General von Ludendorff, Hindenburg, General von Seeckt ve Hindenburg'un oğlu Ludendorf'un arkasında...

Son olarak, Güney Atlantik ve Kalahari Çölü arasında Alman Güney Batı Afrikası (Güney Afrika mandasına girdi sonra) 800 millik kıyısı, kuzeyde 600 millik iç alanı bulunan çoğunlukla yüksek ve kum çölleriyle kaplı bir ülkeydi. Lüderitz koyu ve Swakopmund'da iki limanı, başkent Windhoak'te de bir telsiz istasyonu vardı. 2000 Alman askeri ve 5000 sivil Almanca korunuyordu. Afrika nüfusu 1904'te çok yükselmiş fakat vahşice bastırılmıştı.

Almanlar şimdi de Güney Afrika'da bir Hollanda kolonisinin kurulacağını umuyorlardı. Fakat Güney Afrika 1910'da kendi kendini yöneten bir dominyon haline geldi. 10 Ağustos 1914'de İngilizler Cape Town'dan Fransa'ya hareket edip Güney Afrika'yı İngiliz deniz gücüyle çevrili bir halde, kendisavunmasıyla başbaşa bıraktılar. Güney Afrikalı küçük bir kuvvet Lüderitz Körfezi'ni aldı. 1915 Ocak'ının sonuna kadar Güney Afrika Alman kuvvetleri bu hareketlere bir son verdi. Bundan sonra Swakopmund çabucak alındı. 12 Mayıs 1915'te Windnoek düştü. 6 Temmuz'da Alman kumandanı teslim oldu, Güney Afrika kuvvetleri Alman Doğu Afrikası ve Fransa üzerine gitmek üzere serbest kaldı.

Pasifik'in dağınık adaları ve limanlarından sonra, Almanlar Marianos Adaları, Marshall Adaları, Caroline Adaları, Yap, Truk, Palau Adaları Bismarck Archipelago, Rabaul, Yeni Gine'nin doğu yarısı, Moresby limanı ve Samoa'yı elinde bulunduruyordu. —Bu yerler II. Dünya Savaşı sırasında Amerikan ve Japonlar'ın amfibik güçlerinin çarpışmalarında adı geçen yerlerdir— ve, bir de Kıta Çini'nde Şantung yarımadasında, Tsingtao limanıyla birlikte Kidockhow Körfezinde yer almıştı. Bu gibi stratejik değere sahip yerler 1914'de İstilâcıların uğradığı yerler olmuştu.

Savaş başladığında küçük bir Avusturalya ve Yeni Zelanda kuvveti Alman Yeni Ginesi ve Samoa'yı aldılar. Bu arada Kraliyet Donanması Yap ve Nauru'daki telsiz istasyonlarını tahrip etmişti. 23

Alman siperlerinde makineli tüfek nöbeti...

Makineli tüfekleri ile bir tarlaya gizlenmeye çalışan Belçikalı askerler

Ağustos 1914'de Japonya Almanya'ya karşı savaş ilân etti ve Palous, Caroline, Marshall'ı aldı. Sonra Eylül başlarında da bir İngiliz ve Hint müfrezesinin ilâvesiyle Japon kuvvetleri Tsingtao'ya yürüdüler 31 Ekim de Japon 11-inçlik havan topları bombardımana başladı ve 6 Kasım gecesi piyade hücumu Japon azmine yakışır bir şekilde sonuçlandı. Ertesi sabah Almanlar sarılmıştı.

İpler İngilizlerin Elinde

Londra, 1914 yılının sonunda, hâlâ savaşın gidişatını elinde tutmaktaydı. Noelden sonraki ilk gün Hankey uzun ve yeterli bir yazıyı harp konsülüne verdi. Yazı şöyle başlıyordu: **«Savaşın batı cephesinde girilen büyük çıkmaz, birkaç ay içerisinde hazırlanabilecek daha büyük güçlerin gerekliliği ve bunun probleme bir çözüm getirebileceği fikrini davet etmektedir.»** Yazı İngiliz Deniz Kuvvetlerinin yeni bir kanat kurmakta kullanılması ve daha güçlü donanım kurulması önerilerini getiriyordu. Hollanda ve Danimarka'nın tarafsızlığı nedeniyle Almanya sahillerine saldırılamayacağı için Honkey Akdeniz üzerinden Türkiye'ye veya Balkanlar yoluyla Avusturya - Macaristan'a, ya da Alman kolonilerine saldırıyı önerdi.

Bunun hemen ardından, yılbaşı günü savaş konsülünün üyesi olan Lloyd George bildirisinde aynı konulara değindi. Romenler ve Yunanistan'la işbirliği yaparak Avusturya - Macaristan'a, ya da Suriye üzerinden, Sinayla meşgul bulunan Türkiye'ye saldırmayı önerdi. Ve **«Böyle bir girişimde bulunmadığımız takdirde savaşta başarılı olacağımıza inanmıyorum»** dedi. **«Şu anda Almanya ve Avusturya'da eskilerin yerini alacak 3.000.000 iyi yetişmiş taze kuvvet bulunmaktadır, Kitchaner'in orduları gibi»** diye yazdı.

Rus makineli tüfek yuvası

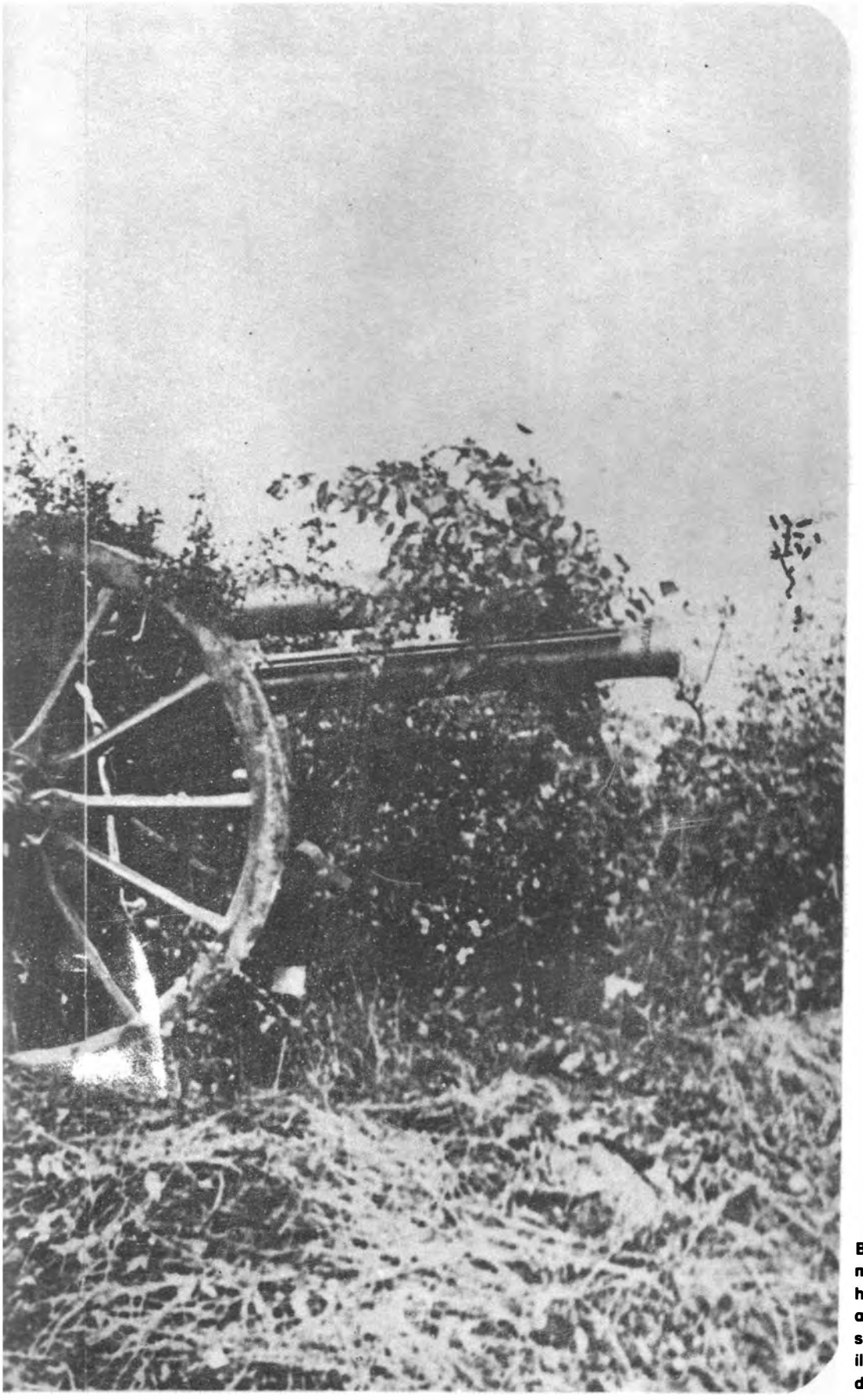

Bir İngiliz topçu müfrezesi. Dürbünlü hedef ayarlayan çavuş, arka planda topçu subayı ve manivela ile topa yön veren er ile diğer topçu erleri

Macar süvarileri cepheye gitmek üzere hazırlanıyor...

Rusya'nın desteğindeki
Polonya süvarileri bir hücumda.

Doğu cephesinde
Rus askerleri siperde.
Hedef: Hindenburg!

Amirallik birinci lordu Winston Churchill, sonbaharda Sir John French Alman kuzey kanadına yapılacak olan amfibik harekâtın olasılığını görüştü. 29 Aralıkta başbakan Asquith'e şöyle bir mesaj gönderdi: **«Kanımca iki taraf da batı cephede bir diğerinin sınırlarına girecek güçte değildir. Ve sırf askeri düşünce yüzünden yüzbinlerce asker harcanacaktır.»** Amiralliğin Alman sahillerini alıp Baltık'a açılma planlarından bahsedip tekrar Çanakkale Boğazı meselesine döndü. Fakat Denizler lordu Lord Fisher Baltık planını düşünmekle beraber savaş riskleri yüzünden daha tedbirli davranıyordu.

Sir John French'in arkadaşı olan Kitchener yazdığı mektupta Fransız Ordusu Alman cephesini kıramadığı takdirde, bu cephenin basit saldırıyla değil ancak istilâyla ele geçebilecek bir kale haline geleceğini söylüyordu. Sir John ise daha çok adam, silâh ve bombalarla Fransızların 1915'te Almanları yenebileceği cevabını verdi. Tam bu noktada Petrogrod'daki İngiliz konsolosluğundan Kafkaslar'daki Türk baskısının kaldırılması için askerî ve donanma kuvvetlerinin yardımını talebeden Grand Duke Nicholas'tan acil bir mesaj geldi.

Savaş Divanı 7 - 8 Ocak'ta Asguith idaresinde toplandı. Sir John'un Flanders sahiline çıkartma yapılma önerisi soğuk bir şekilde karşılandı. İkinci gün Akdeniz meselesi ele alındı. Fakat Kitchener henüz Mısır'daki Anzakların yeterli eğitimi görmemiş olduğunu belirtti. İki gün sonra sunulan projelerden memnun olmayan Divan'a Lord Churchill Çanakkale Boğazı'na yapılacak saldırı için fazla güce gerek olmadığını söyledi.

Bu fikir beğenildi. Fransızların Flanders sahili saldırısının yanısıra, önce Çanakkale Boğazı, sonra Gelibolu yarımadası sonra da İstanbul'un alınması planı çok tutuldu. Eğer baharda Batı Cephesi birşey yapamazsa diğer cephelere kayılacaktı.

Ölüm Fermanı

Herkesçe beğenilmesine rağmen bu planlar büyük araştırma ve inceleme gerektiriyordu. Fakat 1915'te savaşın idareci ve karar veren teknik kadrosu II. Dünya Savaşı yöneticileri kadar ileri değildi. Devamlı Cchurchill'le fikir alışverişi yapan Kitchener ve Fisher büyük subaylarla birtakım kararlar alıp hiç tartışmayıp sadece teoride kaldılar.

Böylece Churchill Çanakkale Boğaza'na yapılmasını planladığı sonucu yenilgi olan deniz saldırısını tatbike başladı. Lloy George'un Balkan Projesini Fransızlar çok tuttular. Bir tesadüf olarak 1 Ocak'ta Galliani de savaş bakanı M. Briand ve M. Viviani'ye aynı teklifi vermiştir. **«Batı Cephesinin kuramayacağımıza göre başka bir yol bulmalıyız»** dedi. Boffre, 20 Aralıkta yaptığı saldırıda 90.000 kayıp verdi ve Kitchener'e karşı Fransızları destekledi. Gallieni'nin teklifini duyunca ona katılmayacağını söyledi. Buna rağmen iki fırkasını Gelibolu araştırmasına gönderdi, diğerleri ise Fransız General Sonrail idaresinde Doğu Ordusu olarak görev aldı. 5 Ekim'de 1 İngiliz ve 1 de Fransız fırkası Yunan başbakanı Venizelos'la yaptıkları gizli anlaşmayla, Selânik'te buluştular. Buradan Vardar vadisinden Sırbistan'a geçeceklerdi. O zamana kadar Bulgaristan Sırbistan'a karşı harekete geçmişti. Yunan kralı Konstantin Venizelos'u azletmeyi düşünüyordu. Bu nedenle Balkanları müttefiklerin safına almak imkânsızlaşıyordu.

Fransızların saldırıları Mart'ta başladı. Ama bu gerek insan gerekse para kaybına neden olmaktan başka bir işe yaramadı.

1915 başında Almanlar da Batı ve Doğu arasında tereddüde düştüler. 1914 Eylülde, Marne Savaşının kaybedildiği kesinleşince General Falkenhayn (savaş bakanı) Kaiser tarafından Moltke'nin yerine çağrıldı. Kasım savaşlarından sonra, savaşın statikleştiğini gördüğünden Falkenhayn cephe savaşı metodları, silâh imalâtının arttırılması, cephane yapımının hızlandırılıp, yedek ve stokları taşıyacak demiryollarının geliştirilmesini emretti. Böylece 1915'te Batı'ya kuvvetli bir darbe indireceğini planlıyordu.

Rus ordusunun güneyine baskı yapan Macar süvarileri bir hücumda...

Paul von Hindenburg kumandanlarıyla Doğu Prusya'da. Soldan üçüncü ise ünlü General Below.

Ludendorff ve Falkenhayn

Müttefikler gibi Almanlar da, Bulgaristan, Romanya ve İtalya'yı kendi saflarında savaşa almak için doğuda harekete geçtiler. Ümitsiz Avusturyalılar da onları desteklediler. Conrad von Hötzendorf 27 Aralıkta Falkenhayn'a çektiği telgrafta **«Doğu alanındaki başarı için hâlâ çok âcil genel durum düzenlenmesi gerekmekte»** diyordu.

Alman generalleri ve idarecileri şansölye ile Conrad'ın sözlerini duymazlıktan geldiler. Ama Falkenhayn şimdi kendi askerî sistemini karşısında buluyordu. Batıdaki yenilgilere karşın doğuda Hindenburg ve Ludendorff büyük zaferler kazandılar. Ve Falkenhayn'dan bütün merkezî yedekleri Doğu'ya göndermesini istediler. Yılbaşı günü Falkenhayn, Conrad ve Ludendorft Berlin'de toplandılar. Falkenhayn Batı ile ilgili kararını verdi. Hindenburg şansolyeden Falkenhayn'ın azlini talebetti. Ayın 4'ünde, İtalya'nın müttefiklere katıldığını haber alan Conrad Alman fırkalarını istediğini belirten bir telgrafı Hindenburg ve Falkenhayn'a çekti. Falkenhayn, Hindenburg'a sormadan o fırkalar için Avusturyalılara söz verdiğini söyleyerek Generallerin şefi ve savaş bakanı olması açısından Falkenhayn Hindenburg'dan üstündü fakat Hindenburg-Ludendorff birliği prestij bakımından daha üstündü. Bu nedenle mesele Kaiser'e kadar uzandı ve o da Doğu için karar alıp Falkenhayn'ı alıkoydu. Böylece 1915'te Almanlar Batıda savunma, Doğuda saldırı uygulayarak müttefiklere çok kötü sonuçlar yarattılar.

Deniz Akıncıları

1890 yılının sonlarına kadar Almanlar, bir İngiliz'in Grand Admiral von Tirpitz'e söylediği gibi denizci bir millet değildi. Bu nedenle bir donanma planı her ne kadar stratejik zorunluluklar ve milliyetçilikten esinleniyor ise de bütün otoriteler, amiral, donanma kabinesi, Kaiser ve tüm yöneticiler arasında tartışılan bir sorun oldu. 1892'de Tirpitz Kaiserin onayını alarak donanmanın çekirdeğini kurduysa da bunun geleceği ve gücünün çeşidi soru olarak kaldı. Bu, İngilizleri yenmek için merkezden idare olunan Açık Deniz Filoları mı olacaktı. (İngilizlerin Napolenik Savaşlardaki donanması gibi) yoksa 18. yüzyıl öncüleri gibi hızlı kruvazörlerle düşmanın ticaret filolarını mı tahrip edecekti?

Alman donanma otoriteleri bunu 1895'ten sonra 10 yıl tartıştılar, bu arada Tirpitz savaş donanması birtakım politik tartışmalar içinde kaynayıp gittiği için istifa etti. Koloni elde etme hırsı açık deniz donanması fikrini destekliyordu. Yani hızlı Alman kruvazörleri Alman bayrağını her limanda dalgalandırmakla kalmayıp Güney Amerika, Afrika, Asya ve Almanya İmparatorluğu denen dağınık adaları da kuruyordu. Tirpitz Çin'deki Tsıngtao limanının Doğu Asya bölümü için iyi bir temel olduğunu düşünüyordu.

Kruvazörlere verilen askerî önem Tirpitz'in dönüşüyle söndü. 1900 yılının donanma bilançosu çok kuvvetli bir filo gereğini gösteriyordu. Ayrıca bu bilanço açık deniz donanmasının önemini de kaydediyordu.

1910'a kadar bu politika hızlı, iyi teçhiz edilmiş, hafif 24 - 27 knott kapasitede, 4.1 inç ve 6 inç toplar taşıyabilen ve o zamanın en gelişmiş tipleri olan kruvazörlerin yapımını öngören programı destekliyordu. Fakat zamanla daha büyük savaş filosu yapımına önem verildi (1910 - 15). Çarpışmalara kadar Alman filolarının gerek hız gerekse teçhizat bakımından İngiliz gemilerinden üstün olduğu bilinmiyordu. Alman filosunun amacı direkt saldırı değil, İngiliz filosunun hayatî önemi haiz bölümlerinin tahribi yoluyla kuzey denizini Alman Kuzey Denizi Donanması'nın hücumuna açmaktı.

İngiliz stratejisi yeni savaş gemileri yapmaya elverişli değildi. Bu nedenle elde 1895 ve 1905 yapımı kruvazörleri bulunuyordu. Ateş altında kalınca sürat ve teçhizatlarının yetersizliği ortaya çıktı. Bu durumda uzun ticaret yollarını ve filolarını korumak üzere İngiltere, Almanlar'ın Asya kapısı olan Tsingtao'yu tutacak olan Japonlar, Almanlar'ın Pasifik kolonilerini susturacak Yeni Zelanda ve Avusturya ile ittifak yaptı. Hint Okyanusu'nu koruma görevi İngilizlere ayrılmıştı ama bu konuda hiç birşey yapılmadı.

Savaş başladığında Alman deniz kuvvetleri Amiral von Spee idaresinde Scharnhorst, Gneisenau, Emden, Leipzig ve Nürnberg kruvazörleriyle Doğu Asya bölgesinde yer almıştı. Karayiblerde en hızlı ve hafif iki kruvazör Karisruhe ve Dresden, Hint Okyanusunda Königsburg, Akdeniz'de Göeben ve Breslau kruvazörleri bulunuyordu. Son olarak, Amerikan ve Alman limanlarında 20.000 ton ve 25 knot kapasitede, top teçhizatlı ulaştırma filosu teçhizat taşımak için hazırdı.

Müttefik müdafaası uzun mesafe nedeniyle planlandığında geç yerine ulaştı. Doğu kumandası Hong Kong ve Singapur merkezlerinde Avusturalya donanmasındaydı. Kuzey Pasifik, Japonya, Atlantik Fransa, donanmalarınca korunuyordu.

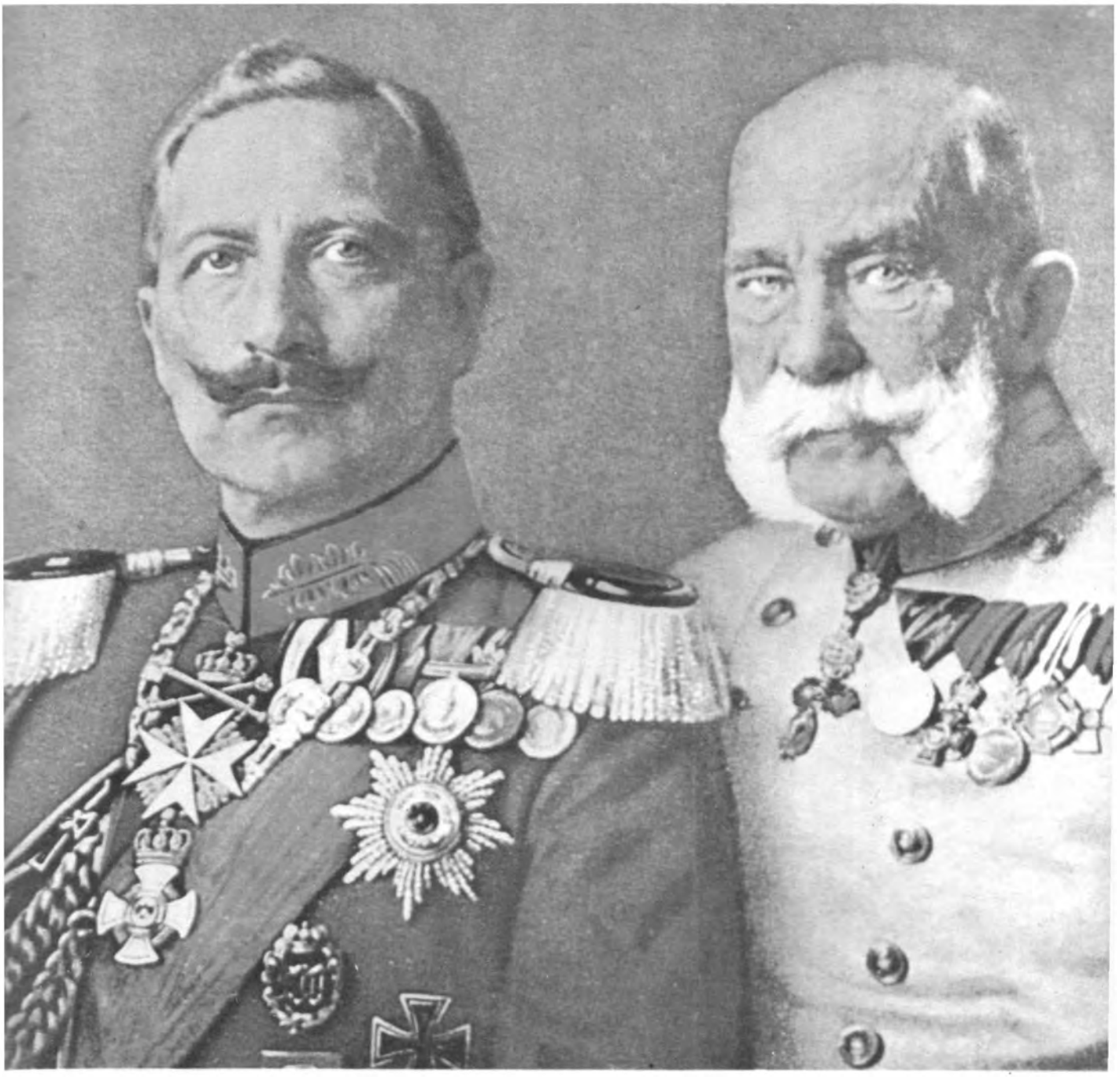

Dünya savaşını açan iki lider. Solda Alman İmparatoru İkinci Wilhelm ve Avusturya - Macaristan İmparatoru Franz Joseph...

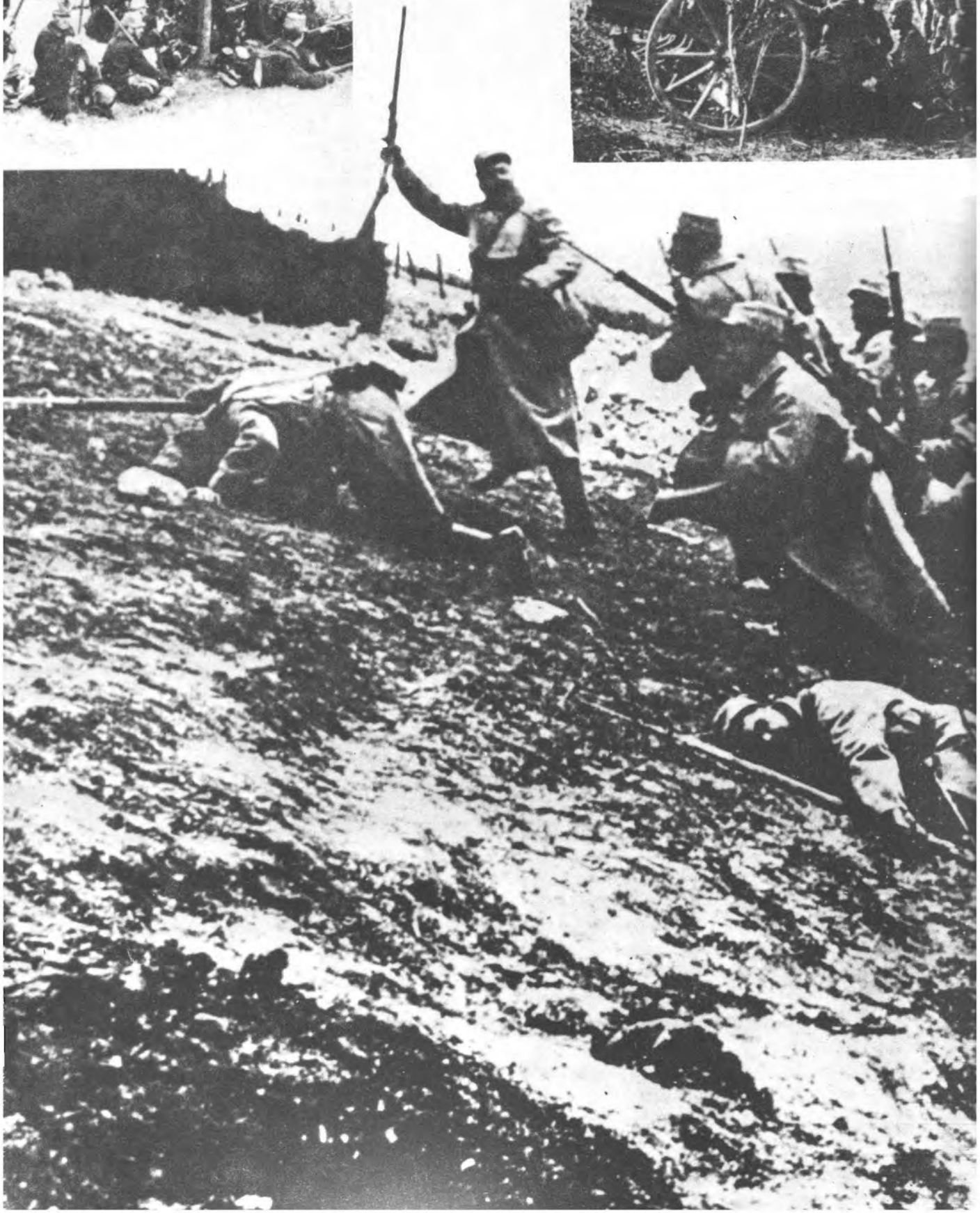

Üstte en solda: Belçikalı askerler Almanlara karşı savunmada. Üstte ortada: Alman topçusu ateş emri bekliyor. Üstte sağda: Fransız askerleri ve savaş köpekleri saldırı öncesinde. Solda: Hücum üstüne hücum... Fransızlar saldırıyor. Önde subayları, saldıranlar ve vurulanlar. Üstte: İngiliz generali Haig.

Avusturya süvarilerinin yenilmez ve ölümsüz olarak tarif eden bir ressamın tablosu...

Sağ başta: İlginç kıyafetiyle bir Arnavutluk askeri. Solda: Sürekli savunma halindeki Sırp ordusundan bir askerin resmi.

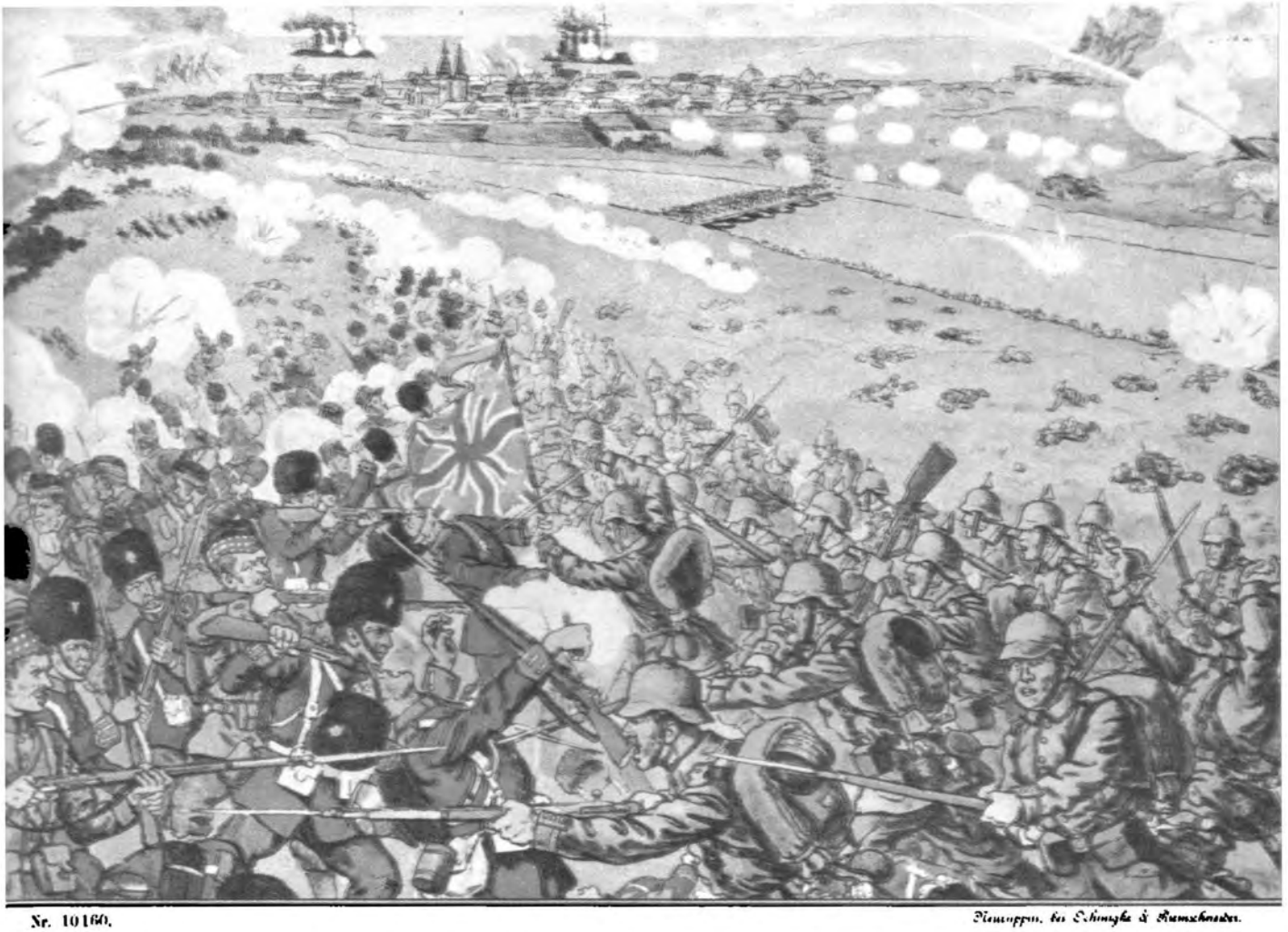

Nr. 10160. Neuruppin, bei Schmidt & Ramschneider.

Devrin bir Alman dergisinde 1.000 İngiliz ve 300 Belçikalı askerin esir alındığını temsili resim ile veren haber. Yukarda: yine aynı Alman dergisinde yayınlanan Yser kanalındaki Alman kahramanlıkları...

Lodz ve Lo wicz savaşlarının başarılı komutanı General Von Mackensen, bu savaşlarda 40 bin Rus esir alındı ve Almanlar ganimet olarak 70 top, 160 cephane arabası ve 146 makineli tüfek elde ettiler.

Sırbistan'a karşı savaşan Avusturya Macaristan birliklerinin başarılı komutanı General Potiorek. Saraybosna'da ise gevşek davranarak Arşidük Ferdinand'a yapılan suikastı önleyememişti.

Sırbistan Cephesi

Ağustos'un 12'sinde 19 fırkadan oluşan üç Avusturya ordusu Sırbistan'ı işgal etti. (Potiorek kolordulardan birini Bosna işiyle görevlendirdirmek hatasına düştüğü gibi de diğer bölükleri dağlardaki kestirmeleri çok iyi bilen Montenegrinleri kovalama işine vererek harcadı) Putnik nehir sınırları boyunca birkaç bölük yerleştirdi ve ordusunun asıl kısmını Sava ve Drina'nın kollarının meydana getirdi yay işine yerleştirdi. Sırplar Putnik'in tatktiklerine uygun bir yere gelinceyedek Avusturya saldırıları karşısında geriledi.

Daha sonra 16 Ağustos'ta, Putnik Jadar Nehri boyunca 30 mil uzanan cepheye karşı taarruza geçti. Gün batarken hayatta kalan Avusturyalılar Drina'ya doğru kaçıyorlardı. Bunun üzerine Putnik Avusturyalıların sol kanadına saldırıp onlara büyük zayiat verdirdi. Avusturyalıların bu bozgunu, 67 yaşındaki hastalıklı, sık sık ağrılar içinde kıvranan ve harekâtı genellikle odasından yöneten Putnik için büyük bir başarıydı.

Büyüklerinin uğradığı büyük bozgundan habersiz, Conrad o gece Galiçya'nın kale şehri Przemysl'e doğru trenle harekete geçti. Ertesi gün haberi duyunca Potiorek'e Tuna garnizonunda bulunan ikinci ordunun bir kolordusunu Sırblarla çarpışan Avusturyalıları desteklemek için göndermesini emretti. Potiorek bütün İkinci Ordu'yu istedi amu Conrad bu kuvvetin bir kısmını Galiçya'ya göndermeye karar vermişti. (Fakat yardıma gelen kolordular savaş alanına iki gün geç vardıklarından Potiorek'e hiçbir faydaları dokunmadı. Çarpışma ertesi gün Jadar boyunca bir hafta boğucu sıcak bir havada devam etti. Çarpışma 30 Ağustos'a kadar Sabac civarında çılgınca sürdü.

Rusya ile gerginliğin arttığı günlerde Eminönü yakasının ve Süleymaniye Camii'nin görünüşü

Avusturyalılar ümitsiz bir savunmaya girdilerse de Eylül 1'de kendi topraklarında 40.000 kayıp vererek, Sırpların oldukça hafif atlattıkları bu badireyi kapattılar. Daha sonraki tifüs salgını 70.000'den fazla askerin ve sayısı belirsiz sivilin ölümüne sebep oldu Bu belâ ancak 1915 Nisan'ında sona erdi.

Conrad artık bütün dikkatini Ruslar üzerinde topladı. Bütün avantaj ondaydı. Tuna'dan başlayarak, Viyana'nın 50 mil kadar doğusunda, Karpat Sıradağları güneydoğu Romanya'da son bulan 800 millik bir yay meydana getiriyordu. Genişliği 7'den 230 mile kadar değişen bu yayın merkezdeki genişliği 70 mildi. Ne doğal yollar ne de vadileriyle kesilmeyen bu tabiî engelin yanısıra dağlar arasından Galiçya'ya ulaşan Avusturya demiryolları da kolaylıkla bloke edilebilir ya da savunulabilirdi. Karpatların kuzeyinde iyi tahkim edilmiş Cracow, Przemysl ve Joroslaw yeralıyordu. Ayrıca Vistül ve San nehirleri de bu şehirler için doğal birer savunmaydı.

Eğer Condrad bölüklerini emniyetli bir savunma hattı içinde tutsaydı Ruslar bu engelleri aşamazlardı. Ne var ki Conrad Ruslar'ın saldırı yapabilecek güçte olmadığını düşünüyordu. Bu nedenle Brest Litovsk ve Varşova arasındaki demiryolunu ele geçirmek üzere bir saldırı planladı ama bu arada Rusların böyle bir çarçışmada ne yapabileceğini hiç hesaba katmadı. Halbuki savaş öncesi Ruslar, Avusturya'nın bütün askerî sırlarını casusları Albay Alfred Redl vasıtasıyla uğraşmışlardı. Alfred Redl daha Avusturya - Macaristan Ordusu İdarî Direktörü olmadan önce bile vatanına ihanet edip tüm bilgiyi Ruslara aktarıyordu. İspiyonculuğu 1913'te Avusturya 8. ordusunun idareci şefi olduğu zamanda tesadüfen öğrenildi. Bu durumda Conrad planlarında hiçbir değişiklik yapmayarak Rusları şaşırtmayı planladı.

Ypres'te Cloth alanı savaştan sonra bu hale gelmişti...

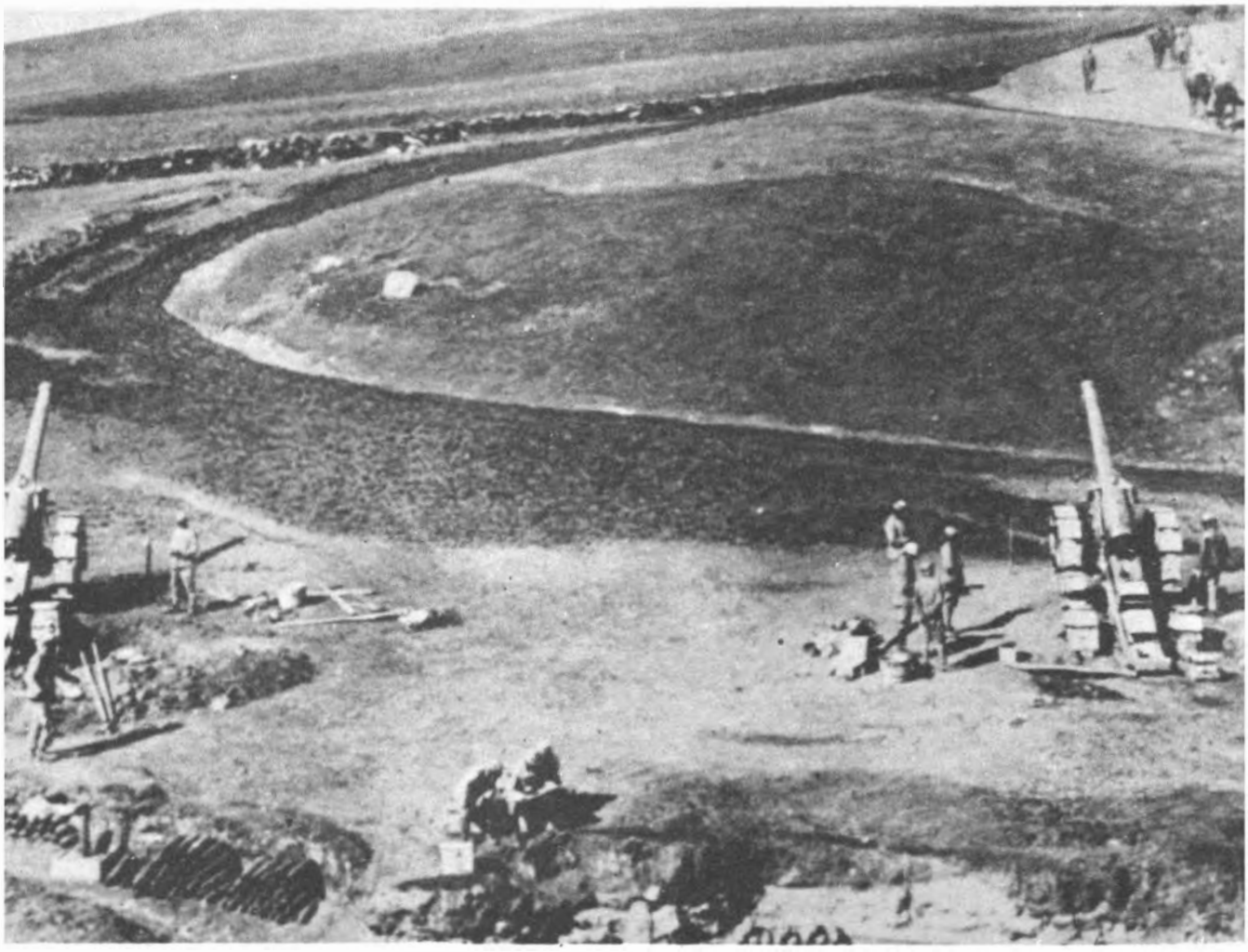

Doğu cephesinde Avusturya topçuları.

Conrad Alman 8. Ordusunun Doğu Prusya'dan saldırı harekâtına geçmesini istedi. Fakat Maltke bunu reddetti. Avusturya kumandanı Almanların Nieman Nehri'nin doğusunu tarayarak Rusların sağ kanadına saldırmasını istedi. İlk Avusturya zaferini imparatoruna hediye etme tutkusu içinde ordusu Bug Nehrine vardığında Almanlar gerçekten hareket edeceklerine inanıyordu.

Conrad açılan 30 bölüğü üç ordu halinde Ağustos 22'de Lublin'e gönderdi. Hussarlar (süvariler) renkli ve 19. yüzyılın anılarındaki resimleri andıran üniformaları içinde Kazakları yok etmek için dörtnala ilerliyorlardı. General Nikolai İvanov atlılarını geride ve ayrı bir halde tutuyordu. Bu kuvvetler dört Rus ordusunu ayıran karidorlar halinde Avusturya ünitelerinin kanatlarını tam anlamıyla saldırıya açık bırakacak bir pozisyonda yerleştirilmişti.

Derinliğine bakıldığında savunma stratejisi Rusya'nın geniş alanlarına çok uygundu ve İivanov Napolyon'a karşı uygulanan tedbirlere başvurmuştu. Kazaklar, istilâcılar tarafından görüldükten sonra Avusturyalıların yetişemeyeceği bir hızla doğuya doğru kaydılar. Bu Avusturyalıları saldırıya açık bir hale düşürdü. Tannerberg'dekilerin aksine İvanov ve arkadaşları Aleksei Brusilov, Nikolai Russki ve Bulgaristan doğumlu Radko Dmitriev çok kuvvetli ve yetenekli kumandanlardı. Ve muharebeleri büyük bir ahenk içinde planlayıp yürütüyorlardı.

25 Ağustos'a kadar Avusturyalılar Rus Polonya içlerine girmiş bulunuyorlardı. Brusilov, daha kalabalık olmasına rağmen Avusturya sağ kanadına hücuma geçip onu Galiçya'ya sürmeye başladı. Ruslar düşmanlarını kovalayıp eyaletin en önemli ticaret ve endüstri merkezi olan Lemberg'e kadar

Çok ilginç bir fotoğraf. Değişik fakir giysiler içindeki Sırp esirlerinin bir kısmı yalınayak, çarıklı...

sürdüler ve 3 Eylül'de şehre girdiler. Ruslar ordusunu böldü, sol kanadı Karpat geçitlerini geri çekilmekte olan Avusturyalılara kapamaya gönderdi, merkez ve sağ kanadı da Przemysl'a doğru yola çıkardı. Bu arada General Russki'nin ordusu, geri çekilmeye çalışan Avusturya 3. ordusunun arasına daldı.

Lamberg'in batısında bulunan ve Galiçya'nın en önemli demiryolu kavşağı olan Rava Russkaya'da bir hafta süren çarpışmada General Dimitriev'in ordusu öyle baskı yaptı ki Avusturyalılar Sırbistan'daki halihazırda yenilgiye uğramış ikinci orduyu gönderdiler ama bu cılız yardım da zamanında yerine varmadı. Güzel koordine edilmiş Rus saldırıları Avusturyalıları Karpatlar'a geri sürdü, 150.000'den fazla Avusturya kuvveti Przemysl'de kaldı. Przemysl 6 aylık muhasaradan sonra düştü. Açlık onları iskelete çevirmişti. Brusilov Bucovina bölgesine girip başkent Czernowitz'i alıp Macaristan üstüne yürüdü.

İvanov'un Galiçya'daki başarısı Silezya'yı da Rus istilâsına açık bir hale koydu. Silezya planı Almanya'yı hedef aldığı için Hindenburg hemen harekete geçmek gerektiğini düşündü. 28 Eylül'de General August von Mackensen yönetimindeki Alman 9. Ordusundan özel surette derlenmiş bir kuvvet

Bavyera Veliahtı Prens Ruprecht, Bavyeralı Ludwig III.'ün oğluydu ve Alman ordusunun altıncı ordusuna 1914'te kumanda ediyordu.

Bir Alman ressamının eseri Cephelerde göğüs göğüse savaş...

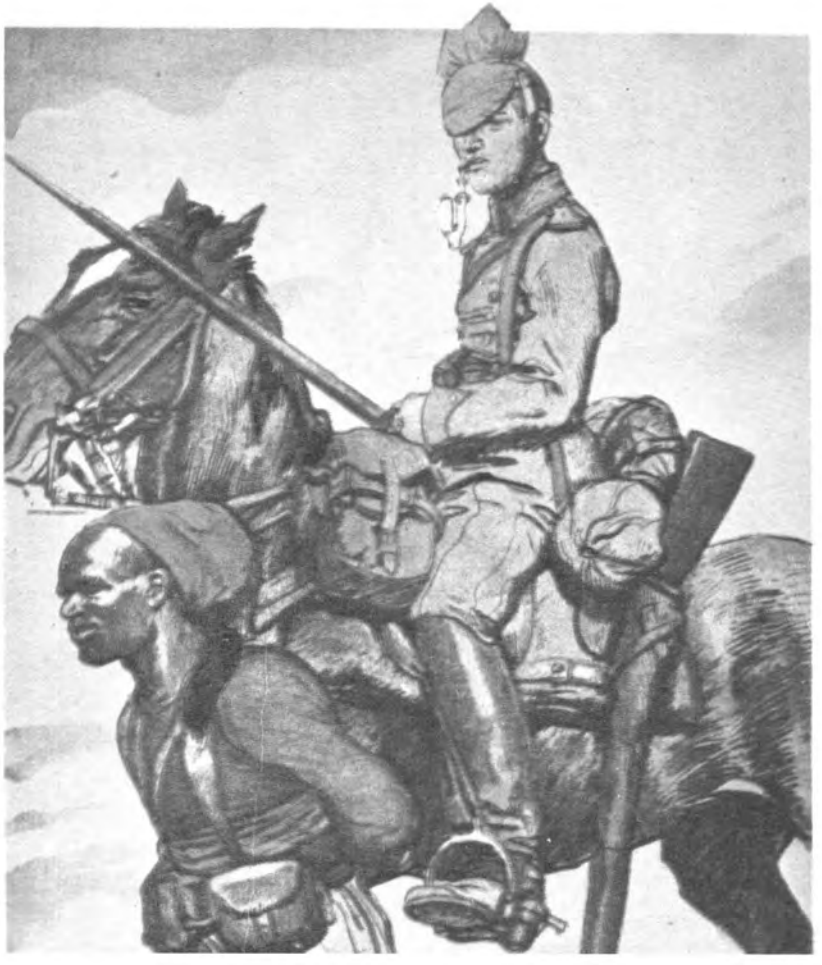

Sol üstte: Mareşal Foch. Solda: Bir Uhlan bir sömürge askerini götürüyor, propaganda savaşta çok önemli rol oynuyor ve Almanlar kültürlerinin Fransız sömürgeci barbarlığını yeneceğini yayıyorlardı. En üstte: Almanlara karşı propaganda resminde annesini yiyecek kadar barbar gösterilen Alman askerine bir de «Hun» deniyor. Yukarıda dünyayı yemeye çalıştığı anlatılmak istenen Alman İmparatoru...

Acele ederek ünlü Schlieffen planını bozan ve Alman yenilgisini daha savaşın başında hazırlayan ünlü General von Kluck.

Belçikalı mültecilere Hollanda askerleri tarafından yemek dağıtılıyor

Avusturya'yı desteklemek üzere trenle harekete geçti.

Daha kötü teşhizata sahip Sırp ordusunun kendi kuvvetlerini yenmesine çok kızan Conrad, Potiorek'i kasım ayında başka bir istilâyla görevlendirdi. Çarpışma fasılalarla fakat çok kanlı cereyan etti, ancak birkaç esir alındı. Aralık'ın ilk günlerinde Belgrad düştü. Putnik karşı saldırı yaptı, başkenti Avusturyalılardan temizledi. Kayıplar her iki tarafta hemen hemen eşit olup, toplam 175.000'e varıyordu. Potiorek'in yeteneksizliği **schlamperei** (aptalca) bir yaşamın süregeldiği bir rejim için bile çok fazlaydı. Bu nedenle emekliye ayrıldı ve unutlup gitti.

Almanlar 13 Eylül'de kendilerini izlemekte olan müttefiklerle çarpışmaya karar verdiklerinde, batı cephesinin en güçlü pazisyonlarından birini ellerinde tutmaktaydılar. Compiegne ve Berry-an-Bac arasındaki nehir aşağı yukarı 100 feet genişliğinde 12 - 15 feet derinliğinde olup batıya kıvrılarak ilerliyordu. Her iki kıyı boyunca önceleri bir mil kadar deniz seviyesinden aşağıda uzanan toprak parçası aniden 300 - 400 feet yükseklikte sarp kayalar oluşturuyor, sonra ise, yumuşak bir inişle bir platoda nihayete eriyordu. İşte Almanlar, zirvenin bu yüksek kuzey kesiminin 2 mil ardındaki cepheyi ve yamacı kaplayan sık bir ağaçlık ardına yerleşmişlerdi.

Çitlerle çevrilmemiş kendi haline bırakılmış tarlalardaki alçak boylu ekinler müttefiklerin gizlenmek için aradıkları bir doğal korunak vazifesini hiç görmüyorlardı. Dik kayalarla çevrili tahkimatı, dik açılarla kesen derin ve dar patikalar saldırganların durumlarını tehlikeye sokmuştu. Kuzeydeki platodaki güçler ise geniş bir ateş sahasına kumanda etmekteydiler. 13 - 14 Eylül gecesi BEF'in bir kısmı yoğun bir sis altında dubalar üzerinden, diğer bir kısmı oldukça harap vaziyetteki köprülerden geçerek AISNE'yi geçip, sağda BOUNG - ET - COHIN ile, solda VENİZEL arası bir yere ayak bastılar. VENİZEL'in doğusunda olan CHIURES'te Almanların en güçlü tahkimatı almıştı. Bu arada Fransız S. ordusu BERRY - AV - BAC yoluyla AISNE'yi geçmiş ve CHEMİS - DESDANES doğu eteklerini yakalamıştı.

Bu dik bayır ismini XIV. Lui'nin kızları için inşa etmiş olduğu kraliyet arabalarının geçtiği bir yoldan almıştı. Bütün hat boyunca iletişim sağlanmıştı. Chemis - DES - DANES'ın doğusundaki Fransız 4.5 ve 9. orduları 13 Eylül'de ulaştıkları yerden bu yana çok az ilerleme kaydetmişlerdi. Bu yoğun sis altında, BEF gecenin karanlığında dar patikalardan geçerek Platoya doğru ilerliyordu. Parlak bir sabah güneşiyle sisin buharlaşmasıyla birlikte Almanlar kendilerini bir ateş yağmuru altında buldular. Bu ateşe, Vadide sis'in koruyucu örtüsü olmaksızın yakalananların korkusu ise hiç de az değildi. Bir Alman savaşçı katliamı şöyle anlatıyordu: «Nehri çevreleyen çalıların ardından ikinci bir müfreze ortaya çıktı ve ilerlemeye başladı. Adam adama aşağı yukarı 10 adım uzaklıktayken topçularımız ateşe başladılar. Her atışta birini deviriyorlardı. Bu ikinci müfreze oldukça dayanıklıydı ve daha yakına doğru ilerliyordu. Bunların 200 yarda kadar arkasında 3. ve 4. alayla dalgalanıyordu. Topçularımız deli gibi ateş ediyorlardı ama etkisi çok azdı. Daha sonra ise dakik ve düzenli olarak 5. ve 6. hatlar geldiler. Bu iyi eğitilmiş ve cesur düşmanımıza büyüleyici gösterisini hayranlıkla izliyorduk.

Siper Savaşı

Kısa bir süre sonra taraflardan hiç birinin diğerini harekete geçiremiyeceği belli olmuştu. Yine de hiç birinin geri çekilmeyi kabul etmeyişi bu çıkmazı hasmını gelecek 4 yıl için oldukça dar bir şerite sokarak daha da imkânsızlaştırıyordu. 14 Eylül günü Sır JOHN FRENCH BEF'e siper kazmaları için emir verdi ama kazma işlemi için elde çok az sa-

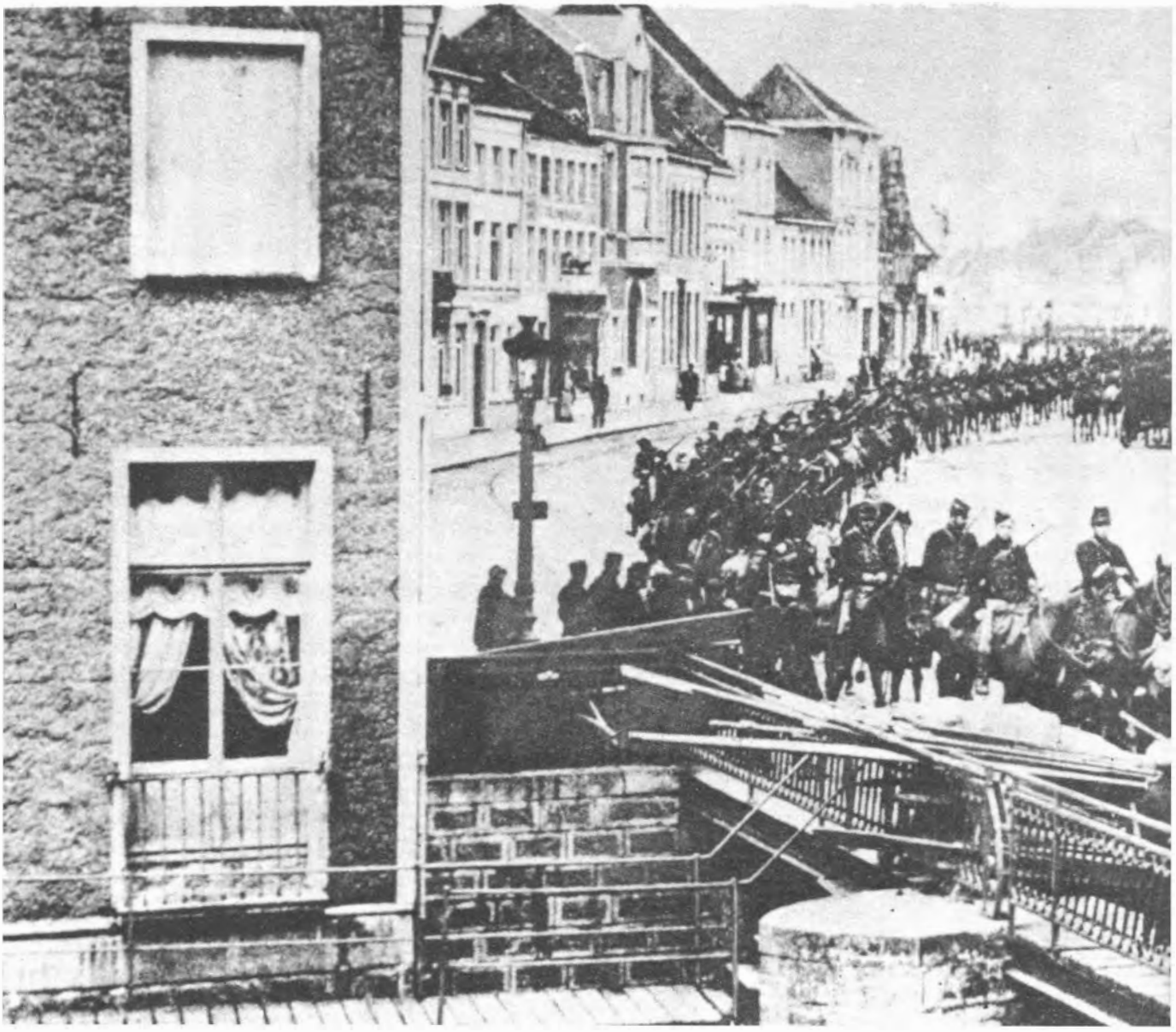

yıda âlet vardı. Askerler cıvar köylerde ve çiftliklerde kazma, kürek ve diğer âletleri aramak üzere keşfe çıktılar. Hareketsiz ve durgun bir savaşa göre eğitilmemiş olan birlikler toprakta fazla derinliği bile olmayan çukurlar kazmak üzere beceriksizce uğraşıyorlardı. Bu çukurlar önceleri düşmanın gözlemlerinden ve mermi ateşinden kaçmak üzere bir korunak amacıyla yapılmıştı. Sonraları daha da kazılarak siperlerin derinliği 7 feet'e çıkarıldı. Diğer önlemler arasında kamuflaj tedbirleri ve siperlerin duvarlarına delikler açarak bunları kütüklerle desteklemek geliyordu.

Eğitimini ve silahlandırılmasını 6 haftada kazanılacak hareketli bir savaşa göre yapmış olan Almanlar için de yeni bir şeydi siper savaşı. Ama onlar bu yeni duruma kolayca adapte olmasını bildiler. Bir muhasara sırasında ise havan topları müttefik siperlerini ağır top ateşine tutuyorlardı. Havan toplarının tüfek ve el bombalarının (ilk önce 27 Eylül'de İngiliz birliklerine karşı kullanılmıştı) başarıyla kullanışları, Almanların, bu tür silahlarla ne eğitilmiş ne de donatılmış olan müttefikler üzerinde derin yaralar açmasını sağladı. Projektör, fişek ve periskoplar da Alman levazımatının bir diğer kısmını oluşturuyordu. Gerçi bunlar başka nedenle depolanmışlardı ama bu siper savaşında önemli etkinlikleri oldu.

Öye yandan ağır silahların eksikliği İngilizlerin elini kolunu bağlamıştı. Sadece 60 librelik mermi atan topları Aisne'nin güney kıyısındaki düşman tabyalarını bombardıman edebilecek güce sahipti. Ama bunlar bile Alman toplarından kalibre, menzil-

Belçikalı süvariler Fransız dokuzuncu ordusuna katılmak üzere Ghent'teki bir köprüden geçiyorlar

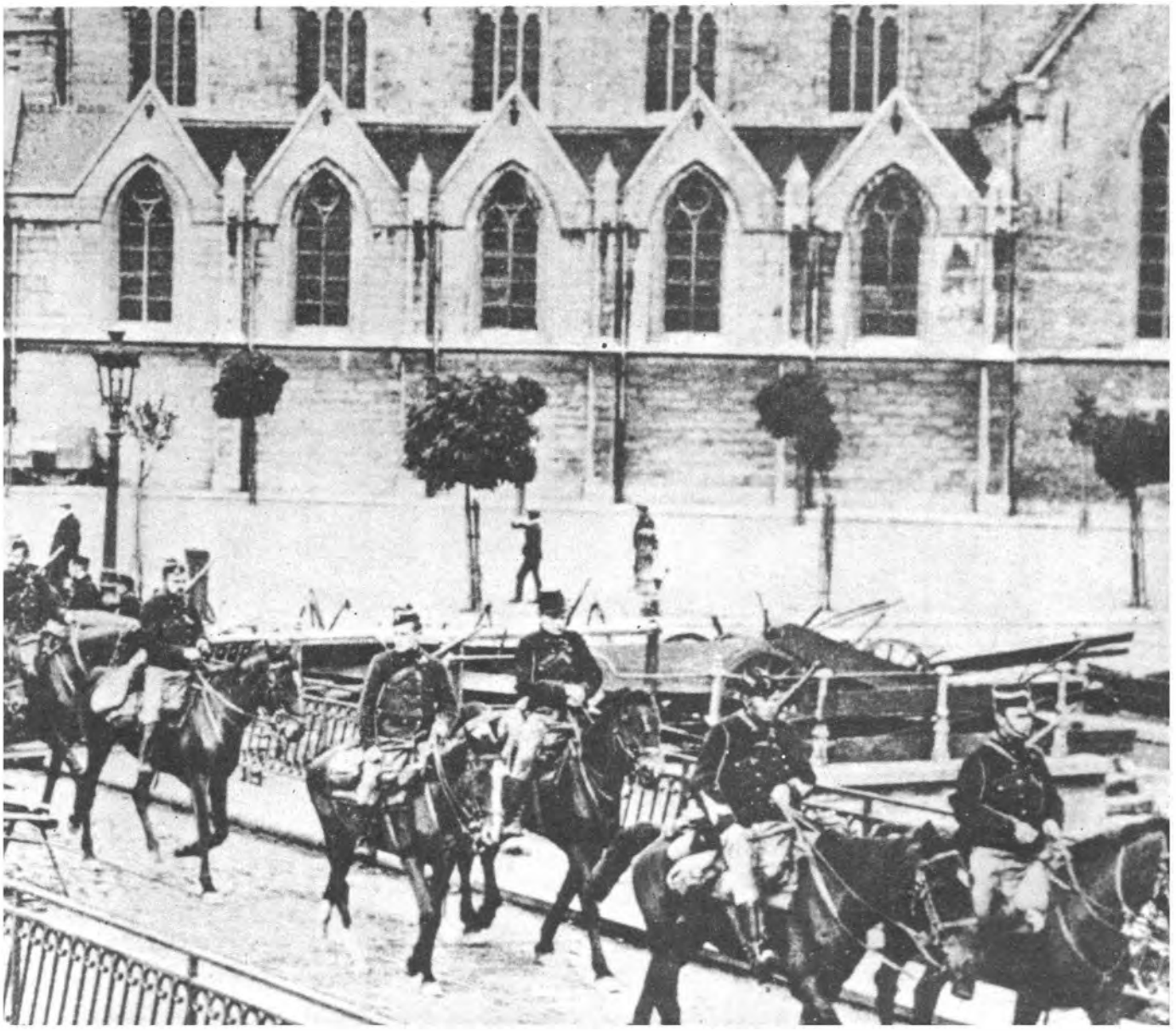

Almanlar tarafından esir alınan yüzbinlerce Rus askeri...

Arkadaşları nöbet tutarken iskambil oynayarak vakit geçiren erler...

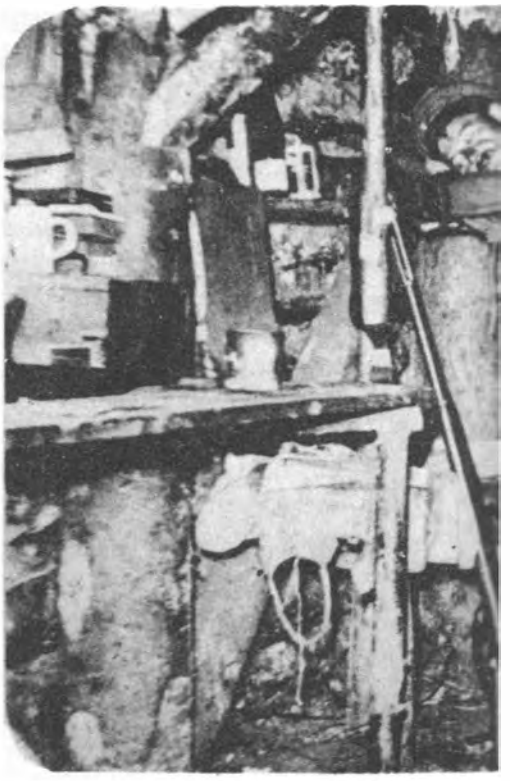

Alman siperlerinde yaşam

İlk yapılan ilkel biçimdeki derin olmayan siperler

Sabah siperlerdeki görev yerlerini almaya giden askerler

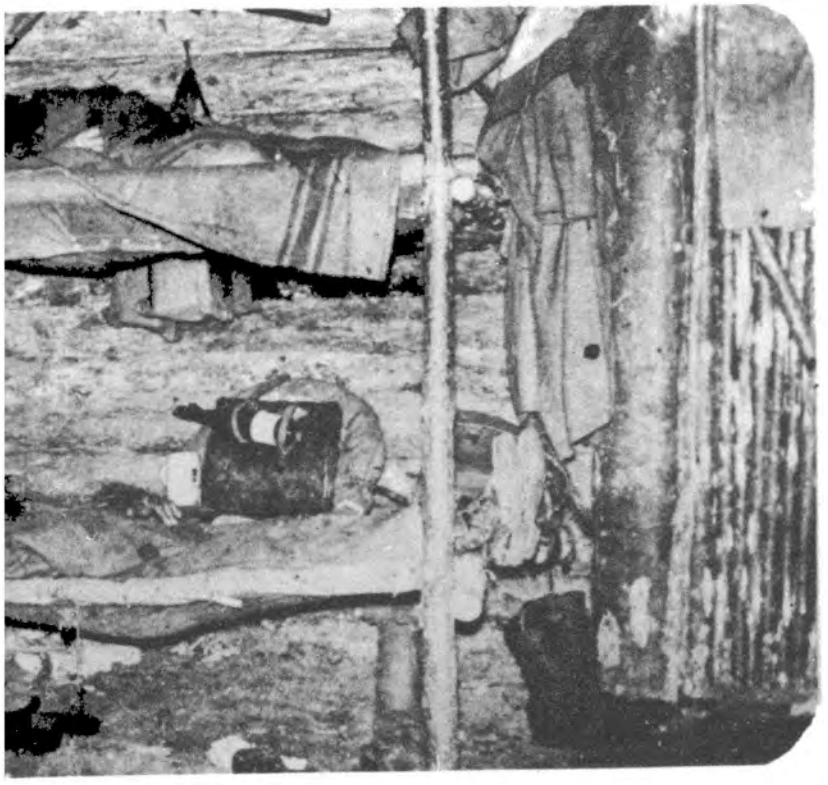

Evden uzak, vatandan uzak bir savaş alanı konforu. Siperlerin içinde uyuyan erler. Tüfek her zaman el altında ve çantanın üzerine bağlanmış bir şişe şarap...

İleride siperler daha derinleşecek ve odunlarla desteklenecekti.

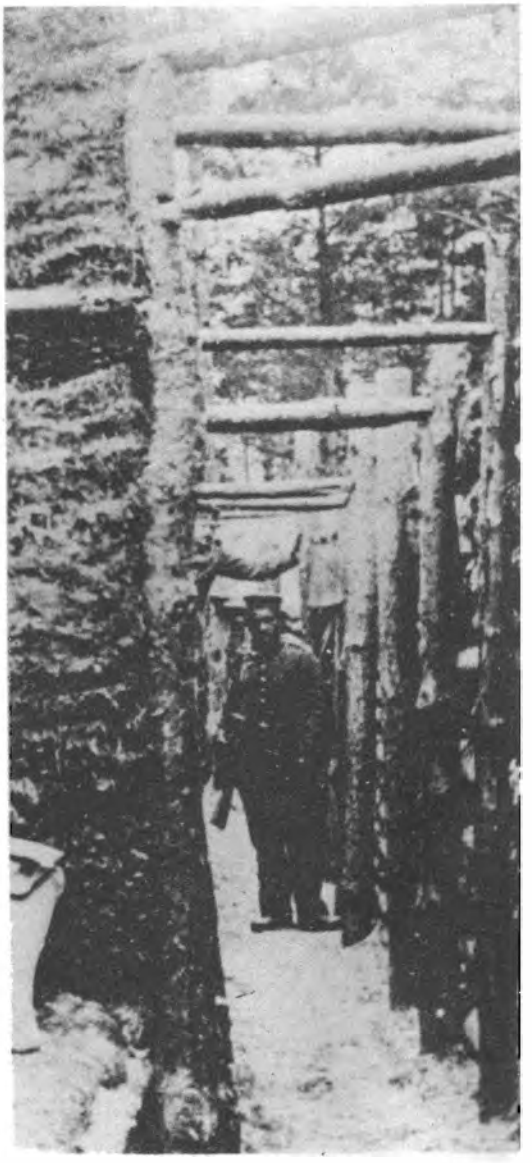

Alman askerleri Brüksel'in yoksul halkına yemek dağıtıyorlar.

leri açısından daha düşük kalitedeydi ve sayı olarak da çok azdı. Acele İngiltere'den getirilen 6 inçlik 4 batarya Almanların 8 inç'lik havan toplarına karşı çok az da olsa etkili olabildi. Çağdaş kaynaklardan bildirildiğine göre İngilizlerin attığı bu tipte bir mermiye karşılık Almanlar 20 tane atıyorlardı. Defansif ateş gücü sadece tüfeklere ve kıta başına iki makinalı olmak üzere makinalı tüfeklere bırakılmıştı. İngiliz nizâmî erleri 1. sınıf nişancıydılar ama onların bu kusursuz dikkatliliği Alman makinalı tüfek ve toplarını altetmeğe yeterli değildi.

İngilizler uçaklarının sadece çok azını radyo cihazlarıyla donatmışlardı. O da sadece birliklerin harekâtını bildirmek amacıyla yapılmıştı. Havacılar için ise top atışlarını yönetmenin ve de keşfetmenin avantajını kavramak son derece değaldı. 24 Eylül günü Albay, B.T Jones ve D.S. Lewis Alman hatları üzerinde uçarken, İngilizlere hatırı sayılır ölçüde hasar verdiren, iyi gizlenmiş 3 düşman bataryası keşfettiler. Bunun üzerine bataryaların bulunduğu mevkiyi radyoyla bildirip, mermilerin patlayışını izlemek üzere havada geniş daireler çizerek beklemeye koyuldular. Onlarınki havadan alınan **ilk yön bildirici** mesajdı:

16.2 Biraz kısa düştü. Ateş, ateş.
16.4 Ateş, tekrar ateş.
16.12 Menzili kısa. Hat tamam.
16.15 Kısa. Bir daha. Yukarıya ve biraz sola.
16.20 Tam iki bataryanın ortasındasınız. Son atış menzilinin 200 yard civarını tarayın. Menzil tamam.
16.22 Onları buldunuz.
16.26 Tam isabet.
16.32 Aşağı yukarı 50 yard kadar kısa ve sağa.
16.37 Son atışınız 3 bataryanın ortasına düştü. Son atışın 300 mil civarını tarayın. Bulacaksınız onları.
16.42 İniyoruz.

Uçaksavar ateşi düzensiz ve hatalı idi. Kanada kaynaklarının bildirdiğine göre BEF yüzde biri

bile hedefe isabet etmeyen çoğunlukla İngiliz hatlarına düşen ve orada patlayan tüfek mermileri kullanmakla hata etmişti.

Denize Akın

Siper savaşının beklenmeyen gelişmesini takiben 3 hafta içinde her iki taraf da cephe taarruzlarından vazgeçip, yavaş yavaş birbirlerinin saflarını kuşatmaya başladılar. Bu döneme tarihte **«denize akın»** devri denir. Almanlar müttefiklerin sol cenahını hedef almışlarken, müttefikler de Alman sağ kanadıyla uğraşıyordu. Bu simetrik manevranın sonucunda **«Kuzey kanadı artan bir hızla kuzey denizine doğru ilerlemeye başladılar»** diyordu. Mareşal Ferdinand Foch anılarında, **«Böylece, amaç denize ulaşmak olmamakla birlikte manevranın sonucu belirleyen deniz olmuştu.»**

Böylece Batı Cephesi eğriler zikzaklar çizer ve 400 milden fazla süren sürekli bir siper sistemi haline gelmişti. Bir Belçika kanal şehri olan Nieuport'dan başlayan siperler bir kaç yüz mil boyunca güneye doğru uzanıp, Noyon'da güney doğuya dönerek Reims, Verdun, Saint, Mihel ve Nancy'i geçerek, Belfort'un 20 mil doğusundaki Kuzey İsviçre sınırına doğru tekrar güneye dönerek devam edip gidiyordu.

Aisne savaşından yorgun ve bitkin olarak çıkan BEF oldukça hareketsizleşmişti. Gerçekten Almanları bu yarışa sokan Fransızlardı ama, Almanların ilerlemesi İngilizleri iyice tedirgin etmişti. Amirallikte 1. Lord olan Winston Churchill İngiliz gemi nakliyatına yapılacak bir hücum için üs olarak kullanılabilecek diğer liman şehirlerini Almanlardan korumaya kararlıydı. Eylül sonlarına doğru BEF'in kuzeye transfer işlemini yürütmek için Fransa'ya gitti. 10 Ekim'e kadar bir tanesi haricinde bütün diğer birlikler Saint Omer-Hasebrouck'taki konaklama sahalarına, son ünitenin de esas orduya katıldığı yere ulaşmışlardı. Dikkatle kamuflaj edilmiş olan bu harekât Alman hava keşif gücü tarafından 8 Ekim'e kadar farkedilmemişti. Farkedildiği an ise İngilizlere karşı yeterli güç toplamak için çok geçti.

Bu arada savaş kuzeye kayarken, Belçika ordusu da Alman iletişim hatları için gittikçe büyüyen bir tehlike arzetmeye başlamıştı. Almanlar 28 Eylül'de Antwerp limanını alıp, Belçika güçlerini ezmeyi planlamışlardı. Bu önemli liman şehri 6 inç'lik mermilere bile dayanamayan çağdışı (demode) bir kale sistemi ile çevrelenmişti. 18 kaleden oluşan bir dış çenber şehirden 7 - 9 mil uzaklıktaydı. Ayrıca bir iç çenber vardı ki o da 1 - 2 mil uzaklıktayd Her bir kale 2 makinalı tüfekle donatılmıştı. Teiefon konuşması yapma hem de top ateşini gözleme olanaklarından yoksundular. Her mile bir 6 inç'lik yerleştirilmişti ve kalelerin hiç birinde top gülleleri veya dumansız barut yoktu. Çevrede binlerce km. karelik arazi bir atış sahası oluşturması için herşeyden temizlenmişti.

29 Eylül günü şafak sökerken, emekli olmuşken 65 yaşında tekrar göreve çağrılan general Hons von Beseler, 6 birliğini kalenin dış çenberine karşı, bir ark meydana getirecek şekilde dizmekle meşgüldü. Liege ve Namur savunma hatlarını dağıtan ağır havan topları Belçika topçularının menzilleri dışına yerleştirilmişti. Uçakların da yardımıyla Alman topçuları hedeflerini kolayca buluyorlardı.

Tarihin yazdığı kader

Türk donanmasının demirlediği Haliç'te Yavuz ve yanında Hamidiye zırhlıları.

«... Ama bizim için Birinci Dünya Harbi, tarihin kaçınılmaz kanunları ile, genç bir ihtiras adamının, yani Enver Paşanın, kanlı bir pota içinde, kıyasıya boğuşmalarının hikayesidir...»

Ş. S. Aydemir

Tarabya'da vapurdan inen pahalı giyimli, kibar yürüyüşlü, çarşaflı kalabalık bir kadın topluluğu İngiliz elçiliğine girdiler. Büyükelçiyi görmek istediklerini söylediler. Elçi yoktu. Bir yetkiliyle görüştüler. Kadınlar şöyle konuştu: **«— Biz yurdumuza gerekli savaş gemilerini elde edebilmek için bütün süslerini feda eden Türk kadınlarının temsilcileriyiz. Kulak ve parmaklarımıza bakınız, ne bir küpe ne yüzüğümüz var. Hiç bir elmasımız kalmadı. Kocalarımız paralarını veriyorlardı, biz de iki zırhlının yapılması için elmaslarımızı verdik. Eskiden İngiltere bizi sadık ve samimi dostluğuna güvenilmeye alıştırmıştı. Biz tam bir güven içinde ulusal ianemizin mahsulünü ona verdik. Fakat o bunu ne yaptı? Gemilerimizi ne yaptı?»**

Bunları söyledikten sonra aynı kadınlar rıhtım boyunca yürüyerek Alman büyükelçiliğine gittiler ve elçi Wangenheim'a İngilizlerin el koyduğu Osmaniye ve Reşadiye yerine Yavuz ve Midilli'yi gönderdiğinden dolayı Alman İmparatoruna teşekkürlerinin bildirilmesini istediler. Bu olay o günlerde Osmanlı toplumundaki ulusal duygular örneği.

Parçalanmasına çoktan karar verilmiş, bütün batılı kapılar yüzüne kapanmış Osmanlı İmparatorluğu görüntüde tek dostu Almanların yanında tarihi kaderinin son bölümünü yaşamaya başlıyordu. Çanakkale boğazı kapatılmış, iki Alman zırhlısı İstanbul'a demirlemiş, Türk ordusu Alman subaylar denetiminde ve Almanya o sıralar batıdaki düşmanlarıyla tarihin en kanlı savaşının içinde...

Çanakkale boğazı Yavuz ve Midilli geçtikten ve İstanbul'a vardıktan sonra kapatılmıştı. Boğazın geçit vermemesi Rusya için yıkımdı. Batı dünyası ile bağlantısının kesilmesi demekti. Rusya'nın başkentinden 10 bin kilometre uzaktaki Vladivostok ve kışı nuzun süre donan limanlarından başka deniz kapısı yoktu. Gelecek boğazın kapatılmasının Rusya'ya ne kadar pahalıya malolacağını gösterecekti.

Rusya kadar İngiltere ve Fransa da rahatsız olmuştu. Türklerin Alman çıkarlarına çok uyan bu davranışı Osmanlı İmparatorluğunu **«dostluk etme-**

General Liman Von Sanders. Türkiye'deki Alman Askeri İslahat Kurulu Başkanı ve Osmanlı ordusu başdanışmanı. Liman Von Sanders savaştan sonra Türklerin kahramanlığını çok övecek, fakat savaş öncesi Osmanlı İmparatorluğunu çatışmaya sokmak için elinden geleni yapacaktır.

ye değmez» diye niteleyen mağrur ülkelerin ağız değiştirmesine neden oluyordu.

Churchill: **«— Türkler kendilerine sığınan Alman denizcileri silahtan arındırır ve ülkelerine yollarsa, tarafsızlığını sürdürürse el koyduğumuz gemileri verebilir, bunlar için aldığımız para konusunu da görüşebiliriz...»** diyordu.

Öte yandan İstanbul'daki Alman büyükelçisi ülkesinde tasarlanan Türkiye üzerindeki planları hemen gerçekleştirmek amacındaydı. Önce Yavuz ve Midilli'deki Alman mürettebatın durumunu sadrazama **«ihtar»** etmek gereğini duydu. Amiral Souchon her ne kadar fes giymişse de emirleri sadece Alman imparatorundan alırdı. Türk ilgilerin bunu akıllarından çıkarmaması gerekti. Osmanlı kumanda makamları amirale karışmamalıydı.

Amiral Souchon ise çeşitli bahaneler ileri sürerek Karadeniz'e çıkmak istiyordu. Osmanlı hükümeti şimdi iki yönlü bir baskı altındaydı. Bir yandan Fransa, İngiltere ve Rusya Alman gemilerindeki mürettebatın ülkesine

Cemal Paşa önceleri Fransa ve İngiltere'ye karşı savaşa girilmesinden yana değildi. Bu yüzden Almanları çok tedirgin ediyordu. Sonra Cemal Paşa da Enver ve Talat beylerle aynı yolda yürümek zorunda kaldı.

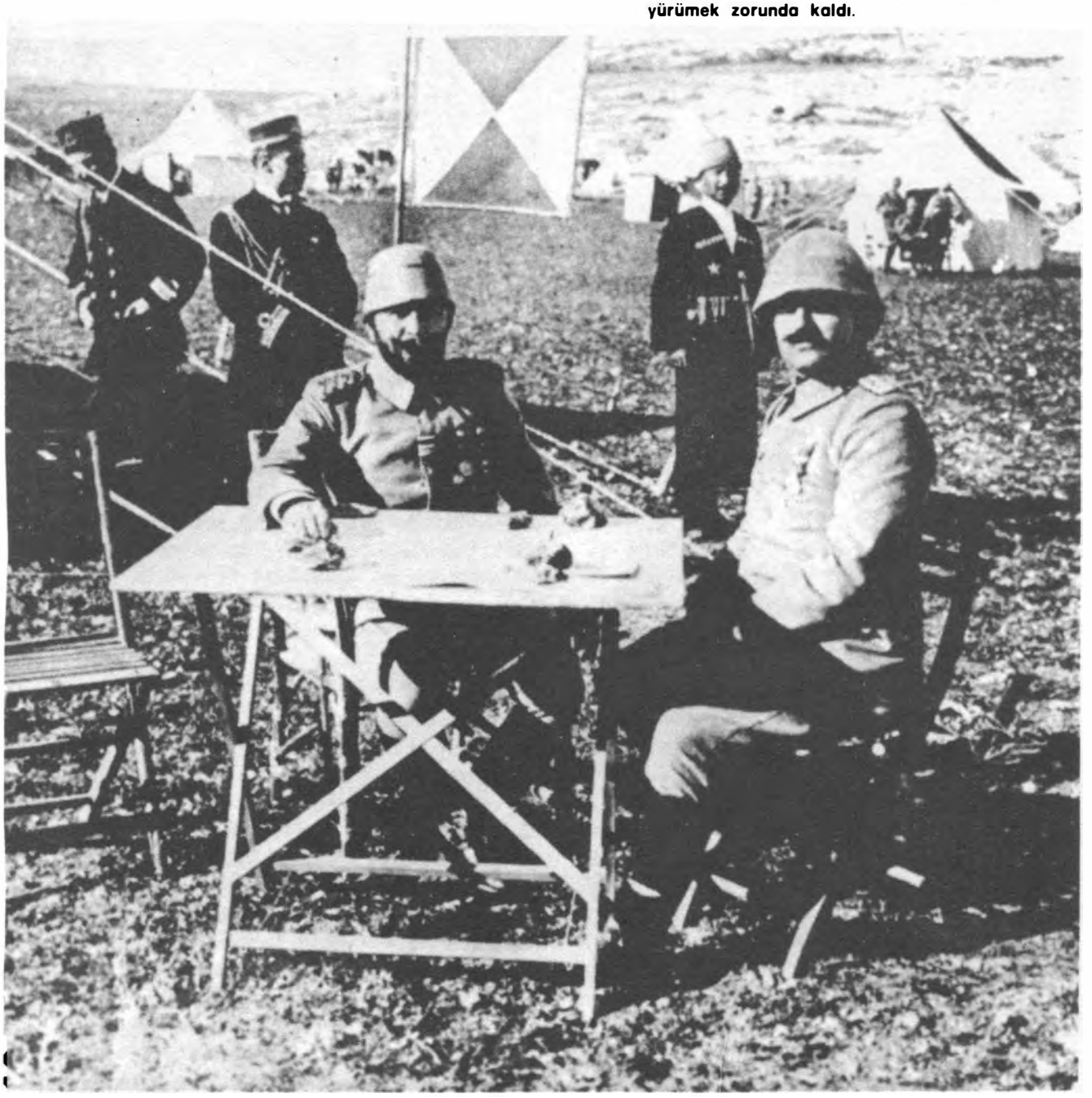

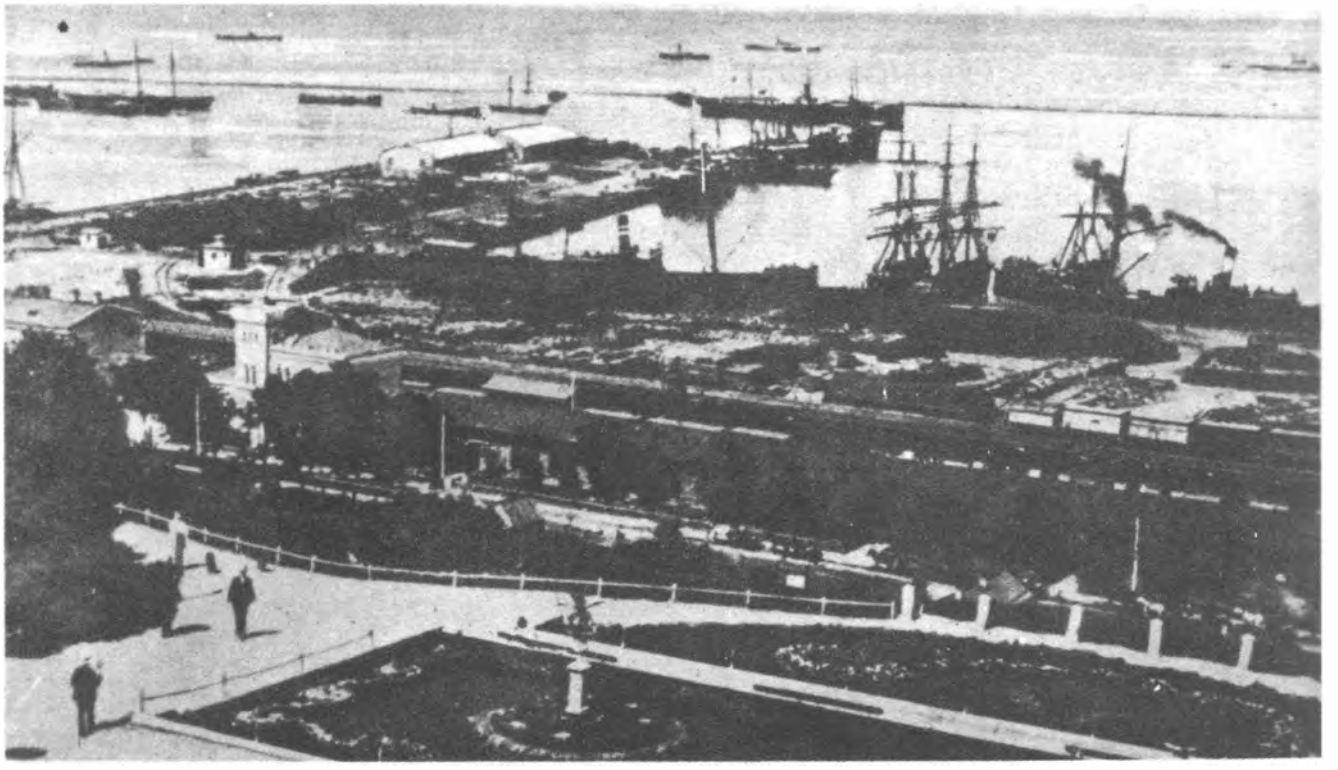

Güney batı Rusya'nın en önemli ticaret ve aynı zamanda Karadeniz'in çok önemli bir limanı olan Odessa'da Türk-Rus çatışmasından önce 600 bin kişi yaşamaktaydı.

gönderilmesini istiyordu. Almanya ise bir an önce Karadeniz'e açılmak ve Rus limanlarını topa tutarak Türkiye'yi kaçınılmaz biçimde savaşa sokmak kararındaydı. Osmanlı hükümetinin büyük kesimi savaştan yana değildi. Ancak Enver Paşa Almanlar yanında savaşa girmenin Osmanlı çıkarlarına uygun düşeceği ve en önemlisi başka çare olmadığı inancındaydı. O günlerin siyasi yazışmaları, görüşmeleri de Enver Paşayı bu görüşünde, olayın içindeki adam olarak haklı çıkaracak nitelikteydi. Çünkü İngiltere, Fransa ve en çok Rusya dar görüşlü politikalarıyla savaş istemeyen Türk siyaset adamlarını çaresiz bırakıyorlardı.

Osmanlı hükümeti savaşa girmek için Balkan ülkelerinin tutumunun ne olacağı hakkında kesin bilgilere sahip olma çabasındaydı. Ağustos ayı içinde Bükreş'te Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya yetkilileriyle yoğun görüşmeler yapıldı. Romanya kaypak bir politika izliyordu, Bulgaristan ise suskundu, amacı yeni topraklar kazanabilmekti ve hangi taraf işine gelirse onu tutacaktı, Yunanistan İngiltere hizmetinde savaşa hazırdı ama, komşularından çekindiğinden adımını tam atamıyordu. Ege adaları konusunda Osmanlıları oyalama yolunu seçmişti. Rusya en çok kendi güvenliğini ilgilendiren Balkan ülkelerine karşı bazı tehdit, bazen toprak vaadi politikasını uygulamaktaydı. Türklerin anlaşma yolundaki öneri ve yaklaşımlarını da akıl almaz bir acemilikle umursamıyordu.

Rusya ile Görüşmeler

Rusya doğrudan sınır komşusu olan Osmanlı imparatorluğunun seferberlik ilanı üzerine iyice tedirgin olmuştu. İstanbul'daki Rus askeri ataşesi General Leontief bu konuları görüşmek üzere Enver paşayı ziyaret etti. Enver paşa Rusya'ya karşı bir davranışta bulunmayı düşünmediklerini, Rusya isterse 9 ve 11. kolorduları Kafkas sınırından çekebileceğini, Türkiye'nin henüz taraf tutmadığını söyledi. Enver paşa ayrıca Osmanlı ordusunun, Rusya aleyhine girişimde bulunacak herhangi bir Balkan ordusuna da karşı çıkabileceğini sözlerine ekledi. Enver paşa buna karşılık Rusya'nın Osmanlı ve Balkan ülkeleri arasında barış sağladığı takdirde Avusturya'ya savaş açılabile eği-

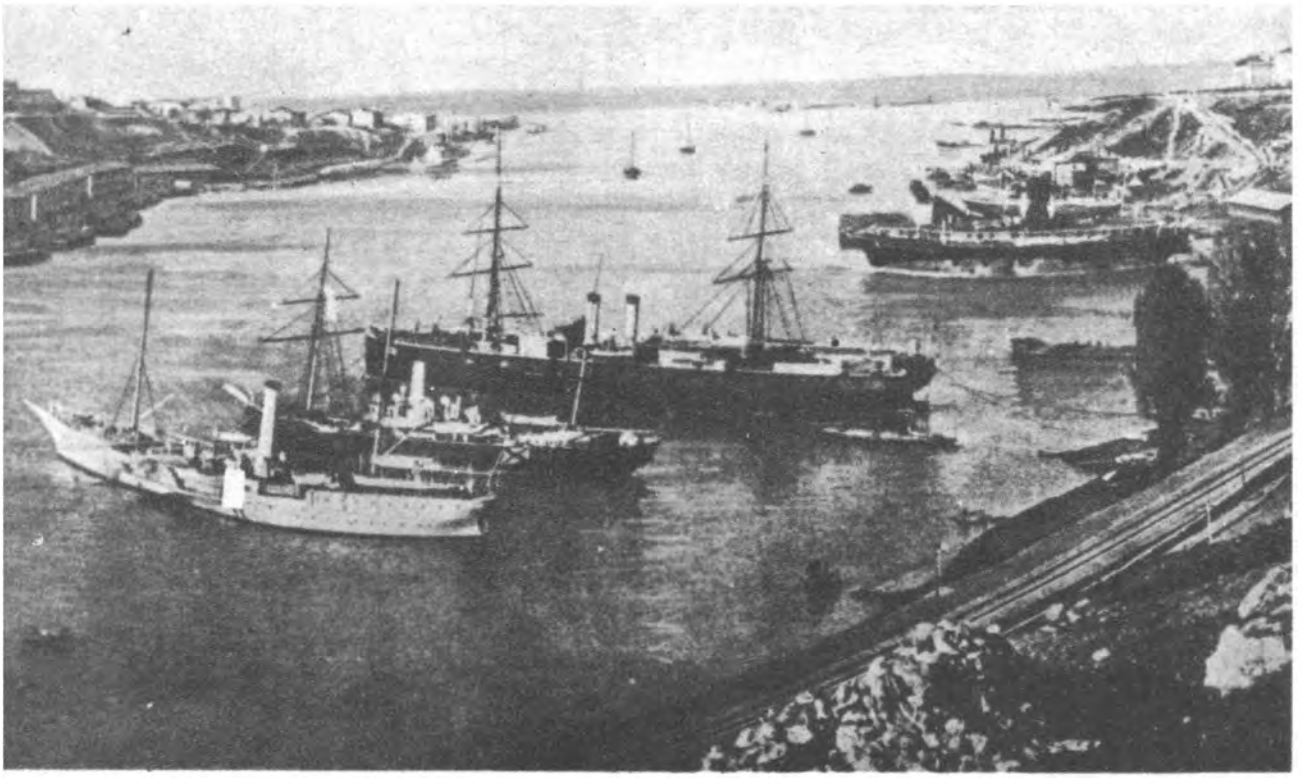

Kırım yarımadasının güneybatı kıyısında bulunan Sivastopol limanı Türk donanması tarafından bombalanmış ve Türkiye'de böylece kaçınılmaz biçimde savaşa sürüklenmişti.

ni de belirtti. Ancak bunu gerçekleştirmek için Osmanlı ve Balkan ülkelerine bazı ödünler verilmesi gerektiğini anlattı. Bu ödünler, Osmanlı İmparatorluğu için Ege adaları ve Batı Trakya, Yunanistan için Güney Arnavutluk, Bulgaristan için Makedonya'nın bir kısmı, Sırbistan için Bosna-Hersek olmadıydı. General Leontief bu önerinin gerçekleşmesine inanmaz bir tavır takındı. Enver paşa ise: **« —Bizim için pekala mümkündür ve Türk ulusu bundan hoşnut olacaktır...»** dedi.

Rusya'ya Açık Bırakılan Kapılar

Enver Paşa görüşme sırasında Türkiye'deki Alman subaylarının durumuna değinen ve bunların neden ülkelerine gönderilmediğini soran General Leontief'e siyasal durumun açıklığa kavuşmasını beklediğini söyledi. Enver paşa seferberlik sırasında Alman subaylarının Türk ordusundan ayrılmasına gerek duymadığını da ekledi. Harbiye Bakanı Enver Paşa şu önemli açıklamayı da Leontief'e yaptı :

«— Almanya subaylarını burada bırakmakla Osmanlı İmparatorluğunu kendi yanına çekmek istemektedir. Ancak bu amacı gerçekleşmeyecektir. Çünkü biz sadece kendi çıkarımıza göre davranacağız. Eğer Rusya önce söylediğim işbirliğini gerçekleştirirse hemen o gün Almanlara şimdi bugünden itibaren düşmansınız, ülkemizden gidiniz denecektir.»

Bu konuşmalardan sonra Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisi de Giers hükümetine telgrafla bilgiler verdi. Bunlardan birisinde şöyle deniyordu:

«İngiltere'nin bizim yanımızda savaşa katılması Türkiye'yi sarhoşluğundan uyandırdı. Bir Alman başarısızlığı kaygısı ve bu savaştan bir şeyler kazanmak hırsıdır ki Türkiye'yi ve belki de Bulgaristan'ı bizimle cilveleşmeye itiyor sanırım. İçtenliklerine güvenmemekle birlikte onları reddetmemek düşüncesindeyim. Çünkü onları düşmanlarımızın kucağına atmış oluruz. Türkiye'yi de içine alacak bir Balkan birliği kurulmasına gelince, olayların bizim Boğazlara sahip olmamızı gerçekleştireceği ana kadar bu birlik bizim için yararlı olur. Şu düşünceyi ileri sürmeme izninizi dilerim ki Bab-ı Ali'yi muh-

temel bir anlaşma konusu üzerinde bizimle başka görüşmelere sürüklemek iyi olur. »

Kim Kimi Kandırıyor?

Rus elçisi Türklere güvenmediğini fakat çıkarlar açısından düşünülmesi gerektiğini, hiç olmazsa Rusya Boğazları ele geçirene kadar oyalama yapılmasını öneriyordu. Enver Paşa ise bu görüşmeyi yaptığı sırada Almanlar ile gizli anlaşmayı yapmıştı bile. Ancak Enver Paşanın Ege adaları ve Batı Trakya'yı kurtarabilmek için samimi olduğu da düşünülebilir.

6 ağustos tarihinde ise Rus Dışişleri Bakanı Sazanof elçisinden Türkleri oyalamasını istemekteydi. Sazanof bu arada da İngiltere ve Fransa'ya başvurarak Akdeniz'deki Avusturya donanmasının Boğazlardan geçerek Karadeniz'e girmesi halinde savaşın kaderinin değişebileceği yolundaki kaygılarını bildiriyordu. Sonradan bu işin başarılması halinde savaşın gerçekten yön değiştireceği kabul edilmiştir.

Rus Dışişlerinin Saflığı

İlk konuşmalardan sonra General Leontief yine Enver Paşa ile bir görüşme yaptı ve Osmanlı Harbiye Bakanı ilk görüşlerini tekrarladı. Ege adaları ve Batı Trakya Türk topraklarına katılırsa ve Rusya ile bir saldırmazlık paktı imzalanırsa Osmanlı İmparatorluğu Almanya'ya karşı olacaktı. Enver Paşa Almanlardan çekinmediğini de söyledi. Türkiye'nin Almanya ile sınırı olmaması bir Alman tehlikesinin varolamayacağı demekti. İstanbul'daki Rus elçisi kendi Dışişlerine hiç vakit geçirmeden Enver Paşa'nın görüşlerinin kabul edilmesi gerektiğini ve Başkomutan Enver'in her istediğini yapabilecek güçte olduğunu bildirdi. Elçiye göre Türklerin Rusya'nın yanında olması ferahlık, karşısında olması ise buhran yaratacaktı. Rus dışişleri bakanı ise elçinin uyarılarını önemsemiyor ve **«Biz Türkiye'nin kaderini elimizde tutuyoruz. Türkler ise bize kötülük edebilecek durumda değil»** diyerek politikasının en büyük yanlışını yapıyordu. Çünkü Dışişleri Bakanı Sazanof'un bu görüşünün yanlışlığı boğazların kapatılması üzerine Rusya'nın düştüğü korkunç durum ve zayıf düşen çarlığı ortadan kaldıran Bolşevik ihtiali kanıtlayacaktır.

Rusya gaflet içinde uyarılara kulak asmazken, İngiltere'de de uzmanların görüşlerini hiçe sayan sorumlular vardı. İngiltere Savunma Bakanı ünlü Lord Kitchener ise İngiltere ve Batı Avrupa ülkeleri dışında yaşayanları küçük görürdü. Uzun yıllar doğuda görev yapmış olmasına rağmen bu yörelerin toplum yapısını tanımaya «tenezzül» etmemişti. Çanakkale'ye saldıracak ordunun komutanı General Hamilton bir denizaltı gemisi istemiş ve bunun Marmara'ya geçebilirse büyük işler başarabileceğini söylemişti. Lord Kitchener şöyle karşılık verdi:

«— Marmara'ya bir İngiliz denizaltısı sokarsak Çanakkale savunması çöker. Düşünün bir denizaltı Gelibolu önünde sudan çıkıyor üç kez İngiliz bayrağını sallıyor. İnanın yarımadadaki bütün Türk garnizonu tabana kuvvet kaçar...»

İngiliz Lordu Türkleri Afrika'daki yamyamlarla karıştıracak kadar bön olduğu için Osmanlı İmparatorluğu ile yaklaşımı düşünmeyecekti bile... İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey ise Türklerin sıfır önemde oldukları inancındaydı ve Osmanlıların taraflı veya tarafsız olması İngiltere'yi etkilemezdi. Bu yüzden de Türklere taviz vermenin gereği yoktu. Grey Türklerin tek İngiliz'in bile burnunu kanatamayacağına inanmıştı. Ancak İngiltere'de herkes bu iki sorumlu yönetici gibi dar görüşlü değildi. Britanya tarihinin en değerli denizcilerinden sayılan Amiral Fisher'in savaştan çok önce daha 1908 yılında Kral 7. Edward'a yazdığı mektup şöyleydi:

«Almanya'ya karşı bizim için önemli olan iki devlet ve tek iki devlet Rusya ile Türkiye'dir. Almanya ile savaşacağımız dünyada en kesin şeydir. Siyasetten bahsetmedeki cüretimin majestelerinizce bağışlanacağını umarım. Bunu yapmakta ki amacım şudur ki, eğer savaşa girişirsek Almanya'ya karşı savaşa girişirsek Rusya'ya ve Türkiye'ye muhtaç oluşumuzdur.»

Savaşa İtilen Türkiye

İngilizler önem vermiyor, Fransızlar kararsız, Rusya bir sillede indireceğinden emin ve kendisini Boğazların gelecekteki fatihi görüyor. Osmanlı İmparatorluğu da bu durumda çaresiz. Bu ülkeler dostluğa kabul etmediğine göre tek yol Almanların yanında olmak. 1914'ün Osmanlı Hükümeti gerçekten de zor günler yaşıyordu. Rusların en yetkili ağızlarında şu sözler dolaşıyordu:

«— Bu savaş bize İstanbul ve Boğazları sağlamazsa hiç bir anlam taşımaz. Çarigrad bizim olmalıdır. (Bu ÇARİGRAD Türkler açısından çok önem taşıyan bir kelimedir. Çünkü Rus'lar İstanbul'a Çarın Kenti anlamına gelen Çarigrad derlerdi) Bizim tarihi görevimiz, kutsal ödevimiz Ayasofya kubbesi üstüne Prova Slaviye haçını dikmektir. Ortodoks inancının haçını dikmektir... Rusya yüzyıllardan beri süren hristiyan ayıbının öcünü Türklerden almazsa seçilmiş ulus sayılmaz...» Bu sözleri anılarında yazan Fransız büyükelçisi Paleolog şöyle devam ediyor: «— İşte siyasal, bilsel ve üniversiteye bağlı çevrelerde ve bunlardan fazla olarakda Rus vicdanının karanlık köşelerinde yazılan ve söylenen şeyler.»

«Türkleri Deniz Tutuyor»

Tarafsız kalma ümidinin erimeye başladığı günlerde Almanlar da İstanbul'da boş durmuyordu. General Liman von Sanders Alman İmparatoruna yazdığı mektupta Türklerin tarafsızlığı seçme yolunda olduklarını ve geri çağrılmasını öneriyordu. Von Sanders savaşa girmek için sabırsızlanan İstanbul'daki Alman subayları arasında «durmanın» hayal kırıklığı yarattığını da yazısına eklemişti.

Amiral Souchon ise aldığı bilgiler ve talimatlar sonucu Türkleri savaşa itmenin zamanının geçtiğini biliyor ve bir «oldu bitti» için yollar arıyordu. Marmara'da iki günlük bir manevradan sonra **«— Türk bahriyelllerini deniz tutuyor, çok fırtınalı olan Karadeniz'e ileride iş görebilmek için bunları alıştırmak gerekir. Bunun için tüm savaş filosu ile Karadeniz'e çıkma izninin verilmesini dilerim».** diye rapor yazmıştı. Amiral bu izni alırsa Karadeniz'de Ruslarla karşılaşacak ve bir çarpışma yaratacaktı. Bu sıralarda Türk yetkililer ile Alman komutanlar arasında Rusya'ya karşı nasıl bir savaş planı uygulanacağı da konuşulmaya başlanmıştı. Ayrıca bu toplantılarda çeşitli görüşler ileri sürülmekteydi. Romanya'ya asker çıkarmak, Odessa'ya çıkarma yapmak, Bulgaristan aleyhe dönerse üzerine yürümek, Rus donanmasını kıstırıp Karadeniz'de batırmak, Süveyş'e yürüyüp Mısır'ı almak gibi...

Ayni anlarda İngiltere Türkiye'ye karşı izleyeceği savaş politikasını tartışıyordu. Churchill Yunanlıları destekleyerek Gelibolu'ya çıkartmak istiyordu. Bunun için Yunan filosunu güçlendirmek için herşey yapılmalıydı. Churchill görüşlerini şöyle açıklıyordu:

«— Türkiye'yi derhal kalbinden vurmak için Yunan ordusu desteklenmiş deniz gücüne da-

İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey

İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener

İngiliz Bahriye Lordu Winston Churchill

İngiliz Hazine Bakanı Lloyd George

yanarak Gelibolu yarımadasını ele geçirebilir. Bu ise bize Çanakkale boğazını açar. Marmara'ya girer, Türk ve Alman savaş gemilerini batırır, oradan Karadeniz'deki Rus donanması ile bağlantı kurar ve tüm duruma hâkim oluruz.»

Yavuz ve Midilli İçin Karadeniz Suları

Yazışmalar, politik oyunlar, görüşmelerle günler geçiyor Osmanlı Hükümeti kesin kararını veremiyordu. Ancak iki kişinin dışında. Bunlar Enver Paşa ve Talat beydi. Çünkü bu iki güçlü adam Almanlar tarafından uyarılmışlardı. Ruslar yeni gemiler yapıyordu. Bunlar bittikten sonra Karadeniz'e açılmak intihar olacak ve amaçlanan Karadeniz'deki Türk-Alman üstünlüğü düş olarak kalacaktı. Enver ve Talat beyler kararlıydılar. Türkiye Almanya yanında savaşa girecekti artık... Enver Paşa Türk kurmayından gizli olarak kendisinin Alman kurmay başkanı Bronzart'a bir savaş planı hazırlatarak Berlin'e gönderdi

Osmanlı Savaş Planı

1. **Filo, savaş ilan edilmeden Karadeniz'deki Rus filosunu basarak deniz üstünlüğünü kazanacaktır. Hareket zamanı Amiral Souchon'a bırakılmıştır.**

Almanların yanında savaşa girmeyi kesinlikle amaçlayan Enver Paşa aldığı kararlardan çoğunu hükümete ve meclislere bildirmiyordu bile.

2. **Savaş ilanından sonra, Padişah Hazretleri müttefiklerin düşmanlarına karşı «kutsal savaş» cihat ilan edecektir.**
3. **Kafkas sınırındaki Osmanlı ordusu, o yöredeki Rus güçlerini oyalayacaktır.**
4. **Sekizinci ve gereğinde on ikinci kolordular Mısır üzerine yürüyecektir. Bu yürüyüşün gerçekleşmesi altı haftadan önce olamaz.**
5. **Bulgarlar bizimle birlik olursa, Osmanlı ordusu, Sırbistan'a hücum için Bulgaristan'a yardım edecektir. Gereğine göre Yunanistan veya Romanya üstüne yürüyecektir.**
6. **Romanya bizimle olursa Osmanlı ordusu Romanya kuvvetleriyle Rusya'ya yürüyecektir.**
7. **Denizden Odessa tarafına 3-4 kolorduluk bir çıkarma hazırlığı yapılmıştır.**
8. **Bulgaristan'ın kazanılması Berlin'ce sağlanmalıdır. Bu sağlanana kadar Türk ordusu Marmara ve Trakya'da bekleyecek, Bulgaristan'ın düşmanlığı halinde ise üstüne yürünecektir.**

Enver Paşa planlarında ilk ve en önemli adım olarak Rus donanmasına yapılacak baskını ele almıştı. Amaç bu filonun yokedilmesiydi. Almanlar da bu görüşte olduklarını söylemekle birlikte gelecekteki olaylar öyle olmadığını gösterecekti. Almanya sadece Türklerin elini tutarak Rusya'ya bir fiske vurmak, Osmanlı İmparatorluğunu hemen savaşa sokmak istiyordu. Rus filosu sonra da halledilebilirdi Almanlar göre...

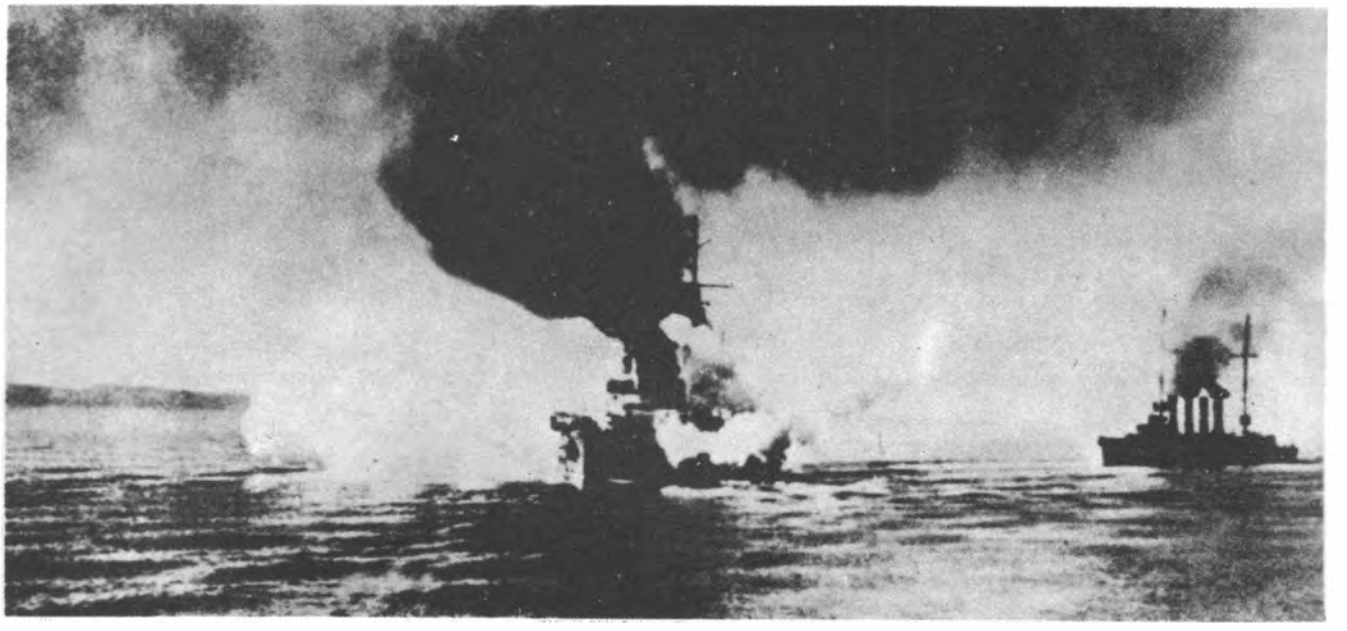

Yavuz (önde) ve Midilli bir manevrada atış yaparken

Türkler Savaşta...

1914 yılı ekim ayında Rus donanması da Türkiye'yi rahatsız etmeye başlamıştı. İstanbul Boğazı önünde dolaşıyorlar, Türk donanmasının her adımını izliyorlardı. Ayrıca İstanbul'da sıkı bir casusluk ağı kurmuşlardı. Yavuz ve Midilli bir kaç kez manevra için Karadeniz'e çıktıklarında Rus donanması rahatsız edici biçimde bunları izledi. Ticaret gemisi görümündeki casus gemiler de Türk kıyılarını gözlemekteydi. Sonra İstanbul boğazı ağzında çok sayıda mayın görülmüş ve bunları Rusların döktüğü ileri sürülmüştü.

Amiral Souchon ise artık planını kurmuştu. Karadeniz'de bir saldırıya geçmeye karar verdi. Bu saldırıya Yavuz, Midilli, Hamidiye kruvazörü, Berç gambotu ve bir kaç torpidobot ile bir mayın tarama gemisi katılacaktı. Amiral, Rusya'nın en güçlü deniz kalesi Sivastopol'a saldırmaya kararlıydı.

Vaktiyle İngiliz filosu bile Sivastopol önünde güçsüz kalmış, üstelik kale o zamandan beri iyice güçlendirilmişti. Dünyanın en sağlam deniz kalelerinden biriydi. Sivastopol'da çeşitli çapta 80 - 100 batarya, 30.5'luk toplarıyla çok modern bir zırhlı kule vardı. Çok iyi savunulan limanda 5 zırhlı, 2 muhrip, çok sayıda yeni ve büyük torpidobotlardan meydana gelen Rus filosu bulunuyordu.

Amiral bütün gemilere özel görevlerini bildirdi. Yolda giderken bir emir daha verdi: **«Elinizden geleni yapınız. Türkiye'nin geleceği söz konusudur.»**

Bundan sonra Yavuz tek başına yola çıktı. Yanında iki mayın tarama gemisi vardı. Türkiye kıyıları boyunca yol alıyor, ama casusların anlamaması için onların görüş alanı içinde bulunmuyordu. Sivastopol'un tam karşısında bulunan Amasra'ya kadar geldi. Mayın tarama gemisi şimdi önde gidecek ve Sivastopol koyuna mayın dökecekti. Bu köhne mayın tarama gemisi savaşın en tehlikeli görevlerinden birisini yapıyordu. Eski şehir hattı tipi olan gemi İstanbul'da en ilkel araçlarla mayın gemisi olarak savaşta işe yarar hale getirilmişti. Sivastopol koyuna bir çok ırmak döküldüğü için buraya mayın bırakmak çok güçtü. Gecenin karanlığında gemi sessizce mil mil limana yaklaşıyordu. Subaylar ve mürettebat arasında sinirler sonuna kadar gerilmişti. Gece saat birde Sivastopol'a 15 mil yaklaştıklarında ansızın üzerlerine bir projektör çevrildi.

Sivastopol limanı ağzını mayınlayacak olan Türk gemisindekiler donmuş kalmışlardı. Yavuz'un üzerine de çevrildi ışıldak. Bir Rus devriye gemisi olmalıydı. Işıldak giderek parlamaktaydı. Bu devriye gemisinin hızla yaklaşması demekti. Yavuz dikey olarak fener dubasına doğru yol alırken ışık daha da güçlendi ve dubayı geçtikten sonra birden azaldı. Gemidekiler derin bir soluk aldılar. Demek ki ışık hareketsiz bir kaynaktan geliyordu. Rahatlamanın ardından bir ışıldak daha ortaya çıkıverdi. Dosdoğru Yavuz'a çevrilmişti. Sonra mayın gemisinin bu ışıldakın içinde bütün çizgileriyle görülmesi heyecan yarattı.

Ancak sonradan bunun bir göz aldanması olduğu anlaşıldı. Mayın gemisi ışığın yanından geçiyor karadan gözükmüyordu.

Mayın gemisi güç işini rahatça başarmıştı. Mayınlar kıyıdan iki mil uzağa yayılmıştı. Ruslar ise hiç bir şeyin farkında değillerdi, uyuyorlardı. Yavuz gün ışıyana kadar bekledi. İlk ışıklar ortalığı aydınlatırken bir Rus gemisinin verdiği telsizi yakaladılar. Telsiz **«Binbaşıya. Odessa biraz önce Türk gemilerinin saldırısına uğradı. Donetz gambotu battı. İkinci gambot ağır hasara uğradı».** Demek Midilli görevini yapmıştı.

Amiral Souchon sis ardındaki Sivastopol'u gözlüyordu. Gün ışımıştı. Yavuz artık Ruslar tarafından görülebiliyordu. Gemi savaşa hazırdı. Toplarını ateşlemek üzereyken karadan müthiş bir top atışı başladı. Bir kaç saniye sonra da Sivastopol sisin ardından çıkıverdi. Rus ateşinden otuz saniye sonra Yavuz da toplarını ateşledi. Karşılıklı korkunç bir savaş başlamıştı. Ruslar karadan yüz top ile aynı anda ateş ediyorlardı. Yavuz denize düşen obüslerin yarattığı su zerreciklerinden sis altında kalmış gibiydi. Ancak Ruslar başarısız atışlar yapıyordu. Yavuz'un ilk amacı 30.5'luk topların bulunduğu zırhlı kuleyi yıkmaktı. Kuleden de Yavuz'a ateş yağıyordu. Sonra bu kesildi, Kulenin işi bitmişti. Gemi kıyıya 3 bin metreye kadar yaklaşmıştı. Bu kez askeri bölgeyi top yağmuruna tuttu. Bütün bu savaş on beş dakika sürmüştü. Kent yanıyordu. Amiral Souchon mayın gemilerine emir verdi: **«— Son hızla atış alanından kuzey doğuya doğru gidin...»**

Yavuz da emri verdikten sonra döndü, uzaklaşmaya başladı. Bir yandan da kenti bombardımana devam ediyordu.

Yavuz'da hasar tesbiti yapılmaya başlanınca Rus topçuların sadece üç obüs isabet ettirebildiği ortaya çıktı. Bunların üçü de arka bacaya düşmüştü. Ancak geminin hareket gücünü etkilemiyordu. 1400 mürettebattan tek kişinin burnu kanamamıştı.

Sivastopol'da ise, sonradan öğrenildiğine göre bir demiryolu tüneli, bir kışla, bir kömür deposu,

Savaşa girilirken İstanbul limanı en hareketli günlerini yaşıyordu

Alman ve Türk denizciler
Hamidiye zırhlısında

Savaşa girildiği yıllarda Eminönü yakasından Galata köprüsünün görünüşü.

müstahkem yerlerin bir çoğu ağır hasara uğramıştı. Bir amiral ağır yaralıydı. Ölülerin sayısı açıklanmamıştı.

Yavuz'un amacı limanda demirli Rus filosunu dışarı çıkarmaktı. Ancak bu olmadı. Rus filosu yerinden oynamadı. Fakat Yavuz dönüş yaptıktan hemen sonra karşısında yeni tip üç Rus muhribi gördü. Çok uzak olmasına rağmen Yavuz onlara da ateş açtı. Üç Rus muhribi mazotla çalışıyor ve bu yüzden hızla yol alabiliyordu. Üstün bir manevrayla ateşten korunmaya çalışırken yine de bir isabet aldılar ve ondört Rus denizci öldü. Sonra da kaçmayı başardılar. Bu gemiler o devirde 34 mil sürat yapabiliyordu. Onların ardından ufukta büyük bir gemi belirdi. Savaş gemisi gibi griye boyalıydı ama tipi başkaydı. Yavuz dur işareti verdi durmadı. Önüne bir atış yaptı yine durmadı ve direklerine Rus savaş bayrağını çekti. Yavuz'un topları gemiye hemen atışa başladı az sonra da 15 filikanın Rus gemisinden denize indirildiği görüldü. Denize atlayanlar da oluyordu. On dakika sonra da gemi battı. Mayın tarayıcı Türk gemileri denizden üç subay ve altmış er topladılar. Bunlar tutsak edildi.

Midilli ve Hamidiye Neler Yapıyor?

O gece Midilli ve Hamidiye kuzeydoğu rotasında Kerç'e giderken yolda iki Rus gemisi batırdılar. 29 Ekim sabahı Novorrossisk limanına önce Berç kruvazörü vardı, arkasından Midilli geldi. İki gemi kenti iki saat süren bir bombardımana tuttular. Rus kenti, Türk gemileri dönerken alevler içindeydi. Depolarından yanarak akan petrol kente yanardağ felâketine uğramış görüntüsünü veriyordu. Bir Alman ateşçi güncesine şöyle yazıyordu. **«— Ürpertici görünüş, ama Doğu Prusya'nın intikamı alındı...»** Bu satırlar da Alman mürettebatın hangi amaçla, hangi hırsla Rus limanlarını bombaladığını açıklıyordu. 1 Kasım 1914 günü de Yavuz ile Midilli bayraklarla donanmış halde İstanbul boğazını alkışlar arasında geçtiler.

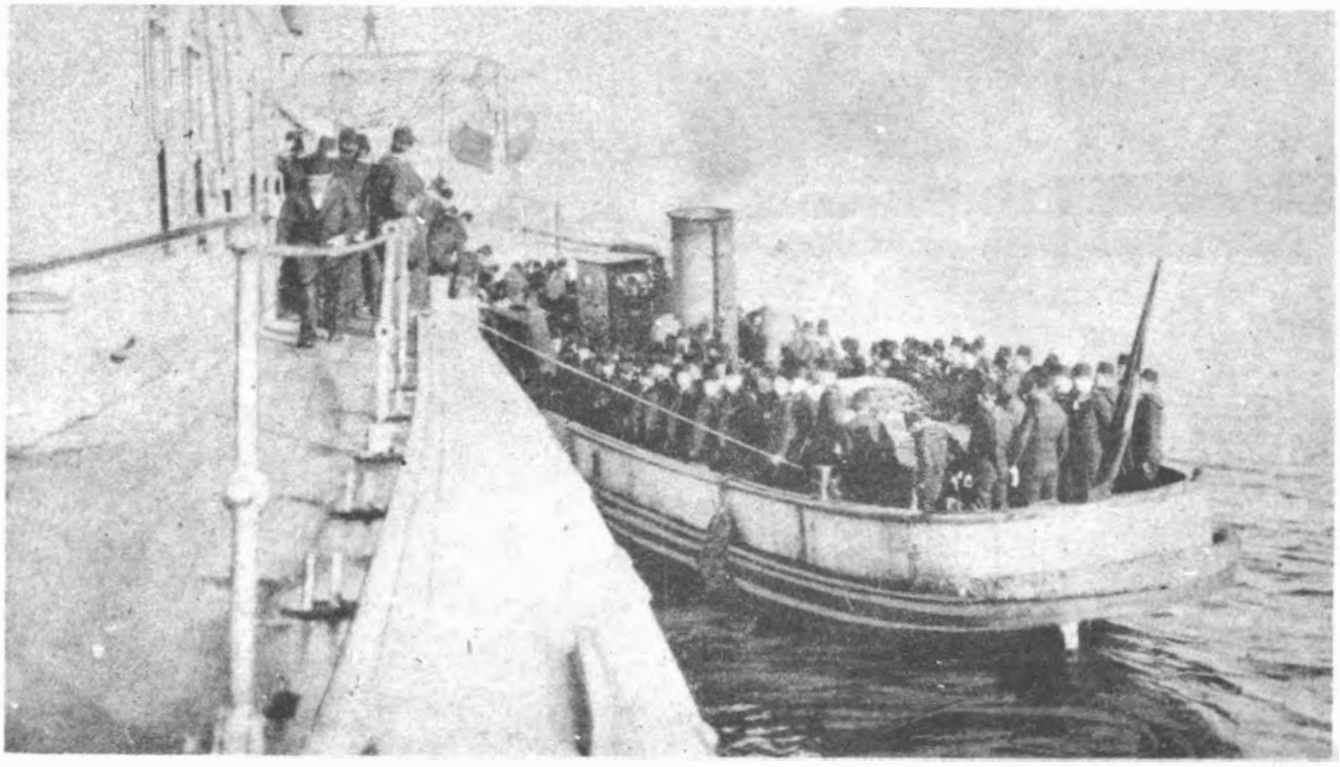

İstanbul'da bir merasimden dönen Türk Deniz Subay ve Erleri savaş gemisine biniyorlar. Aralarında fesli Almanlar da var.

Almanlar yönetimindeki savaş gemilerinin Rus limanlarını bombalamasından sonra Amiral Souchon'un verdiği iki rapor birbirini tutmuyordu. Amiralin Almanlara verdiği raporda Rus gemileri düşmanca amaçlarla boğaz önünde bulunmakta ve mayın dökerek filomuzu yoketmek istemekteydiler demekte, ayni gün akşam saat beşte Osmanlı hükümetine verdiği raporda ise **«Rus donanması bizi iki gün rahatsız etti ve üçüncü gün çarpışma oldu»** şeklinde yazmaktadır. Batırılan Rus gemilerinin boğazlardan uzak olduğu ortaya çıkmışsa da, Rus esirlerinin soruşturmasında bunların boğaz önüne mayın dökmek amacında oldukları da öğrenilmişti. Bu olayların tartışması daha yıllarca sürecekti. Bahriye Bakanı Cemal Paşa Yavuz ve Midilli mürettebatının **«şanlı ve kanlı bayramını»** kutlarken, Enver Paşa da, Amiral Souchon'a savaş durumunu keserek doğuya yapılacak askerî harekâtın korunmasına hazırlanmasını bildiriyordu.

Ruslara Baskın Planı

Bombardıman İstanbul'da duyulunca, Kâzım Karabekir'in anılarında yazdığına göre Liman von Sanders sevinç içinde ellerini gökyüzüne açarak **«Allaha şükür»** diye bağırıyordu. Cemal Paşa ise Genelkurmay Haberalma Şubesi Müdürü Kâzım Karabekir'in olaydan haberi olmamasını alaya alarak **«uyan»** anlamına horoz gibi ötüyordu. Enver Paşa tek kelime söylemeden gülüyordu. Talat Bey **«haberim yok»** diyordu. Herkes olaydan habersizmiş gibi gözüküyordu.

Sadrazam Sait Halim Paşa hükümet başkanı olduğu halde gerçekten olaydan habersizdi. O sırada olanları Maliye Bakanı Cavit Bey şöyle yazıyor:

«— Sadrazam olaydan kendisinin haberdar edilmediğini söyledi. Bu olayın da yine bir tertip olduğu kanısında bulunduğunu anlattı. Şimdiye kadar kendisinin sürüklenmiş olduğunu, aramızda ayrıcalık yaratmamak amacıyla yapılan her şeyi kabul ettiğini, fakat sürekli böyle davranamayacağını, savaş yanlılarının bir kabine kurarak ülkenin yönetimini almaları gerektiğini, kendisinin savaşmayacağını söyledi...»

Limanlarının bombalanmasından sonra Rus Dışişleri Bakanı Sazanof İstanbul'daki elçisi De Giers'e büyük elçilik memurlarının ve konsolosların Türkiye'den ayrılmasını bildirdi. Fransız, İngiliz ve İtalyan elçilikleri de protestoda bulundular.

30 Ekim'de Millî Eğitim Bakanı dışında bütün kabine Sadrazamın yalısında toplandı. Çürüksulu Mahmut Paşa, Cavit Bey, Süleyman Elbustani Bey ve Oksan efendi savaştan yana olmadıklarını ve sa-

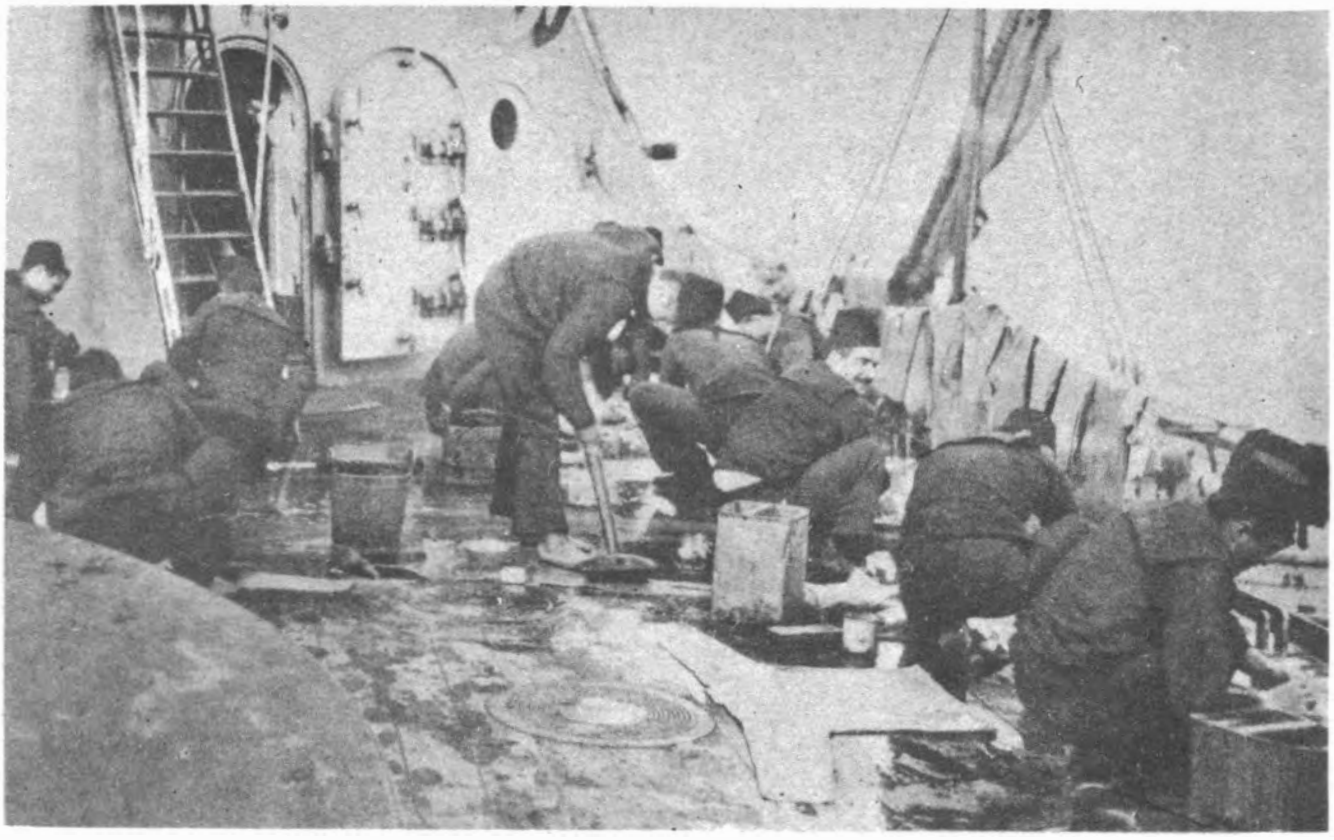

Türk bahriyelileri zırhlılarını temizliyorlar. Türk denizciler artık İngiliz Amirali Limpus'un yönetiminden çıkmış, Alman subayların yönetimine girmişti.

vaş durumunda ısrar edilirse istifa edeceklerini söylediler. Talat Bey duruma çare bulmak için 24 saat düşünülmesini önerdi. Mahmut Paşa ise karşı çıkarak hemen çözüme gidilmesinin zorunlu olduğunu söyledi. Görüşmeler böylece sürdü ve sonunda şu karara varıldı: **«— Ruslara Osmanlı hükümetinin saldırıdan haberi olmadığı bildirilecek ve donanmalarını bize karşı göndermemesi istenecek».**

Cavit Bey ise bunun geçerli çözüm olamayacağı, Ruslarla barış isteniyorsa bunun köklü şartlara bağlanması yolunda uyarıyordu. Cavit Bey **«— Barışın ilk şartı bütün Almanları hemen geri göndermektir»** diyordu. Mahmut Paşa da kendisini desteklemekteydi. Cemal ve Enver Paşalar ise Almanlar olmadan Türk donanmasının yola çıkamayacağını ileri sürdüler. Sonuçta bakanlar kurulu Ruslara bir nota yazma kararı ile dağıldı.

Ruslarla Barış Olsaydı

Gerçekte Ruslara bir barış önerisinde bulunmanın da yanlış, geçersiz, yararsız olduğu tarih taranınca ortaya çıkıyor. Rusya ne olursa olsun, daha önce de yazıldığı gibi Türklerle dostluğu değil, dost da olsa, düşman da olsa İstanbul'u ve boğazları istiyordu. Bir barış önerisinde Rusya ve müttefikleri Almanların ülkelerine dönmesini isteyecek, Türk ordusunun sayısının önemsiz bir rakama inmesini şart koşacaklardı. Dost olmayı asla istememişlerdi, düşmandılar. Türklerin de onlara düşmanca davranması doğaldı. İngiliz ve Rus gizli belgelerinde de görüldüğü gibi Türkiye savaşta yansız kalsa bile, Alman yenilgisinde Türklerin yokedilmesine ve Türk toprakları üzerinde Ermenistan, Kürdistan, Pontus Rum ülkesi, İtalyan, Yunan, İngiliz ve Rus bölgeleri kurulması kararlaştırılmıştı. Türkler ise bu pota içinde eritilerek tarihten silinecekti. Bütün bu ülkeler Rusların yazdığı **«Türkleri yokederek Hristiyanlığın yüzyıllardır süren ayıbını silmek ve Avrupa'ya ayak atan Müslüman Türkler'den intikam almak»** görüşünde birleşiyorlardı. Türkler ya tarafsız kalarak kaderlerini Rus, İngiliz ve Fransızların insafına bırakmalı, ya da savaşmalıydı. Ancak burada bazı hatalar yapılmıştı. Almanlar Türkleri hemen savaşa sokmak istiyorlardı ve alelacele Rus limanlarına yıkıcı olmayan bir baskın yapmışlardı. Oysa zamanı iyi kollayarak yapılan bir baskınla Rus filosunun yokedilmesine gidilmeliydi. En geçerli görüş ise bu konuda Hikmet Bayur'un Türk İnkilabı Tarihi adlı eserinde yazdığı

gibi boğazları kapayarak ve kendimizi yıpratmadan (savaşmadan) Rusya'yı mahvetmek idi. Çünkü Rusya, boğazlar kapandıktan sonra ekonomisini iflastan kurtaramıyacaktı... Ve kurtaramadı da...

Boşa Giden Çabalar

Osmanlı hükümetinden bazı üyelerin baskısı sonucu Enver Paşa, Ruslarla bir anlaşma yoluna gidilmesine engel olamamıştı. Savaşın büyük devletleri İngiltere, Fransa ve Rusya ile yansız kalma konusunda yapılan görüşmeler bir sonuç vermedi. Bu üç ülke limanların bombalamasında Türkleri suçlu buluyor ve çeşitli oyalamalarla bir barış görüşmesi yapılmasını engelliyorlardı. Onlara göre Almanlar ile savaş nasıl olsa sürdürülecekti. Türkiye'nin yansız kalması sonucu etkileyemezdi. Almanlar yenilince Türkiye'de yenilip yutulmalıydı. Belgelerle günümüzde kesinlikle ortaya çıkan bu görüşler Osmanlı hükümetine sezdirilmemekte, oyalama siyaseti güdülmekteydi. Oysa Almanya savaşı kazansa bile Türkler için durum değişmeyecekti. Bu kez Alman sömürgesi bir Osmanlı İmparatorluğunda Türkler yaşamlarını sürdüreceklerdi. O günlerde bir çok siyasal hatalar yapıldığı günümüzde ortaya çıkıyor. Rusya boğazların önemini kavrayamamış, Çarlık yöneticileri Türkleri yoketme ve boğazları ele geçirme düşlerindeyken komünistler devrimi gerçekleştirmişti. Türkler ile anlaşma yoluna gitmeyen Rusya boğazların kapanmasıyla zayıflamış bolşeviklerin gelişini hazırlamıştı. İngiltere geleneksel politikasının etkisiyle Ruslardan daha gerçekçiydi, tüm sömürge imparatorluğunun can damarı olan Süveyş ve Mısır'ın elden gitmesinden korkuyordu. Rusya için boğazlar ne demekse, İngiltere için de Süveyş o derece önemliydi. Almanların destekleyeceği Türk ordusunun Mısır'ı ele geçirmesinden, uzak bir varsayım da olsa çekiniliyordu. Bu olay Almanya'nın durumu kavrayamaması yüzünden gerçekleşemedi. İngiltere, Osmanlı Sultanı ve bütün Müslümanların lideri halifenin de Müslüman dünyasını ayaklandırmasından korkuyor-

Haliç'te Türk donanması.

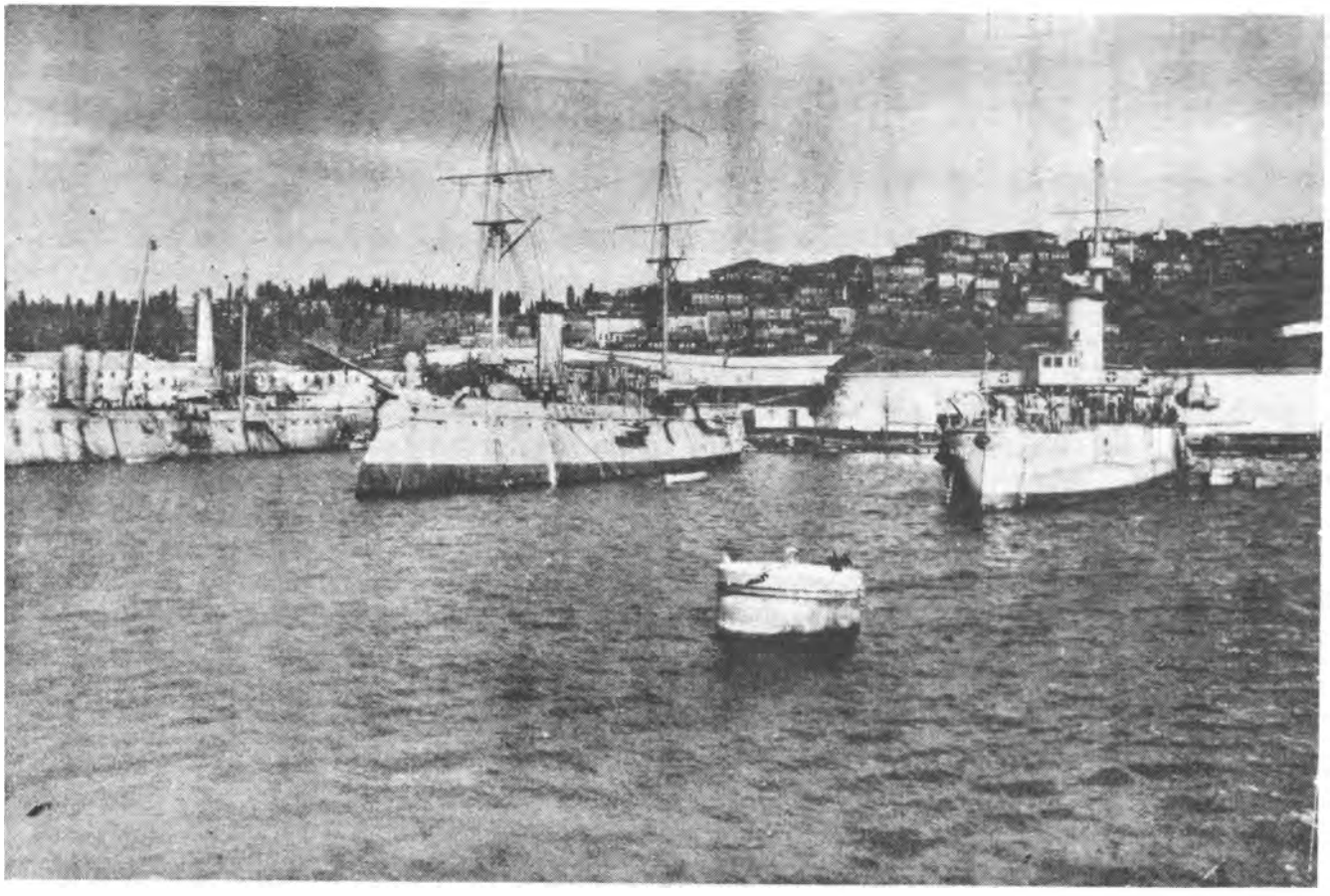

Padişahın özel danışmanı Alman Goltz Paşa İstanbul'da Meclisten çıkarken

du. Oysa halifenin **«Cihat»** ilanı Müslümanların parmaklarını bile kıpırdatmaya yetmedi. Tersine Araplar Türklere karşı savaştılar. Osmanlı hükümetinin, öncelikle Enver Paşanın yüzyıllardır İngiliz buyruğunda yaşayan ve bağımsızlık yolunda çabalan olmayan bu ülkelerden ayaklanma beklemesi de siyasal bir acemilikten başka bir şey değildi. İngiltere karşısında tarafsız kalınarak bu **İslâm ülkelerini ayaklandırma tehdidi»** sürdürülseydi önemli **«tavizler»** koparılabilirdi.

Almanlar da Düş Görüyor

«... Ve Almanya'nın Türkiye ve Hindistan'daki konsolosianmız, adamlanmız ve saire bütün İslâm alemini bu dükkâncı, yalancı, vicdansız İngiliz ulusuna karşı vahşi bir ayaklanmaya kışkırtmalı...»

Savaşın başında 30 Temmuz 1914'te bunları Alman İmparatoru yazıyordu. Almanların Türklere yakınlık göstermelerinin nedenlerinden birisi de halifeden yararlanmak idi. Padişah 11 Kasım 1914'te tam Almanların istediği biçimde bir beyanname yayınladı ve cihat ilân etti. Bunu fetvalar izledi. Bunlarda bütün İslâm aleminin Müslümanlık düşmanı İngiltere, Rusya ve Fransaya karşı savaşması, dinini ve halifeyi koruması isteniyordu. Cihat ve fetvalar sonuç vermedi. Ayaklanması istenen Hitler Türkler'e karşı dövüştüler. Araplar Türkler'e karşı dövüştüler. Sadece Hintliler Türkler'e karşı savaşta 85 bin kadar ölü verdiler, can-

larını İngilizler için harcadılar. Bunlar da İngiltere ve Fransa'yı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cesaretlendirdi ve cephelerine daha çok Müslüman asker sürmelerine yol açtı.

Cihat İlanı Neden Sonuçsuz Oldu?

Padişahın cihat ilânı Kur'an'daki ayetlere dayanılarak yapılmıştı. Bu ayetler özetle şöyleydi:

«... **Ey iman edenler. Size ne oldu ki Allah yolunda gazaya çıkın denildi mi yere yapışıp oyalanıp durdunuz? Ahirete bedel dünya diriliğine mi razı oldunuz?.. Eğer gazaya çıkmaz iseniz Allah sizi acıklı bir gazaba düçar eder. Yerinize başka kavmi getirir. Siz ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah herşeye hakkıyla kadirdir... Onlara de ki babalarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, aşiretleriniz, hısımlarınız, kazandığınız mallar, durgunluğundan korktuğunuz ticaret, hoşnut olduğunuz meskenler sizin için Tanrı'dan, peygamberinden, Tanrı yolunda vuruşmadan, daha sevgili ise bekleyin tâ ki Allah emrini getirmiş ola. Allah emirlerini tanımayanları hidayete erdirmez...**»

İngilizlerin sömürge uzmanları ise İslâm aleminin birleşmesinden korktukları için bir cihat ilânına hazırlıklıydılar. Dünya İslâmlarının birleşmesini önlemek ve Müslüman sömürge halklarının ayaklanmasını önlemek için başarılı yöntemler uyguluyorlardı.

İslâm dünyasında Şeyh ve pirlerin toplum üzerindeki etkisi İngiliz sömürge yönetimince çok iyi biliniyordu. Şeyhlerin çoğu İslâm dininin ruhuna çok aykırı bir tutumda —Allah ile kul arasında olmak gibi— bulundukları halde güçlüydüler. Sömürgeciler bunu çok iyi değerlendirmişti. Ülke bir Hristiyan devletin yönetimine girdiği zaman şeyhlerin durumları değişmiyordu. Sömürgeci, şeyhin durmunu sarsmıyor, buna karşılık kendisinden hizmet bekleniyordu. Şeyh sömürgeci ile iyi geçinmeye, halk ile ilişkilerinde yöneticiye aracılık etmek zorundaydılar. Tersini yapan ve manevî değerlerini korumak isteyen bir şeyh ise öldürülmeye, hapse veya sürgüne razı olmalıydı. Osmanlı sultanı ve halifenin cihat ilân ettiği devirde, İslâm alemindeki bütün manevî güçlerin başları sömürgecilerin elindeydi. Halk önündeki yerini korumak isteyen şeyh ve yerli hükümdarlar sömürgeciye baş kaldırmazdı. Yaratılan korku ve bol keseden sağlanan çıkarlar Müslüman dünyanın ayaklanmasına engeldi. Şeyhleri, hükümdarları elinde tutan sömürgeciler bunlar aracılığıyla cihat ilânına karşı yine ayetler ile Müslüman halkın karşısına çıktılar. Örneğin «Bakara suresinin 11'inci ve 191'nci ayetleri olan **«yer yüzünde fesat çıkarmayın»** ayeti ile **«fitne katlden daha kötüdür»** ayeti sömürgeci İngiliz ve Fransızlar'ın yönetimindeki Müslüman toplumlara anlatılıyor ve **«Allaha, Peygamberine ve emir sahibine itaat edin»** ayetinin (Nisa suresi 57) son hükmü halka **«emir sahibi»** diye anılan sömürgeci devletin memurlarıdır, onlara itaat etmelidir anlamında gösteriliyordu. Ayrıca Kur'an'daki «Kehf» suresinin 39'uncu âyetinin sonundaki **«hiç bir davranış, güç ve kudret yoktur ki Allah'ın emri ve dileğiyle olmasın»** buyruğu sömürgeci devletin Müslümanları yönetmek için Allah tarafından gönderildiği biçiminde temiz Müslüman halka yorumlanıyordu. Bu halkın buna karşı gelmelerinin, yani sömürgeci devlete, Allah'a karşı gelmek olacağı telkin ediliyordu. Allah emretmişti ve Hristiyan sömürgeci yönetecekti. İşte satılmış kişilerin kendi çıkarları uğruna dinlerini, din kardeşlerini hiçe saymaları sonucu Osmanlı Padişahı ve Müslümanların halifesinin cihat ilânı yarar sağlamayacaktı.

İTALYA SAVAŞA GİRİYOR

İhtiyar baykuş Giolittl. Durumu yanlış değerlendirmesi sonucu kontroiu kaybetmiştl.

1914 Temmuz'unda İtalya, orta Avrupa İmparatorlukları olan Avusturya - Macaristan ve Almanya ile 1882 de kurduğu 3'lü ittifakın 30, yılını kutlamaktaydı. Oysa, bu tarihten 10 ay sonra İtalyanın, şartları zorlamasıyla Avusturya - Macaristan'a karşı savaşa gireceği Temmuzda hiç kimsenin düşünmediği bir olaydı.

İtalyan milliyetçileri herzamanki gibi savaşın kaçınılmazlığı üzerine teoriler kurmakta hazırdılar ama tahminlerinde, Sarayevo'daki suikasten sonra bile, kendi ülke içi sorunlarıyla yeteri kadar dolu olan Habsburg krallığı için uzun bir sulh devri öngörüyorlardı.

Böyle düşünenler sadece milliyetçiler değildi. 25 Temmuz sabahı, Avusturya Macaristan'ın, Sırbistan'a ultimatom verdiği haberinin duyulmasından az sonra, Milano, Venedik ekspresinde bulunan yolcular arasında bir heyecan dalgası esiyordu. Bunun nedeni de Trento ve Treste Irredentist Birliği başkanının trende bulunmasıydı. (Irredentizm İtalyanca konuşan çeşitli bölgeleri, özellikle Avusturya - Macaristan yönetimi altında olanları İtalya'yla birleştirmek çabası güden bir hareketti). Konuşmaları sırasında başkanın yol arkadaşı Giuseppe Volvi'nin otoriter bir şekilde **«her zaman olduğu gibi uluslararası bir konferans, buna da çözüm getirecektir... Tabii ki bununla savaşa girmeyelim demek istemiyorum. Avrupa'nın düşünülmesi gereken başka işleri de var...»** dediği hatırlanır.

Maliyeci ve aynı zamanda da diplomat olan Volpi, Balkanlar konusunda uzman idi. Fakat İtalyan sosyalist partisinin ileri gelenlerinden olan Claudio Treves de Volpi ile aynı görüşleri paylaşıyordu. Öyle ki savaşın arefesinde bütün ümitlerini iki gücün yatırımcılığın ve sosyalizmin yeni banka ve proleteryanın barış yapmasına bağlamıştı. İngiltere'ye özellikle Sir Edward Grey'in diplomasisine olan inancı hepsinin de üstündeydi. Treves partisinin ılımlı kanadına mensuptu, buna karşılık devrimciler kitlelerin - sonu kan dökmeye bile varacak olsa kitle halinde ayaklanması gerektiğine bütün benlikleriyle inanmışlardı. Eski başbakan Luigi Luzatti hayatların, varlıkların, kültür ve uygarlıkların yok edilmesi sonunda kim galip gelirse gelsin Avrupa'nın itibarını düşürüp, onu güçsüzleştirecek, dolayısıyla bir diğer kıtanın Amerika'nın durumdan yararlanmasına ve gelecekte bir Asya istilâsına yol açmasına bir bahane teşkil edecekti. İtalyan politikasının liberal diktatörü ve İtalya'nin en sözü geçen adamı olan Giovanni Giolitti ise, Temmuzun, o hayatî son haftalarında yurt dışındaydı. O da, sonuna kadar ,uygar Avrupa hükümetlerinin savaşın saçmalığına çekilmeyeceği düşüncesini savundu. Ancak Almanların Rusya'ya ve Fransa'ya verdiği ultimatom kendisini bu fikrinden caydırabildi. Daha sonraları bu korkunç hayal kırıklığını ifade etmek için 'canavar savaş' deyimini kullanacaktı.

Bu sıkıntılı ortam içinde, İtalya'nın da geçmiştek ipolitikasını izliyerek guruplardan birinin tarafını tutacağı çıktı. Zaten, Libya olayından ve 'Kızıl Hafta'nın kanlı olaylarından sonra İtalyan politik

Bir kargaşalık yaratan müdahale yazısından sonra tutuklanırken.

Savaş denizlerde

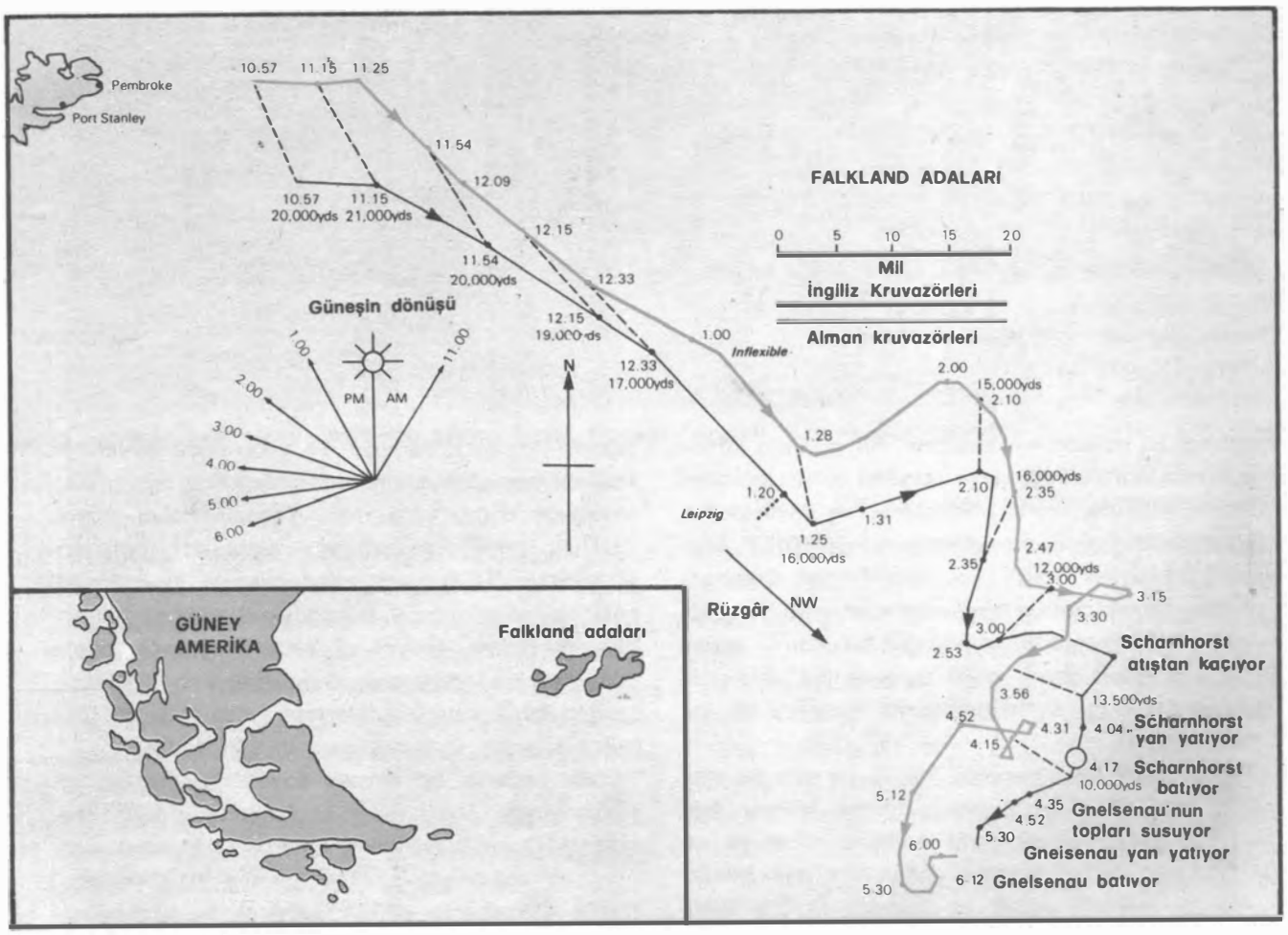

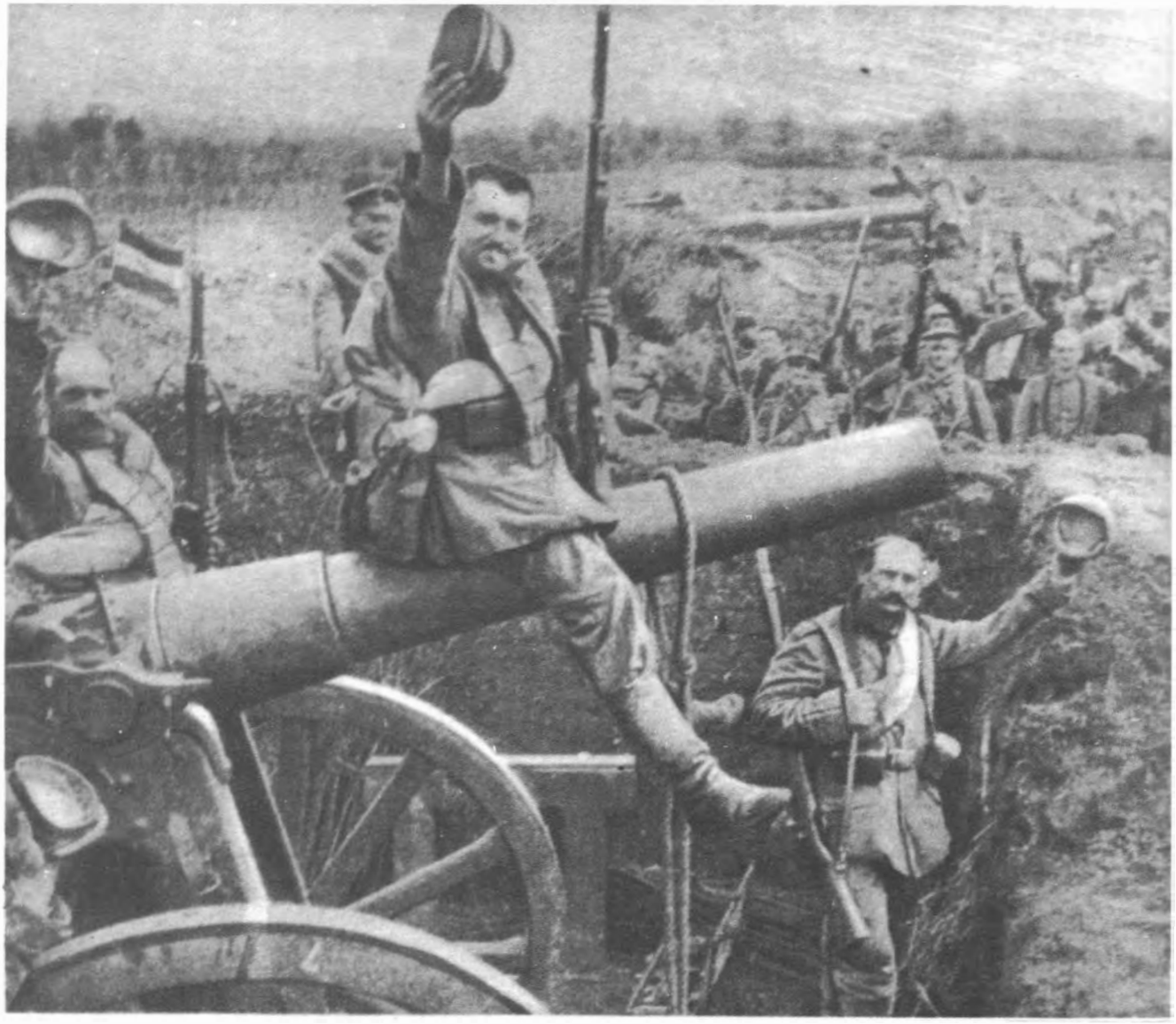

Alman askerleri Anvers'te ele geçirdikleri bir topun başında fotoğrafçıya poz veriyorlar

partileri iki guruba ayrılmışlardı. Bir gurupta kanun ve nizam partileri (düzenin partileri olan Liberaller, Liberal Muhafazakârlar, Katolikler ve Milliyetçiler, diğerinde de popüler partiler olan, Radikaller Sosyal Reformistler, İtalya Sosyalist Partisi, Cumhuriyetçiler Sendikalistler ve Anarşistler vardı. Bu bölünme, parlâmentoda çoğunluğu bulunan - nizam yanlısı partileri gerek iç ve gerekse dış politikada geleneksel çizgiden ayrılmamaya zorlayan bir engel oldu.

Trieste'da ve birçok küçük şehirde bu arada Venezia Giulia'da birçok İtalyan Irredentist'leri (Liberal Milliyetçi Partinin ve Milliyetçi akımın savunucuları) aynı düşünceleri paylaşmaktaydılar. 29 Temmuz 1914'te Trieste'deki İtalyan konsolosu bir gece önce Avusturya vatanperper cemiyetinin oluşturduğu bir alayın konsolosluğa doğru yürüyerek Yaşasın İtalya, Savaş ve Üçlü İttifak diye bağırarak tezahürat yaptıklarını bildiriyordu. İtalyan irredentistleri 19. yüzyılın sonlarından itibaren üzerlerindeki Slav baskısını politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda bütün ağırlığıyla hissediyorlardı. Gerçi İtalya'ya bağlamak, onunla bütünleşmek istiyorlardı ama yine de üçlü ittifak için bir savaş vermek niyetindeydiler.

Bu nedenle, bir Avrupa Savaşının çıkacağı kesinleştiğinde, Milliyetçiler bu konuda oldukça rahattılar. Onlar İtalya'nın Avusturya - Macaristan ve Almanya saflarında savaşa girmesini istiyorlardı. Bunda Almanya'ya karşı duydukları hayranlığın ve

Alman esir kampında çeşitli ülkelerden esirler. İngiliz, Fransız, Cezayirli, Sırp ve Rus esirleri

Habsburg İmparatorluğunu Slav ilerleyişine karşı bir kalkan olarak kullanma isteğinin ve Balkanlardan çok Akdeniz ve kolonilerle ilgili olmalarının payı büyüktü. Onlar için gerçek düşman İtalya'nın 'Latin kardeşi' Fransaydı. Fransa bir büyük gücün pozisyonunu gasp ederek yükselmiş bu arada da demokratik yönetim açısında gittikçe zayıflamaya başlamıştı.

Liberaller ise Üçlü İttifakı daha başka nedenlerle destekliyorlardı. Hâlâ daha kendilerini «yönetici - hükümet eden parti olarak gören Liberaller tedbirli ve realist olmalarıyla gururlanıyorlardı. Ve yine bu nedenle eski geleneksel bağları koparmak istemiyorlardı. Bunu geniş halk kitlelerince okunan gazetelerinde de görmek mümkündü. Lastanpa, La Tribuna, Il giornale d'Italia, Il Mattino ve il Reste del Carlino ve hepsi İtalya'nın Merkezi güçler yanında savaşa katılacağını çoktan kestirmişlerdi. Gerçi İngiltere'nin savaşa girmesi ihtimali onları korkutmuş olabilirdi ama gerçekten korktukları şey tecrit edilmekti. Onlar üçlü ittifakı İtalya'nın kendisini ispata yarayacak bir araç olarak görüyorlardı. Tabii bazı istisnalar vardı ama, Corriere della Sera'nın editörü olan ve Avusturya'nın verdiği ul-

Coronel muharebesi 1 Kasım 1914

Gemiler	Tonoj	Azami hız	Ana donatım
İNGİLİZ			
Glosgow	4800	25	2 — 6", 10 — 4"
Good Hope	14000	23	2 — 9.2", 16 — 6"
Monmouth	9800	18	14 — 6"
Otranto	12128	18	8 — 4.7"
ALMAN			
SDresden	3600	24.5	10 — 4.1"
Gneisenou	11000	23.8	6 — 8.2", 6 — 5.9"
Leipzig	3250	24.5	10 — 4.1"
Nürnberg	3450	24.5	10 — 4.1"
Schornhorst	110000	23.8	6 — 8.2", 6 — 5.9"

Graf Spee'nin hoyolleri (çok zayıf kruvazör gücüne sahip düşman filosunun savaşmak üzere denizde seyretmesi) gerçekleşti ve amiral rüzgâraltı pozisyonuna düşmemek ve Cradock'un yolunu toraf-sız sulara girmeden kesmek için rota değiştirdi.

Filolar birbirlerini Caranel sahillerinin 50 mil batısında saat 16.40'da gördüler.

Cradock tek hat üzerinde 6 inçlik bataryalarını menzile sokmak için Alman gemileriyle arasında, olan mesafeyi azaltmaya çalıştı.

Schornhorst ve Gneisenou ateşlerini sırasıyla Good Hope ve Monmouth üzerine topladılar.

Good Hope, Monmouth

Glasgow, Otranto

Schornhorst, Gneisenau

Leipzig, Dresden

Nürnberg

Glasgow

Saat 2125 Monmouth batıyor.

Dresden ve Leipzig toplarını ateşlemekte güçlük çekiyordu. Bu da hafif kruvazör Glosgow'un kaçmasını kolaylaştırdı.

Good Hope batıyor.

Hope sunk

2000

Otranto

2000

Otronto güneye doğru dönüp gecenin karanlığından istifade ederek kaçıyor.

2000

2000

Saat 20.00 sularında cephaneliğin infilâk etmesiyle «Good Hope» parçalandı.

1

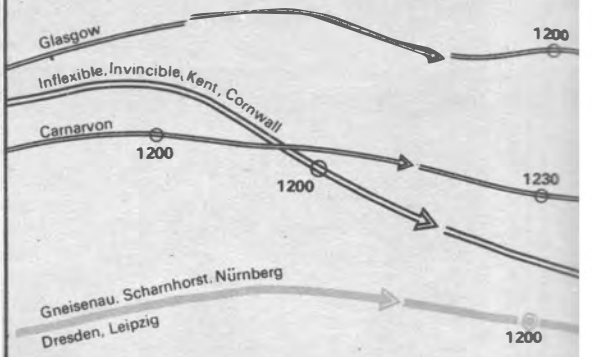

Gözcüler, 8 Aralık günü saat 07.50'de, Spee'nin, keşif göreviyle diğer gemilerin 5 mil ilerisine gönderdiği Nürnberg ve Gneisenou gemilerini gördüler. İngiliz filosunun yapabileceği yegâne şey limanın savunmasıyla görevli Conopus gemisinden Alman gemilerine ateş açması olmuştu.

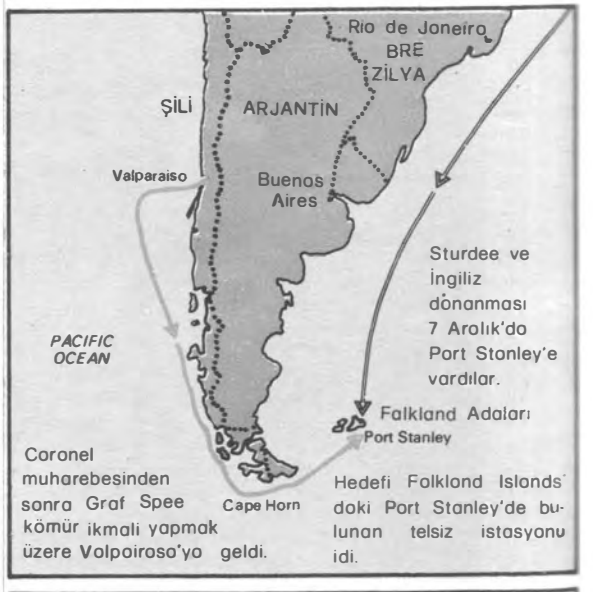

Sturdee ve İngiliz donanması 7 Aralık'da Port Stanley'e vardılar.

Coronel muharebesinden sonra Graf Spee kömür ikmali yapmak üzere Volpoiroso'yo geldi.

Hedefi Folkland Islonds'doki Port Stanley'de bulunan telsiz istasyonu idi.

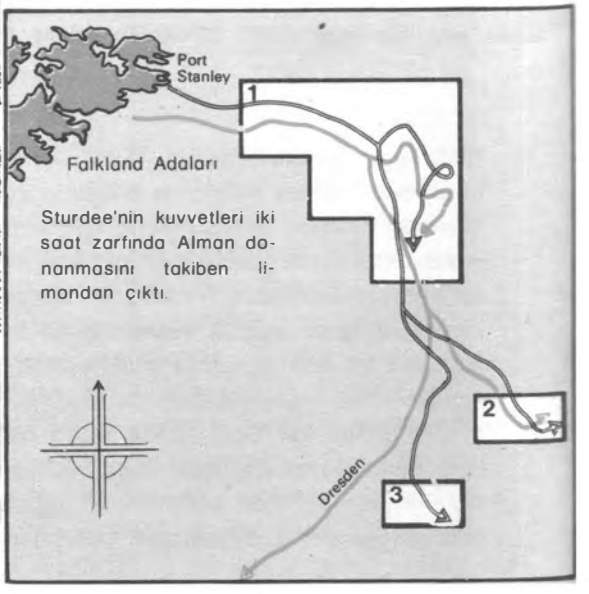

Sturdee'nin kuvvetleri iki saat zarfında Alman donanmasını takiben limandan çıktı.

Falkland İslands muharebesi 8 Aralık 1914

Gemiler	Tonaj	Azami Hız	Ana donatım
İNGİLİZ			
Carnarvon	10850	2225	4 — 7.5", 6 — 6"
Cornwall	9800	23	14 — 6"
Glasgow	4800	25	2 — 6", 10 — 4"
Inflexible	17250	25.5	8 — 12"
Invincible	17250	25.5	8 — 12"
Kent	9800	23	14 — 6"
ALMAN			
Dresden	3600	24.5	10 — 4.1"
Gneisenau	11000	23.8	6 — 8.2", 6 — 5.9"
Leipzig	3250	24.5	10 — 4.1"
Nürnberg	3450	24.5	10 — 4.1"
Scharnhorst	110000	23.8	6 — 8.2", 6 — 5.9"

13.20'de Graf Spee, Gneisenau ve Scharnhorst düşmanı oylarken diğer hafif kruvazörlerin kaçmasını emretti.

16.17'de Scharnhorst batarken kurtulan olmamıştı.

Tek topla ateşe devam etmeye çalışan Gneisenau kısa menzil içinde harp kruvazörleri ve Carnarvon tarafından berhava edildi ve 18.02'de battı.

2

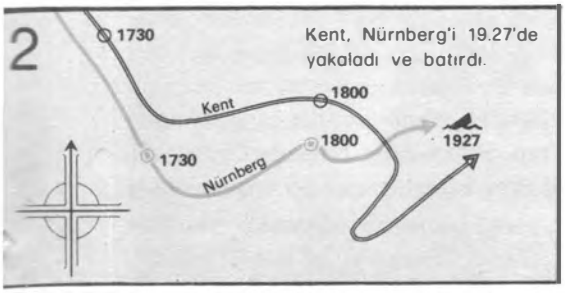

Kent, Nürnberg'i 19.27'de yakaladı ve batırdı.

3

Glasgow ve Conwall gemileri Leipzig'i takibederek 21.23'de batırdılar.

İngiliz donanmasının tarihteki en başarılı amirallerinden birisi olarak gösterilen Lord Fisher of Kilverstone

timatomdan ve bunun sonuçlarından büyük üzüntü duyan Luigi Albertini bile İtalya'nın eski dostlarıyla aynı safta savaşa girme ihtimalini gözönünde bulunduruyordu.

Bir de Liberaller arasındaki çatışma ve tartışmaları kendilerine mal eden Katolikler vardı. Büyük Katolik devlet Avusturya için özel bir sempatileri vardı ve onu Hristiyan Ortodox olan Slav'lara karşı bir siper olarak görüyorlardı. Nasyonalist (Milliyetçi) Liberaller, Katolikler de dahil herkes, kaşla göz arasında toplantılar ve savaş aleyhtarı gösteriler düzenliyen, popüler partilere şiddetle saldırıyorlardı. Yine de son sözü söyleme hakkı sadece hükümetindi. 'Devlet güçlü ve disiplinli olmalıydı. 'Kızıl Hafta'nın anıları hâlâ hafızalardaydı ve partiler arası ayrılıkları kesinleştirici bir faktör aluyordu.

Popüler Partilerin Görüşleri

Popüler (halk) partileri arasında bile, ihtilalci sendikalizm'in yorulmak bilmeyen sözcüsü Arturo Labriola gibi İtalya'nın Merkezi güçler yanında savaşa girmesini savunanlar da vardı. Bazı etkin Radikal Parlâmenterler de aynı görüşü paylaşıyorlardı ama, esas olarak populer partiler savaşa karşıy-

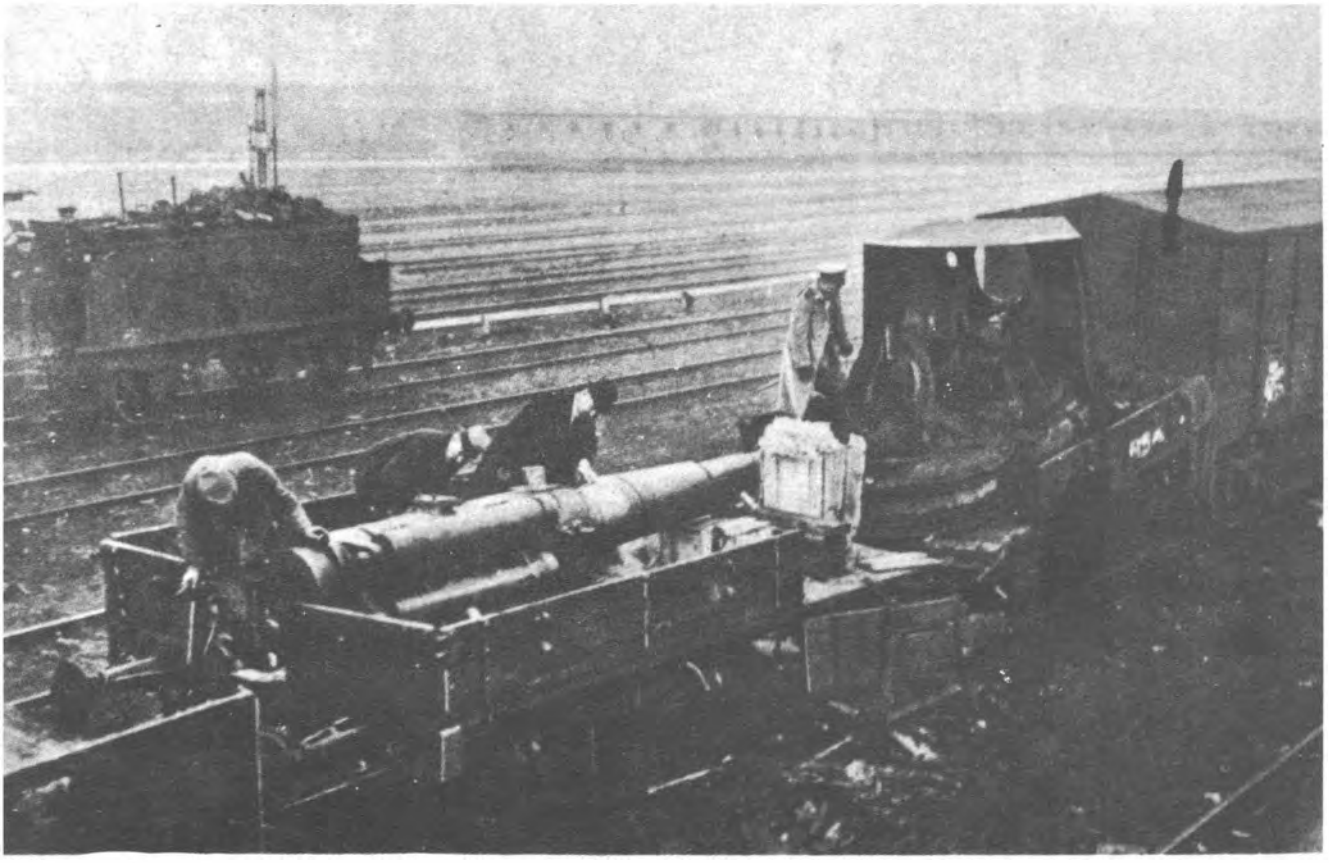

İngilizlerin Anvers'i savunmak üzere gönderdikleri 18 metre uzunluğunda bir ağır top Almanlar tarafından ele geçirilince trene yüklenip Almanya'ya yollanıyor.

dılar şimdilik. Eski meşguliyetlerini canlandırmakla meşguldüler. Bunlar arasında da Üçlü İttifak'a muhalif olma, Fransa'ya duydukları sempati, krallığa karşı duydukları nefret, 1911 den sonra gelişen anti-militarizm, enternasyonalizm ve pasifizm de vardı. Bunlarla birlikte işleri arasında gösteriler düzenleyip geleneksel sloganları ile («Habsburglarla ne kan, ne para, ne de suç ortaklığı»), «İtalya'yı darağaçları ile dolduran Avusturya Militarizm'ine paydos» diyorlardı. Ama olaylar bu partileri şaşkınlığa sürükledi. Alplerin ötesinden gelen ve uluslararası proleteryanın savaşı önleme çabaları ile zora başvurması yolundaki haberler hayal kırıklığı uyandırıyordu. Daha da önemlisi Devrimciler, Radikaller ve Sosyal Reformistlerin birbirleriyle kanlı bıçaklı olmalarıydı. Tarafsızlığın lehinde bir karara varmaya çalışan popüler partiler zayıflıklarını göstermeye başlamışlardı bile.

Partilerarası bu bölünmeler hükümete nisbeten bir özgürlük, bir elastikiyet veriyordu ama hükümet hepsini bir bünyede toplamayı beceememişti. Sağ kanattan Liberal Konservatif (Muhafazakâr) Antonio Salandra. Mart'ta başbakan olarak Giolitti'nin yerine geçti. Giolitti, Paris'ten çektiği bir telgrafla tercihini tarafsızlık lehine vermişti ama Salandra'nın eski dostu ve Liberal Konservatif kanadın gerçek lideri olan Sidney Sonnino. İtalya'nın müttefikleri ile savaşması gerektiği fikrinde ısrar ediyordu. Genel kurmay başkanı General Cadorna kendine düşeni yapmış ve 29 Temmuz'da Fransaya karşı aldığı savunma tedbirlerini güçlendirmişti. Hatta 2 gün sonra, Krala İtalyan ordusunun yarısının Almanlara yardım etmek üzere Rhine kenarına taşınması teklifini bile getirdi. Yine de, hükümet herşeye rağmen tarafsızlık yanlısıydı. Zaten 2 Ağustosta da İtalyan hükümeti tarafsız olduğunu ilân etti. Üçlü İttifak'ta olan biten hiç bir şey İtalya'yı seferberliğe zorlıyamazdı, zaten Avusturya - Macaristan da anlaşmanın öngördüğü 'tazminat' tartışmalarına baştan karşıydı. Bu nedenle İtalyan hükümeti bir kere daha hareket serbestiyeti olduğunu ispat etti. Ama bu arada düşünülmesi gereken bir çok alternatif vardı. Dışişleri bakanı. San Giuliano, diğer alternatiflerle birlikte bu arada. Avusturya'ya savaş -

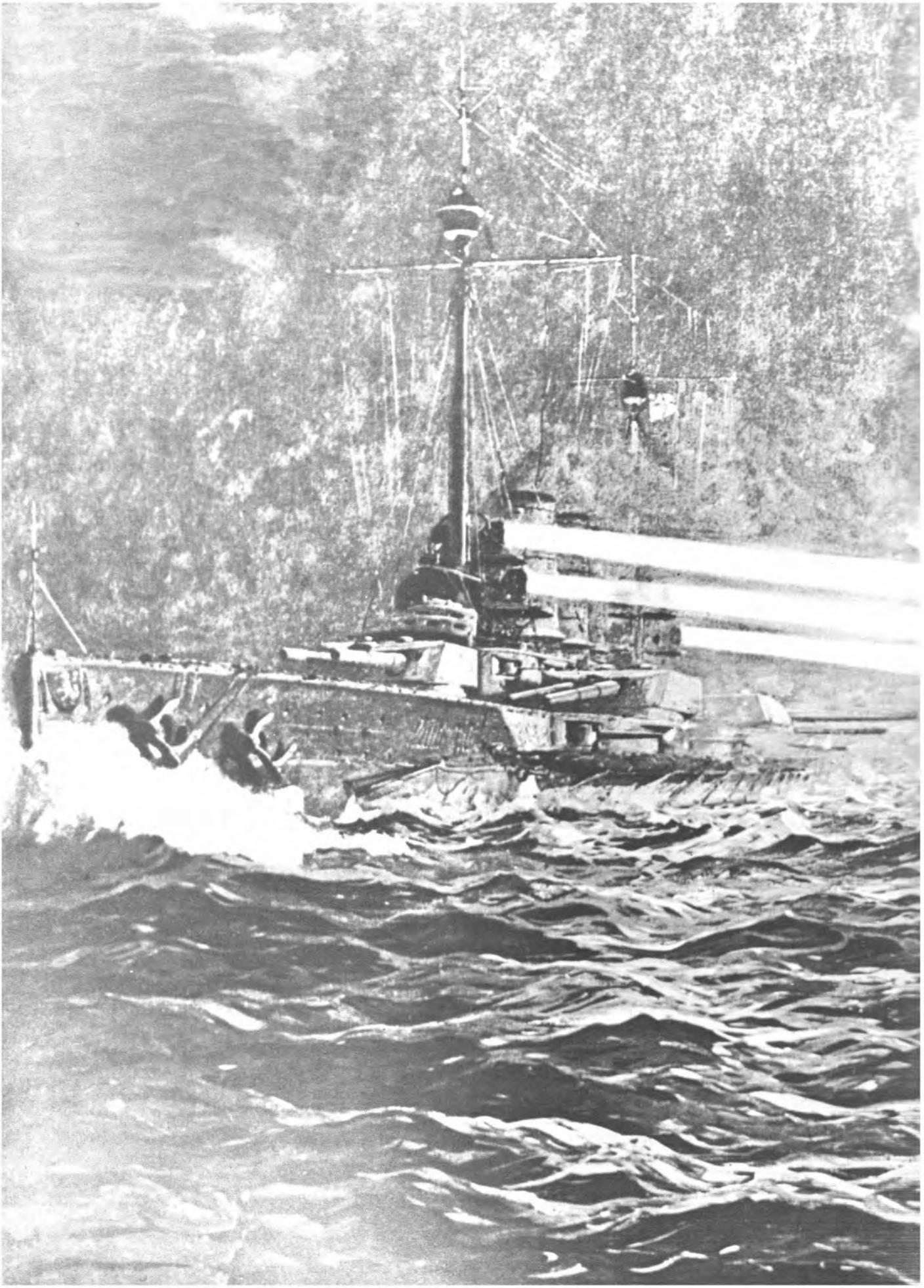

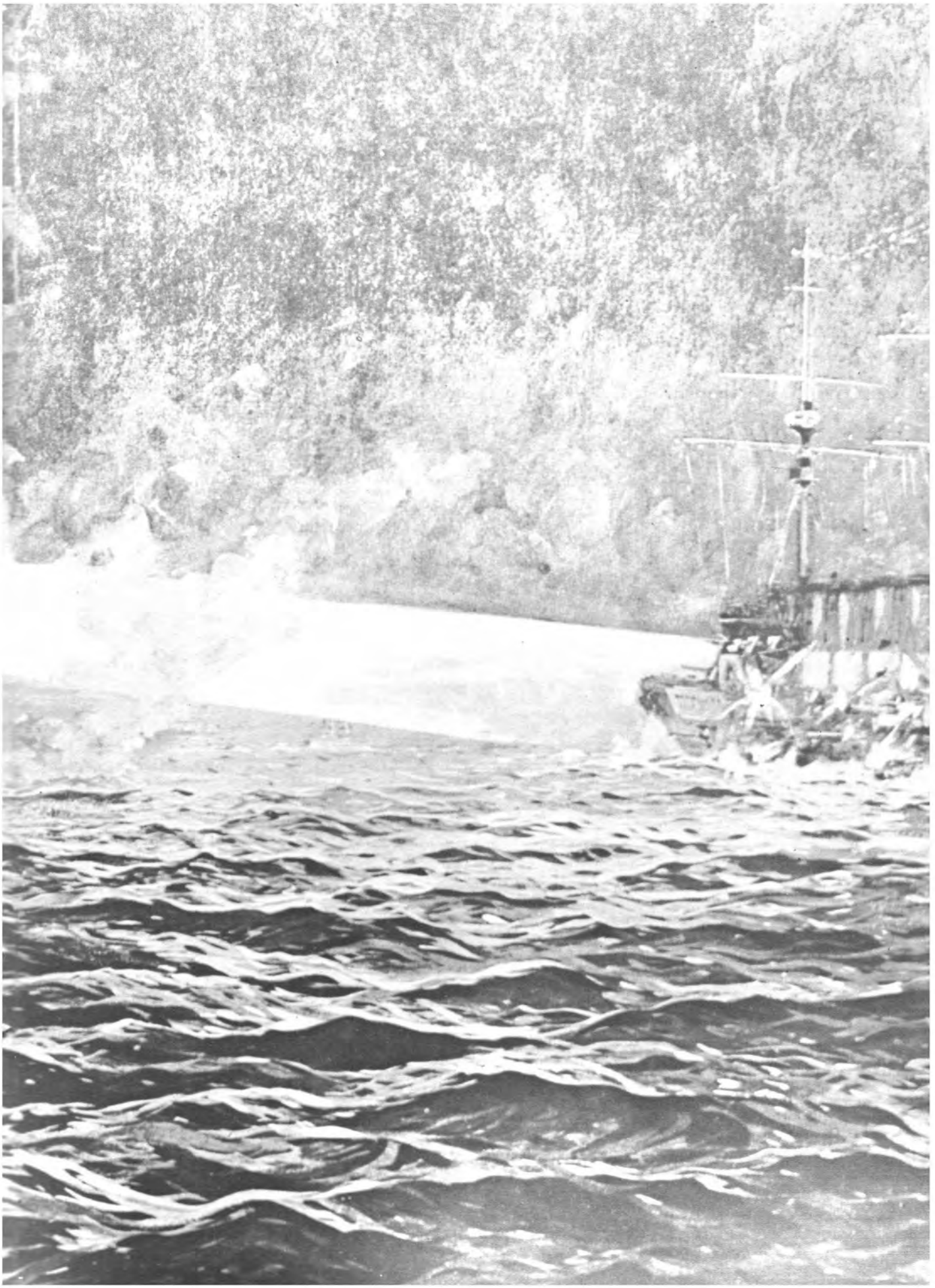

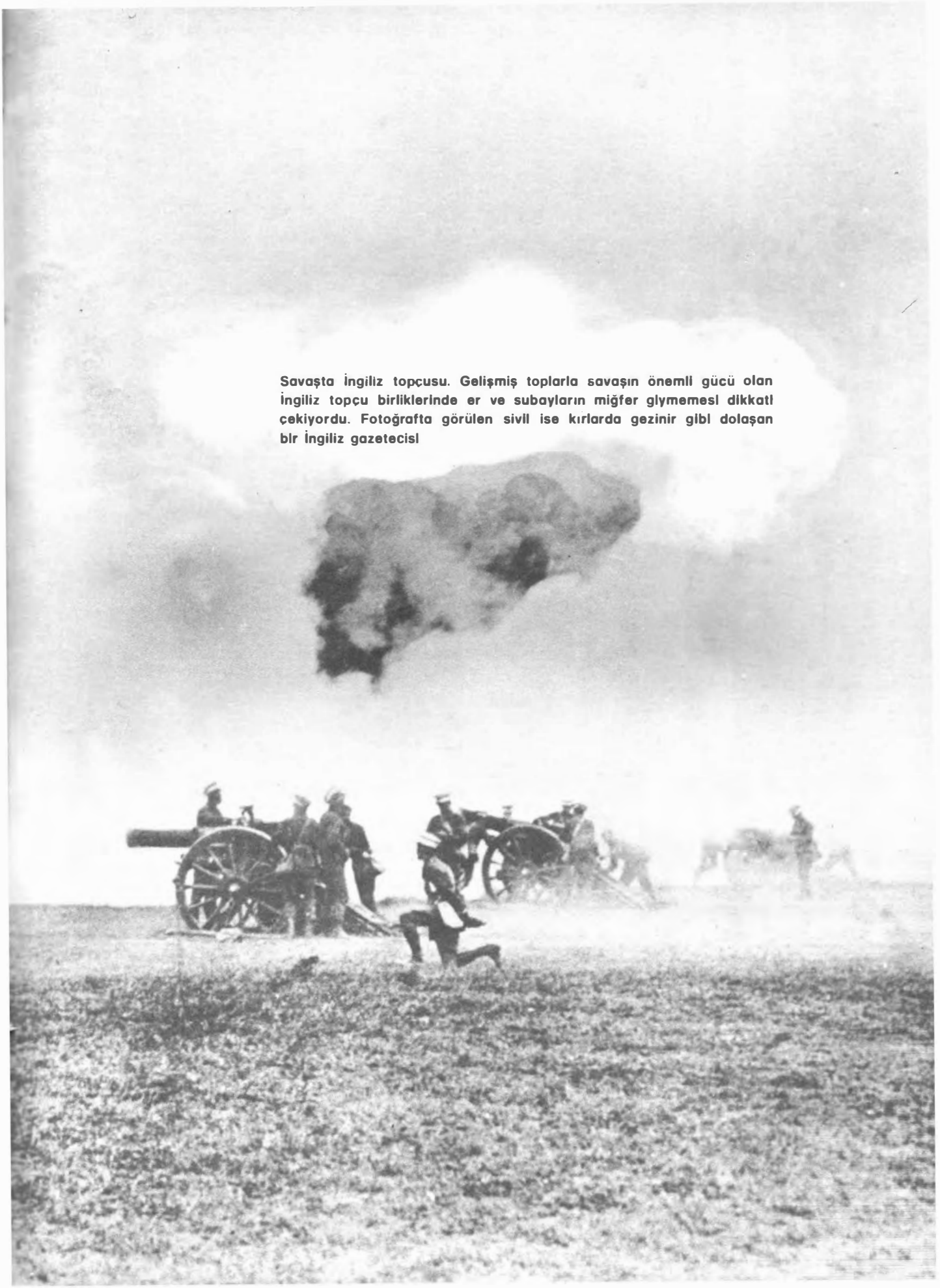

Savaşta İngiliz topçusu. Gelişmiş toplarla savaşın önemli gücü olan İngiliz topçu birliklerinde er ve subayların miğfer giymemesi dikkati çekiyordu. Fotoğrafta görülen sivil ise kırlarda gezinir gibi dolaşan bir İngiliz gazetecisi

İtalya'yı Adriatik Savaşına sokan sağ eğilimli Salondra.

Ordu kumandanı General Cadorna. Fransızlar'a karşı Almanlarla ittifak yapmak niyetinde olan Cadorna,büyük bir coşkunlukla merkezi güçlere karşı savaşa girmesine rağmen daha sonra yetersiz bulunarak görevinden azledilmişti.

Il Popolo d'Italia

quotidiano socialista

ABBONAMENTI:

Anno I. - N. 1 - Milano, domenica 15 novembre 1914

DIREZIONE ED AMMINISTRAZIONE

AUDACIA!

La bandiera del Profeta al vento: tutto l'Islam in armi!

I Giapponesi in Egitto -- I Greci in territorio bulgaro

AVANTI! 24 Novembre 1914

L'indignazione del Partito contro chi lo ha tradito

I lavoratori del mare non entrano

L'atto d'accusa dei socialisti forlivesi contro Mussolini

İki İtalyan Sosyalist Gazetesinin başlıkları —Kasım 1914— Tarafsızlığın savunulması sırasında gelişen politik mücadele. İtalya Faşizminin kurucusu Benito Mussolini, Sosyalist Avanti! gazetesinin editörlüğünden ayrılarak aşırı sağdaki politik gezisine İl Popolo D'İtalia'yı kurarak başlıyor. Yukardaki başlıkla Avanti! eski editörüne hücumlar yağdırıyor.

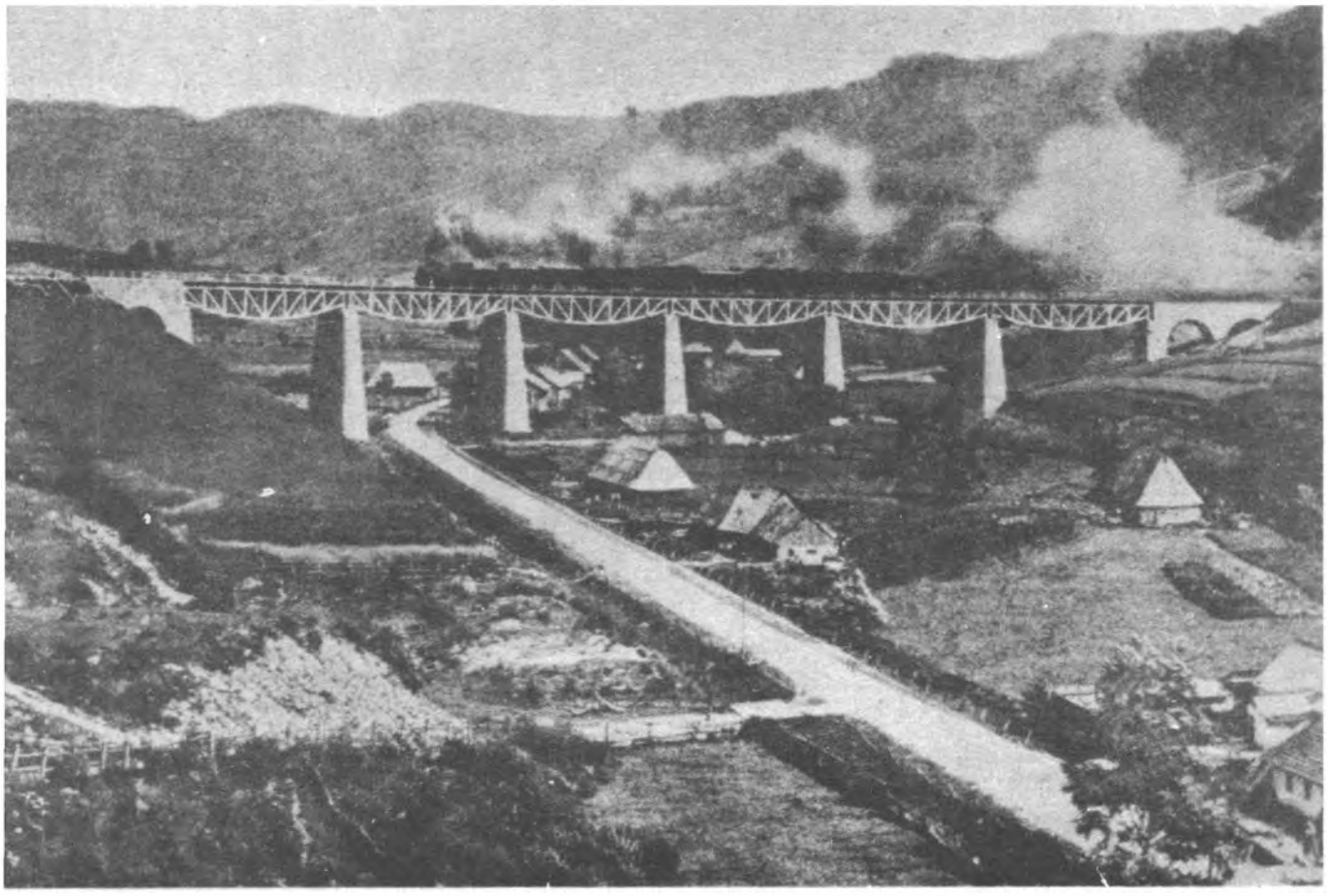

Karpatlarda çok önemli Ursok geçidi.

alternatifini de gözönünde bulunduracaktı. «Müttefiklerle savaş sonrasında iyi ilişkileri sürdürebilmek için şimdiden mümkün olan gayreti göstermemiz gerekiyor diyordu San Giuliano — 4 Ağustos'ta Salandra'ya yazdığı mektubunda «Bizim için en ideali bir yanda Avusturya'nın diğer yanda da Fransa'nın mağlup olması idi». Herşeye rağmen Üçlü İttifak'ın bağlılığı oldukça kuvvetliydi ve olayları derinine incelemek için bir ışık tutuyordu.

Tarafsızlığın ilanından sadece birkaç gün sonra Milliyetçiler bir Volte Face yaptılar. Şimdi de İtalya'nın Avusturya - Macaristan'a karşı savaşa girmesini istiyorlardı. Aradaki uçurum ise tek kelimeyle korkunçtu. Yine de Milliyetçiler hiç olmazsa daha önceden aldıkları tavrı yadsımayıp kabulleniyorlardı. Halâ daha İtalya'nın gerçek bir büyük güç olmasını bütün kalpleriyle istiyorlardı. Onlara göre Merkezi güçler İtalya'yı en zor zamanında yalnız bırakmışlardı ve artık Üçlü İttifak, hiç bir amaca hizmet etmiyordu. Bu nedenle, İtalya için en iyisi Adriatik'te üstünlük kurmaktı. İtalya kendi savaşını 'İtalyan Savaşını vermeli ve Trento, Treste ve Dalmaçya'yı fethetmeliydi. Çünkü zaten İtalya'nın Fransa, İngiltere ve Rusya'yla hiçbir ortak çıkarı yoktu. Onun doğal müttefikleri de bu güçlerle birlik değildi. Ve savaş bittiğinde onlarla tekrar ilişki kurmak zorunda kalacaktı. Milliyetçilere göre Avusturya Macaristan'ın etkisi azaltılmalı ama tamamen yokedilmemeliydi, Almanya fethedilmeli ama yine de güçlü bu müttefik olmalıydı. Gelecekte bir gün İtalya, Akdeniz'de çıkacak herhangi bir çatışma karşısında Merkezi güçlerle elele olabilmeliydi.

Özellikle Milliyetçiler için İtalya ve Almanya'nın aynı milli coşkuyla birleşik bir devlet olmak için İtalya ve Almanya'nın yaptıkları ittifak, tarihin kuralları gereği yapılmış bir anlaşmaydı.

Milliyetçiler (Corrodini, Fedezoni, Recco ve diğerleri) sayıca çok azdı ve parlâmentoda sadece 3 temsilcileri vardı. Buna rağmen çok konuşmakta ve dolayısıyla da kendilerinden fazlaca bahsedilmesine neden olmaktaydılar. Ayrıca Liberal Konserva-

Alman, Avusturyalı ve Macar yaralı askerleri hastahane bahçesinde.

tiflerin ve Katoliklerin de özel sempatisini çekmekteydiler. Hatta durumlarını güçlendirmek için müdahaleci halkçı partilerle anlaşmaya bile razıydılar. Ama onlarla anlaşmalarındaki amaç onları kullanmaktı. Yoksa onlara hizmet etmek değildi. Milliyetçilere göre savaş sahte idealler yerine (yenilik, eşitlik ve hürriyet) gerçek değerlerin kavramları, örneğin gelenek, hiyerarşi ve disiplin ,galibiyetinin bir simgesi olacaktı. Gerçekte milliyetçiler, her zamanki gibi diğer düzen partilerini kendi saflarına dahil etmek istiyorlardı ve maalesef bu konuda aşılmaz engellerle karşılaşmadılar.

Liberaller hâlâ daha en büyük partiydi ama, durumun ağırlığı karşısında bir eşitsizlik yaratıyorlardı. Herşeyden önce tarafsızlar ve müdahaleciler olarak ikiye ayrılmaları bunu yaratıyordu. Belki de bunun fazla önemi yoktu ama önemli olan artık milliyetçilerle aynı idealleri paylaşmamaları ve yerine daha realist hiç bir alternatif getirmemiş olmalarıydı. İster tarafsız ister mudahaleci olsun, genel olarak programlarının dışına çıkmak onlar için çok zordu.

Ayrıca Liberaller Temmuz 1914 te işgal ettikleri pozisyonu kaybetmeyi de pek istemiyorlardı. Savaşın lehinde olanlar herşeyden önce, Viyana'nın İtalyan bölgelerinden herhangi birini. Avusturya'nın mülkiyetinde bırakıp, bırakmayacaklarını merak ediyorlardı. Tarafsızlığa meyli olanlar ise İtalya'nın durumunun tehlikeye girmeyeceğinden emin olmak istiyorlardı. Tarafsız kalabilirlerdi ama bunun da bir bedeli olmalıydı ve bu bedeli de Avusturya - Macaristan'a ödetmeye hazırlanıyordular.

Diğer bir deyişle tam anlamıyla bir 'İtalyan Savaşı' yapmak müttefik güçlerle fazla uğraşmak zorunda kalmamak ve de dolayısıyla Almanya'yla aralarında telâfisi imkânsız bir kopukluk yaratmamak niyetindeydiler. Şüphesiz onların da kendine göre bir takım görüşleri vardı ama yine de Milliyetçile-

Enver Paşa

Almanya, Bulgarları kendi cephesinde savaşa sokmak istiyordu. Almanlar bu yüzden Bulgarlara dostluk gösterilerinde bulunuyorlardı. Fotoğrafta Berlin'deki Alman-Bulgar Dostluk Derneği toplantısında Bulgar Büyükelçisi Peter Markof (önde beyaz yelekli).

rin yolu üzerinde durmak hemen hemen imkânsızdı.

İtalyan politikasının 'İhtiyar Baykuşu' Giolitti ilk defa olarak fırtınayı yatıştıracak sihirli formülü yaratmakta güçlük çekiyordu. Giolitti halen de çoğunluk partisinin başkanıydı ama arkadaşlarının Salandra hükümetini devirmek yolundaki tavsiyelerine kulak asmamış ve meseleleri içlerine girmeyerek dışarıdan etkileme yolunu tercih etmişti. Giolitti'nin desteğiyle başbakan olan Salandra bir Liberal Konservatif ve aynı zamanda da eski bir düşmandı. Bu arada Liberaller de tarafsızlığa ona 'kazançlı ve şerefli' bir tarafsızlığa yönelmişlerse de yine de bir **kararsızlık** içindeydiler. Bu da Giolitti'nin **politikasına** uygun düşüyordu. Derinlerde bir yerde **liberal** devlet kavramına olan köklü inancı ve yılların tecrübesiyle problemi çözmeye çalıştı ama, zaman yetersizliği nedeniyle kesin bir çözüm getiremedi. Hatası da genellikle olayları savaş öncesinin ölçüleriyle değerlendirmesiydi. Ona göre, herşeye rağmen gerçek sürtüşme Boğazlar üzerinde İngiltere ve Rusya arasında cereyan ediyordu ve her halikarda İngiltere, Rusya ve Fransa arasındaki ittifak oldukça dengesiz görülüyordu. İngiltere ile Almanya arasında oynamalıydı.

Tabii ki, en azından şimdilik Almanya'yı Avusturya - Macaristan'dan ayrı düşünmek imkânsızdı. Giolitti. Avusturya - Macaristan'a karşı aldıkları herhangi bir düşmanca tavrın otomotikman Almanya'ya karşı alınmış bir tavır şeklinde yorumlanacağını düşünüyor ve bu düşünceyi neden tarafsız kalması gerektiğinin en büyük delili olarak görüyordu. Fakaty bazen de Glolitti. Avusturya'nın tam yardıma ihtiyacı olacağı bir anda Almanya'nın onu kendi kaderiyle başbaşa bırakacağını ve İtalya'nın da Almanya'nın onayını alarak Avusturya'ya savaş ilan edeceğini de düşünüyordu. Tam 1915 Mayıs'ında olduğu gibi, taraftarlarından birinin sonradan

açıklayacağı gibi, Giolitti hâlâ daha hükümetin kararını haklı çıkaracak bir gizli faktörün, ki bu faktör de Avusturya - Macaristan aleyhine Almanya ile anlaşmak olacaktı, bulunabileceğine inanıyordu. Ona göre İtalya henüz çok zayıftı ve savaşa girmeden önce herşeyin iyice bir tartılması ve durumun muhasebesi yapılması gerekiyordu.

1915 Haziranında Giolitti kendisini Viyana ile görüşme taraftarı biri olarak ilan ettiği meşhur bir mektubunu yayınladı. Yine, her zaman olduğu gibi, ciddi olarak almak istediği bölgeleri Trentino'yu, Veneziagiulia'yı Trieste'yi düşünüyor ve «Eğer bir kazancımız olmadan savaş sona ererse gerçek problemler çıkabilir. Şimdi tarafsız geçinenler bile o zaman bizi taşa tutarlar» diyordu.

Giolitti gibi iş çevreleri de Katolikler de relatif (göreli) bir tarafsızlığ savunuyorlardı.

1915 baharında Giolitti yanlısı büyük bir gazete olan La Stampa. İtalya'nın gelecekteki esas ümidinin İngiliz Alman, İtalyan anlaşması olabileceği şeklinde bir yorumda bulunmuştu. İtalya, yapabildiği müddetçe...

Popüler-Halkçı-Partiler ve Müdahale

Tarafsızlığı hiç kimse kesin bir şekilde garantiliyemiyordu. PSI, birkaç, Sendikalist ve Anarşist bu konuda garanti vermeye çalışmıştı ama hepsi boştu. Kitleler, özellikle geniş köylü yığınları son derece sakindi ve durumu tevekkülle kabullenmişe benziyorlardı. Bu nedenle Avusturya - Macaristan'a yapılacak bir müdahale sırasında herhangi bir karışıklık çıkması beklenmiyordu.

Tarafsızlığın savunulması hiç bir etkili politik teşebbüse meydan vermeyecek şekilde zihinleri doldurmuştu. Bir çok devrimci (Sosyalistler, hürriyetçiler, Anarşistler ve Sendikalistler) bu arada Sosyalist bir gazete olan Avanti'nin editoru Benito Mussolini de bu durumu kabullenişe benziyorlardı.

Devrimcilerin Müttefik güçler safında müdahaleyi destekleyen kesimi hükümetin tarafsızlık konusundaki tutumunda baştanberi kacamak bir tavır olduğunu iddia ediyorlardı onlara göre düzen partileri bin dereden su getirerek, hâlâ daha feodal merkezi güçlerle bir anlaşmaya varmayı ümit ediyorlardı. Devrimci müdahelecilere göre savaş düzene, yönetici sınıfına, mutlakiyete karşı, 'yığınların bir devrimiydi ve uluslararası demokrasi için yapıldığından haklı bir nedene dayanıyordu. Asıl amaçları ise Risorgimento'ya (19. yüzyılda İtalya'nın Avusturya boyunduruğundan kurtulduğu bir dizi savaş) mutlu bir sonla kapayarak, belirsiz bir

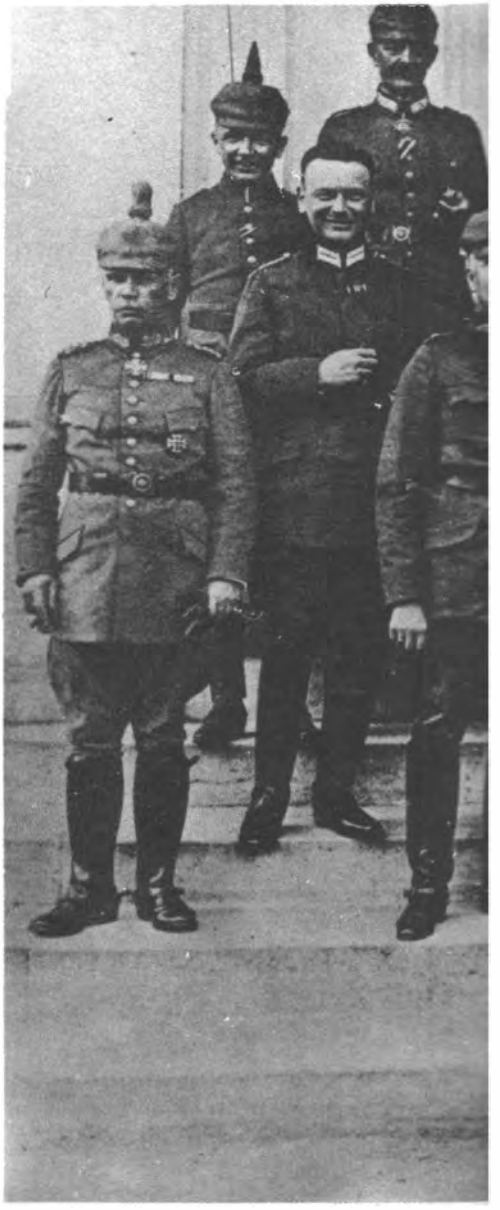

kavram olan proleter milliyetçiliğinin zaferini ilan etmekti.

Gerçekte bütün bu fikirler çelişkiliydi ve Bisolatti Salvemini ve Battisti gibi popüler liderler durumu aydınlatmaya çalışıyorlardı. Onlar da, açıkça demokratik olan bir başka tip müdahalecilerin liderleriydi ve en büyük istekleri de Avusturya Macaristan'ın yok oluşunu ve milliyetçilik prensibinin zaferini görmek istiyorlardı. Müdahale etme, bu demokratik savaşa katılma onlara göre bir gereklilik olduğu kadar aynı zamanda bir görevdi de. Ama, bütün bunlara rağmen kendi izleyicilerini bile ikna etmeyi başaramamışlardı kaldı ki diğer partileri ikna etsinler.

Doğu Prusya yüksek kumanda kurulu. Ortada Hindenburg ve sağdan üçüncü General von Below.

Hattâ İtalya, Ağustos'ta tarafsızlığını ilan ettiği zaman bile son söz yine düğümü çözmek zorunda olan hükümete bırakılmıştı. 'Ya Avusturya'yla müzakere ya da bir 'İtalyan Savaşı'

Giolitti de bu konuda hemfikirdi ama iki hatası olmuştu. Birincisi Avusturya Macaristan'ın tarihteki randevularına daima 'bir saat geç' kalışını gözönüne almamış olmasıydı. Daha da önemlisi ise başdaki hükümete serbestiyet vermenin, özellikle Salondra ve Sen Guiliono'nun ölümünden sonra 1914 Kasım'ında başbakan olan Sonnino gibi anahtar adamlara verilen bu serbestiyetin ne demek olduğunu pek kestirememişti. Bu iki hatanın sonuçları, hele ikisinin birden olması, tamiri imkânsızdı. Tabii bu arada Salendra ve Sonnino Viyana'yla ve Roma'da olan eski Alman başbakanı Bulov'la görüşmelere başlamışlardı. Ama Avusturya'nın çekimser davranması ve vermeyi düşündüğü bölgesel ayrıcalıkları ertelemesi, Salondra ve Sonnino.nun savaş fikrini hemen benimsemelerine yol açtı.

Gerçi Salondra ve Sonnino cenkçe değillerdi, hatta müdahalecilerin kitleler halindeki gösterilerini bile bastırmışlardı. Ama bir liberal konservatif olarak Giolitti'den farklı düşünüyorlardı. Onlara göre İtalya'da devletin otoritesinin geleneksel kurumların güçlendirilmesine ve krallığın ve ordunun prestijlerinin arttırmasına büyük ihtiyaç vardı. Galip çıkacakları bir savaş ki o zamanlar birçoklarınca

en fazla altı ay süreceği düşünülüyordu, tam ihtiyaçlarını karşılayacak bir şeydi.

Mart başında Müttefik güçlerle görüşmelere başladılar. 26 Nisan 1915 te de Londra Anlaşmasını imzaladılar. 1914 te büyük bir kararlılıkla Avusturya Macaristan ve Almanya saflarında müdahaleyi savunan Sonnino şimdi bu büyük kumarı kabullenmişti. Ama yine de ideallerinden bütünüyle vazgeçmiş değildi. Sadece bu anlaşma gereğince İtalya Adriatikteki Slavlara karşı üstünlüğünü vurgulamakta, Güney Tyrolü, Trieste ve Venezia - Giulia'yi bir de Kuzey Dalmaçya ile birlikte birçok adayı eline geçirecekti. Yani kısacası Anlaşma. «İtalyan Savaşı' kavramına çok uygun düşüyordu. Salandro ve Sonnino'nun bir dayanak noktası anlaşmanın Almanya ile ilişkilerin tamiri imkânsız bir şekilde kopması konusuna fazla değinmemesiydi. Zaten, ancak 1916 ortalarında Almanya İtalya'ya savaş ilan edebildi.

Herşeye rağmen bu anlaşma'da Giolitti'yi ve bu arada Liberallerin çoğu ve katolikleri pirelendiren nedenler vardı. Haber patladığında ise, Salondra ve Sonnino.nun hemen silaha sarıldığını düşünenler arasında birçok Liberal konservatif de vardı Giolitti'nin Roma'ya dönüşünden bir az sonra, 13 Mayıs'ta bakanlık istifa etti.

Bu aslında oynanan oyunun tek ve son perdesiydi. Salondra ve Sonnino , her ikisi de ya hükümetten çekilmeyi ya da Giolitti'nin tavsiyesini tutup Viyanay'la tekrar görüşmelere başlamak niyetindeydiler. Onlar Londra Anlaşmasını, özellikle askerî plânların böylesine kesinleşmemiş olduğu bir dönemde, devletlerden çok hükümetlerarası bir anlaşma olarak görüyorlardı. Üstelik Gorlice - Tarnow'da Avusturyalıların ve Almanların kazandıkları zafer epey endişe uyandırmıştı. Ama durumun yeni bir değerlendirmesini yapmak için artık çok geçti.

Bu arada halkta da birtakım coşkun duygular yavaş yavaş uyanmaya başlamıştı. Müdahaleciler, birleştikten sonra gösteri üstüne gösteri yapmaya başlamışlar ve bu gösteriler sırasında da d'Annunzio halkı isyana, şiddete ve savaşa çağırıcı teşvik edici konuşmalar yapmıştı. Oldukça pasif ve güvensiz olan tarafsızlar ise kazanan olduğu gibi olayları geriden izliyorlardı. Giolitti'ye gelince durumun vahameti karşısında dizginleri tekrar ele almaktan çekiniyordu.

İtalya Savaş İlan Ediyor

Bu arada Kral da Salondra hükümetinin istifasını kabul etmeyip geri çevirmişti. 24 Mayıs 1915 te İtalya - Avusturya Macaristan'a karşı savaşa girdiğinde ise durumu haklı göstermek için Sacro egoismo'ya (çıkarların gerektirdiği kutsal istekler'e) başvurmak zorunda kalmıştı. Ama yine de durum hiç bir yönüyle açıklığa kavuşmamıştı. Eski yönetici sınıfın arasında da ayrılıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Müdahaleciler de yine kendi aralarında çatışmalar çıkarmaya başlamışlardı. Sosyalistler ise insiyatiflerini yitirmişler, ekonomik hazırlıklar günden güne yapılmaya başlanmıştı. Üstelik de oldukça yetersizdi.

Daha da önemlisi, ülke genel olarak pasifize olmuş durumdaydı bu da görünürdeki bu korkunç sınav için hiç de iyi bir başlangıç sayılmazdı.

Dış politikada karşılaşılan sorunlar ise çok daha fazlaydı. Avusturya - Macaristan'la olan ve daha sonra da Londra Anlaşmasıyla sonuçlanan görüşmelere 'rehinden kurtarılamayacak bölgeler için bir millî birlik sağlanması gerektiği düşüncesi damgasını vurmuştu. Gerçi 1914-15 lerin 'Risorgimento'nun Son Savaşı' efsanesi hâlâ daha yaşıyordu. Esas yönetici takımı üzerinde çok az o da dolaylı bir etkisi vardı artık.

Bütün bunların üstüne, İtalya'nın müdahalesiyle, Habsburg yönetiminin çeşitli uluslarda yarattığı problemler bir pota içinde erimişti. Ama İtalya herşeye rağmen, Londra anlaşması gereğince, Habsburg yönetiminin baskısı altındaki diğer uluslarla işbirliği yapamazdı. Kısacası mutlu son ihtimali çok uzaktı.

Ordu içinde de birçok zorluklarla karşılaşılıyordu. Gerçi paradan kaçınılmamıştı, ama askeri hazırlıklarda modası geçmiş eski bir takım metodlar izlenmişti. Daha da önemlisi, taktik ve stratejik plânların, düşman birliklerine yapılacak çepheden bir taarruzun en iyi metod olduğu teorisi üzerine kurulmuş olmasıydı. Savaşlar ve hele Isonzo katliamı çok uzaklarda değildi, genel kurmay başkanlığının ve ordu komutanlığının 1914'teki İtalyan ordularının Fransa'ya karşı Ren nehri boyunca harekete geçmesini teklif eden, o zamanlarki aynı Cadorna olması İtalya'yı savaşa iten karmaşık düşüncenin bir sembolü olarak görülüyordu.

...ve Savaş Okyanusta

Alman Bahriye Bakanı Yüksek Amiral Tirpitz filosunu gezdirdiği Bavyera Prensi Ludwig ile 1913 yılında...

Savaş patladığında, Almanların Tümamiral Grof Maximilian von Spee komutasındaki Doğu Asya Filosu oldukça geniş bir sahaya yayılmış durumda idi; fakat 12 Ekim de Scharnhorst, Gneisenau, Nürnberg ve Leipzig, Easter Island'da bir oraya geldiler. Bir müddet sonra kendilerine Dresden de katıldı. Dresden, Tümamiral Spee'nin o ana kadar kazandığı başarılar karşısında İngilizlerin ne gibi bir tavır içinde oldukları hususunda haberler getirmişti. Gayet tabiidir ki bu havadisler Amiralin, kendisine karşı hazırlanan kuvvetler hakkında bir takım bilgiler edinmesini sağlamıştır.

Bununla beraber Dresden'in getirdiği haberler pek de fazla sayılmazdı. Şayet, Dresden kaptanının Spee'ye söyledikleri doğru ise o zaman Horn Burnu'nun batısında bulunan İngiliz gemileri sadece eski zırhlı kruvazör Monmouth, modern tipteki hafif kruvazör Glasgow ve silâhlı ticaret gemisi Otranto'dan ibaret idi. Cape Horn'un doğusunda ise Falkland Adalarındaki Port Stanley'de bulunan İngiliz kömür üssünde amiral bu perişan gemi koleksiyonu komutası altında tutarken, Tümamiral Sir Christopher Cradock da zırhlı kruvazör Good Hope'da — muhtemelen daha etkili bir takviye kuvveti — beklemekte idi.

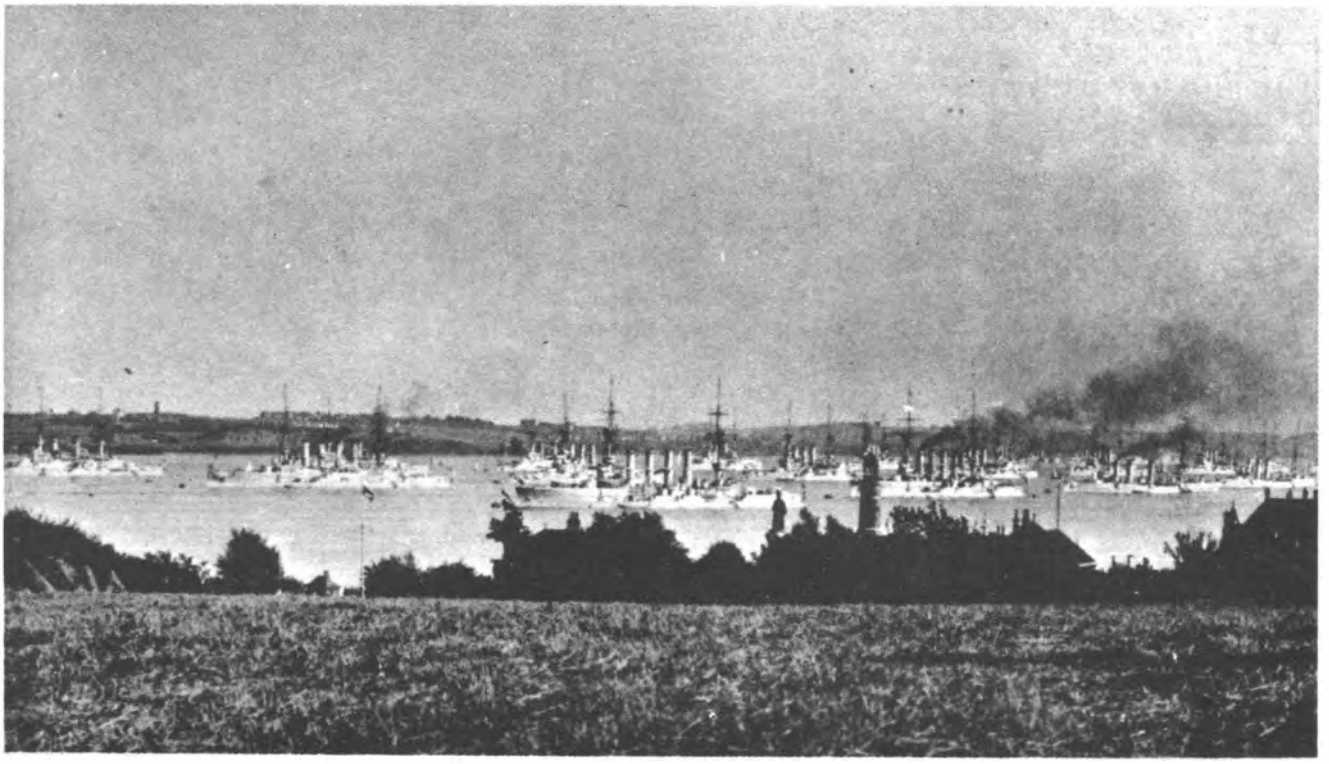

Birinci Dünya Savaşındaki Alman Yüksek Deniz Filosu Kiel limanında.

Eğer Amiral Spee'nin karşısına çıkarılacak tüm kuvvetler şimdilik bunlardan ibaret idi iseler o zaman Amiralin daha fazla beklemesinde bir mana olamazdı. Spee bu düşünce ile derhal harekete geçmeyi uygun bulmuştu. Nitekim de öyle yaptı ve önceden Easter Island'da dikkatle bir araya gelmelerini sağladığı kömür gemilerinden, filosunun kömür ikmalini yaparak 18 Ekim'de önce Mas Apuera oradan da Şili sahillerine gitmek üzere yola çıktı. 30 Ekim günü akşam üstüne doğru gemileri ile birlikte Valparaiso'nun 40 mil kadar açıklarına varmıştı. Ertesi akşam, İngiliz hafif kruvazörü Glasgow'un 250 mil güneydeki Coronel'de olduğu haberini almıştı. Spee, Nürnberg gemisini Valparaiso'daki postayı almak üzere diğer gemilerden ayırdıktan sonra, İngiliz kruvazörünün ve muhtemelen ona refakat eden diğer gemilerin yolunu kesmek üzere, filosunu güneye kaydırmaya başladı. 1 Kasım 1914 pazar günü saat 16.00 sularında Spee'nin gemileri Coronel'den ayrılmışlardı. Saat 16.25'i göstermekte idiydi ki gözcüler güneybatı istikametinde iki geminin göründüğünü haber verdiler. Bunlar Glasgow ve Monmouth gemileri idi. Kısa bir süre sonra direğinde Amiral Crodock'un bayrağının dalgalandığı Good Hope ve ticaret gemisi Otranto da bunlara katıldılar. Nihayet iki amansız güç birbirlerini denizde de bulmuştu. Alman donanması savaş hattı üzerinde İngiliz Kraliyet Donanmasının karşısına dizildi.

Herşey Alman gemilerinden yana idi. Ancak saat 18.00 sularında her iki savaş hattı da şeklini almış ve İngilizlerin lehine küçük bir avantaj belirmişti. Şöyle ki batmakta olan güneş tam arkalarında olduğundan, alman topçularının gözünü alıyor buna mukabil Alman gemilerini tam birer hedef olarak pırıl pırıl aydınlatıyordu. Buna rağmen menzil demode İngiliz topları için yeteri kadar kısa olmadığından saat 18.04 sularında Amiral Cradock, gemilerini düşmana doğru 4 derece çevirdi. Kader, sanki tabiatın İngilizlere gösterdiği bu küçük müsamahayı çok görmüşçesine, Almanlardan yana çaba gösteriyordu. Nitekim işte Almanlar da İngiliz Amiralin bu taktik oyununa, üstün hız ve büyük manevra kabiliyetine sahip gemilerini çevirerek menzil dışında kalmakla mukabelede bulunmuşlardı. İngilizler kolay kolay kadere boyun eğeceğe benzemiyorlardı. Yeniden savaş hatlarını oluşturdular ve düşmanın kendilerine olan üstünlüklerini değerlendirmeye başladılar. Bu üstünlüklerden en gözle görüleni şüphesiz ki dalgaların üstünde tüm ihtişamlarıyla yükselip alçalan Scharhorst ve Gneisenau gemileriydi. Batıya kayan güneş ağır silâh ve teçhizatlarının tüm ayrıntılarını olanca ihtişam ve çıplaklığıyla gözler önüne seri-

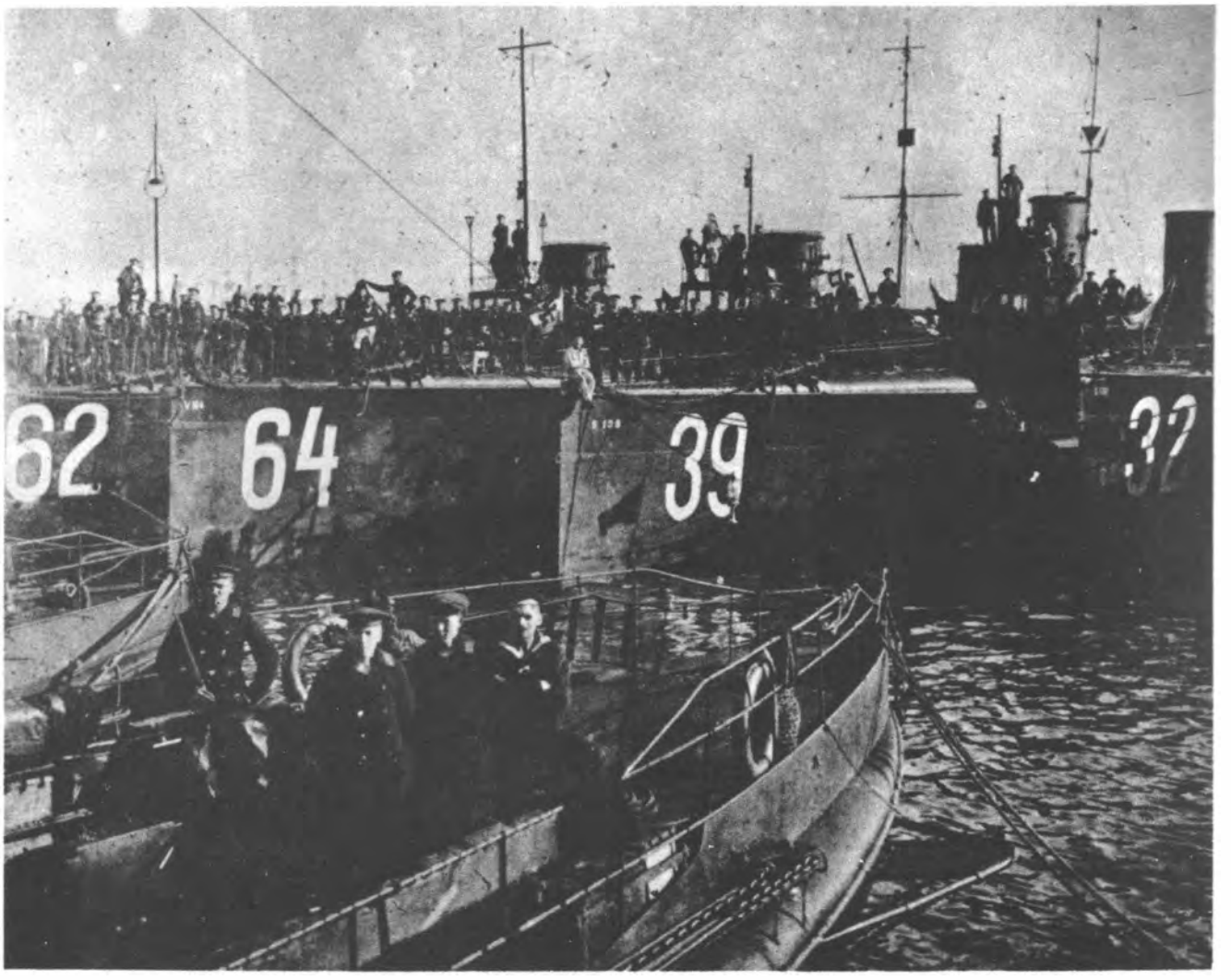

Bir Alman Torpedo Filotillası 1914'te Kiel kanalında.

yordu. Gökyüzüne doğru yükselen dalgalar birbirleriyle yarışırken arasıra gemilerin güvertelerini de süpürüyorlardı.

Arkalarından hafif kruvazörler Leipzig ve Dresden de geldiler ve şimdi de radyo sinyalleri, İngilizler için bütün bunların en öldürücüsü olan Nürnberg'in kuzeyden, bulundukları yere doğru ilerlediği ikazında bulunuyordu. Böylece akşam doğudan denizin üstüne doğru bastırdığında savaş hattını da içine almış ve onu denizle birlikte gerisindeki gökyüzünün içinde yutmuştu. Karanlık iyiden iyiye bastırdığında kalın bulutlar ardından sıyrılan ay Alman gemileri siluetlerinin kabaca belirmesine neden olduğu gibi daha da korkuncu Scharnhorst ve Gneisenau gemilerinin İngiliz gemilerine yanaşarak onları sarmakta oldukları gerçeğini de ortaya çıkarıverdi. Batıda, güneşin, batışında bıraktığı kızılımsı sarılık rüzgârın yaladığı gökyüzünde renklerden oluşan bir halı meydana getirmişti sanki. Bu renk cümbüşünün karşısında ise sonsuz karanlıkların önünde duran İngiliz gemileri bulunuyordu. Bu gece İngilizlere, cesaretleri ve Kraliyet Donanmasının geçmişinden başka hiçbir şey yardımcı olamazdı.

Katliam Başlıyor

1 Kasım 1914 pazar günü Doğu Asya Alman Filosunun 8.2 inç'lik topları İngiliz gemileri üzerine nihayet ateş açtılar. Menzil 12.000 yarda.

Glasgow'un kaptan. köprüsünden Scharnhorst ve Gneisenau'dan çıkan portakal renkli iki ateş çizgisinin İngiliz gemilerine doğru uzandığı görülüyordu. Glasgow'un 9.2 inçlik topları açılan ateşe cevaben gürlediklerinde iyi nişanlanarak bir araya getirilen bu atışlar İngiliz gemileri yönünde 500 yarda kısa düşüyor ve su yüzünde grimsi beyaz renkte

Winston Churchill 1914'te Dover'de Birinci Deniz Lordu Prens Louis of Battenberg Ile...

mantarlar bitiveriyordu adeta.

Glasgow'un modern tipteki 6 inçlik bir çift topu karanlığı deney kabilinden top atışında tutuyordu. Top kontrolörü, kısa düşüşlerin bertaraf edilebilmesi için doğu istikametini arama yönünde boşuna bir çaba gösterirken bile portakal renkli ateş şeritleri tekrar, daha sonra tekrar parladılar Leipzig ve Dresden ateş açmışlardı. Mermi parçaları havadan tiz bir sesle vınlayarak geçerken İngiliz gemilerini çevreleyen sular yarıldı. Monmouth baş taraftan bir su ormanının içine dalarken Glasgow'un baş güvertesi bir alev çizgisiyle infilâk etti. Bu infilâk esnasında baş taraftaki 9.2 inçlik top bir metal düğümü halini almıştı. Böylece, düşmanı kısa menzil içinde yakalayarak zayiat verdirme olasılığı da İngilizler yönünden yarıya inmiş oluyordu. Ne yapılacağı daha düşünülemeden topçu bombardımanı yeniden başlamıştı.

Monmouth'un ön güvertesi alevlerin parlaklığıyla aydınlanırken, sancak tarafında kara dumanlar tütüyordu. Good Hope'un güvertesinden ise gökyüzüne doğru ateş ve alev karışımı bir yelpazenin açıldığı görülüyordu. Scharnhorst'un fırlattığı üstün güçteki patlayıcılar köprüüstü, direk başı ve pruva çanaklığında infilâk ettikçe güverte kızıl bir parlaklıkla aydınlanıyor, ateş sirayet ettikçe topların hizasına istif edilmiş cephaneler sırasıyla ve bembeyaz bir ışık seli yaratarak patlıyordu.

Cradock, aradaki menzil farkını kapatmak ve böylece tali kuvvetleri harekete geçirmek niyetiyle kumandasındaki İngiliz gemilerini dosdoğru Alman savaş hattı üzerine yürütmeye başladı — Fakat Spee büyük bir ustalıkla aradaki menzil farkını kendi lehine olmak üzere korumayı başarmış ve Alman gemileri zarar görmedikleri gibi Cradock'un bu hareketi de kendisine

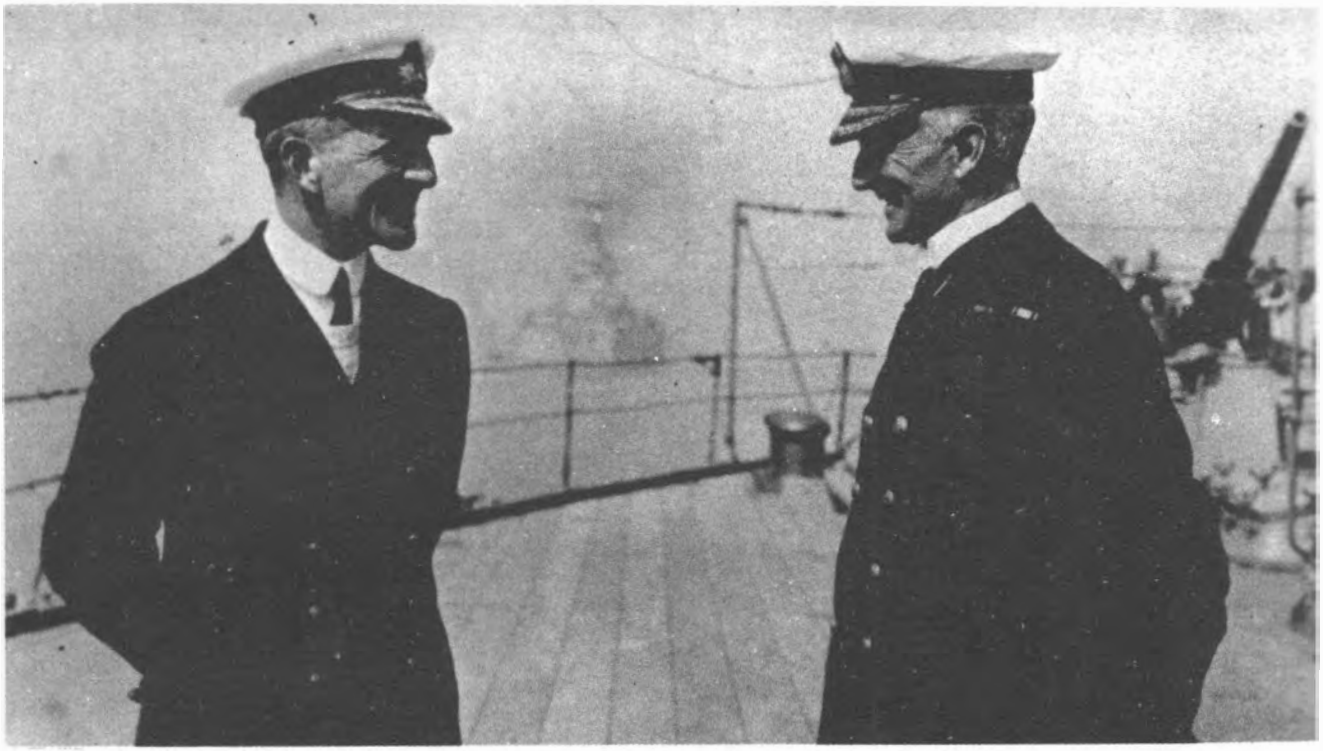

Komodor W. R. Goodenough ve Ingiliz Amirali Robeck.

pahalıya malolmuştu. Özellikle Monmouth, daha birkaç ay önce Kaiser'in Altın Kupasını kazanan Gneisenou'nun yaptığı atışlardan tam isabetler almıştı ve şimdi de bir metal yığını haline gelmiş görüntüsü ile yavaş yavaş savaş hattının dışına sürükleniyordu. Teknesinde açılan deliklerden içeri sular dolarken kıç üstü güvertesinden alevler yükseliyordu. Karanlık bastırırken fena halde iskele tarafına yan yatmış olarak güney istikametinde karanlıklar içinde kayboldu. Topları tamamen susmuştu.

Alman gemileri, İngiliz gemilerinden iyice görünmez hale gelmişti. Görülebilen tek şey Alman bataryalarından çıkan ardı arkası kesilmeyen atışların parıltılarıydı sadece. Ayni şey Good Hope için söylenemezdi, çünkü denizin ortasında bir fener gibi yanıyordu.

Savaşın başından beri İngiliz Amiral gemisi, Scharnhorst topçuların sürekli dikkatini çekmiş ve amansız atışlarına muhatab olmuştu. Scharnhorst ile Gneisenau topçuları yetenek ve tecrübelerini ispat etmek için birbirleriyle yarışıyor gibiydiler. Saatler 19.40'ı işaret ederken Good Hope'un açılan ateş yağmuru altında sarsıntı geçirerek gerilemeye başladığı görüldü. Baş güvertesi alevler içindeydi, etrafını bir buhar ve duman bulutu kaplamıştı. Kalabalık güvertesindeki lumbarları Almanların kaydettikleri isabetli atışlar nedeniyle al al yanıyordu.

Daha sonra, 19.42 sularıydı ki Good Hope'un, içinde bulunduğu durumdan nefret edercesine bir silkinişle, geri kalan tüm kuvvetini toplayarak düşmanının üzerine saldırıya geçtiği görüldü. Scharnhorst ve Gneisenau aniden rota değiştirip bordalarını tam anlamıyla kerterize getirmek üzere menzili kısalttılar ve Good Hope'u korkunç bir top ateşi altına aldılar. Good hope, sonunda durdurulmuş ve bu son talihsiz girişimi de püskürtülmüştü. Sersemlemiş gibi savaş hatları arasında gerilemeye başladı.

Sonra atışlar daha yoğun bir hal aldı ve kendisine karşı yapılan ilk top atışından elli dakika sonra yani 19.53 sularında Good Hope, olaya şahit olanların zihinlerinde bugün bile tüm canlılığıyla yaşayan bir patlama ile paramparça oluverdi. Geminin ana ve arka bacası arasındaki yerden gökyüzüne doğru kalın sütunu andıran alevden oluşmuş bir kule yükseliyordu. Havada 200 feet kadar yüksekliğe ulaşan bu korkunç ışık karanlık boşlukta anlamsız şekiller çizerek kayboluyordu.

Bir müddet sonra sonsuz karanlık son alev ve ışık kalıntılarını da yuttu. Cradock ve mürettebatından arda kalanları da böylece savaştan çekilmiş oldular. Tabiatıyla bu olay Coronel savaşını noktalıyordu. Zaten Otranto, Crodock'un emriyle savaşı terketmişti bile. Şimdi de Glasgow, Monmouth'a

yardım etmek için giriştiği boşuna bir girişimden sonra güneye doğru kaçıyordu. Saat 20.35'de Nürnberg, Monmouth'u Şili sahillerine doğru yol alırken yakaladı. İngiliz gemisi teslim olma anlamına gelen bayrak indirme hareketinde bulunmadığına göre Nürnberg için, yeniden bombardımana başlayıp Monmouth'u batırmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı ve öyle oldu.

Saat 20.58'de dalgalar İngiliz kruvazörünün üzerine son olarak kapandı. Kurtulan olmamıştı. Savaşın dışına çıktıktan sonra kimsenin bir daha görmediği Good Hope'dan da kurtulan yoktu. İki saat içinde Kraliyet Donanması iki gemi ve 1.000'in üzerinde adamını kaybetmişti.

Haber İngiltere'ye ulaştığında yarattığı tepki anî ve şiddetli oldu. Bahriye Nazırı Winston Churchill felâket haberini 4 Kasım günü saat 19.00'da aldı ve derhal bahriye lordlarıyla bir toplantı düzenledi. Bahriye nazırının durumu Lord Fisher tarafından (ikinci defa) ele alındı. Bu kuvvetli devlet adamının kifayetsiz tedbirler alınması gibi vakit kaybettirici işlere iltifat etmeme özelliği Churchill'in kendisine yakınlık duymasına neden olmuştur.

Bir hafta içinde iki harb kruvazörü, Invincible ve Inflexible (ki bunlar Alman gemilerinin Good Hope ve Monmouth'a nazaran üstün oluşları gibi hız ve donatım yönünden aynı şekilde Scharnhorst ve Gneisenau'ya üstün idiler).

Üstte: Heligoland savaşında İngiliz donanmasına kumanda eden Amiral Sir David Beatty.

Aşağıda: Birinci Dünya Savaşının etkin silahı E sınıfı bir İngiliz denizaltısı.

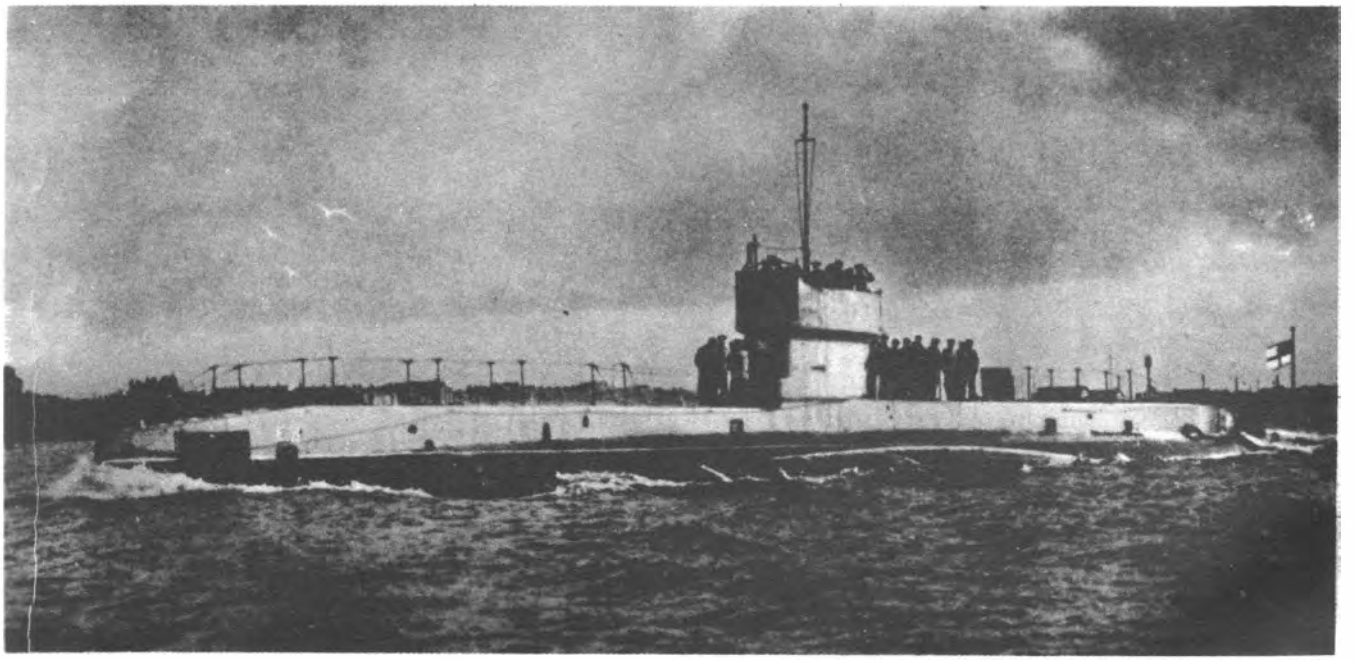

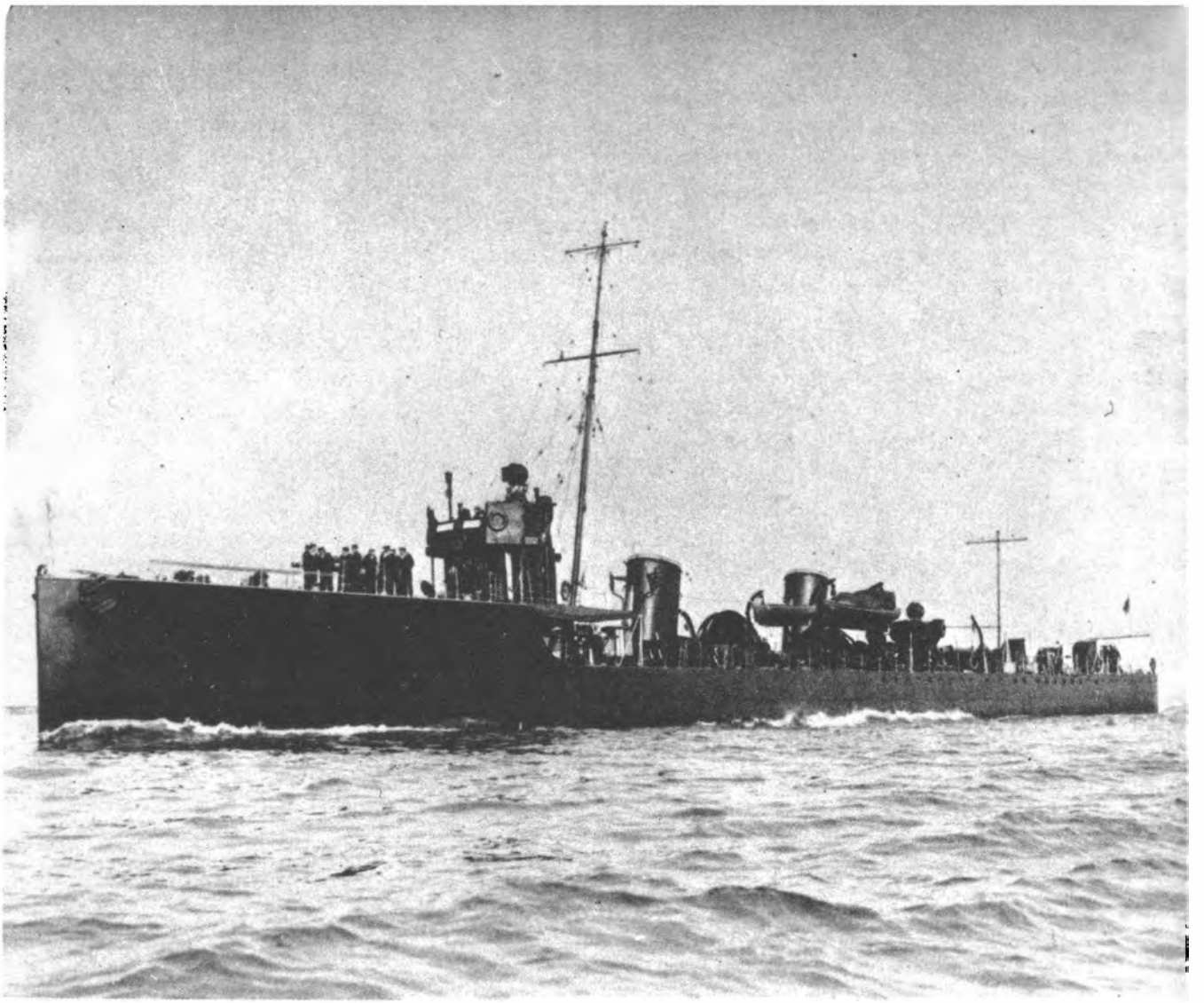

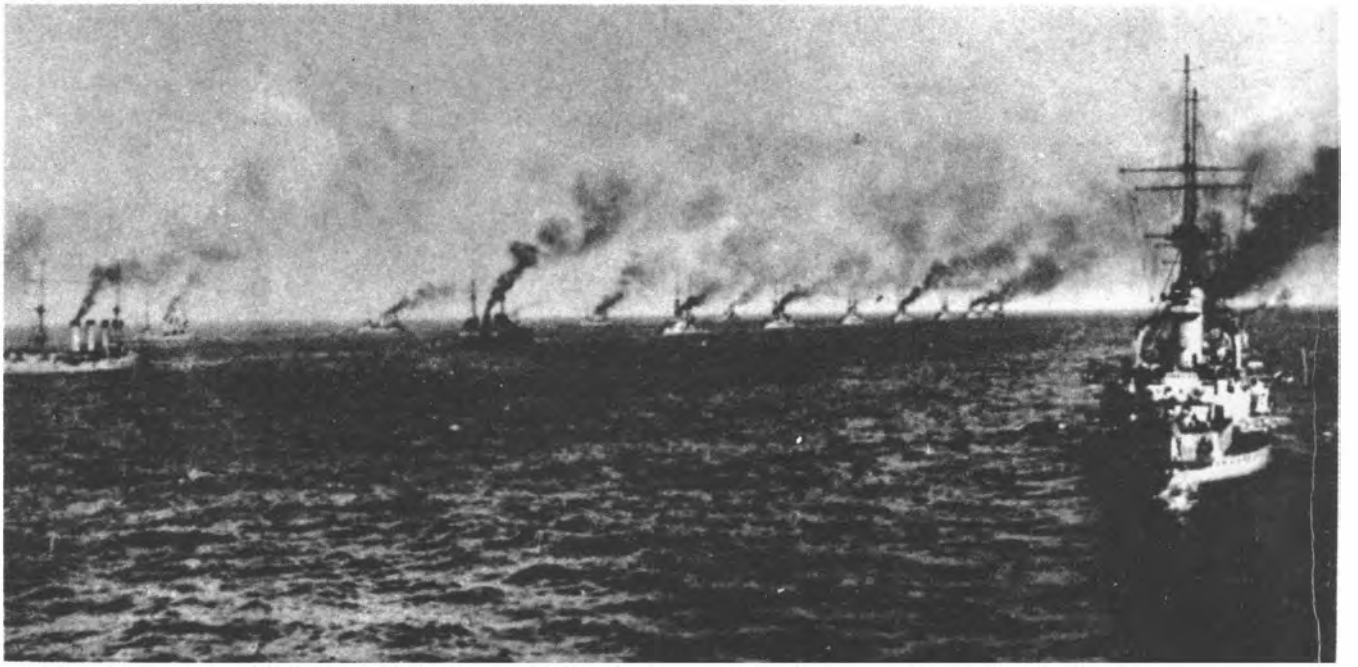

Folkland Adalarına gitmek üzere Devonport'tan denize açıldılar. Güneye doğru yaptıkları bu yolculukta kendilerine Country Clase kruvazörlerinden Carnorvon, Cornwall, Kent ile hafif kruvazörlerden Bristol ve Glasgow da katıldılar. (Glasgow, Coronel' den kaçarak kurtuluşundan hemen sonra Rio'daki dokta yamalanmıştı). Filo, Tümamiral Sir Frederick Dovelton Sturdee'nin komutasına verilmişti. Sturdee filosu ile güneye doğru (Spee'nin Horn'dan geçmiş olma ihtimali bulunan gemilerini arayarak) ilerlerken araştırma hattı hergün biraz daha genişlemekteydi. Daha şimdiden hatta katılan birçok kömür taşıyıcı geminin yanısıra silâhlandırılmış ticaret gemisi Drama ve kruvazör Macedon'a da İngiliz kuvvetlerinin yanında yerlerini almışlardı.

Sturdee'nin bu şekilde büyüyen filosu 7 Aralık' da Falkland Adalarına vardı ve tüm amiral kömür ikmali yapmak üzere gemilerin Port Stanley ile Port William'daki bir dış koyda toplanmalarını emretti. Gemilerden bazıları bu uzun yolculuktan sonra kazan kontrôlu yapmak üzere ocak çekme ihtiyacında idiler. Fakat Glasgow ve Carnarvon kömür ikmallerini gece yaptılar. Macedonia ise geceyi liman dışında devriye gezerek geçirdi. 8 Aralık günü şafak sökerken kömür ikmal gemileri yakıt ihtiyaçlarını karşılamak üzere harb kruvazörlerinin yanına gitmişlerdi.

Sturdee'ye göre on, oniki veya en fazla yirmi dört saat içinde filosunun tümü Alman gemilerini aramak için yeniden denize açılmaya hazır duruma gelecekti. Zaten onun en büyük sıkıntısı da Alman gemilerini yakalayabilmekti, çünkü emrindeki bu muazzam güçle Doğu Asya filosuna karşı gireceği savaşın sonucu hakkında şüpheye düşmek manasız olurdu. Alman gemilerini, bir görebilselerdi. Derhal halli gereken mesele şimdilik bu idi.

Port Stanley'e varışlarından sonraki günün sabahı saat 08.30'dan kısa bir süre sonra Sturdee'nin büyük gemileri halen kazan kontrollarını yürütmekte ve Sir Frederick de traş olmakta iken gözcüler, Gneisenau ve Nürnberg'in yirmi mil uzaklıkta görüldükleri ve adaya yaklaşmakta oldukları haberini getirdiler. Spee komutasındaki diğer gemilerin dumanları da ufukta görülüyordu. Tümamiral Sturdee' nin soğukkanlılığı hakkında çok şeyler ifade edecek kelimeleri o zaman kendisi şöyle ifade etmişti: «Öyleyse adamlarımız kahvaltı etsinler».

Spee'nin Yaptığı En Kritik Hata

Spee'nin Falkland Adalarına taarruz etmeyi yeğlemesinin nedeni hususunda emin olunamamaktadır. Fakat İngiliz filosunun adları geçen koylarda demirli iken Spee'nin anî bir taarruz emri vermiş olması halinde Almanların İngilizlere sersemletici bir darbe indirerek bozabilme ihtimalleri, gemileri ve arda kalmış olan tüm cephanelerinin yok olması pahasına da olsa, kuvvet kazanırdı. Neyse ki talih bu sefer Sturdee' den yana idi. Çünkü Gneisenau kaptanı çok sayıda İngiliz harp gemisinin göründüğünü haber verir vermez Spee şu emri vermişti: «Ateş açmayın. Güney doğu rotasında tam yol ileri».

Bu şekilde hareket etmekle Alman Amirali kendi ölüm ilamını kendisi imzalayarak filosunu düşman tarafından imha edilmeye mahkûm etmiş oluyordu. Ne acıdır ki ne Spee ne de emrindekiler bu gerçeği, İngiliz harp gemi ve kruvazörleri saat 10.00 sularında karşılarına çıkıverinceye kadar göremediler. Leipzig gözcüleri Port William limanına doğru ilerleyen kruvazörlerin direklerini gördüklerinde şaşkınlık ve dehşete düşmekten kendilerini alamamışlardı.

İngilizlere göre tüm avantajlar kendilerinden yana idi. Güzel bir yaz gününün sabahında deniz durgun, gökyüzü bulutsuz ve görüş açıklığı azamî ölçüde idi. 10.48'de tüm filo Port William'dan doğuya doğru uzanan uzun bir hat üzerinde sıralanmıştı. En önce Glasgow bulunuyor; onu üç mil kadar geriden Inflexible ve Invinçible gemileri takibediyordu. İki mil geride ise Kent vardı. Cornwall ve Carnarvon da en gerilerdeki yerlerini almışlardı. Filonun hızı saatte 19 deniz mili idi. Düşman gemileri 12 mil kadar ilerde olup tesbit edilen hızları 15 deniz mili idi.

İki hasım arasındaki mesafe gitgide daralıyordu ve saat 12.57'de Inflexible gemisi Falkland Adaları savaşında ilk top atışını, İngilizler tarafından Alman filosunun topal örneği şeklinde vasıflandırılan, Leipzig'i hedef alarak yaptı. Inflexible'den yapılan bu ilk atış hedefe kısa düşmüştü. Müteakib yarım saat içinde rastgele atışlar yapıldı. Alman ve İngiliz gemileri arasındaki mesafenin iyice kapanmış olması Alman amirallinin bir takım yeni kararlar almasını zorunlu kılmıştı. Spee kaderinin, harp kruvazörlerinin 12 inçlik topları ile büyük süratleri tarafından çizileceğini biliyordu. Bu nedenle saat 13.20'de emrini verdi. «Hafif

İngilizlerin Büyük filosuna ait denizaltı filotillasından hafif Lurcher destroyer (üstte)

Amiral Reinhardt Scheer'in Yüksek Deniz Filosu Heligoland'da bir manevrada.

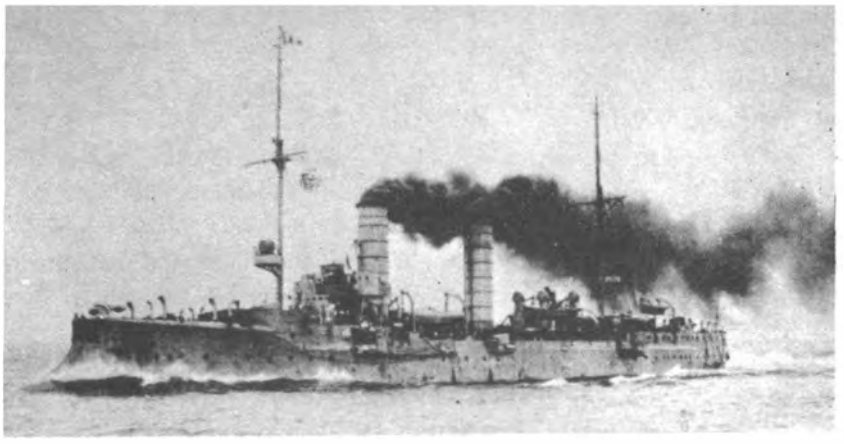

Alman hafif kruvazörü Frauenlob Heligoland'da İngiliz kruvazörleriyle kovalamaca oynamıştı. Alman hafif kruvazörü Mainz Aşağıda

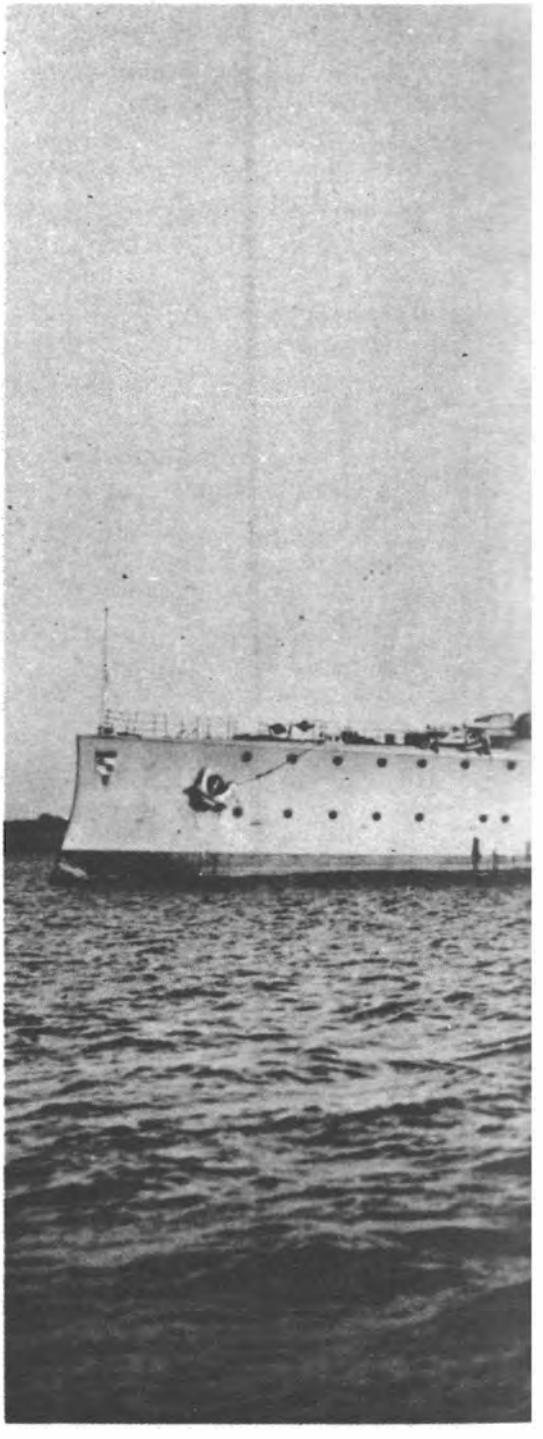

kruvazörler kafileden ayrılsın ve kaçmaya çalışsınlar, 'Scharnhorst ve Gneisenau düşmanı ayalaşınlar». Böylece bu iki zırhlı kruvazör amansız düşmanlarının atışlarına karşılık vermek üzere geri döndüler.

Tıpkı Coronel'de akşam saat altıda olduğu gibi şimdi de esas kuvvetler birbirlerine karşı borda atışına başlamışlardı. Saat öğleden sonra bir buçuk olmuştu ve daha sekiz saat gün ışığından yararlanılabilecekti. Ayrıca savaş tehlikelerini bozacak nitelikte deniz kabarması veya fırtına bulutları da yoktu. Bütün bu hususlar Almanların iyimser olabilme umutlarını ortadan kaldıran faktörlerdi. Sonunda Invincible, Gneisenau'ya, Inflexible da Scharnhorst'a karşı ateş açtılar.

Bu arada hafif İngiliz kruvazörleri ile Courty Closs kruvazörleri, kafileden ayrılarak Güney Amerika sahilleri istikametinde kaçmaya çalışan üç küçük Alman kruvazörünü yakalamak üzere esas savaştan ayrılarak Alman gemilerinin peşine düştüler. Kent'in süvari köşkünden durumu izleyen Kaptan Allen daha sonra bu görüntüyü şu şekilde dile getirmişti: **«Tepelerinde parlayan güneşle birlikte Alman gemileri tam böyle bir durum için resmedilmiş gibiydiler. Savaş-talim skorunda bir rekora varabilmeleri için sadece sekiz dakikaları varmışcasına top atışları yapıyorlardı. İtiraf etmem gerekir ki böyle ağır topların bu kadar çabuk fakat böylesine kontrollu ateşlendiğini o zamana kadar hiç görmemiştim. Baştan kıça kadar bordolarındaki tüm altı ve sekiz inçlik topları sürekli salvo halinde atış yapıyorlardı.**

İngiliz harp kruvazörlerinden çok az birşey görebilme imkânı vardı çünkü gemilerden yükselen dumanlar menzil hattı üzerine yayıldığından sadece kendi görüşlerini kapamıyor aynı zamanda da düşmanın kendilerini görmelerini önlüyordu. Bununla beraber İngiliz gemileri

durmaksızın ateş ediyor ve atılan topların muayyen fasılalarla Alman gemilerine isabet ettiği görülebiliyordu. Almanların atışları ise isabetsizdi. İlk yirmi dakika içinde, Gneisenau'daki kahverengi barut bulutları arasında, isabet kaybeden topların çıkardığı beyaz duman dört beş defa görüldü. Daha sonra Gneisenau'nun ana direğe yakın bir yerden yanmakta olduğunu gördük. Fakat bu çok kısa bir süre sonra kayboldu. (Loval Review'un izniyle).

Harp kruvazörlerinin, çok fazla borda ağırlıkları ve çok uzun top menzillerinin haricinde daha başka avantajları da vardı. Bir deniz muharebesinde ilk defa olarak Lidit mermisi kullandıklarından bu yeni ve güçlü patlayıcı Alman gemilerinde korkunç tahribat yapıyordu. Buna rağmen Spee, aniden bastıracak bir fırtına veya sisde kıvrılarak dönüş yapabilir. Böylece kaçma olanağını sağlayabilirdi. Bu ihtimali de göz önünde bulunduran İngiliz gemileri savaşa olanca güçleriyle asılıyorlar ve düşman gemilerini yavaş yavaş parçalıyorlardı. Savaş bütün öğleden sonra devam etti. İngilizler, Alman gemilerindeki büyük karışıklığa rağmen Alman topçusunun

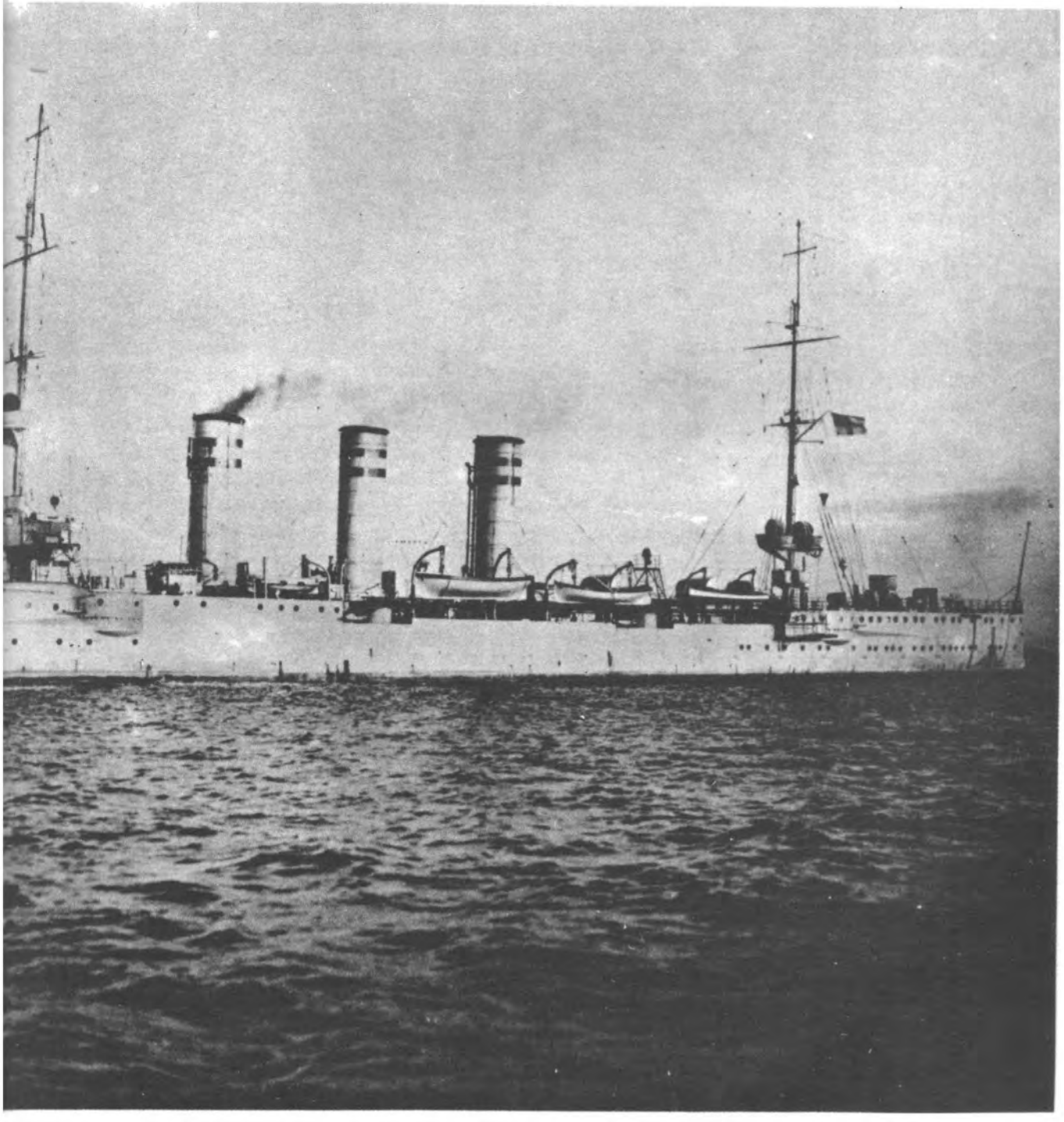

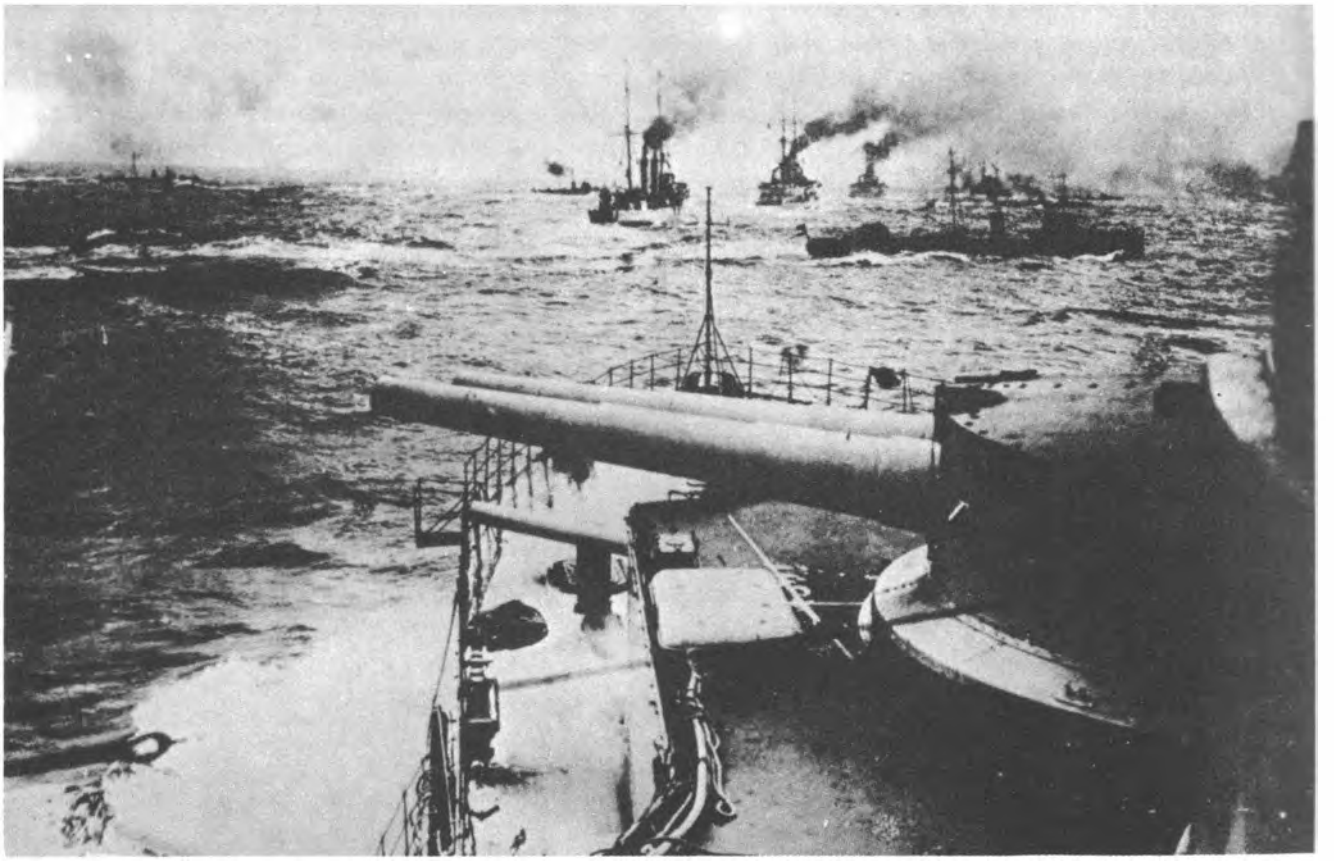

Alman torpedobotları Heligoland'da ateşe hazır beklerken.

atışlarını mükemmel şekilde gruplandırması ve en iyi zaman ayarlamasını yapması karşısında duydukları büyük hayranlığı gizleyemiyorlardı.

15.45 sıralarında Scharnhorst'un güvertesinden bir buhar bulutu yükseliyordu. Birinci ve ikinci bacalar birbirlerine doğru eğilmişlerdi. Kıçüstü güvertesinin altındaki yan kaplamada gümüş renginde çok büyük bir yarık açılmıştı. Gemi, baş ve kıç istikametinde alevler içinde idi. Bütün bu güçlükler Almanların olağanüstü çaba ve cesaretlerini yine de altedememişlerdi. Alevler içindeki geminin sancak bataryaları hâlâ ateş ediyordu.

Direkleri yıkılmış, köprüsü enkaz yığını haline gelmişti. Cephanelikleri hemen hemen tamamen boş olmalıydı. Ama yine de, kumanda istasyonunun gerisindeki âriyet direğinin tepesinde bayrağı gururla dalgalanıyordu. Sonra, saat 16.00'dan biraz önce tüm bataryaları bir anda sustu ve sekiz derece sancak tarafına dönüp suları yararak sallana sallana güçlü düşmanın üzerine gitmeye başladı.

Gerisinde duran Gneisenau hâlâ bulunduğu yerden İngilizleri top ateşine tutmaya devam ediyordu. Inflexible en uzaktaki gemiyi yine kontrolu altına almaya çalışırken Invincible da dönerek Spee'nin amiral gemisine doğru ilerlemeye başlamıştı. İki amiralin arasında sadece 10.000 yardadan az bir mesafe kalmıştı. Fakat iki komutanın hiçbir zaman buluşamayacakları kısa bir süre sonra anlaşılmıştı. Çünkü Scharnhorst'un güvertesi bir yangın denizi halini almıştı ve hızı da gittikçe azalıyordu. Nihayet çok kötü vaziyette yana yattı.

Saat henüz 16.10'u göstermemişti ki vardaveleleri de sulara gömüldü. Sular, gemideki alevleri kucaklamak istermişcesine güverteyi istilâ etti. Scharnhorst alabandaları üzerine yuvarlandı.

Saç kaplamasındaki yarıklardan birkaç kişi dışarı tırmanarak tekne saçı üzerinde doğrulup harp kruvazörleri ile soğuk ve tarafsız denizi seyre daldılar. Yedi dakika sonra Scharnhorst'un baş kısmı aniden suya battı, kıç tarafı ise iyice havaya kalkmıştı. Sonra, etrafını saran buhar ve duman gitgide azaldı ve tekne büyük bir hızla su altına kayarak kaybolurken bayrağı hâlâ direğindeydi. Şimdi artık su üstünde sadece büyük bir alana yayılan sarı bir iz kalmıştı.

Onbeş dakika sonra Carnorvon aynı yere varıyor ve lekeli suları yararak yoluna devam ediyordu. Görünürlerde ne bir kurtulan ne de enkaz vardı.

Bu arada Invincible da Inflexible'a katılmış ve her iki kruvazör de tüm dikkatlerini Gneisenau üzerine toplamışlardı.

Sonuç, evvelden alınmış olan karara uygundu ve Sturdee gemilerinden hiçbirisinin zarar görmesini istemediğinden, uzak durmalarını ve acele etmelerini emretmişti. Böylece Gneisenau'nun can çekişmesi bir saat daha uzatılmış oluyordu. Bu süre zarfında gemideki harab hali tarif etmek imkânsızdı.

Direkler arasındaki güverte çökmüştü ve kısa bir süre sonra burası bile iskandil kurşunlarıyla paramparça olmuştu. Geri tarette doksan derecelik bir sıkışma vardı. Sancak tarafındaki tüm topların bir kısmı havaya uçurulmuş bir kısmı ise şekilsiz metal yığını haline gelmişti. Mürettebatının yarısı ölü veya yaralıydı. Bu insanların uzun süredir çektikleri acılara da revirde ve ateşçilerin acil revir haline getirilen banyolarında patlayan top mermileri son verdi.

Daha sonra Carnarvon'dan atılan bir top mermisi Gneisenau dümeninin sıkışıp kalmasına neden oldu. Dümenin sıkışması geminin yavaşça etrafında dönmesini sağlamıştı. Böylece ilk defa olarak geminin iskele tarafındaki topları, ateşlenecek çok az cephane kalmış olmasına rağmen, kullanılabilecek duruma gelmişti. Yine de İngilizleri iğneleyecek kadar mühimmatlarının kalmış olması gerekir ki bu hareketleri düşmanın yeniden ateş açarak Gneisenau'nun bir harp gemisi olarak işinin bitirilmesine yol açmıştır. Saat henüz 17.30 olmamıştı ki Gneisenau su üstünde hareketsiz kalmış ve tamamen yan yatmıştı. Alt taraftaki top lumbarlarından gemiye sular doluyordu.

Buna rağmen batmıyordu. Geminin kaptanı, işe yarayacak herhangi bir şeyin İngilizlerin eline geçmesine mani olmak üzere, iç ve dış tekne kaplamaları arasındaki patlayıcı maddelerin patlatılmasını ve tüm torpidoların ateşlenmesini emretti. Akşam altıya birkaç dakika kala Gneisenau'nun sarsılarak parçalanmış bir durumda su üstüne çıktığı görüldü. Sonra on derece kadar ters döndü ve sulara gömülmeye başladı. Mürettebattan hayatta kalanlar biraraya gelip hep bir ağızdan üç defa bağırdılar: Yaşasın Kaiser! Yaşasın Kaiser! Yaşasın Kaiser! Sesleri karanlık suların üzerinde yankılanırken kendilerini bir bir denizin soğuk derinliklerine bıraktılar. Akşam saat altıyı iki dakika geçerken Gneisenau'nun baş kısmı su üstüne yükseldi ve sonra suyun içine kayarak gözden kayboldu. Geride enkaz parçaları ile suda çırpınan insanlar kalmıştı sadece. Bu insanlardan yedisi subay olmak üzere sadece 187'si İngiliz sandalları tarafından kurtarıldılar. Aralarında Gneisenau'nun kaptanı yoktu.

Spee'nin kumandasındaki arda kalan gemilerden Nürnbergi Kent kovaladı, yakaladı ve saat 19.27' de batırdı. Leipzig, Cornwall ve Glasgow gemilerine karşı 21.23'e kadar kahramanca savaştı. Dresden ise şimdilik kaçmayı başarmıştı. Savaştan üç gün sonra Punta Arenos'a vardı. Macellan Boğazından geçtikten sonra 14 Mart 1915 sabahına kadar İngiliz takibçileriyle adeta saklambaç oynuyordu. Sonunda Glasgow ve Kent onu, Juan Fernandez Adasındaki Cumberland körfezinde barınırken buldular.

Fakat savaş olmadı. Dresden'in kaptanı sükûnetle direğe beyaz bayrak çektirtip mürettebatı karaya çıkarttı ve sonra da gemideki ana cephaneliği havaya uçurttu. Dresden'in enkazı hâlâ körfezdedir. Aslında Dresden Doğu Asya filosuna bağlı bir gemi değildi. Oysa Spee'nin kaptanlarının hepsi sonuna kadar savaşmışlar ve denizin derinliklerine gemileriyle birlikte gömülmüşlerdir.

Fotoğraflarla Coronel ve Falkland İslands deniz savaşları

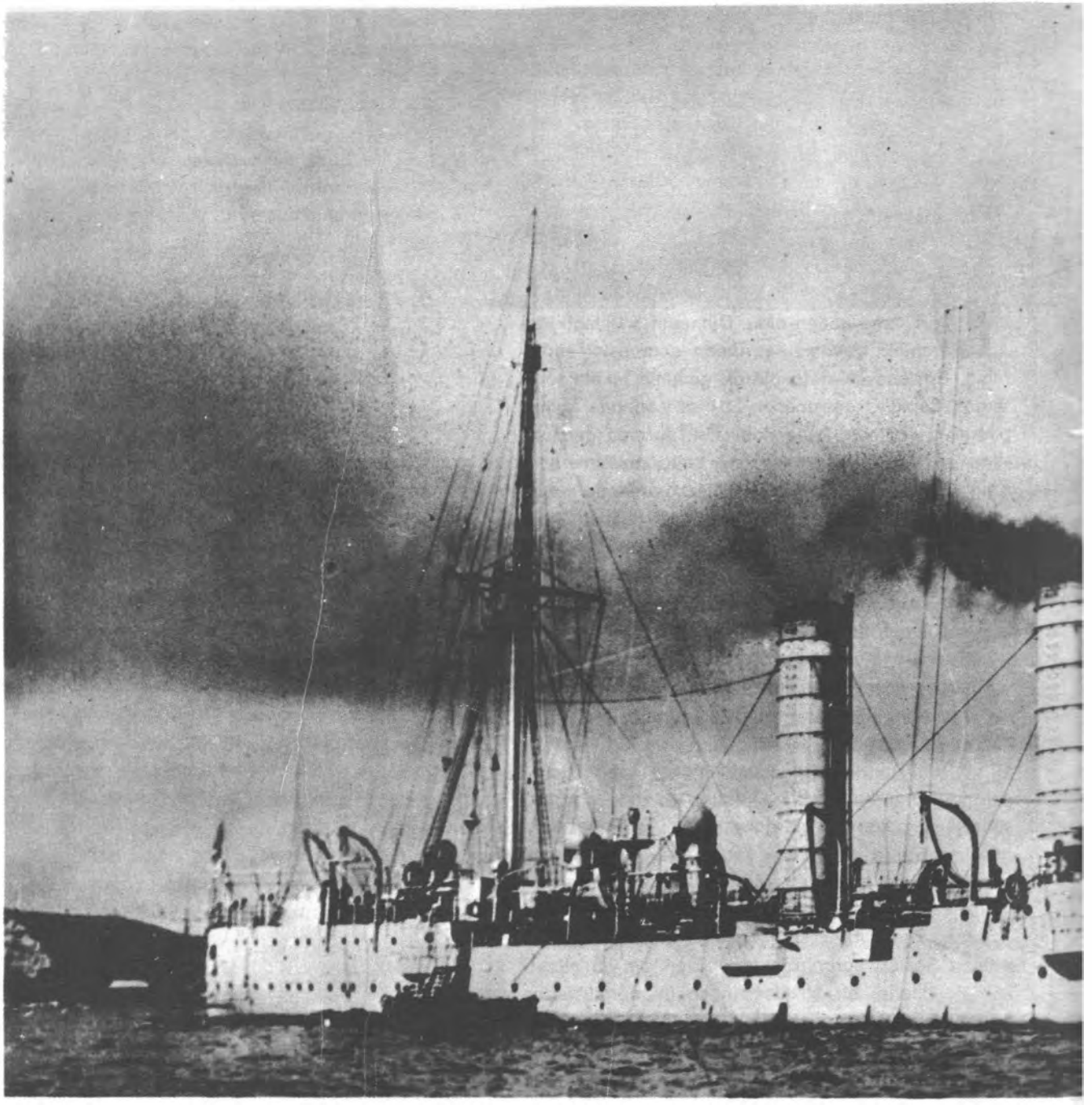

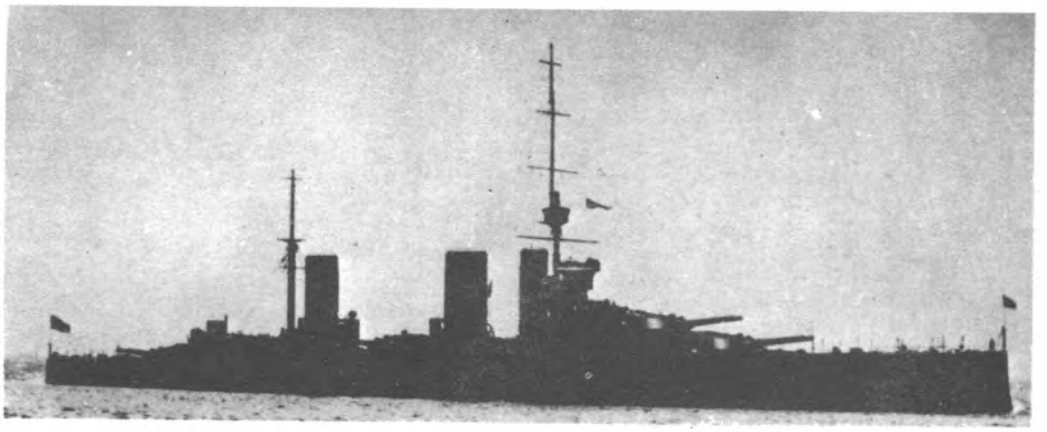

Amiral David Beatty'nin ünlü gemisi Lion.

Lurcher destroyerindeki mürettebat Mainz kruvazörünün atışlarını izliyor.

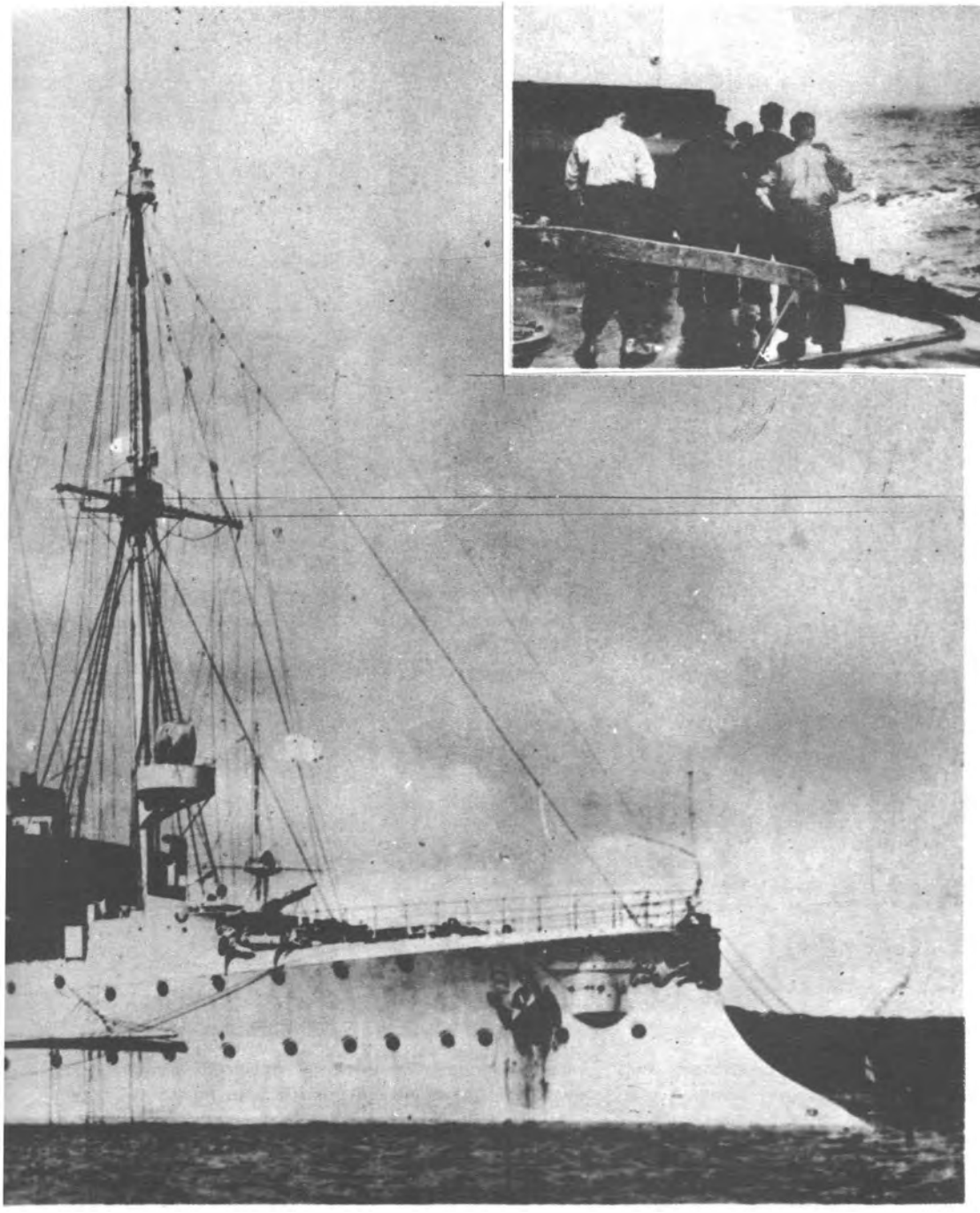

Alman hafif kruvazörü Ariadne.

Fotoğraflarla Coronel ve Falkland İslands deniz savaşları

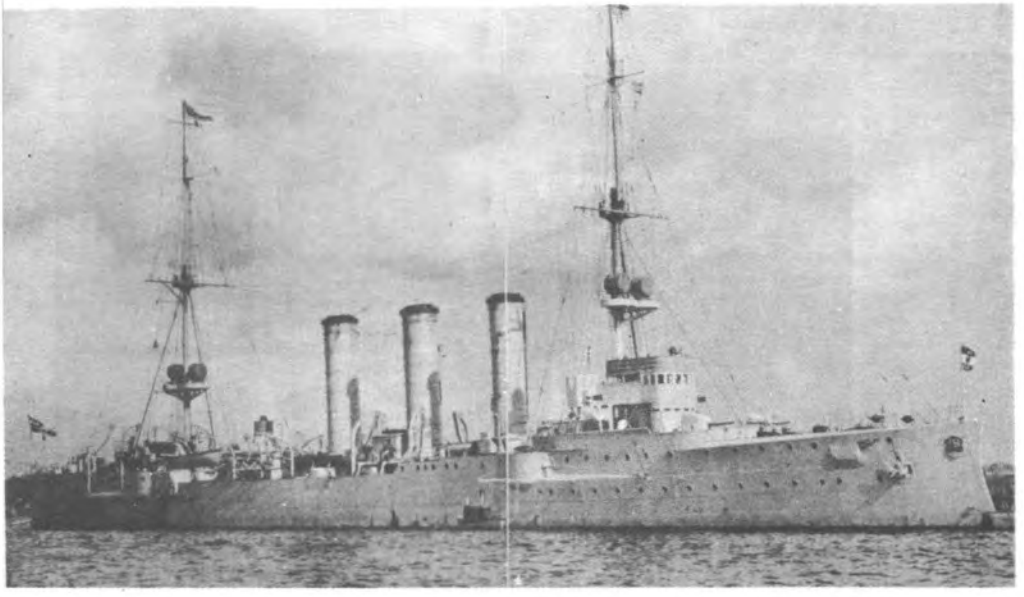

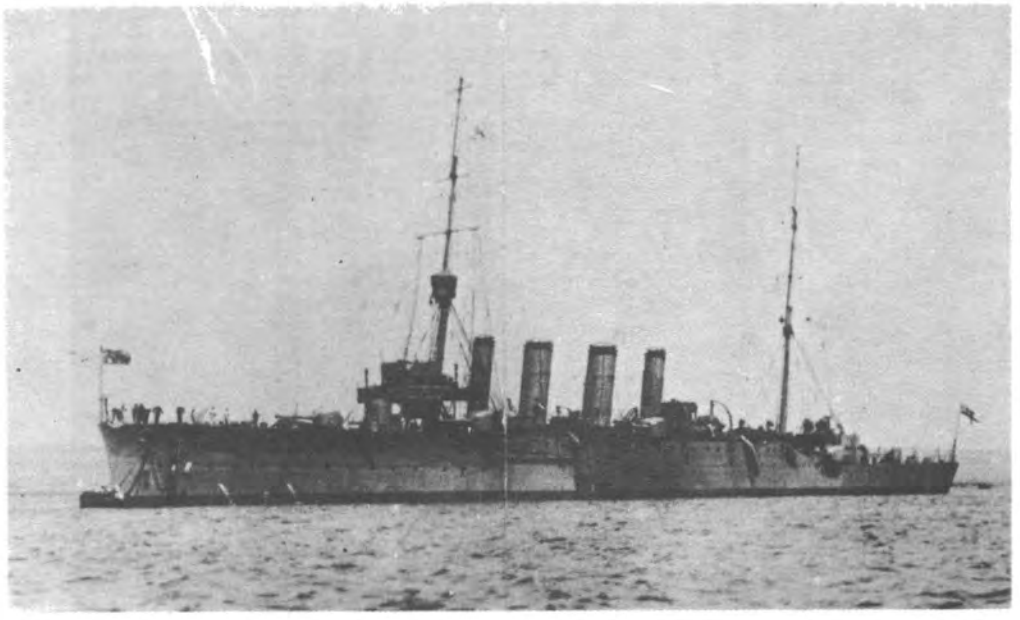

1. Kaptan Kari Von Müller. Alman donanmasının ünlü ve üstün yetenekli subayı. 2. Alman kruvazörü Emden. 1914'te Bengal körfezinde iş başarmış sonra Avustralya kruvazörü Sydney tarafından batırılmıştı. 3. Avustralya Kraliyet Donanması hafif kruvazörü Sydney. 4. Madras doklarında bombardımandan yanan petrol depoları. 5. Emden ile Sydney savaşını radyodan izleyen İngiliz denizcileri. 6. Sydney ateşi Edmen'in üzerinde patlıyor. 7. Sydney'i kutlamaya giden İngiliz denizciler. Karşıda: Falkland'da zafer kazanan İngiliz Amirali Sir Doveton Sturdee.

İngiliz amirali
Sir Chrlstopher Cradock.

Üst karşıda: Amiral Cradock'un ünlü kumandan gemisi Good Hope.
Alt karşıda; Monmouth, Amiral Cradock'un ikinci ünlü kruvazörü.

Süratli kruvazör Glaskow. İki 6 inç ve on tane 4 inçlik topu vardı.

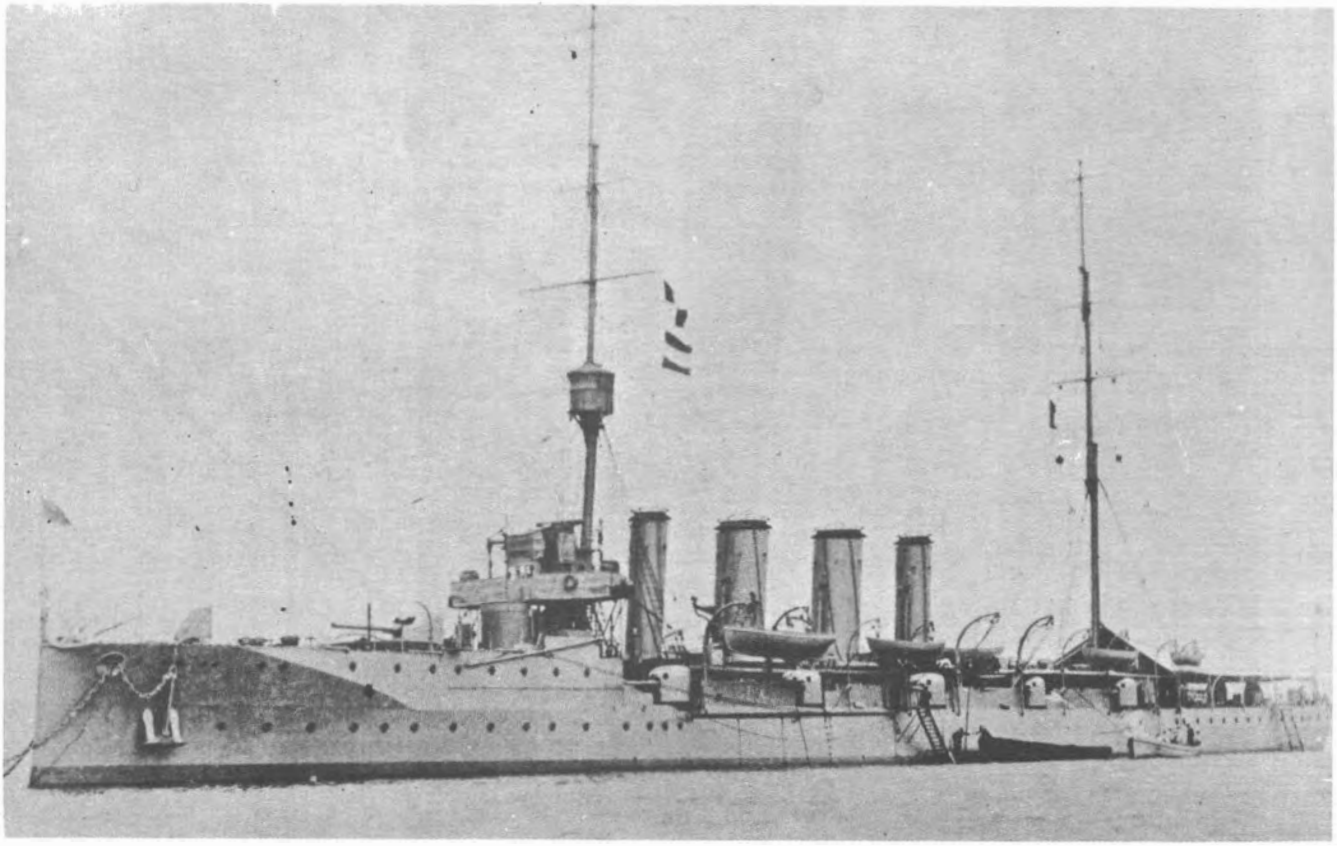

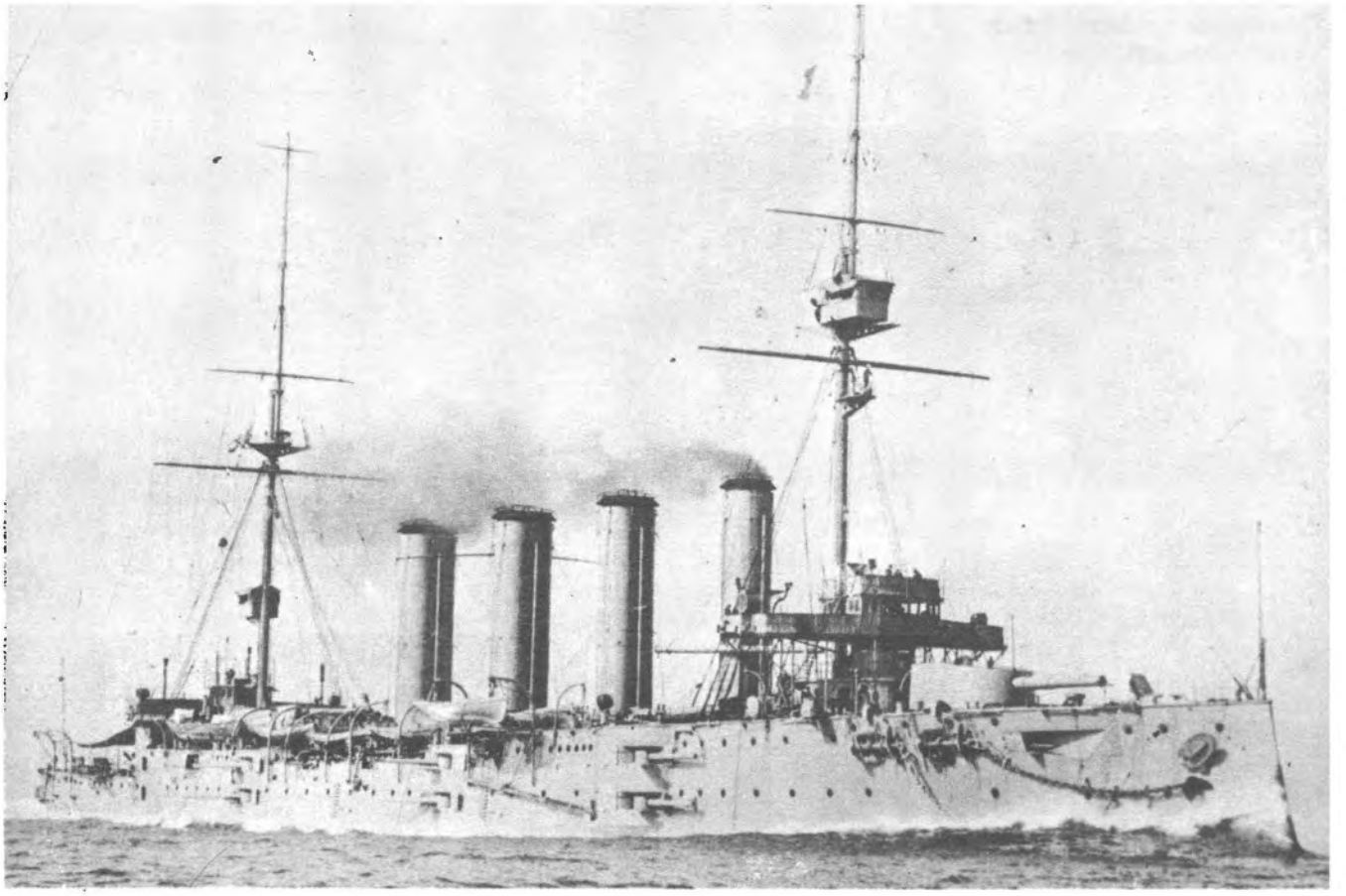

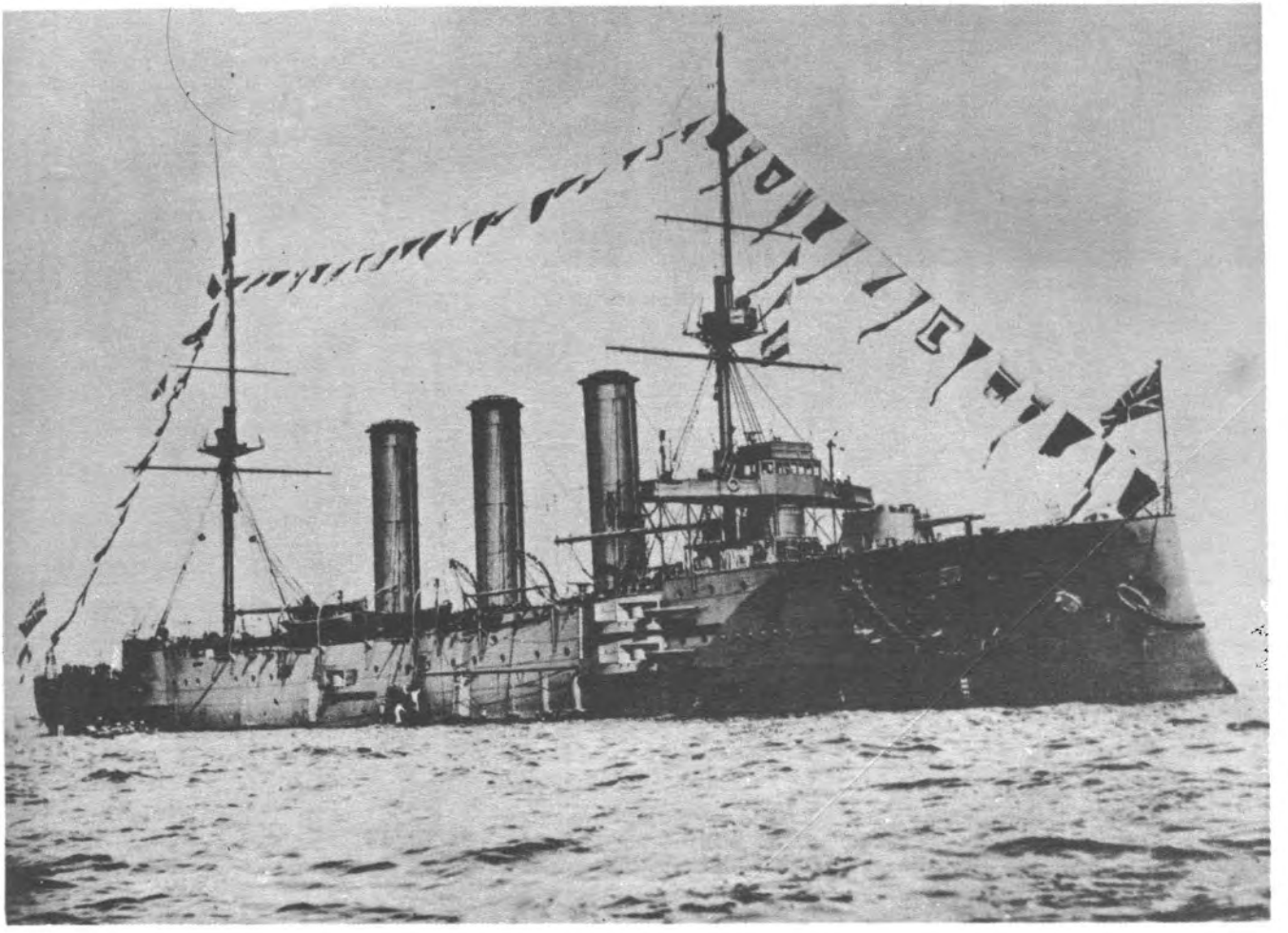

Ünlü Amiral Kont Maksimillian von Spee.

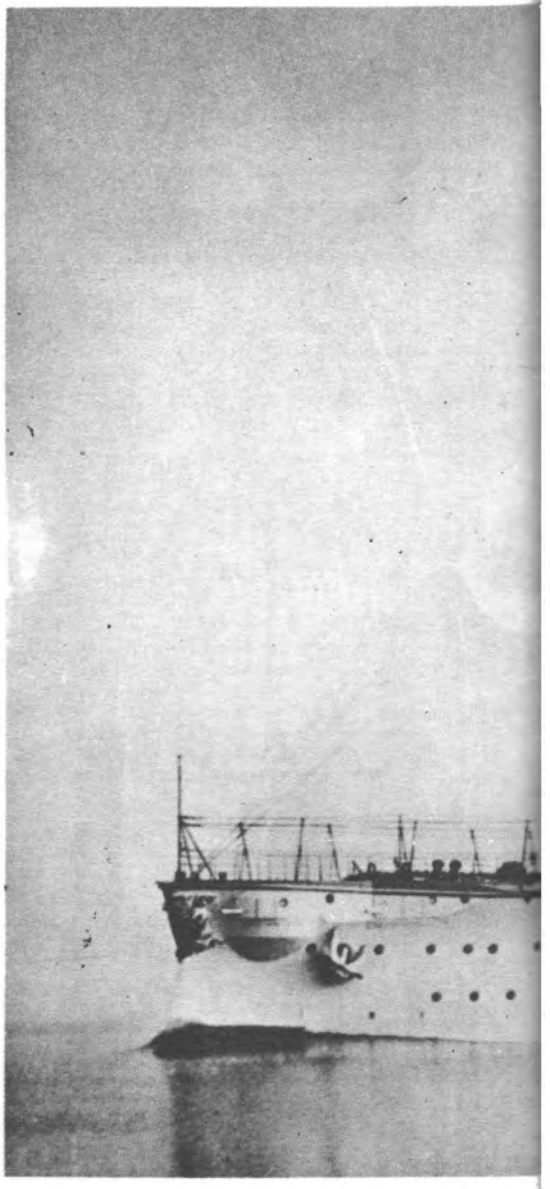

Almanların ünlü savaş gemisi ve Amiral Spee'nin sancak gemisi Scharnhorst.

Falkland savaşında ve babalarının kumandanlığında hayatlarını kaybeden iki Alman deniz subayı. Amiral Von Spee'nin oğulları Teğmen Otto ve Heinz von Spee.

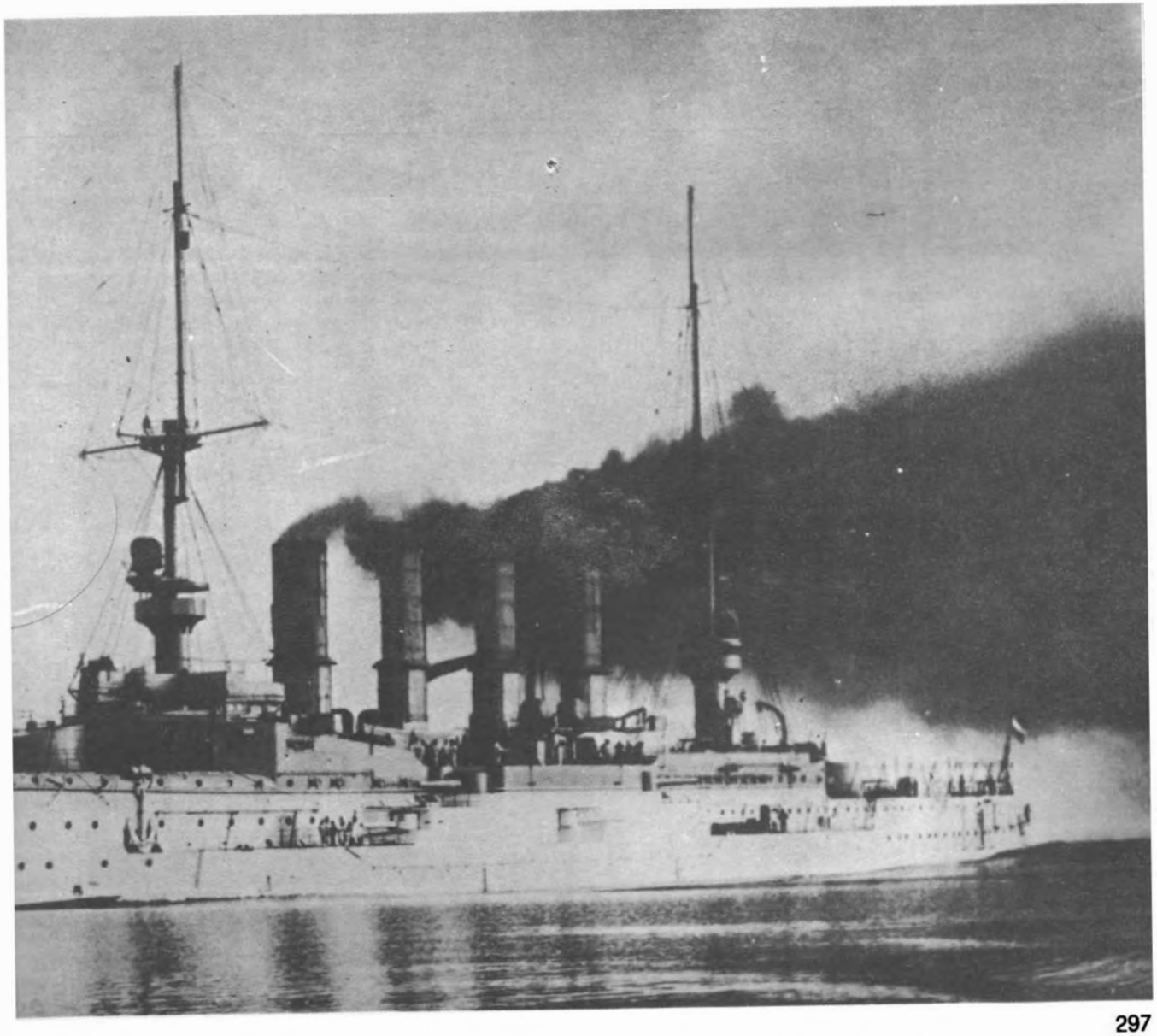

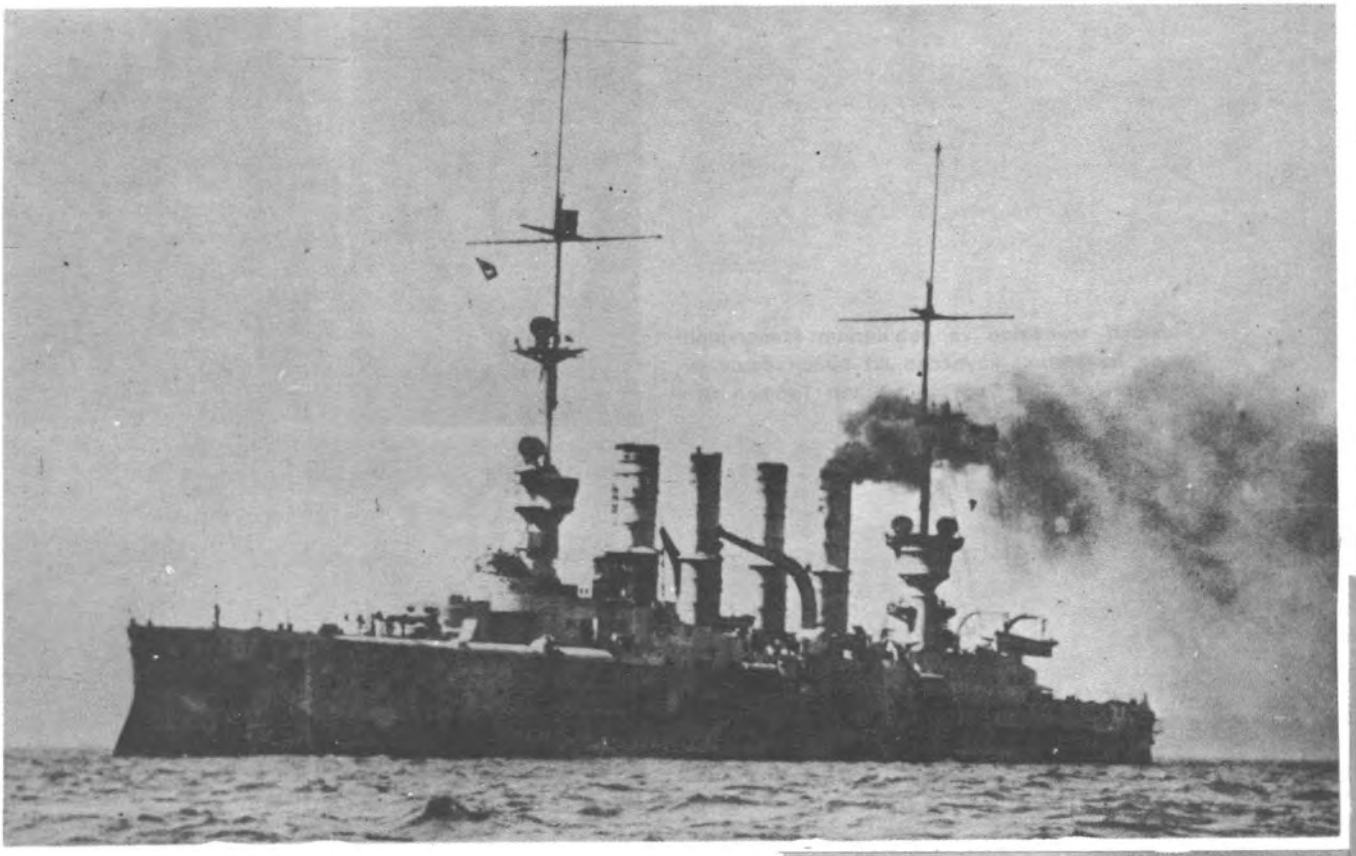

8 inç'lik toplarıyla Almanların Gneisenau savaş gemisi.

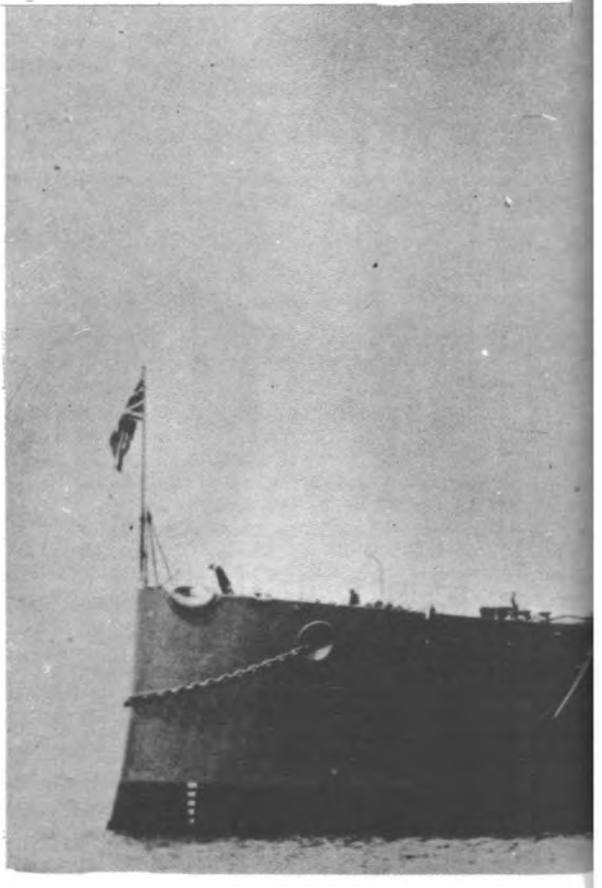

Karşıda üstte Gneisenau battıktan sonra denizde çırpınan Alman denizciler. İngiliz gemisi Invincib le'nin mürettebatı tarafından filikalara alınıyor.

Sekiz 12 Inç'lik topu olan ve Almanları yenilgiye uğratan İngiliz Inflexible.

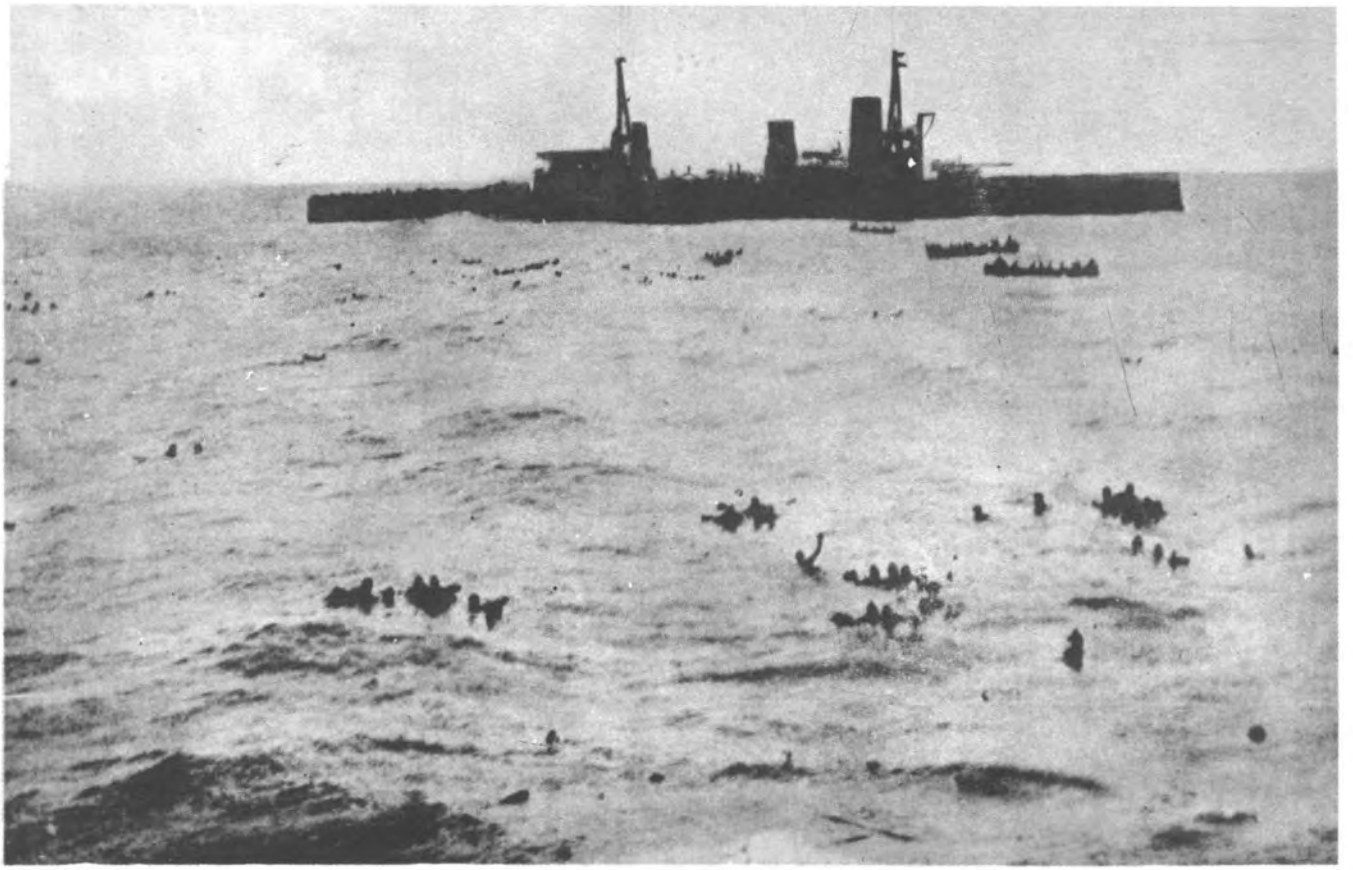

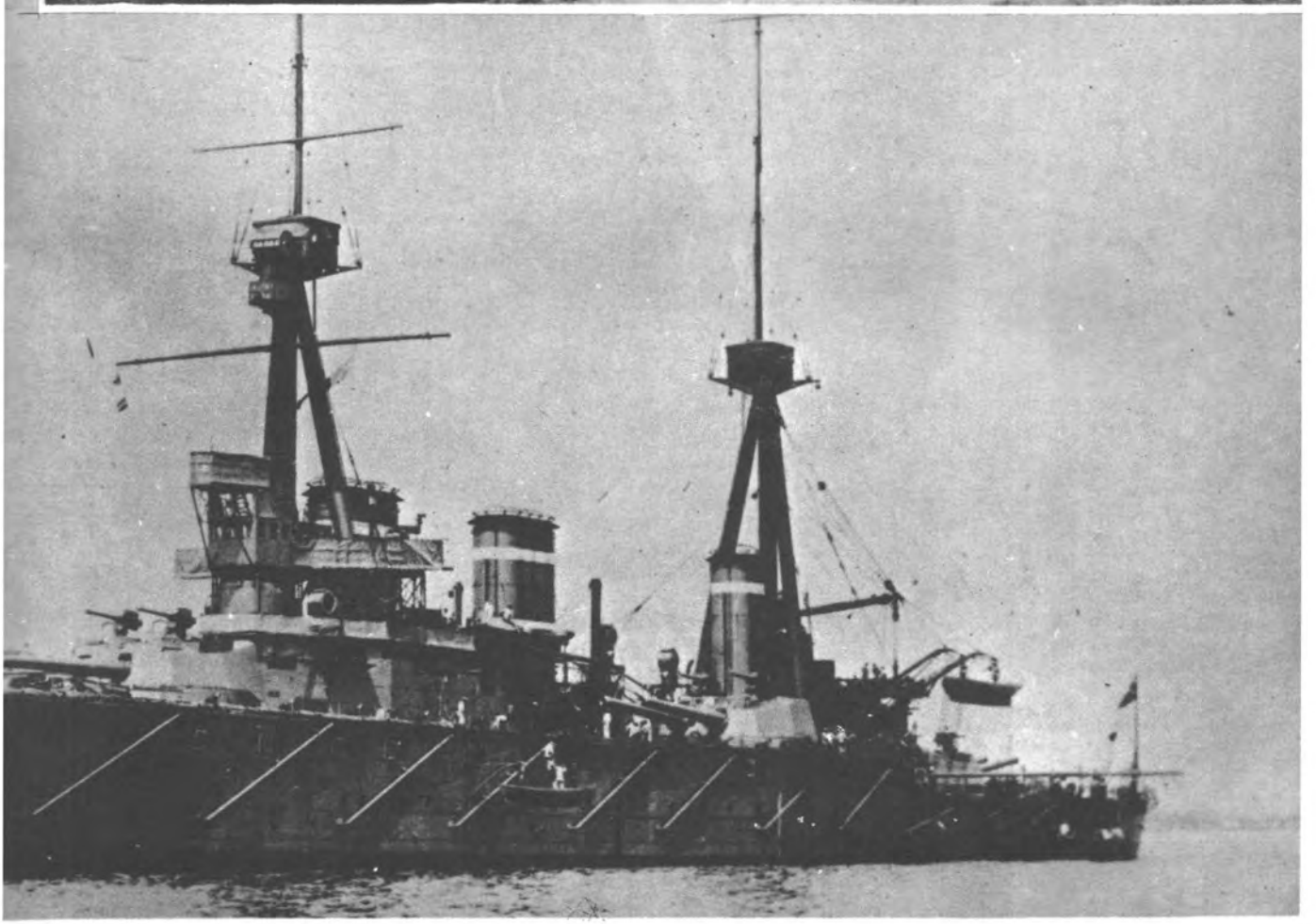

Binlerce Türk
askerinin mezarı
SARIKAMIŞ

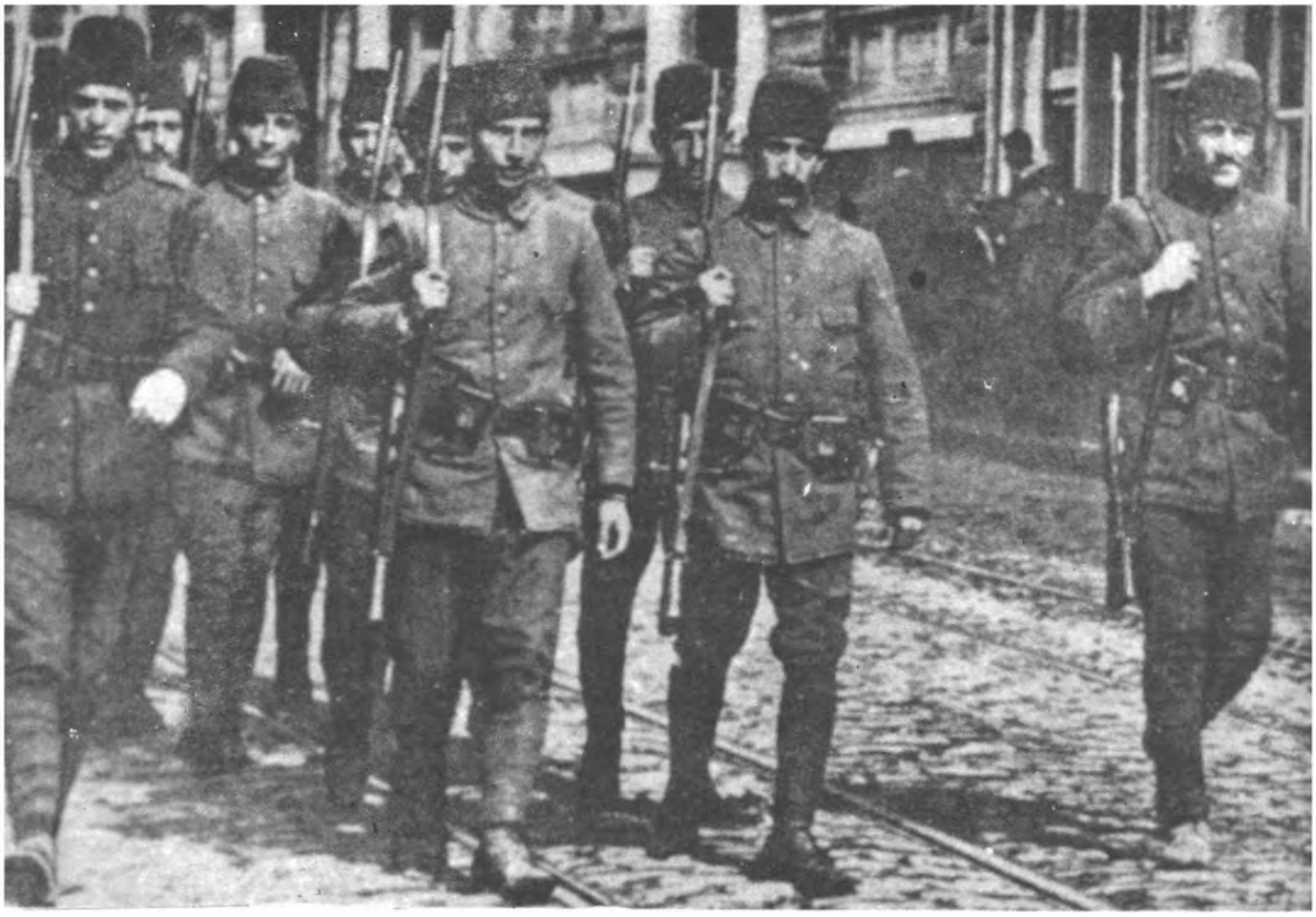

İstanbul'da düzeni sağlayan polis görevli askerleri.

Doğu'da Türk-Rus Savaşı

1 Kasım 1914 sabahı Rus güçleri Türk sınırına girdiler. Yavuz ve Midillinin Rus limanlarını bombalamasından sonra gelişen olaylar Rus saldırısıyla yeni bir döneme giriyordu.

Savaş başladığı anda Rus'ların Kafkasya mıntıkasında toplam 160.000 kişilik düzenli birlikleri vardı. Botum, Aleksanrpol, Erivan ile sınır arasında Birinci Kafkas Kolordusu, 66. Yedek tümeni, 1., 2., 3. Plaston tugayları, 1., 2. Kazak tümenleri ve bir Sibirya süvari tugayı bulunuyordu. Bu güçlerin gerisinde de Tiflis'te ikinci Türkistan Kolordusu vardı. Bu güçler saldırı için getirilmişti. Güçleri şöyleydi: 86 piyade taburu, 96 süvari bölüğü, 258 top olarak toplam 90.000 asker...

Doğuyu korumakla görevli Osmanlı 3. Ordusunun gücü ise şöyleydi: Nizamiye birlikleri 83 bin asker, yedek birlikler 13.177 asker, Erzurum kalesi 13.383 asker, Nakliye kolları 11.168 asker, Menzil örgütü 5.531 asker, Depolar 10.081 asker, Jandarma sınır birlikleri 28.583 asker, Ordu karargâhı 295 asker. Toplam 165.218 kişilik insan gücü. Hayvan sayısı ise 53.794 idi.

Üçüncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın Rus saldırısına karşı daha önce yaptığı plan özetle güçlerini Erzurum yakınlarında toplamak ve kaleye dayanarak savunma vuruşmasına girişmek idi. Rus saldırısı başlayınca da Türk hudut muhafızları geri çekildi. Iğdır ve Kağızman bölgesinde 3. piyade tugayı ile yarı güçte bir süvari tümeni ilerliyordu. Rusların yedek 66. tümeninden bir tugay ve 1., 2. Plaston tugayları, bir Kazak tümeni ve bir Sibirya süvari tugayı, Doğu Beyazıd, Diyadin ve Karaköse'yi aldılar. Üçüncü Türk yedek süvari tümeni Rus güçleri önünde Karaköse'nin güneyindeki dağlara çekildi.

• Aras vadisinde Birinci Kafkas Kolordusu ve bir Kazak tümeni ilerliyordu. Bu güç Köprüköye vardı. Türk Nizamiye İkinci Süvari Tümeni Rus ordusu ile teması kesmeden Aras'ın kuzeyine çekiliyordu. 1. ve 4. Türk yedek süvari tümenleri ile 2. yedek süvari tümeni Aras güneyindeki dağlarda kaldılar.

Rus Çarı savaşa katılacak olan askerlerini takdis ediyor

11. Kolordunun 18. ve 34. tümenleri Erzurum'un doğu cephesinde toplandı.

Rus Taktiği

Bir Rus piyade tugayı bu sırada Olti'den İd üzerine yürüyordu. Rus'ların bu eylemden amacı cepheyi daraltmak idi. Rus'lar el çabukluğu ile Erzurum'u almak istiyorlardı. Aras vadisinde Türk komutanlar ilkel yöntemlerle ve çok kötü eğitim görmüş askerlerini Rus'ların üstüne sürdüler. Burada Türk askeri bilgiden çok cesaretin verdiği kahramanlıkla Rusları geri püskürttüler. Bu kısa zafer kumandanların da erlerine güvenmesine neden oldu. Ruslar Hasankale dağının batı eteklerine kadar atıldı. 7 Kasım'da ise Türk ordusu toplu saldırıya geçti. Hava bir saldırı için çok kötüydü, karla karışık yağmur iyi giyim ve teçhizattan yoksun Türk askerinin karşısında Ruslardan daha çetin bir düşmandı. İki Türk tümeni yeterli keşif yapmadan ve güvenlik önlemleri almadan yürüdüler. Bu arada Rus toplarından bir kaçının Türk kollarına isabet etmesi düzeni bozdu. Kumandanlar beceriksiz davrandılar. Bu beklenmeyen dağılma saldırıyı önledi. Ayın sekizinde ordu komutanı ikinci saldırı emrini verdi, bu kez hava açıktı. Saldırı başarıyla yapıldı. Rus'lar öğleden sonra geri çekildiler. Rusların gerçek dayanak noktası Köprüköy - Hizardere çizgisindeydi. Bu savaş düşmanın sanılandan daha güçlü olduğunu ortaya çıkardı. Türklerin karşısında Birinci Kafkas Kolordusunun bütün alayları, bir Plaston tugayı, bir Kazak tümeni bulunuyordu. Ayrıca, İkinci Türkistan Kolordusu da bunların ardında beklemekteydi. Bu bilgilerin çoğu Rus esirlerden sağlanmıştı.

Kaçırılan Fırsatlar

3 Ordu Kumandanlığı bu durumda tüm kuvvetlerinin bir saldırısıyla başarı kazanılacağı kanısındaydı. Rusların gerçek güçlerinin Aras vadisinde olduğu anlaşıldıktan sonra onların İd üzerinden saldırı yapamayacağına inanıldı ve Türk 9. Kolordusunun geride bırakılmış iki tümeni de Aras bölgesine gönderildi. 33. Piyade Tümeni 9 Kasım'da Aras çayının yarattığı boğazın kuzey ağzındaki Ekrek'in güneyinde bulunmasından tümen kumandanı oraya gizlenmiş kalmıştı. Top seslerinden ilerlemeleri gerektiğini sezememişti. Yedek süvari tümenleri de Hesinkâr köyü çevresinde

Hamidiye'nin bombaladığı Novorrosisk limanı.

tutuk kalmışlardı. 8 Kasım'da Güneye atılmış bulunan iki Kazak alayı bu yüzden Türklerin elinden kurtulmayı başardı. Aynı gün 33. Piyade Tümeni fırsatı kaçırmış değildi. Türk tümeni güneyden Köprüköy'e doğru bir kuşatma saldırısı yapabilirdi. Ayrıca 37. Tümen de bu bölgeye gelmişti. Fakat tüm koşullar uygun olduğu halde yaklaşma yürüyüşü yapan Türk güçlerine bir gün dinlenme verildi ve saldırı 11 Kasım'a bırakıldı. Mola verildiği gün 10 Kasım'da Hasan İzzet Paşa ordusuna güvenemediğini söyleyerek geri çekilme ve savunmaya geçme düşüncesinde olduğunu söyledi. Ancak kurmayındaki subayların, özellikle Alman subayların baskısı ve ısrarıyla saldırı kararına dönüldü. 11 ve 12 Kasım'da saldırı sürdürüldü. Rusları kuşatma eylemi yavaş fakat başarıyla götürüldü. Güneydeki kuşatmadan başka kuzeyden de 29. Piyade tümeniyle kuşatma tamamlanmak isteniyordu. Ruslar sahra toplarını dağlara çıkaramadıkları için zayıftılar. Türk sahra topları ise Hasankale - Köprüköy arasındaki alçak tepelere başarılı atışlar yapıyordu.

Ruslar 13 Kasım'da bütün cephelerde çekilmeye başladı. Bazı bölgelerde sadece artçı savaşı verebiliyorlardı. Bir kaç yüz esir veren Ruslar çok düzenli geri çekiliyordu. Köprüköy doğusunda bir süngü savaşı yapıldı fakat bu da Rusların düzenli çekilişini bozamadı. Ancak bitirici bir saldırı gerçekleşemedi. Alman subaylar, Türk subayları ağır davranmakla suçladılar. 37. Türk piyade Tümeni de çok yetersiz bulunarak yeniden eğitim yapmak üzere Tutak'a geri gönderildi. Bütün taktik ve eğitimin noksanlıklarına rağmen «Saldırı gücünden yoksun» olarak Alman subaylar tarafından önemsenmeyen Türk ordusu askerinin cesareti ve ölümü hiçe saymasıyla sürpriz yapmıştı. Bu yetenekleriyle Almanları şaşırtan Türk askeri kendi komutanlarına büyük moral getirmişti. Yanlışlar ne kadar çok olursa olsun sefer zaferle açılmıştı. Gösterdiği büyük çaba, kışın kahredici soğuğu, karışıklık zaferle birlikte yorgunluk da vermişti. Birliklerin derlenmesi ve askerin dinlenmesi için iki gün dinlenme verildi. Bu arada orduda ilk tifüs olayları da görülmeye başlandı.

16 Kasım'da yorgun, hasta ama geleneksel Türk direnci ile ayakta duran ordu tekrar saldırıya geçti. 9. Kolordu ve İkinci Nizamiye Süvari Tümeni korkunç arazide Alman subayları şaşırtan bir başarıyla ilerlediler. Türk kurmayındaki bazı Alman subaylar «Böyle bir arazide hiçbir Avrupalı süvari ilerleyemez» diye konuşuyordu. 17 Kasım'da tüm Rus mevzileri elegeçirildi. Arazi ise giderek sarplaşıyordu. Ruslar bu sarp araziye sırtlarını vererek çok uzun süre direnebilirdi. Yeni bir saldırı kayıplarla ve başarısızlıkla

Rus'larla boğaz boğaza yapılan savaşlardan birisini gösteren temsili resim...

sonuçlanabilirdi... Ve hepsinden önemlisi Türk ordusunun bütün kahramanlığına rağmen elini kolunu bağlayan cephane sıkıntısı başlamıştı.

Bu son saldırının ne koşullar içinde yapıldığını öğrenmekte yarar var. 2500-3000 metre yüksekliktek dağlar arasında geçit vermez kayalar, korkunç uçurumlar vardı. İnsan ayağı değmemişcesine ıssız vadiler karla kaplıydı. Düz sanılan bir karlı yola adım atıldığında basan kendini öldürücü bir çukurun dibinde buluyordu. Asker gıdasız, zayıf, hasta ve kötü giyimliydi. Cephanesi çok ölçülüydü. Bütün bunlara rağmen dünyaya gelmiş geçmiş en vatansever asker örneğini veriyorlardı. Emirleri uygulamakta yarışıyorlardı. Doğu cephesinde görevli bir Alman subayının dediği gibi **«— Türk terbiyesinin, milliyetçiliğinin, vatanseverliğinin akıl olmaz birer kanıtıydılar...»**. Saldırı sırasında dumanlı, karlı, puslu ve dondurucu havada 3. Alay erleri donmuş bir dereyi bellerine kadar sulara girerek geçmişlerdi. 29. Tümen bir geceyi tamamen açıkta geçirdi. Kelimelerle anlatılması çok kısa süren bu fedakarlıklar, o koşullar yaşanırcasına düşünüldüğünde **daha** iyi anlaşılır. Savaş sonrasında soğuk doğu cephesindeki anılarını yazan bir Alman subayı **«— Yazılarımı yazarken sobamdo yanan korlaşmış kömürleri gördüğüm holde sıcacık evimde üşüdüm...»** diyordu.

Üçüncü Ordu bu vuruşmalarda 212 subay, 11.800 er kaybetmişti. Bunların 2000 kadar şehit, 6000 kadarı yaralı ve kalanları tutsak idi. Rus ka-

yıpları 1000 kadarı vurularak ölen ve 5000 kadarı da donanlardır.

Türk ordusu büyük kahramanlık göstermişti ama Enver Paşa'nın hayalindeki «Bir Rus Kolordusunu yoketmek» düşü gerçekleşmemişti. Kazanılan zafere rağmen Türk ordusunun kayıpları daha fazlaydı. Ayrıca Türk ordusunun cephanesi tükenmiş sayılırdı. Türkiye'de cephane yapılmıyordu, Almanya'dan gelmekteydi. Bunu doğu cephesine ulaştırmak ise çok uzun sürüyordu. Erlere ve atlara da yiyecek sağlamak son derece güçtü. Tren yolu yoktu, kara yolları yetersizdi. Doğu'ya yol yapılmamış, tren hattı döşenmemişti. Doğu'da her yol yapımına kalkışıldığında Rusya tehdit etmişti. Osmanlı zayıftı ve Rusya ile bir çatışmadan çekinmişti. Doğudaki yol sorununu Sultan Abdülhamid şöyle anlatır:

«— Ben, mesela Doğu Anadoluda küçük bir yol yaptırsam, Rusya kıyamet koparırdı.»

Ruslara karşı saldırıyı yinelemek için 10. Kolordunun beklemesine karar verildi. İstanbul'dan da cephanenin «idareli» kullanılması için şiddetli emirler geliyordu. Eğer Ruslarla karşılıklı top atışı sürdürülse mermilerin 10. Kolordu gelmeden tükeneceği biliniyordu. Düşmanla arayı büyültmek için ordu Tüdeviran - Heran - Minort çizgisine çekildi. 2. Nizamiye Süvari Tümeni sağ kesime alındı. Burada atlara yem bulmak daha kolaydı. Ordu karargahı ise Köprüköy'e kuruldu. Geri çekilme 21-22 Kasım'da kar fırtınası altında yapıldı.

Türk ordusunun çekilmesinden sonra Ruslar 17 Kasım'da kaybettikleri hatlara yeniden geldiler, fazla ilerlemediler. Türkler ise orduyu güçlendirmeye uğraştılar. Türk ordusu görüntüdeki zafere rağmen çok yıpranmıştı. 83. Alay 1905 rakımlı tepeyi süngü savaşıyla ele geçirmiş ama çok kayıp vermişti, Osmanlı İmparatorluğunun sıcak bölgelerinden getirilen erlerin çoğu yarı çıplaktı ve soğuktan bitmişlerdi. Aşiret tümenleri kuru kalabalıktı ve savaşan erin yiyeceğine ortaklıkları zararlıydı. 33. Tümenin çoğunluğu Kürt olan erleri çarpışmadan kaçıyorlar, taktikleri bozuyorlardı. Cephedeki karışık ve yıpratıcı olaylardan sonra daha sıkı bir eğitim sessizlik devresinde sürüyordu. Enver Paşanın cephe ve asker durumunu bilmeden yağdırdığı: **«— Tüm güçleri kullanarak düşman kolordusunun mahvı»** şeklindeki emirler uygulanamamıştı, uygulanamazdı da...

Rus ordusu karadan yürürken, Rus donanması da 6 Kasım'da Kozlu ve Zonguldak'taki kömür tesislerini bombaladı. Osmanlı donanması yetişmeden Sivastopol limanına kaçtı. Bu olaydan sonra Osmanlı donanmasının koruyuculuğu altında Ünye, Ordu ve Giresun'dan yedi tabur taşındı ve Trabzon'a indirildi. 11 Kasım'da Enver Paşa Batum'un topa tutulmasının emrini donanma komutanına verdi. Enver Paşa'nın emrine göre üç taşıt gemisiyle bir miktar cephane, deve, altı kamyon ve bir uçak Trabzon'a gönderilecekti. Gönüllü bir çete Kafkas kıyılarına çıkarılacak, Batum kıyıları büyük bir çıkarmaya hazırlanacaktı. 17 Kasım'da Enver Paşa Birinci Orduya ve Liman Von Sanders'e Batum'un işgali emrini verirken, ayni gün Rus donanması Trabzonu topa tutuyordu. Limana da torpil dökmüşlerdi. Ertesi gün de Rus ve Türk donanmaları Sivastopol'da karşılaştılar. Yavuz, Rus amiral gemisine üç mermi isabet ettirdi, ancak kaçarak limana sığınan gemi batmaktan kurtuldu. Bu Karadeniz'de Türk-Rus donanma-

Türkiye'de danışman olarak görev yapan ünlü von der Goltz Paşa.

Türkleri kesinlikle savaşa sokma yolunda kararlı olan Alman parlâmento Bethmann Hollweg'in başkanlığındaki bir toplantıda.

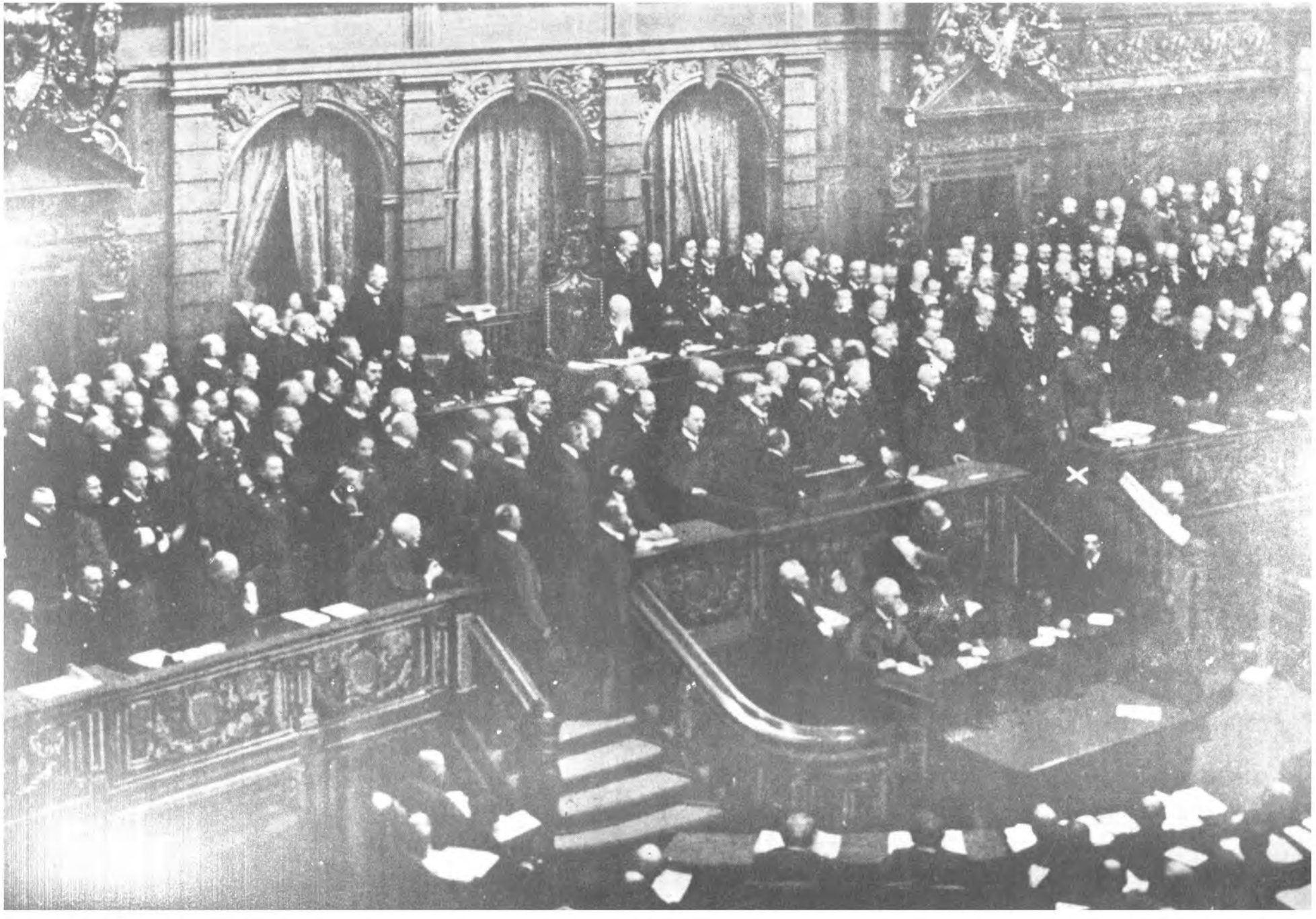

Türk askeri Galata'dan cepheye gitmek üzere geçiyor. Halk durgun onları izliyor. Acaba zafer, devlet büyüklerinin söylediği gibi kazanılacak mı? Yoksa bu gidenler Sarıkamış dağlarından bir daha dönemiyecekler mi?

Türk seferinin zaferle sonuçlanması için kurbanlar kesiliyor. Dini törenlerden sonra din ve vatan uğruna cepheye koşan Türk askeri yanlış yönetim yüzünden Sarıkamış seferinde boşu boşuna vuruluyor veya geçit vermez dağlarda donuyordu.

sının yaptığı tek çatışma oluyordu.

20 Kasım'da Enver Paşa'nın Batum'la ilgili emrilerine Hasan İzzet Paşa Rusların güçlerini artırdıkları ve yürüyüşün ertelenmesi gerektiğini, Türk ordusu güçlendirilmez ise yenilginin başa gelebileceği yolunda karşılık verdi.

Enver Paşa ise Rusların gücünü önemsemiyor, yakın arkadaşı Hafız Hakkı'nın da desteklemeleriyle Hasan İzzet Paşa'nın beceriksiz bir komutan olduğunu söylüyordu. Enver Paşa'ya göre Türk ordusu Rusları kesin bir yenilgiye uğratabilirdi. Kesin yenilgiye uğrayan Rusları kovalayan Türklerin İran ve Kafkasya'ya girişi yerli müslüman halkı ayaklandırabilir, böylece Kafkasya tamamen ele geçerdi. Ondan sonra amaç müslümanları ayaklandırarak Afganistan ve Hindistan'a inmekti. Eldeki güçle yapılması düşünülen bu akıl almaz savaş planları Enver Paşa'nın Türk kurmaylarını şaşkına çeviriyor, fakat başkomutan vekili Enver uyarılara kulak asmıyordu. Türk subayların da fazla ısrar etmesi görevlerinden alınmaları demekti. Alman kurmaylar ise gerçeği çok iyi görüyor, ama batı cephesindeki Alman ve Avusturya ordularının rahatlaması için ses çıkarmıyorlardı. Türk ordusu ne kadar Rus askerini üstüne çekerse, batı cephesindeki Alman ve Avusturya ordularının işi o kadar kolaylaşacaktı. Aslında Almanların Türkleri savaşa itmekteki gerçek amaçları böyle değil miydi?

Enver Paşa ise çevresindeki gerçekçileri, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, uzaklaştırdığı için bir roman kahramanı gibi davranıyordu. Bütün askerlik kuralları, tüm mantık bilimi ve teknik yerini geniş hayallere bırakmıştı. Artık Osmanlı ordusunda tecrübeli, kıdemli subayların değil, politi-

İstanbul'da cihat ilânından sonra Yenicamii kapısında asılı Türk ve Alman bayrakları.

Sarıkamış seferinde aç, cephanesiz, kırılmış Türk askerini bütün çabasıyla savaşırken gösteren bir tablo...

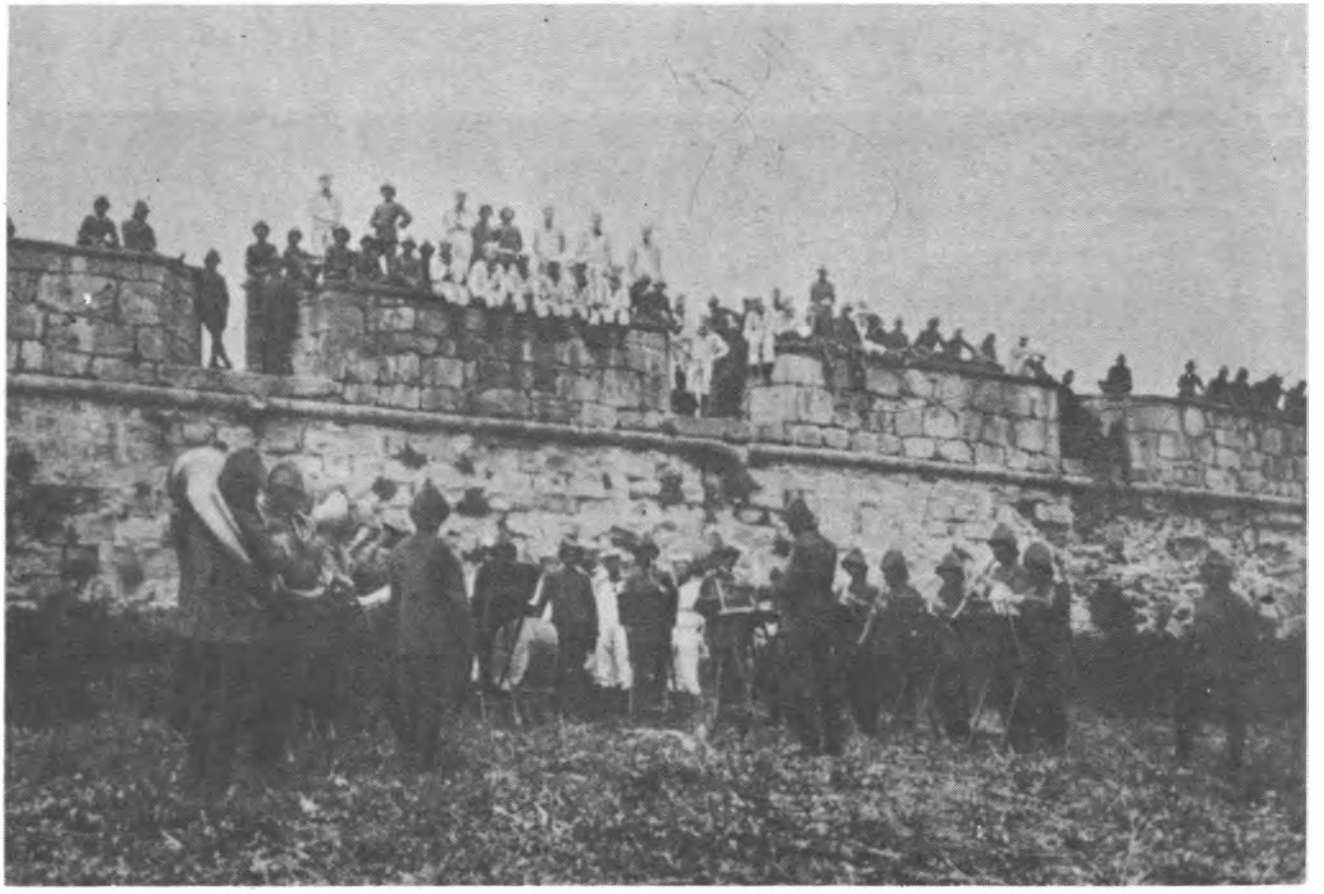

Alman-Türk dostluğu. İstanbul'da bir konser çalışması yapan Türk bandosunu surların üstüne tırmanmış olan Alman askerleri dinliyor.

ka sayesinde rütbe kazanmış kahramanlık peşindeki maceracıların sözü geçiyordu.

Her Türk'ün Unutamayacağı Dersler

Türkiye'yi yönetenler ulusun geleceğini, rahatlığını, kalkınmasını değil, gazete sayfalarına kahraman olarak geçmeyi düşünüyordu. Silahsız, cephanesiz asker cephelerde kırdılıyor, olmayacak zaferler peşinde koşuluyordu. Enver Paşa ve arkadaşları karşılarındaki güçlerin devliğini göz önüne almadan Anadolu gençlerini harcıyorlardı. Almanlar savaşı kazansa ne olacaktı? İngilizlerin ve Fransızların yerini sömürgeci olarak onlar almayacak mıydı? Askeri kırdırmak savaş sonunda Türkiye'nin hiç sayılması demekti. Oysa akıl yoluyla giderek askeri saklamak savaş sonunda güçlü kalarak söz sahibi olmak imkânını sağlardı. Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı da bu yüzden büyük zorluklar içinde yapılabildi. Aslında Kurtuluş Savaşı'nın nasıl bir mucize olduğu ve Mustafa Kemal'in ne kadar güçlü bir askerî deha olduğu Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin durumu bilindiğinde daha kesin anlaşılıyor. Sorumsuz bir mirasyedi gibi insanları harcayanlar o kanlı günlerde ileriyi düşünme yeteneğinden yoksundular. Tek amaç alkışlanmak ve kahraman olarak anılmak idi.

Hafız Hakkı Kumandanlık Peşinde

Hasan İzzet Paşa'yı Rus kolordularını yok edemediği için başarısız olarak gören ve çok kızan Enver Paşa kendisi doğu cephesine gitmek istedi. Ancak Bakanlar Kurulu buna izin vermedi. Bunun üzerine Hafız Hakkı Mecidiye kruvazörü ile Trabzon'a indi ve oradan cepheye gitti. Hafız Hakkı'nın ilk raporu İstanbul'daki görüşlerinin değiştiğini ortaya çıkarıyordu. Hafız Hakkı: «— Hopa'ya çıkarma mümkündür. Ho-

Cihat İlânından sonra Şiraz'da müslümanlar namaz kılıyor. Ancak müslümanların büyük kısmı diğer dindaşları gibi ayaklanmamış, satın alınmış sözde din adamları tarafından kandırılarak halifenin fetvasını dinlememişlerdi.

pa'dan askerî harekâta ait yol ile Çoruh nehrine varılabileceğini» yazıyordu. Böylece Hafız Hakkı Hopa'ya çıkarılacak tümenin Batum üzerine yürüyebileceğini bildiriyordu.

Bu rapor üzerine 27 Kasım'da Enver Paşa doğudaki üçüncü orduya yeni bir saldırı için emir verdi. Doğudaki ordunun yoksulluğunu iyi bilen Kâzım Karabekir Paşa kendisine bir saldırının pek acele olduğu yolunda uyarıda bulunduysa da çok ters ve bir başkomutan vekilinden duyulmaya alışılmamış kaba bir ifadeye başvurdu. Enver Paşa'nın çevresine olan davranışlarını anlatmak bakımından önemli bir örnektir. Enver Paşa kendisini uyaran Kâzım Karabekir Paşa'ya şöyle cevap verdi:

«— Senin doğudaki durumdan haberin yok galiba. Ordumuzun bir çok fedakârlıkla elde ettiği Azap - Gerek - Sıçankale hattından çekilmesi ile anarşiye sürüklendi. Valiler, İttihat ve Terakki'nin mensupları bile Talât beye ve bana şifreler çekiyorlar. Bunun için Hafız Hakkı beyi oraya gönderdim. Durumu yerinde görüp bana bildirecektir...»

Ölüm-Kalım Savaşı

Enver Paşa Rusların üzerine bir ölüm-kalım saldırısı yapmak üzere karar verdiği zaman tamamen partisinin ileri gelenlerinin etkisi altındaydı. Askerlik ile ilişkisi olmayan bu kişiler partilerinin askerî zaferler kazandırarak halkın gözünde kahramanlaşmak oyunu içindeydiler. Bir ulusu yönetenlerin politik durumlarını sağlamlaştırmak için sonu belirsiz savaşlara girişmesi de gelecekteki büyük felâketlerin habercisiydi.

Hafız Hakkı doğu cephesine gönderildiği zaman bambaşka hesaplar içindeydi. Zeki bir insan olan Hafız Hakkı bir yerde Enver Paşa'nın da rakibi sayılırdı. Şimdilik sadık bir dost olarak gözüküyorsa da doğu cephesinde kazanacağı başarılar Encer Paşa önünde daha güçlü olmasını sağlayabilirdi. Enver Paşa da aslında Hafız Hakkı'nın İstanbul'dan uzakta olmasını istiyordu. Türk devleti ayakta kalma savaşı verirken yöneticiler böylesine karışık ve zararlı tutum içindeydiler. İşte bu duy-

gular içinde Hafız Hakkı Enver Paşa'ya bir rapor yazarak —Bir kolordu ile cepheden, iki kolordu ile Bardiz-olti üzerinden Ruslara başarıyla saldırı yapılabileceğini, rütbesi yükseltilir de kumandanlığa getirilirse bu işi kendisinin kolayca yapabileceğini— bildirdi.

Şimdi bu rapor üzerine yine politik çark işlemeye başlamıştı. Enver Paşa kahramanlıkları kimseye bırakmak niyetinde değildi. Cemal Paşa Mısır'a saldırıya hazırlanıyordu, Hafız Hakkı Kars'ı alırım diyordu. Bu iki zaferi de kendine maletmek amacıyla Enver Paşa kimseleri dinlemedi Alman Genel Kurmay Başkanı ve Alman Harekât Şubesi Başkanıyla yola çıktı. 6 Aralıkta Yavuz zırhlısı Osmanlı tarihinin en acı yenilgilerinden birisini hazırlayan bu ekibi taşıyordu.

Yolculuktan 3 gün önce ise Teşkilât-ı Mahsuse adıyla kurulan bir tür maceracı ve komando sayılabilecek birlikler Çoruh ırmağını geçerek Ardanoş'u almışlar ve Ardahan'ın yakınına gelmişlerdi. Ayrıca bazı Türk çeteleri de Batum elektrik santralını tahrip etmişlerdi. Bu başarılar Enver Paşa'yı cesaret-

Türk - Rus savaşlarını anlatan iki tablo. Kazak süvarileriyle kıyasıya savaşa tutuşmuş Türk piyade ve süvarileri... Bu en az tablolarda gösterildiği kadar acımasız olmuştu.

İki İranlı derviş. Bunların bile cihat ilânıyla ayaklanması bekleniyordu.

lendirdiği kadar kolay zaferlere sahip çıkmak için sabırsızlandırıyordu. Paşa Kafkas cephesine gitmeden önce de Batum dolaylarında karaya çıkarılmak üzere Alman yarbayı Strange'nin komutasında iki taburun denizden gönderilmesi emrini verdi. Bu güç 10 Aralık'ta Rize'ye çıktı. Rize'ye çıkan birlikler Yakup Cemil ve arkadaşlarının Teşkilât-ı Mahsusa kuvvetleriyle birleşerek Ardahan ile Batum arasında Çoruh vadisinde çete savaşları yaptılar. (Ansiklopedide bu ayrıntılara girmenin nedeni yapılan yanlış girişimler üzerine belgelere dayanan bilgiler vermek ve yakın tarihimizin derinine inilmeyen olaylarını okurun önüne sermektir. Böylece sayın okur da kendi kişisel yorumunu rahatça yapacaktır.) Böylece zaten zayıf ve sayıca az Osmanlı Ordusunu toplu ve güçlü tutmak gerekirken ve de savunma günleri geldiğinde çaresiz kalmamanın çareleri düşünülmesi gerekirken güçler dağıtılıp duruyordu. Enver Paşa'nın tutumu milyonlarca sayıda askere ve malzemeye sahip bir komutanınki gibiydi.

Artık Karar Verildi...

Ölüm ve acı son Osmanlı İmparatorluğunun bünyesini sarmıştı. Artık karar verilmişti. Mareşal Fevzi Çakmak Sarıkamış saldırı planı hakkında Hafız Hakkı'nın kararlarını şöyle açıklar:

«— Hafız Hakkı şuna inanmıştı —Düşman ardında adam görünce kaçar— Rus'ların yapısı böytedir. Almanlar Tannenberg savaşında Rusları böyle kaçırmıştır. —Bu sözlerle büyük bir çevirme hareketi düşünülüyordu. O devirde Enver'in karargahında Tannenberg model alınıyordu. Almanlar da bu modeli destekliyordu. Hafız Hakkı, Rus'lar kaçamadan onları kuşatarak yüzleri kendi ülkelerine, sırtları Türk sınırına çevrili bir savaşa zorunlu kılmak amacındaydı. Böylece bozulacak, esir düşecekler ve baskın ile Kars alınacaktı. **Hafız Hakkı —Oltl hareketi baskın etkisi yapar. Rus'lar karşı koymadan çekilir ve ters cephe ile savaş Kars'ın alınmasını sağlar. İlkbahar gelmeden bir şeyler elde etmeliyiz—»** diyordu.

Hafız Hakkı düşüncelerini açıklıyor, Enver Paşa destekliyordu. Çelişkiler ve hayallerle dolu bu plânın yanlış düşüncelere dayandığını görmek, oysa öylesine basitti ki...

«— Düşman ardında adam görünce kaçar. Rus'ların yapısı budur. Almanlar Tannenberg»de böyle yapmışlardır.» sözü ancak bir kumarbazın ağzından duyulursa şaşılmazdı. Rusya ardında adam görünce kaçmıştı Tannenberg'te, ama ardındaki Alman gücü korkunçtu. Rus'ları kaçırması, korkut-

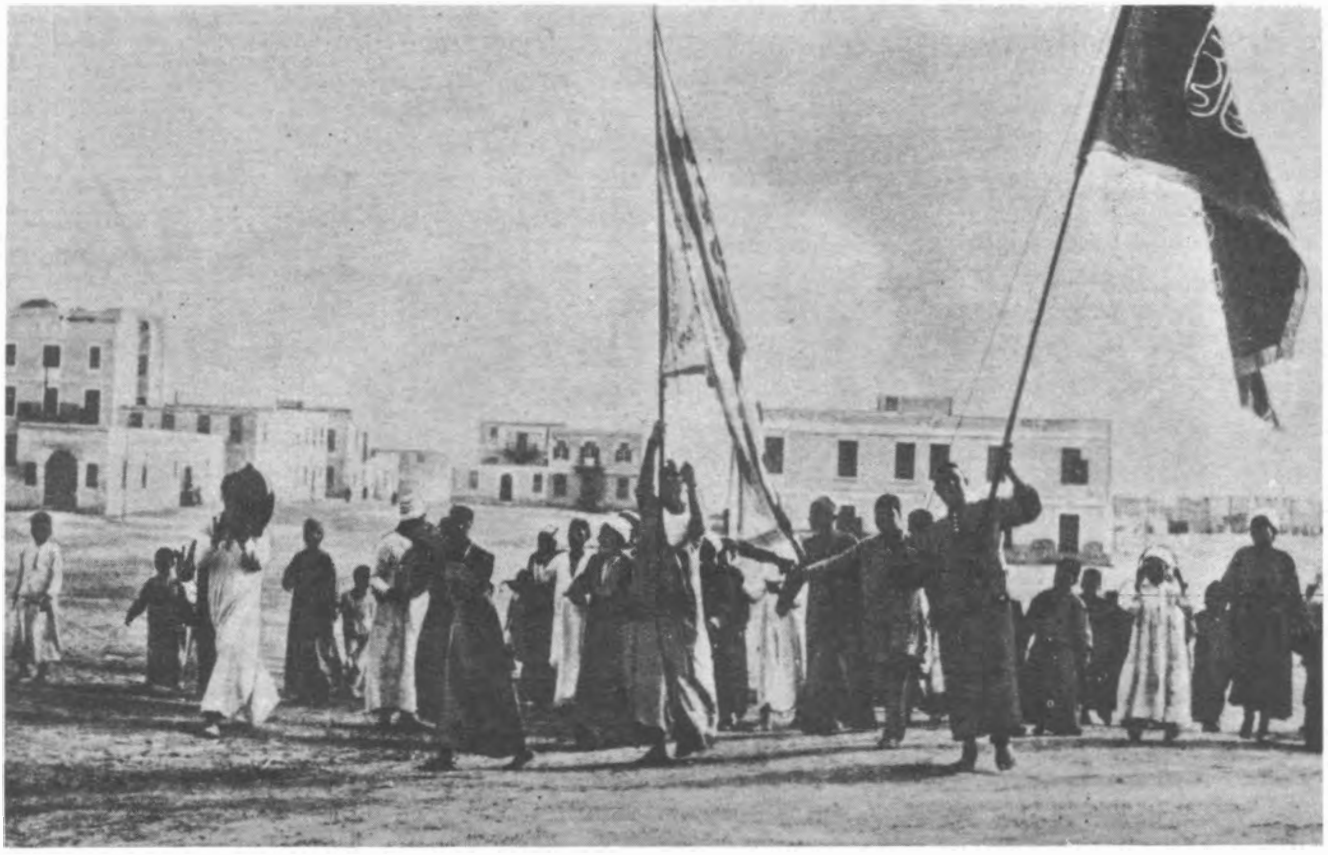

Almanların ve Osmanlıların büyük ümit bağladığı cihat ilânı çok az sayıda müslümanı etkilemişti. İşte bunlardan küçük bir grup. Arabistan sokaklarında yürüyüş yapanlar.

ması beklenen Türk ordusu ise aç, çıplak, cephanesiz, çadırsız (sıfırın altında 20 derecede erler açık havada uyuyor sabaha çoğu donarak ölüyordu), hastaydı. Rus'ları Tannenberg'te kovalayan Alman ordusu Ağustos'ta savaşmıştı. Arazi düzlüktü. Cephanesi vardı, karnı toktu ve düzenli çalışan taşıtlar sürekli ikmal yapıyordu. Bu işler için yetiştirilmiş güçlü bir ordu ve orduların başında da Hindenburg ve Ludendorf gibi üstün yetenekli komutanlar vardı. Sarıkamış Savaşı ise Aralık ve Ocak aylarında, soğuğun sıfır altı 20 ile 40 derece arasında değiştiği sarp, kayalık bir bölgede yapılacaktı. Kar bir metreyi aşmıştı. O devirde ülkenin düzlüklerinde bile ulaşım yapılamazken böylesine bir arazide orduya ikmali hangi araç yapacaktı? Askerin talim ve terbiyesi geriydi. Askeri güçleri yönetenler rütbeleri ve mevkilerini politika sayesinde almışlardı.

Türk ordusunda görevli Alman kurmaylar böyle bir seferin sonunu görecek kadar bilgiliydiler, ama susuyorlardı. Çünkü Berlin öyle istiyordu. Türkler ne olursa olsun Rus'ları üstlerine çekmeliydi. Ancak bir tek Alman subayı Liman von Sanders ilkbahara kadar beklemenin gerekli olduğunu, ondan sonra Sarıkamış ve Mısır seferlerinin yapılması gerektiğini söylemişti. Ama Berlin'den aldığı sert uyarılar onu da susmak zorunda bıraktı. Türk karargâhı sanıyordu ki, baharda barış olur, büyük savaş biter ve Türkler hiç bir yer kazanamadan elleri boş kalır. Gerçekte Almanya Marne yenilgisine uğramıştı. Plânlar aksamış ve cephelerde siper savaşına dönülmüştü. Alman Genel Kurmay Başkanı Von Falkenhein üstlerine verdiği raporda savaşın artık çok uzayacağını bildirmişti. Önceleri aylarla süresi hesaplanan bu savaş yıllarca bitmeyecek ve dünya tarihinin en kanlı günleri yaşanacaktı. 9 milyon ölü ve 32 milyon yaralı ile...

Almanlar ise bu gerçekleri çoktan bilmelerine rağmen **«Çabuk tutun elinizi, savaş yakında bitecek»** diyerek Türkleri kandırmaktaydı. Savaş yakında bitecek düşüncesiyle Osmanlı ordusu her cepheye dağıtılıyordu. Karlı dağlarda aç ve cephanesiz dolaşan dağınık Türk birliklerini Rus'lar kolayca yok edebilirdi. Ama onların aklına herhalde böylesine zayıf güçlerin saldırıya geçebileceği gelmiyordu. Ama Rus'ların yapamadığını soğuk ve malzemesiz-

Savaş alanından geriye kalanlar. Ölü insanlar, hayvanlar, kırık tekerlekler...

lik yaptı doğudaki Türk ordusunu yok etti. Rus'lar saldırı karşısında bütün güçlerini bir araya toplamışken Enver Paşa hala Tebriz'i ve Ardahan'ı işgal ettirecek esas vuruşma alanından orduyu çekecekti, zayıf düşürecekti. Bütün bunlara rağmen asker öylesine vuruştu ki güçlerinin tam olması halinde Rus'ları perişan edebileceğini ispatladı. Ama ne yazık ki taşıma su ile değirmeni bu kadar döndürmek mümkündü. O da ancak Türk gibi dövüşebilmek ile.

Liman Von Sanders'in Anılarında

6 Aralık günü Enver Paşa Trabzona gitmeye karar verdiğinde harekat düşüncesini Liman Von Sanders'e açıklamıştı. Alman generali şöyle anlatıyor :

«— Düşünülen harekat hakkında genel karargah'a mensup bir Alman subayı tarafından bir kaç gün önce bilgi edinmiş ve onun yapılabilmesi için çareler aramıştım. Bu hareketin tamamiyle imkânsız olmamasına karşın çok güç olduğuna inandım. Türk'lerde yalnız askeri sıcak tutacak elbise ve bu işe yarar ayakkabı eksik olmakla kalmayıp Türk - Rus hududuna en yakın yer olan Ankara ve Ulukışla demiryolu istasyonlarının kuş uçuşu mesafeleri 600 Km.'ye ulaşıyordu. Şimdi eğer bir silâhın, merminin, elbisenin, yiyeceğin bir ordunun beslenmesi için gerekli olan tüm malzemenin hayvan sırtında veya kağnı arabalarıyla cepheye ulaştırılması, insan ve sevkiyatının da bu koşullar içinde kar, kışta yapılması zorunluğu düşünülürse bu atılımın ne demek olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Kafkas Türk ordusunun Karadeniz yolu ile beslenmesi olasılığı da Rus donanması yok edilmedikçe gerçekleşemezdi. Enver Paşa'nın dikkatini bütün bu güçlüklere çekmek istediğim de bana —Ah bunlardan şimdi bahsetmeyelim, bunları hiç düşünmeyelim— demişti.

Enver'in bunları düşünmemesi ve bahsetmemesi binlerce Türk kahraman, gürbüz Türk askerinin hayatına malolmuştu.

...Ve Kumandayı Enver Paşa Alıyor

Üçüncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa bu sıralar bir saldırı düşüncesine kesinlikle karşı çıkmaya başlamıştı. Sarıkamış savaşının yapılmasını istemiyordu. 18 Aralık 1914 günü Enver Paşa'ya şifreli bir telgraf çekti.

«— 9. Kolordu, 10. Kolordu kol başları Kötek - Kars yoluna sekiz günde varır, bu sırada yalnız kalan 11. Kolordunun ezilmeyeceği süphelidir. Kol başları büyük dağlardan çıkınca kendilerinden az olmayan düşman karşısında güç duruma düşeceklerdir. Bu saldırı biçimindeki meydan savaşının sonucunu hazırlığımıza göre şüpheli görüyorum. Geçici bir başarı olacak ve uzun sürecek sefer sonunda aleyhimize dönecektir. Meydan savaşı vermeyip İd'deki düşmanı atmakla yetinelim. Gelecek için saldırı ve istila ümidi bırakır.»

Bu telgraf için Mareşal Fevzi Çakmak «Kerâmet gibi bir telgraftı» der. Sonrasını yine Fevzi Çakmak şöyle anlatır :

«— Hasan İzzet Paşa'nın amacı büyük bir saldırıcı yapmamak, İd'deki düşmanı atarak savaşı kesmektir. Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı Almanı Guse diyorki: Üçüncü ordunun keşif gibi saldırı fikri vardı, Kafkasya'da isyan çıkarmak ve böylece Almanya ile Avusturya'ya yardımcı olmak mümkün görünüyordu. Her taraftan saldırı düşüncesiyle gelmiş bir başkumandan böyle bir telgraf üzerine artık Hasan İzzet Paşa'yı tutamazdı. Başka komutan da yoktu. Enver kumandayı üstüne aldı...»

Türk askeri doğu cephesine doğru yolda. Giyimleri kış için yetersiz. Silah az, cephane az, her türlü malzemenin geriden takviyesi yok denilecek kadar yetersiz.

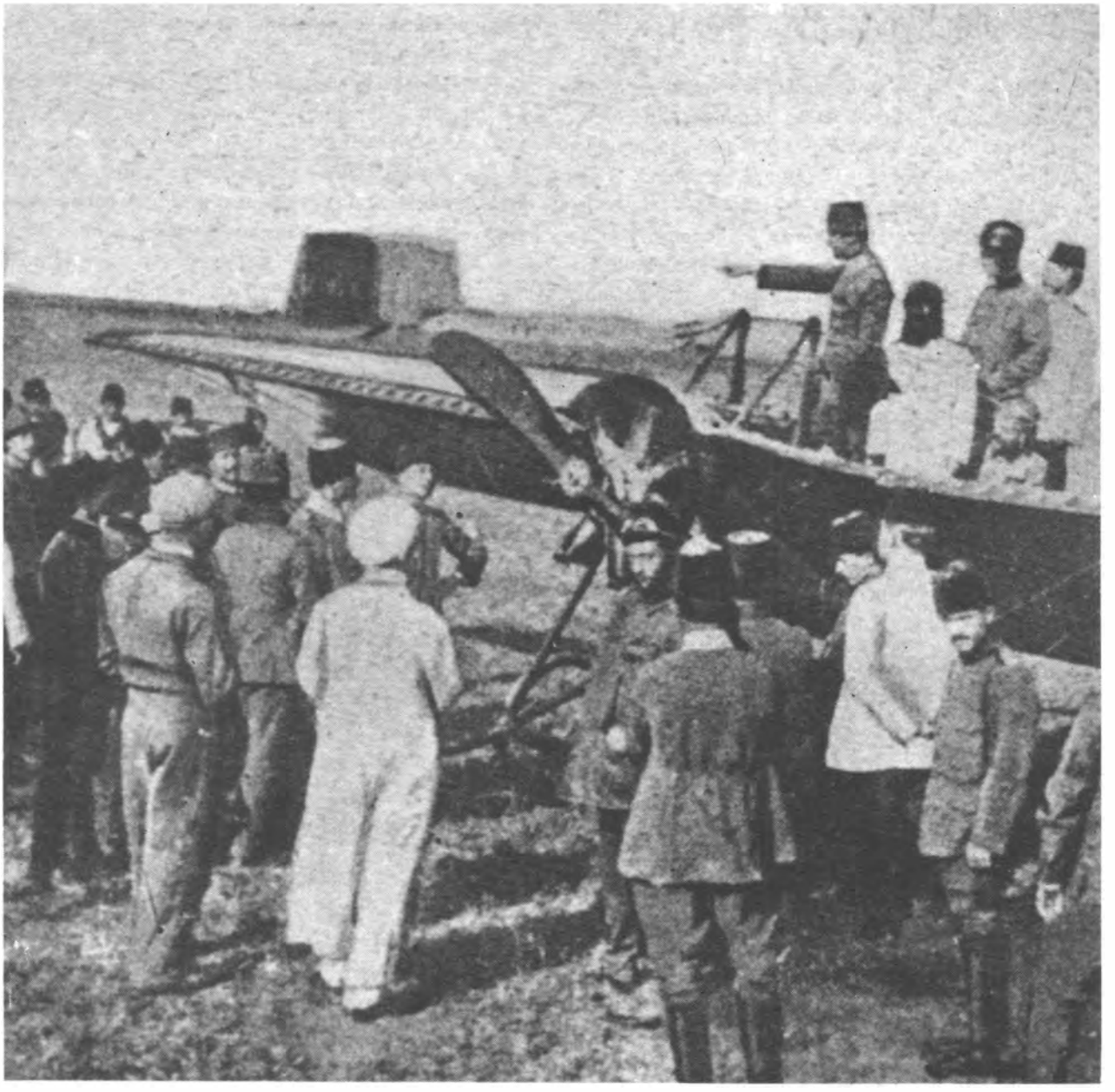

Yeşilköy'de bir Türk uçağı. Bunun Rus cephesine gönderilerek keşiflerde kullanılması düşünülmüştü.

90 Bin Türk'ün Hayatına Kıyan Rüyalar

Almanya gördüğü savaş rüyalarında Türk birliklerini Kafkas içinde görüyor ve Türkleri gören milyonlarca müslüman ayaklanıyor. Sonra bu ayaklanmalar Hindistan'a sıçrıyor ve Rus'lar ile İngilizler ne yapacaklarını şaşırıyorlardı. Bu düşler sonucu 90 bin Türk askeri cephelerde, geri kalanı da tifüs gibi hastalıklardan ölüyordu.

14 Aralık 1914 günü Enver Paşa amcası Halil ve Kâzım Karabekir beylere bir emir veriyordu. Buna göre birer tümenalarak İran ve Turan'ı fethedeceklerdi. Kâzım Karabekir'e verilen önerge şöyleydi :

«1 — Görevliniz tümeninizle İran'a yürümek ve Tahran'ı işgal Ile İran hükümetinl Rus baskısından kurtarmaktır. Olursa Türkistan'da isyan çıkarmak ve geçtiğiniz yerleri Rus ve İngilizlere karşı ayaklandırmaktır. Afganistan üzerine çalışmanız uygun olur.

Rusya'da savaş haberleriyle dolu gazeteleri satanlar.

2.— Yolda bulunan Basra tümeni kumandanı Süleyman Askeri beyle haberleşiniz ve Bağdat'ın İngilizler eline düşmemesi için gerekirse Bağdat'a yürüyünüz, gerekmezse kısa yoldan Tahran'a yürüyünüz.

3 — Tebriz üzerinden Dağıstan'a yürüyecek olan Halil beyle haberleşiniz.

4 — İran'a hakim olmak değil, İran'ı Rus boyunduruğundan kurtarmak için geldiğiniz, Rus'ların Avrupa'daki tüm savaşlarda başarısızlığa uğradığını söyleyiniz.»

Bu seferin yapılacağı Tahran 1350 kilometre, Aşkabad ise 2000 kilometreydi.

Sarıkamış seferi başlarken Türk subaylarından birçoğu Köprüköy zaferi üzerine aşırı derecede kendilerine güveniyorlardı. Olayların gelişmesini ve savaşı yapan ordunun Alman Kurmay Başkanı Guse'nin yazılarından izleyelim :

«Başkumandan karargâhındaki Türk'lerden bazıları birliklerinin gücünü ölçerken aşırılığa varmışlardı. Bunların gözünde bu cephede harekât yeterli derecede ileriye götürülemiyordu. Fakat hiç birisi de Kafkas cephesini tanımıyordu. Von der Goltz Paşa bunlar için şöyle demişti —Kafkasya'da maalesef Napolyon Bonapart olduğunu iddia eden ve cahil yetişen bir çok adam vardır. Bunlar ordularına güçleriyle bağdaşmayan görevler vermişlerdir ve bu yüzden ordularını büyük zararlara uğratmışlardır.—

Enver Paşa 19 Aralık'ta Üçüncü Ordu Kumandanlığını üstüne aldı. Bronsart Paşa onun kurmay başkanı oldu. Saldırı şu şekilde yapılacaktı :

İd civarında Üstomin komutasında Rus tugayı vardı, bu tugaya yapılacak saldırı savaşın ilk bölümü olacaktı. 10. Kolordunun ileri yürümesi hakkında bazı görüş ayrılıkları vardı. Bu kolordunun bir kısmı bir tümenden biraz fazla mıntıkaya gelmişti ve yedek olarak Köprüköy civarında bulunuyordu. Kolordunun geri kalanı Erzurum civarına varmıştı. En geçerli davranış kolordunun Köprüköy civarında bulunan kısımlarını doğrudan doğruya Kuşe üzerinden Kuzeye yöneltmek, Erzurum civarında bulunan kısımlarını doğrudan doğruya Kuşe üzerinden Kuzeye yönetmek, Erzurum civarında olanları da Bar üzerinden İd'e doğru sürmek idi. Fakat Hafız Hakkı bey kendi kolordusunu göz önünde tutmak istiyordu ki benim direnişime karşılık Enver Paşa'yı inandırdı. Köprüköy'deki birliklerini Erzurum'a çekti ve bütün kolordu Erzurum'dan İd'e ilerledi. Köprüköy'den Erzurum'a giderken yorulan birlikler sefere bu yüzden zinde olarak katılamadılar. Oysa Köprüköyü-Kuşe üzerinden hem mesafe kısaydı ve sadece tek bir dağ aşılacaktı. Şimdi birliklerin önünde şöyle bir yol vardı.

Köprüköy ortalama 1.660 m. yüksekliğindedir. Erzurum'un doğusundaki boğaz «Deveboynu» 2.100 metre, Fırat vadisi 1.600 metre, Fırat'ın kaynağının kuzeyindeki boğaz 2.100 metre, İd veya Kaleboğazı iniş kısımları ortalama 1.500 metre.

9. Kolordu 20 Aralık'ta Köprüköy kuzeyindeki dağ geçitlerinde sefere hazır bekliyordu.

10. Kolordu Erzurum - İd yolu üzerinden, Tortum vadisinden Kaleboğazı'na doğru yürüyordu. Kolbaşları ise Sivridağ tepesinde idi. Geçitler karla doluydu. Ayın 21'inde kar yeniden yağmaya başladı ve iki gün şiddetle sürdü. Kışın yüksek dağlarda haberleşmenin kesileceği düşünülmüştü ve birliklere bir kaç gün geçerli olmak üzere yürüyüş planları verilmişti. İlk iki gün yürüyüş verilen planlara göre yapıldı. Kolordular emredilen hedeflere vardılar. İstümin Rus tugayı İd'den Oltu'ya doğru atıldı. Bin civarında da esir bıraktı. Ordu karargâhı 23 Aralık'ta İd'e geldi. Türkler kuşatma harekâtı için Hafız Hakkı'nın isteğine göre Tortum gölü güneyinden dolaştıkları için Rus tugayını tamamen yok edemediler. Olti'ye çekilen düşman dikkate alınmaya değer bir varlık gösteriyordu. Bu sırada 9. Kolordunun yürüyüş hattından Aras vadisine giden yollar ve özel-

likle Kötek'e giden yolun karla kapandığı haberi gelmişti. Bunun üzerine 9. Kolordu ayın 24'ünde Bardız'a yürüdü. 10. Kolordu ise Olti'de toplandı. İleri kıtaları ise Kars şösesine doğru ilerledi. İşte burada korkunç kararlar verildi.

Durum gerçekte şöyle gelişmişti :

Rus komutanlığı baskına uğramasına uğramıştı, asıl Rus gücü Aras vadisinde bulunuyordu. Demiryolunun son noktası olan Sarıkamış'ta bir muhafız taburu bulunuyormuş. Yenilmiş olan İstümin tugayı kuzey doğu istikametine çekilmeye devam ederken Türk birlikleri çok zorlukla karşılaşmıştı. Çok karlı ve buzlu yerlerde dik yamaçlar aşılıyor ve bazı dar yerlerde ancak birerle kol gidilebiliyordu. Yük hayvanları, atlar, katırlar piyadenin işini daha da zorlaştırıyordu. Bastıkları yerde kar kabarıyor, ezdikleri yerler kayıyordu. Adımları insan adımına uymadığı için her bastıkları yer Türk piyadesi için birer engel gibiydi. Bütün askerin en az bir günlük dinlenmeye ihtiyacı vardı. Bundan sonra ilk plana göre düşmanın gerçek gücünün olduğu yere yürünecekti. Bronsart paşa dinlenme günü ve kolordu-ların çark hareketi üzerine açık ve kesin anlatımlarla Enver Paşa'ya tekliflerde bulundu. Enver Paşa'nın ise aklı başka noktalardaydı. Enver Paşa da arkadaşı Hafız Hakkı bey gibi Rus'ların hiç savaşmadan kaçacağını sanıyordu. Bu yüzden de Rus'ları Kars'a çekilmekten önlemek amacındaydı. Rus'ların savaşmadan çekileceklerini düşünmek fazla saflık oluyordu. İleride de görüleceği gibi hiç savaşmadan kaçmak Rus'ların aklına bile gelmemişti. Gelmesi için sebep de yoktu.

Kendi görüşünden şaşmayan Enver Paşa tarafından şu tertibat emredildi : 25 Aralık'ta 9. Kolordunun iki tümeni dinlenmeden Sarıkamış'ı alacak, 10. Kolordunun 32. Tümeni Olti'den Bardız'a gelinceye kadar 9. Kolordunun 3. tümeni Zivin'e karşı kuşatma kolunun yanını sağlamak için Bardız'da kalacak, 10. Kolordu iki tümeniyle Kars'a ilerleyecek Ordu komutanlığı da 9. Kolorduda kalıyordu. Bu durumda düşmanın asıl yok edilmesi gereken gerçek gücünün üstüne gidilmiyordu. Bu yüzden de bitkin askere bir gün dinlenme verilmemişti. Bronsart'ın bu yoldaki ısrarlarını Enver Paşa kabul etmemişti.

Bu harekât çok kahraman ve azimli Türk askeriyle başarılabilirdi. Ancak kumandanların bilgilerinin çok yüksek olması, ayrıca büyük tecrübeler geçirmiş olmaları ve ani, isabetli kararlar verebilecek yeteneklerde olmaları gerekiyordu.

9. Kolordunun Bardız'dan Sarıkamış'a yürüyen iki tümeni yolda fazla güçlük çekmediler. Sağda yürüyen 29. tümen 5 Aralık'ta güneş batarken Sarıkamış'ın kuzeybatısında Rus birliklerini mevzilerinden geri atmıştı. Fakat Sarıkamış'a birliklerin alışık olmadığı gerekçesiyle bir gece saldırısı yapılmadı. Kolordu komutanı birliklerin yorgun olduğunu de ileri sürerek saldırıyı 27 Aralık'a erteledi. Bu erteleme Sarıkamış seferinin dönüm noktasıt olmuştur.

Türk askeri cephelere gitmek için İstanbul'dan ayrılıyor.

Aras vadisinden Rus arazisindeki Kars çayına giden iki şose vardır. Bu iki şose Sakamış civarında birleşir. Şoselerden birisi Erzurum - Kars büyük şosesidir, diğeri ise Karakurt civarında başlayan şosedir. Sarıkamış bir vadi içinde ve Kars çayının güney doğu sırtlarındadır. Türk'lerin Sarıkamış kentini ve güney doğu tepelerini seri hareketlerle elde ederek Rusların irtibat hatları üzerine düşmeleri için birliklerin güç ve yeteneklerinden en yüksek noktada çaba iste-

meleri gerekiyordu. Halbuki kumandanlık «azami» iş yaptırmak imkânı kalmadığı halde birlikleri gereksiz yere yoruyor ve zorluklar içine düşürüyordu. Artık fırsat kaçırılmıştı. Ruslar takviye alabilmek için süre kazanmışlardı. Türk'lerin ise değil takviye almak, yiyecek ve kapalı yatacak yer sağlamak imkânları bile yoktu. Düşmanla gece gündüz karşılıklı ateş açılıyordu. Bir metre kar vardı. Savaş hattı üzerinde köyler yoktu. Bu da barınak ve biraz olsun yiyecek bulunamaması demekti. Ordugah kurmak zorunluğu vardı, erzak gerekliydi. Gerideki bazı köylerden sağlanan yok denecek kadar erzak bile sevindiriciydi, atların eğerindeki ve torbalardaki gülünç derecede az yiyeceklerle yetiniliyordu. Ayın 25'inde kaçan Kazak'ların bıraktığı sıcak yemekler sürpriz olmuştu. Bu örnek de iki ordu arasındaki

Kahire, İngilizler için Londra kadar önem taşımaktaydı.

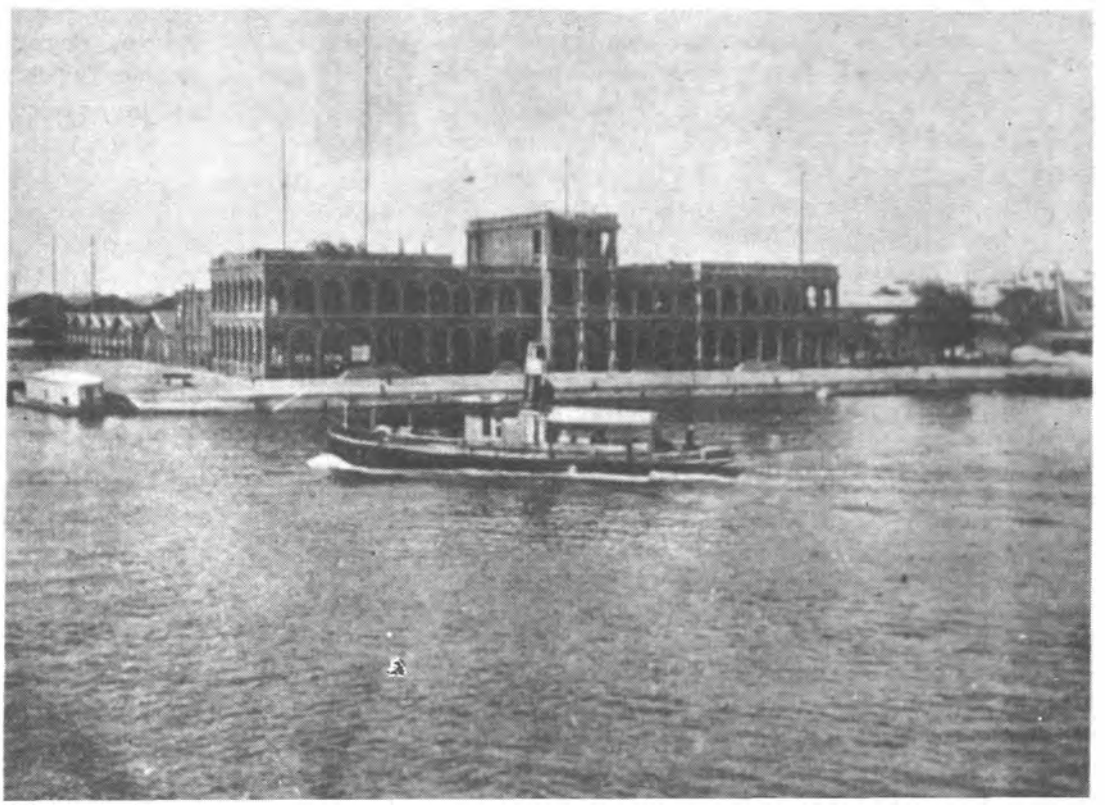

İngilizlerin denetiminde olan Port Said limanının Türk'lerin eline geçmesinden korkuluyordu.

savaş olanaklarındaki ayrıcalığı gösterir. Türk ordugâhında tek yemek vardı. Zeytin ve Ekmek. 25 Aralık'tan 2 Ocak'a kadar asker ordugâhını çadırsız ve korlar üstüne kurmuştu. Yani sıfırın altında 35 ile 40 derecede açıkta uyuyorlardı. Korlar üstünde.

Artık donarak ölmeler, veya kısmen donarak el ve ayak parmakları kopanlar vardı. Mahrumiyet son kertesine ulaşmıştı. Asker huzursuz ve sinirliydi. Fısıltılar, dertleşmeler boşlamıştı. Erat seferin gereksiz ve yanlış yapıldığı kanısına varıyordu. Bu ordu için korkunç bir durumdu. Kürt'lerin başlattığı firarlar tehlikeli sayıda artıyordu. Şimdi bir çok er, subaylarda koçmaya hazır inancını uyandırmaya boşlamıştı. Giderek firarlar çoğaldı.

27 Aralık günü saldırı başladığında 17. tümende savaşacak güç tükenmişti. Ben (Alman subayı ve üçüncü ordu kurmay başkanı Guse) 17. tümeni ilerletmeye çalıştığım sırodo bir piyade mermisiyle kolumdan yaralandım. Tümen artık bir enkazdan başka bir şey değildi. 29. Piyade tümeninin durumu do bundan iyi değildi. Enver Paşa kendisi bu tümeni yürütmek çabaları gösterdiyse de ilerleme olamadı. Bunun saldırısı do böylece durdu. Ordu karorgâhındoki subaylar ise avcı hattının çok yakınında bulundukları için gereksiz yere şehit düştüler. Enver Paşa ise kan ve duman içinde Rus'ların topçu ateşi altında şaşıran avcı birliklerine şöyle bağırıyordu :

— Ne zaman öleceğinizi yalnız Cenabı Allah bilir. Her top mermisinde ölümden korkarsanız, bugün bin defa ölürsünüz, fakat bir defa ölünür, siz de bir defa öleceksiniz, şu halde Allah istediğini yapıncaya kadar kendinizi koruyun, dağılmayın. —

Artık 10. ve 11 Kolorduların takviyesini beklemek gerekiyordu. Bu iki gücün durumundan çok geç ve eksik bilgi alınmaktaydı. 27 Arolık'to 28. Tümen Bordiz'den gelerek ordunun sağ tarafına ulaştı. Durumu kurtarmak için bu tümen de yetmedi, çünkü Rus'lar sürekli takviye getiriyorlardı.

Aros vadisindeki Rus kuvvetlerine kumanda eden General Bergmann Türklerin İd üzerine ilerlediklerini haber alınca oldukça yorgun bulunan sağ torofı ile 24 Arolık'ta saldırıya karar verdi ve bir piyade olayını Bardız civarındaki Çil Horoz geçidine yolladı. Fakat bu olay Türklerden önce bu geçidi tutamadı. Ayni akşam Kafkas ordusu başkomutan vekili Mişleyevski ve Kurmay Başkanı General Yudeniç Tiflis'ten Micingert'e geldiler. Mişloyevski Zivin tepelerine geri çekilmek istiyordu fakat Yudeniç'in karşı koyması üzerine vazgeçti. 25 Arolık'ta Türklerin Bordız'ı aldığı haberi Rus'ları ürküttü, Üstomin tümeninden

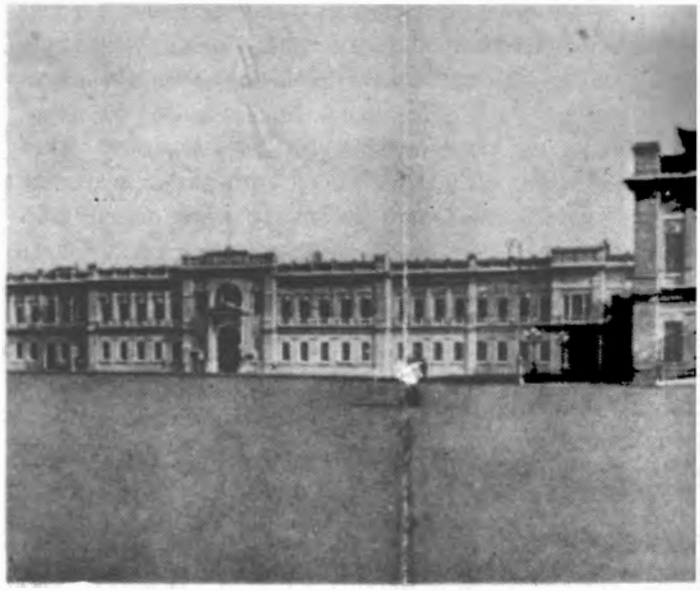

Kahire'de Hidiv'in sarayı.

de haber alınamaması durumun Rus'lar için kötü olduğunu gösteriyordu. Sarıkamış Türkler tarafından tehdit ediliyordu. Sarıkamış gerçek menzil noktasıydı. Bütün gerekli Rus malzemesi oradaki depolordoydı. Sorıkomış'ı korumak için Mişloyevski cepheden on iki tabur piyade, bir kozak olayı ve bir batarya, bir havan topçu taburunu yürüyüşe geçirdi. Bu sırada Rus'ları paniğe uğratan bir olay oldu.

Esir Türk Subayının Üstünde Bulunan Emir

10 Kolordu Kurmay Başkanı yardımcısı Binbaşı Nasuhi bey Olti'de Rus'lora esir düşmüştü. Üstü arandığında Türklerin Sorıkomış'o kesin saldırı ve bu kentin işgali emri çıktı. 26 Arolık'to Rus kumandanlığına ulaşan bu belge telâş yarattı. Derhal bir toplantı yaparak durumu gözden geçirdiler. Eğer demiryolları Türklerin eline geçerse Rus'ların gerilerle teması kesilmiş olacaktı. Bu mahvolmaları demekti. Bir de Rus ordusunun ardına iki Türk kolordusu düşecek olursa ikinci bir Tonnenberg yenilgisi doğacaktı. Bunun üzerine yolsuz dağlardan çekilerek Kağızmon'a geçmeyi kororloştılor. Mişloyevski artık Sarıkamış'ta tutunocoğından ümitli değildi. Aros vadisinde topları ve geri kolonları yok etme emrini verdi. Kendisi de derhal Tiflis'e gitti.

Rusyo'nın içinde ne kadar yedek güç varsa şimdi Tiflis'te toplanmıştı. Yeni kurulan 3. Kafkas tugayı, İkinci Türkistan kolordusu için toplanmış

Fransızların yanında savaşa katılarak esir düşen Senegal'li bir müslüman ve Fransız askerleri.

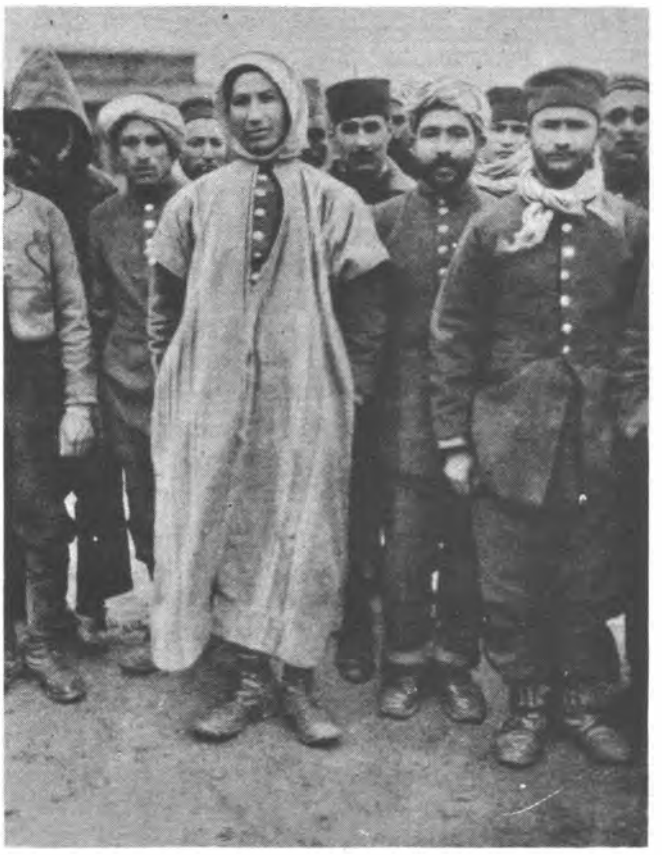

Müslümanların yanında değil de Fransız'lar yanında savaşa giren müslüman Faslı erler esir düştükten sonra.

Doğu cephesinde savaş açılırken bir diğer planda Süveyş kanalını ele geçirmekti.

erat, bir sahra topçu taburu, bir ağır sahra obüs taburu, demiryolu ile diğer yollardan Sarıkamış'a ve Sibirya Kazak tugayı da Ardahan'a gönderildi.

Türk ordusu Sarıkamış üzerine saldırısını 27 Aralık'ta ertelediğinden Rus'lar takviye aldıktan sonra zayıf saldırıları önlediler. Enver Paşa ve Hafız Hakkı kendilerine önerilen Bronsart'ın planını kabul etseydiler Türk birlikleri kısa yolu izleyerek bir gün önce Sarıkamış'a zinde güçlerle varmış olacaktı. Sarıkamış önceden alınmış olacak ve sağ taraftan gelen Rus birlikleri bu kente gelemeyerek takviyeleriyle birleşmemiş olacaklardı. Ama Tiflis'ten yedek birlikler geldiğinde Türk 9. Kolordusu eridiği için Rus'lar rahatça karşı koyabiliyordu. Bu sırada Hafız Hakkı 10. Kolordusuna dinlenme vermeden Olti'den yürüyüşe devam ettirdi. Bu birlikler 27 Aralık'ta Soğandağı'nı aşarken sahra toplarını yol vermeyen geçitlerden taşımışlar ve ayni gün donarak ölenler ile kayıplar toplam gücün yüzde yirmisini bulmuştu. Daha ileride Yüzbaşı Nihat efendi kumandasındaki gözüpek bir süvari kolu Sarıkamış-Kars demiryolunu Nevo Selim mıntıkasında tahrip etti. Ardından Hafız Hakkı ordusuna iki gün dinlenme verilmesini Enver Paşa'dan rica ettiyse de bi kez de o kabul etmedi. Hafız Hakkı'nın kolordusu sayıldığında geriye iki taburluk yıkıntı kaldığı o gün ortaya çıktı. Bütün bunlara karşı Rus'lar yeni takviyeler almakta devam ediyordu.

Korkunç Savaşlar

Hafız Hakkı erat eridiği halde son bir kez daha kumar oynamaya karar verdi. Daha elinde harcayacak can vardı. Az olsa bile. 29-30 ve 31 Aralık'ta Sarıkamış'a saldırılar yaptı. Bir defa gece savaşında kente girdiyse bile Rus'lar tarafından çabucak püskürtüldü ve Divik civarında savunmaya çekilmek zorunda kaldı.

Bu gece saldırıları Rus takviyeleri gelmeden yapılsaydı Sarıkamış çoktan alınmış ve Rus orduları da abluka ile boğulmuş olacaktı. Oysa tam tersi oldu. Rus'ların Sarıkamış'tan çıkardığı Türk birliklerinden birisi geri çekilirken karla örtülü sırta tırmanamadı ve Rus'lar ile karlı dağın eteğine sıkışıp kaldı. Rus'lar bu birliğe ateş yağdırarak acımasızca, tek kişiyi sağ bırakmadan yok ettiler.

Artık Türk ordusu için saldırı ümitleri bittikten başka bulundukları hatları da korumak imkânı kalmamıştı. Geriye çekilmek gerekiyordu. Soğandağlı geçitlerine ve Bardız civarındaki tepelere çekilmek bile başarı sayılırdı. Ama Enver Paşa daha elindeki 11. Kolorduyu kullanmamıştı. Kullanmadan da çekilmek istemiyordu. 9. ve 10. Kolorduların kumandasını Hafız Hakkı'ya vererek 4 Ocak'ta karargahı ile birlikte 11. Kolorduya gitti. Daha Sarıkamış mıntıkasından ayrılmadan az önce ise 10. Kolordunun sol taraftan kuşatıldığı haberi geldi. İlk haberi kahroman bir çavuş getirdi. Çavuşun yüzü kandan gözükmüyordu. Bir mermi çenesini dili ile birlikte alıp götürmüştü. Bakılamayacak kadar korkunç bu yoranın etkisiyle vücudu titreyen çavuş Ordu karargahında hayvanların bulunduğu bir avluya daldı herkes donup kalmıştı. Enver Poşa'nın yaveri Binbaşı Kazım beye yanaştı ve yazı yazmak istediğini işaretle anlattı. Derhal kalem kağıt getirildi. Çavuş kan damlayan ve titreyen parmaklarıyla şu kelimeleri sıraladı —**Avcı hattımız kuzeyde sol baştan Rus piyadesinin saldırısına uğradı**— sonra Ka-

Sarıkamış harekâtı sırasında karla karışık yağmurun meydana getirdiği çamur içinde cepheye mermi taşımaya uğraşan Türk askeri.

Kar ve tipi işte Türk askerinin Rus'lardan daha büyük düşmanı...

zım beyi kolundan çekerek binanın dışına çıkardı ve bir kilometre uzaktaki düşman avcı hattını gösterdi. Bundan hemen sonra Enver Paşanın ordu karargahı Rus keşif kolunun hücumuna uğradı. Kesin bilinmemekle birlikte bu keşif kolunun komutanını Enver paşa veya yaveri Kazım kurşunlayarak öldürdü. General Bronsart ise bir mermi ile kolundan yaralandı. Bir kurşun da başlığını delip geçti.

5 Ocak akşamı bu korkulu yolculuktan sonra Enver Paşa 11. Kolordu komutanı Galip Paşa ile Zivin'de buluştu. 11. Kolordu bu sırada Rus'ları sınır üzerinden geriye atmış ve Mecingert hattı karşısında bulunuyordu. Bu Kolordu da büyük kayıplara uğramıştı. Sürekli savaşan ordu kayıplarına rağmen diğerleri kadar zayıf düşmemişti.

11. Kolordu 6 ve 7 Ocak'ta saldırılarda bulundu ama bir sonuç alınamadı. Bu sıralar 9. ve 10. Kolordularda önüne geçilemeyecek bir bozgun başlamıştı. Haberleşme kesilmişti. Son alınan haber şöyleydi: Hafız Hakkı Kars üzerine yürümektedir ve günde 30 kilometre yol almaktadır.

Beklenmeyen bir saldırı daha yaptı Türkler bu arada. Şitanke bey müfrezesi Ardahan'a yürüdü ve aldı. Ancak sevinç uzun sürmedi bölge tamamen üstün Rus kuvvetleriyle doluydu. Yok olacağını düşünebilen Şitanke müfrezesi geri çekildi. Onun çekilmesinden sonra Rus Üstimin tugayı tekrar geri döndü ve Olti'yi de işgal etti.

4 Ocak'ta 10. Kolordu soldan kuşatılmış durumda İd'e doğru geri çekildi. 9. Türk Kolordusu ise Sarıkamış-Bardız arasında tamamen Rus'lar tarafından yokedilmişti. Kolordu komutanı da esir düşmüştü. Rus'lar Bardız'ı tekrar işgal ettiler. Bu ana kadar Çil Horoz'u cansiperane koruyan 32. Piyade tümeni de Yeniköy'e doğru çekildi.

Artık son başarı ümitleri de suya düşmüştü. Bunun üzerine Enver Paşa İstanbul'a dönmek üzere ordu komutanlığını Hafız Hakkı'ya bırakarak hareket etti.

Siperleri önünde süngü savaşından sonra ölen Rus askerleri.

Türkler tarafından söküp atıldıktan sonra boş kalan Rus siperleri.

Rus'ların yaptığı bir temsili resim. Ölmüş bir süvari subayı.

İşte büyük bozgunun nedenlerini çok iyi anlatan iki fotoğraf. Sarıkamış seferi için hazırlanan yiyecek, silâh ve - sair malzemeyi ancak yük hayvanları sırtında taşımak mümkündü. Ancak bütün bunlara rağmen sağlanan malzeme hem yetersiz hem de çamur ve kar yüzünden akıl almayacak ve insan gücünün dışındaki bir çabayla ulaş tığı için seferde çok zor durumlarda kalınmıştı.

Bozgundan Sonra

Enver Paşa İstanbul'a dönerken Hafız Hakkı'yı paşalığa yükselterek ordu komutanlığına getirdi, Alman Guse Kurmay Başkanı oldu. Bundan sonra 11. Kolordu Rus'lar tarafından biraz daha geri atıldı. Fakat artık Rus'lar da bitkindi, güçleri çok sarsılmıştı. 11. Türk Kolordusu Azap çevresinde, 10. Kolordu da İd civarındaki Kaleboğazı'na çekilerek buralarda tutundular. 9. Kolordu ise tamamen yokedilmişti.

Saldırı her yönden büyük bir felaket getirmişti. Bütün Türk güçlerinden sadece 30.000 kişi geri dönebilmişti.

Sarıkamış seferi ve sonrası için bu savaşa katılanlar, o sıralar askeri görevde olanlar ve olayı araştıranların görüşlerini, anılarını ve çeşitli belgesel raporları inceleyince bozgun sonrasının acı bilânçosu ortaya çıkıyor. Sarıkamış seferinin bilânçosunun General Ali İhsan Sabis şöyle anlatıyor:

«— Yüz bin kişilik üç kolordunun iki hafta içinde on beş bin kişiye düşmesi, topuyla silahlarının ve nakil araçlarının yarısından fazlasının kaybolması, bütün gidip gelme yolları üzerinde kanlı veya donmuş mezarsız onbinlerce şehit bırakılması, ordunun gerek maddi gerek manevi güçlerinden çok şeylerin kaybolması ile özetlenebilir. Eğer o zaman düşmanda izleme gücü olsaydı Erzurum önlerine kadar gelebilirdi. Fakat düşmanı da çok kayıplara uğramış ve kış ortasında böyle bir izlemeyi yapabilecek gücü kalmamıştı.»

Kanlı seferdeki Türk kayıplarının sayısı üzerinde birbirine yakın olmasına rağmen çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Yenilginin getirdiği şaşkınlık ve korkunç bozgun kayıp sayımının o devirde iyi yapılamadığını ortaya çıkarıyor.

Mareşal Feyzi Çakmak yaptığı uzun hesaplar ve karşılaştırmalar sonucu «60 bin neferin öldüğünü kabul etmek uygun olur» diyor. Liman Von Sanders ise resmi bildirilere göre «90 bin kişiden 12 bin kişi kaldı» der.

Rus kayıpları ise General Yudeniç'e göre 1.500 ölü, 3.500 yaralı ve 3.000 donmuştur. Maslofski ise 10 bini donmuş 20 bin ölü olarak Rus kayıplarını açıklıyor. Rakamlar ne olursa olsun Türk kayıplarının Rus'lara oranla çok fazla olduğudur.

Sarıkamış cephesinden korkunç tablo...
Bir siperde ölmüş askerler.

Seferin Felaketle Sonuçlanmasının Teknik Nedenleri

Daha önce de yazıldığı gibi politik nedenler böylesine çılgınca bir seferin yapılmasına neden olmuş, politika ile rütbe almış kumandanlar yönetiminde felaketle sonuçlanmıştı. Sefere askeri açıdan bakışla teknik açıklamayı bu ordunun kurmay başkanlığını yapmış olan Alman subayı Guse'nin anlatımından izleyelim.

«— Bu seferin felaketle sonuçlanmasına sebep şunlardır:

1 — Arazi ve yol incelemesinin yanlış yapılması. Tekerli araçların geçmesinue uygun sanılan yollarda neferler bile ancak tek tek geçebiliyordu. Tekerlekli araçların hepsi yollarda bırakılmıştır.

2 — Tümenlere uzun yürüyüş hedefleri verilmiştir. Birlikler sabah gün doğarken hareket ediyor, akşam gün batarken hedeflerine varıyorlardı.

3 — Yürüyüş derinliklerinin çok uzaması. Tümenlerin yürüyüş derinlikleri 30 kilometre varıyordu. Tümenler bir erle kolla ve ender olarak ikişerle kolda yürüyorlardı. Dörterle kola hiç raslanmadı. Derinliğin uzaması düzeni bozmuş ve erat öte beriye dağılmıştı.

4 — Mevsim ve arazinin dikkate alınmaması. Günler kısa olduğu için yürüyüş hedeflerini çok kısa vermek, karanlık basmadan, yani gündüz gözüyle birliklerin ordugâh kurmasını veya konaklara varmasını sağlamak gerekiyordu. Arazi çok dağlıktı. Harita üzerinde dört kilometre ölçülen yeri iki saatte bile almak mümkün olmuyordu.

5 — Aralıksız yürüyüş yapılması ve dinlenme verilmemesi. Halbuki Rus'ların yok ettiği 9. Kolorduya Bardız'da bir gün dinlenme vermek gerekiyordu, durum da buna uygundu. Düşene kalana bakmadan izleme ancak düşmanı yendikten sonra yapılabilirdi. Oysa düşman henüz yenilmemişti, zinde karşımızda bekliyordu.

6 — Gece saldırış yapılması. Gece savaşlarında gündüzden önlem alınması gerekir. Oysa buna zaman yoktu. Güneş batmadan az önce düşmanla savaşa girişilmişti. Hele gece savaşında kuşatma çok güçtür. Örneğin 87. alay kuşatma amaçlanan gece hiç bir iş göremedi ve alayı arayıp bulmak için emir bile göndermek gerekti. Arazi tamamen meçhul idi. Birlikler kılavuz olmadan yola çıkamazdı, oysa yanımızda hiç kılavuz yoktu.

7 — Haberleşme ve ikmal işlerinin sağlanmaması. Bu sefer devam ettiği sürece 11. ve 10. kolordulardan düzenli haber alınamamıştı.

8 — Ordunun kış seferlerine alışkın ve ona techizatlandırılmamış olması.

Olan olmuştu artık. Şimdi daha büyük felâketlerin gelmesini önlemek gerekiyordu. Alman ve Türk subaylar orduyu yeniden kurmak kararını verdiler. Kolorduların gücü müfreze sayısına indiği halde hiçbirisi lağvedilmedi. Takviyelerle eski sayı ve güçlerine ulaşmaları ümit ediliyordu. Yeni acemiler silah altına alındı. Eğitim için talimgâhlar açıldı. Acemileri askere alma, sevketme işlemleri Alman yöntemlerine göre uygulanacaktı ama sistem Osmanlı sistemiydi ve Almanların kuralları işlemiyordu. Künye defterleri sağlıklı değildi. Soyadı olmadığı için herkesin ismi birbirine benziyordu. Binlerce Ahmet ve Mehmet vardı. İsim değiştirenlere ve askere gelmemek için künyesini saklayanlara karşı bir şey yapılamıyordu. Kimin askere alınması gerektiğini, kimin kaçtığını denetlemek çok zordu. Bu imkânsızlık da seferberlik ilan eden bir ülkeye çok büyük yıkımdı. Ordu insan gücünü bilemiyordu.

Silah altına alınanların sevkleri de zordu. Talimgâhlara eratı götürecek araç yoktu. Bu yüzden çok uzun yürüyüşler yapılıyor, yeni erat savaşa girmeden yoruluyor, morali bozuluyordu. Talimgâhlarda yiyecek, silah ve yetenekli öğretmen sıkıntısı vardı. Asker talimi bitirdikten sonra konakladığı yerlere yine yürüyerek dönüyordu. Eğitim alanı ile askerin konakladığı yer arasında gidip gelme tam bir işkenceydi.

Ordunun Yeni Düşmanı Hastalık

Silah altındaki yetişmiş eri Rus'lardan sonra şimdi de hastalık öldürmeye başlamıştı. Hastalık çıkmasına sebep olan nedenler önlenemiyordu. Doktor yok, ilâç yok, yatacak yok, yiyecek yok, giyim yok vs...

Hastalıktan ölenlerin sayısının artması birliklerin gücünü düşürüyordu. Bu yüzden yeni silah altına alınan acemileri tam eğitiminden geçmeden cephelere sürmek zorunluğu ortaya çıktı. Ordu kumandanlığı Mayıs ve Haziran aylarına kadar yeni erlerden 50 bin kadarının birliklere katılacağını hesaplıyordu. Gerçekten de Haziran birliklerinin sayısı kabarmaya başladı. Bundan sonra ordu yeni bir uygulamaya geçmişti. Artık düşünülerek ve tedbirle davranılıyordu, amaç Türk ordusunun saldırısı değil, ama koruduğu topraklardan bir adım geri gitmemekti. Yani önce yapılması gereken şimdi uygulanıyordu. Savunma.

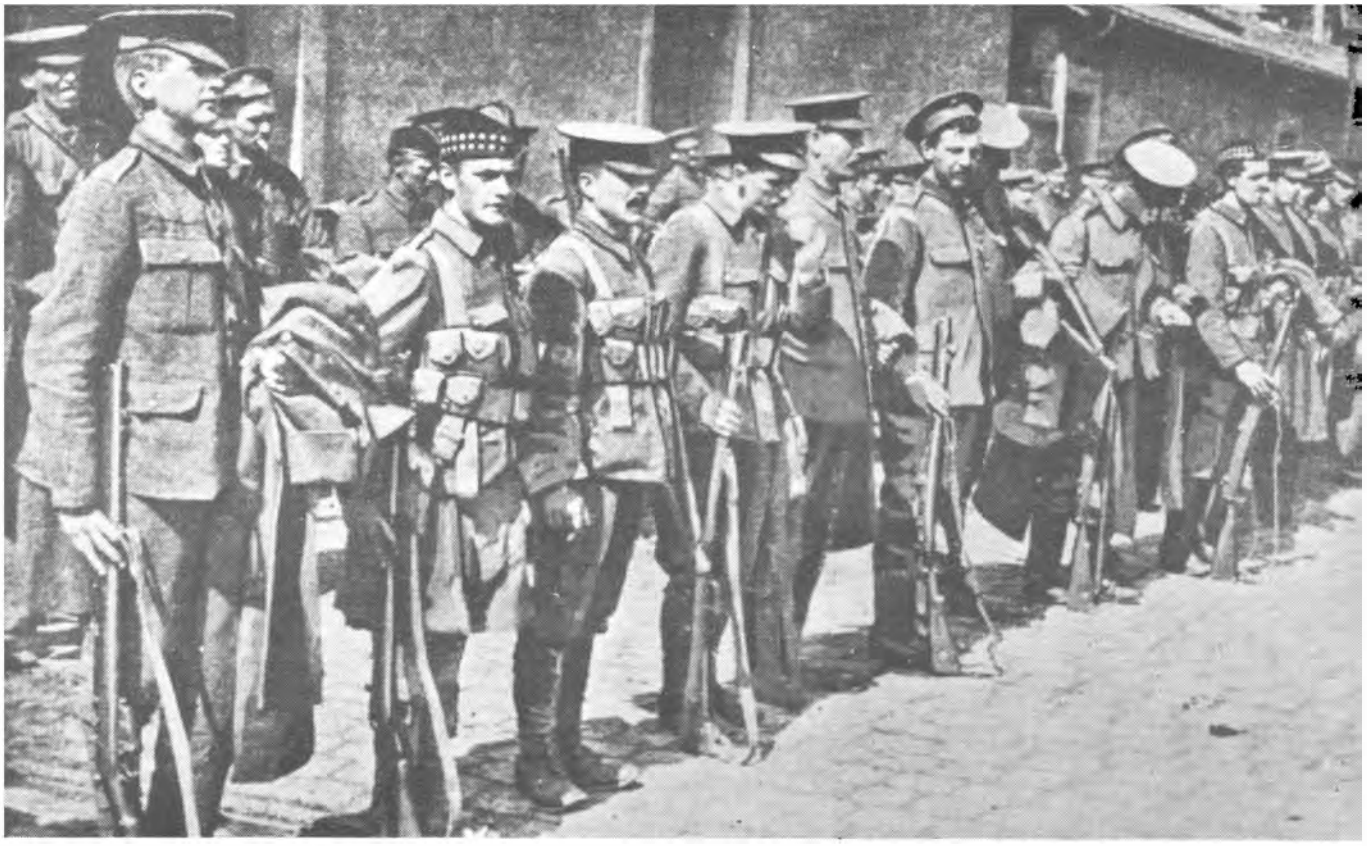

Cepheye gitmeye hazırlanan İngiliz askerleri

Sarıkamış'ta iki Türk kolordusunun Aralık sonunda yaptıkları çeviri harekâtı Rus'ları çok ürkütmüştü. Bu saldırının bir macera olduğunu akıllarından geçirmemişlerdi. Rus kurmayına göre Türk saldırısı çok plânlıydı,arkada yedekler vardı, Rus'lar tuzağa düşürülmek isteniyordu. Rus Başkomutanı Grand Dük Nichola.Türk'lerin kazanacağı başarının Rus'ların bütün cephelerde çökmesine neden olacağına inanıyordu. Başkomutana göre Türk'lerin kesin başarısı diğer Rus düşmanlarına da güven getirecekti. O kadar ürkmüştü ki Sarıkamış saldırısının Türk başarısı halinde Rusya'nın büyük savaştan yenik çıkacağı demek olduğu inancındaydı. Aslında, askerî mantık açısından Dük Nichola yanlış hesaplar içinde değildi, hesaplayamadığı Türk'lerin kara kışta ve cephanesiz, erzaksız, yedek kuvvetsiz bir intihar saldırısına geçmesiydi.

Rus kurmayının bu kadar ürkmesi ve endişelerini müttefiklerine açıklaması bir yandan da Çanakkale cephesinin açılması düşüncelerini oluşturuyordu. 30 ve 31 Aralık tarihlerinde İngiliz Generali Williams'ı kabul eden Dük Nichola şöyle konuşuyordu:

«— Savaşın başından beri kendi çıkarlarımıza aykırı olarak müttefiklerimizle aynı amaçları güdüyoruz. Rusya çizdiği yoldan ayrılmayacaktır. Ancak ortak çıkarlarımız bakımından Büyük Dük şu düşüncededir ki Türk'ler Kafkasya'da büyük bir başarı elde ederlerse bunun sonuçları çok önemli olur. Düşmanlarımızı cesaretlendirir. Türkiye'yi bu yüzden en can alacak yerlerinden vurmak gerekir. Türkiye'de öyle çok yer var ki, İngiltere ve Fransa'nın oralara saldırmaları Türklerin coşkunluğunu paniğe çevirir.»

İngiliz generali bu görüşlerinin tamamını ülkesinin dışişleri bakanlığına gönderdiğinde Alman - İngiliz ve Fransız'lar siper savaşına başlamış bulunuyorlardı. Bu çıkmazdan nasıl kurtulacaklarını düşündüklerinde Rus önerisi dikkatlerini çekti. Böylece Çanakkale seferi plânları yeniden ortaya çıktı.

Türk kanı yayılıyor

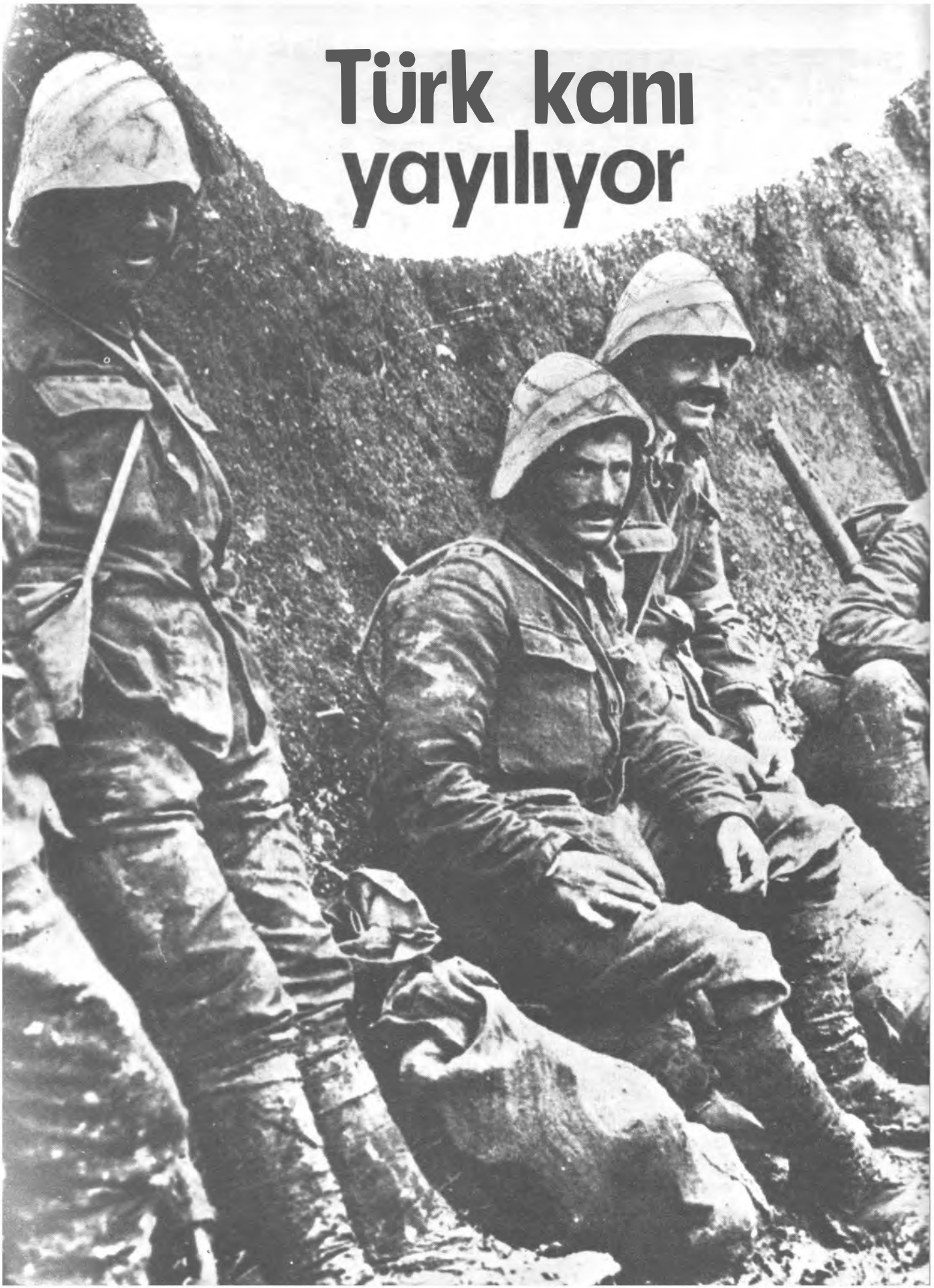

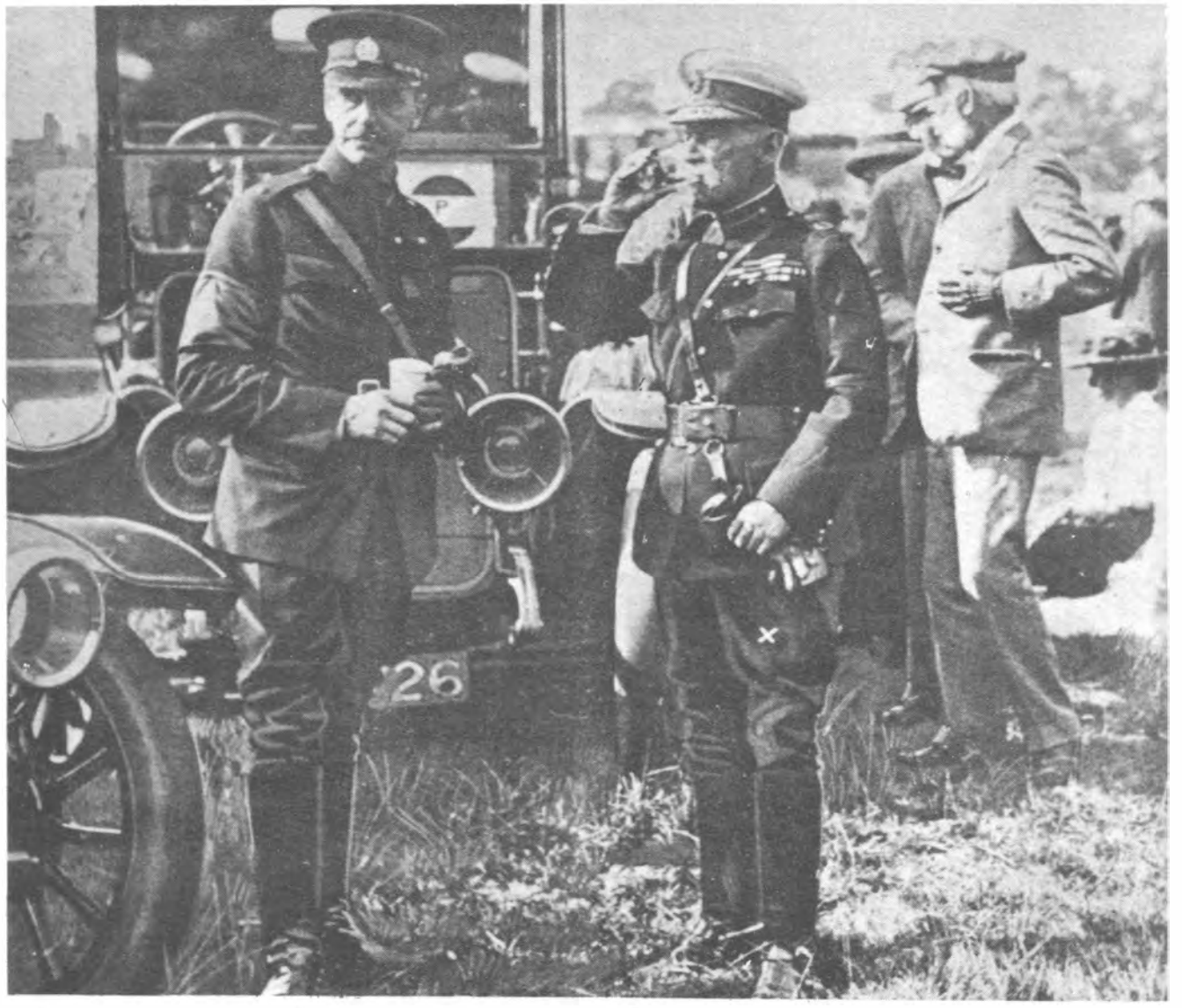

Hintli müslüman birliklerini denetleyen İngiliz Mareşali Lord Roberts

İran'ın Çabaları, İngiliz Oyunları, Rus Politikası

İngiltere ile Rusya 1907 anlaşmasıyla İran'ı üçe bölmüşlerdi. İran'ın kuzeyi Rusya'nın, Güney'inin bir kısmı İngiltere'nin olmuştu. Orta ve Güney Batı İran'da da Almanların gözü vardı. İran'da iki parti iktidar savaşı yapmaktaydı o sıralar. Bunlardan demokratlar Osmanlı - Alman yanını tutuyor, muhafazakârlar da İngilizler ile Rusları destekliyordu. İran şahı ise daha 2 Kasım 1914'te ülkesinin tarafsızlığını ilân etmişti.

İran yansızlığını sürdürmeye çalışırken İngiltere ve Rusya bu ülkeyi kendi taraflarından savaşa sokmaya çalışıyorlardı. Rus baskısı İran'da güçlüydü. Başkent Tahran Rus kesimi içinde bulunmaktiaydı. Halk ise yurtlarını işgal eden İngiliz ve Rus'lara düşman gözüyle bakıyor ve Osmanlı - Alman yanını tutuyordu. İran yönetimi halk ve baskısı ve işgalcilerin baskısı altında bocalıyordu. Bu sırada Osmanlıların Tahran büyükelçisi Asım bey meclis çoğunluğunu kendi görüşleri yanına çekerek İran meclisini açtırdı. Şah meclisin açılış söylevinde savaşın kendi sınırları içine girmesinden üzüntü duyduğunu ve hükümetin tarafsızlıktan şaşmamasını söyledi.

Rusya ise İran topraklarında savaşa girmekten çekiniyordu. Yansız bir müslüman ülkeye sarkmanın diğer islâm ülkeleri üzerinde

olumsuz etkiler doğuracağını, isyanlara neden olacağını İngiltere'ye açıklıyordu. Ancak İran Türkiye'ye karşı savaşırsa Ruslar da yanlarında yer alacaktı. Saldıran Türkiye olmalıydı, o zaman Rusya'nın boğazlar konusundaki arzuları da hiç bir müslüman ülkeyi incitmeden gerçekleşebilirdi.

İngilizler bunun üzerine şöyle karar aldılar:

1. İran'ın yansızlığına saygı gösterilmesi. 2. Esas güçlerin Almanya karşısında bulundurulması. 3. Rusların boğazlar konusundaki görüşlerinin hep birlikte gözden geçirilmesi.

Bundan sonra İran topraklarında önemsiz Rus - Türk çatışmaları oldu. Özellikle Türk gönüllülerden kurulu birlikler bazı kentleri ele geçirdiler. Daha sonra da Rus ağır saldırısı sonunda geri çekildiler.

Müttefik hükümdarlar (Bir harb karikatürü)

İngilizlerin sömürge askerleri «Bluchis» siperlerde...

KARLI TEPELERDEN KIZGIN ÇÖLLERE

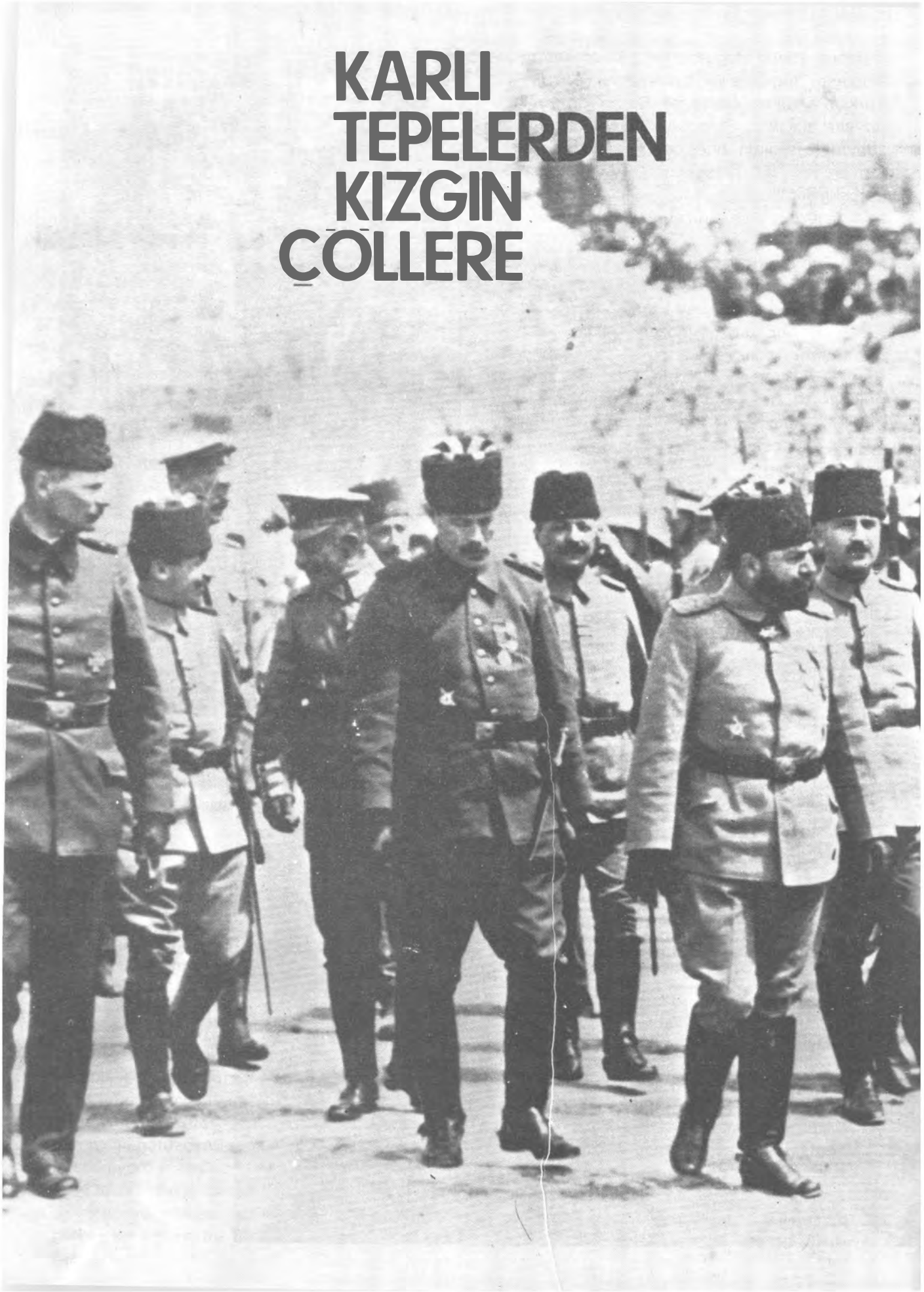

Alman Genel Kurmay Başkanı Erich von Falkenhayn ve Cemal Paşa Kudüs'te bir meraşimde

İngiliz askerleri terkedilmiş bir dokuma fabrikasında makineli tüfek üzerinde ders görüyor.

İhanet Zinciri

Savaşın başında Osmanlı vilâyetleri Arap topraklarında iki önemli cephe vardı. Sina (Mısır) ve Irak cephesi.

Osmanlı yönetimi savaş plânlarının en akıllıcasını savaş öncesi Arap vilâyetleri için hazırlamıştı. Bazı sadık kabileler dışında hiç bir Arap gücüne güvenilmeyecek ve savaşa katkısı hesaplanmayacak. Savaş plânları Arap gücü katılmadan yapılacak. Bu görüşlerin ne kadar geçerli olduğu ileride çok iyi ortaya çıkacaktır. Ayrıca Suriye'de Cemal Paşa'nın «Arap halkına zulmü» olarak nitelendirilen olayların da «gereksiz» olmadığı belirlenecektir.

İngiltere, Rus ve Fransız dostlarıyla birlikte ortadan kaldırmaya çalıştığı Osmanlı İmparatorluğu'na her köşesinden kundak sokarken, elbette en önemli bölge olarak da Arap vilâyetlerini seçmişti. Çünkü buralarda geleceğin en önemli gücü «Petrol» vardı.

İngiltere doğrudan Osmanlı elinde olmayan ve yarı bağımsız şeyh, emir, imam gibi sıfatlar taşıyan kimselerce yönetilen Suriye'yi ilk hedef aldı.

İngiltere bu yöneticilerle görüşmelere ve kendi yanına çekme çalışmalarına başladığında Yemen İmamı Yahya, Osmanlılara ihanet etmeyeceğini kesinlikle bildirdi. Ancak İmam Yahya'nın etki alanının kuzeyinde bulunan Asır Emiri Seyyid İdris Türk'lere karşı savaşmak üzere İngilizler ile anlaştı. Emir Seyyid İdris'in açacağı savaş Türk yanlısı İmam Yahya'ya karşı olacaktı. İngilizler kendisine silah ve cephane verdiler. Mavia emiri Muhammed'de İngilizler ile anlaştı ve Aden cephesinde Türklere karşı savaşacağına söz verdi.

Türk Düşmanı Lawrens ve Görüşleri

Ünlü casus İngiliz Albayı ve ünlü Türk düşmanı T.E.Lawrens İngilizlerin Osmanlı toprakları üzerindeki görüşlerin ve Türk düşmanlığı felsefesini şöyle açıklıyordu:

«— Yakın doğuyu kuıtarmak için yeni bir güç gerekiyordu. Türk'lere sayı, yaratıcı yetenek ve kafa işlekliği bakımından üstün olacak bir egemenlik veya ırk. Avrupa böyle bi rşeyi sağlayabilirmiy di? Geçmişin olayları bu yolda ümit verici değildi. Avrupalı devletlerin doğuda tutunmak için yaptıkları bütün uğraşlar yıkımla sonuçlanmıştı. Biz hiç bir batılı ulusun bu yola sürülecek kadar düşmanı değildik. Dolayısıyla aradığımız gücü yerinde bulmalıydık (yani doğuda). Böylelikle karşı koymalar ve güçlükler yersel olurdu.

Bu yeni gücün Türkiye'yi devirmesi gerekiyordu. Türkiye ise çürümüştü.

Bazılarımız Arapça konuşan ulusların —İhtiyar Türk İmparatorluğunu en önemli unsuru— özlerinde var olan güç dolayısıyla bu işe yarayacağını düşündük. Araplar bize beverikli, uysal, ticaretci gözüküyordu. Bu adamlar beşyüz yıl Türk hizmetinde yaşadıktan sonra özgürlük rüyası görmeye başlamışlardı. Bu işte gelece-

Hüseyin Paşa'nın Mekke emiri iken Osmanlı ordusuyla Yemen isyanını bastırmaya gidişi.

ğin alacağı biçimi görmüş olduğumuzu sandık. Savaş, hem doğu, hem batıda patlayıp, İngiltere ile Türkiye'yi düşman kılınca askerlik çabamızı yakın Asya'da yeni bir Arap acunu yaratmak yoluna sokmaya çalıştık.

Daha önce Irak hakkında bir umut beslemiştik. Seyyid Talib'in hiç bir şeye aldırmayan gayreti ve onun yerine geçmiş olan Yesim el Haşimi ve Askeri Cemiyet sayesinde Arap bağımsızlığı hareketi orada doğmuştu. Ama İngiltere o sıralar Türkiye'ye yapacağı seferi bir gezinti gibi görüyor ve arap liderlerine bağımsızlık vaadinde bulunmaya pek yanaşmıyordu.

Bu yüzden Osmanlı ordusundaki bir kısım Arap askeri İngilizlere karşı savaştı. Tartışmasız Araplar çok gevşek askerdi ve biz bunları baştan Türk askeri sanmıştık, İngilizler zaferden zafere koşuyor Türklerin ezdiğini sanıyordu. Bize göre Hindu'lar bile Türk'lerden iyi askerdi. Bu inanış Selman-ı Park üzerine çılgınca ilerleyişimizi doğurdu. Orada ise tam anlamıyla korkunç savaşan ve bizi durduran gerçek Türk askeriyle karşılaştık. Sersemleşen birliklerimiz geriliediler ve Kut faciası başladı.»

İngiltere'nin arap ülkelerindeki siyaseti İngiliz Gizli Servisinin 1914-18 savaşında en ünlü üyesi Lawrens'in anlattıklarında açıkça ortaya çıkar; şöyle ki; Hicaz, Suriye ve Filistin'de araplara özgürlük vaad etmek, Irak'ta ise Hindistan hükümetinin yönetimi ele geçirmesine izin vermek (Hindistan İngiltere tarafından yönetildiğine göre Irak sömürge olmaktan kurtulamıyordu aslında). İngiltere bu plânları yaparken savaştaki yandaşı Fransa'yı bilerek harcıyordu Bu da İngiltere'nin değişmez iki yüzlü siyasetinin bir örneğiydi. Çünkü Suriye, Filistin Fransız bölgesi sayılmaktaydı. Bu bölgedeki araplara bağımsızlık verilmesi vaadi İngilizlerin değil Fransızların başını derde sokacaktı. Çok sonraki yıllarda ise İngilizler bağımsızlık vaad ettikleri ve Türk baskısından kurtulmalarına yardımcı oldukları arapları sömürecek ve İkinci Dünya Savaşından sonra da yahudileri arap topraklarına yerleştireceklerdi. Arap dünyası böylece İngilizlerden «esaslı bir dolma» yutacaktı.

Enver Paşa seferberlikten önce Irak'ta bulunan Türk güçlerini geri çekmiş ve sayıları sekiz bin kişi civarında birlikler bırakmıştı. Enver Paşa yerli aşiretlere güveniyordu. Bunların Türkler yanında savaşacağı inancındaydı. Bunda da uzun süre direndi.

Enver Paşa 1914 ilkbaharında kendisiyle anlaşılmış ve Necd valiliğine atanmış olan Abdülaziz İbn üs Suud ile onun eski düşmanı Şammar kabileleri başkanı Emir Reşid'in aralarını bulmak için armağanlar, elçiler yollamıştı. Amacı halifenin cihad illanına uyarak her iki emirin İngilizlere karşı çarpışmasını sağlamaktı. Basra mebusu Seyyid Talib'i de bu işlerle görevlendirmişti. Oysa bu Seyyid Talib İbn üs Suud'u Türk'lere karşı ayaklanmağa çağırmıştır. Türklere ihanet eden bu arabı da İngilizler Hindistan'a sürerek «ödüllendirdiler». Bu arada Mekke emiri Şerif Hüseyin de İbn üs Suud'a haberler gönderiyor, cihad ilanına aldırmamasını, Türklere karşı çıkılması gerektiğini söylüyordu. İbn üs Suud böylece kendi din kardeşi Türklere karşı çıktı ve çok dindar gözükmesine rağmen müslümanların önderi halifenin fetva-

larına «boş verdi».

Böylece Enver Paşa'nın Irak ve arap siyaseti yanlış çıkıyordu. Umduğu dayanaklar kendi ardında değil, İngilizler ile birlikti. Arap şeyhleri Bingazi'deki Şeyh Sünusi gibi mert değildi. Enver Paşa'yı aldatan daha önce Türkler ile birlikte İtalyanlara karşı çıkan Şeyh Sünusi'yi diğer arap şeyhleriyle bir tutması olmuştu. Türklerin dostu Şammar emiri güçsüz kalmıştı. İbn üs Suud'un düşmanlığı ona iş gördürmüyordu. Enver Paşa ise ilk İngiliz başarılarını görmezlikten geliyordu. Enver Paşa Arap çeteler ile İngilizlere savaşmak ve bu güçleri yönetmek için Süleyman Askeri beyi arap bölgesine gönderdi. O sıralar İbn üs Suud'a o kadar güveniliyordu ki Süleyman Askeri beyi ona kurmay başkanı olarak vermek bile düşünüldü.

Seferin Sonuçları

Sarıkamış faciasında ölü, yaralı, esir olarak Türk ordusu 90 bin kayıp vermişti.

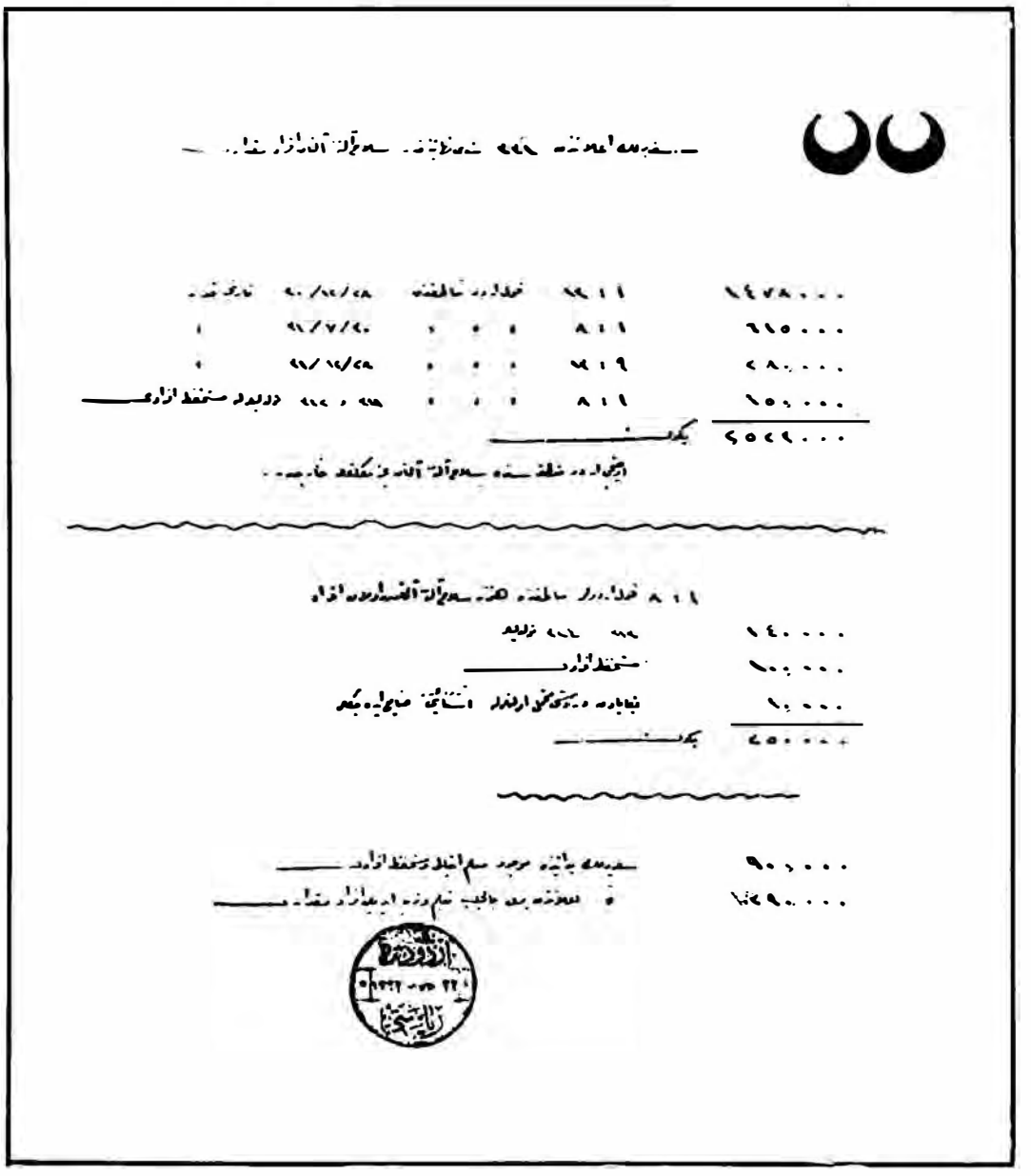

4 Ağustos 1914'ten, 1915 sonuna kadar silâh altına alınan asker mevcudu

Seferberlik ilânından (21 temmuz 1330 - 2 ağustos 1914) 1915 senesi sonuna kadar silâh altına alınan askerler miktarı

İki ay işaretli (Çok gizli)

1.478.000	1-13. Kolordular bölgesinden 9/1/1914'e kadar.
615.000	1- 8. Kolordular bölgesinden 13/8/1914'e kadar.
280.000	9-13. Kolordular bölgesinden 9/1/1914'e kadar.
150.000	1- 8. Kolordular bölgesinden 1311 (1896) 1312 1897) doğumlularla, Müstahfız (yaşlı geri hizmetliler).
2.523.000	T o p l a m (III. Ordu mıntakasında silâh altına alınan gayri mükellefler (hizmet dışı olanlar) hariç olmak üzere.

1-8. Kolordular bölgelerinde henüz silâh altına alınmamış askerler

140.000	1897 ve 1898 doğumlular.
100.000	Müstahfız (yaşlı geri hizmetliler) askerleri.
10.000	Bekayâdan (arda kalanlardan) ele geçecekler.
250.000	T o p l a m.

900.000	Seferberlik başlarken muallem (talim görmüş) askerlerle ihtiyat (yedekte) ve müstahfız (yaşlı geri hizmetliler) efradı.
1.290.000	Seferberlik ilânından beri askere alınanlardan talim ve terbiye edilen efrat miktarı.

Ordu dairesi mührü

Gayet gizlidir

III. ORDUNUN, HARBİN 16 ncı AYINDAKİ MEVCUDU

(A) III. Ordunun efrâd (Er) mevcut ve zayiatı
5/6 mart 1332 (18/19 mart 1916) (1)

IX. Kolordu	8.908
X. Kolordu	9.512
XI. Kolordu	4.094
Lazistan ve havalisi	6.637
Çapakçur ve Oğnut müfrezeleri	3.218
Ikinci Nizamiye Süvarî fırkası	1.731
Çoruh müfrezesi	5.466
Beşinci Fırka (tümen)	10.786
Onuncu Fırka	18.362
Menzil, nakliye kolları, Imalâthane, hastahane, amele taburları	15.998
Sivas Vilâyeti menzil hattı	2.871
Trabzon Vilâyeti menzil hattı	8.719
Tallmgâhlar	4.028
Toplam — Muharip kuvvet (25.000)	96.330

Şimdi de tablonun şu ikinci kısmını görelim:

(B)

III. Orduya harbin başından 16 ay zarfında verilen

Kanunuevvel 330 (ekim 1914) nihayetine kadar celbolunan erler	340.000
O tarihte mezun görülüp, celbedilmiş olması lâzımgelen erler	340.000
310, 311, 312, 313 doğumlu erlerin asgarî miktarı (1)	120.000
331 (1915) eylül, ekim ve şubat aylarında gönderilen ikmal efradı	21.196
Onuncu Fırka	17.000
Beşinci Fırka	15.000
Beşinci Fırka için IV. Ordudan gönderilen ikmal efradı	2.500
Toplam	855.696
Ordunun bu tarihteki mevcudu	96.330

(Bu mevcuda, III. Ordunun ölenler, esir, firar, nazarî kuvveti ve XIII. Kolordunun III. Orduya verilen fırkası dahil değildir.)

Resmî mühür:
Ordu Dairesi Başkanlığı

T. T. K. Kâzım Orbay arşivi.

Verilen tabloda görüldüğü gibi Türkiye'de büyük güçler yitirilmişti. Bu devreyi Şevket Süreyya Aydemir Enver Paşa adlı eserinde şöyle yazar:

«— Bu tablo çok şey ifade eder. Kendisine 16 ay içinde 855.696 er verilen ve hazarî mevcududa hesaba katılmayan III. Ordunun emrinde, 16 ay sonra ancak 96,330 er vardır. Bunun da ancak 25 bini muhariptir. Geriye kalanlar, şu veya bu şekilde elden çıkmıştır. Ama arada, 855.696 genç ve çalışıcı, üretici de, milli ekonomiden ayrılmıştır. Üretici değil, tüketici sınıflara katılmıştır. Şu halde Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti için, yalnız genç, dinç, üretici insan gücünü savaşa sürmekle kalmamıştır. Hemen hepsi de asıl Türk nüfusundan olmak üzere, üretici gücün bütününü ordu saflarına çekmiştir. Yahut bu gençliği firariler safında dağlarda eşkiyalığa kaptırmak suretiyle iktisadî halsizliğe yol açmıştır. İşin bu iktisadî cephesi ise, bütün Birinci Dünya Savaşı boyunca. ciddi ve koruyucu yöntemler aranmadan, fakat hayati bir dava olarak sürüp gidecektir.»

Sarıkamış'ta Rus ordusunu çevirme planları yanında, Osmanlı ordusunun Süveyş'i alarak İngilizlerin kolunu kırmak da yer alıyordu. Ama o kadar çok plan vardı ki birbirine karışıyordu. Rus'ları yenmek, Afganistan üzerinden Hindistan'a karışıklıklar çıkartarak inmek, Kuzey Afrika'da müslüman isyanlar çıkarmak, Mısır'ı almak vs. İmparatorluğun genç kumandanları birbirinin başarısını aşmak istiyordu. Bun-

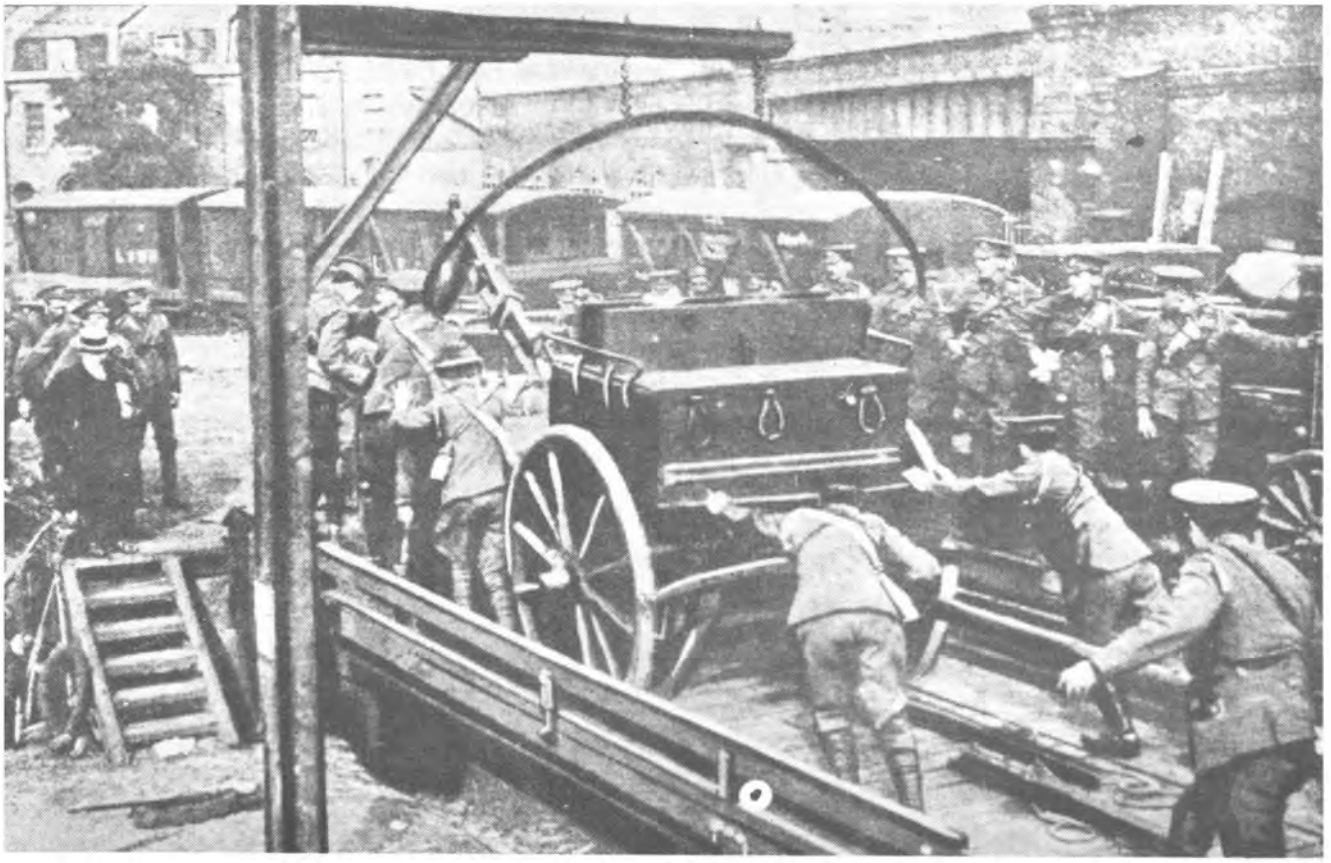

İngiliz ve Fransız askerleri cepheye göndermek üzere mühimmatı trenlere yüklemeye çalışıyor.

Esir Faslı, Cezayirli, İskoçyalı erler.

ların başında Enver Paşa ve Cemal Paşa gelmekteydi. Her ikisi de mağrur, inatçı ve şan, şeref, kahramanlık tutkusundaydılar. Karlı tepelerden kızgın çöllere savaşı götürme kararını Cemal Paşa'nın hatıratından izleyelim:

«— Harp haline girişimizden on beş gün sonra Enver Paşa bir gün beni konağına davet ederek dedi ki:

— Azizim Cemal Paşa. Süveyş kanalı üzerine bir saldırı düzenleme suretiyle, İngilizleri Mısır'da işgal etmek ve bu sayede, Garp cephesine sevketmekte oldukları bir çok Hint tümenini Mısır'da alıkoymaya mecbur etmekle birlikte, Çanakkale'ye bir çıkarma gücü sevketmelerine engel olmak istiyorum... Bunun için, bir kaç aydan beri Suriye'de bazı hazırlıklarda bulunuyorum. Albay Mersinli Cemal bey komutasındaki 8. Kolorduyu bu göreve ayırdım. Almanlar böyle bir harekâtın yapılmasına son derece önem verdiklerinden, Alman Islahat Heyetinden Von Kress beyi de yalnız kanal seferi hazırlığı ile ilgilenmek üzere, 8. Kolordu Kurmay Başkanlığına getirerek Şam'a gönderdim. Bir taraftan Bedevi'lerden yardımcı güçler çıkar-

mak suretiyle, yaverim Mümtaz beyi ve senatodan bazı kişileri Arap büyüklerine, Suriye'ye gönderdim. Suriye'den aldığım haberler durumun karışık olduğunu ve Arap ihtilalcilerinin direnişe geçtiklerini gösteriyor. Düşünüyorum ki «zatılâlileri» bir fedakârlık gösterseniz de, 4. Ordu komutanlığını üstünüze alsanız, hem kanal seferini uygulama, hem de Suriye'de iç asayiş ve güveni sağlasanız... Bilmem teklife cesaret edeyim mi?

Hemen cevap verdim:

— Benim uygulama yeteneğimin nerede

Sarıkamış felâketinin hemen ardından Arap yarım adasında bozuk yollarda ve bu seferde korkunç sıcakta Türk askeri gene sonu meçhul bir maceraya doğru ilerliyor.

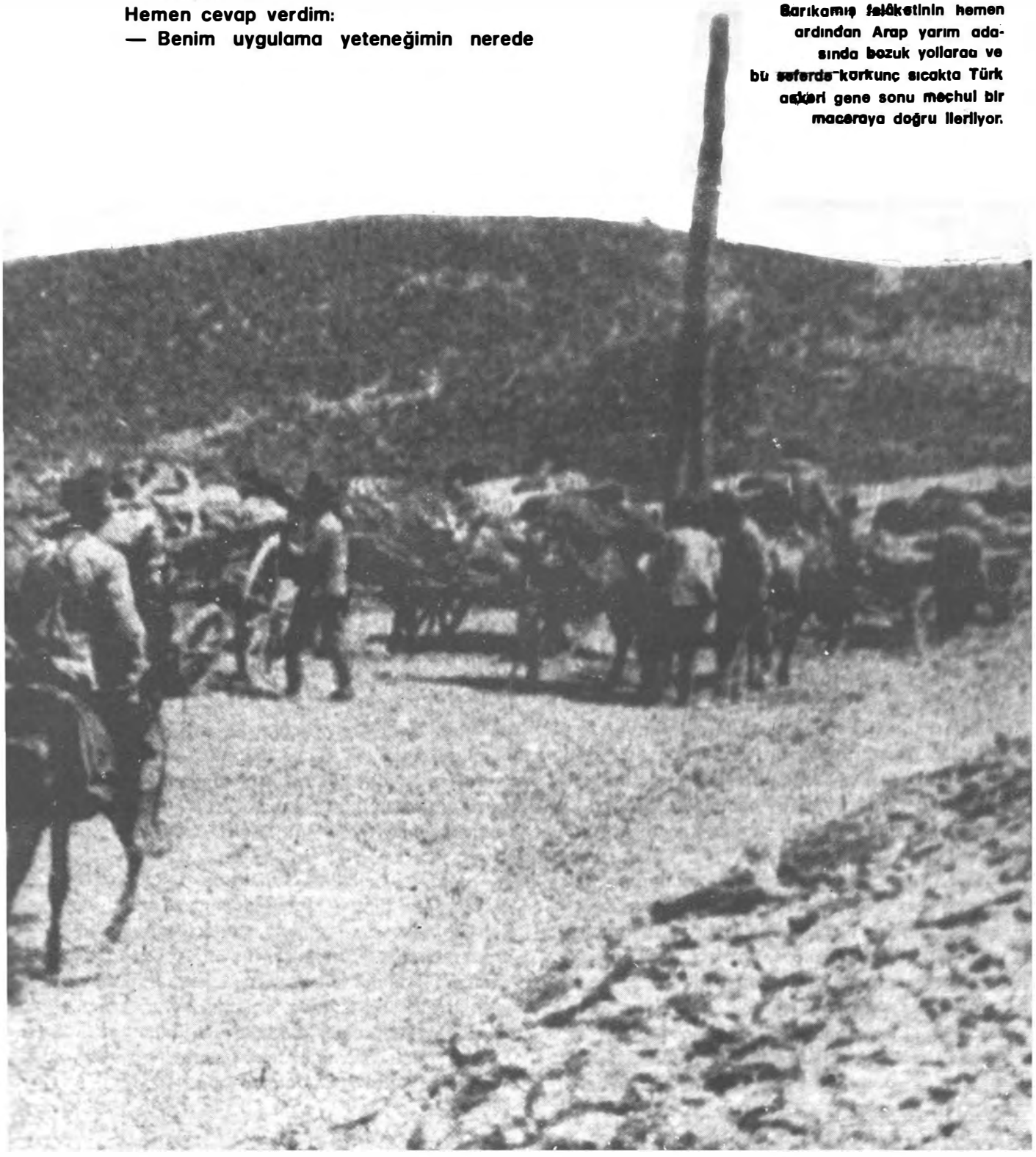

Emir Faysal İngiliz Mareşali Allenbi ve mahiyetiyle be- raber.

vatan için daha yararlı ve gerekli olduğu kanısındaysanız, oraya gidip görev yapmak, benim için en kutsal görevdir. Bu sebeple önerdiğiniz 4. Ordu Kumandanlığını tam bir istek ve şükranla kabul eder ve iki gün içinde görev yerine hareket ederim.

Cevabımdan son derece memnun kalan Enver Paşa ilie konuştuktan ve ordu kumandanlarının sahip olduğu özgürlüğü taşımak, Bahriye Bakanlığının eskisi gibi üstümde kalması ve bakanlıkta benim haberim olmadan uygulama yapılmaması yolundaki kararları da aldıktan sonra ayrıldım.»

Cemal Paşa'nın o andan sonraki davranışları artık bir Mısır fatihi gibidir. Mısır hidivliğini alan hanedanı atacaktır. Mısır tahtı Cemal Paşa'nın olmalıdır. Bunu çevresindekilere açıkca söylemiştir. Haydarpaşa garında Cemal Paşa zaferden emin uğurlanırken bir nutka şöyle karşılık verir:

— Görevimin ulviyetini ve fakat olağanüstü zorluğunu bilerek davrandığıma ve bana verilen görevin icaplarından olarak, ben ve yanıma verilen kahramanlar, kanala yapacağımız hücumda başarılı olamayarak cesetlerimiz kanala dökülecek olursak, arkada kalan vatanseverlerin kanalı cesetlerimiz üzerinden geçerek, İslâmın sarih malı olan Mısır'ı İngiliz zorbaların elinden kurtarmaları icabeder...»

Savaştan bir karikatür: Alman İmparatoru Kaiser ve arkadaşları

Mısır Seferi Maceraları

İstanbul'dan yola çıkan Cemal Paşa ve yanındakiler trenle Konya'ya vardılar. Bu kentte parlak bir karşılamadan sonra Adana yakınındaki Pozantı'ya geldiler. Demiryolu burada bitiyordu. Tarsus'a otomobille, oradan Adana'ya yine trenle vardılar. Sonra Toprakkale'de demiryolu tamamen bitti. Artık bozuk yollarda otomobilin gidebildiği yere kadar yolculuk yaptılar. Sonra sadece atların gidebileceği yollarda ilerlediler. Fırtına, yağmur, çamur, içinde Cemal Paşa büyük üzüntüye kapıldı. Askerî bakımdan önemli yollar adım atılmayacak haldeydi. İskenderun'a zorlukla varan Cemal Paşa ile Kurmay Başkanı Von Frankenberg buraya ulaştıklarına bile şükretmekteydi. Asıl güçlük ise bundan sonra başlıyordu. Urfa, Diyarbakır, Musul, Bağdat, Halep yolu bakımsızlıktan hendek haline gelmişti. Bin yıldır Türk egemenliği altında olan bu topraklarda bata çıka ilerlemekten başka çare yoktu. Savaşta en önemli unsurlardan birisi olan ulaşım yüzyılların ihmali sonucu Türkler için imkânsızdı. Bu batak yolu görünce Cemal Paşa ne hissettiklerini anılarında şöyle yazmıştı:

«— O anda Balkan savaşı sırasında Kırkkilise-Edirne ve Kırkilise-Pınarhisar-Vizesaray şosesi gözümün önüne geldi. Yarabbi o şose üzerinde yürüyemedikleri için tarlalara sapmaya mecbur kalan bataryalarımızla, muhimmat ve erzakımızın çamurlara saplanıp kaldığı o sefil ve sinir yıpratıcı manzarası iki yıldan beri hâlâ gözümün önünden gitmezken, şimdi benim kumandasına memur olduğum ordunun methalle-

rinde aynı hali görmek, ne kadar esef vericiydi... İşte 1914 yılında üzerinden otomobille geçmeyi başaramadığım İskenderun-Halep şosesi bu haldeydi. Halep-İskenderun şosesinin Halep hattına ulaştığı Katma istasyonunun elli metre yakınına geldiğimiz halde, istasyona ulaşmamız kabil değildi. Gece zifir gibi bir karanlıkta, neferlerin sırtına binerek istasyona gitmek zorunda kaldığımı söyleyecek olursam, karşılaştığımız durumu anlatmış olurum...»

Evet Osmanlı Bahriye Bakanı çamurlara bata çıka yürüyen bir erin sırtında Katma istasyonunda karşılayıcılara görünüyordu. Beraberindekiler de öyle... Esas duruşta bekleyen karşılayıcı askerler ve saygı duruşunda sivil memurlar önünde garip bir manzara... Gelecek asla düşünülmeden ihmal edilmiş Osmanlı toprakları... Yolları yapılmamış, ulaşım sağlanmamış, çağdaş gidişe ayak uydurulmamış, her kafadan çıkan ses devlet yönetimini etkilemiş, ilerici, gerici, hayalcı, maceracı, tutucu, her görüş ülkeyi yıpratmış, milli birlik sağlanmamış ve geriledikçe gerilemiş Osmanlı İmparatorluğu... Silah yok, asker eğitilmemiş ama savaş var...

İşte bu koşullar içinde Cemal Uaşa, İngilizlerin etkili silâhlar ile ve 150 bin askerle koruduğu Süveyş'e 35 bin askerle yürüyecekti. Hem de kendisinin bile asker sırtında geçebildiği yollardan. Daha yolun başındaydı, ayrıca, Filistin ve Sina Çölü geçilecekti...

1914 yılında Türklerin gelecek kuşaklarına örnek olması gereken acı tablolar...

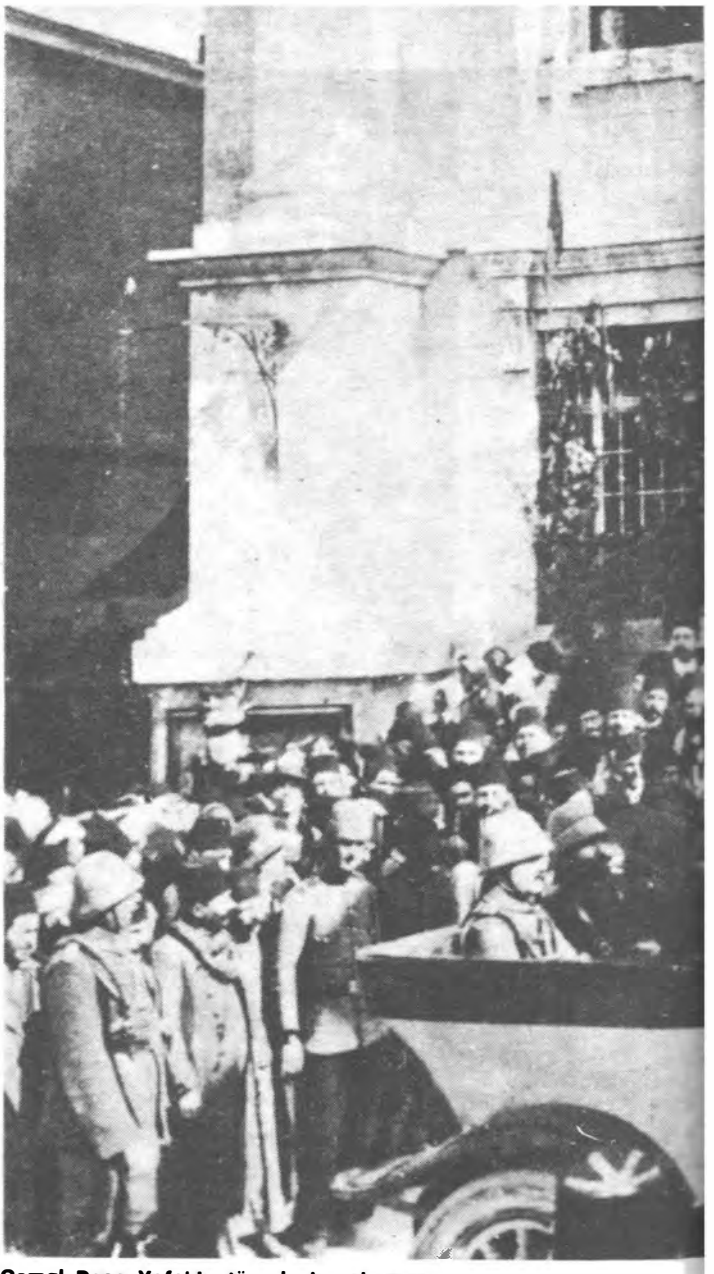

Cemal Paşa Yafa'da törenle karşılanıyor.

Albayrak Kahire Üstünde Yükselsin

Cemal Paşa 1914 yılının Aralık ayında Şam'a vardı ve Damaskus oteline yerleşti. Sefer planları kendisine 8. Kolordunun Alman Kurmay Başkanı von Kress tarafından verildi. Planlar Cemal Paşa ve onun kurmayı Alman von Frankenberg'in katılmasıyla incelendi. Planlara göre Kanal seferine ayrılan 8. Kolordudan 25. Tümen ile, diğer tümenlerden seçilecek bazı birlikler yürüyüşe geçecekti. İstanbul'dan gönderilecek olan 8. ve 10. Tümenler ise geride bekleyecekti. Bu tümenlerin Sina Çölü'nün korkunç koşullarında beklemesi imkânsızdı.

İngilizler ise Sina Çölü ve Tih Sahrasında birlik bulundurmuyorlardı. Etkili yerleri zaten gerekli güçlerle savunmayaa hazırlamışlardı. İngilizlerin Süveyş Kanalında savunma için bekleyen savaş gemileri, ayrıca denizden kanal girişlerini ve geliş yollarını koruyan savaş gemileri vardı. Ayrıca zırhlı trenler de kanalın savunması için hazır bekliyordu. Mısır'da İngiliz askerinin tüm sayısı 150 bin idi...

Cemal Paşa ise Mısır'ı nasıl fethetmeyi düşlediğini anılarında anlatmıştı:

«— Bütün umudum İngilizleri gafil avlamaktı. İlk hamlede hiç olmazsa 5-6 bin neferlik bir kuvvetle İsmailiye'nin güneyinden kanalı elde etmekti. Sonra 10. Tümeni de geçirerek 12 bin neferle, Kanalın batı sahilinde yerleşmekti. Mümkün olursa, İsmailiye'yi elde ederek, kenti 4-5 gün savunmaya ve bu süre içinde 8. tümenin de yürüyüşünü hızlandırarak, İsmaili-

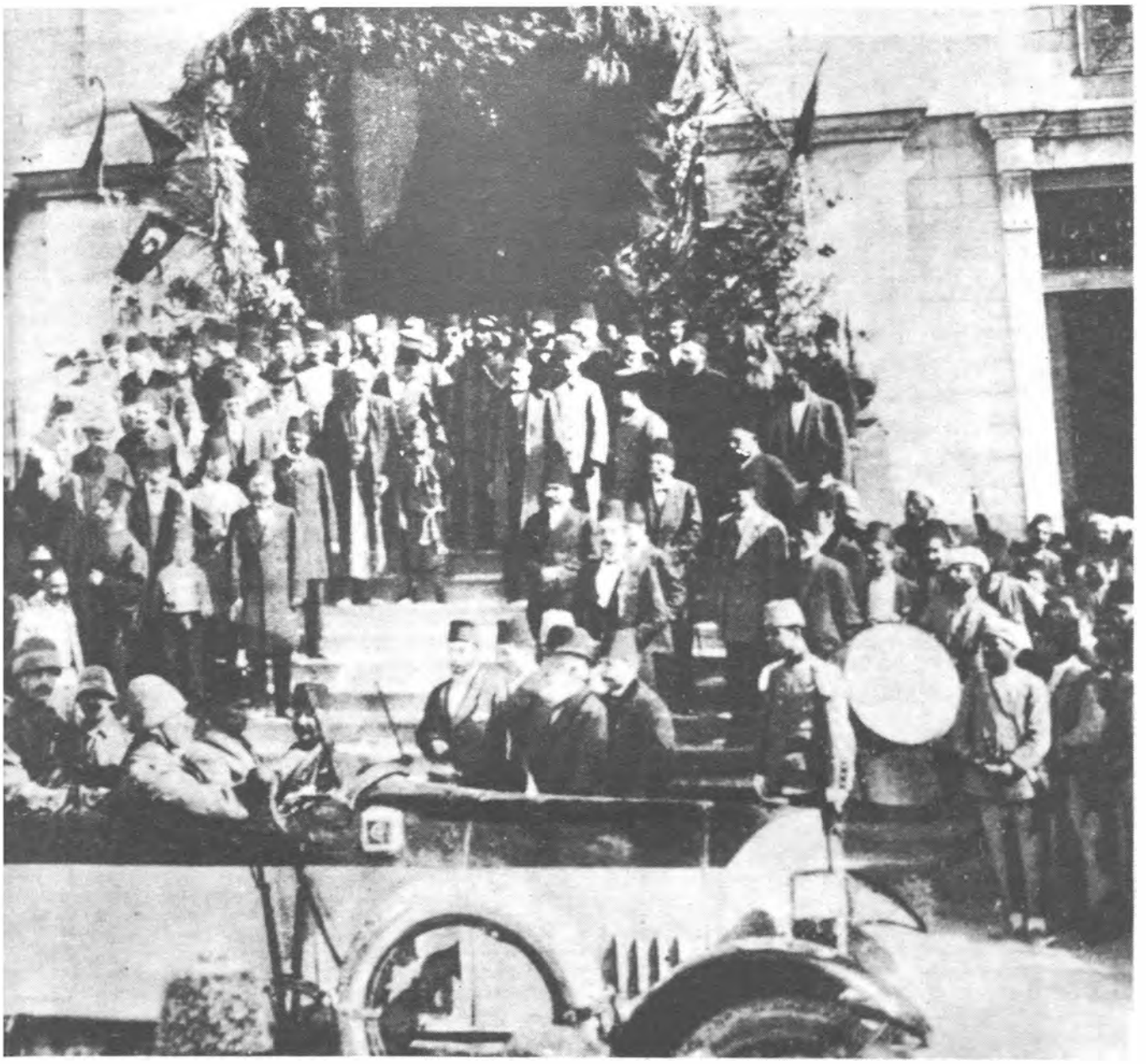

ye'deki gücü 20 bine çıkarmaktı. O sırada Mısır vatanperverleri, İsmailiye'yi almamızdan cesaret alarak genel ayaklanmaya giderlerse, işte böylece hiç ümit edilmeyen bir zamanda çok az bir güçle Mısır'ı kurtarmaktı...»

Süveyş Kanalı seferinin gelişmesini ve yorumunu Şevket Süreyya Aydemir şöyle yazar:

Bu çölde, belki de tarih öncesinden beri doğudan batıya ve batıdan doğuya yapılan göçler ve istilâlar, hep sahil boyunu izlemişlerdi. Ama şimdi denize İngiliz donanması hâkimdir. Onun için bu sefer izlenecek istikamet, sahilden mümkün olduğu kadar uzakta seçilir. VIII. Kolordunun aslî kuvveti, dahildeki Bir-üs Sebi de toplanacaktır. Oradan Vâd-ül Ariş üzerinden, Kanal doğu kıyısına, yani Batı kıyısındaki Ismâîliye karşısına hareket edecektir. Ama bu kuvvetlerin hep birden Kanal üzerine yürümesi imkânsızdır. Çünkü çöl susuzdur. Her subay ve ere günde yiyecek ve içecek olarak ancak bir kilo ağırlık düşünülmüştü. Bunun da taşınması için en az 11.000, daha doğrusu 15.000 deve lâzımdı. Halbuki ilk günlerde ancak 5.000 deve bulunabilmiştir. Sarıkamış'ta büyük dert, soğuk ve kardı. Sinâ Çölünde ise, sıcak ve susuzluk en büyük sıkıntıdır. Gündüzleri sıcaklık 50 dereceyi aşar, geceleri ısı, sıfırın altında 10 dereceye kadar düşer. 24 saatte bu 60 derecelik ısı değişimi, dayanılmaz bir faktördür. Çöl, normal

Kat-el-Amara savaşına giren Türk gönlü birlikleri.

Suriye'de Türk ordusunun savaş başlangıcı... Ordunun muzafferiyeti için kurbanlar kesiliyor, dua ediliyor... Ortada Cemal Paşa.

olarak 6-7 günde aşılabilir. Ama şimdi hareketa geçen, binlerce hayvanla, 16.000 kişilik bir insan kuvvetidir. Yürüyüş çok ağır olacaktır. Kanala varılabildiği zaman ise, elde, su ve yiyecek olarak ancak, dört günlük bir şey kalıyordu. Bu dört günde ya Batı yakasına geçilip orada tutunulacaktır, ya da geri dönülecektir. Yoksa zaman kaybedilirse, geri dönülse bile bu sefer, Tevrat'ta İsrailoğullarının Mısır'dan kovuldukları zaman başlarına gelen felâket, yani açlık ve susuzluk başlayacaktır. Bu felâket ise bütün orduyu, birkaç gün içinde kırar geçirebilirdi.

Zaten su ve erzak rasyonu, aslında parlak değildi: Bir çöl azığı listesi tertiplenmişti. Buna göre subay ve erlere, günde adam başına 600 gram peksimet, 150 gram hurma, 9 gram çay, 4 kilo su tahsis olunuyordu. Beygir başına 5 kilo arpa, 18 kilo su, deve başına 3 kilo arpa, 5 kilo su hesap olunuyordu. Seçilen orta yolda köy ve kasabaya benzer yerler yoktu. Ve oralarda su, elmastan daha kıymetliydi.

Düşmana gelince? İngilizlerin bütün bu hazırlıklardan habersiz olmaları tabiî mümkün değildi. Ama onlar, sakin ve telâşsızdılar. Öyle görünüyordu ki İngilizler, Osmanlıların imkânlarını iyi hesap etmişlerdi. Onların Kanala yaklaşmalarına müsaade edeceklerdi. Saldırıyı, Kanalın batı kıyısında karşılayacaklardı Hesaplarına göre de bu kıyıya, karşı tarafın geçmesi,

hele orada yerleşmesi fiilen mümkün değildi. Nitekim öyle de oldu.

Kanal üzerine iV. Ordunun sevkettiği 16000 askerin hep birden hareketi kabil olmadığını kaydetmiştik. Hele Kanala ağır toplar getirilmesi, zaten imkân haricindeydi. Buna karşılık İngiliz harp gemileri ile Kanal boyu tahkimatındaki toplar, taarruza geçenleri kolayca biçebileceklerdi.

Ordunun birinci kademesi, 14 Ocak 1915'te Kanal istikametinde yürüyüşe geçti. Yani, Sarıkamış dramında perdenin kapanışının hemen ardından. Ordu Karargâhı da 15 Ocak 1915'de Bir-es Sebi merkezini terkederek birlikleri takibe başladı. Bu hareketten takriben ve ancak 20 gün sonra birinci kademenin merkez kolu, Süveyş Kanalına 11 kilometre mesafede bir noktaya toplanmış bulunuyordu. Bunu diğer kademeler takibettiler. Yürüyüşler umumiyetle gece oluyor ve mehtaba rastlamış bulunuyordu. Cemal Paşaya gore, kendisinden son nefere kadar, ancak 650 gram peksimet ve bir miktar hurma ile zeytinden başka bir şey yemeyen ve mümkün olduğu kadar az su içen bu sefer hevetinde, moral yüksekti:

«— Albayrak Kahire üstünde yükselsin!» sesleri, birlikler arasında haykırışılıyordu. Cemal Paşa şöyle yazar:

«Herkeste Kanalın mutlaka geçileceği ve karşı sahilde yerleşileceği, karşı sahilde birleşileceği, Mısır vatanperverlerinin de ihtilâl edecek kanaatı vardı. İngilizlerin Kanaldaki müdafaa vasıtalarının mükemmelliği sebebiyle ben bunlara ihtimal vermemekle beraber, bütün sefer kuvvetine bir iman ve muvaffakiyet bahşetmek için, her gece yol boyunca tesadüf ettiğim birliklere, ben de, pek yakın olan zaferden, bu zaferin ulviyetinden bahsediyordum...»

Ordu Kumandanının ta baştan beri birbirleri ile çelişen bu garip ifadelerini değerlendirmek, hakikaten müşküldür.

Nihayet Seferî kuvvetin aslî kısmı ile sağ ve sol kanadı, Kanal doğusunda toplandılar. Cemal Paşa, 2/3 Şubat gecesi merkez kolu ile İsmâîliye'ye bir baskın taarruzuna karar verdi. Sağ kanat Kuneytre'ye, sol kanat da Süveyş'e bir nümayiş baskını yapacaklardı. Gün doğmadan az evvel Kanalı geçiş hareketine girişildi. Daha önce de naklettiğimiz gibi, Cemal Paşa bu harekette İngilizleri gafil avlamak, Mısır vatanperverleri de ihtilâl edince, kuvvetlerini ardarda batıya geçirerek orada tutunmak cmacını güdüyordu. Ama yazdıkları, şaşılacak kadar çelişkilidir. Meselâ şu satırları okuyalım:

«Kanal önünde ancak dört gün kalabilmesi mümkün olan bu 14.000 tüfekli, birkaç dağ bataryalı ve yalnız bir obüs bataryalı bu kuvvetin, Kanalı geçmek için de beş on köprücü punlonundan başka bir şeyi olmayan bir ordu tarafından zorla geçilip zaptedilebileceğini, ciddî bir düşünce olarak hiç bir zaman hatıra ve hayale getirmedim. Hakikat bu merkezde olmakla beraber, gerek Karargâha, gerek kıtalarıma öyle kanaatler verdim ki, hiç bir fert, bu birinci Kanal seferinin yalnız bir gösterişten ibaret olduğuna dair, hiç bir şey hissetmedi...»

Aklı başında, yaşını başını almış bir Ordu

İlk bombacılar

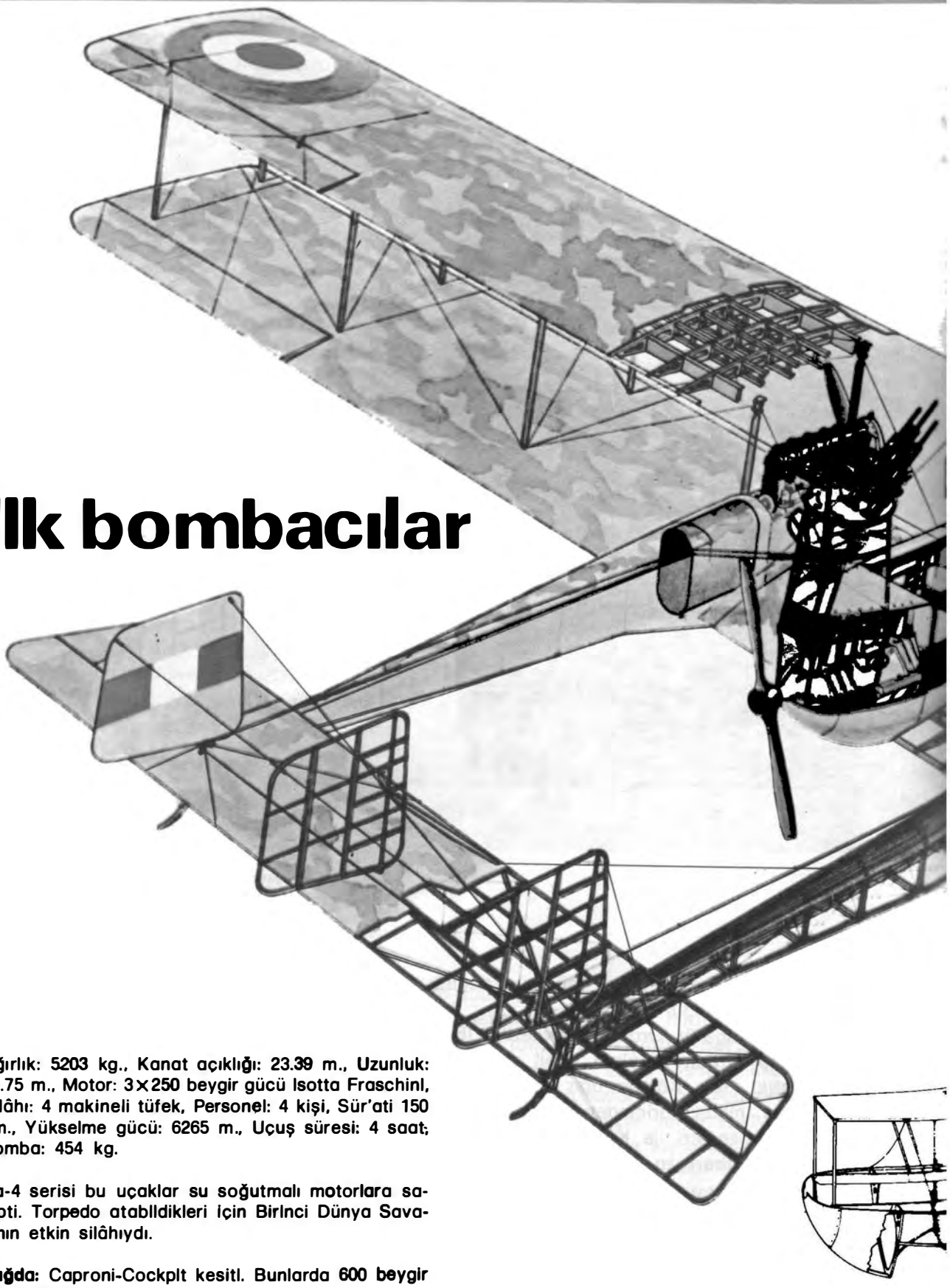

Ağırlık: 5203 kg., Kanat açıklığı: 23.39 m., Uzunluk: 12.75 m., Motor: 3×250 beygir gücü Isotta Fraschinl, Silâhı: 4 makineli tüfek, Personel: 4 kişi, Sür'ati 150 km., Yükselme gücü: 6265 m., Uçuş süresi: 4 saat; Bomba: 454 kg.

Ca-4 serisi bu uçaklar su soğutmalı motorlara sahipti. Torpedo atabildikleri için Birinci Dünya Savaşının etkin silâhıydı.

Sağda: Caproni-Cockpit kesiti. Bunlarda 600 beygir gücü motor vardı.

Ağırlık: 976 kg., Kanat açıklığı: 10.21 m., Uzunluk: 7.7 m., Motor: 130 beygir gücü Clerget, Silâhı: 1×7,7 mm. Vickers-Makineli tüfe, 1×7,7 mm. Lewis makineli tüfek, Sürati: 160 km., 1981 m. yüksekte, Uçuş süresi: 3/4 saat, Bomba: 59 kg.

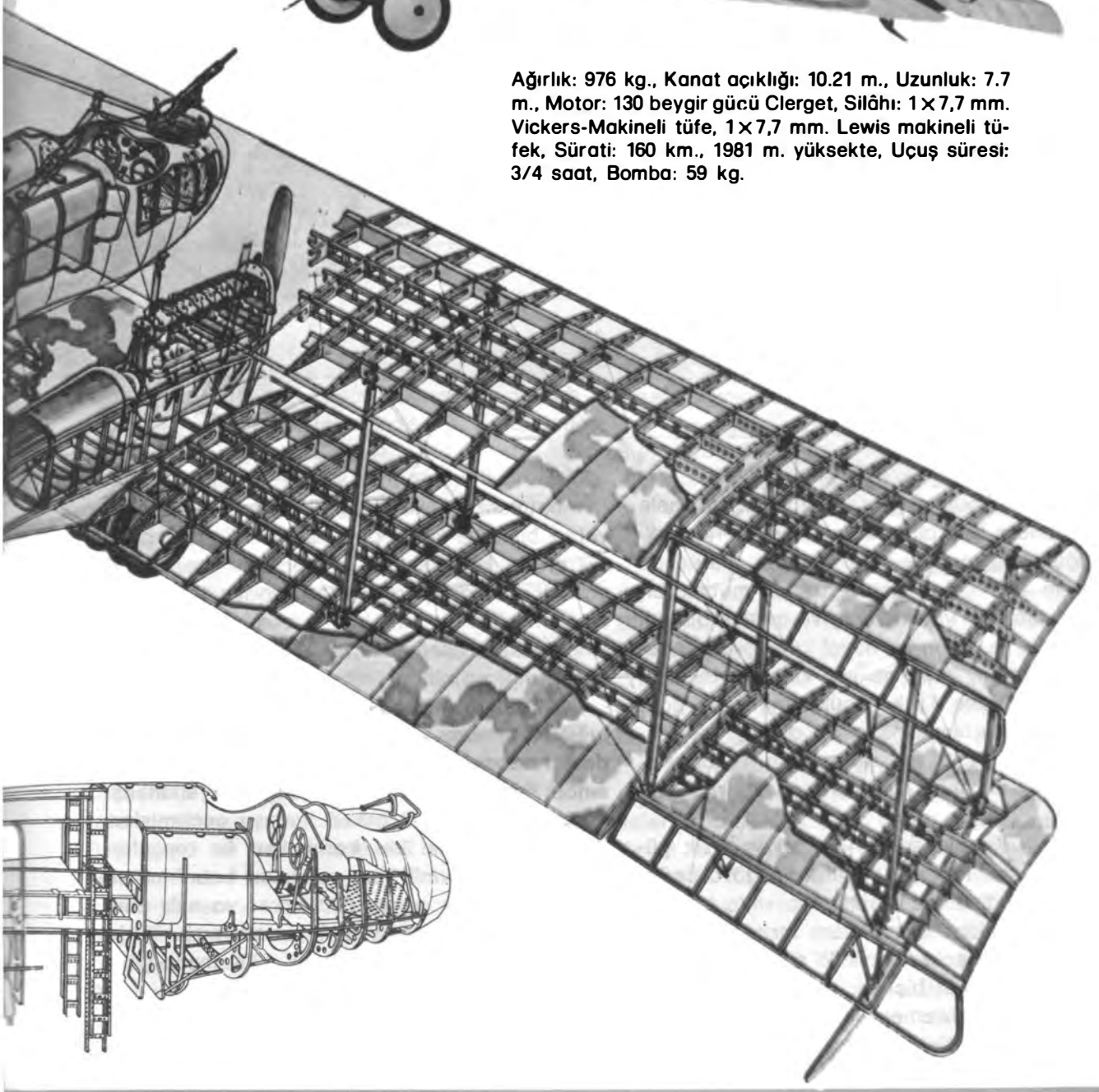

Yafa'da Türklerin yaptığı zafer takı.

Kumandanının bunları nasıl yazabildiğine, hele bu yazılanlara başkalarının inanacağını nasıl dü şündüğüne şaşmamak kabil değildir. Bütün bu satırlarda dile gelen sanıyoruz ki, mutlak bir aczin, mutlak bir yetersizliğin ve mutlak bir ruh düşkünlüğü ile, yıkıcı bir hayal kırıklığının ifadesi olsa gerektir. Ama ne var ki bu yetersizlik ve şaşkınlık, nice Türk çocuklarının, göz göre göre ölüme sürülmesine mani olmadı. Ve Kanala, Cemal Paşa ile «kahraman arkadaşlarının» değil, bu genç insanların cesetleri döküldü.

Çünkü, Kanala saldırı başlarken artık güneş doğmuştu. Her şey İngilizlerin gözü önünde cereyan ediyordu. Ve onlar için hiç bir tehlike yoktu. Onlara düşen, tam bir soğukkanlılıkla, bu Kanala saldıranları ya su üzerinde, yani Kanalı geçerken biçmek, ya karaya ulaşanları, oracıkta temizlemekti. Öyle de oldu. Zaten beş on taneden ibaret olan dubalar, tombazlar, sadece makineli tüfek ateşiyle de delinerek batıyorlardı. Az zamanda bunlardan, elde yalnız bir tane kaldı. O da artık kullanılamazdı. Bu arada karşı kıyıya geçebilenler ise, orada ya esir oldular, ya ruhlarını Tanrıya teslim ettiler.

Larcher, eserinin 2. cildinde (s. 150) şöyle yazar:

«2/3 şubat gecesi altı Tür kıstihkâm bölüğü 20 tombaz ve Gazze'de alınmış petrol bidonlarından üç salı, Serapeom cephesi karşısında Kanala indirmişler ve İngilizler silâhbaşı edinceye kadar 600 askeri karşıya geçirmişlerdi. Fakat, İngiliz ileri karakolları ile topçuları ateş açarak tekmil Türk vasıtaları batırılmış ve garp cephesine geçen 600 asker ya esir edilmiş, ya muharebeden hariç bırakılmıştı. Türkler, ölü, yaralı ve kayıp olarak 1300 insan yitirdiler.»

Cemal Paşa da bu rakamı doğrular. İngilizlerin, bizim zayiatımız hakkında verdikleri rakamlar şöyledir: 1000 ölü, 2000 yaralı, 150 esir.

Büyük savaşın vazgeçilmez aracı atlar ve süvarileri

Neticede Cemal Paşanın kararı hemen geriye dönmek olur. Fakat Alman von Kres, daha kanlı sahneler görmek ister:

«— Paşa Hazretleri, ben zannediyorum ki, bu sefer kuvvetinin bugünkü vazifesi, kâmilen Kanal önünde ölmektir!»

Halbuki elde bir tek tombaz kalmıştır. Kanalı yüzerek geçmek ise kabil değildir. Cemal Paşa ilk defa kendini toplamış görünür:

«— Bu sefer kuvveti, Osmanlı hükümetinin icabında Suriye ve Filistin'i müdafaa için tahsis edebileceği kuvvetlerin azamî miktarını teşkil eder. Bugün akşama kadar topçu düellosuna devam ederek karanlık basar basmaz geri çekilerek, yavaş yavaş hareket ettiğimiz noktalara dönmeyi tercih ederim. Frangenberg Bey, şimdi bu esas dahilinde ordu emrini yazınız!»

Ordu emri böylece yazılır. Genelkurmay Başkanlığının 1 mart 1934 tarih ve 33 sayılı askerî mecmuasında (s. 29) Von Kress'le Cemal Paşanın bu sözleri şu şekilde verilir:

Von Kress:

«— Taarruzda muvaffak olmayabiliriz. Fakat, bütün kuvve-i seferiyenin mahvolması, bir şeref meselesidir.»

Aynı mecmuada Cemal Paşanın cevabı şudur:

«— Mademki muvaffak olmak ümidi yoktur. Yalnız şeref için kuvve-i seferiyeyi mahvetmem!»

Çekilişin hikâyesini anlatmasak da olur: Bir rüya görülmüştür. Bir hayale inanılmıştır. Bir serap, hakikat sanılmıştır. Ama gerçeklerin ağır darbesi, bu rüyayı bozmuştur; bu serabı dağıtmıştır. Ve bir hayale kendini verenleri, ne çare ki nice kanlar pahasına, daldıkları hayalden uyandırmıştır. Birinci Kanal seferinin kısa hikâyesi budur. Gerçi aynı yolda gene rüyalara dalınacaktır, gene hayaller işleyecektir. Yeni seferler düşünülecektir. Ama daha sonraki bu Kanal seferleri de aynı acı gerçeklerle sona erecektir. Fakat Cemal Paşa denilen yaşlı çocuk, nice yıllar sonra hatıratında, bunların hepsini ve şaşılacak çelişkiler içinde, savunmaya gayret edecektir. Yani gerçek sandığı rüyalarından bir türlü uyanamayacaktır...

(Şevket Süreyya Aydemir, ENVER PAŞA, Cilt III, Remzi Kitapevi).

Osmanlı İmparatorluğunun Mekke emiri. Daha sonra kral olan Şerif Hüseyin Paşa,

Arap ihanetleri

Şerif Hüseyin'in oğullarından Emir Abdullah

Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal

Alman askerleri siperde top ateşinde

Hicaz'ı Osmanlı topraklarına Yavuz Sultan Selim katmıştı. 300 bin kilometre olan bu topraklar halen Suudi Arabistan Krallığında genel valiliktir. Osmanlılar Ürdün, Necid ve Asir arasındaki bu topraklarını tayin ettikleri Arap «Şerif»lere yönettirmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Hicaz Şerifi Hüseyin, Arap ihanetlerinin en önde gelen örneğidir. Şerif Hüseyin kesinlikle Osmanlılara karşı çıkma kararındaydı. Kıvrak ve bin yüzlü «Şark Politikası»nın uygulamasına geçmişti. Hüseyini'n üç oğlu da babalarını Arap tahtına geçirmek için çalışıyorlardı. Bu kurnaz Araplara göre artık Osmanlı İmparatorluğu can çekişiyordu. Sadece Osmanlı İmparatorluğu değil, Türk ırkının da sonu gelmişti. İşte başkaldırmanın ve Arap tahtına atlamanın tam zamanıydı. Halifenin cihat ilânı, bütün müslümanları son haçlı seferine karşı savaşa çağırmasına kulak asılmamalıydı. Bu düşüncelerle Şerif Hüseyin'in ikinci oğlu Abdullah sürekli Mısır'da kalıyor ve politika rüzgârlarının ne yöne estiğini izliyordu. Üçüncü oğul ise, Şerif Faysal İstanbul'daki Osmanlı Hükümetini oyalıyor, bir din kardeşi olarak dostluk garantileri veriyordu. En büyük oğul Şerif Ali ise bütün Hicaz bölgesindeki Arap şeyhlerini ziyaret ederek ayaklanma zamanı geldiğini, Osmanlıların yıkılmak üzere olduğunu ve bu Osmanlı mirasından büyük lokmaları kaçırmamak gerektiğini söylüyordu. İngilizler ise bu ziyaretlerde Şerif Ali'nin eli boş gitmemesini sağlıyorlardı. Hristiyan güçlerden bol bol para alarak müslüman güçlere dağıtıyordu Şerif Ali...

Emir Ali 'ın İstanbul'da karşılanışı... Soldan sağa: Şehzade Faruk Efendi, Enver Paşa, Ali Haydar, Şeyh Sunusi ve Cemal Paşa.

Hicaz'ı nasıl kaybettik

Hicaz emirliği meşrutiyet ilânından sonra Şerif Hüseyin'e verilmişti ve sadakatinden şüphelenilmiyordu. Ancak Enver Paşa ve arkadaşları Şerif Hüseyin'e tam olarak da güveniyor değildiler. Bu yüzden Medine'yi tek başına bir «sancak» haline koyarak Hicaz'dan ayırdılar ve Şerif Hüseyin'i sadece Mekke emiri olarak tanıdılar. Hicaz'a vali ve kumandan olarak tayin edilen Vehip Paşa ise birinci görev olarak Şerif Hüseyin'i devirmeyi düşünüyordu. Vehip Paşa İstanbul'dan da bu yolda talimat almıştı. Bir sorun yaratacak ve Şerif Hüseyin azledilecekti. Bir olay yaratmak çok kolaydı, çünkü arap asiler Türk erlerine saldırmaktan çekinmiyorlardı. Bu arada Vehip Paşa bazı ihanet belgelerini elde etti. Aynı zamanda da Cebeli Kera civarında yol yapan ve Taif çevresinde tatbikata çıkan Türk askerine araplar saldırdı, bazı mehmetçikler de şehit düştü. Vehip Paşa olayları derhal İstanbul'a bildirdi ve Şerif Hüseyin'e atmak için beklenen fırsatın doğduğunu haber verdi. Ancak bu sırada İstanbul fikrini değiştirmiş olmalıydı ki Vehip Paşa'ya «Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i idare et» yolunda bir mesaj geldi. Vehip Paşa şaşırmıştı. Bir soğukluk yaratılmıştı araplarla, şimdi bunun düzeltilmesi emrediliyordu. Bu arada İstanbul Hükümeti sözde aracılık yaparak Şerif Hüseyin ile Vehip Paşa'yı barıştırdı.

Hicaz Vali ve Kumandanı Galip Paşa

Artık Hicaz'da Şerif Hüseyin şımarmıştı. Türkler de Kanal seferine başlayınca Vehip Paşa iki alay piyade ve birkaç batarya top alarak Cemal Paşa'ya katılmak üzere yola çıktı. Şimdi Hicaz'da çok az Türk askeri kalmıştı. Ancak Şerif Hüseyin çevresinin, oğullarının ve İngilizlerin hemen isyan etmesini söylemelerine rağmen direniyordu. İsyan için zaman vardı Şerif Hüseyin'e göre. Önce savaşın sonunu beklemek gerekiyordu. Eğer Almanlar kazanırsa Türkler de kazanmış demekti, zamansız bir isyan yapılırsa Türklerin intikamı da korkunç olurdu... Şerif Hüseyin Mekke sokaklarında asılmak istemiyordu. İngilizler kazanırsa onların yanında Türklere karşı çıkacak, Almanlar kazanırsa Türklerin eteğini öpmeyi sürdürecekti. Ancak Şerif Hüseyin'in itibarı gün geçtikçe artmaktaydı. Vehip Paşa ile aralarındaki soğuk savaşta kazanan Hüseyin olmuştu. Bu da diğer arap ileri gelenlerin güvenini kazanmasına neden olmuştu.

12 Aralık 1914 yılında Galip Paşa Hicaz Vali ve Komutanlığına tâyin edildi. Üçüncü Ordu Kumandan Vekilliği yapan Galip Paşa bunun üzerine hemen İstanbul'a gitti, Enver Paşa ve Talât beyle görüştü. Enver Paşa yeni vali komutana bir yıl kadar Şerif Hseyin'i idare etmesini, savaşın sürse süse sekiz-dokuz ay uzayacağını, ondan sonra ihanet eden araplardan hesap sorulacağını söyledi.

Hicaz bir yanardağ idi. Osmanlı merkezinden kilometrelerce çöl yolu uzaklıktaydı. Galip Paşa bu ihanet kaynağında ateş üstünde oturuyor gibiydi. Galip Paşa'nın güçleri ise sadece bir alay asker, bir makineli tüfek ve top müfrezesiydi.

Olayların bundan sonrasını Galip Paşa'nın anılarından izleyelim.

Nisan ortalarında Şam yoluyla Medine'ye gittim. Orada Hicaz kuvvetinden yalnız bir alayla makineli tüfek ve topçudan mürekkep küçük bir müfreze bulduni. Diğer alayla ona bağlı kuvvetler, Filistin'de alıkonulmuştu.

Hicaz emîrinin büyük oğlu Şerif Ali Medine'de idi. Birkaç gün yolculuk hazırlığı ile geçti. Nihayet 12 mayıs 1331 (1915) de Mekke'ye doğru yola çıktık.

İlk Karşılaşma

Medine'den henüz iki kilometre ayrılmıştık. Alay pişdarının urban tarafından bir pusuya düşürüldüğünü haber aldık. Asiler bir mülâzimle iki Mehmetçiği şehid etmişlerdi. Pişdar taburunun kumandanı Binbaşı Derviş Bey (eski millî müdafaa müsteşarı rahmetli Derviş Paşa) derhal urban'a karşı taarruza geçerek yolun ilerisini açmış ve Arap çetelerini cenuba doğru tardederek bir caniptar teşkil etmişti. Ben de hemen vaka mahalline vardım. Şerif Ali, hissolunur bir telâş içinde idi. Medine muhafızı ve mutasarrıfı Mirliva Basri Paşa da orada bulunuyordu.

Vakayı tertibedenin Şerif Ali'den başkası olmadığını derhal anladım. Fakat »maslahat icabı» bunu anlamamış görünmek lâzımdı.

Kıtaların ilerlemesini emrederek yoluma devam ettim. Fakat müsademenin arkası kesilmemiş, âsilerden beş altı hain tepelenmişti. Bir aralık Şerif Ali, yanıma geldi. Telâşlı birtakım hareketlerle beni ve Basri Paşa'yı, bir çalının dibine çekti. Ve sırtından çıkardığı beyaz maşlahı yere sererek:

— Siz lûtfen burada biraz bekleyin, dedi. şimdi bu hainleri defetmek üzere adam gönderiyorum. Bakalım maksatları nedir, bir anlıyalım.

Şerif Ali, sözde âsilere göndereceği adamına tâlimat verdi. Ellerine bir de bayrak tutuşturdu. Ali'nin adamı, âsilerin yanına vardığı sırada ben hemen Basri Paşayı maşlahın bulunduğu yerden on metre kadar uzağa çektim. Çöl hilesine vâkıftım. Böyle ihtiyatlı davranmakta ne kadar isabet ettiğimi, aradan birkaç daki-

Savaşın vahşetini yansıtan bir tablo... Yaralı askerler.

ka geçmeden anladım. Bizim demin işgal ettiğimiz gölgeliğin üstüne kurşunlar yağmıya başlamıştı. Tam isabetli birkaç kurşun, Şerif Ali'nin maşlahını deldi.

Şimdi memuriyetimin mahiyetini daha iyi kavramaya başlamıştı. Nereye gittiğimi, kimlerle mücadele edeceğimi anlıyordum. Fakat üzerime aldığım vazifeyi sonuna kadar yapmak mecburiyetinde idim.

Yolumuza devam ettik.

Şerif Hüseyin'le Karşı Karşıya

Kızgın çölde üç gün daha yol aldıktan sonra Haceriye merhalesine vardık. Her merhale, bu havalide bir kuyu başıdır. Ve kafilelerin geceyi geçirmek üzere mutlaka bir kuyu başına varmaları mecburidir. Biz de o gece Haceriye'de kalmıştık. Fakat sabahleyin gördük ki ortada ne deve var, ne de deveci... Herifler, gece yarısı develerini alıp kaçmışlardı. Bir miktar cephane sandığı ve bâzı eşya, ortada kalmıştı. Elimizdeki cephane, daha çoğu çürük, eski, büyük çapta mavzer fişeklerinden ibaretti.

Şerif Ahmet Mansur'un idaresinde bulunan Beniharb Bek,asında idik. Ahmet Mansur da beraberimizde idi. Devecilerin bizi ansızın terk etmelerinde Ahmet Mansur'un rolü olduğunu anlamıştım.

Fakat gene anlamamazlıktan geldim ve Şerifi hiç yüzlemiyerek vasıtasızlıktan dolayı götüremediğimiz ufak tefek malzemeyi kendisine emanet ettim. Şerif, bunları biz Mekke'ye gittikten sonra arkamızdan yetiştirecekti. Bir akşam saatinde «Safeyne» merhalesine yaklaştık. Pişdarlarımız bir boğaza doğru ilerliyorlardı. Fakat boğazın iki tarafı, Araplar tarafından tutulmuştu. Pişdarlar gelip vaziyeti bildirdiler. Vereceğim emri bekliyorlardı. Derhal ilerledim. Boğazı teşkil eden sağlı sollu dağ yamaçlarında kırmızı bayraklar sallanıyordu. Hemen il

Kahire'de İngilizler her tarafa silâh yerleştirerek sağlam bir savunma yapmışlardı.

top indirmekle beraber pişdar kıtalarının taarruz için tertibat almalarını emrettim. Tam harekete başlıyacağım sırada Şerif Ahmet Mansur, devesini sürerek yanıma geldi. Bâzı tevilli sözlerle:

— Aman paşam.. Asker taarruza geçmesin! Ben meseleyi bizzat gidip halledeceğim.

Dedi. Bu tertibatın kendisi tarafından aldırıldığını bildiğim halde, gene kendimi tutarak bir şey hissettirmemeye çalıştım. Yalnız ciddi bir vaziyet takınarak:

— Teklifinizi kabul ediyorum. Yalnız bu dediğinizi yapmak için size ancak yarım saatlik bir mühlet verebilirim. Eşkiya, yarım saate kadar dağılmalıdır.

Dedim. Şerif Mansur gitti. Fakat ben bu vaade kanmıyarak geçidin bütün hâkim noktalarını pişdar müfrezelerime işgal ettirdim. Hiçbir vaka çıkmadan boğazı geçip Safeyne merhalesine vâsıl olduk. Şerif Ali ve Şerif Ahmet, akılları sıra derece derece beni imtihandan geçirmek istemişlerdi.

Nihayet Mekke'ye vardık. Şerif Hüseyin ile Şerif Abdullah ve Hicaz'ın bâzı ileri gelenleri, şehre üç kilometre mesafeden beni karşıladılar.

Medine'den Mekke'ye kadar on beş gün süren bu seyahat beni çok sarsmıştı. Hararet derecesi gölgede elliyi buluyordu. Halbuki Erzurum mıntıkasından ayrıldığım gün, termometre sıfırın altında 20 - 25 dereceyi göstermekte idi. O müthiş soğuktan bu korkunç sıcağa birdenbire geçmek, ruhça uğradığım sıkıntıların da buna yüklenmesiyle beni hasta etti. Bu sebeple Mekke'de ancak birkaç gün kalarak 331 senesi mayıs ortalarında hükümet merkezini Taif'e naklettim.

İlk işim, emaretle vilâyet arasındaki gerginliği ortadan kaldırmaya çalışmak olmuştu.

Zaman geçtikçe, Şerif Hüseyin'le oğullarının siyasî faaliyetleri hakkında daha doğru malûmat almaya başlamıştım. Bu arada bâzı şerifleri de elde etmiye muvaffak oldum. Medine ve Rabig semtlerinde emaret memurlarının gizli çalıştıklarını duyuyordum. Ancak bu çalışmaların ne dereceye kadar menfi mahiyette olduğunu anlamak için elde vesika yoktu.

— 1331 (1915) senesi sonlarına doğru Şerif Hüseyin'in politika faaliyetleri arttı. Bahriye nazırı ve dördüncü ordu kumandanı Cemal Paşanın Suriyede'ki bâzı icraatı Şerif Hüseyin'in

Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in Kral İbnissuud'u ziyareti...
Öndeki beyaz sarıklı Şerif Hüseyin'ir.

naylı işine yaradı. Cemal Paşa, bu münasebetle gazetelere yaptırdığı neşriyar arasında şöyle bir cümle de kullanmıştı: «Yüksek makamatı işgal eden bâzı hainler de vardır ki harbin hitamında onların da hesabını göreceğiz!»

Şerif Hüseyin, bu imalı sözlerden kuşkulandı. Önüne gelen şeyhe bu yazıları göstererek:

— İşte diyordu, Türkler yakında bize karşı harekete geçecekler. Bugün, Suriye'de yaptıklarını yarın Hicaz'da da tatbika başlayacaklar..

Hicaz'daki Arap reislerinin bu tevehhümünden İngilizlerin istifade etmeleri tabii idi.

1331 senesi şubat ayı içinde Şerif Hüseyin, İngilizlerle gizli bir muahede akdetti. Şerif, bu muahede ile İtilâf devletlerinin Hicaz'a yardımlarını temin meramına nail olacağını umuyordu. Bu esnada idi ki Ebussuud'un Salih Paşa adında bir adamı Mekke'ye geldi ve ilk adımda müşterek hedef olan Türkiye aleyhinde Mekke şerifi ile anlaştı. Gene bugünlerde bâzı İngiliz murahhaslarının Mekke'ye kadar gelerek Şerif Hüseyin'le gizlice görüştüklerini öğrendim.

1915 temmuzundan 1916 ocağına kadar İngiltere'nin Mısır fevkalâde komiseri Mak Mahon ile Şerif Hüseyin arasında muhabere cereyan etmekte idi. Nihayet bütün noktalarda uyuştular. Bu uyuşma neticesinde İngiltere ile

Vehip Paşa

Hicaz emîri arasında bir ittifak muahedesi imzalandı.

Emîre ve taraftarlarına İngilizler bol paralar dağıtmışlardı. Şerif, belki de yaşının ilerlemiş olmasından dolayı, işi büsbütün açığa vurmıyarak, ihtiyatlı durumunu muhafaza ediyordu.

Elde maddi bir vesika olmadıkça, İstanbul'a emaret aleyhinde iş'arlarda bulunmak, karanlığa kubur sıkmaya benzerdi. Mekke'de öteden beriden aldığım bâzı haberlere dayanarak emaretle aramızda bir muhabere kapısı açmak da uygun düşmezdi. Şerif Hüseyin'le tesisine çalıştığım iyi münasebetlere devam etmiye karar verdim.

O sırada şerif, dördüncü orduya iltihak edecek Hicaz mücahitlerinden bir kısmını Medinedeki büyük oğlu Ali'nin yanına göndermişti. Hakikatte kendi hesabına kullanacağı bu kuvvetler, dördüncü ordu refakatinde bulunan oğlu Faysal'ın emri altında sözde cihada iştirak edeceklerdi. Ben bu işlerin iç yüzüne vâkıf değilmişim de zevahire aldanıyormuşum tesirini uyandırmak için murassa bir kılıcı Hicaz vilâyetinin bir yadigârı olmak üzere Emîr Faysal'a göndermiştim.

Şimdi ise İstanbul, bana verdiği direktifin tamamen zıddına olarak Şerif Hüseyini iğnelemiye ve ikide bir tehdide başlamıştı. Bu ise çok yanlış bir hareketti.

Fahri Paşa'nın Ali Haydar'a verdiği imzalı fotoğrafı.

Fahri Paşa'nın Medine'ye Gelmesi

Hicaz'da bir isyan hareketini tertibedilmekte olduğu, İstanbul'da da biliniyordu. Buna karşı birtakım çocukça tedbirler alınmakta idi. Bu tedbirlerden biri Ferik Fahri Paşa kumandasında Yemen'e sevk edilmek bahanesiyle üç bin kişiden mürekkep bir müfrezenin Medine'de tahşiedilmiş olması idi. Bana bunu şu tarzda bildirmişlerdi:

Galip Paşa

«Medine'ye gönderilen efradın küçük zabit ve takım kumandanları, onbaşı, çavuş, müâzim ve yüzbaşı rütbelerinde... kadarının Hicaz fırkasından tefrik edilerek Yemen'e gitmek üzere Hicaz'dan geçerken bu kuvvete ilhak edilmesi ve bunların Hicaz'dan ileri sevkleri için tedarik edilecek nakliye vesaitine sarf olunmak üzere altı bin altın liranın gönderildiği...»

Şerif Hüseyin ve oğulları, Fahri Paşa'nın Medine'ye gelerek bu kuvvetin başına geçmesi, kendi aleyhlerine tevcih edilmiş bir tertip olduğuna hükmetmekte gecikmediler.

Şerif Hüseyin'in istihbarat teşkilâtı mükemmeldi. Dördüncü orduda Hicaz için ne düşünüldüğünü Cemal Paşa, yanındaki adamları vasıtasiyla tam zamanında haber alıyordu. Şerifin İstanbul'da da casusları vardı. Olanı bite-

Süveyş'i aşmak için Türkler tarafından getirilen botlar.

ni dostları kendisine yetiştiriyorlardı.

Şimdiye kadar Hicaz'a ve Yemen'e gönderilen paralar, ancak Şerif Hüseyin'in himayesi altında yerlerine sevk edilmekte idi. Bu para göndermek, gerçekten zor bir mesele idi. Şerif Hüseyin bedevîler arasından para geçirmekte çok güçlük çekerdi. Son zamanlarda gene gönderilmekte olan yirmi bin altının bedevîler tarafından zaptedildiğini Şerif Hüseyin bana telefonla bildirdi. Buna inanmış göründüm ve Şerife «Himmetleri sayesinde bütün paranın pek yakında istirdadedileceğine emin olduğumu» söyledim.

Vâkıa, arası çok geçmeden Şerif Hüseyin, bedevîlerin sıkıştırılarak paraların ele geçirildiğini ve bunların Yemen'e gönderilmek üzere olduğunu bana müjdeledi. Nisanın ikinci haftasından itibaren Mekke'de hiç de hoşa gitmeyen birtakım şüpheli hareketler belirmiye başlamıştı. Kabîle şeyhleri ile bâzı şeriflerin sık sık Mekke'ye gelmeleri, emaretin bu yaz usulden olduğu halde, ilk defa olarak Taif'e nakledilmemiş olması, mevcut şüpheleri arttırmakta idi. Bundan başka, asıl mühim mesele, bütün Mekke ahalisinin ve civardaki kabîleler halkının Mekke'de sadakat yemini etmiye mecbur edilmeleri idi. Bunlar, gayet sarih isyan başlangıçları idi.

Mekke'de kumandan ve vali kaymakamı olarak bıraktığım Binbaşı Ziya Beyden gelen raporlar, vaziyeti açıkça bildiriyorlardı. Biz de buna karşı icabeden tedbirleri, kapalı bir tarzda alıyor, bir yandan da sözde bu raporların yanlış telâkki ve ihtiyatlar neticesii yazıldığından bahisle emîrin kulağına gidecek şekilde bâzı emirler veriyorduk. İsyandan bir iki gün evveldi. Bir gün Şerif Abdullah evime geldi.

Asılacağımızı Biliyoruz

Ben böbreklerimden rahatsızdım. Kum sancısı çekiyordum. Şerif Abdullah'a emaretçe alınan vaziyetin devlet tarafından hoş görülmediğini isöyledim. Bu sözüme karşı Şerif Abdullah:

— Paşa hazretleri, dedi, her şeyden haberimiz var. Fahri Paşa, Mekke'ye gelince kapınız önünde bizi ipe çektirecek! Şamda'ki idamlardan sonra, sıra bize geldiğini sanki bilmiyor muyuz?..

Şerif Hüseyin'in hareketlerini şüpheli bulan hükümet, Hicaz'da üç alaydan mürekkep 22nci fırkanın ikinci alayını Vehip Paşa kumandasında Mısır Seferine iştirak etmek üzere, oradan aldırmış ve Mekke - Cidde mıntıkasında yalnız biralay piyade ile modası geçmiş birkaç kale topundan başka bir şey bırakmamıştı.

Bundan başka da Hicaz emîrinden 1.500 hecin suvar, bir o kadar da mücahit hazırlaması isteniyor, bu mücahitler için icabeden para ve silâh da gönderiliyordu. Bunlar, Emîr Hüseyin'e karşı emniyetsizliği ifade eden hareketler değildi. Bununla beraber ben, şahsen hükümetin şerif hakkındaki düşüncesi ne olursa olsun, yüklendiğim mesuliyetin derecesini idrak etmekte idim. Kumandam altındaki bir avuç askerle birkaç memurun selâmetlerini temin edecek tedbirlere başvurmaya başlamıştım.

Mahallî vaziyetin icaplarına uyarak hareket etmek zarureti vardı. Bu arada Şerif Hüseyin, henüz fiiliyat sahasına geçmiş değildi. Vâkıa, isyana karar vermişti. Fakat bunu mümkün olduğu kadar geç, yâni kendisince tasarladığı

Türkiye yönetimindeki Bağdat'tan bir görünüş.

bir zamanda yapacaktı. Bunun içinde bir yandan beni, bir yandan oğullarını oyalamakta idi.

Hicaz'da İlk İsyan Alametleri

Şerif Abdullah'ın bir gün, babasiyle benim aramda devam eden bu zahirî dostluktan bahsederken:

«Biz bu vali ile daha ne kadar zaman karagöz oynatacağız!» demiş olduğunu bana söylemişlerdi. Kanaatime göre, İstanbul hükümeti erkânı, bâzı cahilâne hareketlerde bulunmamış olsalardı, uzun müddet ihtiyatı elden bırakmıyacaktı. İstanbul hükümeti Hicaz'a para göndermiyordu.

Artık maaşları ödemek imkânı kalmamıştı. Bütün gayretimizle erzak tedarikine çalışıyorduk. Hicaz arazisi taş ve kumdan ibarettir. Mahdut yerlerde pek az ekin yapılabilir, fakat alınan mahsul, mahallî ihtiyacı bile temin etmezdi. Halkın gıda maddeleri, Mısır, Basra ve Bombay'dan gelirdi. Düşman gemileri, harb dola-

yısiyle bu erzakın rahatça memlekete girmesine mâni olurlardı. Hicaz sahilleri arasıra İngiliz donanması tarafından ziyaretle erzak taşıyan gemiler rahatsız edilirdi.

Emaretle İngiltere arasında ittifak yapıldığı şubat ayından beri İngiliz ve Fransız harb gemileri bu sahilleri âdeta abluka altına almışlar, hattâ son zamanlarda erzak yüklü gemiyi de batırmışlardı.

İngilizler 15 mayıs 1916 tarihinde Kızıldeniz filosu kumandanının imzasiyle Arap reislerine hitaben bir beyanname neşrettiler. Bu beyannamede Hicaz sahillerinin muhasara edildiği bildiriliyor ve Arapların hüsnüniyetlerinden emin olmakla beraber Türklerin hâlâ Hicaz'ı işgalleri altında tutmaları, böyle bir hareketi zaruri kıldığı anlatılarak ne kadar deniz vasıtası varsa, hepsinin karaya çekilip seyrisefere çıkmamaları, aksi takdirde bunların nerede görülürse imha edilecekleri hatırlatılıyordu.

Cidde Mutasarrıfının gönderdiği beyanname sureti, Mekke'de bulunan Şerif Hüseyin'e gönderilmiş, muhafazası emarete ait sahillerin korunması için tertibat alınması kendisinden rica edilmişti.

O hafta cuma günü, emîri ziyarete gidenlere mühimce bir kalabalık katılmıştı.

Bu içtima, tabii mürettepti. Gönderilen beyanname, emîrin haberi yokmuş gibi ziyaretçilere alenen okunmuştu. Toplantıda Hanefî müftüsü söz alarak, harb yüzünden çekilen darlığa işaret ettikten sonra:

— Hükümetimiz, buna bir çare düşünsün. Ya İngiltere ile müteferrid bir sulh akdetsin, yahut başka bir tedbir bularak bizi bu felâketten kurtarsın!

Diye reddetmişti. Bunlar elbette çok mânalı işaretlerdi. Hanefî müftüsünün sözleri halk üzerinde beklenen tesirini göstermişti. Şerif

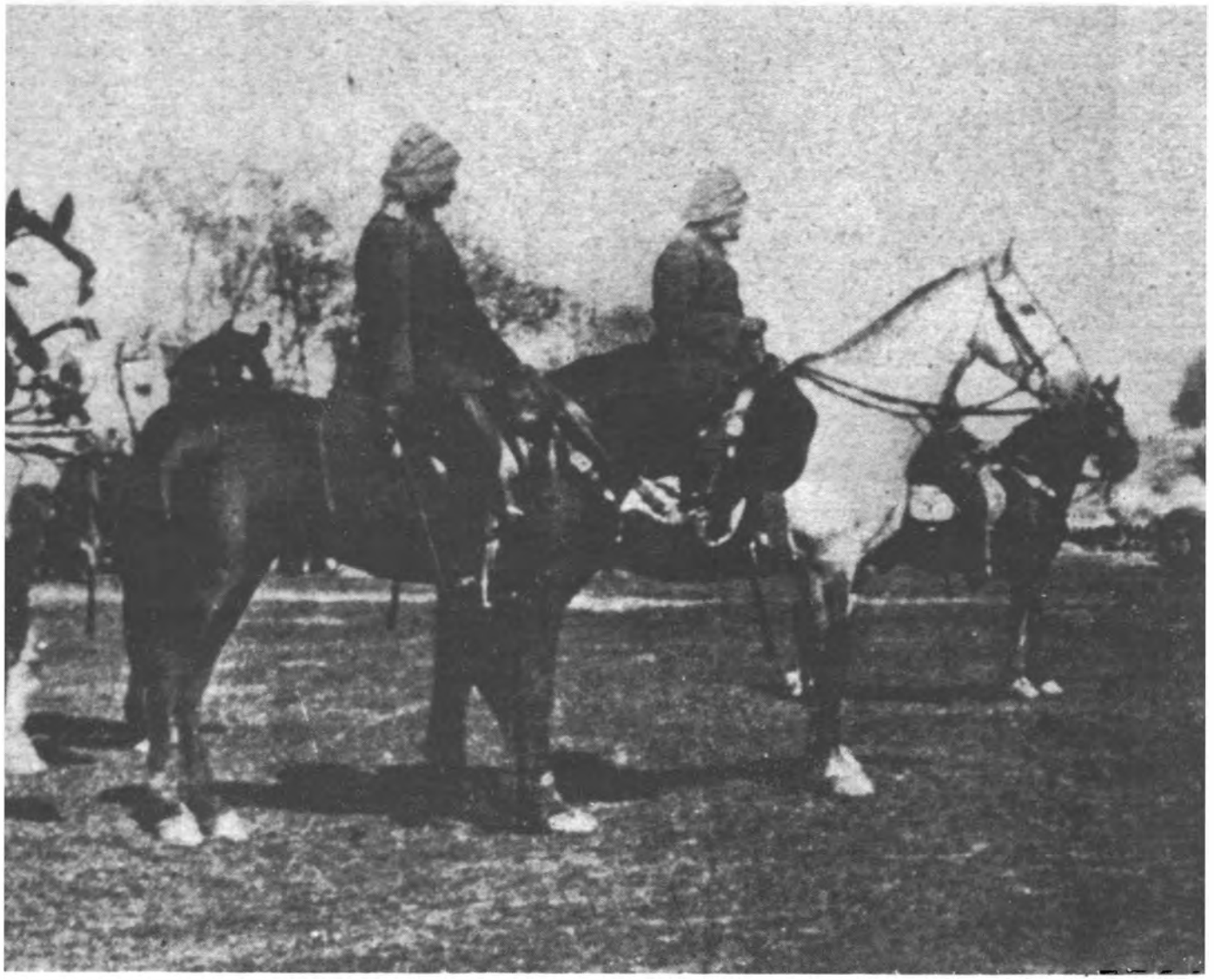

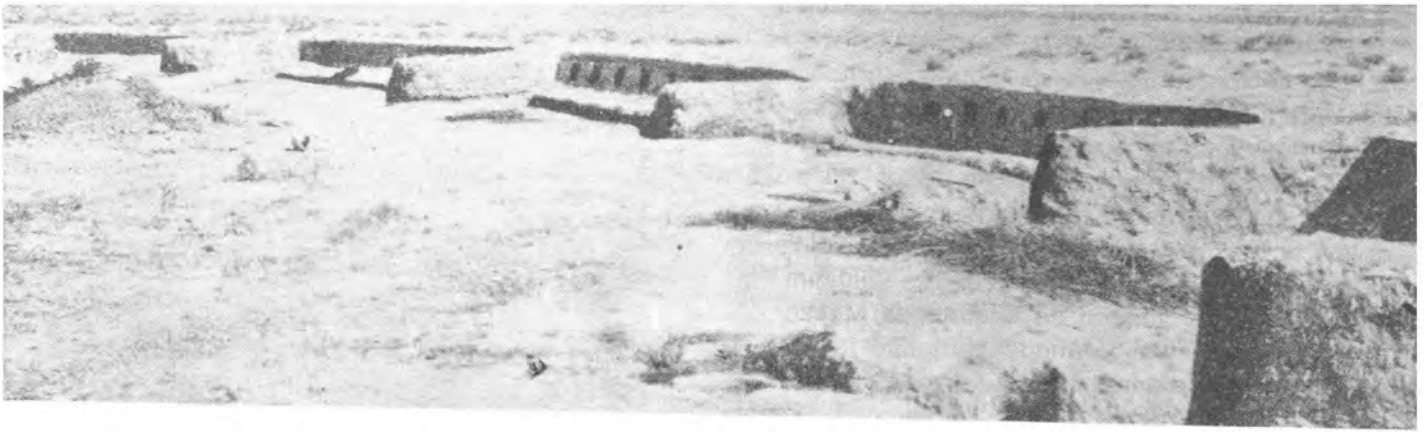

Kut-el-Amanda İngiliz siperleri

Türkleri önemsemeyen geleneksel felsefeleriyle İngilizler şimdi Arap yarım adasında oyunlarını sürdürüyorlar. Ancak Kut-el-Amar'da Türk askeriyle karşılaşınca ilk çatışmalarda başta General Townshend olmak üzere 13.300 İngiliz esir ediliyor.

Hüseyin'in beliren heyecanı sözde teskine çalıştığı görülüyordu.

Bu toplantılar birkaç gün daha sürdü ve her seferinde hazır bulunanlara sadakat yemini ettirildi. Bu yeminlere neden lüzum görüldüğünü emaretten resmen sordum. Şerif Hüseyin, verdiği cevapta, sahillerin ablukasından dolayı heyecan artmış olduğundan bu yeminlere halkın emarete bağlılıkları tecrübe edildiğini iddia ediyor, bir yandan da bugünlerde Mekke mevki kumandanlığı tarafından birtakım fevkalâde askerî tedbirler alınmasından şikâyet ediyordu.

Aradan birkaç gün daha geçti. Fahri Paşa kuvvetlerinin Rabig yolundan Mekke'ye gelmelerini bekliyorduk. Bu kuvvetlerin yolda birtakım Âsi Arap kabîleleriyle karşılaşması mümkündü. Bunu düşünerek Cidde'de bulunan bir tabur piyadeyi, diğer bir taburla takviye etmeyi münasip gördüm ve Erkânıharb Binbaşısı Hüsevin Hüsnü Beyin muvakkaten kumanda ettiği bir taburu Cidde'ye gönderdim. Hüseyin Hüsnü Beye, aynı zamanda Cidde kumandanlığı da tevcih edilmişti. (15 mayıs 1332). Bu suretle Cidde'de iki, Mekke'de iki ve Taif'te iki tabur olmak üzere Hicaz fırkasının mevcut iki alayı üç mevkie taksim edilmiş bulunuyordu. Fahri Paşa kuvvetleri, bugünlerde bizim için büyük bir ümit membaı idi. Onun Mekke'ye yetişeceği güne kadar mukavemet kudretlerimizi arttırmamız gerekti.

Rabig Şeyhinden Gelen Mektup

— Bu sıralarda Rabig şeyhi Hüseyin Mübeyrek'ten Cidde mutasarrıfı İbrahim Paşa vasıtasiyle bir mektup aldım. Şeyh Mübeyrek, bana şunları yazıyordu:

«İngilizlerle ittifak eden Mekke emîri, şabanın beşinci günü (26 mayıs) Medine, Cidde ve Taif'te isyan hareketine geçecektir. Bu harekete beni de iştirak ettirmek için Medine'de bulunan Şerif Ali vasıtasiyle teklifte bulundular. İsyan, Medine, Cidde ve Taif'te aynı günde başlıyacaktır.»

Şeyh Mübeyrek hükümete sadık bir adamdı. Bundan dolayı verdiği habere itimad edilebilirdi.

Mektubun münderecatını derhal Medine'de bulunan Fahri Paşaya bildirdiğim gibi, birer suretini harbiye ve dahiliye nezaretlerine de hususi posta tatarı vasıtasiyle (neccap) gönderdim.

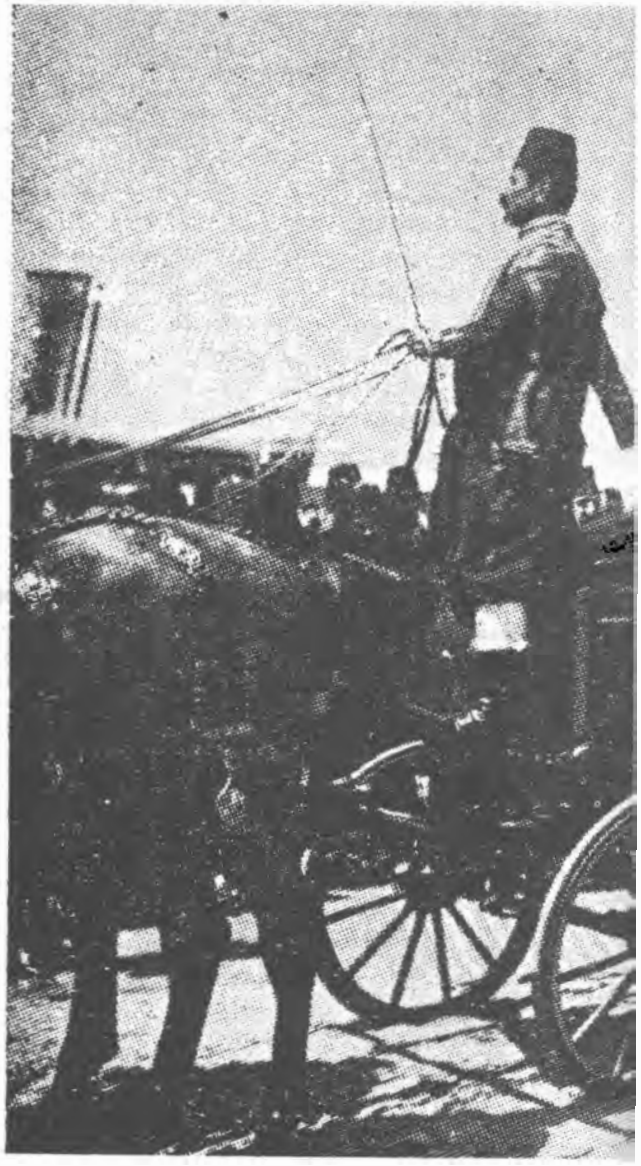

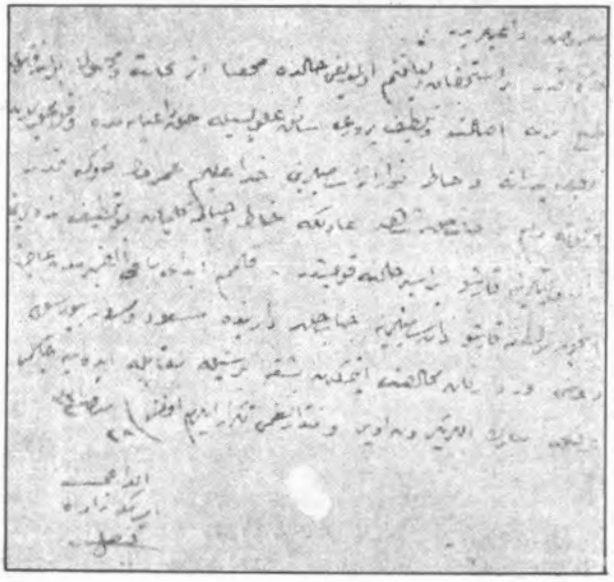

Emir Faysal'ın Galip Paşa'ya yazdığı mektup

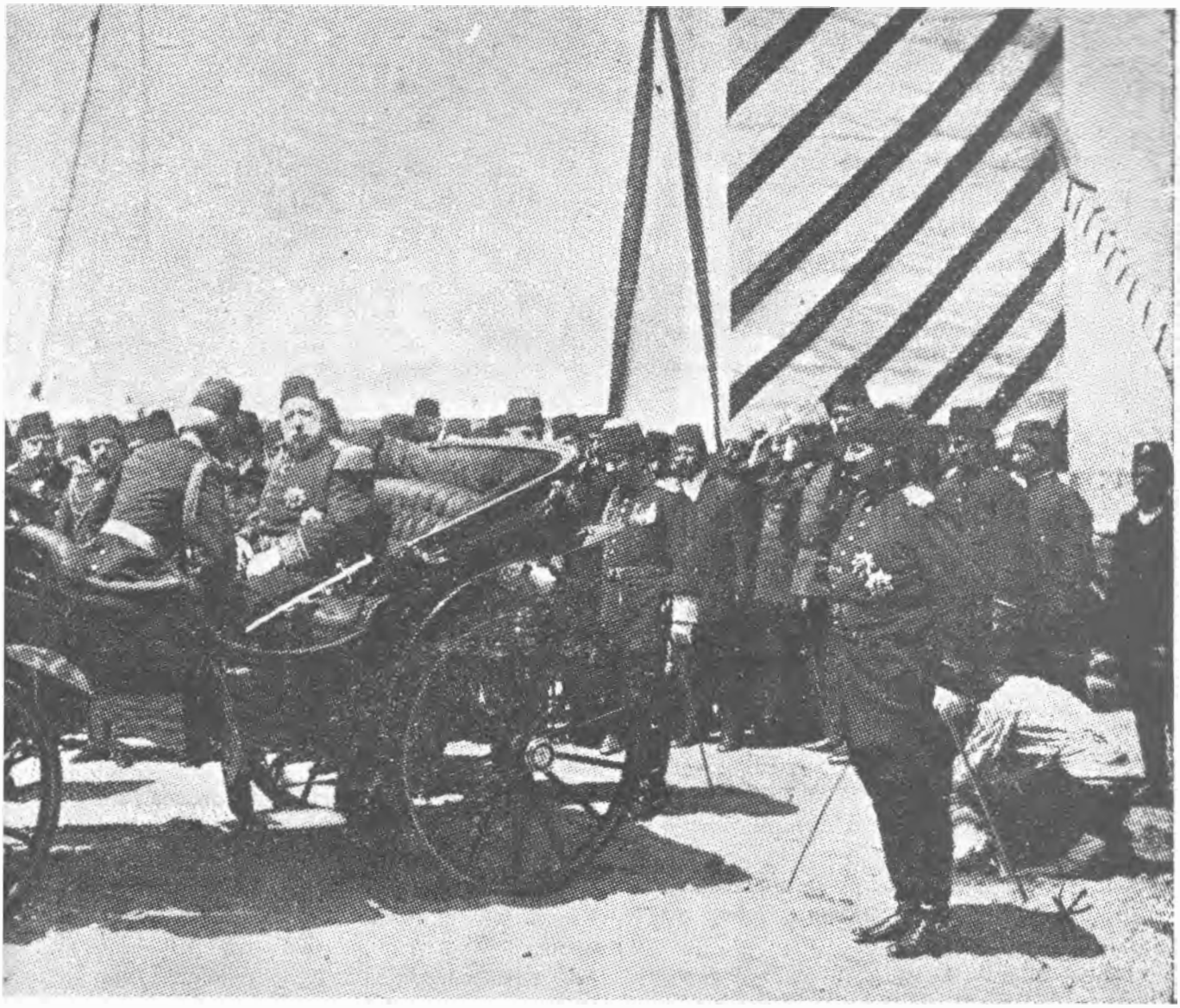

Sultan Mehmet Reşat saltanat arabasıyla bir merasimden dönerken.

Ancak mektubun Medine'ye vâsıl olup olmadığını öğrenmek kabil olamadı. Çünkü neccap, gidip gelinceye kadar isyan hareketi başlamıştı.

İstanbul'dan Gönderilen 6 bin Altın Hikâyesi

Tam bu sırada İstanbul'dan gönderilen altı bin Osmanlı altını Mekke'ye gelmişti. Bunu Şerif Hüseyin, bana telefonla bildirdi ve nereye teslim edileceğini sordu. Bu paranın Hicaz için tertibedilen Fahri Paşa kuvvetlerine aidolduğunu bildiğim halde emîri kuşkulandırmamak için:

— Altı bin lira, Yemen'e gidecek kuvvete deve tedariki için gönderilmiştir. Emaret kasasında kalması muvafık olur.

Cevabını verdim.

İki gün sonra Şerif Abdullah :

— Hemen parayı aldırınız! diye telefon etti.

Ben işi şakaya bozarak:

— Niçin bu kadar acele ediyorsunuz? Kasanızda durursa, tehlikeye mi düşer? Yâni herhangi bir ihtiyaca sarf etmekten mi çekiniyorsunuz? diye sordum.

Abdullah gülerek şu cevabı verdi:

— Evet! Evet! Tehlikelidir!

Ben de bunun üzerine paranın Mekke kumandanına teslim edilmesini bildirdim. Mekke kumandanı parayı alırken bunların Türk altını olmayıp İngiliz altını olduğunu görünce bana

Alman ve Avusturya cephelerinde malzeme böyle düzgün sayılacak yollarda ve motorlu araçlarla taşınırken Türkler doğu cephesinde boşuna malzeme bekliyordu.

haber yolladı.

Şerife: «Bu paranın neden İngiliz lirası olduğunu» sordum. Telefonda karşıma çıkan oğlu Abdullah:

— Piyasada İngiliz altını biraz düştüğü için Osmanlı altıniyle değiştirdik! cevabını verdi.

Sözleri pek müstehziyane idi. Fakat ben anlamamazlığa geldim.

Artık Hicaz'da İsyan Başlamıştı

Bu tarihten kısa bir zaman evvel, Şerif Hüseyin'le aramızda geçen bir muhavereyi buraya kaydetmek isterim. Hiç unutmam. Bir cuma günü idi. Şerif Hüseyin'le Haremi Şerifte cumanamazını kılmıştık. Emîrin medresesinde, karşılıklı oturuyorduk. Şerif, ellerini havaya kaldırarak dua eder gibi bir vaziyet aldıktan sonra şunları söylemişti:

— Galip Paşa! Diyorlar ki, ben Hicaz'da bir isyan hazırlıyormuşum. İşte şu Beyti muazzam, Alah huzurunda şahidi olsun ki, ben hilâfet makamına karşı sadakat ve itaatimi bozmadım. Gene de bozmıyacağım!

Ben bu yalancı yemine inanmış görünerek kendisine olan derin itimadımdan bahsederken içimden de :

— Bu adam isyan taraf taraf başlamışken nasıl bu yemini edebiliyor? diye düşünüyordum.

Emîrin, gelen parayı İngiliz altıniyle değiştirmesinin sebebi ne olduğunu sonradan keşfedebildik.

O günlerde ortada bir şayia dolaşıyordu:

Emaretle vilâyet sözde işbirliği edip İngiliz müzaheretini kabul etmişler. Hükümeti, münferit sulh yapmıya icbar edeceklermiş. İngilizler de buna mukabil şimdiden paraca yardıma başlamışlar. Hicaz halkını sıkıntıdan kurtarmak için böyle bir tedbir almak zarureti hâsıl olmuş!

Vilâyet ve kumandanlığın İngiliz altını sarf etmiye başlaması, bu şayiayı teyidetmiş olacaktı. Altınların katiyen harcanmamasını derhal Mekke kumandanına bildirdim.

.....

Taif'te bulunan Arap ileri gelenlerinin birer ikişer civar köylere çekilmiye başlaması dikkatimizi çekmekte idi. Tam bu sırada «Emin» imzalı bir mektup aldım. İçinde aynen şu cümleler yazılı idi:

«Hanefi müftisiyle birlikte köye gidiyorum. Veda için bizzat gelemedim. Allah yardımcınız olsun duasındayım.»

İmza sahibi, eski Hanefi müftisi Emin Efen-

Cemal Paşa cephede Kurmay heyetiyle...

Afrika'dan Fransızların getirdiği esir düşmüş sömürge erlerinden ikisi. Hiç bir şeyden haberi olmayan zavallılar. Ne için dövüştüklerini bile bilmiyorlar. Bunların binlercesi İngiliz ve Fransızların sömürgeci yönetimlerini savunmak için öldüler. Kendilerine karşı dövüştüklerinin bilincine varamadıkları için.

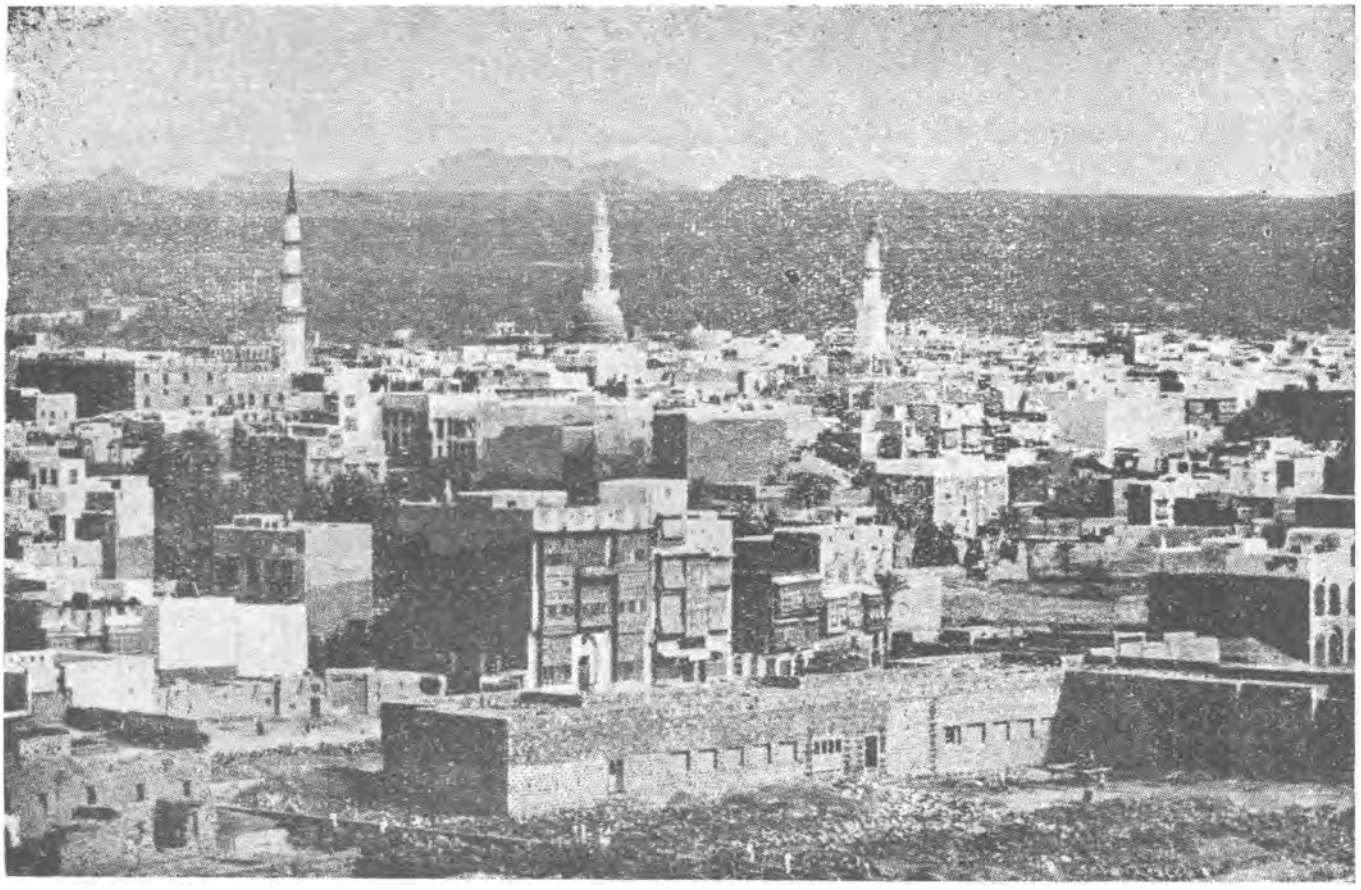

Savaş yıllarında Medine'den bir görünüş.

di idi. Bu zat aslen İstanbullu ve Türk soyundan gelme bir adamdı. Fakat yıllarca evvel Hicaz'a gelip yerleşerek şerifin en has bendeleri sırasına geçmişti. Emin Efendi, bana bu kadarcık bir imâ ile olsun, halin vahametini anlatmak istiyordu.

Cidde kumandanı 27 mayısta bana çektiği telgrafta şu acı heberi verdi:

«Mekke'den Cidde'ye giden küçük müfrezemize Kara Urban tarafından tecavüz edilmiştir. Cidde civarında silâhlı Urban kuvvetleri toplanmaktadır. İngiliz donanmasının sahilleri bombardıman edeceği ve karadan kuvvetli Arap müfrezelerinin tecavüze girişecekleri şayidir. Emîr'in Cidde'deki memuru Şerif Muhsin, İngilizlerin bir ihraç hareketine karşı müsellâh Arapları sahilleri müdafaa için çağırmıştır.»

Bu telgrafı aldığım gün, Mekke ve Taif'te halkın galeyanı son dereceyi bulmuştu.

Bu vakadan birkaç gün evveldi. Şerif Abdullah, evime gelmişti. Çok sinirli ve telâşlı idi. Fahri Paşanın şerif ailesini idam etmek üzere emir aldığını ısrarla söylüyordu.

Ben bu sırada bir iş için kapının önünde bulunan yaverimi yüksek sesle çağırdım. Şerif Abdullah, birdenbire ürktü ve büyük bir dehşete kapılarak dışarı fırlamak istedi. Belli ki yaveri çağırışımı kendisini yakalatmıya matuf bir işaret sanmıştı. Derhal teminat vererek korkusunu yatıştırdım.

27 mayıs (332) gününün bir akşam saatinde Mekke ile Taif ve Cidde arasında telgraf ve telefon hatlarının kesildiği haberi geldi.

29 mayısta Mekke kumandanı binbaşı Derviş Beyden hususi neccap vasıtasiyle gelen bir raporda da, Mekke'nin Cervel ve Ciyad kışlalariyle hükümet konağına ve kaleye bedevîlerin taarruz ettikleri, kalenin şimdiden fena bir vaziyete düştüğü, taarruz eden bedevîlerin miktarı, tahmin edilemediği, çarpışmaların üç saat kadar devam ettiği, emaretten gelecek memurların beklendiği bildiriliyordu.

Cidde'de dahi muharebenin başladığına şüphe yoktu. Şerif Abdullah, 29 mayıs günü bâzı kimselere yemin verdirerek Taif'ten çıkıp gitmişti.

Nakil vasıtalarının azlığı, silâhlarımızın işe

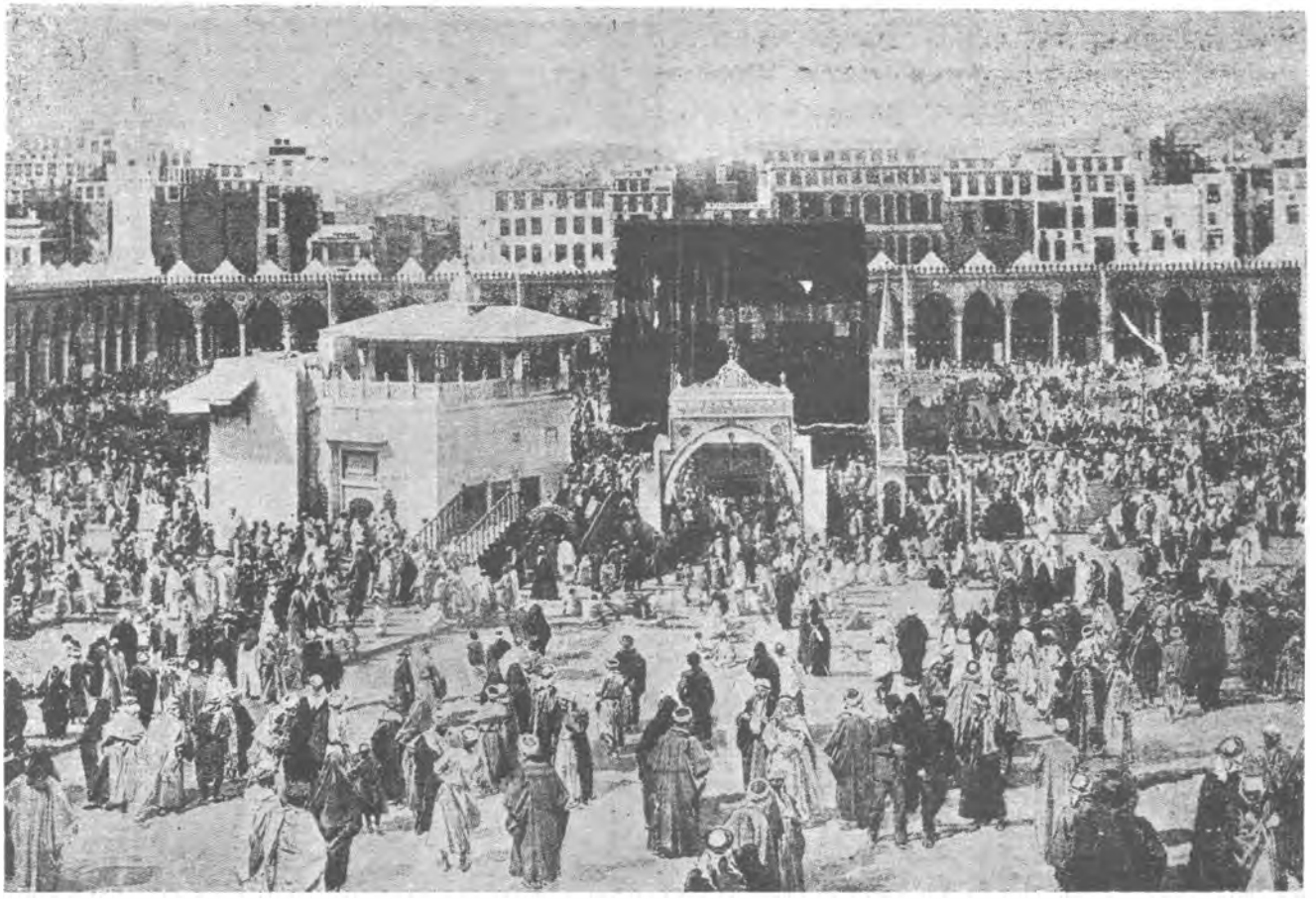

Mekkel Mükerreme'nin savaş yıllarında bir resmi.

yarar halde bulunmayışı, yollardaki su kuyularının çok seyrek oluşu ve bunlardan bâzılarına çöl Arapları tarafından zehir katılacağının muhakkak bulunuşu, zabit, memur ve mücavir ailelerinin, akla hayale gelmez âkıbetlere maruz bırakılışı ve daha bunlar gibi maddi, mânevi birçok sebepler, garnizonda bir müdafaa harbi yapmamızı zaruri kılıyordu.

Taif ve civarının istikşaf haritasını, gayretli silâh arkadaşlarımızdan birinci mülâzim Galib'e yaptırmış, kumandanlık erkânı harbiye binbaşısı Sabit Beyle (Eski kolordu kumandanlarından Sabit Paşa) başbaşa verip müdafaa tertibatını beraberce tespit etmiştik.

Silâhlı kuvvetlerimize gelince: ancak 950 tüfek ve beş adi cebel topumuz vardı.

Müdafaa hattımız ise, altı kilometre kadar tutuyordu. Tüfekler, büyük çaplı, eski mavzer tüfekleri idi. Çoğunun yivleri bozuk, karıncalanmış, berbat şeyler olduğu gibi cephaneleri de beşte üçü ateş almıyacak derecede barutu bozulmuş fişeklerden ibaretti. Toplar da eski Tophane mamulâtı, yedibuçuk santimlik adi sistemde, cebel topları idi.

30 mayıs 332 günü sabahı, şafakla beraber, Taif'in şimal ve garp tepelerinden ileri postaları hattına ve kışlaya doğru 800 kadar Arap taarruza başladı. Âsilerin elinde kısmen gıra, kısmen de küçük çapta yeni tüfekler vardı. Araplar, biraz telafat vererek çekilmiye mecbur oldular. Biz de 200 kilometrelik bir takipten sonra bölüklerimizi müdafaa hattına çektik.

Bu sırada, kasabadaki bâzı evlerden kışla avlusuna ateş açıldı ise de çabucak susturduk ve bu tecavüzü yapanların evlerini yaktırdık. Şerif Hüseyin ile Ali'ye ait iki büyük konak da bu arada yandı.

Taif'te derhal örfi idare ilân etmiştik. Mekke ve Cidde garnizonlarının iaşe maddelerinin azlığı ve şiddetli sıcaklar yüzünden çok ızdırap çekeceklerine şüphe yoktu.

Cidde, deniz kenarında olduğu için, fazla olarak düşman gemilerinin tecavüzüne de maruzdu. 332 yılı haziran ayının ortalarına kadar âsiler gece gündüz, taarruzlarda bulunmuşlar, bedevîler arasından topladıkları kuvvetlerle talihlerini denemişlerdi.

Örfi idare ilân edildikten sonra kasaba halkında silâh namına ne varsa toplatıldı. Civar kabîlelere dağıtılan beyannamelerle Şerif Hüseyin'in devlete karşı isyan ederek din düşmanlariyle birleştiği ilân edildi. Fakat, çoktan iş işten geçmiş, ateş bacayı tamamen sarmıştı.

Mithat Paşa'nın şehidedildiği harap Taif kalesinin üst kısmını Hicaz'a vali olduktan sonra yıktırmış ve diğer iki katını tamir ettirmiştim. Binanın damı da bu arada takviye edilmiş olduğundan üzerine iki cebel topu koydurdum. Buradan birçok yerler, top ateşi altına alınıyordu.

Mekke Asilerin Eline Geçiyor

İlk günlerde Mekke ve Cidde'ye beş altı neccap (postacı demektir) çıkarılmıştı. Bunlardan bâzısı yoldan dönmüş, bâzıları hiç gelememişti. Bunlardan yalnız bir tanesi, Ali Bin Mubarek, 8 haziran 1332 de Taif'e girebilmişti. Ali Mubarek'in getirdiği haber şu idi:

Mekke'de hükümet ve civariyle karakol ve hastaneler âsilerin eline geçmişti. Kale ve kışla, henüz kendilerini müdafaa etmekte idiler. Fakat hiç kimse kışlaya yanaştırılmıyordu. Bu sebeple neccap, kumandana aidolan mektubu verememişti. Top mermilerinden birin parçası Kâbe örtüsüne isabet ederek **«Settare»** denilen bu örtünün bir kısmını yakmış olmasını vesile eden âsiler, bunun kasti bir hareket olduğunu iddia ederek, ortalığı velveleye vermişlerdi. Cidde, Ingilizler tarafından işgal edilmişti.

Temmuz ayı başlarında âsiler, top do kullanmıya başladılar. Ara sıra makineli tüfek de atıyorlardı. Bunların Cidde'den getirildiklerine şüphe yoktu.

Benim karargâhımla fırka kumandanlığı karargâhı kışlada kurulmuştu. Düşman topçusu bunun farkına vardığı için kale ve kışlayı başlıca hedef tutmuştu.

Gündüzleri topçusunun yaptığı tahribatı, Yüzbaşı Muhittin Efendi, gece sabaha kadar çalışarak tamir ettiriyordu. Bizi endişeye düşüren düşmanın ne küçük çaptaki tüfekleri, ne de büyük çaplı topları değildi. Asıl belimiz büken iaşe darlığı idi. Gıda maddeleri gitgide azalıyordu. Taif halkının evlerinde, ne bulursak, senet mukabilinde alıyorduk. Fakat gitgide evlerde de dişe dokunur şeyler bulmak güçleşmişti. Harb başladığı günden itibaren tayınları üçte bire, daha

sonra dörtte bire indirdik. Nakliye develerini, top hayvanlarını, katırları kesip yemiye başladık. Bahçelerde değil, dağlarda bile ağıza atacak ot kalmamıştı. Cephanemiz de her gün, biraz daha, yerine gelmemek üzere azalıyordu.

Böylece haftalar, aylar geçti.

Medine'den beklediğimiz kuvvetten hâlâ bir haber yoktu. Fahri Paşa ile muhabere için yaptığımız teşebbüslerden de bir netice çıkmıyordu. Taif'ten çıkan neccaplardan hiçbiri geri dönmemişti.

Düşman temmuzun 10 uncu günü, dört istikamete yerleştirdiği sekiz kadar topla Taif'i sürekli surette bombardımana tutarak bizi akşama kadar rahatsız etti.

Medine Müdafii Fahri Paşa (ortada oturan) maiyetiyle beraber

Asiler Teslim Olmamızı İstiyorlar

Ertesi günü, bir bedevî, elinde bir filâma ile ileri hatlarımıza gelerek Şerif Abdullah'ın bir mektubunu getirdi. Şerif, bu mektubunda, bombardımanın devam edeceğini haber vererek teslim olmamızı istiyordu. Teklifi derhal en katî bir lisanla reddettik.

Bombardıman, daha büyük bir şiddetle yeniden başladı. Düşmanın top mermileri, kışlayı, hükümet konağını ve daha birçok evleri delik deşik etti.

Bu muharebelerde, şehitlik mertebesine eren zabit ve neferlerimizin fedakârlıklarını

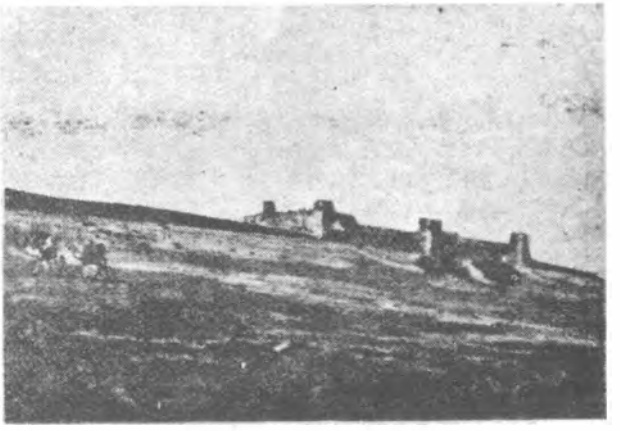

Hicaz'da son müdafaası yapılan Taif Kalesi

Hüseyin Paşa Yemen'e giderken

birbirinden ayırdetmiye imkân yoktur. Şehitler arasında bulunan ve 12 nci alayın üçüncü bölük kumandanı Yüzbaşı Cemil Efendi'nin kahramanlığını anlatmakla bitiremem.

.....

Şerif Abdullah, bir gün Mekke'de ellerine düşen zabitlerden bir yüzbaşıyı yanına çağırmış ve Taif'te bir zabit gönderilerek kendisiyle görüşmesine müsade edilmesini istemişti. Biz buna lüzum görmedik. Maksatlarının maneviyatımız üzerinde tesir yapmaktan ibaret olduğunu biliyorduk.

Gene, ağustos ortalarında son derece sıcak bir gündü. Şerif Abdullah, sonradan kendi hizmetine girmiş olan Bağdadlı topçu binbaşısı Sait Efendi ile görüşülmek üzere bizden bir zabit istemişti.

Umumi vaziyet hakkında malûmat alabilmek ümidiyle bu talebi kabul ettim ve 129 uncu alayın birinci tabur, üçüncü bölük kumandanı Yüzbaşı Niyazi Efendiyi gönderdim.

Bağdadlı topçubaşısı Sait Efendi, Niyazi'yi görür görmez tanımış. Meğerse Bağdad idadi mektebinde aynı sınıfta okumuşlar. Sait Efendi, Şerif Abdullah'ın kan dökülmesini istemediğinden bahisle teslim teklifini tekrar edince bizim Niyazi, tersyüzüne geri döndü.

İşte Hicaz'ı Böyle Kaybetmiştik.

Harb devam ediyordu. Fakat açlık, askerin canına tak etmişti. Hastalık, ölüm vakaları gitgide çoğalıyordu.

Saflarımız arasında bâzı Suriyeli efrat vardı. Bunlar üçer beşer düşman tarafına geçmiye başladılar. 332 yılı eylûl ayının ilk haftasında umumi kuvvetimizde şahıs ve malzeme itibariyle büyük boşluklar husule gelmişti.

Bölük kumandanları, askerlerin tetik çekmiye bile iktidarları kalmadığından şikâyet ediyorlardı.

Zabit ve memur aileleri de aynı vaziyette idiler. Türk eri, üç buçuk ay süren bu savaş devresinde sabır ve tahammül kelimelerinin çerçevesine sığmıyan kahramanlık nümuneleri göstermişlerdir.

Hiçbir yerden yardım görmiyen, anavatandan uzak bir köşede, bir avuç Türk, ırkına has olan bir metanetle Hicaz'ın son toprağını, son damla kanlariyle işte böyle suladılar ve bu mukaddes vatan ülkesi de imparatorluğun öteki parçaları gibi elimizden işte böyle gitti!

ÇANAKKALE HAREKATI

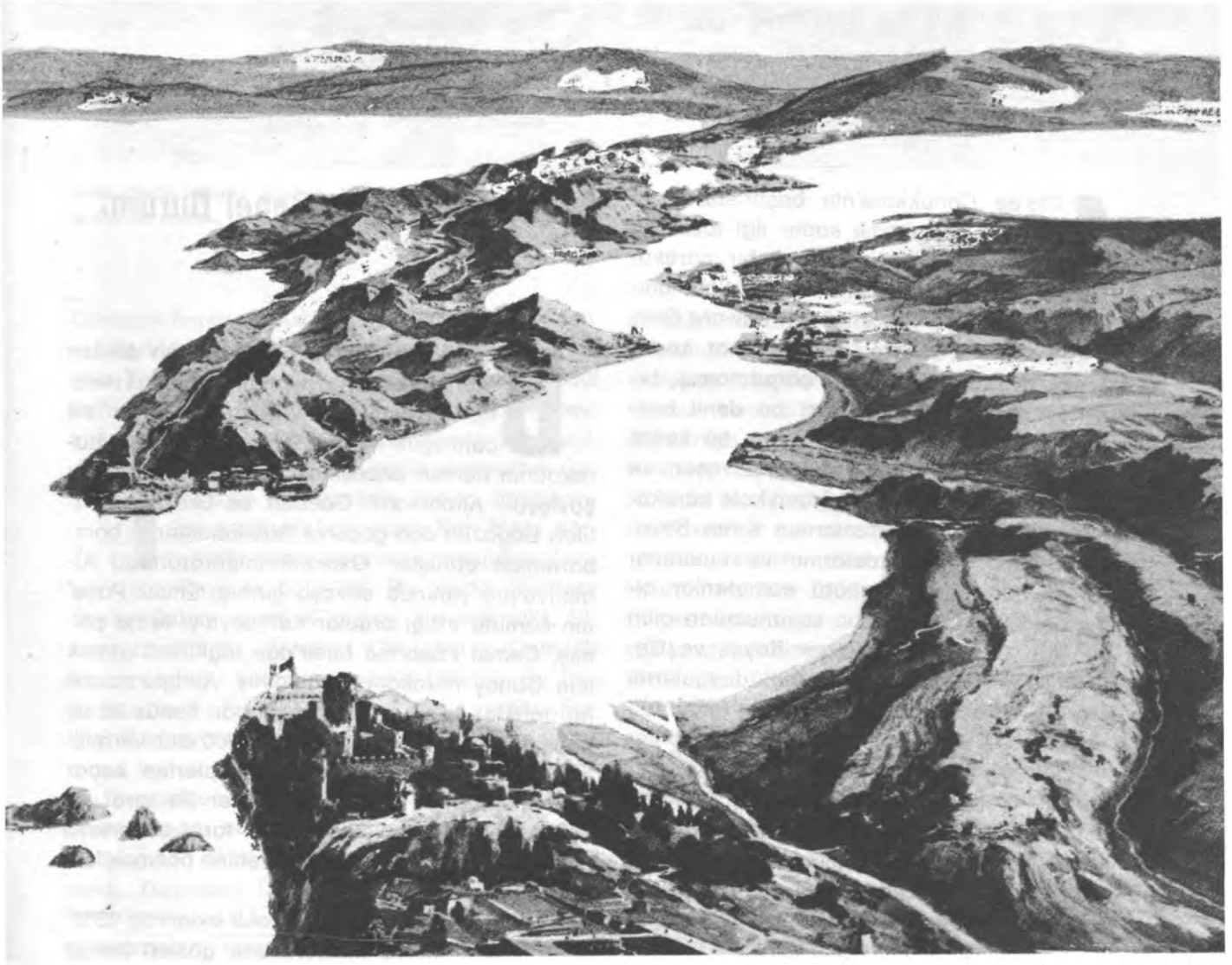

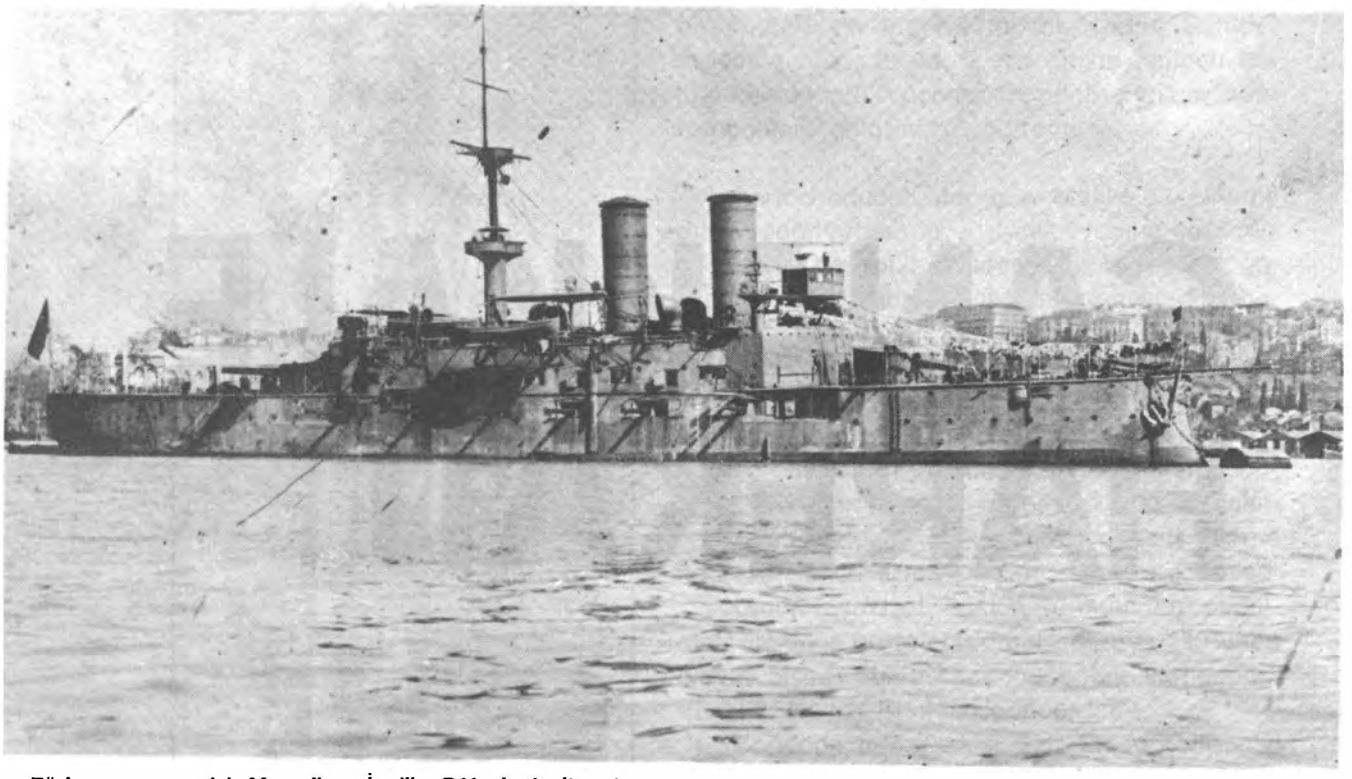

Türk savaş gemisi Mesudiye. İngiliz B11 denizaltısı tarafından 13 Aralık 1914'de Çanakkale Boğazı'nda torpillendi.

1915'de Çanakkale'nin başarısızca geçilmeye çalışılması kadar ilgi toplayan ve üzerinde tartışılan tek bir harekata iki dünya savaşında da rastlanmadığını söylemek pek yanlış olmaz. Sir Edward Grey şöyle yazıyordu: **«Gelibolu'daki harekat kadar hiçbir şey boyutları bu kadar çarpıtmamış, tarafsız değerlendirme yeteneğini bu denli bozmamış, stratejik değerler duygusunu bu kadar sakat bırakmamıştır.»** Gelibolu'da savaşan ve ağır yaralanan Lord Slim ise Çanakkale harekatını yürüten İngiliz komutanlarının Kırım Savaşından bu yana İngiliz ordularının ve donanmalarının başına geçen en kötü komutanlar olduğunu söylemişti. Harekatın savunucuları olan Sir Winston Churchill, Sir Roger Keyes ve General Sir Jan Hamilton da kendi duygularını aynı sertlik ve açıklıkla dile getirmiştir. Çanakkale harekatına romantik bir örtü örten diğer yorumcular da vardır. Örneğin resmi bir İngiliz tarihçisi bakın ne diyor: **«Gelibolu kampanyası içinde cereyan ettiği doğal çevrenin güzelliği, kapsadığı olayların yüceliği ve mutsuz sonu açısından dünya edebiyatının belli başlı klâsik tragedyaları arasında her zaman yerini alacaktır.»**

Savaşın 3 Ayında Genel Durum

Bugün, Çanakkale harekatından elliden çok yıl sonra, tartışmalar hâlâ sürmekte, savaşın uyandırdığı duygular da canlılığını korumaktadır. Çanakkale harekatının hemen öncesinde dünyadaki görünüm şöyleydi: Almanların Goeben ve Breslau zırhlıları Boğazlar'dan geçerek Rus limanlarını bombardıman etmişler, Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın yanında savaşa girmiş, Enver Paşa'nın komuta ettiği ordular Kafkasya'yı fethe çıkmış, Cemal Paşa ise Mısır'dan İngilizleri atmak için Güney harekatına başlamış, Avrupa'da ise Müttefikler savaşın başlangıcından henüz üç ay geçmiş olmasına rağmen 1.000.000 ölü vermişler, Kuzey Denizinden İsviçre Alplerine kadar 525 kilometrelik hat boyunca her iki taraf da siperlerine yerleşmişler, her iki taraf da ortaya çıkan bu güç dengesini kendi lehine bozmak için olanaklar arıyor.

Ancak 1914'ün Kasım, Aralık ayları ile 1915'in Ocak ayı içinde Müttefiklerin gözleri henüz

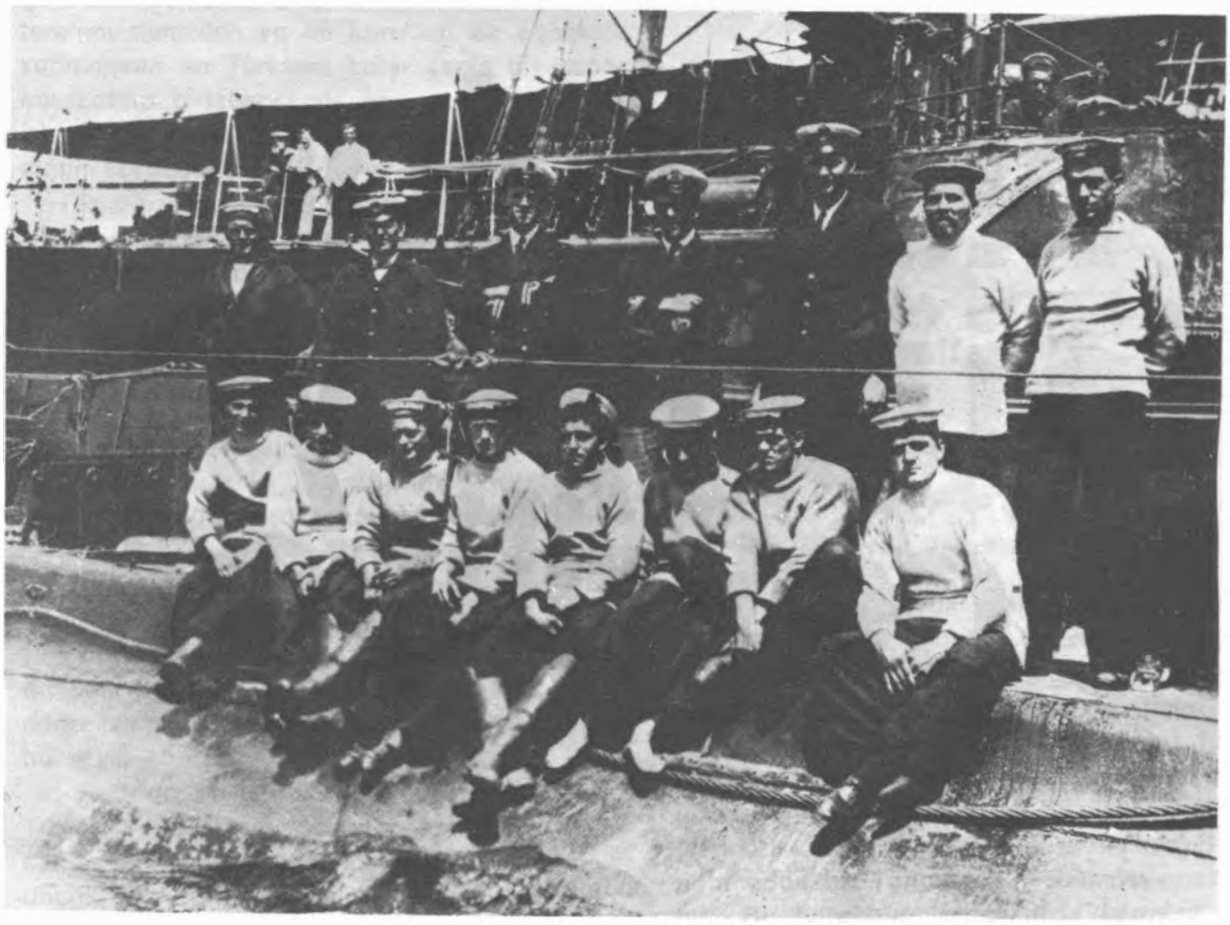

Mesudiye'yi batıran denizaltı B11'in kaptanı Teğmen Holbrook ve tayfası.

Osmanlı İmparatorluğuna çevrilmemiş. Goeben' in ellerinden kaçmasının kızgınlığı içinde bir İngiliz Fransız ortak filosu Kasım ayında Seddül Bahir ile Kum Kale'deki Türk müstahkem mevkilerine ateş açıyorlar. Türkler cevap vermiyor.

13 Aralık'ta ise bir İngiliz denizaltısı Çanakkale Boğazındaki mayın tarlalarından geçmeyi başararak Sarı Sığla Körfezinde demirli bulunan Mesudiye zırhlısını torpilleyerek batırıyor. Bu arada, İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitcherer ile Amirallik Birinci Lord'u Sır Winston Churchill'in Osmanlı İmparatorluğu konusunda bazı plânları da bulunmaktaydı. Ancak bunlar zaman zaman Savaş Konseyinde gözden geçiriliyor ve uygulamaya konulamıyordu. Lord Kitchener ile Churchill Yunanlıların Gelibolu yarımadasına bir ordu çıkarmalarını sağlamak istiyordu. Hatta bunun karşılığında Kıbrıs Yunanistan'a hediye edilecekti. Yunanlılar Çanakkale'deki Türk garnizonlarını etkisiz hale getirdikten sonra da Müttefik donanmaları rahatça Boğazlar'dan geçirebilir Goeben'i batırabilir, toplarını da İstanbul'a çevirebilirdi. Yunanlılar ilkin bu plânlara olumlu cevaplar verdilerse de sonra fikirlerini değiştirdiler. Londra'da ise dikkatler başka bir yöne çevrilmişti. 1914 Aralık ayının son günlerinde İngiltere Savaş Konseyi'nin Sekreteri Yarbay Hankey hazırladığı raporda. Avrupa'daki durumun tam bir çıkmazda olduğunu belirtiyor,Müttefik kuvvetlerin aslında ilerlemediklerini açıklıyordu. Hankey raporunda bu çıkmazın bozulabilmesi için diğer cephelerin açılmasının düşünülüp düşünülmediğini soruyor ve Türkiye ile Balkanlar üzerinden geniş bir çevirme harekatı öneriyordu. Birinci Deniz Lord'u Fisher'in ise bir başka plânı vardı. Lord Fisher, Baltık Denizi yoluyla Rus limanlarına ulaşıp, buradan bir Rus ordusunu alarak Almanya'nın kuzey kıyılarına çıkartmayı öneriyordu. Lord Fisher'e, Batı cephesini yöneten İngiliz ve Fransız generalleri şiddetle karşı çıkıyorlar ve **«Batı cephesinden çekilecek bir tek asker bile yok»** diyorlardı.

Namlular Türkiye'ye çevriliyor

Bu tartışmalar sürüp giderken, İngiltere'nin Petrograd'daki Büyük Elçisi Sir George Buchanan'dan bir mesaj geldi Londra'ya. Mesajda, Sır Buchanan, Rusların güç durumda olduklarını bildiriyor ve Ruş ordularının Başkomutanı Grand Dük Nicholas'ın Savaş Bakanı Kitc-

herer,den, **«Türklerin Kafkasya'daki ordularını geri çekmelerini sağlayacak bir biçimde, İngiltere'nin denizden ya da karadan bir «gösteri» yapmasının va Türklere karşı geniş bir cephe harekatına girişilecekmiş kanısını uyandıracak izlenimler yaratılmasının mükmün olup olmadığını sorduğunu»** Londra'ya iletiyordu.

Rusların da Almanlar karşısında 1.000.000 kayıp verdikleri, silâh ve cephanelerinin tehlikeli bir biçimde azaldığı ve Bahar aylarında bir Alman saldırısının Müttefikler için felaket olabileceği bilinmekteydi.

1 Ocak, 1915'de Lord Kitchener Amiralliğe gelerek Sır Churchill ile Petrograd'dan gelen mesajı tartıştı. 2 Ocak, 1915 günü ise Churchill, Kitchener'e yazılı olarak gönderdiği cevabında şunları söylüyordu: **«Doğuya gönderilen takviye birliklerinin durdurulmasını sağlayacak gösterinin belli bir ölçüde etkili olması için yapılacak tek yer vardır: Çanakkale. Özellikle, Grand Dük,ün de belirttiği gibi İstanbul'un tehdit altında olduğu izlenimini yaratacak bir hava yaratılırsa bu etkili olur.»**

Petrograd'a gönderilen cevabi mesajda ise Türklere karşı bir **«gösteri»** yapılacağı konusunda Grand Dük Nicholas'a güvence veriliyor ancak, İngiltere'nin bu amaçla düzenleyeceği ve uygulayacağı bir harekatın «Kafkaslar'daki düşman ordularının sayısının azaltılmasında ya da bunların geri çekilmesinde pek etkili olamayacağından endişe duyulduğu»da özellikle belirtiliyordu.

Londra'da Rusların isteği üzerine Türklere karşı bir **«gösteri»** yapılması karara bağlanırken, Enver Paşa Komutasındaki ordular Doğu'da yenilmişler ve dağılmışlardı.

Hedef İstanbul

Buna rağmen Londra'da 13 Ocak, 1915'de yapılan Savaş Konseyi toplantısında Churchill Çanakkale harekatının başsavunucusu olarak ortaya çıktı. Elinde Çanakkale ve Marmara Denizi haritaları, Churchill ateşli bir biçimde Çanakkale'nin geçilmesi ve İstanbul'un alınması için bir deniz harekatı düzenlemesini savunuyordu. Toplantı sonunda, Savaş Konseyi oybirliği ile, **«İstanbul hedef olmak üzere, Şubat ayında Gelibolu yarımadasının bombardıman edilmesi ve alınması amacıyla Şubat ayında yapılacak bir deniz harekatı için Amiralliğin gerekli plânları yapması»** kararı alınıyordu. Bu kararı yıllar sonra büyük tartışmalara yol açacaktı. 1917 yılında Çanakkale'de Müttefiklerin başarısızlığını soruşturan Komisyon üyeleri: **«Savaş Konseyinin çalışmalarında en belirgin nitelik olarak ortaya çıkan muğlaklık ve hassas değerlendirme noksanlığı havasına şaşmadan bize devredilen kanıtları ve büyük hacimli dosyaları okumak ve incelemek olanaksız. Bir donanmadan bir yarımadanın alınması nasıl istenir? Bu harekatın amacı nasıl İstanbul olabilir? Eğer bu sözler donanmanın bir şehri alıp onu işgal etmesine anlamına söylenmişse ki o anlama geliyor, bu saçmadır.»** demişlerdir.

Winston Churchill

Savaş konseyinin kararından daha önce Churchill Çanakkale'nin batısında bulunan İngiliz filosunun komutanı Amiral Carden'e bir telgraf çekerek, Çanakkale'ye karşı yalnızca denizden bir saldırı düzenlenmesinin olanaklarını bir rapor halinde bildirmesini istemişti. Amiral Carden ise, Churchill'e gönderdiği cevapta oldukça temkinli davranarak, **«safha safha düzenlenecek bir deniz saldırısının başarılı olabileceğini»** Bu yüzden Churchill'in Çanakkale harekatını yalnızca Rusların isteği üzerine Türkler'e karşı bir gösteri olarak kabul etmediği ve bu harekatla İstanbul'un alınabileceğine inandığı anlaşılmaktadır. Başbakan Asquith ise Savaş Konseyinin kararı konusunda, **«Ben yalnızca bunun hazırlıklı olmak için geçici bir plân olarak hazırlandığı»** kanısında olduğunu söylemiştir.

Savaş Konseyinin kararını bütün üyelerin ayrı ayrı anlamlarda anladığını söylemek mümkün. Örneğin Konseyin bir başka üyesi Amiral

Sir Arthur Wilson bu karar konusunda şunları söylemişti: **«Bu benimle ilgili bir şey değildi. Ben sorunla hiçbir şekilde ilişkili değilim, ayrıca konu resmen benim önüme getirilmiş de değil.»** Churchill'in Deniz Kuvvetleri ile görevli sekreteri bile, **«Bütün Konsey üyeleri bu harekatın tamamen deniz kuvvetlerinin katılacağı ve her zaman geri çekilmenin mümkün olacağı bir harekat olarak anlıyorlardı. Çanakkale'nin geçilmesi diye bir şey sözkonusu değildi.»** demekteydi

Churchil'in Rüyası

Plâna başından beri karşı çıkan Birinci Deniz Lordu Fisher ise şimdi artık iyiden iyiye telâşlanmıştı. Böyle bir harekatın altından kalkabilmek için Deniz Kuvvetlerinin yeterince asker ve gemiye hatta Churchill'in harekat plânlarını dayandırdığı büyük ve eski gemilere sahip olup olmadığı bir yana, Çanakkale'nin geçilmesi öteden beri İngilizleri yıldıran, İngiliz Deniz Kuvvetlerinde direnişle karşılanan bir fikirdi. Hatta 1911 yılında Churchill'in kendisi bile, **«Çanakkale'den geçmenin artık olanaksız olduğunu ve hiç kimsenin modern bir donanmayı böyle bir tehlikeye atmıyacağını hatırlatmak isterim.»** demişti. Ancak I. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Alman topçularının Belçika'da kazandıkları başarıların Churchill'i çok etkilediği söylenir. Çanakkale'de Türk mevzilerinin topçu bataryalarının genellikle iyi kamufle edilmiş olmaması, Türk askerlerinin ellerindeki silâhların eski ve güçsüz olduğunun tahmin edilmesi ve son olarak Churchill'in İngiliz donanmasının toplarının ateş gücüne inanması, 1911 yılında söylemiş olduğu bu sözlerden caymasında başrolü oynamıştır. Churchill bu düşüncelerinde yalnız değildi. Çanakkale harekatının başlamasından hemen önce diğer İngiliz Amiralleri ve generaller de kuşkularını bir yana bırakmışlar, Lord Fisher de eleştirilerini unutmayı tercih etmişti. Böyle bir hava içinde Amiral Carden Çanakkale harekatına hazırlanmaya başladı.

Bütün bunlar Churchill için azımsanmayacak bir başarıydı. Hiç kuşkusuz Churchill Çanakkale harekatının bir an önce başlaması için hazırlıkları hızlandırmış, harekat konusunda yalnız kendi inisyatifini kullanmıştı. Bu yüzden Churchill'in **«Dünya Bunalımı»** adlı kitabında Çanakkale harekatının hazırlıklarını anlatışını epeyce dikkatle ele almak gerekir.

Bir Türk cephane fabrikasının açılış töreni. Von Sandərs'in başlıca kuşkuları eğitim ve levazım'dı. Devamlı olarak cephane imalâtının hızlandırılması için çaba sarfetmekteydi.

DÜNYANIN EN BÜYÜK DONANMASI ÇANAKKALE'DE

Müttefiklerin Çanakkale'ye saldırı için hazırlamış oldukları donanma, şimdiye kadar Akdeniz'in görmüş olduğu en büyük deniz gücü idi. İngilizler bu deniz gücüne 14 zırhlı, iki yarı diretnot, Lord Nelson ve Agamemnon ile Inflexible adlı kruvazör ve yeni yapılan Queen Elizabeth gemisi ile katılıyordu. Fransızların ise Amiral Guépratte komutasında dört zırhlı ve yardımcı gemileri vardı. Queen Elizabeth'deki 15 inclik toplar, ile diğer gemilerdeki 12-inçlik toplar Türklerin karadaki en güçlü silâhlarından kat kat daha üstündü. İngilizler bu silâhlarla Türk topçularının menzillerine girmeden rahatlıkla kıyıdaki müstahkem mevkileri yerle bir edeceklerini sanıyorlardı. Ancak uzun menzilden ve denizden açılacak bu ateş ne derecede hedefi bulacaktı. Donanma son darbeyi vurmak için kıyıya yaklaştığında Türklerin top ateşi altında kalırsa ne olacaktı?

Amiral Carden, bayrak gemisi Queen Elizabeth'de, elindeki gemileri üç filoya ayırdı. Bunlar: 1) Inflexible, Agamemnon, Queen Elizabeth. 2) Vengeance, Albion, Cornwallis, Irresistible, Triumph. 3) Suffren, Bouvet, Charlemagne, Gaulois. Saldırıda üç bölüm clarak plânlanmıştı: İlkin uzun menzilden karadaki mevziler bombalanacak bunu orta menzilden açılacak ateş izleyecekti. Son olarak da yakın menzilden yoğun ateşle Türkler'e pes ettirilecekti. Bu ateş desteği altında mayın tarama gemileri Çanakkale'deki mayın tarlalarını temizleyeceklerdi.

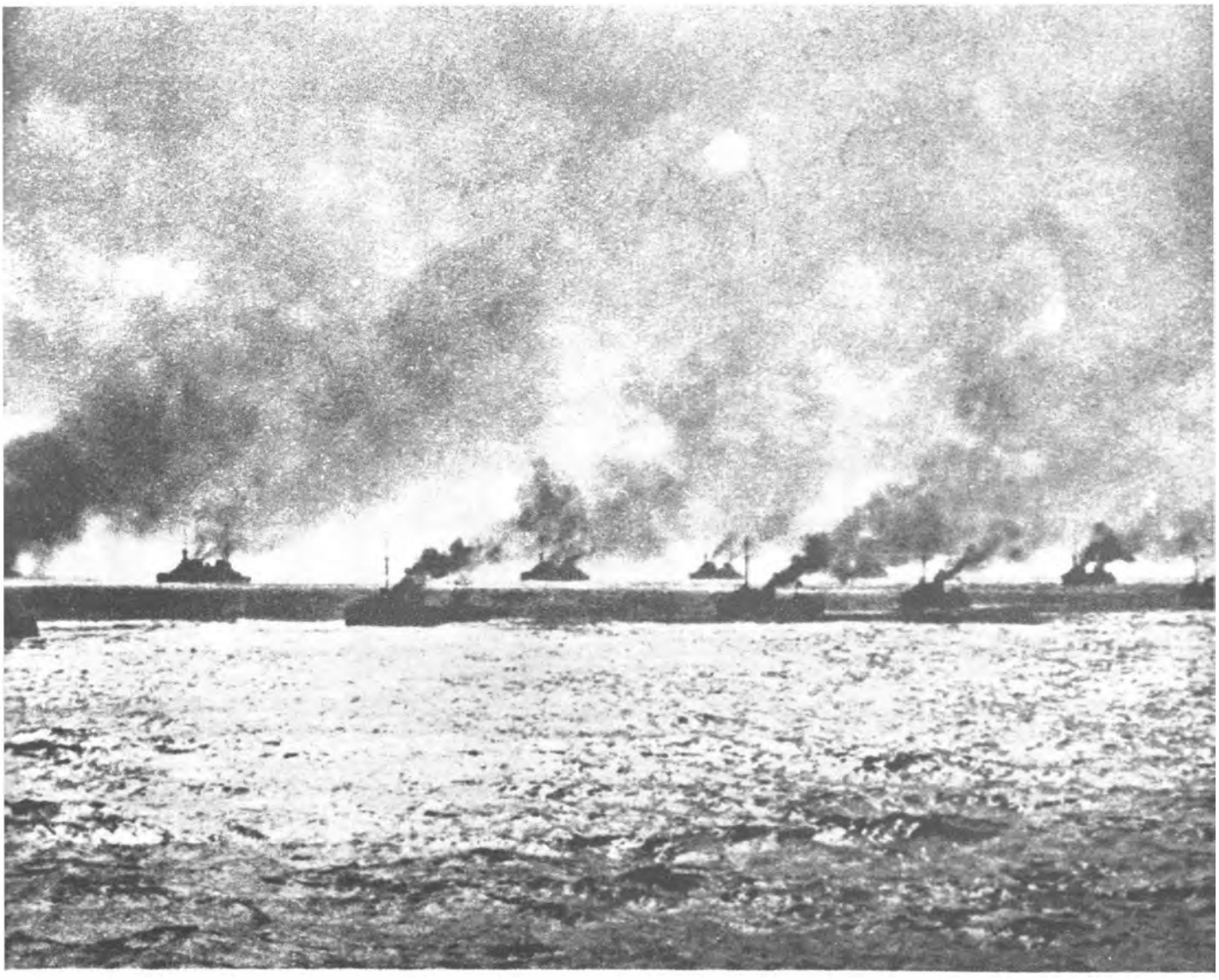

İngilizlerin kendi değerlendirmelerine göre bu taarruz plânı karşısında Türklerin kıyıda 11 müstahkem mevkii ve 72 topu vardı. Bunlardan başka torpil yuvaları da bulunmaktaydı. Bu silâhlara ek olarak Almanların verdikleri 6 inçlik howitzer bataryaları da bulunmaktaydı. Boğazın en dar yerinde Asya tarafında Çanakkale, Kilit Bahir' de ise gene eski bir kale bulunmaktaydı. Boğazın yukarılarında da bazı müstahkem mevkiler de hesaba katıldığı taktirde Türklerin 100 kadar topu bulunmaktaydı.

Işıldakların sayısı sekize çıkarılmış, Boğaz' ın girişi dokuz sıra mayınla döşenmişti. Asya tarafında bir, Saros körfezinden Boğaz'ın Avrupa yakasına kadar da savunmayı sağlayacak bir piyade tümeni görevlendirilmişti. Bütün Çanakkale Boğazındaki Türk savunma gucu 84 bin askerden cluşmaktaydı. Ancak Ingilizlerin değerlendirmelerine göre bu gücün yalnızca 62 bini fiilen muharip askerlerden oluşmaktaydı.

Taarruz Başlıyor

19 Şubat, 1915 günü, sabah saat 9.15'de Çanakkale'ye taarruz başladı. Bütün sabah boyunca yavaş bir bombardıman sürüp gitti. Öğleden sonra saat 2 sıralarıda Amiral Carden 6.000 metreye kadar kıyıya yaklaşma kararı aldı. Bu saate kadar Müttefiklerin uzun menzilli top ateşine Türkler cevap vermemişlerdi. Akşam 4.45'de Vengeance, Cornwallis ve Suffren zırhlıları kıyıya 6.000 metreden daha çok yaklaşmışlar ve

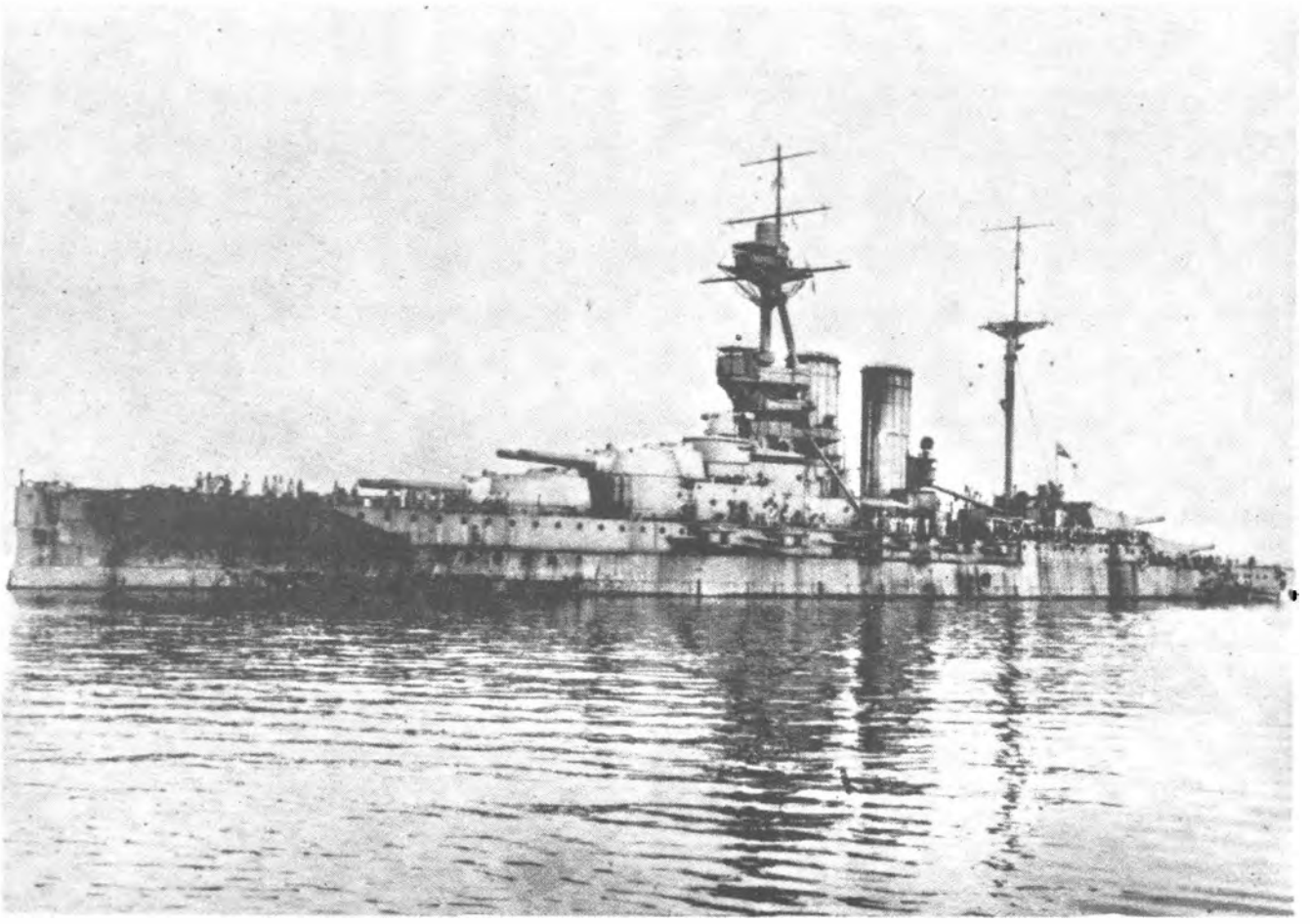

İngiliz savaş gemisi M.H.S. Elizabeth

Türk topçularının ateşi ile karşı karşıya kalmışlardı. Türk topçu bataryalarının ve müstahkem mevkilerinin bulunduğu yerler toz ve dumandan görünmüyor, gemilerdeki müttefik subaylarına terkedilmiş olduklarını izlenimini veriyorlardı. Akşam karanlığı basmaya başlamıştı. Amiral Carden geri çekilme emrini verdi. Vengeance'daki Koramiral taarruza devam için izin istedi. Amiral Carden, geminin batan güneşin önünde iyi hedef teşkil edeceği gerekçesiyle bu izni vermedi.

Günün sonunda harekatı değerlendiren Müttefik komutanları başarılı olmadıklarını gördüler. Hareket eden gemilerden açılan topçu ateşi hedeflerini bulmuyordu. Bütün gün boyunca yalnızca 139 adet 12-inçlik mermi kullanılmıştı. Etkili olabilmek için kıyıya yaklaşmak ve Türk bataryaları ile tek tek karşılıklı ateşe girişmek gerekliydi. Ancak varılan bu kararlar hemen uygulanamadı. Çünkü 12 Şubat gecesi çıkan fırtına beş gün süreyle devam etti.

14 Gün İçinde İstanbul'dayız

25 Şubat günü fırtına dindikten sonra Koramiral de Robeck Vengeance gemisi ileSeddül Bahir ve Kum Kale'ye karşı taarruza geçti. Boğazın ağzındaki bu mevzilerde bulunan Türk ve Alman topçuları bu eşitsiz mücadeleye uzun süre karşı koyamayarak kuzeye doğru çekildiler. 25 Şubat'ı izleyen bir kaç gün içinde zaman zaman patlak veren fırtınalara rağmen Seddül Bahir ve Kum Kale'ye deniz piyadeleri ve bahriyeliler çıkarıldı. Bu askerler Türklerin geri çekilirken bıraktıkları topları, silâhları, mevzileri tahrip ettiler ve istedikleri gibi Gelibolu yarımadasının güney ucu ile Kum Kale'nin doğusunda kalan bölgelerde dolaşmışlardır.

Zaman zaman Türk birliklerinin artçılarıyla meydana gelen çatışmalarda ciddi bir kayıp verilmemiştir. Şubat ayının son haftası içinde Müttefikler Çanakkale'de mayın tarama işlemlerini artırmışlar ancak İngiltere'nin Kuzey ve

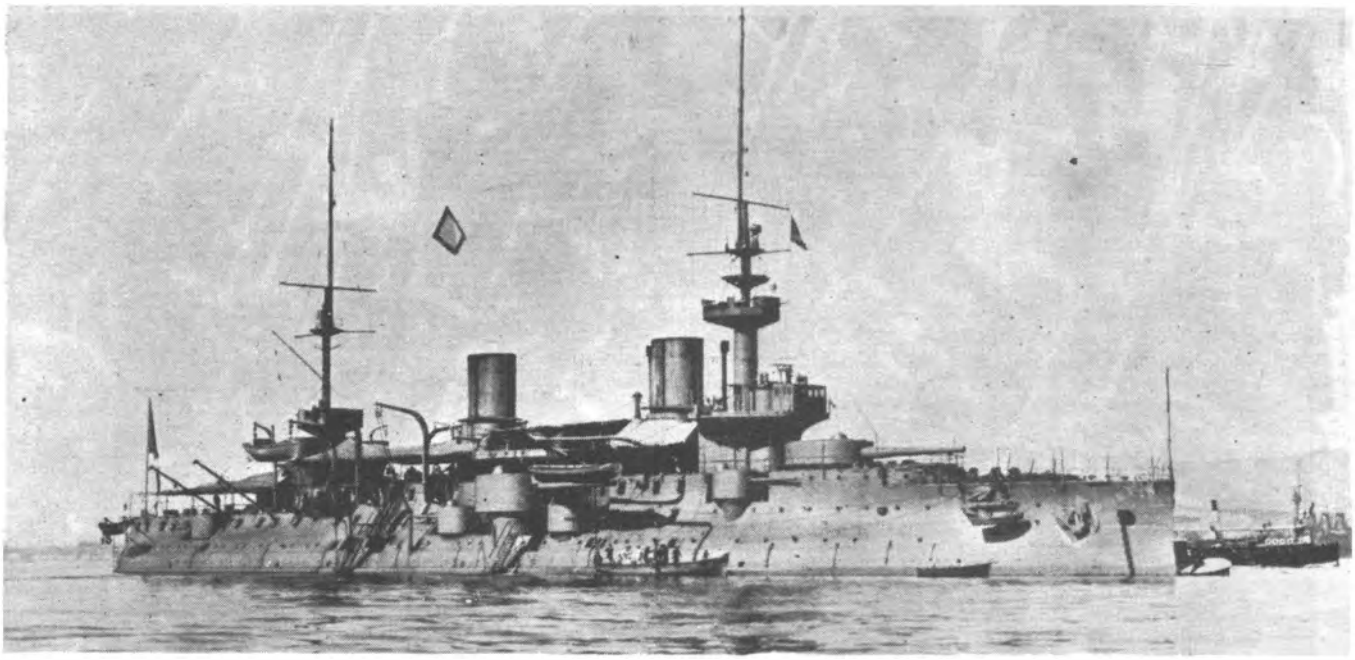

Bir serseri mayın'a çarparak batan Fransız savaş gemisi Bouvet.

Batı balıkçı limanlarından getirilen sivil mürettabatlı derme çatma mayın tarama gemileri Çanakkale Boğazındaki kuvvetli akıntılara karşı ilerlemekte güçlük çekmişlerdir. Boğaz'a 6 mil kadar girebilen bu tekneler hiçbir mayın bulamamışlardı. Bu arada kıyıdan, müteharrik Türk topçu bataryalarından gemilere açılan ateş hasar ve kayba yol açmaya başlamıştır. Gerçi bu ateş sonucu Müttefik filo hiçbir gemisini kaybetmemiş ama, gene de Türk topçularının verdiği tedirginliği de gizleyememiştir.

2 Mart, 1915'de Amiral Carden Londra'ya gönderdiği mesajında, **«Hava iyi olduğu takdirde İstanbul'a 14 gün içinde»** girebileceğini söylüyordu. Amiralin mesajının Savaş Konseyi ile Deniz Kuvvetleri Karargahında (Amirallik) büyük bir neşe ile karşılanmasına rağmen Çanakkale'de hava Müttefiklerin aleyhine değişiyordu.

Türk piyadeleri yoğun ateş gücü ile Kum Kale ve Seddül Bahir'e ve Ertuğrul Kalesine inmişler, İngilizleri geri püskürtmüşlerdi. Müttefiklerin gün boyunca Türk tabyalarına, mevzilerine, topçu bataryalarına açtıkları ateşin etkisi hemen hemen hiç görünmüyordu. Donanmanın salvoları geçer geçmez, Türk topçuları gizlendikleri mevzilerden çıkıyorlar, diğer gizli mevzilere geçiyorlar ve 6 inçlik howitzer bataryaları ile Müttefik donanmasının üzerine ateş açıyorlardı. Her sabah İngilizler ve Fransızlar, bir gün önce susturduklarını sandıkları topçu batarya-

Amiral Lord Fisher. Boğazlara saldırmasını istemiyen takat kimsenin dinlemediği İngiliz Amirali.

Türk piyadeleri İstanbulda gösteri yürüyüşü yapıyorlar. Bu askerler Çanakkaleye kaydırılacaktır.

ların yeniden faal olduğunu görüyorlar, yeniden bu mevzilere ateş açıycrlardı. Gerçi Türk topçu ateşi, uzaktaki zırhlılar için etkili olmuyordu ama, Çanakkale Boğazı'nın geçinmesi için gerekli olan mayın tarama yapılamıyordu. Geceleyin Boğaz'a giren mayın tarama tekneleri, bir anda Türk ışıldakları tarafından aydınlatılıyorlar ve üzerlerine yoğun bir ateş başlayınca da selameti dönüp kaçmada buluyorlardı. Her geçen gün Türklerin direnişi artıyordu. Çanakkale harekatının ilk safhası böylece durak-lamaya girmişti.

İlk Uçak Gemisi Savaşa Katılıyor

Türk topçularının susturulabilmesi için Müttefik gemilerinin Bcğaz'a girmesi gerekıyordu. Müttefik gemilerinin de Boğaz'a girebilmesi için mayın tarlalarının temizlenmesi. Çıkmaz buradaydı. I. Dünya Savaşında denizlerin ilk uçak gemisi Ark Rcyal'in güvertesindeki deniz uçakları yeni telsiz donanımları ile havadan ileri gözetleyicilik yapıp donanmanın ateşini Türk tabyalarına yöneltebilirlerdi. Ancak hava kosulları yüzünden

bu uçaklar kalkamıyorlardı. Bu çıkmaz içinde Amiral Carden kuşkulanmaya başlamıştı. Müttefik donanmasının komutanı güvenini yitiriyordu. Londra'da da Churchill sabırsızlanmaya başlamıştı. 11 Mart, 1915'de Churchill, Amiral Carden şu telgrafı gönderiyordu: **«Almış olduğunuz ilk emirler dikkat ve temkinle davranmaya, önceden hazırlanmış ve düşünülmüş yöntemlere ağırlık vermekteydi. Bugüne kadar kayıp vermeden gelmenizi sağlayan beceri ve sabrı onaylıyoruz. Ancak kazanılacak sonuçlar, insan ve gemi kaybını haklı kılacak kadar büyüktür. Çanakkale'de köşenin dönülmesi tüm harekatın kaderini tayin edecektir.»**

Mayın Denizi

Başlarında deniz subayları olan ancak mürettebatını sivil balıkçıların meydana getirdiği mayın tarama gemileri olarak kullanılan balıkçı teknelerinin başarılı bir sonuca varamamaları üzerine, mayın tarama çalışmaları için teknelere donanmadan gönüllü toplanmasına karar verildi. Mayın tarama gemileri yeni müretebatları ile 13 Mart gecesi Çanakkale boğazına yeniden girdiler. Türk topçuları, gemiler mayın tarlasının tam ortasına gelene kadar durumdan habersizmiş gibi davrandılar. Gemiler mayınlanmış bölgenin tam ortasındayken bütün ışıldaklar birden denizi aydınlattı, ve İngiliz gemileri yoğun bir ateş başladı. Gemilerin kimisi mayınlara çarpıp havaya uçuyor, kimisi de Türk topçularının mermilerine hedef oluyordu. Ama bu kez dayandılar. Boğaz'a giren gemilerden yalnızca üçü su üstünde kalana kadar. Sabahleyin, mayın temizleme çalışmalarının başarılı olduğu görüldü. Gemilerin tellerini kestiği mayınlar akıntı ile Çanakkale boğazından çıkıp, Müttefik donanmasının bulunduğu bölgeye kadar sürüklenmişlerdi. Müttefikler mayınlanmış bölgeden kurtulan mayınları patlatarak etkisiz hale getirdiler. 17 ya da 18 Mart tarihine kadar, Çanakkale'deki mayınlanmış bölge tamamen temizlenene kadar bu gece çalışmalarına devam edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu arada Amiral Carden, Churchill'in telgrafına henüz bir cevap vermemişti. 14 Mart'ta Churchill gönderdiği ikinci mesajda, **«Boğazın en dar yerine kadar mayınlanmış bölgenin temizlenmesi için 200 ya da 300 kişilik bir kayıp ödenecek normal bir fiyattır. Bu çalışma küçük gemiler ve personel açısından kayıp ne olursa olsun bir an önce yapılıp bitirilmelidir,»** diyordu.

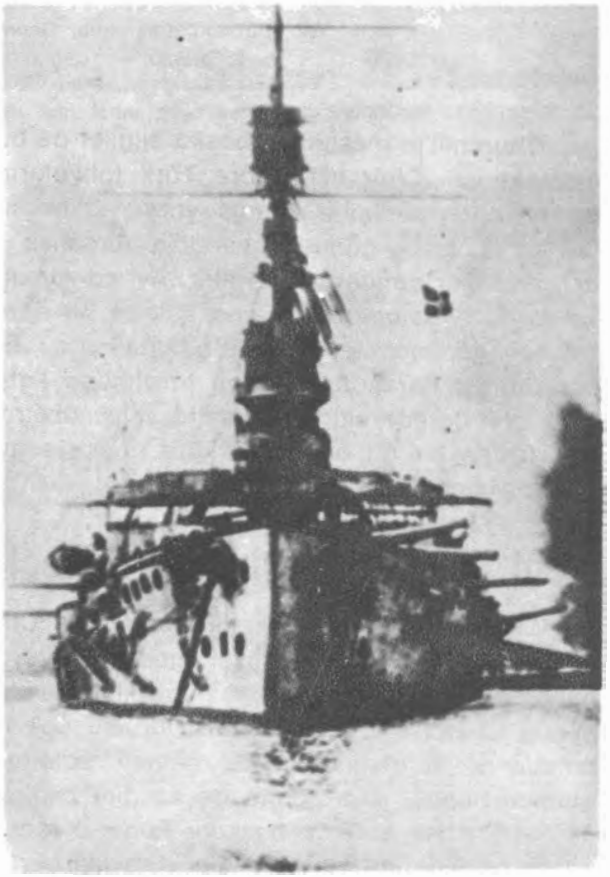

(Üstte): İngiliz deniz piyadelerinin Türk mevzilerine karşı bir süngü hücumu.
(Altta): İngiliz Cornwallis zırhlısı Çanakkale'de Türk mevzilerine ateş açarken.

Koramiral Sackville Garden — Ilk saldırıda yaralanarak yurduna gönderildi. Onun yerine Koramiral John de Robeck atandı.

Churchill'in mesajında başka bilgiler de bulunmaktaydı. Churchill'e göre Türk tabyalarında büyük bir cephane sıkıntısı vardı. Alman subaylar cephane gönderilmesi için Almanya'ya acil mesajlar göndermekteydiler. Ayrıca Almanya ya da Avusturya'dan Çanakkale'ye bir denizaltı gönderilmesi için istekte bulunulmuştu. Bir denizaltının harekata düşman tarafından katılması son derece ciddi sonuçlara yol açabilirdi. Bu yüzden bir an önce harekata geçip, sonuca ulaşılmalıydı.

Yeni Komutan Amiral'de Robeck

Müttefik kuvvetlerin kcmutanı Amiral Carden hastaydı. Yemek yemiyor, geceleri uyuyamıyordu. Bununla birlikte iki gün, iki gece düşünüp Churchill'e cevap verdi. Durumu çok iyi anladığını, tüm güçlüklere rağmen saldırıya muhtemelen 17 Mart günü geçeceğini bildirdi. 15 Mart'ta ise kurmay başkanı Roger Keyes'e «Artık bu işi sürdüremeyeceğini,» söyledi. Ertesi gün Amiral Carden'i muayene eden donanma doktorlarından biri kcmutanın bir sinir krizi geçirdiğini ve hemen İngiltere'ye geri dönmesi gerektiğini bildirdi. Çanakkale'de Amiral Carden'in askerlik hayatı sona ermişti. 17 Mart'ta Churchill bir mesajla Koramiral de Robeck'i Çanakkale harekatını yürüten donanmanın başına getiriyor ve hemen harekete geçmesini istiyordu.

18 Mart Harekatı

De Robeck 18 Mart'ta harekete geçecekti. 18 Mart sabahı, güneşli ve ılık bir havada müttefik donanması harekete geçti. De Robeck donanmayı üç hatta ayırmıştı. A hattında, İngiliz donanmasının en güçlü dört gemisi bulunuycrdu: Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson ve Inflexible, bu gemilere her iki kanatta Prince George ve Triumph kruvazörleri eşlik ediyorlardı. A hattı gemileri 1 mil geriden izleyen B hattında Fransız filosu bulunuyordu: Gaulois, Charlemagne, Bouvet ve Suffren. Bunlara iki İngiliz gemisi eşlik ediyordu: Majestic ve Swiftsure. Harekata katılması kararlaştırılan diğer altı gemi ise Boğaz'ın dışında verilecek emirleri bekleyeceklerdi. Plana göre donanma Kilit Bahir ve Çanakkale'deki Türk mevzilerini bu harekatla susturacak, gece mayınlanmış bölge temizlenecek, sabah da Marmara Denizi'ne Müttefik

Gelibolu yarımadasında su kuyuları bulunmadığı için içme suyu ve şarap dışarıdan getirilmekteydi.

İngiliz Askerleri Geliboluda

donanması açılacaktı. Saat 10.30'da sabah sisi kalkıp, kıyıdaki Türk tabyaları açıkça görülmeye başlandığı bir sırada Müttefik Donanmasının ilk on zırhlısı Boğaz'a girdi ve anında 6 inçlik Türk howitzerlerinin ateşini üzerine çekti Yarım saat süre ile Queen Elizabeth ve diğer gemiler Çanakkale boğazında kuzeye doğru bu baraj ateşi altında ilerlediler. Türk topçularının hafif topları, zırhlı donanmaya ağır hasar veremiyordu. Yalnızca güvertelerde belli kayıplarc ve hasara yol açıyordu. Saat 11'de A Hattı gemiler Çanakkale'nin 8 mil güneyine ulaştılar. 11.25'de gemiler yol kesti, demirlemeden, yalnızca akıntıya karşı koyarak saldırıya başladılar. Queen Elizabeth gemisinin hedefleri Çanakkale'nin sağ ve sol yanındaki kalelerdi. Aga-

Çanakkale'de gerçekten büyük bir kahramanlık gösteren topçularımız ve toplarımız.
Behice Çalış'ın Albümünden

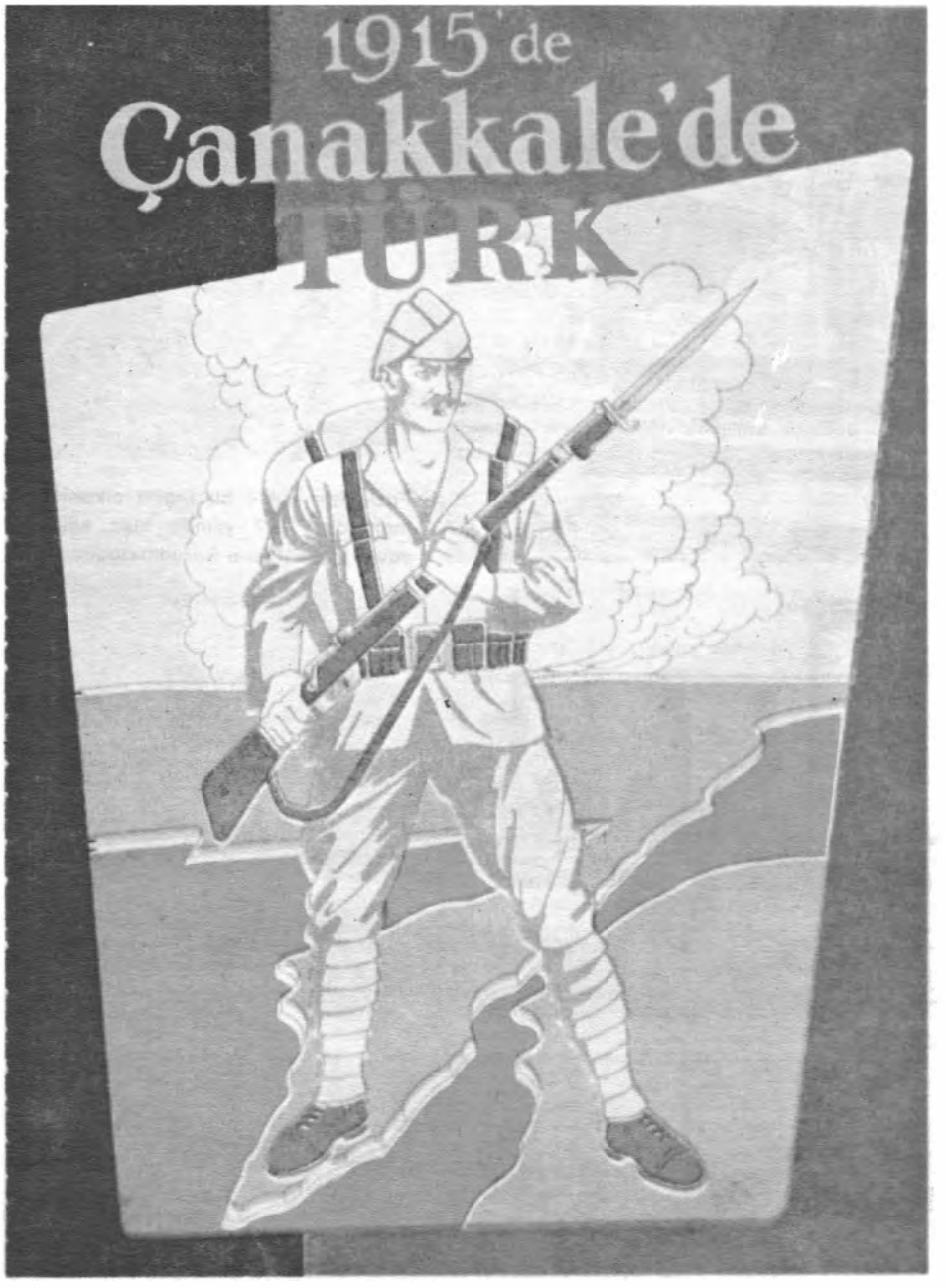

memnon, Lord Nelson, Inflexible ise Kilit Bahir'deki tabyaları ateş altına aldılar. Saat 12 sularında Fransız gemileri A hattını oluşturar. İngiliz gemilerinin arasından geçerek açıldılar. Amaç Çanakkale ve Kilitbahir'i daha yakından ateş altına almak ve son susturucu darbeyi vurmaktı. Fransız gemilerinin yeni mevzilerine geçmelerini izleyen 45 dakika içinde görülmemiş yoğunlukta bir ateş başladı. Tüm gemiler kıyıyı silahları ile dövüyorlardı. Deniz allak bullaktı. Kıyıdan açılan ateşle su sütunları havaya fışkırıyor, gemiler bu su sütunlarının ardında kaybolıyorlardı. 45 dakikanın sonunda Gaulois, su kesiminin altından ağır bir yara almış, Inflexible'ın burun tarafında yangın çıkmış ve sancak tarafında bir delik açılmış, Agamemnon ise 25 dakikada 12 isabet almış ve geriye dönmeye başlamıştı. Kıyıda ise Türk tabyaları ile topçu bataryaları toz ve dumandan görünmez hale gelmişti. Saat 13.45'de Amiral De Robeck kıyıdan açılan ateşin gücünü yitirdiğini görerek ileri hattaki, Fransız filosuyla diğer gemileri geriye çekmeye ve Boğaz'ın dışında beklemekte olan diğer altı savaş gemisini ateş hattına almayı kararlaştırdı. Asya tarafındaki Erenköy körfezinden Fransız gemileri sancak tarafına

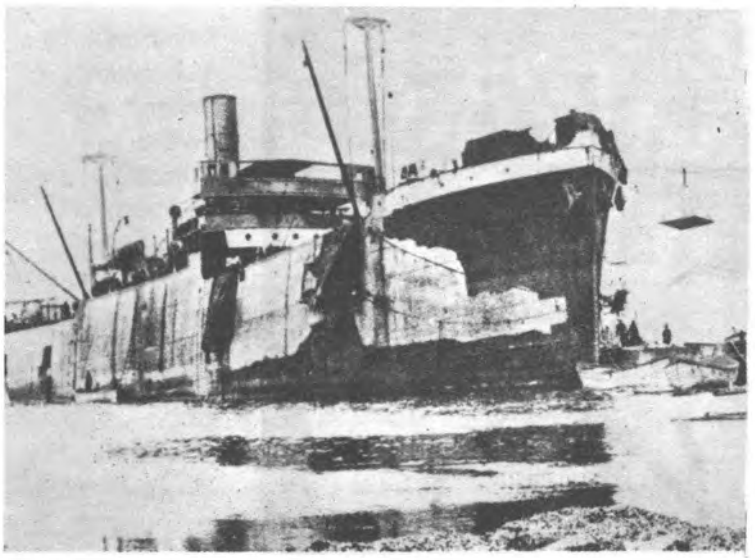

Karaya oturan River Clyde gemisi. Yüzerek karaya çıkmak için denize atlayan Müttefik askerlerden bir çoğu boğulmuştur.

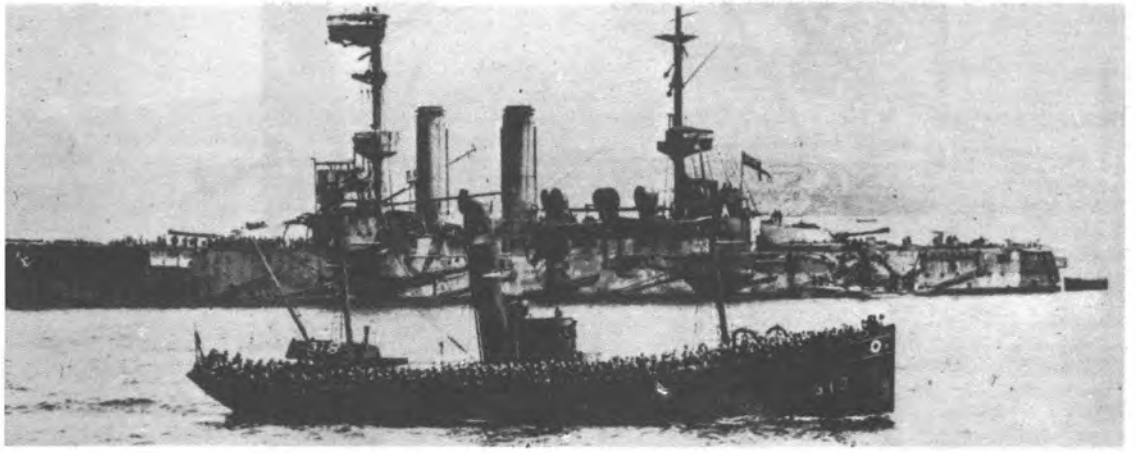

Fazlasiyle yüklü bir İngiliz çıkarma gemisi sahile yaklaşmaktadır. 1902 yılında inşa edilen Formidable tipi bir savaş gemisi onu korumaktadır.

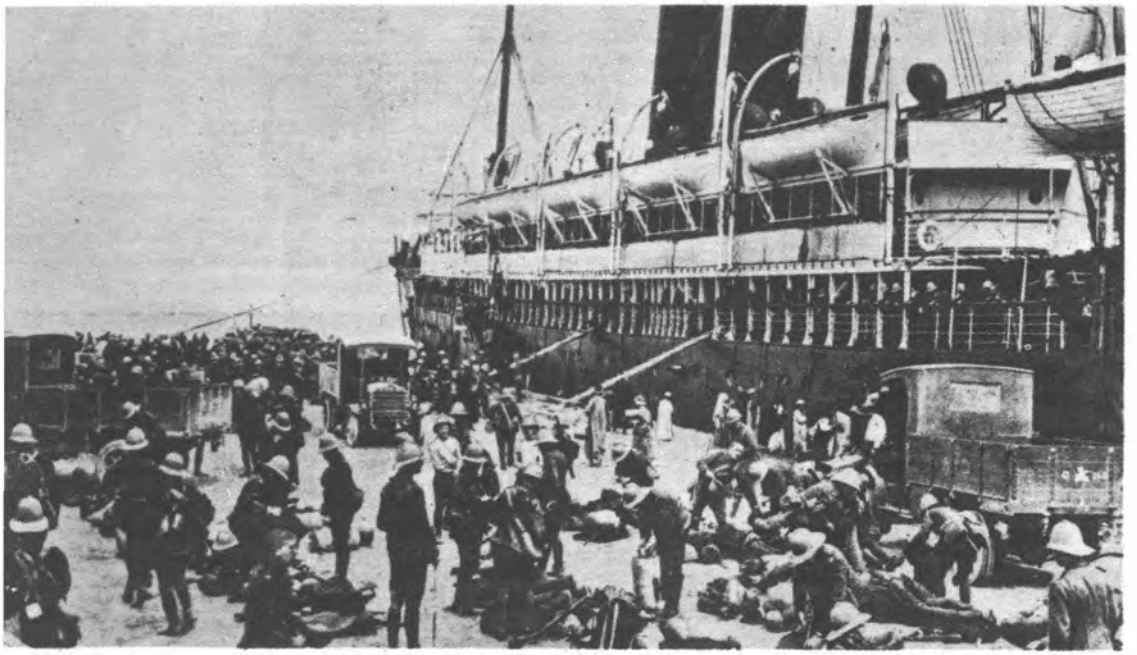

Bir İngiliz yolcu gemisi asker ve ihtiyaç maddelerini Mısır'da bir limanda boşaltmaktadır. Bunlar buradan Yunan Limnos adasına nakledilmişler ve oradan da Gelibolu'ya sevkedilmişlerdir.

Esasen doimuş olan çıkarma sahiline özel mavnalar at'-
ları getiriyor.

Batık gemilerle yapılan sun'i bir körfez asker çıkarılması
için yararlı olmaktadır.

General'lerin Suvla körfezinde gösterdikleri kararsızlık
muhtemel bir zaferi feci bir yenilgiye çevirmiştir.

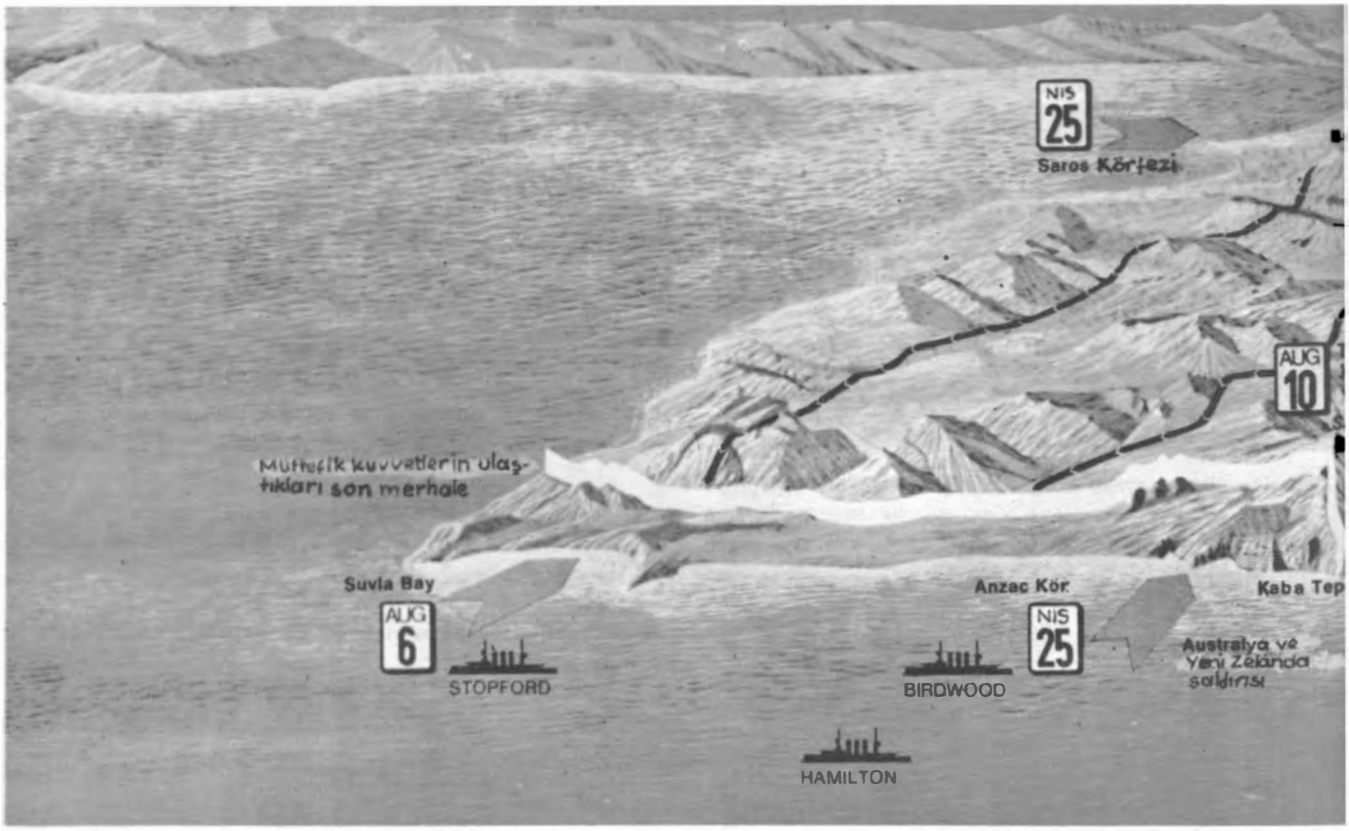

Gelibolu yarımadası:
Haritada 18 Mart tarihli çıkartma, 25 Nisan tarihli çıkartma ve 6 Ağustos'ta Suvla Körfezinde Müttefiklerin çıkartması görülmektedir. Kesikli siyah hatlar, Türklerin savunmasının hatlarını göstermektedir.

İngilizler Gelibolu'da. Askerler ve ihtiyaç maddeleri karaya çıkartıldıktan sonra kıpırdayacak yer kalmamıştı

dönerek geri gelmeye başladılar. Suffren zırhlısı Queen Elizabeth'in yanından geçerken, onu tam arkadan izlemekte olan Bouvet'nin korkunç bir patlama ile sarsıldığı görüldü. Saat 13.54'dü. Türk topçusunun attığı bir mermi Fransız zırhlısının cephaneliğine isabet etmiş gemi iki dakika içinde sulara gömülmüştü. Gemiyle birlikte Komutanı Albay Rageot ve 639 mürettebat Çanakkale boğazının derinliklerinde boğuldular. Bouvet'nin sulara gömüldüğü sıralarda kıyıdan yeniden yoğun bir baraj ateşi açıldı. Karşılıklı ateş saat 16.00'ya kadar sürdü. Kıyıdaki silahlar bir kez daha susmuştu. Amiral De Robeck, Türk topçularının susturulmuş olduğuna karar vererek mayın tarama gemilerinin yeniden çalışmalara başlamaları emrini verdi. Gemiler yeniden Boğaz'a, mayınlanmış alana girdiler. Müttefiklerin 18 Mart harekatı hiçbir şeyi değiştirmemişti. Mayın tarama gemileri yeniden kıyıdan açılan yoğun ateş altında kaldılar ve kaçtılar. Bu arada Irresistible zırhlısı da sancak tarafından torpil yemiş ve o tarafa yatmıştı. Irresistible'ı kurtarmaya gönderilen Wear destroyeri, gemideki 600 mürettebatla, kimisi yaralı kimisi ölü, geri geldi. Saat 17.20'de Irresistible'a çıkan De Robeck'in kurmay başkanı Keyes gemide hiçbir hayat belirtisinin bulunmadığını bildiriyordu. 18 Mart harekatı sonunda Amiral De Robeck'in dokuz gemisinden üçü batmış, üçü saf dışı bırakılmıştı. Mayınlanmış bölge ise hâlâ Çanakkale boğazındaydı.

Uçaklar 50 kiloluk Bomba atıyor

Artık sıra kara harekatının başlatılmasına gelmişti. Zaten daha Şubat ayında İngilizler Mısır'daki Yeni Zelanda ve Avustralyalı dominyon askerlerini alarma geçirmişlerdi. 10 Mart'ta Lord Kitchener İngilizlerin 29.ncu tümenine Doğu Akdeniz'deki görev yerine gitme emri vermişti. Fransızlar da Gelibolu'ya bir tümen asker göndereceklerdi. Böylece Müttefikler 70 bin kadar kara askerini Çanakkale harekatına, 18 Mart'taki başarısız saldırıdan önce katmış oluyorlardı. Savaş Bakanı Kitchener'in eski yardımcıla-

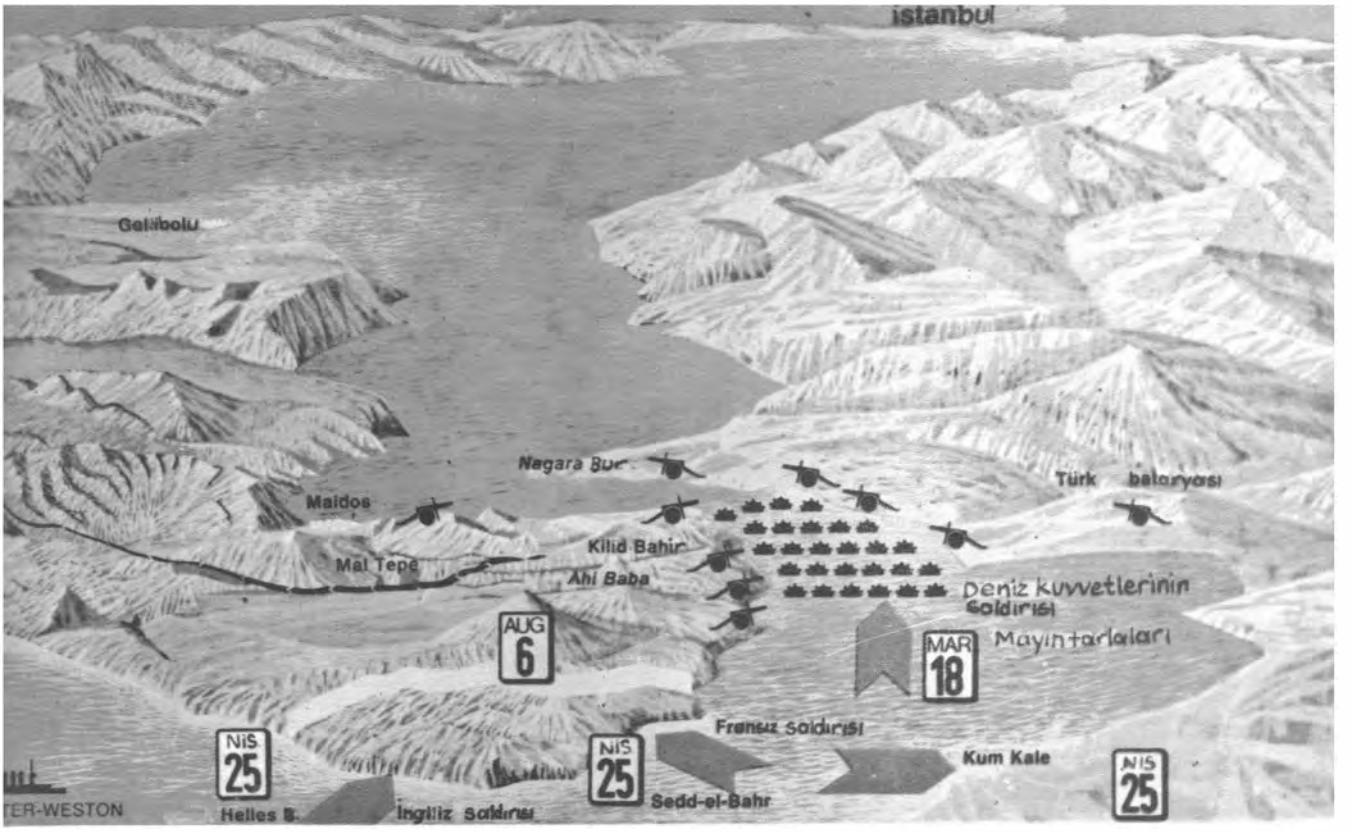
İstanbul
Gelibolu
Nagara Bur
Maidos
Kilid Bahir
Mal Tepe
Ahi Baba
Türk bataryası
Deniz kuvvetlerinin
Saldırısı
Mayıntarlaları
AUG
6
MAR
18
NİS
25
NİS
25
NİS
25
Fransız Saldırısı
Kum Kale
Sedd-el-Bahr
Helles B.
İngiliz Saldırısı
TER-WESTON

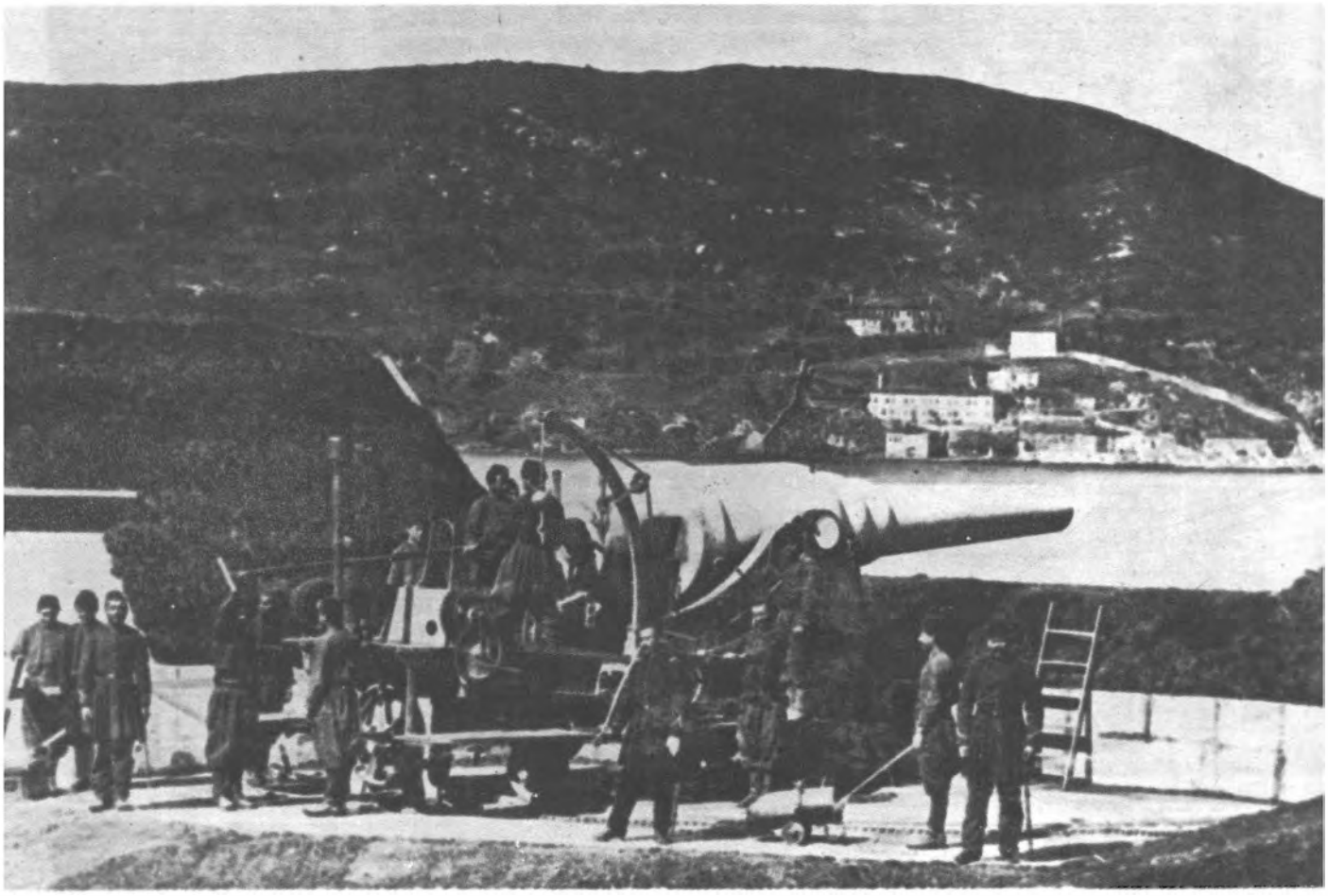

Türk topçuları Çanakkale'nin Macar Kalesi bataryasında.

rından ve Mısır'daki Anzak birliklerinin komutanı Korgeneral Birdwood Çanakkale'ye gönderilmiş ve buradaki askeri durum hakkında raporu istenmişti. Birdwood verdiği raporda Çanakkale harekatının başarıya ulaşması için kara kuvvetlerinin desteğinin kaçınılmaz olduğunu bildirmişti. Böylece Müttefikler Akdeniz Harekat Kuvveti adı altında 70 bin kişilik bir ordu topluyorlar ve General Sir Ian Hamilton'un komutasında bu kuvvetin Gelibolu'ya gönderilmesi için gereken hazırlıkları yapıyorlardı. Hamilton, alel acele topladığı az sayıdaki kurmay heyeti ile birlikte 13 Mart'ta yola çıkıyor ve 18 Mart'taki başarısız harekattan hemen sonra Müttefik Deniz Kuvvetlerinin komutanı Amiral De Robeck ile durumdeğerlendirmesine başlıyordu. 22 Mart'ta Hamilton ve De Robeck ortak harekatın kaçınılmaz olduğu konusunda fikir birliğine varıyorlardı. 22 Mart'ta Hamilton İskenderiye'ye geri dönerek kuvvet toplamaya gitmişti. Böylece Rusların Başkomutanı Grand Dük Nicholas'ın Türkler'e karşı bir «gösteri» yapılması isteği topyekün bir savaşa dönüşmekteydi. Sir Winston Churchill bile tutanaklarında, İngiltere Savaş Konseyinde Çanakkale'de herhangi bir kara harekatına girişilmesinden söz edilmediğini belirtmektedir. Öte yandan Sir Ian Hamilton'un Çanakkale'ye yaptığı ziyaretten sonra bile Londra'da durumun kesin olarak değerlendirilebildiği son derece kuşkuludur. Savaş Konseyi Sekreteri Hankey, defalarca durumun değerlendirilmesini istemiş ancak bu isteklerine kesin bir cevap alamamıştı. Hankey'in bu sıralarda yazdığı bir notta, Çanakkale'de karadan askerî bir harekata girişilmesi, **«Türklerin cephane bakımından güç durumda olmalarına ve Türk askerinin Müttefiklere cranla savaş gücünün daha az olmasına dair varsayımlara»** dayanmaktaydı. Bundan sonra Müttefiklerin savaş planları üzerinde durmaları tam bir ay süre ile devam etti. General Sir Ian Hamilton, Mısır'daki ANZAK'ları savaşa hazırladı. İngiliz deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri arasındaki çekişmeler sürdü gitti. 25 Mart ile 25

İngiltere'nin ünlü Savaş Bakanı Lord Kitchener ve meşhur afişi — «Ülkenin Sana İhtiyacı Var».

Nisan arasında Çanakkale'de pek az olay oldu. Bunlardan belki de en önemlisi 17 Nisan günü Kepez yakınlarında bir denizaltıyı gören Türk mevzilerinin bu tekneye karşı yoğun ateş açmaları ve tekneyi etkisiz hale getirmeleriydi. İngiliz denizaltısında mürettebatın az bir bölümü ölmüş büyük bir bölümü ise tutsak edilmişti. Ölenler, Çanakkale'de toprağa verildiler ve kendilerine Hristiyan geleneklerine uygun bir cenaze merasimi yapıldı. 19 Nisan'da gemilerden açılan ateş gene Boğaz'daki Türk tabyaları ile mevzilerini toz duman içinde bıraktı. Bundan iki, üç gün sonra da İngiliz uçakları Maidos'a yedi adet 50 kiloluk bomba atacaklardı. Bu büyüklükte bir bomba şimdiye kadar dünyanın bu bölümünde kullanılmamıştı.

Conk Bayırında

Müttefiklerin kara ve deniz kuvvetlerinin ortaklaşa düzenledikleri saldırı 25 Nisan günü başladı. Limni adasından hareket eden Müttefik kara kuvvetleri beş yerde karaya çıkartma yaptılar. Seddül Bahir'in batısında Kaba Tepe, Suvla Körfezi ve diğer yerlerdeki çıkartmaya karşı ciddi bir direnişle karşılaşılmadı. Ancak Seddül Bahir'e çıkan Müttefik askerleri yoğun bir ateşin altında buldular kendilerini. Seddül Bahir'in doğusunda karaya çıkan Anzak askerleri de kendilerini güç bir durumda buluyorlardı. Çünkü karaya çıktıkları yerler genellikle denize dik inen kayalıklardan ve ilerlemesi oldukça güç olan araziden oluşuyordu. İngiliz askerleri Seddül Bahir'de hedef oldukları yoğun ateşten sonra günün akşamında yorgun, umutsuz ve bitkindiler. Kaba Tepe civarında karaya çıkarılan Anzak askerleri arasında tam bir kargaşa hüküm sürmekteydi. Askerler çıkartma bölgesinden ileri doğru yayılamıyorlardı. Ve bütün gün boyunca karaya tek bir sahra topu bataryası çıkarılabilmişti. Bu çıkartma harekatı sırasında İngilizler ellerindeki haritaların son derece yanlış olduğunu gördüler. Çıkartmanın sabahında Türk kuvvetleri karşı saldırıya geçmişlerdi bile.

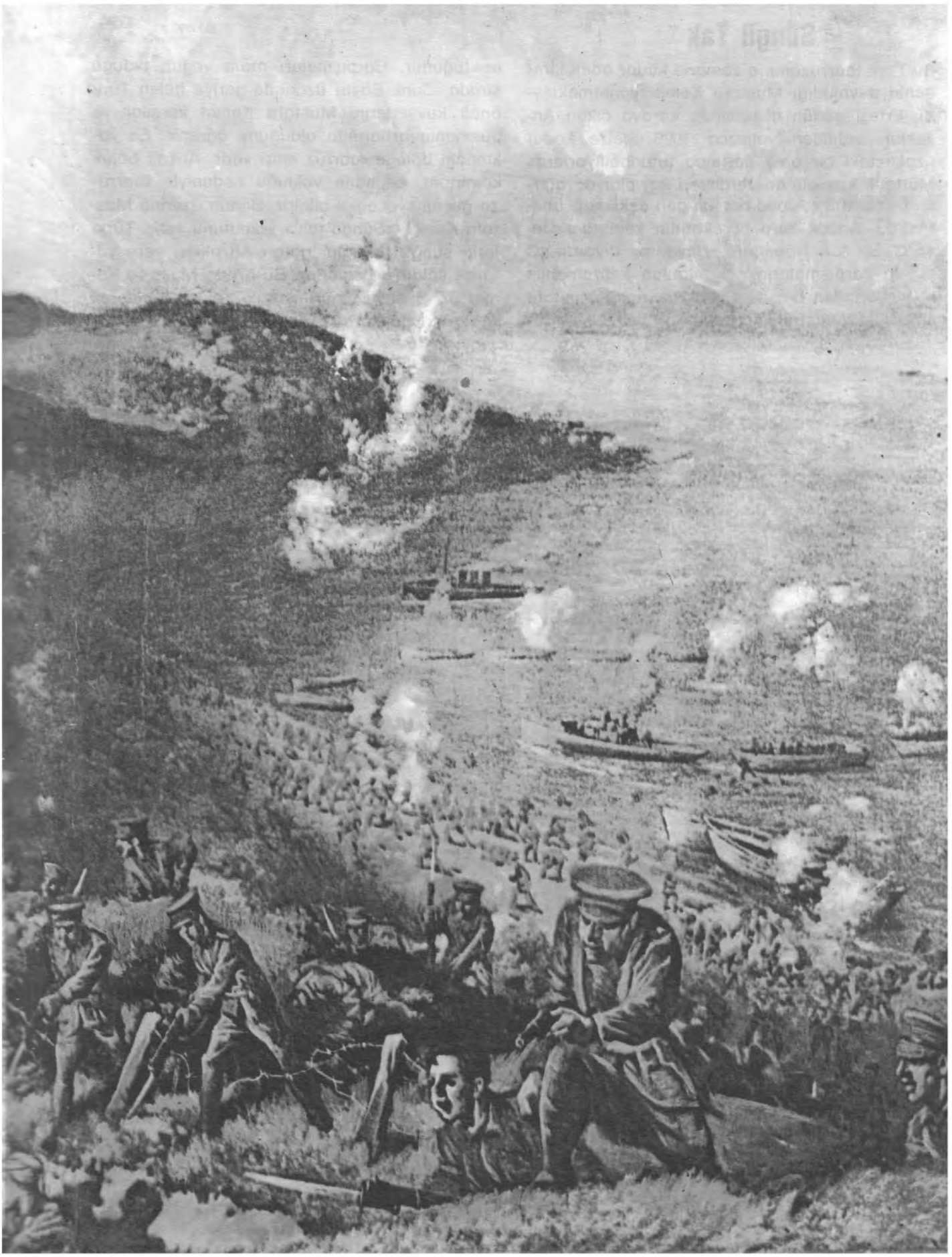

Süngü Tak

Bu Türk taarruzunu, o zamana kadar adını kimsenin duymadığı Mustafa Kemal yonetmekteydi. Ertesi günün akşamında karaya çıkan Anzaklar, sahilden yalnızca 1000 metre kadar uzaklıktaki bir ateş hattında tutunabiliyorlardı. Müttefik kuvvetlerin verdikleri kayıplar da ağırdı. General Birdwood hemen geri çekilmeyı oneriycrdu. Ancak kara harekatının komutanı General Sir Ian Hamilton, «dayanın» diyordu. O günün çarpışmalarından anlatılan kahramanlık hikayelerinden biri de Conk Bayırında Mustafa Kemal'ın Avustralyalı Anzakları nasıl . denize döktüğüdür. Çarpışmaları ntam yoğun olduğu sırada, Conk Bayırı üzerinde geriye gelen Türk öncü kuvvetlerini Mustafa Kemal karşılar ve düşmanın artlarında olduğunu öğrenir. En yakındaki bölüğe taarruz emri verir. Ancak bölük komutanı, cephane yokluğu nedeniyle taarruza geçemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, «Süngü tak.» komutunu verir. Türklerin süngü taktığını gören Anzaklar, yere yatarak saldırıyı beklerler. Bu arada Mustafa Kemal 57 ci alayı çağırmıştır. 57 ci alay gelerek Anzakları püskürtür.

Mustafa Kemal Çanakkale'ye Damgasını Vuruyor

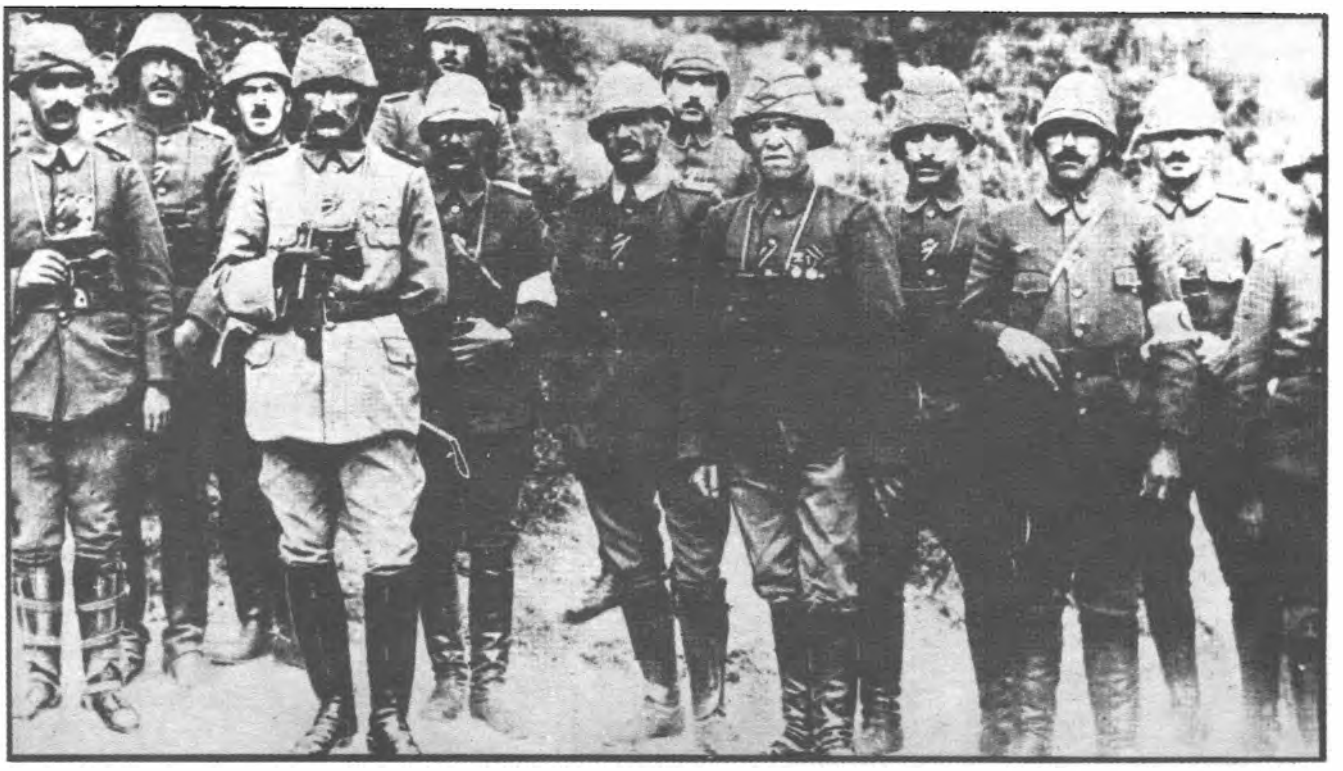

Mustafa Kemal Çanakkale'de

Mustafa Kemal kimsenin görmediğini görmüş ve Conk Bayırı, ile Sarı Bayır'ın Gelibolu yarımadasının savunması için yaşamsal önemi olduğunu anlamıştı. Gelibolu'nun savunmasını hazırlayan Liman von Sanders Paşa bile bu noktayı gözden kaçırmıştı. Mustafa Kemal, Müttefik askerlerinin bu iki tepeye hakim oldukları takdirde Çanakkale Boğazı'nı ve 20 kilometre çapındaki bir araziyi rahatça top ateşi altında tutabileceklerini ve böylece herşeyin kaybedilebileceğini anlamıştı. 25 Nisan günü bu tepelerde meydana gelen çatışmalar daha sonraları Çanakkale savunmasına damgasını basacak ve buralarda 50 bin insan ölecekti.

Mustafa Kemal tarihî emirlerinden birisi olan emri burada vermişti:

«Taarruz emri vermiyorum. Şehid olun diyorum. Biz ölene kadar geçecek zaman içinde başka askerler ve kumandanlar gelip bizim yerimizi alabilsinler.»

Mustafa Kemal çarpışmaların en yoğun anında Esat Paşa'ya 19.ncu Tümenin üçüncü ve son alayını da bu bölgede harekata sokmak istediğini bildirmişti. Mustafa Kemal'in bu isteği kabul edilmişti. Çanakkale savunmasını anlatan kaynaklar Mustafa Kemal'in Sarı Bayır savunmasında ateş hattında, en önde çalıştığını, topların mevzilerine yerleştirilmelerine yardım ettiğini, havada vızıldayan kurşunlar arasında mevziden mevziye koştuğunu belirtmektedirler. Kaba Tepe ve Sarı Bayır'da bunlar cereyan ederken Tekke Burnu ve Seddül Bahir'de İngilizlerin 29.ncu tümeni ve bazı takviye kuvvetler karaya çıkmaya çalışıyorlardı. Müttefikler Seddül Bahir çevresinde beş ayrı yeri çıkartma alanı olarak seçmişler ve Gelibolu çıkartmasının ağırlığını buralara vermişlerdi. Sabah saat 5 sıralarında Albion zırhlısı bu bölgeye yoğun bir top ateşi açmıştı. Kıyıdan ateşe hiç cevap verilmemişti. Bir saat süren bombardımandan sonra Müttefik komutanlar Türklerin ya mevzilerinden geri çekilmiş olduklarına ya da canlı hiçbir askerin kalmadığına hükmettiler.

Dürbünlerle kara inceden inceye gözetlendi. Saat 06.22'de şilepten bozma River Clyde gemisi karaya yaklaştı ve filikalarını indirdi. Çıkartma başlamıştı. Ortalık son derece sessizdi. Kıyıya bir kaç metre kala, sabah sessizliği içinde korkunç bir tüfek ateşi başladı. Bombardımanın kesilmesini izleyen 20 dakika içinde Türk askerleri yeniden mevzilerine geçmiş ve çıkartma kuvvetlerini ateş altına almışlardı. İngilizlerden pek azı filikalardan atlayıp kıyıda mevzilenebildiler. Diğerleri daha filikaların içindey-

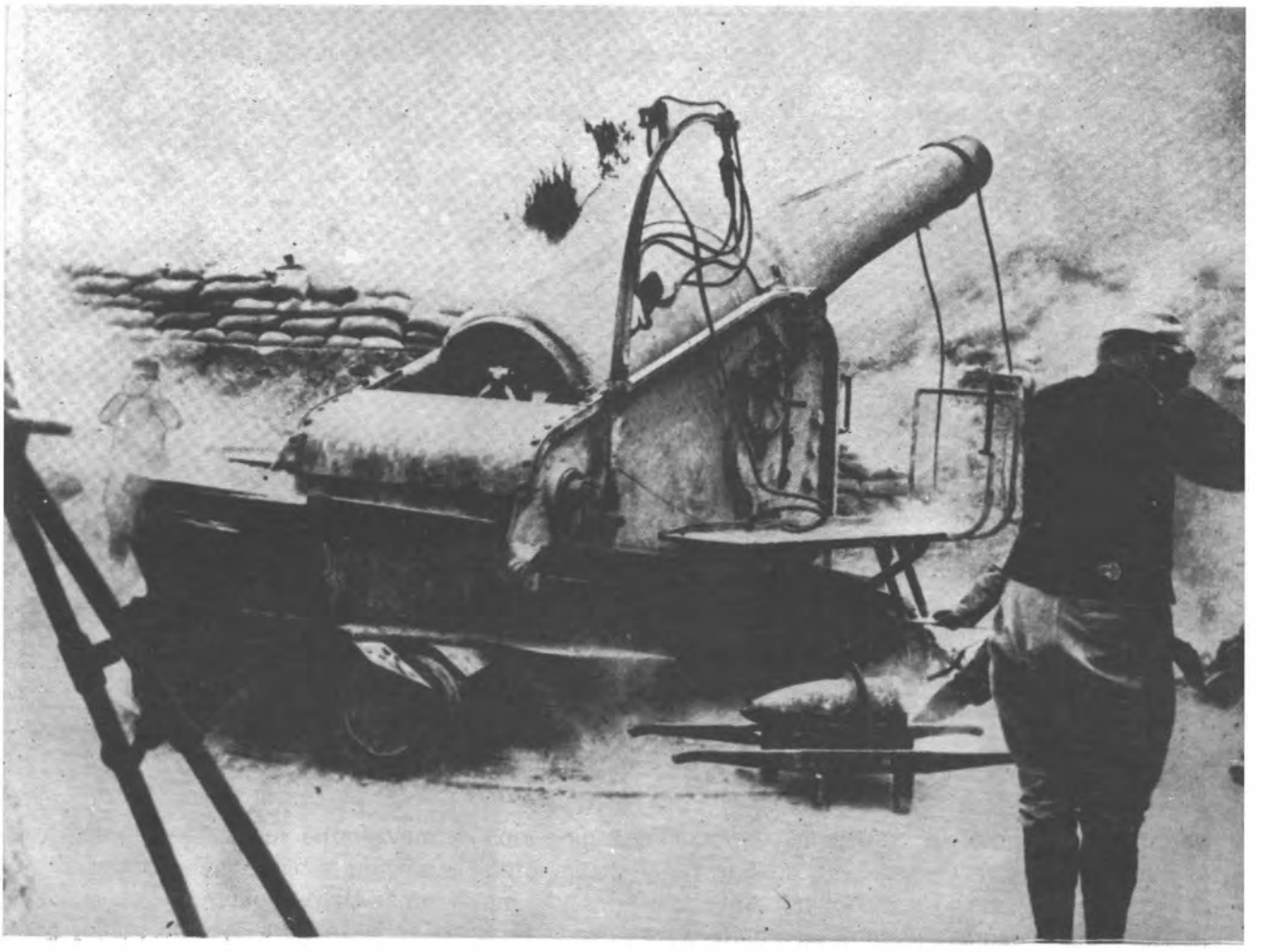

Bir Türk topcusu topu ateşledikten sonra kulaklarını tıkamaktadır. İkinci mermi yanında hazır bekliyor

ken kurşunlara hedef olarak öldüler. Oysa iki ay önce deniz piyadeleri ile bahriyeliler bu sahillerde ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşmışlardı. River Clyde gemisinin merdivenleri de bu arada uzatılmış ve filikalar üzerinden karaya bağlanmıştı. Buradan askerler karaya çıkmaya başlamışlardı. Ancak yoğun ateş devam ediyor, İngiliz askerleri daha Türk topraklarına ayak basmadan ya ölüyor ya da yaralanıyorlardı. Saat 9.30'da İngilizlerin karada mevzilendirebildikleri asker sayısı 200'ü bile bulmamıştı. Bunlar da ateş etmek fırsatını bulamamışlardı. İngilizler'in ateş edebildikleri yer, River Clyde gemisinin burnunda kum torbalarının arkasına kurulmuş iki makineli tüfek yuvasından ibaretti.

Daha geminin içinde bin asker vardı. Müttefiklerin hazırlamış oldukları plana göre River Clyde'dan sonra Euryalus kruvazöründe General Hunter-Weston komutasındaki askerler karaya çıkacaklardı. Çıkartma kuvvetlerinin bu bölümünün komutanı Tuğgeneral Napier'di. Napier ve askerleri buluşma yerine çıkartma tekneleri ile geldiler. İlk filikada Napier, kurmay heyetinin bir bölümü ve az sayıda asker vardı. Kıyıya yaklaşılırken River Clyde gemisinin yanından geçildi. Gemideki askerler, **«Karaya çıkamazsınız,»** diye Tuğgeneral Napier'i uyardılar. Ancak general kulak asmadı bu uyarılara Filika yoğun ateş altında kıyıya yanaştı Napier çıkartma emri verdi. Askerlerinden hiçbirisi yerlerinden kımıldamadılar, çünkü hepsi ölmüştü. Kendisi de bir kaç saniye sonra kurşunlara hedef olarak koyun sıralarına düştü kaldı.

Bu arada Seddül Bahir üzerinde keşif uçuşu yapan İngiliz Hava Komodoru Samson görünümü şöyle anlatıyordu: **«Masmavi deniz sahile 50 metre kala kızıllaşmıştı. Suyun yüzü düşen mermilerle köpükleniyordu. Çıkartma teknelerinin içi ağzına kadar ölü ve yaralı doluydu. Görünüm korkunçtu.»**

Müttefiklerin Birbirlerinden Haberleri Yok

Morto Körfezinde Eskihisarlık'a çıkan İngilizler ile batıda Müttefiklerin **«Y Sahili»** diye adlandırdıkları ıssız bölgede karaya ayak basan İngiliz askerlerinin şansları daha iyiydi. Eskihisarlık'da hafif çatışmalarla ve az kayıpla İngilizler ilerlemeyi başarmışlar ve ne yapacakları konusunda emir beklemeye koyulmuşlardı. Tekke Burnunun batısında kalan Y sahiline çıkanlar ise tek bir kurşun atmadan ve hiçbir direnişle karşılaşmadan ilerlemişler, denize bakan yarlara çıkan 2.000 asker büyük bir sükun içinde sabah çaylarını demleyip içmişlerdi. Burada yapılan keşif faaliyetinden sonra Türklerin bu bölgede hiçbir mevzi kurmadıkları anlaşılmıştı. İşin garip tarafı bu 2.000 asker çok yakınlarında olup bitenlerden habersiz görünüyor ve Seddül Bahir ile Tekke Burnunda ölmekte olan diğer İngiliz birliklerine takviye gücü olarak ulaştırılmıyordu. Böylece öğleye doğru Müttefik çıkartmasında garip bir durum ortaya çıkmış oluyordu. Merkezden karaya çıkan ana kuvvetler tamamen yokolma tehlikesi ile karşı karşıyayken, onların sağından ve solundan çıkanlar hemen hemen tek kurşun atmadan yapılacak işi bekliyor ve çıkartmayı durduran 2.000 kişilik Türk kuvvetine karşı herhangi bir harekete geçmiyorlardı. Denizden de topçu ateşi açılamıyordu. Gemilerdeki topçuların yapabildikleri tek şey, kıyıda Türk'e benzettikleri bazı askerler gördüklerinde atış yapmaktı. Tek bir mermi atıldıktan sonra da kruvazörlerin, zırhlıların, muhriplerin kaptanları birbirlerine telsizle soru yağdırıyorlardı: **«Kıyıda bizim mavi üniformalı askerimiz var mı?» «Kıyıya hiç süvari kuvveti çıkarttık mı?»**

Seddül Bahir Yanıyor

Saat 16.00'da Seddül Bahir'de İngilizler kıyıya bir iki bölük asker daha çıkartmayı başardılar. Ancak bunlar çıkar çıkmaz yoğun Türk ateşi yeniden başladı.

Saat 17.30'da Seddül Bahir kasabasına gemilerden top ateşi açıldı ve kasaba yanmaya başladı. Tekke Burnun'da da kıyıya takviye birliklerinin çıkarılması başarılmıştı. Ancak bunlar da yoğun ateş altında kıpırdayamıyorlardı. Akşamın son ışıkları ile birlikte 11 saattir hiçbir direnişle karşılaşmadan çadırlarında oturmakta olan Y Sahilindeki İngilizler de kuzeyden Türk birliklerinin taarruzuna hedef oldular. Sabaha kadar süren baskınlar sonucunda buradaki İngiliz birliğine 700 kayıp verdirilmişti. Y Sahiline çıkanlar sabah yeniden toparlanıp çekildiler. Geri çekilmede de tek bir kurşun atılmadı.

Ancak gece İngiliziler Seddül Bahir ve Tekke Burnu'na asker çıkartmaya devam etmişlerdi. Burada 12.000 kadar İngiliz askerinin bulunduğu sanılıyordu. Kapa Tepe'de ise 15.000 Anzak, Mustafa Kemal komutasındaki Türk kuvvetlerinin karşısındaydı. Boğaz'ın Asya yakasında, Kum Kale çevresinde ise Fransızlar, Gelibolu'da olup bitenlerden bağımsız kendi savaşlarını vermişlerdi. Fransızların Afrika dominyon kuvvetlerine mensup Afrikalı askerler bir süngü taarruzu ile Kum Kale'yi almışlardı. Bu taarruzda 450 kadar Türk askeri tutsak alınmıştı.

Queen Elizabeth zırhlısında 25 Nisan gecesi, saat 23.00'de kamarasına çekilen Müttefik kuvvetleri komutanı General Sir Ian Hamilton, kıyıdaki 30 bine yakın askerini düşünerek, ertesi sabah Anzak kuvvetleri ile saldırıya geçebileceğini düşünüyordu. Ancak bir saat sonra Kurmaybaşkanı General Braithwaite, Hamilton'un kamarasına girmiş ve omzundan sarsarak onu uyandırmıştı: **«Sir Ian, Sir Ian, kalkın çözümlemeniz gereken bir hayat memat meselesi var.»** diye.

Hamilton, Amirallik salonunda, Amiral De Robeck, Amiral Thursby, Roger Keyes ve diğerlerini toplanmış buldu. Anzak birliklerinin komutanı General Birdwood bir mesaj göndererek

Top mermisi patlayınca Gelibolu tepesindeki Katırlar ürküyor.

Suvla'daki çıkartma: Suvla körfezindeki çıkartmanın İngiliz askerlerinden ressam R.C. Lewis tarafından yapılan resmi.

Kapa Tepe'deki mevzileri tahliye etmek için izin istemişti.

Mustafa Kemal, Anzaklara soluk aldırmamıştı. Öğleden sonra saat 16.00'da Anzaklar karaya ilk çıktıklarında ele geçirdikleri ileri mevzilerinden geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Anzakların tutabildikleri köprü başı 30 metre genişliğinde 100 metre uzunluğundaydı. Gece karanlığında ise bu bölgeye sıkışıp kalmış olan 15.000 kişilik kuvvetin Türk birlikleri tarafından kuşatmaya alındığı anlaşılmıştı. Türk birlikleri generallerden, muhimmat sandıklarına, katırlardan askerlere kadar herşeyin üst üste olduğu Anzak köprü başına üç noktadan hakim durumdaydılar. Bu üçtepeden sürekli açılan tüfek ve şarapnel ateşi Anzakların yerlerinden kımıldamalarını engelliyordu.

Hamilton, General Birdwood'un mesajına verdiği cevapta, **«Kendinizi güvenlik içine alana kadar mevzilenin. Eğer tahliye edersek, yeniden karaya çıkmak için iki gün daha beklememiz gerekecektir,»** diyordu.

3 Gün Süren Süngü Savaşı

Bu arada, bir Avustralya denizaltısının Marmara denizine girebildiği konusunda mesaj geldi. Bu telsiz mesajı Hamilton için sevindirici olmuştu. Denizaltının kaptanı Yarbay Stoker'e çektiği mesajda Hamilton, Gelibolu'ya takviye getiren her geminin torpillenmesini istiyordu. Hamilton, Avustralya denizaltısının Çanakkale boğazını geçerek Marmara denizine girdiğini sahildeki Anzak askerlerine bildirmeyi de unutmuyordu.

26 Nisan sabahı Anzak mevzileri ile Mustafa Kemal'in kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar başladı. Seddül Bahir'de de İngilizler saldırıya geçmişlerdi. Karada süngü süngüye savaşın başlamasından hemen önce Müttefik zırhlıları Türk hatlarını yoğun bir top ateşine tutmuşlardı. Bu yoğun ateş sırasında toprak alt üst olmuş, toz dumandan göz gözü göremez hale gelmişti. Çanakkale önlerindeki bir Türk şilebi de Queen Elizabeth zırhlısından atılan mermilere hedef olarak batmıştı. Türk topçu mevzilerinden İngiliz ve Fransız gemilerine cevap veriliyordu. Ancak zırhlılara karşı bu ateşin fazla etkisi olmuyordu.

Anzaklar ile Mustafa Kemal'in askerleri arasındaki süngü süngüye mücadele tam üç gün sürdü. Her iki taraf da bir ilerleme kaydetmiyordu. Anzaklar denize dökülmemişler, Mustafa Kemal'in kuvvetleri de bir milim geri çekilmemişlerdi.

Seddül Bahir'de ise, daha geniş bir cephe üzerinde aynı olaylar cereyan ediyordu. Hamilton, Ahi Baba tepesini bir an önce almak istiyordu. 28 Nisan günü, Fransızlar sağdan, İngilizler de soldan topyekun bir ilerleme harekatına giriştiler. Bu harekat 3 kilometre kadar ilerledikten sonra Türkler tarafından durduruldu.

28 Nisan günü, Müttefik askerleri aşırı derecede yorgun ve bıkkındılar. Çarpışmaların

Dünyada İlk kez uçakla 50 kiloluk bombalar Çanakkalede Türk askerine atılacaktır. Fotoğrafta Hava Komutanı Samson uçağının yanında.

şiddeti kesilmeye başlamıştı. Karadaki askerlerden bir çoğu iki, üç günden beri uyku yüzü görmemişlerdi. Cephane tükenmeye başlamıştı. Hamilton, Ahi Baba tepesını almak için bir tümen asker vermeye hazırdı. Ama elindeki kuvvetler tükenmiştiler. Bu arada Fransızların komutanı Amiral Guépratte ile İngiliz donanmasının komutanı Amiral De Robeck çektikleri mesajlarla durumun kurtarılması için takviye kuvveti gönderilmesinin kaçınılmaz olduğunu bildirmişlerdi. Bu mesajlar Londra'da hayretle karşılanmış Savaş Bakanı Lord Kitchener bununla birlikte Mısır'daki İngiliz kuvvetleri komutanı General Maxwell'e 42.nci Ingiliz tümeni ile bir gurka tugayını Hamilton'un emrine vermesi için gerekli direktifi Kahire'ye göndemişti.

Topyekün Saldırı Plânları

Türk tarafında da takviye planları yapılmaktaydı. Alman Liman von Sanders Gelibolu'daki karargahından, Çanakkale boğazının Asya yakasında bulunan bir tümeni Gelibolu'ya geçirme emrini vermiş, İstanbul'dan da iki tümen asker daha temin etmişti. Böylece Türk tarafında tabur sayısı 75'e çıkmıştı. Enver Paşa ise İstanbuldan Seddül Bahir'deki Müttefik köprübaşına karşı topyekun bir saldırı düzenlenmesi için emir vermişti. Türk askerleri süngü savaşı ile müttefikleri siperlerinden sökecekler, daha sonra gemilere kaçmalarını önlemek için sahildeki filikalarını yakacaklar ve düşman kuvvetlerini tamamen imha edeceklerdi.

Nisan ayının son üç günü Gelibolu'da süren sessizlik, 1 Mayıs sabahı Türk topçularının açtıkları yoğun ateşle sona erdi. Topçu ateşinden hemen sonra Türk piyadeleri müttefik mevzilerine karşı taarruza geçtiler. Saat sabah 10.00'du. Türk piyadelerinin taarruzu tam üç gün sürdü. Bu üç gün içinde her iki taraf da çok büyük kayıplar verdiler. Ancak müttefikler Gelibolu'dan sökülüp atılamadılar. Üçüncü günün sonunda, her iki taraf da savaş alanlarından ölülerini ve yaralılarını topladılar.

Koramiral John de Robeck ve Çanakkale'nin geçileceğini sonuna kadar savunan Komodor Roger Keyes.

2 Mayıs'ta Hamilton'un Mısır'dan beklediği takviye birlikleri gelmişti. Bu toplam 25.000 kişilik bir kuvvetti. 6, 7 ve 8 Mayıs günlerinde aynı kanlı mücadele sürdü gitti. Hamilton 6.500 asker kaybetmişti. Ahi Baba tepesi, doruğundaki kırmızı gelinciklerle hâlâ uzakta duruyordu.

Hamilton, Savaş Bakanı Kitchener'e yeni bir mesaj çekerek, **«Eğer bana iki yeni tümen daha verirseniz, Kapa Tepe ve Seddül Bahir'den ilerleme olanağına sahip olacağım. Aksi takdirde mücadele siper sipere savaş olarak yozlaşacak ve çıkmaza girecektir,»** diyordu. Bu yenilginin belki de üstü kapalı bir ifadesiydi. Mesajı gören donanma komutanının kurmay başkanı George Keyes, hemen Amiral De Robeck'e giderek şu öneriyi getiriyordu: **«Bu güç durumda donanma acaba Boğaza girmek için yeni bir teşebbüste bulunarak karadaki kuvvetlerin yardımına gidemez miydi?»**

Hamilton'un mesajı Londra'ya vardığında ise, başından beri Çanakkale harekatına karşı olan Birinci Deniz Lordu Fisher, **«Bu Çanakkale'yi Allah kahretsin! Hepimizin mezarı olacak cinsi,»** şeklinde konuşuyordu.

9 Mayıs'ta Amiral De Robeck, Queen Elizabeth zırhlısında bütün Amirallerini toplayarak bir toplantı yaptı. Toplantıda herkes Çanakkale'yi geçmek istiyordu. Ama kendinden emin olan bir subay bulmak güçtü. Sonunda Boğaz'ı geçmek için yeni bir harekat düzenlenmesine karar verildi ve Londra'ya şu mesaj çekildi:

«Sonucu felaket de olsa, Çanakkale'yi geçmeye hazırız.»

Bu mesaj, Londra'da Çanakkale'nin geçilmesi konusundaki tartışmaları yeniden alevlendirmişti. Churchill'in durumu Çanakkale harekatına karar verildiği günden çok daha güçtü. İtalyanlar savaşa girmeye karar vermişler ancak koşul olarak İngilizlerin kendilerine dört zırhlı ve dört kruvazör vermelerini istemişlerdi. Öte yandan Londra'ya gelen istihbarat raporlarına göre Alman denizaltıları Çanakkale'ye var-

mıştı. Ingilizler yeni kızaktan inen ve zamanın en modern savaş gemisi olan Queen Elizabeth zırhlısını kaybetmek istemiyorlardı. Queen Elizabeth'in Çanakkale'de batışı Londra'da hem hükümet hem de Savaş Konseyi için bir felaket olacaktı.

Tam bu tartışmalar sürerken, 12 Mayıs'ta Çanakkale'de İngilizlerin Goliath zırhlısının battığı haberi Londra'ya geldi. Goliath, İngilizler için pek önemli bir gemi değildi. Ancak geminin bir Türk destroyeri tarafından gece karanlığında aldatılarak torpillendiğini bilmeyen İngilizler, Alman denizaltılarının harekata katıldıklarını sandılar. Lord Fisher, Queen Elizabeth zırhlısının hemen Çanakkale'den geri çekilmesini istedi. Aslında Morto Körfezine sokulan bir Alman Yüzbaşı komutasındaki Muavenet-i Milliye Türk destroyeri, Goliath'a yaklaşmış, Goliath geminin kimliğini sormuş, İngilizce cevap alınca da hiç telaşlanmamıştı. Oysa bir iki saniye sonra gemiye iki torpil isabet ediyor ve gemi sulara gömülüyordu. Bu baskında İngilizlerin verdiği kayıp 500 kişiydi.

Hamilton, Müttefik Kuvvetlerinin Komutanı Sir Ian Hamilton, İngiliz ve Fransız birliklerini denetlerken.

General Liman van Sanders — Çanakkale savunmasını hazırlayan Alman General. Liman von Sanders'in bazı yanlış değerlendirmeleri Çanakkale harekâtının Türkler açısından başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açabilirdi. Ancak Mustafa Kemal'in doğru değerlendirmeleriyle Çanakkale'de zafere ulaşılmıştır.

Churchill Görevden Alınıyor

Olay Ingiltere'de Çanakkale'nin geçilmesini isteyenlerle bunu bir macera olarak niteleyenler arasındaki çekişmeyi alevlendirdi. 14 Mayıs'taki Savaş Konseyi toplantısından sonra Lord Fisher, Churchill'e yazdığı bir notta, Çanakkale'nin geçilmesinde ısrar ettiği için istifa ettiğini bildiriyor, Lord Fisher'in Savaş Konseyi ve Birinci Deniz Lord'luğundan istifası Başbakan Asquith tarafından kabul ediliyordu.

Fisher'in istifası sadece bir başlangıçtı. Muhalefetteki muhafazakârlar, Çanakkale başarısızlığı konusunda Avam Kamarasında görüşme açacaklarını açıkladılar. Hükümet düşmek üzereydi. Savaş Konseyi ve kabinedeki yaygın kanı, bütün bunların Churchill yüzünden olduğuydu. Bütün gemiler onun yüzünden kaybedilmiş, çıkartmanın başarısızlığına o neden olmuştu. Başbakan Asquith hemen koalisyon önerisinde bulundu. Bu öneri kabul edilmedi. Churchill'in Amirallik Lord'luğundan atılması isteniyordu. Sonunda Churchill görevinden alındı. 26 Mayıs'ta Amirallik binasından ayrılan Churchill buraya 26 yıl sonra, II. Dünya Savaşının patlak verdiği yıllarda yeniden gelecekti. Bu 26 yıl içinde Churchill binaya uğramadı.

Londra'da bütün bunlar olup biterken Gelibolu'da da çatışmalar sürüp gidiyordu. Mütte-

Gözleri bir bezle örtülü olduğu halde General Birdwood'un karargâhına gelen Mustafa Kemal atından iniyor. Mustafa Kemal 18 Mayıs'ta savaş alanlarındaki ölü ve yaralıların toplanması için ilan edilen mütarekenin görüşmelerinde bulunmak üzere General Birdwood'un Arıburnu'ndaki karargâhına gitmişti.

Çanakkalede savaşın tamamı gogus gogüse olmuştur. Türk şehitleri Yeni Zelanda Siperleri önünde yatıyor.

fik kuvvetlerinin cephanesi son derece azalmış ve her top için günde yalnızca iki mermi atması zorunluluğu konulmuştu.

Mustafa Kemal Anzak Karargahında

10 Mayıs günü güneş doğmadan, Kapa Tepe'deki Anzak mevzilerinde General Birdwood çadırında uyandırılıyor ve «Türklerin binlerce kişilik bir kuvvetle Anzak siperlerine karşı saldırıya geçtikleri» bildiriliyordu.

Türkler'e taarruz emrini kimin verdiği kesinlikle bilinmiyor. Ancak 10. Mayıs'ta Gelibolu'ya gelen Enver Paşa'nın tek bir harekatla Anzakların denize dökülmesini istediği tahmin edilmektedir. Daha sonra Liman von Sanders de bu taarruzun kendi emri ile yapıldığını iddia edecektir. 19 Mayıs günü harekatına Esad Paşa komutasında 42.000 Türk askeri katılmıştı. Bu askerler günün ilk ışıklarından itibaren dalga dalga Anzak mevzilerine saldırıya geçtiler. Ancak derin siperler içindeki Müttefik askerlerinin sökülüp atılması başarılamadı. Bir gün içinde Türk askerleri 10.000 ölü ve yaralı verdiler. Bu taarruzda da harekata katılan dört tümen içinden 19.ncu tümen komutanı Mustafa Kemal başarı sağlayan tek komutan olmuştu.

20 Mayıs'ta, savaş alanında kalan yaralıların toplanması, ölülerin gömülmesi için karşılıklı ateş kes ilanı için görüşmelere başlandı. Mustafa Kemal 22 Mayıs'ta gözleri bağlı olarak General Birdwood'un Anzak karargahına geldi. Ateş kes'in 24 Mayıs'ta yapılması kararlaştırıldı ve bölge beyaz bayraklarla üçe ayrıldı. 24 Mayıs sabahı karşılıklı ateş durdu. Her iki ta-

Mayınlarla ölen balıklar İngiliz askerinin gıdası oluyordu.

raf da savaş alanından ölü ve yaralılarını topladılar. Türklerin vermiş oldukları ölü sayısı 4.000 kadardı.

Düşmanla Dostluk

Bu ateş kesle birlikte düşman askerleri, Türklerle Müttefikler arasında garip bir dostluk, bir arkadaşlık başlamıştı. Belki de bu dünyanın bundan böyle gelecek savaş alanlarında hiçbir zaman görülmeyecek garip bir şovalyelikti. İngilizler, Avusturalyalılar, Yeni Zelandalılar Türklere konserve et, sigara ve bunun gibi şeyler hediye ediyorlar, Türkler de karşı tarafa şeker ve üzüm veriyorlardı. Bu garip diyalog, ateş kesin sona ermesinden sonra da sürecekti. Karşılıklı büyük bir taarruz olmadığı zamanlarda, zaten yakın olan siperler arasında hediyeler gidip gelecek, şakalaşmalar olacaktı. Örneğin Anzak siperlerindeki bir eski muharip şu olayı anlatmıştı: **«Bölüğünün çamaşır yıkama işiyle görevlendirilen yaşlı bir asker her gün Türk siperlerinden çıkıyor ve yıkadığı çamaşırları çit gibi bir yere seriyordu. Ona ateş etmek kimsenin aklına bile gelmiyordu. Türkler de zaman zaman batık filikalardan denize düşen askerlere ateş etmiyorlar, savaş esirlerine çok iyi davranıyorlardı.»**

İngillzlerin konserve etleri ise Türk siperlerinde pek fazla rağbet görmüyordu. Bir keresinde bir iki kutu konserve etin «hediye olarak fırlatıldığı» Türk siperinden yarı İngilizce yarı Fransızca şu not gönderildi: **«Bully-beef non. Envoyez milk.»** (Konserve ete hayır. Süt gönderin.)

Savaşın akıl almaz mantığı içinde karşılıklı oyunlar da oynanıyordu. Diğer askerlerin katılmadığı bu düellolarda örneğin bir Anzak askeri ile bir Türk askeri siperlerinden çıkıyorlar ve birbirlerine ateş ediyorlardı. Karavana atana ise karşı siperden kahkahalarla gülünüyordu

Savaşın akılalmaz mantığı içinde siperdeki İrlandalı bir asker Türk askerine şapkayı hedef yapıyor şakalaşıyor. Biraz donra da aynı şeyi Türk askeri yapacaktır

İstanbul limanına Denizaltı saldırısı

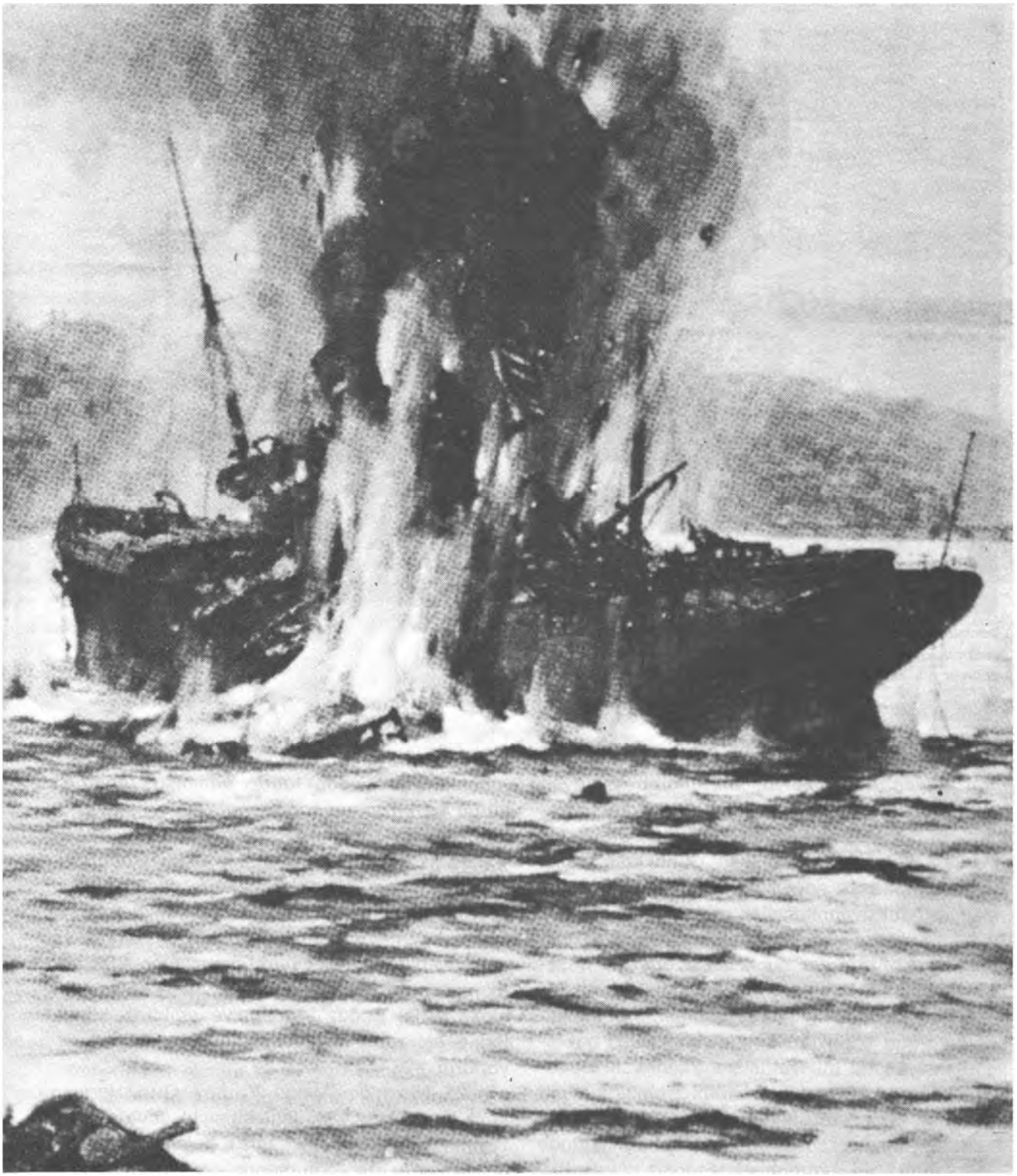

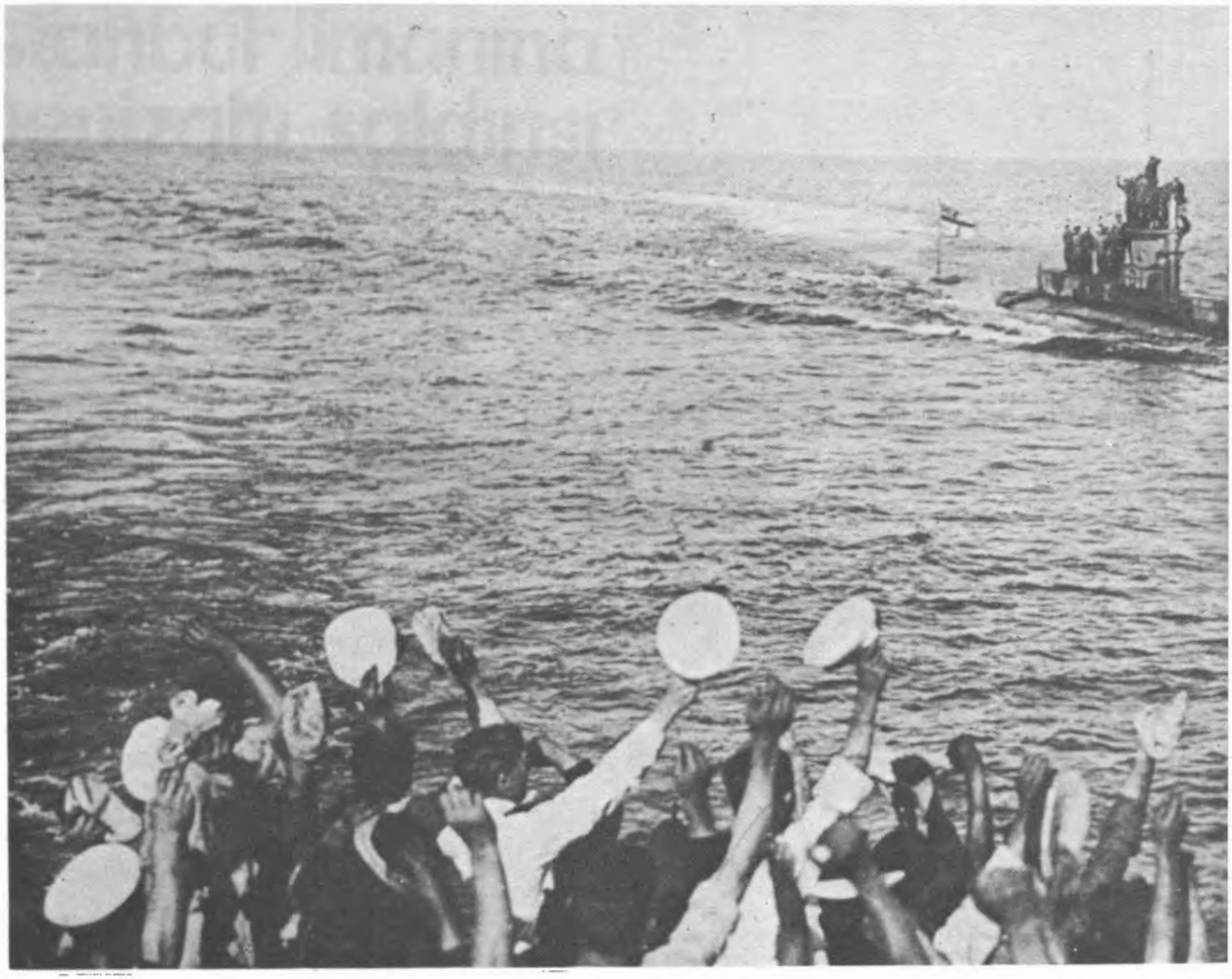

Denizaltı savaşı. E11 denizaltısı Marmara ve İstanbul limanındaki saldırılarından sonra Çanakkale'den Ege'ye açılıyor ve Müttefik askerleri tarafından neşe ile karşılanıyor.

DENİZALTINDAKİ SAVAŞ

1nci Dünya Savaşında etkili birer savaş aracı olarak ilk kez kullanılmaya başlayan denizaltılar da Çanakkale harekatına katılmışlardı. Çanakkale harekatında denizaltı savaşları belki sonuçta belirleyici bir rol oynamamışlar ancak her iki tarafa da korkulu günler yaşatmışlar, ölü sayısının yükselmesinde onlar da kendi üzerlerine düşeni yapmışlardır.

Hatırlanacağı gibi, Müttefikler'in Gelibolu'ya çıkartma yaptıkları sırada Avustralya bayrağını taşıyan E2 denizaltısının Çanakkale Boğazını geçmeyi başardığı General Hamilton'a bildirilmişti. Ancak bu denizaltı Marmara'da ciddi herhangi bir harekatta bulunmadan su üstünde yakalanmış ve batırılmıştı. Fransız denizaltısı Joule ise daha Çanakkale önlerindeyken Türk topçuları tarafından tahrip edilmişti. İngilizler, bütün bu kayıplara rağmen denizaltı harekatından henüz umutlarını kesmemişlerdi. Nisan ayında İstanbul'dan gelen istihbarat raporlarına göre henüz Almanların U tipi denizaltılarından hiçbirisinin Marmara'ya gelmediği anlaşılmaktaydı. Almanların denizaltıları Çanakkale'ye gelseler bile İngilizler bunu önemsemiyorlar, Alman denizaltılarının güçlü Müttefik filosunun bloke ettiği Boğaz'dan Ege'ye açılarak kendilerine bir zarar verebileceğine olasılık tanımıyorlardı.

25 Nisan'da Alman Yarbay Otto Hersing komutasındaki U-21 denizaltısı İskoçya'nın kuzeyinden dolaşarak Akdeniz'e gelmek üzere yola çıkıyordu. İki gün sonra da İngiliz Yarbay

Boyle komutasındaki E 14 denizaltısı Boğaz'a giriyordu. Bundan sonra Çanakkale'de sinsi bir denizaltı savaşı başlamış oluyordu. E 14'ün Çanakkale Boğazı'nı geçişi tam altı saat sürmüştü. Bu altı saat içinde Yarbay Boyle mayınlanmış bölgeyi atlatmış, Türk topçularının mevzilerinin önünden geçmiş ve Marmara'ya açılmıştı. Uç hafta süre ile E 14 Marmara'da seyredecek ve İstanbul'dan cepheye 6.000 askeri getirmekte olan bir şilebi batıracaktı. Bu 6.000 Türk askerinden kurtulan olmamıştı. Müttefiklerin bu başarısı şimdiye kadar karada kaydedemedikleri ölçüde bir başarı olmuştu.

E 14, 18 Mayıs'ta Boğaz'ı kuzeyden güneye geçerek Ege'de yeniden su üstüne çıktı. Fransız Amirali Guépratte denizaltının çevresinde bando mızıka çaldırarak Yarbay Boyle'nin başarısını kutladı.

18 Mayıs'ta ikinci bir İngiliz denizaltısı E 11, Marmara denizine geçip E 14'ün yerini almaya hazırlanmaktaydı. Yarbay Nasmith komutasındaki bu denizaltı da aynı gece Boğaza girdi. 23 Mayıs'ta E 11, bir Türk muhribi ile bazı küçük nakliye gemilerini batırdı. 24 Mayıs'ta Marmara'da Nağra gemisi ile karşılaştı. Gemide Chicago Daily News gazetesinin savaş muhabiri Raymond Gram Swing de bulunuyordu. E 11, Nağra'nın bir kaç yüz metre ilerisinde su yüzüne çıktıktan sonra gemiye yaklaştı. Nasmith elindeki megafonla Türk'e pek benzetemediği Amerikalı gazeteciye **«Siz kimsiniz?»** diye sordu. Swing **«Chicago Daily News'dan Swing.»** cevabını verdi. Daha sonra iki adam arasında şu konuşma geçti:

«Tanıştığıma memnun oldum Mr. Swing, ama bu gemi ne gemisi diye soruyordum?»

«Türk nakliye gemisi Nağra.»

«Gemidekiler bahriyeli mi?»

«Hayır yalnızca gemiciler.»

«Pekiyi, sizi batıracağım.»

«Öyleyse gemiyi terkedebilir miyiz?»

«Evet ama çabuk olun!»

Gemideki tayfalar kendilerini suya atmışlar, gazeteci Swing filikaların indirilmesine yardımcı olmuş ve gemideki bir iki yolcuyu filikalara toplamış ve hızla gemiden uzaklaşmıştı. Gemide kimse kalmadığı sırada E 11'in torpilleri Nağra'yı portakal rengi bir alev bulutu içinde bıraktılar. Nağra, büyük bir gürültü ile havaya uçtu, çünkü geminin ambarlarında cephane doluydu.

25 Mayıs'ta İstanbul'da topçu mevzilerinde olağanüstü durum ilân ediliyor ve halka denizden ateş açılabileceği söyleniyordu.

Aynı gün saat 12.40'da Yarbay Nasmith İstanbul limanına girmiş ve su yüzeyine çıkmıştı. Tam karşısında cephane yüklediği tahmin edilen İstanbul şilebi duruyordu. Yarbay Nasmith İstanbul'u torpilledikten sonra hemen daldı. Dalmasıyla da su yüzeyine bir baraj ateşi açılması bir oldu. İngiliz denizaltısı limandan Marmara denizine kaçtı ve güçlükle kendini kurtardı. İki gün Marmara'da dinlendikten sonra E 11 yeniden İstanbul limanına saldıracak ve Haliç önünde bir kaç gemiyi daha batıracaktı.

6 Haziran'da E 11, motorlarında meydana gelen bir arıza ile Çanakkale'den yeniden geçiyor ve Ege'deki Müttefik donanmasına katılıyordu. Müttefikler Yarbay Nasmith'in başarısını ziyafetlerle kutluyorlardı.

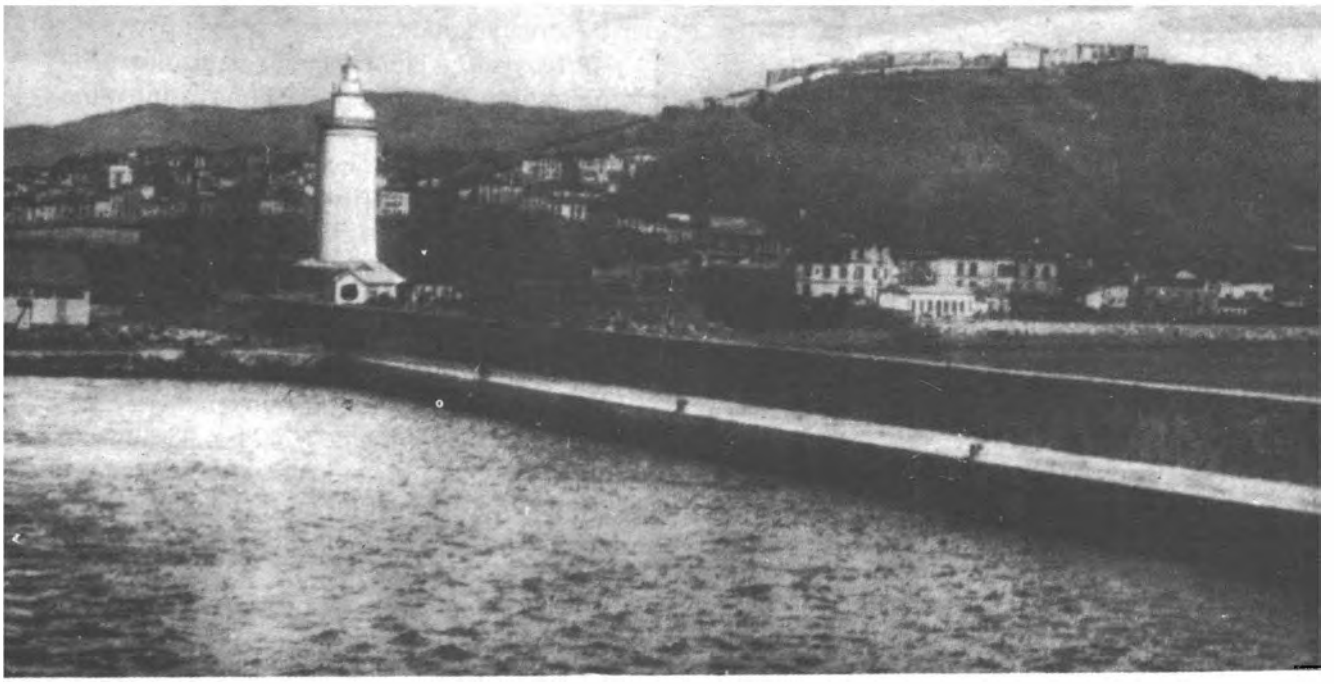

Çanakkale Boğazı Türk'ler tarafından çok iyi tahkim edilmişti. Fotoğrafta Çanakkale'nin girişindeki bir tepede bulunan kale görülüyor.

Çanakkale'de Türk topçu mevzileri

Ancak bu ziyafet, daha önce E 14'ün komutanı Yarbay Boyle'a verilen ziyafet kadar neşeli ve kendine güvenli değildi. Çünkü Yarbay Nasmith İstanbul limanında gemilere saldırırken, Yarbay Hersing komutasındaki Alman U 21 denizaltısı Çanakkale Boğazı önlerine gelmiş Müttefik gemilerine karşı başarılı saldırılarda bulunmuştu.

25 Mayıs günü Vengeance zırhlısı burnundan bir torpilin geçtiğini görmüş ve gemide alarm verilmişti. Alarm kısa süre içinde tüm Müttefik donanmasında yayılmış Amiral De Robeck, filoda ne kadar değerli gemi varsa hepsinin Mondros limanına çekilmesi emrini vermişti. Öğleye doğru Yarbay Hersing Arıburnu yakınlarında İngiliz Triumph zırhlısını torpilleyip batırdı. Koca gemi bir kaç dakika içinde alabora olup, sahildeki hem Türk hem de Müttefik askerlerinin gözü önünde battı. Zaten donanmada güçlü gemilerin geri çekilmesiyle moralleri bozulan Müttefik askerleri gözlerinin önünde cereyan eden olay ile biraz daha umutsuzluğa kapılıyorlardı.

Şimdi Gelibolu yarımadasının güney ucunda tek bir müttefik zırhlısı kalmıştı. Bu İngilizlerin harekata katılan en eski gemisi Majestic idi. Çevresinde bir iki destroyerle harekata devam ediyordu. Ancak kimse Majestic'in Alman U 21 denizaltı-

sının torpillerinden kurtulabileceğini düşünmüyordu bile.

Majestic durumunu iki gün sürdürebildi. İkinci günü sabahı 6.40'da, bu İngiliz zırhlısı da torpillenerek, kıyıdaki askerlerin gözü önünde battı. Geminin battığı yer oldukça sığdı. Bu yüzden tüm Çanakkale harekatı boyunca geminin ters dönmüş teknesi su yüzünde kaldı. Yarbay Hersing, Majestic'in batırılışından sonra Çanakkale'yi geçerek İstanbul'a gidecek ve burada büyük şenliklerle karşılanacaktı. U-21 4 Temmuz'da Çanakkale'den yeniden çıktı ve bir Fransız şilebini batırdıktan sonra Akdeniz'e açıldı.

İngilizlerin E 12 ve E 7 denizaltıları Temmuz ayında da Marmara ve İstanbul limanındaki saldırılarına devam ettiler. Denizaltıların mürettebatları demiryolu hatlarını havaya uçuruyorlar, cephanelikleri top ateşine tutuyorlar ve çeşitli sabotaj eylemlerini yürütüyorlardı. E-7 denizaltısı son seferinde ağlara takılacak ve teslim olmak zorunda kalacaktı. Çanakkale'ye kurulan denizaltı ağları daha sonra İngilizlerin denizaltı harekatını büyük ölçüde engellemeye başladı. Buna rağmen sessiz denizaltı savaşı Çanakkale'de müttefiklerin kesin başarısızlığa uğramasına kadar sürdü gitti. Fransız Turquo ise denizaltısının teslim alınmasından sonra kaptanın defterinde İngiliz E-20 denizaltısı ile buluşacağı yer Türkler tarafından tesbit edil-

Savaş şimdiye kadar yapılan savaşlardan tamamen başka bir görünüm arz ediyor. Daha önce sadece cephede olup biten savaş telenolojinin gelişmesiyle artık cephe gerisine de yansıyor, sivil halkta korkunç bombalardan nasibini alıyordu. Fotoğrafta Çanakkalenin bir bombardımandan sonraki hali görülü-

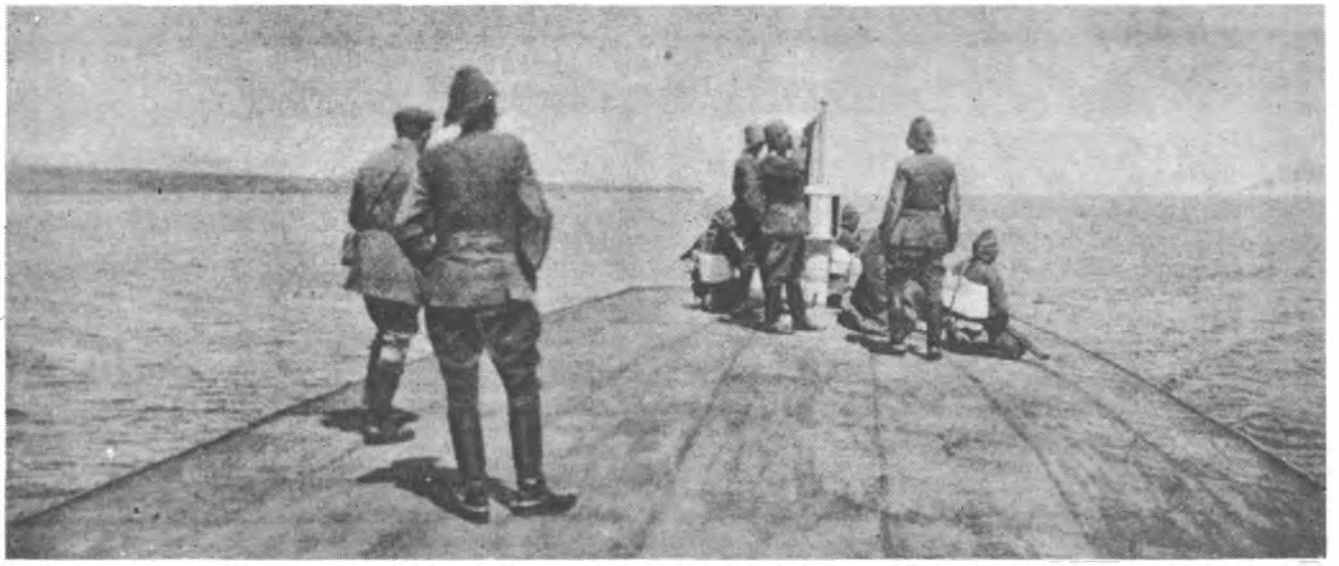

Boğazda Türk kuvvetleri

mişti. E-20 su yüzüne çıkar çıkmaz torpillendi. Mürettabattan yalnızca komutan ile sekiz kişi kurtuldu. Ağustos ayında, Yarbay Nasmith, Barbaros Hayreddin zırhlısını batırdı.

Denizaltı harekatı boyunca Çanakkale boğazını 13 müttefik denizaltısı geçmeyi başarmıştı. Bu 13 denizaltıdan 8'i ya batırılmış ya da teslim alınmıştı. Boğaz toplam 27 kez müttefik denizaltıları tarafından geçilmişti. Denizaltı harekatında Türklerin kayıp bilancosu, 1 zırhlı, 1 muhrip, 5 ganbot, 11 nakliye gemisi, 44 vapur ve 148 küçük motordu. Müttefikler açısından da en başarılı denizaltı komutanı Nasmith'di. Nasmith toplam 101 tekne batırmıştı.

Haziran ve Temmuz aylarında askerî açıdan önemli değişiklikler getirmeyen ancak her iki tarafa da ağır kayıplar verdiren, bir ya da iki günlük çarpışmalar sürdü gitti. Bunlardan en önemlileri, 4 Haziran'da Müttefiklerin 1,5 kilometrelik bir cephe üzerinde saldırıya geçmeleri ve 6.500 kayıp vererek ancak 250 ilâ 500 metre kadar ilerlemelerídir. Daha sonra, 21 Haziran'da sağ kanattan Fransızlar, düzenledikleri taarruz ile 200 metre kadar ilerleme kaydetmişlerdir. Bu saldırıda Fransızlar 2.500, Türkler ise 6.000 ölü ve yaralı vermişlerdir. 28 Haziran'da İngilizler bu kez sol kanattan taarruza geçmişler 3.800 kayıp vererek 750 metre kadar ilerleme kaydetmişlerdir. 5 Temmuz'da Türk birlikleri tüm cephe boyunca taarruza geçmişler, kanlı çarpış-

Bir Fransız savaş gemisi top ateşi açıyor.

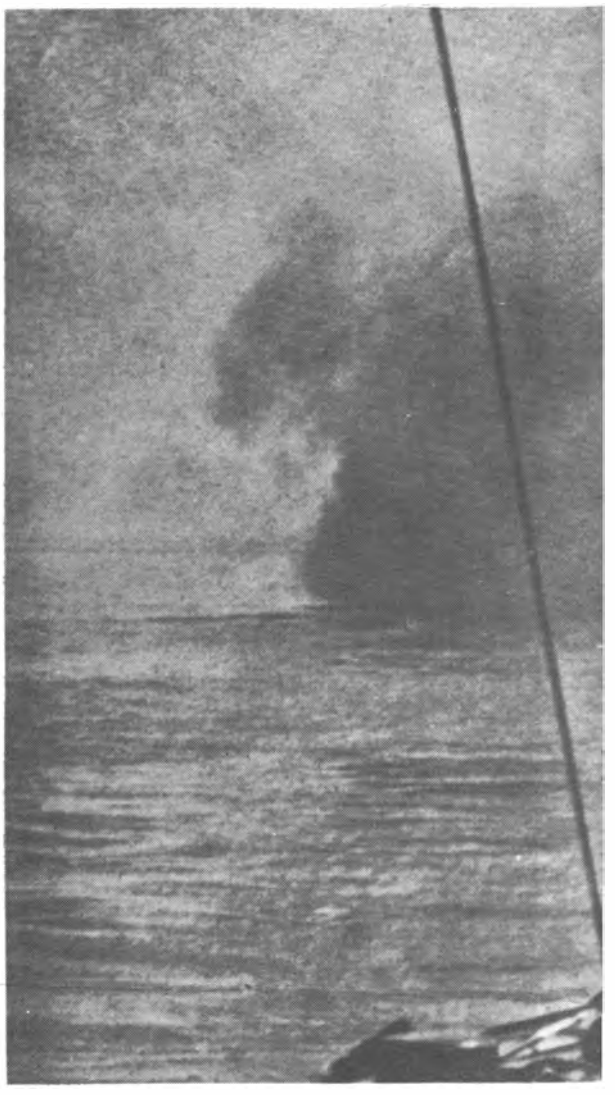

malardan sonra ateş hatlarında hiçbir değişiklik olmamıştır. Derin siperlerine yerleşmiş Müttefik kuvvetleri karşısında Türk askerleri 16.000 ölü ve yaralı vermişlerdi. 12 ve 13 Temmuz günlerinde 1,5 kilometrelik bir cephe boyunca Müttefiklerin düzenledikleri taarruzda 400 metrelik bir ilerleme sağlanmış, Müttefikler 4.000 kayıp vermişlerdi.

Bu çarpışmalarla hiçbir şey elde edilemiyordu. Nisan ayında Müttefiklerin ilk karaya çıkmalarından Temmuz ayının sonuna kadar her iki tarafın verdiği kayıp da hemen hemen eşitti. Toplam ölü ve yaralı olarak safdışı bırakılan asker sayısı 57.000'e varmıştı.

YENİ DÜŞMAN : SİNEKLER

Haziran ayının sonuna doğru sıcaklarla birlikte, Müttefik ordularının karşısına yeni ve öldürücü bir düşman daha çıkmıştı: Sinekler, hastalık ve dizanteri. Temmuz ayının içinde her hafta 1000 kadar Müttefik askeri dizanteriye yakalanarak cepheden tahliye ediliyordu. Gene bu dönemde Müttefik ordularının sağlık hizmetleri yetersiz kalıyor Limnos adasına bir sahra hastanesi kurulması zorunlu oluyordu. Daha ciddi vak'alar ise Mısır, Malta ve hatta İngiltere'deki hastanelere naklediliyorlardı.

Türk safalarında da dizanteri yaygındı. Savaştan sonra yayınlanan istatistiklere göre 85.000 Türk askeri hasta olarak cepheden çekilmiş, bunların 21.000'i hastalıktan ölmüştü.

İNGİLİZLER TÜM UMUTLARINI ÇANAKKALE CEPHESİNE BAĞLIYOR

Gelibolu'da görünüm bu iken, Londra'da yeni bir kabine kuruluyor ve Savaş Konseyi'nin adı Çanakkale Komisyonu olarak değiştiriliyordu. Savaş Bakanı Lord Kitchener ile Churchill kendi aralarında

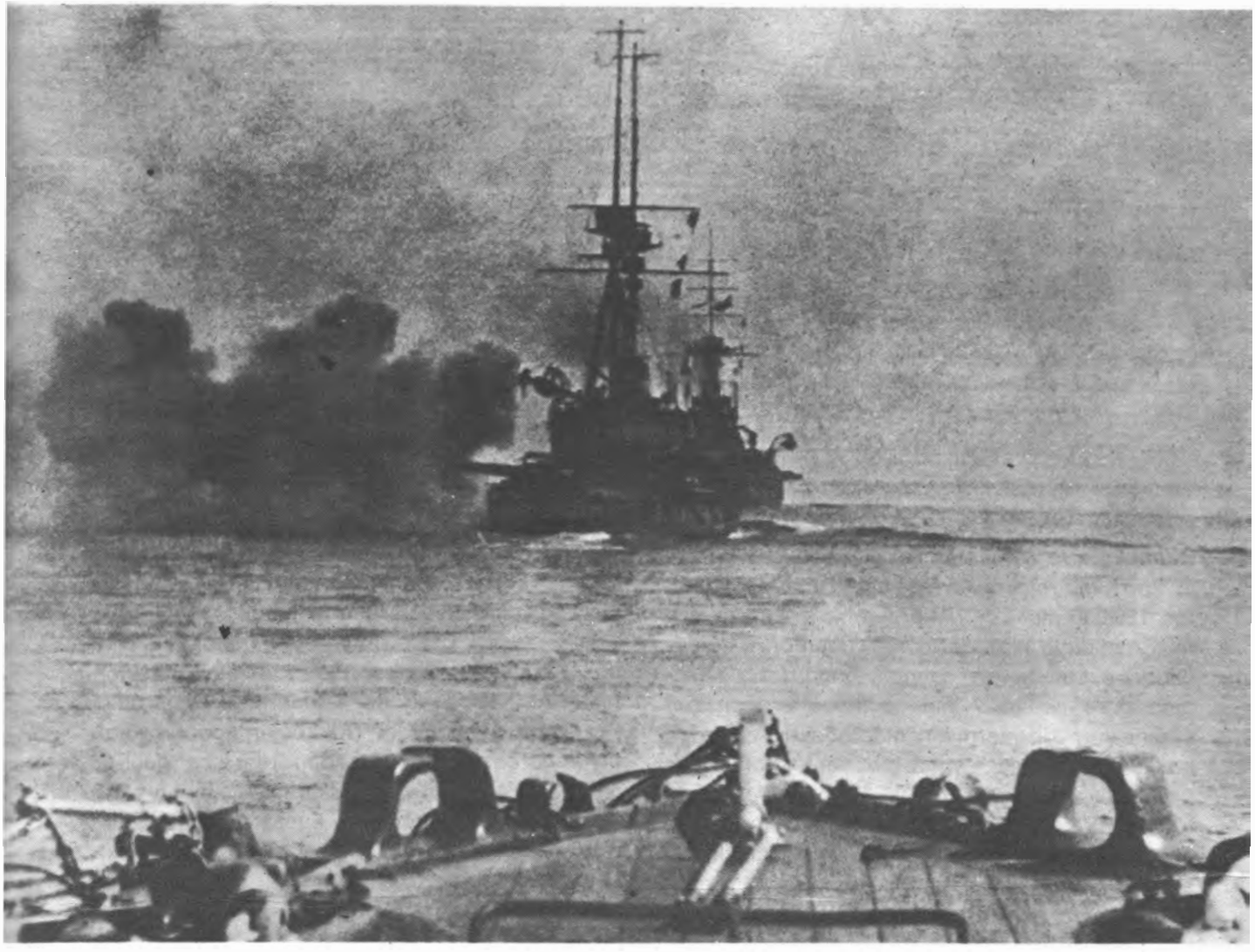

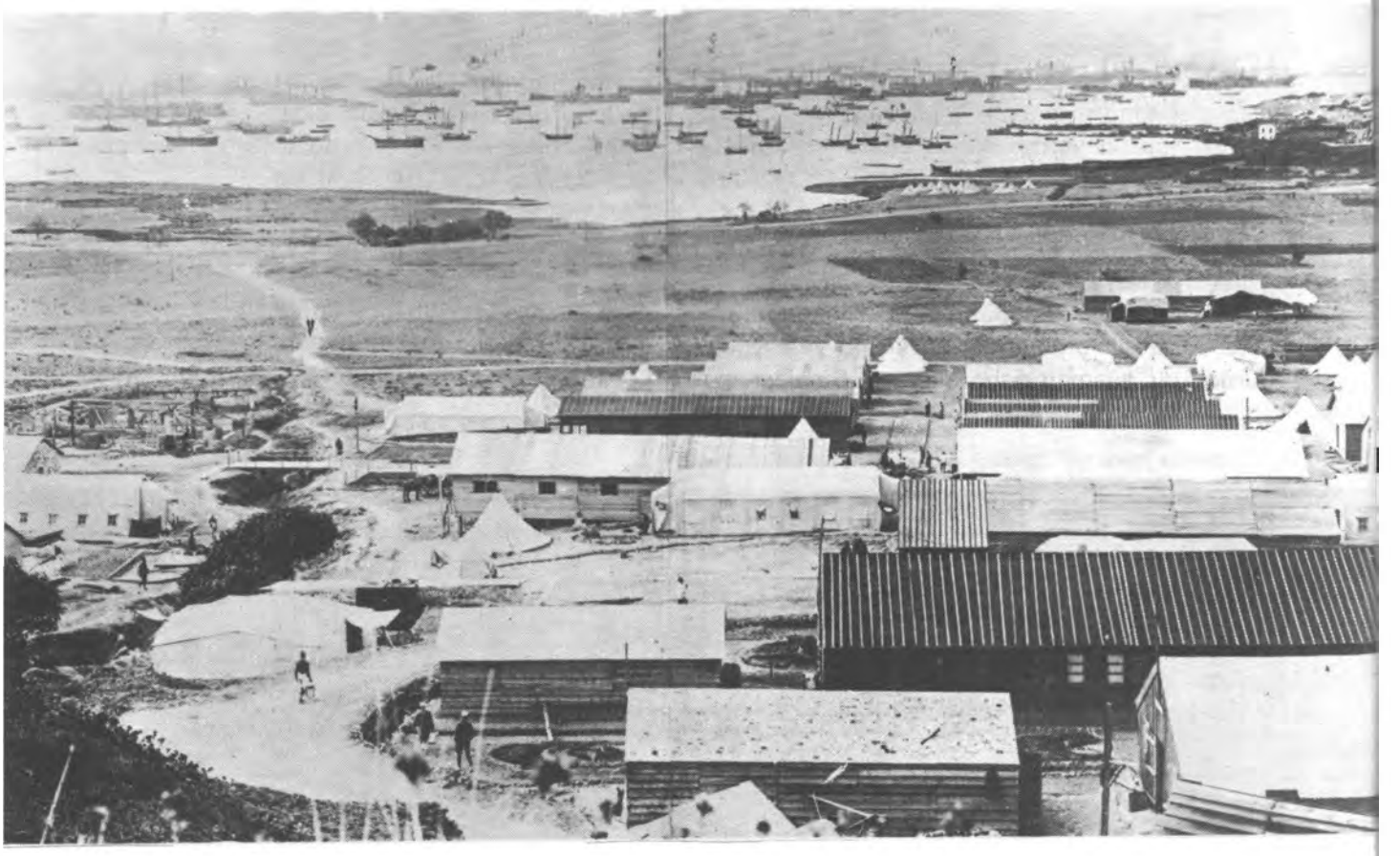

Limnos adasında Mondros limanında Çanakkale harekâtına katılan Müttefik Donanması ve Karargâh.

Çanakkale'ye üç tümen asker daha göndermeyi kararlaştırıyorlardı. Böylece General Hamilton 120.000 muharip askere sahip oluyordu. Artık Çanakkale İngilizlerin tüm umutlarını bağladıkları cephe haline gelmişti. İngilizlerin hesabına göre cephane sıkıntısını ise Fransızların verecekleri top mermileri giderecekti. Askerden başka Çanakkale cephesine yeni silahlar da sevkediliyordu. 6.000 tonluk, 14 inçlik Amerikan topları ile donatılmış, düz altlı gemiler bu yeni savaş araçlarındandı. Lord Fisher tarafından planları yapılan çıkartma botları da, Müttefiklerin karaya çıkışlarını büyük ölçüde kolaylaştıracaktı.

General Hamilton bu arada gemideki karargahını Imroz adasına taşımış ve burada çadırlardan kurulu büyük bir kamp oluşturmuştu. Gelibolu'daki çıkmazı kırmak için yeni planlar yapılmaya başlanmıştı. Ahi Baba ya da Türklerin verdiği adla Alçı Tepe alınamıyor, Conkbayırı'ndan çıkılamıyorsa, başka bir bölgeden taarruza geçilecekti. Böylece harekatın ağırlığı Gelibolu yarımadasının güney ucundan kuzey batısına, Suvla körfezine kaydırılıyordu.

ÇANAKKALE HAREKATI'nda yeni cephe

SUVLA KÖRFEZİ

Suvla körfezine yapılacak çıkartmanın baskın niteliğini sağlamak için Bolayır ve Boğazın Asya sahillerine aldatmaca çıkartmalar düzenlenmişti. Suvla Körfezine çıkacak askerler, buradaki Türk savunmasının yetersiz oluşundan ve arazinin olanaklarından yararlanarak Arıburnu'nda kamp kurmuş bulunan Anzak kuvvetleriyle hemen birleşebileceklerdi. Sarı Bayır'da ise General Birdwood ana taarruza komuta edecekti. Seddül Bahir'deki bozgunun tekrarlanmaması için çıkartma gece yapılacak ve çıkartmadan önce denizden Türk mevzilerine bombardıman açılmayacaktı.

Taarruz 6 Ağustos sabahı yapılacaktı.

General Hamilton kuvvetlerini şöyle bir stratejiye göre yerleştirmişti: Gelibolu yarımadasının güney ucunda, Seddül Bahir çevresinde bulunan 35.000 kişilik kuvvet, bulunduğu bölgede kalacak ve taarruz sırasında kuzeyde Kirte köyüne doğru ilerleyecekti. General Birdwood komutasındaki Yeni Zelandalılar, Avustralyalılar ve yeni gelen İngiliz tümenlerinin yarısından oluşacak 37.000 kişilik kuvvet Arıburnu'ndan Kaba Tepe'ye karşı harekete geçeceklerdi. İngiltere'den gelen tümenlerin diğer yarısını teşkil eden 25.000 kişilik bir üçüncü kuvvet ise Suvla körfezinde karaya çıkacaklar ve büvük bir hızla Birdwood'un komutasındaki kuvvetlerle birleşmeye çalışacaklardı. 6 Ağustos günü kuvvetlerin gece karanlığında Suvla'da karaya çıkarılmasından önce ilk ateş Gelibolu'nun güneyinde Seddül Bahir çevresinde açılacaktı. Öğleden sonra saat 14.30'da başlayacak bu taarruzu, 17.30'da Arıburnu'nun hemen üzerindeki Avustralya mevzilerinden yapılacak saldırı izleyecekti. Saat 21.30'da ise Conkbayırına karşı ana taarruza geçilecekti. Bir saat sonra da Suvla körfezine 25.000 askerin çıkarılmasına başlanacaktı. Böylece gece yarısı tüm cephe alevler içinde kalacaktı.

İngiliz Generali Hamilton'un yapmış olduğu bu stratejik plan Çanakkale harekatının belki de en akıllıca hazırlanmış planıydı. Çünkü İngiliz istihbaratı gerçekten Suvla körfezini iyi değerlendirmişlerdi. Bu körfezde toplamı 1.800 askeri ancak bulan üç Türk taburu vardı. Bu taburların da elinde ne makineli tüfek vardı ne de mevzilerinin çevresinde dikenli tel. Çanakkale Boğazının iki yakasındaki Türk kuvvetleri şimdi 16 tümen dolaylarındaydı. Bunlar İngiliz tümenlerinden daha küçüktüler.

Öte yandan Kaba Tepe'nin baktığı sahillerde, Anzak birliklerine takviye 4 Ağustos gecesinden bdşladı. Her gece karaya yeni asker ve

Conk Bayırı

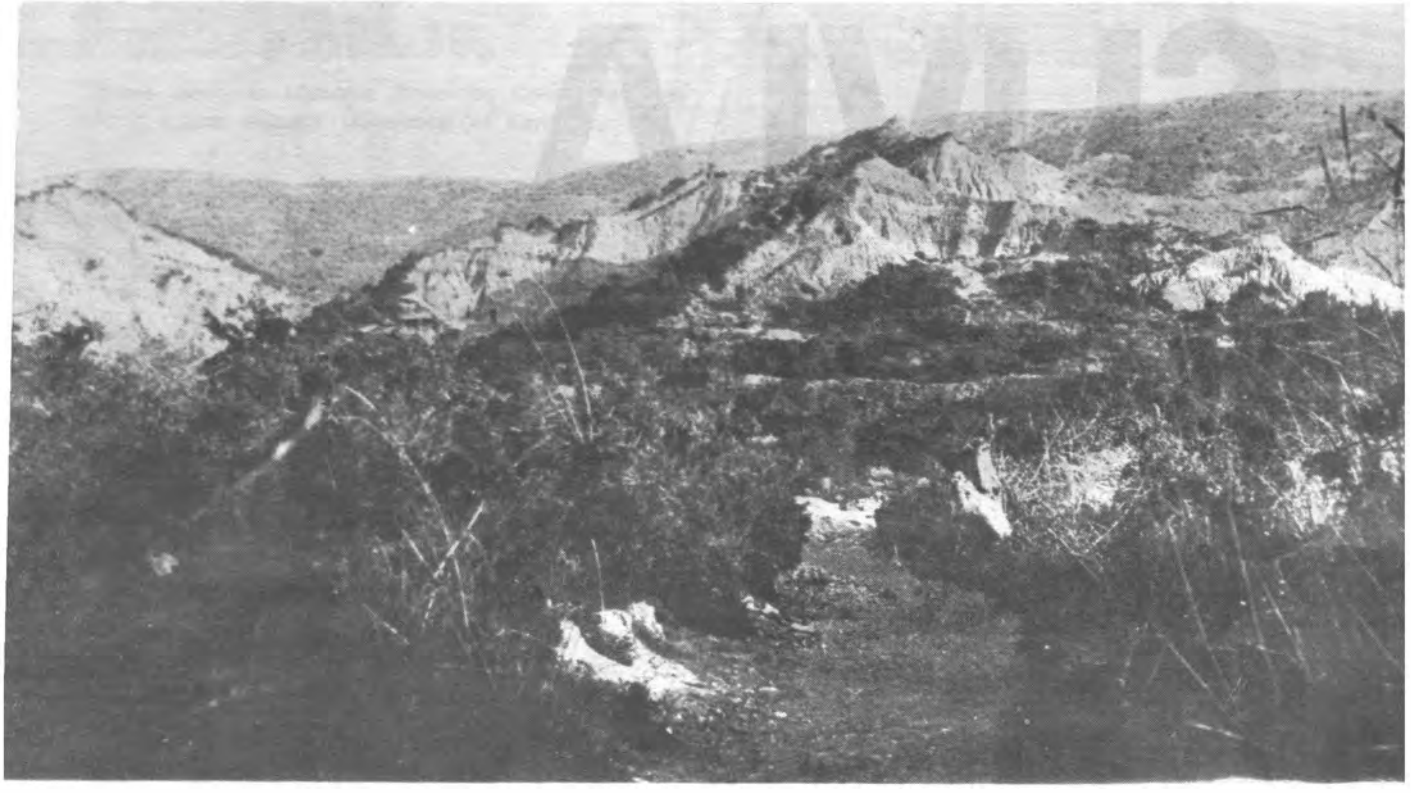

yeni malzeme çıkarıldı. Askerlere son derece gizlilik içinde hareket etmeleri direktifi verilmişti.

İngilizler her türlü aldatma taktiğini denemekte kararlıydılar.

6 Ağustos'un hazırlığı haftalar öncesinden başlamıştı. Bir kaç haftadan beri bir İngiliz muhribi her akşam saat 21.00'de Kaba Tepe'deki Türk siperlerine ateş açıyordu. İngilizler bir kaç hafta üst üste sürecek bu bombardıman sonucunda Türklerin her akşam saat 21.00'de siperlerden geri çekilme alışkanlığını elde edeceklerini ve 6 Ağustos günü de 21.00'de Anzakların boşaltılmış Türk siperlerine rahatça girip yerleşebileceklerini umuyorlardı.

6 Ağustos gününe kadar tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Arıburnu'ndaki Anzak köprübaşında yeni gelen takviyeler ve malzemelerle adım atacak yer kalmamıştı.

6 Ağustos gününü General Hamilton İmroz adasındaki karargahında geçiriyordu. Gün çok iyi başlamıştı. Hava iyiydi. Öğleden sonra Seddülbahir'den top sesleri gelmeye başlamıştı. Adadan havada uçuşan mermilerin bıraktıkları ateşten izler bile görünüyordu. İmroz'dan son olarak 11.nci Tümen ayrıldı. Hamilton onları da uğurladıktan sonra, **«Bir komutan için en güç gün, taarruz sabahından bir önceki gecedir,»** diye yazdı günlüğüne.

Gelibolu sırtlarında ise General Hamilton'un stratejisini tek tahmin eden kişi Mustafa Kemal'di.

Mustafa Kemal'in görevi 19.ncu Tümen'e komuta etmekti. Çanakkale harekatının başından beri Mustafa Kemal gerek Enver Paşa, gerek Esad Paşa ile zaman zaman anlaşmazlığa düşmüş, fikirlerini kabul ettirememişti. Hatta bir keresinde İstanbul'dan cepheyi ziyarete gelen Enver Paşa ile tartıştıktan sonra Mustafa Kemal'in görevinden çekilmeye kalktığı ancak Liman von Sanders'in aracılığı ile göreyine devam etmeye karar verdiği de söylenir. Gelibolu yarımadasında düşman karşısında başlıca üç Türk birliği vardı. Bunlardan Feyzi Bey komutasındaki Bolayır'daki tümen, diğeri Anzak cephesinde, merkezde Esad Paşa komutasındaki kuvvetler, sonuncusu ise güneyde Esad Paşa'nın kardeşi Vehip Paşa'nın birlikleriydi.

6 Ağustos'ta Müttefiklerin taarruzundan hemen önce Mustafa Kemal defalarca Esad Paşa'ya mektuplar göndererek, Sarı Tepe, Conkbayırı ve Koca Çimentepe'ye ulaşmak için en uygun bir yol teşkil eden derin Sazlıdere va-

Conk Bayırından Çanakkale boğazını görünüşü

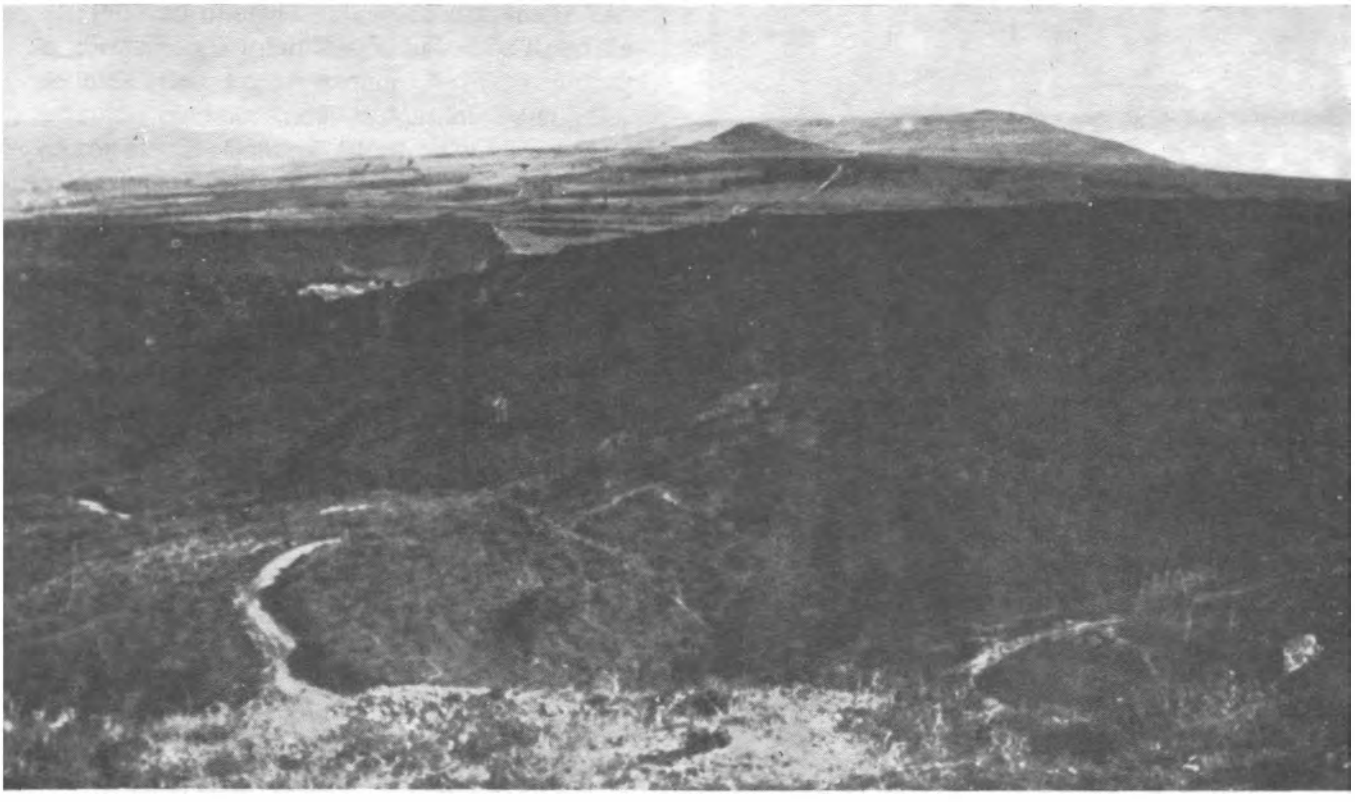

disinin tek bir komuta altına alınmasını ve bu vadinin kuvvetli bir birlik tarafından savunulmasını istemişti. Esad Paşa ilkin Sazlıdere'yi Mustafa Kemal'ın komutasındaki 19.ncu Tümenin savunmasına bırakmış daha sonra Mustafa Kemal'in ısrarları üzerine bu vadiyi Suvla'yı savunacak Alman komutanının komutasındaki birlik ile 19.ncu Tümen'in savunma alanları arasındaki hat olarak belirlemişti. Mustafa Kemal buna da itiraz ederek, **«Bir savunma hattında en zayıf nokta, iki birliğin savunma alanları arasındaki sınırdır,»** demişti.

Esad Paşa'nın 6 Ağustos'tan hemen önce cepheyi ziyaretinde Sazlıdere vadisinin hemen tepesinde Mustafa Kemal ile aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

Esad Paşa, engebeli araziye, dik yamaçlara bakarak, **«Buraya ancak baskın yapabilecek küçük birlikler çıkabilir.»** der ve Mustafa Kemal'e **«Düşman sizce nereden gelecek?»** diye sorar. Mustafa Kemal parmağı ile Arıburnundan Suvla körfezine kadar olan sahili göstererek, **«İşte buradan çıkacaklar.»** der. Esad Paşa, bunun üzerine, **«Pekiyi, buradan karaya çıktıklarını farzedelim. Nasıl ilerleyecekler?»** diye sorar. Mustafa Kemal bu kez eliyle yarım daire halinde Koca Çimen Tepe'ye doğru bir işaret yaparak, **«İşte bu hat üzerinden ilerleyebilirler.»** der. Esad Paşa ise, **«Merak etme bunu yapamazlar.»** cevabını verir.

Ancak 6 Ağustos taarruzu, Mustafa Kemal'in ne denli doğru olduğunu gösterecek, düşman askerleri Suvla körfezine çıktıktan sonra Sazlıdere vadisinden, Sarı Bayır çevresindeki diğer vadilerden Sarı Bayır'a doğru ilerleyeceklerdi.

Suvla'daki toplamı 1.800 askerden oluşan üç taburluk kuvvetin komutası Binbaşı Willmer tarafından devralınmıştı.

Bavyeralı bir Süvari Binbaşısı olan Willmer oldukça yetenekli bir askerdi. Lala Baba bölgesindeki üç taburuna derin siperler kazmaları ve buralara iyice yerleşmeleri için emir verdi. Öğleden sonra Anzak köprübaşından top sesleri gelmeye başlamıştı. Aynı günün akşamı Willmer'e Liman von Sanders'ten gelen emirde, komutasındaki taburlardan birisini Anzak köprübaşına göndermesi istenmişti. Willmer, güneş batana kadar, Suvla körfezine düşman gemilerinin yaklaşıp yaklaşmadığını gözledi. Gün battığında Lala Baba'dan ayrılarak dağlardaki ka-

Ahi Baba

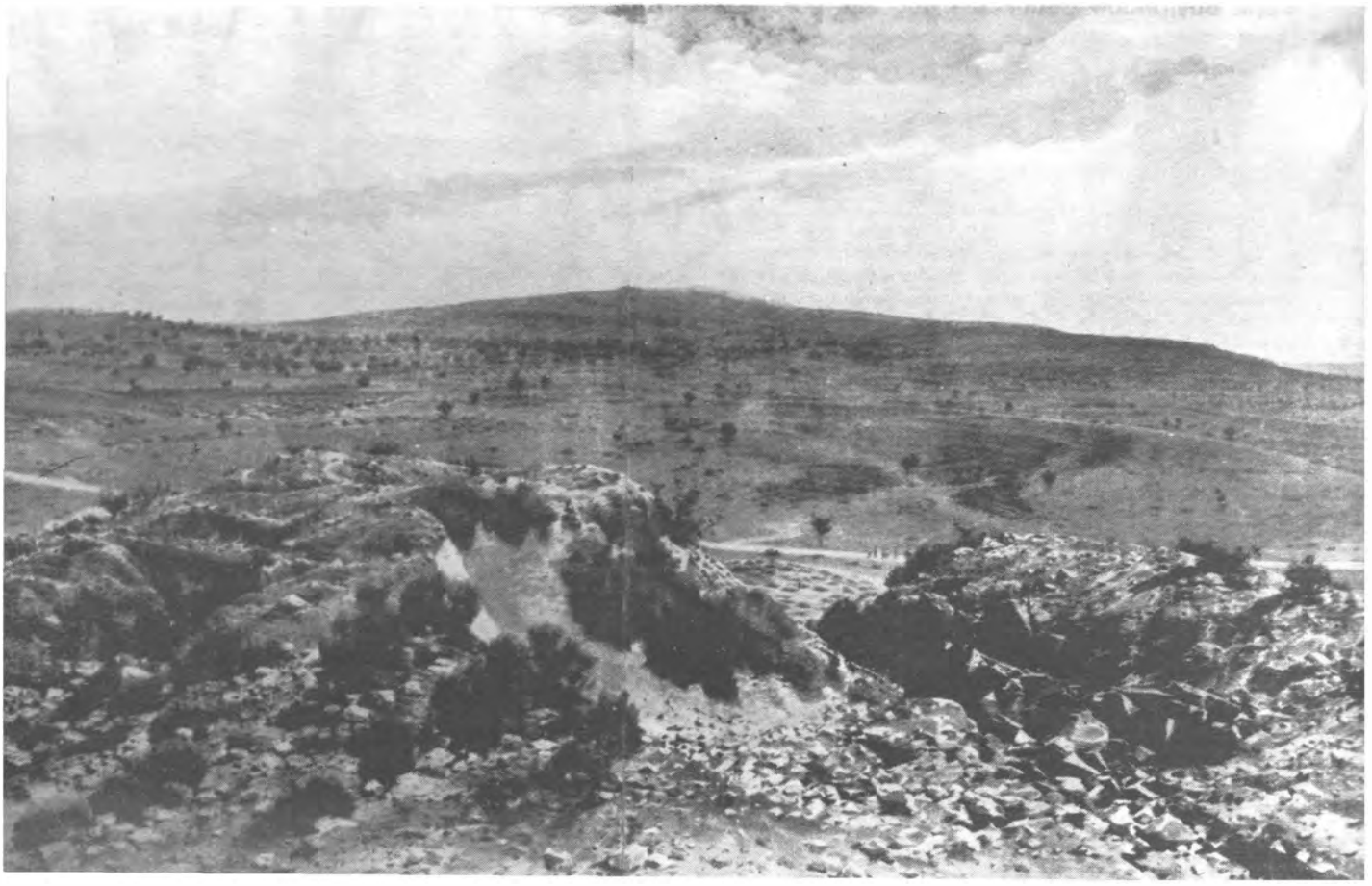

rargahına geçti. Karargahına vardığında Lala Baba'daki ileri karakoldan, karaya düşman askerlerinin çıkmakta olduğunu bildirdiler. Willmer hemen Limanı von Sanders'e bir mesaj göndererek Anzak köprübaşına giden taburunu geri çekmek için izin istedi. Alman Generali, subayına bu izni vermedi. Willmer'in bu durumda yalnızca 1.500 askeri kalmış oluyordu. Lala Baba'daki ileri karakol zifiri karanlık gece içinde denizde nelerin olup bittiğini iyi gözleyemiyordu ama bu 1.500 kişilik kuvvetin karşısına İmroz'dan 10.000, onun ardından Midilli'den 6.000 Mondros'tan da 4.000 kişilik üç dalga halinde asker çıkarılıyordu.

Öte yandan Lala Baba'da Binbaşı Willmer kesinlikle sonuna kadar savunma planlamamıştı. Willmer'in tüm amacı diğer Türk kuvvetleri ile aradaki bağlantı kesilme noktasına gelene kadar durumu idare etmek daha sonra da ana kuvvetlerle aradaki bağlantı kesilmeden geri çekilmekti.

Gece karanlığı içinde ilkin Lala Baba'daki Türk müfrezesi ateş açmadı. Daha sonra Türk tarafından açılan ateş Müttefikleri şaşırttı. Gece karanlığı içinde açılan ateş sonucu kimse kime ateş ettiğini bilmiyordu. Bütün bir harekat içinde gece çarpışmaları bu havayla sürdü gitti. Sabaha karşı saat 4.30'da gün yeniden ışıdığında Müttefiklerin bütün bir cephe boyunca ilerlemeleri durdurulmuştu.

Plan en onemli noktasında aksamıştı. Suvla körfezine çıkarılan 20.000 asker ile Kaba Tepe eteklerine kadar uzanan Anzak köprübaşı arasında bir koordinasyon kurulamamıştı. Suvla körfezinde General Stopford'un komutasında karaya çıkan askerler tam bir tatil havası içinde 6 Ağustos ile 7 Ağustos günlerini denize girip, ateş yakarak geçirirlerken, General Birdwood komutasındaki Anzaklar ve onları takviyeye gelen İngiliz ve Hint birlikleri çarpışmalara devam ediyorlardı.

Suvla'ya çıkan birliklerin tüm yaptıkları 10 numaralı tepeyi almak ve oradan da Kireç Tepe'ye karşı saldırıya geçmekti. Aslında Hamilton'un planına göre bu kuvvetler 10 numaralı tepeyi aldıktan sonra doğuya dönerek Anafartalar Tekke Tepe hattına karşı taarruza geçeceklerdi. Kireç Tepe taarruzu ile Suvla körfezine çıkan birliklerin hızı kesilmiş oluyor ve bu cephede çatışmalar duruyordu.

6 Ağustos'ta Arıburnu'ndaki Anzak köprübaşında ise kanlı çarpışmalar oluyordu. Burada Müttefikler Sarıbayır'a karşı taarruza geçecekler ve sabaha karşı burayı alacaklardı. Oysa gerçek hesapla-

Çanakkalede isabetli görüşleriyle düşmanın durdurulmasında en büyük payı olan asker Mustafa Kemal.

Mustafa Kemal'in Çanakkaledeki karargahı

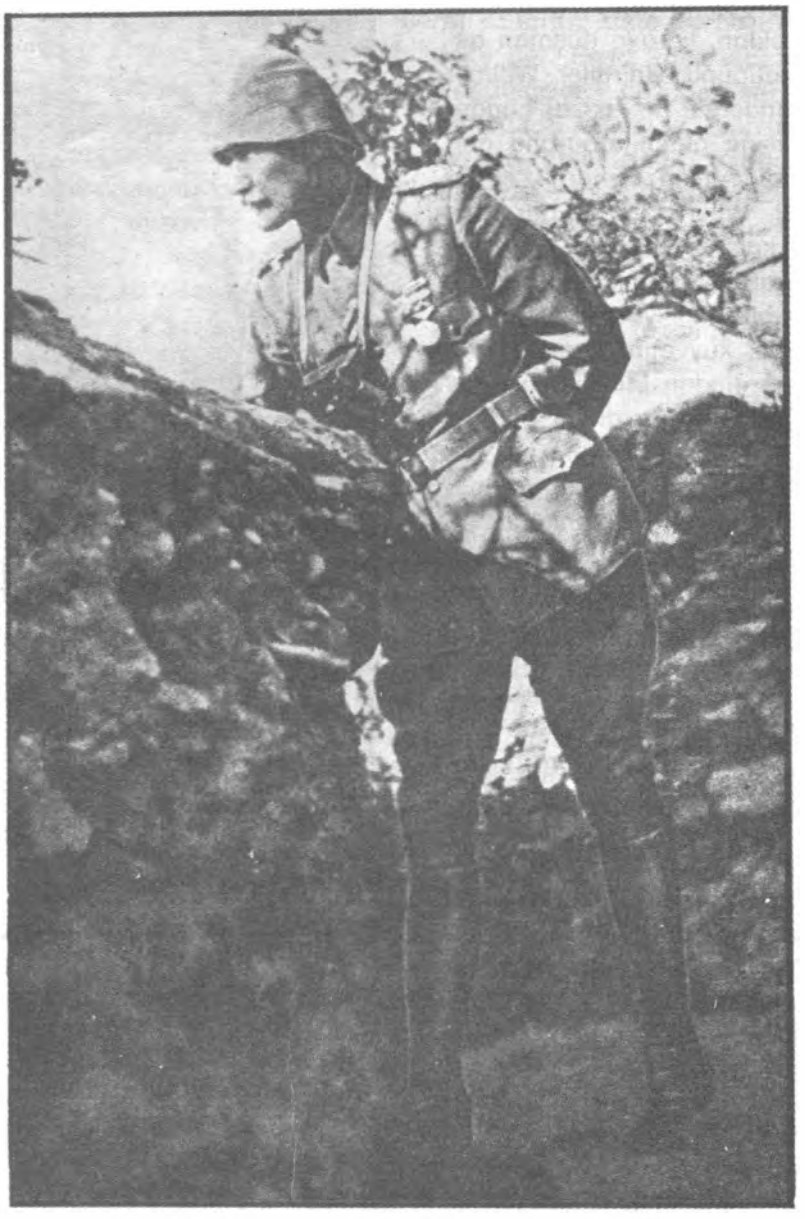

Mustafa Kemal Savaşta büyük gayret gösteriyor. Harita başında uykusuz geçirdiği gecenin sabahı siperlere koşuyor bütün işlere bizzat nezaret ediyordu.

ra uymadı. Bu bölgede cephe oldukça dardı, 220 metre kadar. Müttefikler yalnızca 50 metre kadar ilerdeki Türk siperlerine saldıracaklardı. 6 Ağustos günü bu saldırı başladı. Ancak Türk siperlerine varıldığında siperlerinin üstlerinin kalın kütüklerle kapatılmış olduğu görüldü. Bazı İngiliz askerleri ve Anzaklar kütükleri kaldırmaya çalışırlarken, bazıları da aralıklardan siperdeki Türk askerlerine ateş ediyorlardı. Siperleri almak için umutsuz bir mücadele veriliyordu. Saldırılar ve karşı saldırılar tam bir hafta sürdü. Müttefikler Sarıbayır savaşında 4.000 kadar ölü ve yaralı verdiler. Müttefikler Conkbayırından ilerleyerek Sarıbayır'ı almaya kararlıydılar. Bunun için yeni bir plan yapıldı. Plana göre taarruza 20.000 asker katılacaktı. Bu askerler iki koldan saldırıya geçeceklerdi. Bir kol Sazlıdere'den Conkbayırının tepesine diğeri de Koca Çimen Tepe'ye çıkacaktı. Yürüyüş gece karanlığında yapılacaktı.

Gece yarısına kadar Müttefiklerin harekatı başarı ile sürdü. Türk hatlarının gerisine geçen Müttefik birlikleri herhangi bir direniş ile karşılaşmadılar. Ancak gece yarısından sonra işler karışmaya başladı. Müttefik taburlarından yalnızca biri gün doğumunda Conk bayırının tepesine çıkmış ve diğerleri kaybolmuştu. Özellikle Ağıldere yatağına giren Müttefik birlikleri

Gn. Sir Jon Hamilton üç Fransız subayına madalya takıyor.

gece karanlığında yoğun ateşle karşılaşmışlar ve büyük kayıplar vermişlerdi. Bu arada Conkbayırında sabaha karşı Türk siperlerine karşı düzenlenen son taarruza katılan 1250 askerden 650'si on dakika içinde telef olmuştu. 7 Ağustos'un ilk ışıkları ile birlikte Conkbayırı'ndaki çatışmalar da durmuştu.

8 Ağustos sabahı, Conkbayırı'nda Müttefikler yeniden harekete geçtiler. Amaç 6 Ağustos harekatında ulaşılmayan hedeflerdi. Ancak 8 Ağustos'ta da Müttefik kuvvetleri herhangi bir başarı sağlayamadılar. Suvla çıkartması ile birlikte başlayan taarruzun üzerinden 48 saat geçmesine rağmen Müttefikler hedeflerinden hiçbirisine ulaşamamışlardı.

6 Ağustos harekatının bir bölümü olan Tekke Burnu'ndan Kirte Tepe'ye ilerleyiş de Müttefikler açısından tam bir felaketle sonuçlanmıştı. Türk birliklerinin en güçlü oldukları kesim olan Kirte Tepe'ye saldırı sırasında Müttefikler çok kısa bir süre içinde geri püskürtülmüşlerdi.

9 Ağustos'ta Müttefikler plânlarını yeniden değiştirdiler. Kotca Çimen Tepe'yi bir kenara bırakıp Conkbayırı'na yüklenmeye karar verdiler. Conkbayırı taarruzu başlamadan önce, Türk siperlerine karşı hem denizden hem de Müttefiklerin karaya çıkartabildikleri toplardan yoğun bir baraj ateşi açıldı. Ateş devam ederken taarruzu yürütecek olan General Baldwin komutasındaki kuvvetler karada yol arıyorlardı. Saat sabah 4.30 ile 5.00 arasıydı. 5.20'de Türk siperlerine açılan top ateşi durdu. General Baldwin'in komutasındaki birliklerden birisinin komutanı Binbaşı Allanson Conkbayırı'nın tepesine çıkmayı başarmıştı. Burada süngü süngüye son derece kanlı bir mücadele oldu. Sonunda İngilizler Çanakkale Boğazını gören tepelerden birisine çıkmış oluyordu. Fakat, İngiliz birliğine denizden, İngiliz gemilerinden top ateşi açıldı. Binbaşı Allanson ve komutasındaki Gurkalar ile İngilizler, süngü süngüye savaşıp çıktıkları tepeden kaçmak zorunda kaldılar.

Çanakkale savunmasını yöneten Liman Von Sanders 9 Ağustos'ta Conkbayırı'ndan Suvla'ya kadar tüm cephenin komutasını Mustafa Kemal'e verdiğini bildiriyordu. Mustafa Kemal sabah saatlerinde Tekke Tepe'den Sarıbayır'a kadar uzanan hat üzerinden genel bir taarruza geçmeyi plânlıyordu. Sabaha karşı saat 04.00'de Bolayır'dan takviye birlikleri gelmişti.

Saat 4.00'den hemen sonra taarruz başladı. Savaşma çok kısa sürdü. Müttefik askerleri ile Türk birliklerinin ilk temasından bir buçuk saat sonra Müttefikler bozgun halindeydiler. 6 Ağustos'ta ka-

Conkbayırında 8 Ağustos taarruzundan sonra bir Müttefik siperi.

zanmış oldukları 10 numaralı tepe, Kireç Tepe kaybedilmiş; binlerce Müttefik askeri kumsala kadar koşa koşa Mustafa Kemal'in birliklerinin önünden kaçmıştı. Artık Suvla cephesinde Müttefikler Mustafa Kemal için herhangi bir tehlike teşkil etmiyorlardı.

Mustafa Kemal, dört gündür uykusuz ve at sırtında olmasına rağmen 10 Ağustos sabahı da Conkbayırı'nda tutunmuş bulunan Müttefik birliklerine karşı taarruz plânları hazırlıyordu.

Mustafa Kemal gibi askerleri de uykusuz, yorgun ve bitkindiler. Ama savaşa devam ediyorlardı. 10 Ağustos sabahı saat 4.30'da Mustafa Kemal askerlerinin önüne geçti ve şu komutu verdi: **«Bekleyin, ilk ben gideyim. Sonra kamçımı kaldırdığım zaman taarruza geçin.»** Askerleri onun dediği gibi yaptılar. Dört saat sonra Sarıbayır'a uzanan yolda, Conkbayırı'nda tek bir düşman askeri kalmamıştı. Ama bu dört saat içinde İngiliz topçularının ateşi Türk askerlerine büyük kayıplar verdirmişlerdi. Mustafa Kemal'e de burada bir kurşun isabet etmiş, ancak saati bu büyük komutanın hayatını kurtarmıştı.

10 Ağustos akşamı, ne Suvla'da, ne Arı-

Türk siperinden bir görünüş

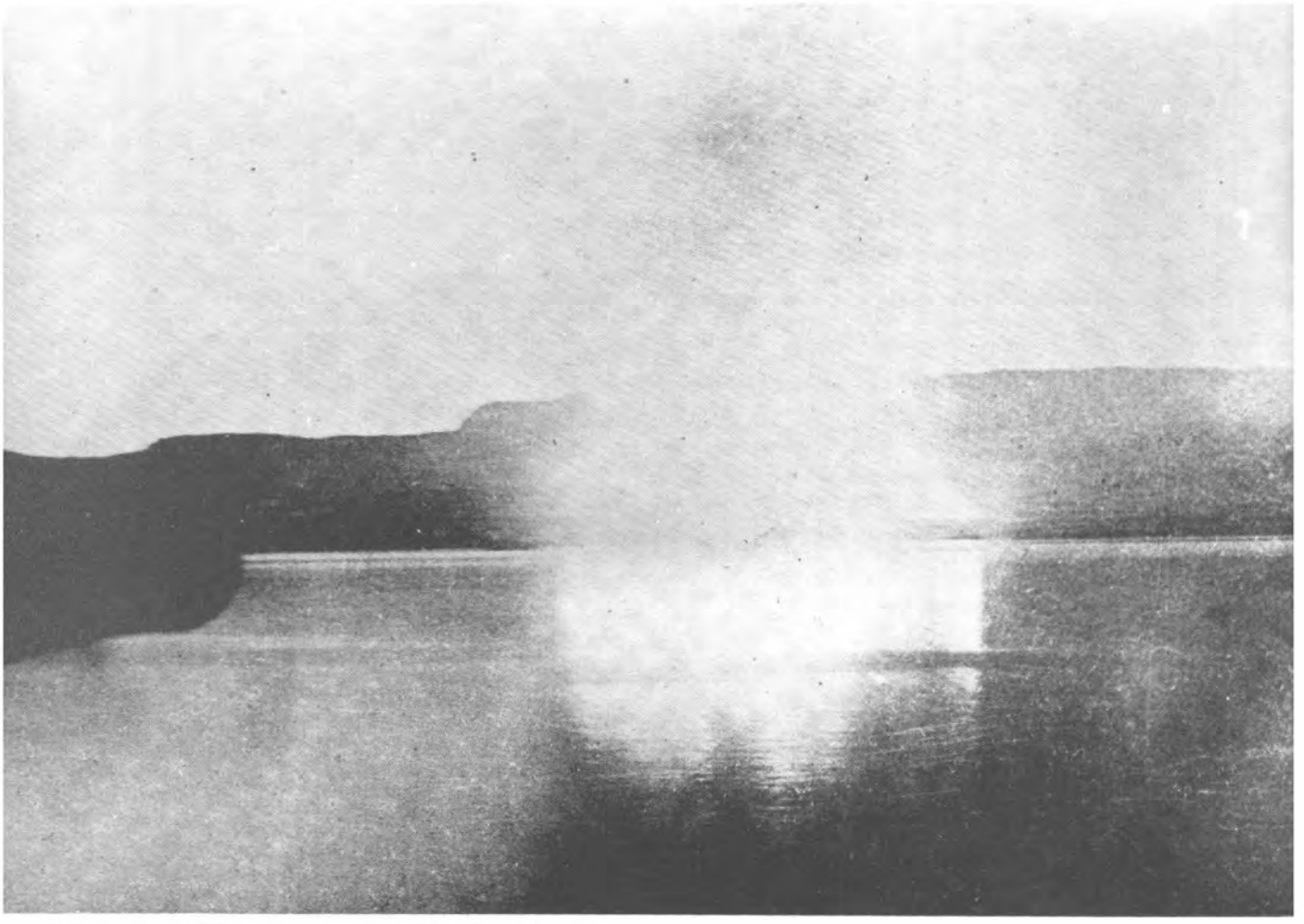

Kuricrma çalışmalarından sonra Suvla yangını

burnu'ndaki Anzak Köprübaşındaki, ne de Gelibolu'nun en güney ucunda Müttefiklerin elinde kayda değer tek bir stratejik nokta ve tepe kalmıştı.

Tekke Tepe ve Conkbayırı'nın düşmandan geri alınması Çanakkale harekatının dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bundan sonra Müttefikler çeşitli saldırılarda bulunacaklar ancak Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayacaklardır

15 Ağustos'ta İrlanda birliklerinin başı çektiği bir kuvvet Suvladan Kireç Tepe'ye karşı yeni bir saldırıya geçtiler. Ancak bu birlikler o kadar hazırlıksız ve cephaneden o kadar yoksundular ki, çarpışmaların ilk hızı kesildikten sonra Türk askerlerine kurşun yerine taş atmaya başladılar. İki, üç gün içinde de geri çekilmek zorunda kaldılar.

21 Ağustos'ta General Hamilton, Çanakkale harekatının en tecrübeli Müttefik birliği 29. ncu Tümenin Tekke Burnu'ndan çekilip 60 numaralı tepe ile İsmailoğlu Tepe'ye ve onun gerisindeki hatta doğru yeni bir taarruza katılması plânını uygulamaya başladı. Bu harekat Gelibolu savaşlarında en çok askerin katıldığı savaşı oluşturmuştur. Müttefikler savaşı kaybettiklerini yavaş yavaş anlamaya başlamışlardı.

General Hamilton'un karadaki birliklerine komuta eden üç general, Stopford, Hammersley ve Mahon bu başarısızlığın baş sorumlusu sayılıyorlar ve cepheden geri çekiliyorlardı. Yerlerine yeni generaller atanıyordu. General Hamilton Mısır'dan 70,000 asker getirtmek için girişimlerde bulunuyordu. Savaş Bakanlığı Hamilton'a iki tabur asker daha gönderiliyordu. Bütün bu takviyelere rağmen ne Müttefikler ne de Türk birlikleri Eylül ayı içinde önemli bir harekâtta bulunmadılar. Zaman zaman siperlere karşılıklı baskınlar yapılıyor, sakin günlerde ise karşılıklı hediyeler

atılıyor ve siperden sipere bağıra çağıra sohbet ediliyordu.

Daha Ağustos ayında Hamilton, Savaş Bakanı Kitschener'e gönderdiği mesajda 95.000 kişiye daha ihtiyacı olduğunu, bu kuvvet kendisine verilmediği takdirde hiçbir şey yapmasına olanak bulunmadığını bildirmişti. Lord Kitchener ise Hamilton'a verdiği cevapta Çanakkale harekâtına artık kaybedilmiş gözüyle bakıldığını açıklamıştı.

2 Eylül'de ise Kitchener, Hamilton'a yazdığı bir mektupta, herşeyin değiştiğini, Fransa'nın dört tümenden oluşan yeni bir orduyu Çanakkale'ye göndereceğini bildiriyordu. Fransızlara ilaveten İngiltere'de Fransa cephesinde iki yeni tümen daha gönderecekti. Eylül ayının son haftasında ise Bulgaristan'da seferberlik ilân edildi. Bulgaristan Almanya'nın yanında savaşa giriyordu. Müttefikler Bulgaristan'a karşı Yunanistan üzerine harekâta geçmenin tek çıkar yol olduğuna karar veriyorlardı. Ancak Yunan hükümeti, Selânik üzerinden Bulgaristan'a karşı yapılacak bir saldırıyı onaylamak için İngilizlerin iki tümen asker göndermesini şart olarak ileri sürüyordu. Kitchener bu kez Hamilton'a gönderdiği mektupta elindeki kuvvetlerden iki tümeni gerekirse Selânik'e göndermek üzere hazır tutmasını bildiriyor, Hamilton'un umutları yeniden kırılıyordu.

11 Ekim'de ise Kitchener, Hamilton'a gönderdiği yeni bir mektupta, **«Gelibolu'dan son derece dikkatli bir şekilde kuvvetlerinizi tahliye ettiğiniz takdirde kayıplarınız ne olacaktır? Bu konuda kesin bir karar verilmemiş olsa da sizin tahmininizi şimdiden almayı doğru buldum.»** diyordu. Hamilton Savaş Bakanından gelen bu mektupla küplere biniyor ve, **Gelibolu'dan kuvvetlerimizi tahliye edersek bu tarihin en kanlı harekâtı olur.»** diye tepki gösteriyordu.

Hamilton ertesi gün Kitchener'e verdiği cevapta, **«Herhangi bir tahliye harekatında askerlerin yarısının kaybını göze almalıyız.»** diyordu.

Hamilton aslında bir tahliye harekatında kayıpların yüzde 35 ile 45 arasında olacağına inanmaktaydı. Ancak Gelibolu'dan çekilmeye karşı olduğu için kurmay subaylarının onayıyla Londra'ya daha büyük bir kayıp tahmin ettiğini bildirmişti.

Londra'da ise 11 Ekim'de toplanan Savaş Konseyi yeni bir takım kararlar almıştı. Orta Doğu'ya yeni takviye kuvvetlerinin gönderilmesi bu kararların arasındaydı. Bu kuvvetler Çanakkale'ye gitme-

Esad Paşa.

General Sir Frederick Stopford,

8. Avusturalya topuçu taburu erleri.

Tekke burnunda Fransız siperleri

İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener siperde

yecek ve Mısır'da bekletilecekti. Bu arada Hamilton'dan daha kıdemli bir general, örneğin Kitchener'in kendisi İmroz'dakikarargâha giderek durumu değerlendirecekti. Bu kıdemli generalden beklenen ya Çanakkale harekâtına devam ya da Selânik üzerinden Bulgaristan'a karşı yeni bir harekâta başlama kararını almasıydı.

Londra'da Savaş Konseyi ya da yeni adıyla Çanakkale Komisyonu 14 Ekim'de yeniden toplandı. Toplantıda Hamilton'un tahliye harekâtı konusunda göndermiş olduğu rapor tartışıldı. Çoğunluk Hamilton'un Çanakkale harekâtının komutanlığından alınmasını istedi. 15 Ekim'de İmroz'daki karargâha gelen telgrafta Hamilton'a görevden alındığı son derece nazik bir dille bildiriliyordu.

Hamilton'un yerine batı cephesindeki ordu komutanlarından General Sir Charles Monro atanmıştı.

Hamilton, Chatham zırhlısı ile İmroz'dan ayrılarak İngiltere'ye döndü. Niyeti, Londra'da tüm bakanlara, Savaş Konseyinin tüm üyelerine

vaktin henüz geç olmadığını anlatmak ve Kitchener'in Çanakkale'de komutayı devralmasını sağlamaktı. Hamilton, Churchill gibi hâlâ yeterli bir güçle ve yetenekli komutanlarla bir ay içinde Çanakkale'nin geçilebileceğini ve İstanbul'un alınabileceğini umuyordu.

Monro ise savaşın batı cephesinden başka hiçbir yerde kazanılmayacağına inanmış bir komutandı. Onun için önemli olan en kısa zamanda en çok sayıda Alman öldürmekti. Türklere gelince, Türkler General Monro için savaşın geleceği açısından önemli değillerdi.

General Monro 28 Ekim günü, Hamilton'un İmroz'dan ayrılmasından tam on gün sonra karargâha geldi. İmroz'a gelmeden önce Savaş Bakanlığında Çanakkale harekâtının tüm girdi çıktısını incelemişti. 30 Ekim'deise yeni komutan Suvla, Arı-

Behice Çalış'ın Albümünden

Dünyanın en büyük donanmasına karşı yapılan savaşta en büyük iş topçulara düşüyordu. Ancak bu toplar oldukça harap ve bakımsızdı. Resimde Çimenlikte bu toplardan biri ve Topçu Yüzbaşı Mehmet Ziya Bey görülüyor.

burnu'ndaki Anzak köprübaşı ve Seddül Bahir'deki çıkartma alanlarını teftiş etti. Bu üç köprübaşını bir günde teftiş eden tek Müttefik komutanı General Monro olmuştu. Her üç köprübaşında da Monro, kendisini karşılayan tümen komutanlarına aynı soruyu sordu: **«Elinizdeki kuvvetle Türk mevzilerine karşı taarruza geçip, onları alabilirmisiniz?» ; «Türklerin elinde ağır toplar varsa kışı şimdi bulunduğunuz mevzilerde dayanarak geçirebilir misiniz?»**

Çanakkale'den geri çekilmeyi savunan General Sir Charles Monro.

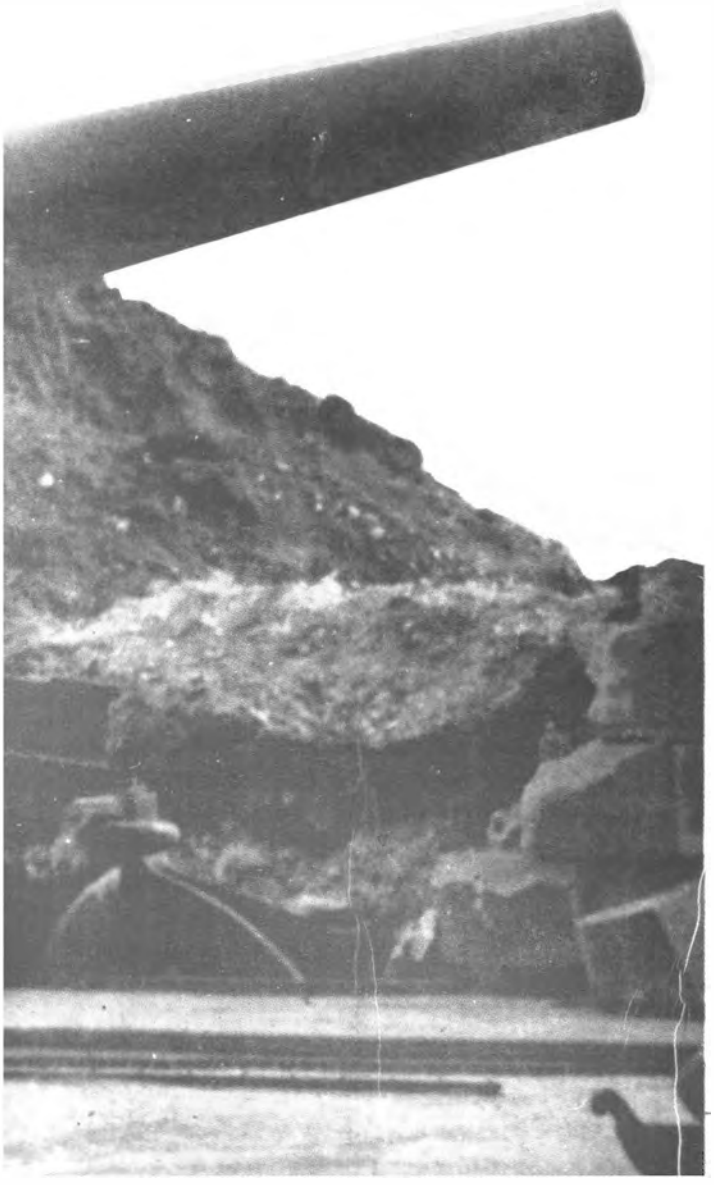

General Monro'nun üç köprübaşını teftiş ettiği sıralarda İngilizlerin ellerindeki toplar günde yalnızca iki mermi atabiliyorlardı. Kışlık üniformalar henüz gelmemişti. Karadaki birlikler, gerek çarpışmalarda verilen kayıplar yüzünden, gerek yaralanarak geri hatlara çekilen askerlerden ötürü hemen hemen yarı kuvvete inmişlerdi. Bununla birlikte karadaki Müttefik kuvvetleri arasında tahliye sözü henüz yayılmamıştı.

General Munro'nun sorularına tümen komutanları üç köprübaşında da hemen hemen aynı cevapları vermişlerdi: **Kuvvetlerimiz 24 saatlik bir tararuzu yürütebilirler. Daha fazla dayanamazlar.» «Türklerin elindeki ağır topların desteği ile cephe boyunca girişecekleri bir taarruz karşısında elimizden geleni yaparız.»**

General Munro Gelibolu'daki Müttefik mevzilerini gezdiğinin ertesi günü Kitchener'e, bütün harekâtın bir kenara bırakılmasını ve Çanakkale'den geri çekilmeyi öneren bir mesaj gönderdi. Mesajın ayrıntılarında, Çanakkale'de yalnızca Anzak birliklerinin harekâta devam etme gücünü gösterebilecekleri, diğer birliklerin tam bir bitkinlik içinde bulndukları ileri sürülmekteydi. Monro'nun önerisine göre buradaki askerler Mısır'a çekilmeli, orada dinlenmeli ve bir kaç ay içinde, istenirse harekâta tam başından başlanmalıydı. 30 Ekim'de Monro gene

Lord Kitchener Çanakkale'de... İngiliz süvari Albayı Waitsin ile konuşuyor.

General Birdwood siperden cepheyi izliyor.

Kitchener'e çektiği mesajda Gelibolu tahliyesinin Müttefik kuvvetlere 40,000 kayba patlayacağını bildiriyordu.

Monro'nun değerlendirmeleri Londra'da kabineyi karıştırmaya yetti. Şimdiye kadar ölenler ve yaralananlar bir yana, 40,000 kayıp daha verilecekti girişilen bu başarısız harekâttan kurtulabilmek için.

Monro, Gelibolu'dan Müttefik kuvvetlerinin tahliyesi planını hazırlarken Londra'da yeni bir gelişme oluyordu. Amiral de Robeck'in kurmay başkanı George Keyes Londra'ya gitmiş ve hazırladığı planı anlatmaya başlamıştı. Keyes, Çanakkale harekâtının başından beri son derece faal bir subay olarak görülüyordu. Ancak ileriye sürmekte olduğu fikirlere başta De Robeck olmak üzere harekâta komuta eden tüm yüksek rütbeli subaylar karşıydılar.

Keyes, Nisan ayındaki çıkartmadan beri donanmanın yeniden Çanakkale'yi geçmek için bir girişimde bulunmasını öneriyordu. Londra'da da aynı önerileri ilkin Amirallik'teki yetkililere, daha sonra Kitchener'e en sonunda da Churchill'e anlattı.

Keyes'in planına göre donanma iki filoya ayrılacak, mayın tarayıcılarla diğer savaş gemilerinden oluşacak ilk filo sabahın ilk ışıklarından hemen önce Boğaz'a bir sis perdesi altında girecekler ve Türk topları susturulsa da, susturulmasa da, mayınların hepsi temizlense de temizlenmese de bu gemiler Boğaz'ı geçmeye çalışacaklardı. Keyes bu ilk filonun komutasını gönüllü olarak almak istediğini de söylemekteydi. Bu gemiler Boğaz'ı geçtikten sonra tüm Çanakkalenin savunmasını yürütmekte olan 20 Türk tümenine ikmal malzemesinin ulaştığı Bolayır'daki tek yolu kesecekler ve Çanakkale savunması etkisiz kalacaktı. Keyes planını kabul ettirmek için, Türklerin Boğaz'daki bir çok topu söktüklerini, ve denizden yeni bir taarruzun Türkler tarafından beklenmediğini ileri sürüyordu.

Keyes'in bu planlarına Amiral De Robeck'in karşı olduğu biliniyordu. Ama De Robeck ile birlikte Mondros'ta bulunan Amiral Wemyss'in Keyes'i desteklediği de bilinen bir gerçekti. Üstelik Amiral Wemyss, Amiral De Robeck'ten daha kıdemli bir komutandı.

Londra'daki görüşmelerde Birinci Deniz Lordu Sir Henry Jackson, kara kuvvetlerinin de donanma ile birlikte tararuza geçtikleri takdirde Keyes'in planını destekleyeceğini söylemişti. Donanma Lordu Balfour da Keyes'i destekliyor-

Albay von Lossow İstanbul'da Cemal Paşa ile

du. Churchill'in ise ikna edilmeye bile ihtiyacı yoktu. 3 Kasım'da Keyes, Kitchener ile görüştü. Kitchener, Monro'nun mesajını aldıktan sonra büyük bir kararsızlık içinde kalmıştı. Keyes'in planı, Kitchener'e çıkmazdan kurtulmak için en akla yakın bir buluş olarak geldi. 3 Kasım'da Kitchener, General Birdwood'a bir mesaj çekerek gizli olarak donanmasının planlarını bildiriyordu. Hattâ, 4 Kasım günü Keyes'e dört zırhlı, dört destroyer ve mayın toplamada kullanılacak 24 yeni tekne veriliyordu. Ama aynı günün akşamı Kitchener, kabine üyelerinin böyle bir harekât için onayını alamıyordu.

4 Kasım günü Londra'da yapılan kabine toplantısında bazı üyeler Çanakkale'den geri çekilinmediği takdirde istifa edeceklerini söylüyorlardı. Bazıları ise ordu birliklerinin, donanmanın taarruzu ile birlikte harekete geçmelerinin kaçınılmaz olduğu koşulunu ileri sürüyorlardı. Kitchener, ordunun donanma ile birlikte harekete geçip geçmeyeceğini kesinlikle bilmediğini söyledi. Keyes'in planı, kabine toplantısında onaylanmıştı. Aynı gece Kitchener, Gelibolu'daki General Birdwood'a bir mesaj daha çekerek daha önce çektiği mesajını iptal etti ve kendisinden Gelibolu'nun tahliyesi için «gizlice bir plan yapmasını» istedi.

Buna rağmen Kitchener'in Çanakkale'ye gitmesi zaten kararlaştırılmıştı. Kitchener 4 Kasım gecesi Londra'dan Marsilya'ya gitmek üzere yola çıktı. Marsilya'da Dartmouth zırhlısına binerek Çanakkale'ye gidecekti. Ancak Paris'te Fransızlarla yaptığı görüşmede kendisine Çanakkale'den geri çekilmeye Fransız kurmayının karşı olduğu bildiriliyordu. Bunun üzerine Kitchener, General Birdwood'a üçüncü bir mesaj çekerek, Fransızların Gelibolu'yu takviye birlikleri göndermeleri konusunda yeni bir umut ışığının belirdiğini bildiriyor ve planlanan harekâtın gene de uygulanabileceğini söylüyordu. Paris'ten Londra'da George Keyes'e çektiği telgrafında ise Keyes'i Marsilya'ya davet ediyor ve **«Yolda, Çanakkale harekâtı konusuru konuşuruz.»** diyordu. Ancak Londra'ya çekilen telgraf Keyes'in eline hiçbir zaman geçmeyecekti. Londra'da Amirallik'te Kitchener'in telgrafını alan memur, Keyes'in Dartmouth zırhlısı Marsilya limanından ayrılmadan önce Marsilya'ya varmasına olanak olmadığına hükmederek telgrafı masanın üze-

rinde bekletmişti. Bütün bunlardan haberi olmayan Kitchener, Keyes'in Marsilya'ya gelmediğini görünce Dartmouth ile Çanakkale'ye hareket etmişti. Öten yandan Londra'da Keyes, donanma konusundaki planlarının suya düştüğünü bilmiyordu. Keyes Lonra'dan Paris'e geçiyor ve burada Fransızlardan deniz harekâtı için altı zırhlı daha verileceği konusunda söz alıyordu. Daha sonra da Kitchener'in ardından o da Çanakkale'ye doğru yola çıkıyordu.

Bu arada General Monro Mısır'a gitmiş, Amiral De Robeck'te kendisinin geri alınıp yerine Amiral Wemyyss'in atanacağı kanısında olduğundan Londra'ya dönmek üzere bavullarını toplamaya başlamıştı. General Birdwood ise kesinlikle Çanakkale'de yeni bir taarruza inanmıyordu. Bu yüzden Keyes'in planına göre Bolayır'a yapılacak bir taarruzda kara kuvvetlerinin komutanı olmak istemiyordu.

Londra'da ise politikacılar arasında Selânik mi, Çanakkale mi çekişmesi sürüp gidiyordu. Bulgarlar Sırbistan'a karşı harekâta girişmişler ve Müttefiklerin elinde Bulgaristan'a müdahele etmek için Selânik üzerinden Bulgaristan'a karşı taarruza geçmekten başka çare kalmamıştı.

Büyük Mareşal rütbesi taşıyan Kitchener'i Limnos'da General Monro, Amiral De Robeck, General Birdwood ve General Maxwell karşıladılar. Karşılama heyetinde Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanı Genaral Maxwell ile Mısır'daki Britanya Yüksek Komseri Sir Henry MacMahonun'da bulunması anlamlıydı. Maxwell ile MacMahon vakit geçirmeden Kitchener'e Çanakkale'den Müttefik kuvvetlerinin tahliyesi sırasında Mısır'daki durumun da tehlikeye düşeceğini anlattılar. Maxwell ve MacMahon'a göre tahliyeye kesin karar verildiği takdirde İskenderun Körfezindeki Ayas bölgesine yeni bir Müttefik çıkartması yapılması gerekecekti. Böylece Türklerin Süveyş kanalına karşı büyük bir tararruza geçmelerinin önlenmesi sağlanacaktı. Amiral De Robeck ise Arıburnu ile Suvla'daki müttefik kuvvetlerini tahliye edebileceğini ancak Seddül Bahir'de işgal edilen köprübaşı üzerinde bir deniz üssü kurulmasını istiyordu. De Robeck böylece Çanakkale boğazını bloke etmeye devam edebilecekti. Birdwood'da Gelibolu'dan kuvvetlerin geri çekilmesinden yanaydı. Kitchener ile konuşan yüksek rütbeli komutanların hiçbiri donanmanın Boğazı geçmek için yeni bir girişimde bulunması gerektiğinden söz etmediler. Bu konudaki tek söz Amiral De Robeck'ten çıktı. O da, **«Böyle bir girişim delilik olur.»** dedi.

Bütün bunlara rağmen Kitchener kesin kararını vermişti. İskenderun'a yeni bir çıkartma fikri doğrusu hoşuna gitmişti. Dah asonra Kitchener, sahildeki üç köprübaşını da ayrı ayrı teftiş etti. Üç gün süren bu gezi sırasında Savaş Bakanı askerlerin olumsuz koşullarından etkilenmişti. Ama gene de kış aylarının bu köprübaşlarında dayanılarak geçirilebileceğine inanmıştı. Eğer Gelibolu'yu tahliye etmeye zorlanırlarsa 25.000 kayıpla bu işin altından kalkabileceklerini de bir raporla Londra'ya bildirmişti.

İskenderun çıkartması konusunda Kitchener'in Londra'ya gönderdiği mesaj ise olumsuz karşılandı. İngiliz Genelkurmayı, üçüncü bir cephe açmanın tamamen gereksiz olduğuna karar vermişti. Genelkurmaya göre Türkler Süveyş'e karşı taarruza geçeceklerse onları çölü geçmelerinden sonra karşılamak daha akla yakındı. Fransızlar

Çimenlikte kumandanlık Dairesine top mermisi isabet etmiş, savaşın şiddetini yansıtan bir Fotoğraf. Savaş bütün Gelibolu yarımadasına yapılmış ve her cephede aynı şiddetle sürmüştür.

Boğazlar umum Kumandanı Fom Uzedum Paşa.

Muttefik kuvvetler Bütün güçleriyle Boğazlardan geçip İstanbulu almaya hasta adam olarak niteledikleri Osmanlı İmparatorluğunu istilaya karar vermişler. Çanakkalede savaşta topların önemi büyük. İşte savaşa yeni katılan bir top için yapılan dini törende Enver Paşa-mahiyeti ve Din görevlileri görülüyor.

Behiçe Çalış'ın Albümünden

da İskenderun çıkartması fikrine şiddetle karşı koyuyorlardı. Onlara göre, İskenderun Fransız bölgesine giriyor ve bu bölgeye İngilizlerin müdahalesi hoş karşılanmıyordu.

Bu arada Selânik cephesi açılmış ve Müttefikler Bulgaristan'a karşı harekata başlamışlardı. Ancak bu harekatın başarılı olduğu söylenemezdi. Cephenin açılması üzerinden çok zaman geçmesine rağmen Müttefik kuvvetleri Sırplılarla birleşememişlerdi. Bulgaristan'a giren Müttefik kuvvetleri Yunanistan'a geri dönmek üzereydiler. Yunan Kralı Konstantin, Müttefik birlikleri Yunanistan'a dönerlerken ellerinden silahlarını alacağını söylüyordu. Lord Kitchener, General Monro ile birlikte 16 Kasım'da İmroz'dan Selânik'e hareket ettiler. Bu arada Keyes, Dartmouth zırhlısına yetişmişti. Zırhlıda Keyes ile Kitchener buluştular.

Lord Kitchener konuşmaya şöyle başladı:

«Evet, bölgeyi (Çanakkale'yi) gördüm. Berbat bir yer. Hiçbir zaman geçemeyeceksiniz.

Keyes ise hemen karşı çıktı ve Londra'dan ayrıldıktan sonra Lord Kitchener'in fikrini değiştirmesinin nedenlerini sordu. Keyes, Kitchener'in Londra'dan ayrılışından beri hiçbir şeyin değişmediğini üstelik Fransızların deniz kuvvetlerini takviye edecekleri konusunda söz alındığını, ihtiyar ve hasta bir adam olan Amiral De Robeck'in Amiral Wemyss ile değiştirilebileceğini, kendisinin ise sekiz aydır Çanakkale'de bulunduğunu ve tüm olanakları yakından bildiğini, Kitchener'in bir, iki gün içinde durumu değerlendirmesinin güç olduğunu, donanmanın tek bir söz beklediğini ve hemen harekata başlayabileceklerini anlattı. Keyes, sözlerini bitirdiğinde, Lord Kitchener hiçbir şey söylemeden yerinden kalktı, kamarasına gitti ve kapıyı kapadı.

Keyes, mücadeleyi bırakmıyordu. Ertesi gün, Çanakkale konusunda umutsuz generallerle teker teker konuştu. 17 Kasım'da çıkan lodos fırtınası Seddül Bahir ve çevresinde Müttefiklerin kurmuş oldukları tüm iskeleleri parçalamıştı. Keyes, bunu fırsat bilerek General

Çanakkale'de topçularımız Behice Çalış'ın Albümünden

Çanakkale harekâtının başarısızlığa uğrayan ünlü Müttefik Komutanları Triad yatının güvertesinde. Soldan sağa: Roger Keyes, Amiral De Robeck, General Ian Hamilton ve Kurmaybaşkanı General Braithwaite.

Lloyd George'un «İngiliz Ordusunun en yetenekli generali» Sir John Monash.

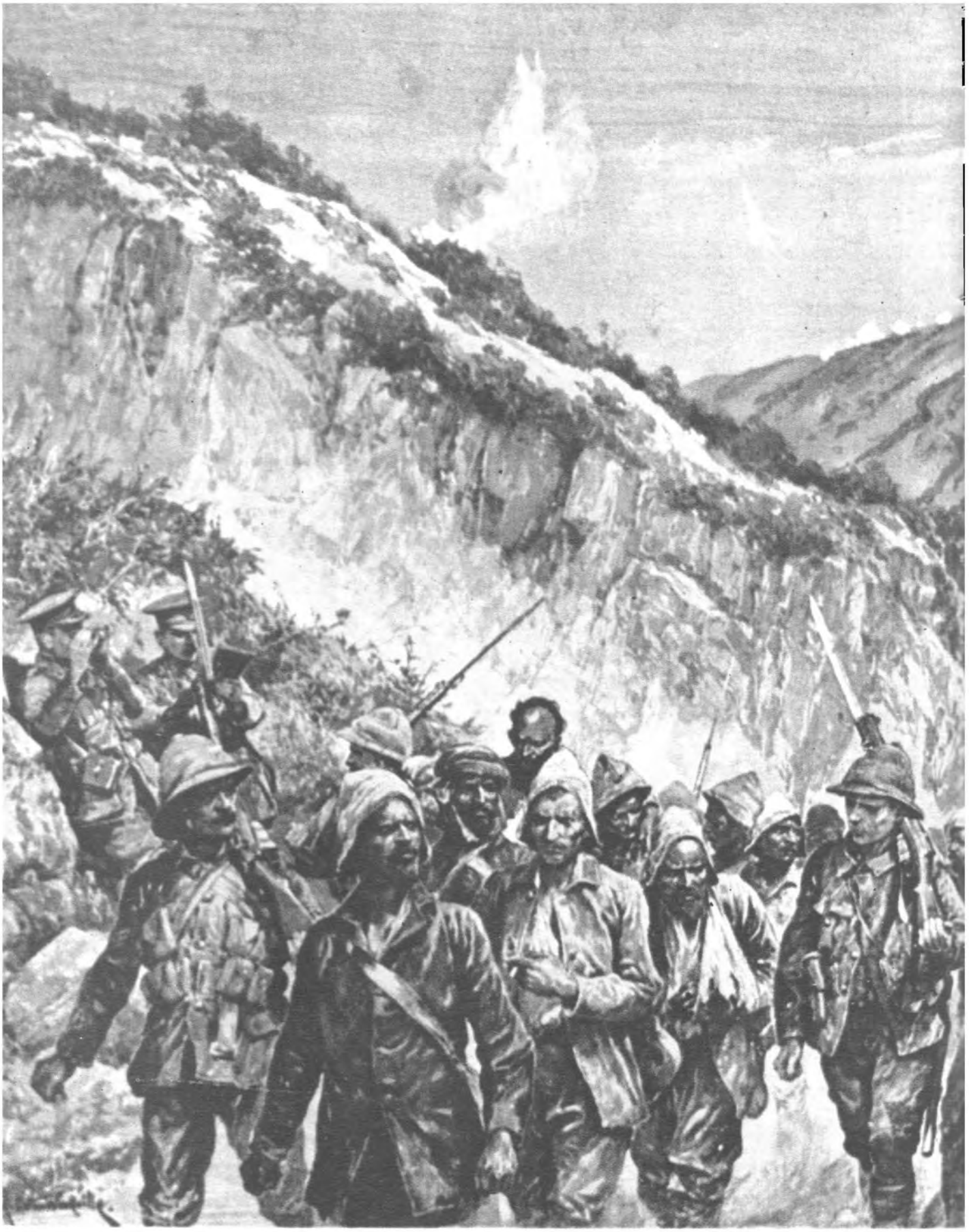

Kilid Bahir Kalesi.

Çanakkalede yaralı askerlerin tedavi edildiği Askeri Hastahane ve müsdahdemleri

Çanakkalede tarihin en büyük savunma savaşını veren Türk ordusunun subayları en solda **Yüzbaşı Mehmet Ziya Bey**

Behice Çalış'ın Albümünden

Davies'e bu durumda tahliyenin son derece tehlikeli olduğunu anlattı. General Maxwell ile Sir MacMahon'a, Mısır'ı savunmanın en iyi yönteminin Türkleri **«Çanakkale'de yenmek»** olduğunu söyledi. MacMahon, Keyes'in söylediklerini kabul etmiş ve Kitchener ile **«yeniden konuşacağı»** sözünü vermişti. Kitchener'in Çanakkale'ye **«danışman»** olarak getirdiği General Horne ise Keyes'in planını desteklemeye başlamıştı. General Birdwood da en sonunda ikna oldu. Keyes'in karşısındaki en büyük engel General Monro idi. Keyes ile Monro Chatham destroyerinde karşılaştılar. General Monro, Selânik'te motora binerken düşmüş ve ayak bileğini kırmıştı. Keyes'i yatarak karşıladı. Konuşma oldukça iyi bir hava içinde başladı. Ancak Monro, Keyes'in planına karşı direniyordu. Sonunda Keyes patladı ve Generale **«Siz bu zaferin şerefini paylaşmak istemiyorsanız, bu şerefi paylaşacak başka askerler var.»** diye bağırdı. General Monro ise soğukkanlılığını yitirmemişti. Kurmay Başkanı Lynden-Bell'e, **«Dikkat et Lynden-Bell, komodor (Keyes) bize saldıracak galiba, ayağa da kalkamıyorum.»** dedi. Bu Keyes için bardağı taşıran son damla olmuştu. Keyes, General'in korktuğunu ima eden sözler söyleyerek çıktı gitti. 21 Kasım'da generaller son kez Mondros'ta toplandılar. 22 Kasım'da ise Kitchener Londra'ya Arıburnu ve Suvla'dan müttefik kuvvetlerinin tahliye edileceklerini,

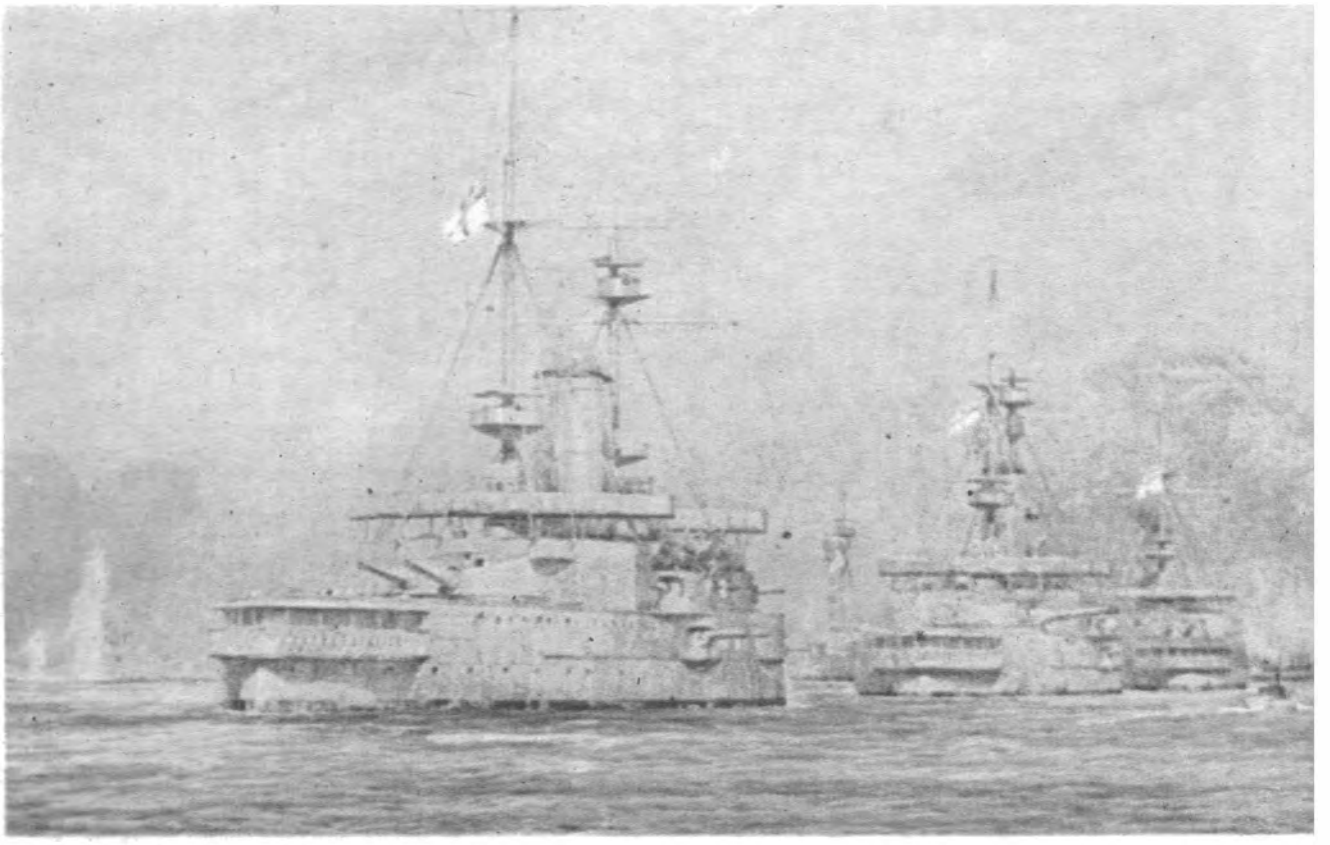

Yukarıda: Çanakkale savaşından bir tablo: Türk topçu ateşi altındaki müttefik donanması. Savaş karada ve tablodaki gibi denizde aylarca sürüp gitmiştir. Yanda: Fransız savaş gemisi Suffren'ı savaşırken gösteren üç resim.

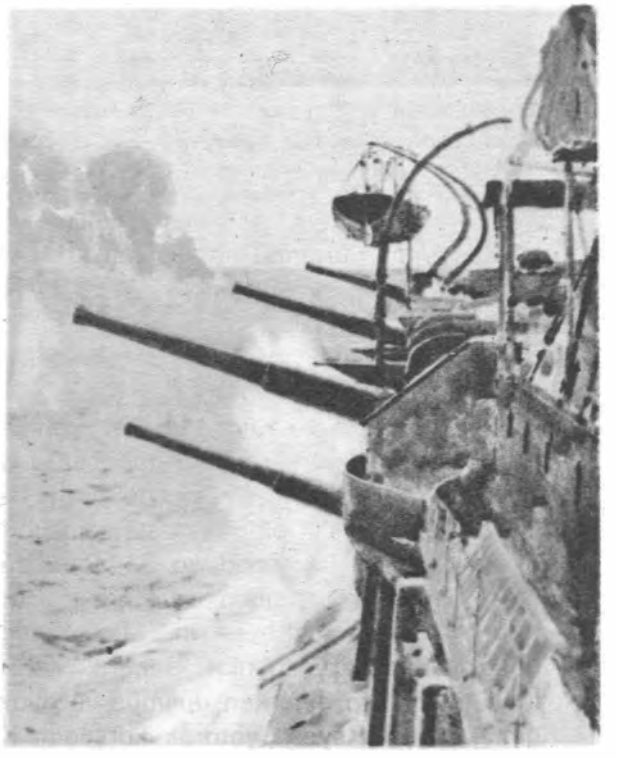

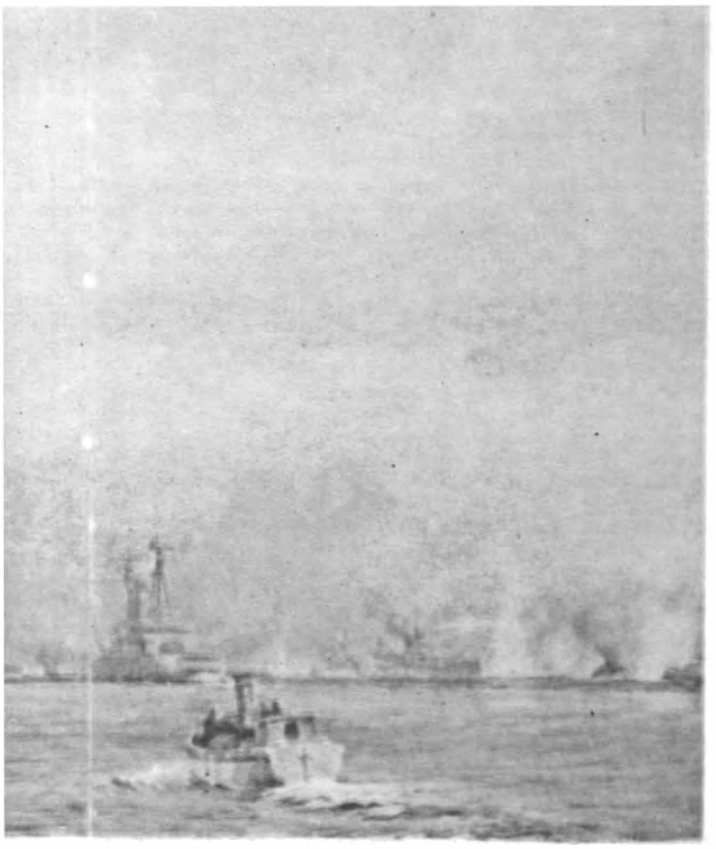

Müttefik kuvvetleri Komutanı
Amiral Sir John de Robeck.

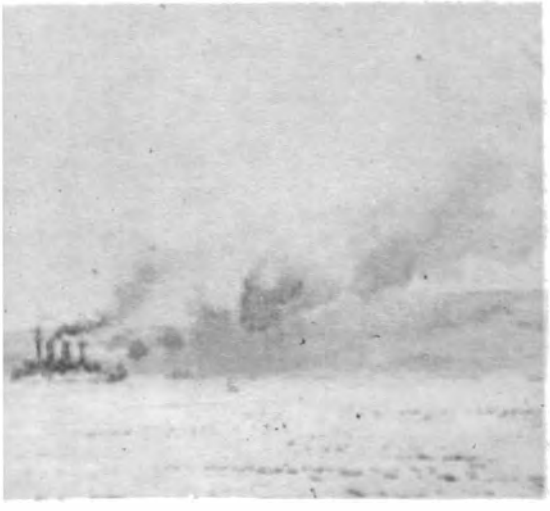

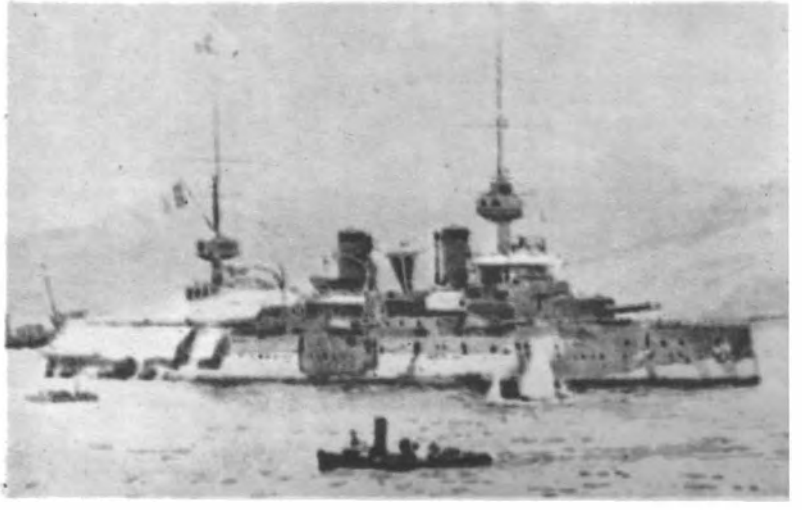

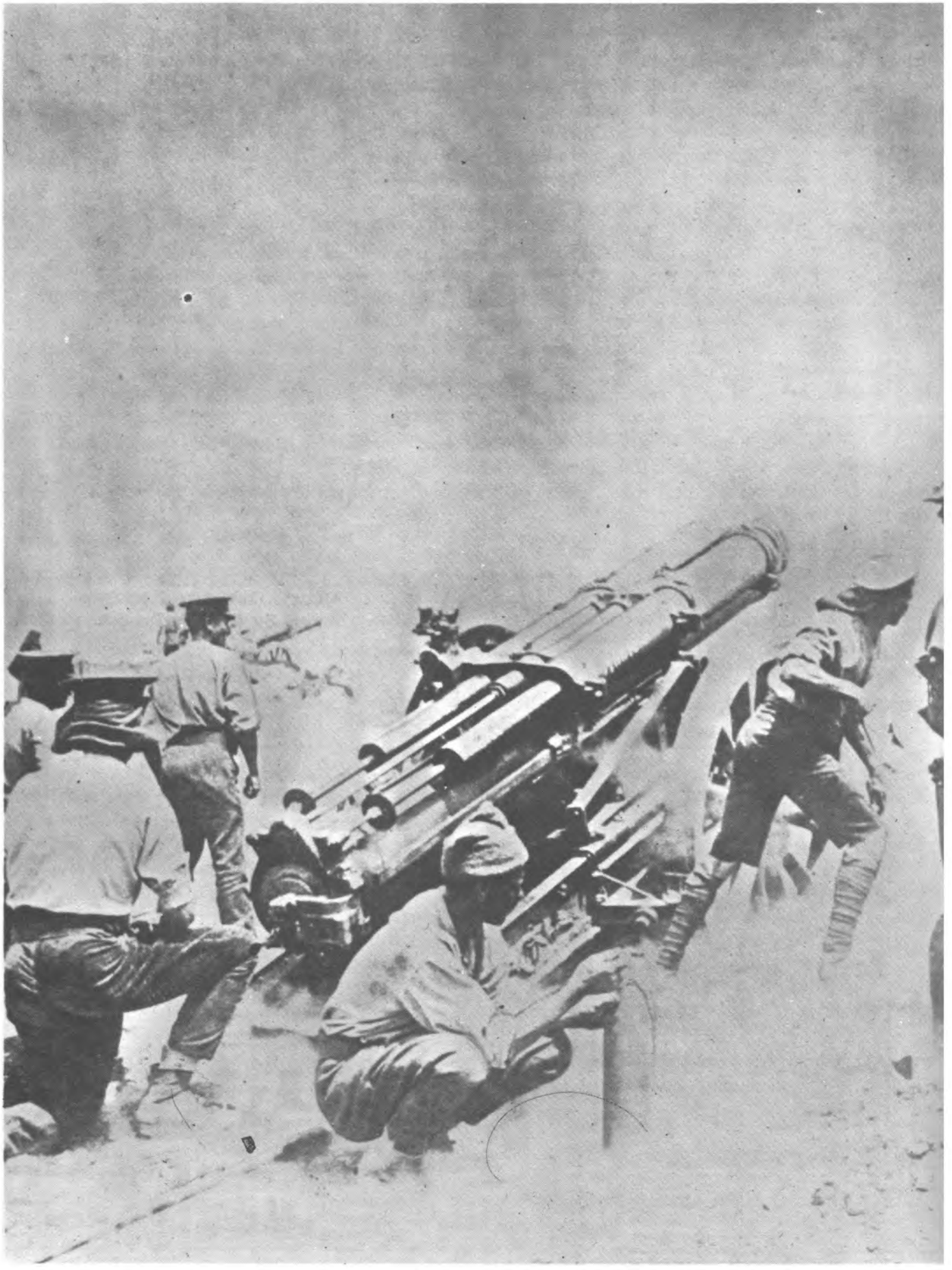

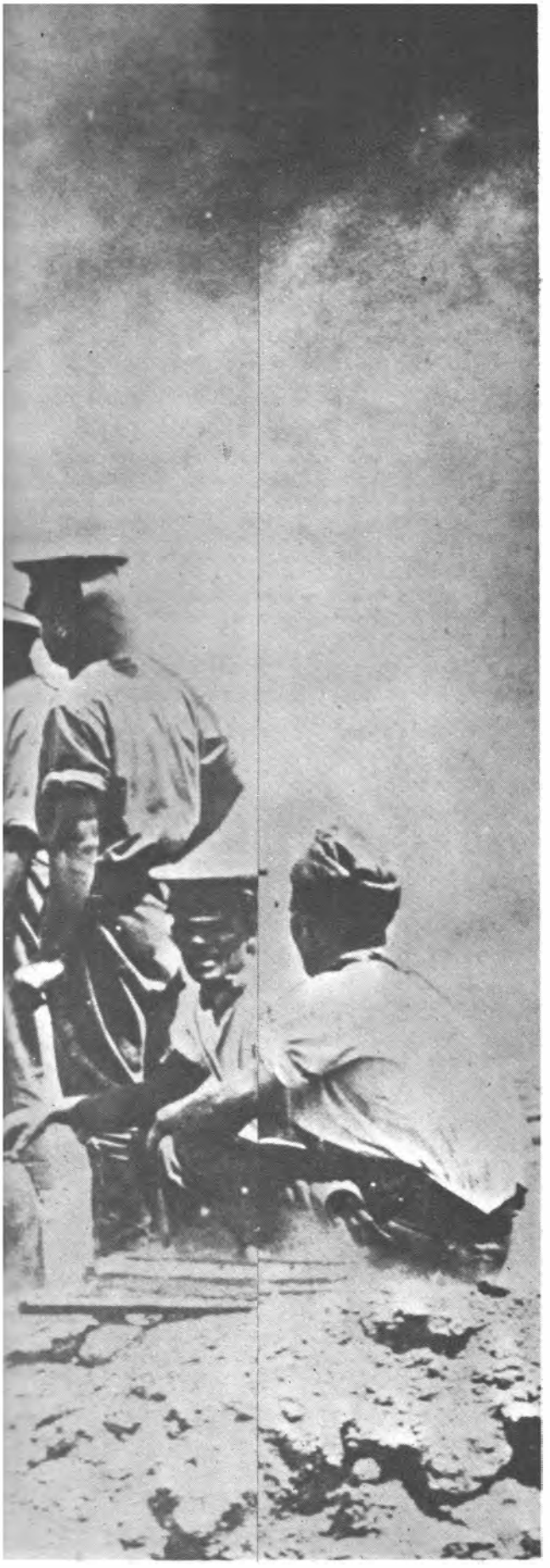

Seddül Bahir'de ise bir süre daha kalınacağını bildiriyordu.

Tahliyeye General Birdwood ile Amiral Wemyss komuta edeceklerdi. General Monro Limnos'daki üssünden Selanik ve Çanakkale'deki Müttefik Kuvvetleri komutanı sıfatı ile denetleme görevini yapacaktı. Amiral De Robeck raporlu olarak Londra'ya dönüyordu.

24 Kasım'da Lord Kitchener Londra'ya dönmek üzere İmroz'dan ayrıldı.

Çanakkale harekatı fiilen sona ermişti. Ancak bundan sonra Müttefikleri doğanın acı bir sürprizi bekliyordu. 27 Kasım'da Çanakkale'de 40 yıldan beri görülmemiş bir fırtına patlak verdi. 24 saat süre ile tüm Gelibolu yarımadası görülmemiş bir sağnak ve şimşek fırtınası ile allak bullak oluyordu. Rüzgar kesildikten sonra ise dondurucu bir sulu kar yağmaya başlamıştı. Sulu kardan sonra da iki gece üst üste ısı sıfırın altına düşmüş ve don olayı görülmüştü. Arıburnu ve Seddül Bahir'deki Müttefik askerleri derin siperlerinin içinde toprağa gömülerek soğuktan kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Şuvla'da ise düz arazi üzerinde kalan Müttefik birlikleri taşlık zemini kazamadıklarından taşlardan duvarlarla siperlerini örüyorlar, seller ve rüzgardan körunmaya çalışıyorlardı. Arıburnu'ndaki Anzaklar ile Hintliler hayatlarında ilk kez kar görüyorlardı. Çoğu askerin kışlık elbisesi gelmemişti. Silahlar donmuş, ateş etmez olmuştu.

Barut artıklarının yakıcılığından korunmak için özel başlıklar giymiş İngiliz topçuları Türk mevzilerini dövüyorlar.

Bir Anzak askeri yaralı arkadaşını taşıyor

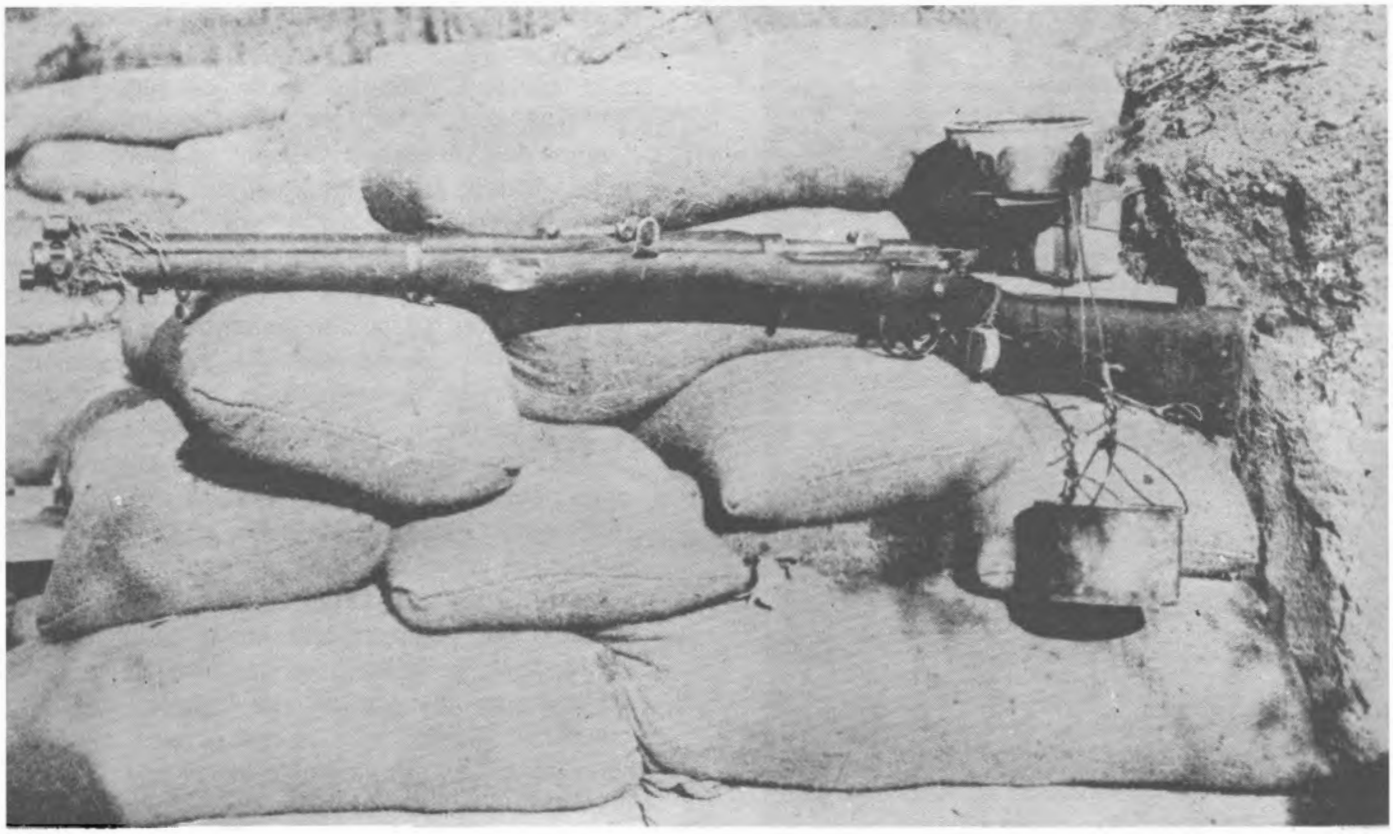

Gelibolu'dan İngilizlerin geri çekilişi sırasında, Türklerin tahliyenin farkına varmamaları için buldukları kendi kendine ateş eden tüfek.

Bir çok nöbetçi sabahları ellerinde tüfekleri donarak ölmüş olarak bulunuyorlardı.

30 Kasım'da fırtına kesildi. Müttefiklerin Gelibolu'nun kışında verdiği kayıp toplam asker sayısının onda biri kadardı. 200 asker boğulmuş, 5.000 asker çeşitli organları donmuş olarak hastaneye kaldırılmış bir 5.000 asker de soğuktan hastalanmıştı.

7 Aralık'ta Londra'daki kabine toplantısında Arıburnu ve Suvla'dan kuvvetlerin tahliye edilmesi için resmen karar alınıyordu. Kabine kararını verirken bile Keyes ile Amiral Wemyss hâlâ Çanakkale'nin geçilebilmesi için çalışmalarına devam ediyorlardı. Karşılarındaki en güçlü muhalif hâlâ General Monro idi. Çanakkale Komisyonu'nun adı bir kere daha Savaş Konseyi'ne çevrilmişti.

Türk mevzilerinde de değişiklikler olmuştu. Ağustos'taki savaşlardan sonra Mustafa Kemal'e Paşa rütbesi verilmiş ve kendisi başka bir göreve atanmıştı. Liman von Sanders hâlâ Yalova'daydı.

Tahliye de Müttefikler için büyük bir sorundu. Arıburnu ve Suvla'da 83.000 asker. 5.000

nayvan, 2.000 motorlu araç, 200 top ve çok sayıda mühimmat ve levazım deposu bulunuyordu. Tahliye harekâtı sırasında Türklerin tepelerden ateş açmaları bir felâket olacaktı. Kayıpların en düşük düzeyde kalmasında en büyük rolü hava koşulları ve gizlilik oynayacaktı.

Aralık ayının ikinci haftasında İngilizler yavaş yavaş ve gizlice kıyıdaki taburlarını geri çekmeye başladılar. 18 Aralık'ta tahliye işlemi hızlandırıldı. Bu tarihe kadar 40.000 asker geri çekilmişti. Türk mevzilerinden hâl ateş açılmamıştı. Hiç kayıp yoktu. Tahliye planının son bölümü 19 Aralık Cumartesi ve 20 Aralık Pazar günü uygulanacaktı. Bu iki gün içinde 40.000 asker daha geri çekilecekti. Geri çekilme sırasında toprağa mayınlar, bubi-tuzakları gömülüyor, Conkbayırı'nın alt kesimine kazılan bir tünele bir ton patlayıcı madde konuluyordu. Ayrıca İngilizler geri çekildiklerini Türklerin farketmemeleri için akla gelen her türlü oyunu oynuyorlardı. Siperlere yerleştirilen ve kendi kendine ateş eden tüfekler bu buluşlardan birisiydi. Cumartesi günü planlandığı gibi 20.000 asker daha Gelibolu yarımadasından ayrıldı. Pazar sabahı ise Türk topları kıyı şeridine ağır bir baraj ateşi açtılar. Pazar günü topçu ateşi kesildikten sonra kıyıdaki İngilizlerin bir bölümü Müttefik ordularının hâlâ orada bulunduğu izlenimini vermek için mevziden mevziye koşarak silahlarını ateşliyorlar, arabaları sahilde sürüyorlar ve boşalmış olan köprübaşında yoğun bir faaliyet görünümü yaratıyorlardı. Bir bölümü ise savaşta ölen arkadaşlarının mezarlarını düzeltiyorlar, mezarların başına tahtadan haçlar yaparak dikiyorlardı. Bu arada cephaneliklerde bulunan 5 milyon tüfek mermisi, tahta kutulardaki 20.000 kumanya denize atılıyordu. Gece saat 20.00'de Arıburnu'nda yalnızca 5.000 asker kalmıştı. Saat 22.00'de ise siperlerde yalnızca 1.500 Müttefik askeri bulunuyordu.

Sabaha karşı 4.00'de ise son askerler sahildeki cephanelik ve levazım depolarını tutuşturduktan sonra Gelibolu'dan ayrılıyorlardı. Saat tam 4.10'da İngilizlerin Conkbayırı'na yerleştirdikleri patlayıcı maddeler büyük bir gürültü ile patlıyordu.

27 Aralık'ta İngiliz kabinesi Seddül Bahir'

Müttefik kuvvetleri sonunda Çanakkale'den çekildiler ama geride Onbinlerce askerlerini bıraktılar.

Savaş yıllarında Gelibolu

Alman askerleri

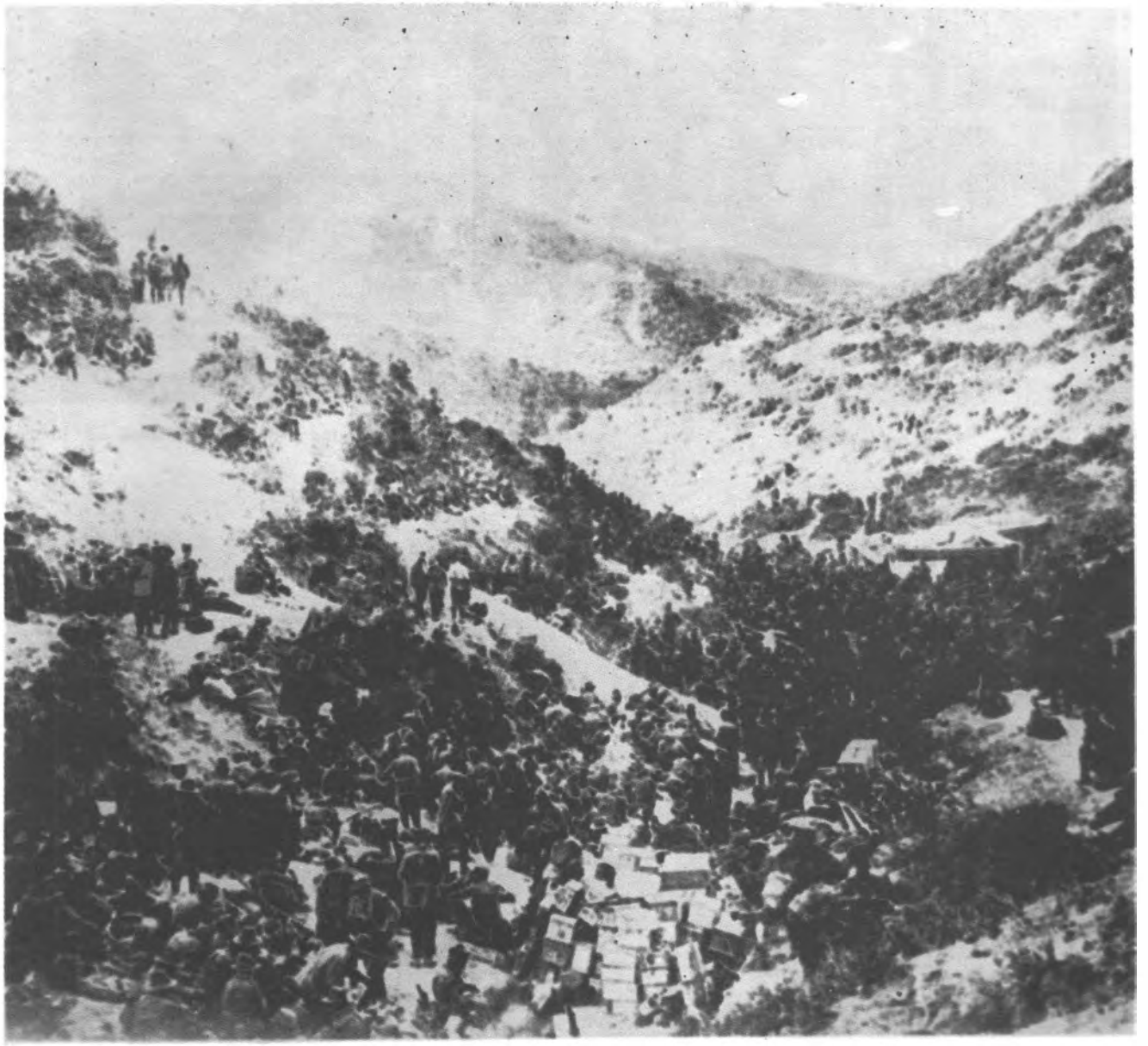

Anzak askerleri karaya çıkarılan ihtiyaç maddeleri arasında şaşkın şaşkın dolaşıyorlar. Bazıları siper kazabilmişler, İkinci Avustralya Tümeninin öteki askerleri ise emir bekliyor.

Komutan Unwin, v.c.

İngiliz Savaş gemisi Irresostible'in batışı. Bir artistin kaleminden İreesostible savaş gemisi 18 Mart tarihinde Boğaz'da Türkler tarafından batırılmıştı.

ede yaşantı. Bu asker traş aynasını çatlak bir duvara yerleştirmiştir.

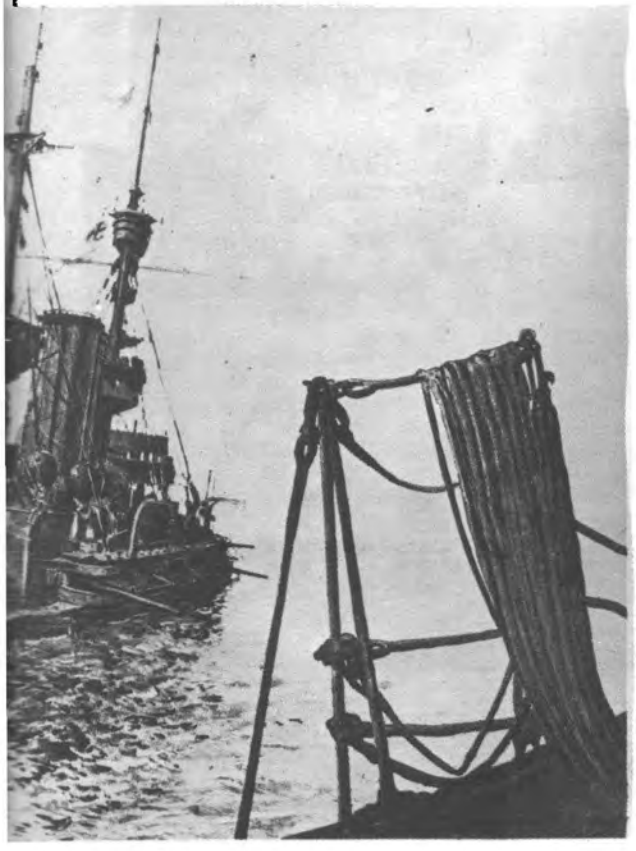

Tekke Burnu'nda İngiliz askerleri.

İngilizler sahile çıkmışlardır. Karaya oturmuş River Clyde çıkarma gemisi arka planda görülüyor. İngilizlerin problemi şimdi tepeye çıkmaktı. Türk askerleri onları orada bekliyordu.

Ağır toplar terkedilirken bunlar işe yaramaz hale getirilmekteydi. En pratik usul namluya bir el bombası koyarak bunu patlatmaktı.

Bir cenaze merasimi

den de çekilme kararı aldı. Buradan da tahliye 1 Ocak, 1916'da başladı. İlkin Fransızlar çekildiler. Tahliye işlemi tamamlanmadan, 7 Ocak günü, Türk piyadeleri İngiliz siperlerine karşı bir süngü hücumuna kalktılar. Ancak bu taarruzdan beklenen sonuç elde edilemedi. 9 Ocak'ta da Seddül Bahir tamamen boşaltılmıştı.

Çanakkale harekatının resmi bilançosu ise şöyleydi:

Savaşa Katılan asker sayısı :	
İngiliz	410.000
Fransız	79.000
Türk	500.000
Kayıplar:	
Türk Ölü	55.127
» Yaralı	100.177
» Kayıp	10.067
» Hastalıktan ölen	21.498
İngiliz ölü ve yaralı	205.000
Fransız ölü ve yaralı	47.000

Çanakkale harekatının kayıpları arasında belki de İngiltere'nin Başbakan Asquith başkanlığındaki hükümetini de saymak gerek. Churchill de Çanakkale yüzünden Amirallik'teki görevinden olmuş ve II. Dünya Savaşı'na kadar Gelibolu'nun sorumluluğu altından kalkamamıştı. Ayrıca, Almanya'ya karşı bir Balkan İttifakının kurulması hayalleri kırılmış, İtalya, Müttefiklerin davasına katılan tek Akdeniz ülkesi olmuştu. İngilizler Selânik'te yeni bir sorumluluk altına girmişler, Rusya'nın Boğazlar yoluyla sıcak bir denize açılan emelleri ise suya düşmüştü.

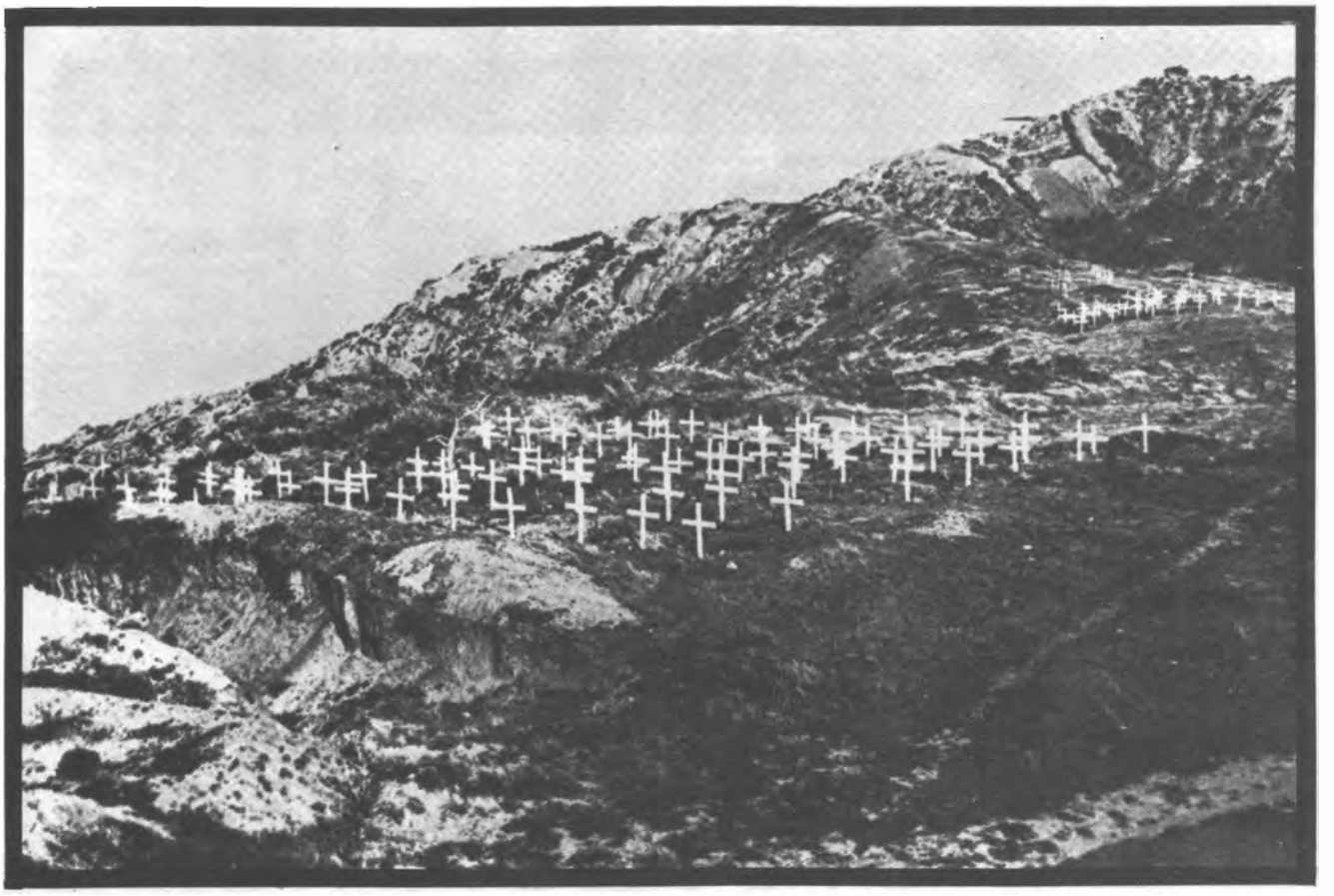

1915 Müttefiklerin felaket yılı

Müttefik liderlerin çoğunluğu, askeri veya siyasi olsun, 1915 yıllarının ilk aylarında, savaşın o yıl kazanılacağı hayalinden çok zarar görmüşlerdir.

İngiliz ve Fransız generalleri «açık» savaşa dönmekle bu zafer'in elde edileceğine inanmaktaydılar. Marne savaşından sonra düşmanın kaçarak (onlar öyle sanıyorlardı) yeni mevzilere sığınmış olduğunu görmüşlerdi. Bu engeli ortapışmanın niteliği değişecek ve avantaj müttefiklere geçecekti.

Bu teorilerden birincisi itiraz kabul etmez; ikincisi ise şüphelidir. Askeri analiz bilimine Fransız generalleri hiç önem vermiyorlardı, İngiliz generalleri ise onlardan da az! Hepsi yenilmezlik doktrinlerine inanmaktaydılar. Bu moral için iyiydi! Görülüyor ki, onlar Almanların siper-savaş sistemini bir zaaf, bir korkaklık olarak kabul ediyorlardı. Bu düşman, sanki "gerçek" bir savaştan korkmaktaydı. Büyük bir olaşılıkla Doğu'da olanlardan cesaret alıyorlardı. Orada geniş alanların, sınırlı ateş gücü ve çok kuvvetli atlı birliklerinin birleşimi Batı'daki göğüs göğüse çarpışmalara hiç te benzemiyordu.

Ancak, dekor değişik olsa bile; temel strateji ilkeleri aynı kalmıştı; ve sonra, Rusların bunların uygulanmasında tuzağa düşmüşleri. Samsonov'un ordusunun Tannenberg'de uğradığı kanlı yenilgi, Rusların buldozer tipi ilerleyişini durdurmuş; ve Doğu Prusya'ya inmekte olan tehlikeyi tam anlamiyle ortadan kalaırmıştı. Ustelik, bu durum Alman Genel Kurmay Başkanı General Falkenhayn'e göstermişti ki, Schlieffen Planı başarılı olmamışsa da, planın asıl amacına yine de ulaşabilinirdi. Çünkü Rusların taktik beceriksizlikleri ve Rus kumandanlarının acemilikleri, bunların aktiv olmakla beraber bir savunma hattı olan Batı cephesinde tutunabilmelerini şüpheli duruma sokmuştu.

Bundan dolayı, 1915'de yaptığı değerlendirmesinde Falkenhayn; Fransa'da savunma hattı kurulmasını, ve Doğu'ya büyük kuvvet yığılmasını teklif etmiştir. Bir süre kararsızlık içerisinde kalan Kayzer, sonradan Falkenhayn Planını kabul etmiş ve planın uygulanmasına geçilmiştir. Plana göre; Silerya'da bulunan Hindenburg ve Ludendorff'dan bazı tümenler almak gerekiyordu. Bu da, plan uyarınca yapıldı. Kumanda merkezi, ve Kraliyet Katar'ı Doğu'ya doğru yöneldi Alman savaş ağırlık merkezi onlarla birlikte o yöne aktarıldı.

Bütün bunların gerçekleşmesi zaman isterdi; ve bu arada Rus orduları Avusturya-Macar kuvvetlerine karşı saldırılarını aralıksız sürdürdüler. Mart ayında bir kale kenti olan Przemysli geçirdiler. Alman komutanları arasında sürtüşme başlamıştı. Ludendorff Rus'ları yenmek için daha radikal bir planın uygulama alanına sokulmasını istemekteydi. Bu Alman generaline göre, kuzeyden yandan geçip, Ruslar arkadan vurula-

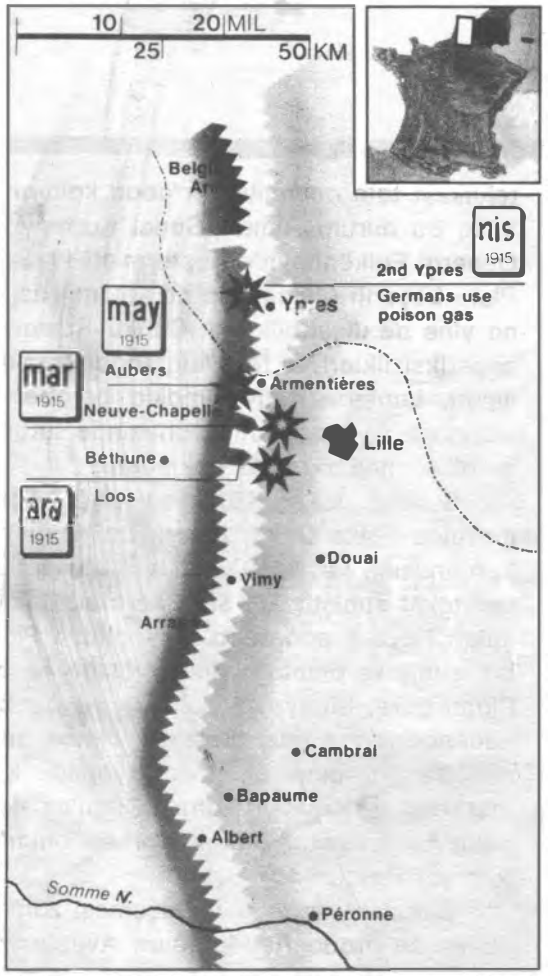

Yukarıda: 1915 savaşları. Batı'da başarısız saldırılar öyküsüydü. Ve Doğu'da önemli Alman zaferleri ve ilerlemeleri. Bu yıl iki kez zehirli gaz kullanılmış. ve savaşa yeni bir dehşet katmıştı.

bilirdi. Falkenhayn, Galiçya cephesinden, doğrudan doğruya planladığı akımı hazırlarken, onun kuvvetlerini hareketsiz bırakmasına sinirleniyordu.

AÇIK SAVAŞ

Böylece, durum gerçekten daha hoş görünüyordu müttefiklere. Fransa'da hasımlarından korkarak savunmaya çekilmişlerdi. Doğu'da ise hala gerilemekteydiler. Büyük strateji düşünceleri bir tarafa, Doğu'daki bu «Kerpeten» hareketina ulusal -ve de kişisel- prestij bakımından bir katılma payı gerekliydi hem de çok acele olarak gerekliydi!

Jeffre, Fransız saldırısını Mayıs ayında gerçekleştirmek istiyordu. Fakat, bazı özel nedenlerden, savaş alanındaki İngiliz kumandanları çok daha erken bir tarihte; bir askeri "gösteri" yapmak eğilimindeydiler. Devlet Bakanı Lord Kitchener (ki İngiliz seferi kuvvetler başkomutanı Sir John French ile arası açıktı) kış aylarında eğitim gören yeni kuvvetleri Belçika'da Ostend ve Zeebrugge'ye, denizden saldırıya geçirmeyi istemekteydi. Sir John, ve başyardımcısı Douglas Haig Lord Kitchener'in planına karşı idiler. Çünkü böyle bir plan uygulanırsa, İngiliz seferi kuvvetlerini azaltma yoluna gidilmesi kaçınılmazdı. Yeni bir ordu'nun kurulmasiyle sonuçlanacaktı bu. Bu yeni ordu ya direkt olarak Lord Kitchener'in emrinde olacaktı; veya onun atayacağı bir generalin. Bu yüzden hava uygun olduğu an, düşmana karşı kendileri saldırıya geçmeyi kararlaştırmışlardı.

Saldırı için seçilen bölge Neuve-Chapelle köyü çevresinde göze çarpan Alman çıkıntısıydı. Burada, aralarında, toplam onüki makinalı tüfekleri olan, yalnız altı Alman bölüğü bulunmaktaydı. Bölge siper kazmak için fazla batak olduğundan, bu bölükler kum torbaları ile çok alçak bir savunma hattı kurmuşlardı, kendilerine. Aslında bir perde-siper'den başka bir şey olmayan bu mevziye karşı Haig, 48 taburla saldırıya geçmişti. Ayrıca 60 hafif topçu bataryası ve 120 ağır kuşatma birlikleri bu taburları yarıp geçtiler. Apaçık alana çıktılar. Bunu iki-buçuk yıl boyunca bir kez daha yapamayacaklardı. Ancak; bu kadar istedikleri «açık» savaş gerçekleşmemişti; ve gerçekleşemiyecekti. Her düzeyde kararsız bir komutayı, yetersiz ulaşım ve hantal bir komuta zinciri eklenmekteydi.

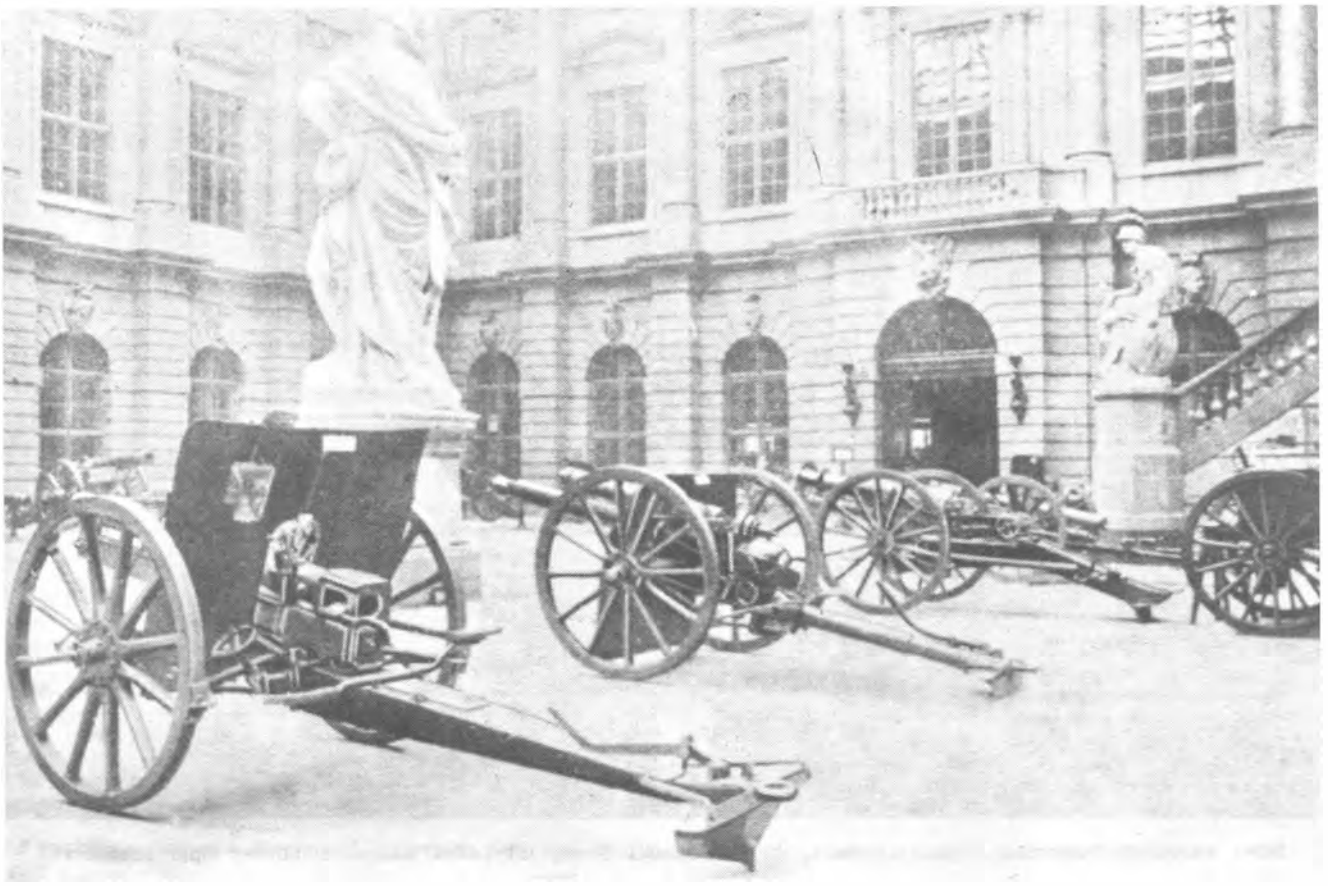

ıgiliz cephelerinden alınan toplar Berlin'de sergileniyor.

ılü bir er arkadaşları tarafından taşınıyor.

Siper savaşının başlaması bütün tahminleri alt üst etmişti. Savaş çok çabuk bitecek sanılırken siper savaşına dönüşmüş ve yıllarca sürmüştü.

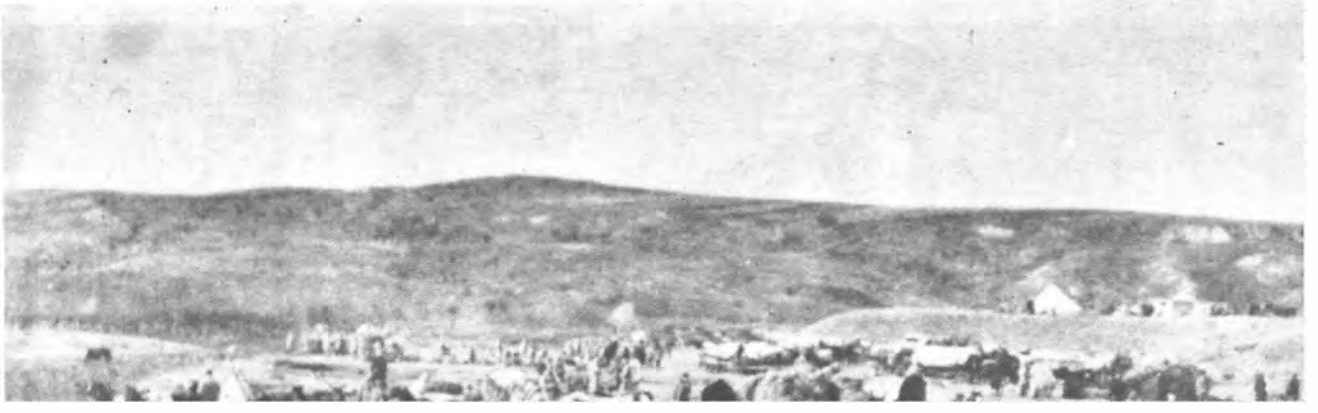

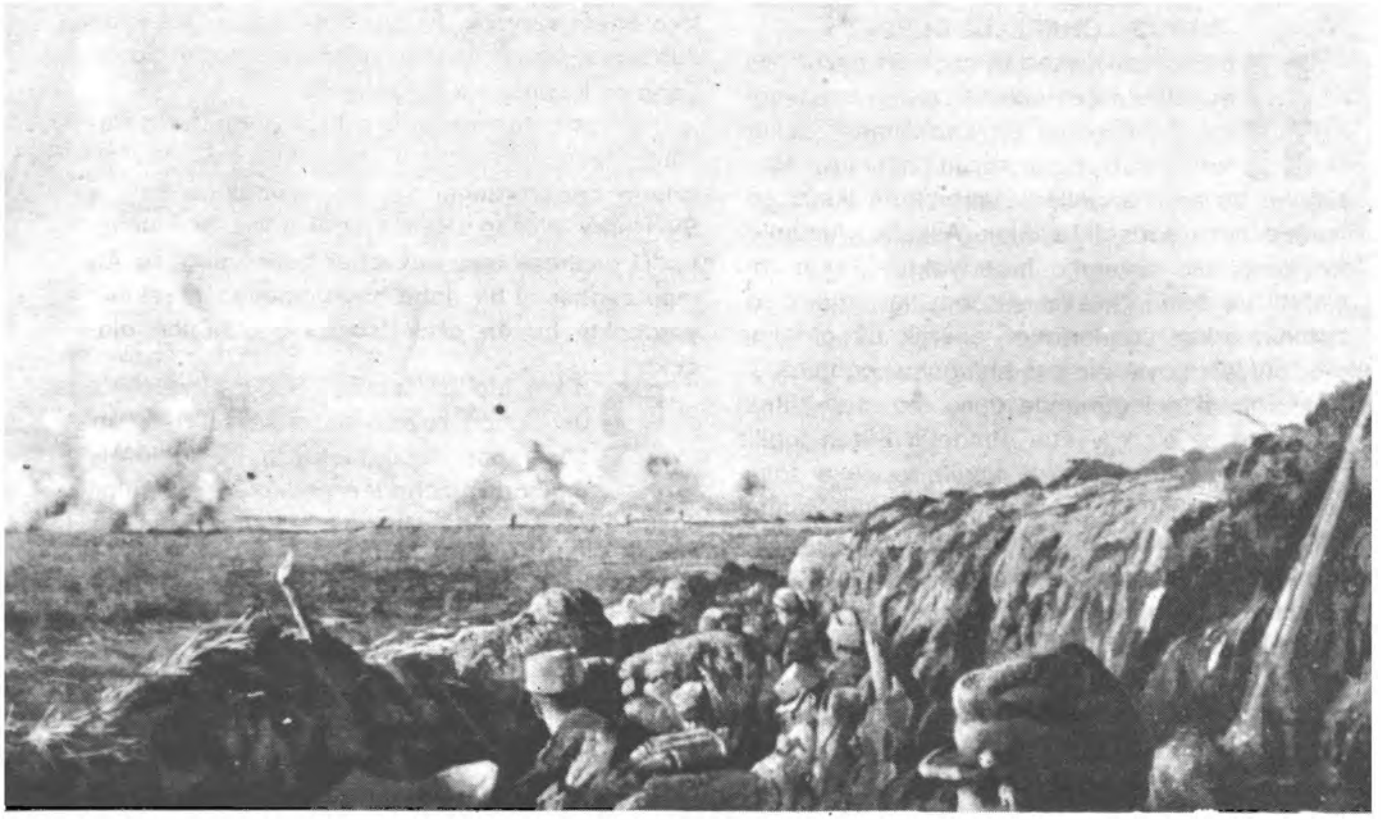

Cephe gerisinde üstü açık konaklama yerlerinde bekleyen süvari birlikleri ve büyük güçlükle kendilerine ulaştırılan hayvan yemleri...

NEVVE - CHAPELLE DERSİ

Hattı geçen askerler, geceleri bazı doğal engellerin çevresinde toplanmaktaydılar. Bu engeller bir kaç Alman askeri tarafından hala korunmaktaydı. Müttefikler bu zayıf engelleri, Alman'ların ikinci savunma hattı sanmaktaydılar. Aslında, Almanların ikinci bir savunma hattı yoktu! Fakat, bisikletli iki bölük keskin nişancı ile, saldırı sabahının erken saatlerinde enerjik bir girişime müttefikleri böyle bir hat olduğuna inandırdılar. Saldırının ikinci gününde oniki makinalı tüfekten daha az bir kuvvetle Almanlar bütün İngiliz ordusunu durdurmuşlardı. İngiliz topçusu saldırıdaki cömertliği ile cephanesiz kalmıştı. Bununla beraber İngilizlerin sayı üstünlüğü yediye bir oranındaydı. Ve, İngiliz Komutanı Haig'in emri "**Hücum, kayba bakmadan hücum**"du, Hayret verici şey; saldırının tek sonucu "kayıp"tı!

Neuve-Chapelle savaşı saldırı ve savunmanın nasıl sürekli olarak birbirlerine bağlantılı kaldığını gösteren canlı bir örnektir. Ancak, bütün savaş boyunca hem saldırı'nın ve hem de savunmanın şiddeti durmadan artacak, tırmanacaktı. İngilizlerin cephane eksikliği, Almanları İngilizlerin topçu kuvvetine gereğinden az değer vermesine; ve bu da Almanların savunmalarını desteklemelerine ve sayı bakımından zayıf bırakmalarına yol açmıştı. Eğer İngilizlerin elinde, Fransızlarda bulunan ateş-kudreti olsaydı, ikinci saldırılarında başarılı olabilirlerdi. Ve, Almanlar ilk Neuve-Chapelle saldırısını hazmettikten sonra hemen "Fehngraben" tipi derin beton siperlerini kazmaya koyulsalardı, İngilizler hiç bir zaman tampon bölgeyi aşamayacaklardı. -ki bu gerçek iki ay sonra Aubers saldırısında İngilizler için çok acıklı bir şekilde belirdi. Gerçekte iki taraf'da dengeyi korumayı başardılar (bu da savunmanın etkili olduğunu gösteriyordu) hem de, Kasım 1917'deki on-gün barajlarına ve Paschendaele'deki küçük beton-istihkam zincirine kadar.

İki taraf da Neuve-Chapelle'deki birinci saldırı sonuçlarından ders almasını bilmişlerdi. Falkenhayn'ın görüşü şöyleydi: "**İngiliz askerlerinin** cesareti ve dayanıklılığı inkar edilemezdi. **Ancak, savaş sırasında o derece beceriksizdiler ki, kısa dönemde Alman ordusuna karşı kesin bir başarı elde edecek yetenekte değildiler.**"

Fakat. İngiliz Genel Kurmay'ının görüşü başkaydı. 18 Nisan tarihli bir İngiliz Genel Kurmay Karargahı bildirisi şöyle demektedir: «**Neuve-Chapelle dersleri bize göstermiştir ki... ayrıntılara önem vererek, iyi hazırlandığımız takairde** düşmanın ön hattının bir kısmı, o ransal olarak **daha az kayıpla ele geçirilebilir**".

Fransız general Joffre İngilizlerin bu görüşünü "fazlasiyle tutucu" bulmuştu. Jeffre, İngilizlerin ona yardımcı verdikleri bağlantı subayı Sir Henry Wilson'a görüşlerini şöyle açıklamıştı: "**O cepheye taze kuvvetler getirecekti, ve Alman cephesini bir daha onarılamayacak şekilde yaracaktı: bu da artık 'sonun başlangıcı' olacaktı**"

Bu kez İngiliz topçusu Neuve-Chapelle'den daha zayıf, buna karşılık Alman savunması daha güçlüydü. İlk dalga Almanların üzerinden geçerken Almanlar şaşkına dönmüşlerdi. Bu haki renkli giysileriyle gelen insan akını adeta deşilmez duvar gibiydi. Hiç bir savaşta, bu yanyana gelen askerler kadar mükemmel bir hedef herhalde görülmemişti. Tek bir emir verilebilirdi -"**Ateş. Namlular patlayıncaya kadar Ateş**". Saldırı durdurulmuştu. Arkadan gelenler ileri siperleri doldurmuşlardı. Onlara da saldırı emri verildi. Tam aynı yerde; Ve ayni feci sonuç için! Düşmanı kanatlardan çevirmek söz konusu olamazdı. Düşmanın silahları üzerine ilerlemek bir namus borcu olmuştu. artık. İki gün sonra cephane hiç kalmamıştı, askerse çok az... Kader içerisinde (ve beklenmedik bir içtenlikle) Haig'in karargahında bir subay şunları yazmıştı,"... **Saldırımız başarısız oldu, çok başarısız. Ve çok kayıp verdik. Bu çok açık ve çok feci bir gerçektir.**"

Aubers'deki başarısız savaş haberleri Batı başkentlerine sızarken Polonya'dan da korkunç bir felaket haberi gelmekteydi. Falkenhayn'in uzun süredir geciktirdiği saldırısı Rusların sağ kanadını yarmıştı; ve bu yarıktan dört Alman tugay'ı içeriye dalgalar halinde akmaktaydı. Almanlar bir hafta içerisinde 112 kilometre ilerlemişlerdi. İki hafta geçmişti ki Rusların arkasındaki büyük dere engeli Jaroslav'da yarılmış ve geçilmişti. Bir ay, ve Przemsyl yeniden Almanların eline geçmişti. 1914'ın kış aylarında Müttefik gazetecilere onca sevinçli yazı konusu olan kale-kentler birer birer Almanlara düşmüştü, ve bunları terk eden Çar orduları kaçıyorlar, kaçıyorlardı...

Kamu oyunu başka yere çekmek için çok olaylar vardı -Çanakkale Boğazı, "Mermi skandalı" (İngiliz kuvvetlerindeki mermi eksikliği başında sert eleştirilere neden oluyordu), kabinedeki değişiklik-

ler... Ancak çetin gerçekler ortadaydı. Müttefikler, Batı cephesinde yaralarını sararken, Rusların çökme durumu her gün daha ciddileşmekteydi. Rusya savaşı terk etmek zorunda kalırsa, ki bu Almanların stratejik amacıydı -Schlieefen Plan'ın nasıl güdüsü- gerçekleşmiş olacaktı, ve Alman ordusunun bütün ağırlığı Fransa'ya yönetilebilecekti.

Nasıl olabiliyordu ki, iki tarafta da, Doğu'da cephe bu kadar sık yarılabiliyordu; ve Batı'da bu kadar ender? Nasıl oluyordu ki, Polonya'da savaşta kazançlar yüzlerce kilometreler ile ölçülürken, Fransa'da bunlar ancak metrelerle ölçülebilinmekteydi?

Kuvvet/alan oranı (kuvvet, sayı ve ateş kudreti bileşimidir) iki savaş alanında birbirinden çok farklıydı. Fransa'da oran çok yüksekti, ve sürekli olarak artıyordu. Fakat Rusya'da cephe dört kere daha büyüktü, savaşanların sayısı ise Fransa'dakilerden çok az sayıda fazlaydı, ve kullanılan donatım çok düşüktü. Tek tük makinalı-tüfek yuvalarına rastlayan saldırıcı atlı kıt'aları, hızlarından yararlanarak bozkırlarda kaybolabilmekteydiler. Ruslar'da tüfek eksikti. Ve olanlarda da adam başına 20 mermi'den fazla cephane yoktu. Kullandıkları Avusturya yapısı piyade tüfeklerinin çoğu şarjörlü bile değildi.

Geniş savaş alanında son derece iyi donatılmış Alman kuvvetleri büyük bir çevirme hareketine giriştiler, çok yıpranmış Rus kuvvetlerine karşı: 2 Mayıs'ta Gorlice-Tarnov'daki zaferinden sonra Falkenhayn, fazlasiyle sabırsızlık göstermekte olan Ludendorff'un Doğu Prusya'dan hareket ederek Temmuz ayında stratejik önemi çok olan Bialistok demiryolu kavşağını almasına izin verdi. Zaten, cephane darlığından kıvranmakta olan Rus kuvvetleri bu çifte tehdit karşısında Dvina ve Pripet'in barınaklarına sığınmışlardır.

Şimdi müttefiklerin güdüleri tam bir daire çizdi: o derece bir dönüş yaptılar ki, öteki kutup'tan baksanız bile, sonuç ayniydi. Batı'da büyük ölçekli saldırılar gerekliydi. Bu kere başarılı bir "kerpeten" stratejisi olarak değil; fakat çökmekte olan Rus kuvvetine yardım için; Alman kuvvetlerini Polonya üzerinden Batı'ya çekmek için umutsuza yakın bir girişim!

Joffre, her zaman olduğu gibi iyimserdi; İngiliz meslekdaşı ondan daha az. Fransızlar Champagne'de, İngilizler ise Loos'da saldırıya

Alman askerleri makineli tüfek başında.

geçeceklerdi. İngilizlerin, girişecekleri cephe boyunca piyade kuvvetlerini destekleyebilecek topçu kuvvetinin olmaması nedeniyle, Haig büyük ölçüde gaz kullanılmasına karar verdi. Haig'in bu kararı hemen kendi askerlerini de tehlikeye soktu. Çünkü gazın yararlı olabilmesi için rüzgarların uygun esmesi gereklidir (ama saldırı saatinde bu uygunluğu kim garanti edebilir), üstelik gaz'la dikenli teller de kesilemezdi.

İngiliz ve Fransız kesimlerinin birbirlerine yardım edebilmeleri için aralarındaki uzaklık çok fazlaydı. Bir kaç hafta, İngilizler saldırı kararını sürüncemede bıraktılar, ve bütün bu süre boyunca Doğu'dan gelen haberler daha da fenalaşıyordu. Sonunda, tarih saptandı: 25 Eylül! -Ne tuhaftır ki Doğu'da Falkenhayn, bu tarihten bir hafta önce operasyonların durdurulmasını ve kuvvetlerin Fransa'ya aktarılmasını emretmişti.

TEKRARLANAN HATA

Gelebilecek sonuçtan kimse fazlasiyle umitli değildi. Alan seçilmişti, ama İngilizler tarafından değil. Karar Joffre'den gelmişti. Saat yaklaşınca Sir John French'in sinirleri bozulmaya başladı ve bir mesaj göndererek "... **elindeki cephane oranınca yardım edeceğini**" Joffre'a bildirmişti (Bu aslında operasyona katılmayacağı anlamına gelmekteydi). Fransız karargahında sanki bir bomba patlamıştı. Henry Wilson anılarında şöyle yazmıştı: **"Sir John temkinli olursa iyi olur"**. Joffre, kendisi Kitchener'e yakınarak, şu imada bulundu -İngiliz işbirliğini Joffre sağlamıştı ve şimdiki durumdan dolayı Joffre görevinden atılırsa, Fransız politikacıları Almanlarla ayrı bir barış anlaşmasına gidebileceklerdi. Bu arada Haig kendine güvenini yeniden kazanmış ve saldırının başarılı olacağına inanmaya başlamıştı. İki baskı arasında -hem yukarıdan hem alttan- Sir John'a planı uygulamaktan başka yol kalmamıştı. Taptaze, eğitim görmemiş Fransa'ya yeni ayak basmış gömüllü tümeni dahil bütün kuvvetleri operasyona sokulursa, belki de bir şeyler elde edilebilirdi- **"hiç olmazsa müttefiklerimiz iyi niyetimize inanacaklardı"**.

Winston Churchill, Londra'da olanları şöyle anlatıyor: **"... Özel sekreterim, Kitchener'in benimle görüşmek istediğini bildirdi. Kitchener yüzüme baktığı zaman acaip bir ifade vardı yüzünde. Anladım ki önemli bir açıklama yapmak üzereydi. Bekledim: Epey süren bir duraksamadan sonra, Fransa'da, büyük bir saldırıya geçmek konusunda, Fransızlarla anlaşmaya vardığını söyledi. Kendisine başarının olanaksız olduğunu hemen söyledim. Yanıt olarak bana dedi ki, saldırının oranı her şeyi düzeltecektir; hatta Çanakkale Boğazındaki durumu bile. Büyük bir heyecanı zaptetmek isteyen bir hali vardı. Korkunç bir belirsizliği olan, bir karar vermiş ve bu kararını yürürlüğe sokacak bir insan psikolojisini taşıyor gibiydi."**

Ve sonuç -Loos savaşı korkunç bir yenilgi oldu! Tıpkı Neuve-Chapelle gibi; dolaylı yaklaşmalara yanaşmayan doğrudan saldırılarla... Tek değişiklik, saldıranlar ikinci hatta vardıkları zaman oldu. Bu sefer ön hazırlıksız, topcusuz, keşifsiz, hatta iki acemi gönüllü tümenine bir öğle yemeği vermeyi bile düşünmeden, saldırı emri verildi. Bir Alman alayının günlük tutanağı şöyle anlatıyor operasyonu: **"On kolona yayılmış bir hata gözle görünüyordu. Her birinde yaklaşık 1.000 kişi vardı. Bunlar böyle bir hedef oluşturuyorlardı ki, bundan önce hiç bir savaşta görülmemişti, hatta düşünülememişti bile! Hiç bir zaman makinalı tüfek birliklerine böylesine kolay iş düşmemişti; ve bu kadar kolayca görevlerini yerine getirememişlerdi. İstedikleri gibi taradılar önlerine gelen düşmanı. Bütün alan düşman cesetleriyle kaplanmıştı. Sonuç onlar için bir felaketti..."**

Loos saldırısiyle, ne stratejik ne de taktik alanda, hiç bir şey elde edilemedi. Üstelik bu operasyondan bir şey öğrenildiği de iddia edilemezdi. Fakat etkileri fazlasiyle önemliydi. Sir John French görevinden atıldı; Haig terfi ettirildi. Haig'in yakın bir arkadaşı olan Robertson Londra'ya alındı ve o buradan Kraliyet Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı olarak savaş'ın stratejik yönetimini üstlenecekti.

İmparatorluğa sonsuz bağlılığı ve Batı cephesindeki durumu hakkındaki karanlık görüşleri ile Kitchener, bütün tutkuları cephede toplanan komutanlara engel oluyordu, ve yeni baskı karşısında bütün kuvvet elinden alınmış ve Haig Robertson ikilisine devredilmişti. Bunlar ise kat' a stratejisine sıkı sıkıya bağlı kalmak zorunluğundaydılar, Batı cephesindeki büyük kara kuvvetleri! Bu durum ise 150 yıldan beri çiğnenmemiş olan, William Pitt'in "Kraliyet stratejisi ilkelerine tam anlamıyla zıt düşmekteydi.

Birinci Dünya Savaşı ansiklopedisi 1

Birinci Dünya Savaşı Türkiye'de bugüne kadar üzerinde pek durulmayan çok önemli bir konudur. Bütün dünyada bu savaşta kaderi en çok etkilenen iki ülke olmuştur. Türkiye ve Almanya

Osmanlı İmparatorluğunu bu savaşla yıkan iç ve dış güçler elinizdeki eserde belgeler ile perde arkası olaylar verilmiştir. Bugün Türkiye üzerine oynanan oyunların hemen hepsinin eskiye dayalı olduğunu okur hemen anlayacaktır.

Savaş biteli yıllar oluyor ama Türkiye kendisini en dalgalı denizlere atan, uçurumların eşiğinde tutan oyunları unutmuş görünüyor.

Birinci Dünya Savaşı adlı eser duyulmamış olayları, görülmemiş yüzlerce fotoğrafı okurlarına vermektedir.

Bütün dünyada bu kadar geniş resimli ve yazılı dökümanın bulunduğu bir eser daha yoktur.

Türkiye ile ilgili fotoğraf ve yazılar henüz hiç bir eserde yayınlanmamıştır.

yener yayınları kültür hizmetidir